

UiT

NOROGGA
ÁRKTAŁŠ
UNIVERSITEHTA

Humaniora, servodatdiehtaga ja oahpaheaddjioahpu fakultehta

...mun boadán sin maŋis ja joatkkán guhkkelebbui...

Birgengoansttat Jovvna-Ánde Vesta románatrilogiijas Árbbolaččat

—

Lill Tove Fredriksen

Philosophiae Doctorgráda nákkosgirji

Njukčamánuš 2015

eadnái ja mu nieidda guoktái, ja áhkku-rohki muitun

Sárgosat: Carlos Alfredo Jeldes-Ramirez (2014).

Ovdasátni

Mii lea duohta eallin, ja mii lea fikšuvdna? Dán dutkanbarggus lean eaktodáhtus válljen bargat nu ahte nubbi lea nuppi doarjjan. Eallima vásáhusat, iežan ja earáid, mo nu riggodahttet ja ivdnejit fikšuvdnamáilmmi dáhpáhusaid lohkama ja dulkoma. Ferten dán oktavuodas mitalit ahte munnje šattai measta dutkanetihkalaš buncarákkis *Árbbolaččat* persovdnaguorahallama hárrái: Sáhtán go oahppásiid eallima lebbet almmolašvuoda čalmmiid ovdii? Bargadettiin dáinna románaráidduin bođii munnje dákkár gažaldat, ja erenoamážit go ledjen oahpásmuvvan Máhtebáikki persovnaide, sin beaivválaš eallimii ja jurdagiidda. Šattai diekkár dovdu ahte mun dego oainnán ja gulan buot mii dáhpáhuvvá, ja dasto eambo almmuhan sin čiegusvuodaid ja siskkit jurdagiid almmá sin dieđu haga. Mun jurddašišgohten mo mun dál barggan persovdnagovvádusaiguin, ovdal go de dáikkihin ja jurddašin ahte mun dat lean gusto fikšuvdnateavsttain bargamin, ii han dát leat mihkkege sosiologalaš guorahallamiid. Dát mu smávva dutkanetihkalaš buncarakkis mitala juoidá Jovvna-Ánde Vesta čállindáiddu birra. Dajan girjjálašvuoda árvoštalli James Wooda mielde (2008: 170, juolgenohta), ahte lohkki ii loga fikšuvdnateavsttaid danin go áigu ávkástallat das: “We read fiction because it pleases us, is beautiful, and so on – because it is alive and we are alive”. Jovvna-Ánde Vesta teakstadujiin lea nu ealli biras ahte persovnnat nektet ealli olmmožin ja danin lea ge somá lohkat mitalusa Máhtebáikki čáhcegátteolbmuid birra.

Giittán iežan bagadalli Harald Gaski, gii álo movttiidahtá čállima, buktá buriid neavvagiid ja gainna leamaš buorit giellaságastallamat ovdamearkka dihte tearbmabarggu oktavuodas, mii lea hástalus ja hui dehálaš sámegiela diedđagiela ovddideamis. Giittán maid su go loahppabarggu oktavuodas, mas lean teorijaosiin vuos heibon ja dasto soabadan, son lea addán mávssolaš fuomášumiid, movttiidahttima ja mearkkašumiid mu tekstii. Dutkosa teorijavuodu loahppabarggu oktavuodas giittán maid erenoamážit Ánde Somby, guhte fágalaš rávvagiiguin, giellačehppodagainis ja ustivuodain lea veahkehan mu suvdit dán dutkosa gáddái, ja go lea vel giktalan mu čiekŋudit metaforaid máilbmái. Váimmolaš giitu Jovvna Lemet Dagnyi, Dagny Larsenii, guhte utnolažžan mánggaid jagiid badjel lea juogadan iežas giella-, árbevieru-,

birgehaddan-, duodjemáhtu ja ustitvuoda muinna. Buoret oahpaheaddji in sáhtáše oažžut. Giitu buot buriid ságastallamiid ovddas.

Vuokko Hirvonen lea dárkilit lohkan mu dutkosa, ja su mearkkašumit ja evttohusat leat buoridan erenoamážit dutkosa teoriija vuodu ja metodologalaš oasi ja struktuvrra. Ollu giitu! Giitu Henning Howlid Werpii, gii attii buriid neavvagiid mu doavttergráda-prošeavtta ohcamii. Giitu IKL PhD-senimárajoavkku oasseváldiide ja movttiidahti seminárajodiheaddjái Anniken Grevii, geat bukte mávssolaš fuomášumiid persovdna-guorahallama hárrái. Giitu Gaepien Leena/Lena Kappfjell, Torbjørn Larsen ja Ingor Ántte Ánte Mihkkal/Ánte Mihkkal Gaup, geat leat gierdevaččat mitalan munnje gulahallama, birgehaddama ja juoigama birra ja muđui ge buktán buriid fuomášumiid. Dán oktavuodas jurddašan maid sudno geat eaba leat šat eallimin, mu áhku Lemet Kirste-rohki ja Nigá Niillas-rohki, geat leaba addán munnje mávssolaš dieđuid ja veahkehan mu oaidnit oktavuoda daláža ja dáláža gaskkas. Giittán Carlos Jeldes, guhte lea ollu čeahpit sárgut go mun, go nu fiidnát darvehii mu sárggus-áigumušaid báhpárii ja go čađat lea movttiidahttán mu dutkama ja ádde árbevieruid ja giela árvvu. Giitu mu kánturkránnjái Yngvar Steinholtii, gii lei buorre guldaleaddji ja attii mávssolaš rávvagiid go mus ledje veahá dutkaneksisteanssalaš hástalusat. Giitu Karin Spirdalii ja Odd Hardangii, go bessen sudno bartta luoikkahit go dárbbášin jurdagiid čohkket. Giitu Laura Jandai, guhte nu mángii lea veahkehan “čorget” mu engelasgiel teavsttaid ja nu maddái dán dutkosa engelasgiel summary. Giitu Kjell Kemii ja Berit Merete Nystad Eskonsipoi, geat leaba buktán buriid giellaneavvagiid. Giitu Bjørn Hattengii gii nu vuohkkasit ordnii fáhcagovaid ja sámegiel ovdasiiddu. Ja ollu giitámušat Magnus Haugii Orakeles, gii gierdevaččat lea veahkahan čoavdit muhtin hábmen-hástalusaid!

Giitu Aleksandra ja Natalie, go leahppi álo dorjon eatni ja leahppi nu divrras oassi mu eallimis. Dudnuide maid gullá dát giella, ja olbmuid leahkima ja ovdáneami mitalusa árbi.

Tromsa njukčamánu 2015

Lill Tove Fredriksen

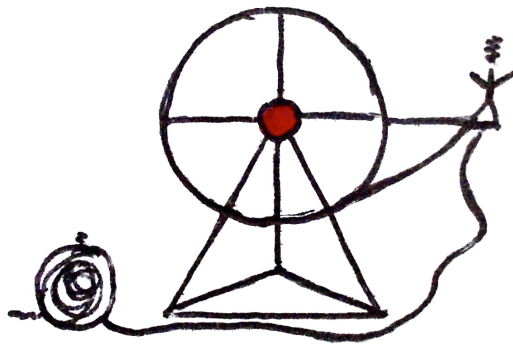
Sisdoallu

Ovdasátni	3
Sisdoallu	5
Ávnnas	9
I Láidehus	11
Duogáš	11
Jovvna-Ánde Vest	14
Materiála	16
Čuolbma ja dutkangažaldagat	17
Ovddit dutkosat	19
Dutkosa huksehus	25
Readdi	29
II Teorehtalaš perspektiivvat ja metodologalaš lahkaneapmi	31
Teorijavuoddu álgojurdagat	31
Dekoloniseren ja álgoálbmotmetodologiija	32
Álgoálbmotparadigma ja epistemologiija	38
Luohteteorii ja prosateavstta guorahallan	40
Luohtearbevieru sosiála doaibma historjjálaš geahčastagas	40
Luohti ja birgen	44
Kontaksta	48
Birget, birgehaddat, ceavzit	51
Metodologalaš lahkaneapmi	58
Klassihkalaš ja postklassihkalaš narratologiija	58
Persovdnaguorahallan	62
Teavstta muitaleaddjiposišuvdna ja perspektiiva	64
Kontakstamáhttu teakstalahkaneamis	67
Kulturáddejupmi, máhttu ja diehtu	69
Jávohis máhttu	73
Gulahallan ja kultuvrralaš sensitivitehta	77
Gođus	79
III Árbbolaččat-trilogiija guorahallan	81

Guorahallama guovddáš persovnnat	81
Čállli giehta čatná áiggiid oktii	83
Váldopersovdna Heaika	83
Máhtebáikki sohka-ja historjágirji	87
Čállin ja murren	95
Ođasmahtti jurdagat – geahčastat ovddos guvlui	100
Barggu árvu	102
Muitalusaid árbemuittut	106
Giella ja historjáfiervrideapmi	111
Heargenjár-Lásse eallingeardi	115
Čállli ja dáiddár	123
Beaivegirjemerkesteamat	127
Gávpoteallima ilut ja morrašat	133
Čoahkkáigeassu	138
Árbemáhttu ja gullevašvuohta báikái	141
Luossabivdi Hemmo-eanu	141
Gullevašvuohta árbevirolaš eallimii	152
Heastaalbmá oktavuoha báikái	157
Áhči árbi	165
Čearddalašvuohta, báiki ja ruovttuiduvvan	167
Heaika árbbolažžan	174
Árbbiid gáhtejeaddjin	179
Čoahkkáigeassu	182
Áhkut: sin árbi ja árvu	185
Nissona árbevirolaš sajádat ja rolla sámi servodagas	185
Biret-Káre áhkku – eallima ja áiggiid dárkkisteaddji	188
Ođđa áiggi vejolašvuođat ja hástalusat	197
Birgget – báikedoalli ja kránnjaid áittardeaddji	203
Soga áittardeaddji duostu eallima hástalusaid	209
Feminista ja dálueamit	215
Dálueamida noadđi geahppu	217
Boahteáigi lea čuovgat, muhto...	221
Risten – áhkuid árbbolaš	224

Eadnivohta ja eallima gierdu	227
Čoahkkáigeassu	230
Servodaga ravddabeale ássi hástalusat	233
Issát – govvačeahpi noadđi	233
Beassat eallimis álgui	235
Dáiddár, báiki ja birgen	238
“Don gulat midjiide”	245
Báhtareaddji máhccá ruovttoluotta	248
Boares barta olles eallin	250
Siste viehká seavdnjat	253
Dáiddársielut dovddadit	254
Sámi servodaga vuoittáhallit	257
Nohkavaš lea olbmo áigi	261
Čoahkkáigeassu	266
Fáhcca	269
IV Loahppasátni	271
Gáldut	277
Materiála	277
Girjjálašvuohta	277
Aviisareportašat	283
Logaldallamat ja deaddilkeahces gáldut	284
Interneahhtagáldut	284
Radiogáldut	284
CD	284
Ságastallamat ja persovnnalaš gulahallan	284
Summary	287
Coping skills in Jovnna-Ánde-Vest’s <i>Árbbolaččat</i> (“The Heirs”) (1997-2002)	287

Ávnnas

I Láidehus

Duogáš

Barggadettiin girjjálašvuodafágain lean fuomášan ahte persovdnagovvadásat geasuhit mu, go lea gelddolaš oaidnit mo persovnnat ovdánit, makkár válljemiid dahket eallimis ja mo dat birgejit iešguđet eallindilálašvuodas. Lea maid somá teakstadásis guorahallat eará elemeantaid mat leat mielde loktemin lohkkivásáhusa, nu mo giela, stiilla ja muitaleaddji posišuvnna. Jovvna-Ánde Vesta románatrilogiijas *Árbbolaččat* (Vest 1997; Vest 2002a; Vest 2005)¹, leat ollu persovnnat ja buorit persovdnagovvadásat. Eanas *Árbbolaččat*-ráiddu dáhpáhusat leat smávva sámi gilázis, Máhte báikkis, 1960-logus gitta 1980-logu rádjái. Gili olbmot vásihit dán áigodagas stuorra rievdadusaid sihke servodagas ja persovnnalaččat, buriid ja baháid. Trilogiijas leat ollu persovnnat, ja dat lea hámi dáfus kollektiivva romána (Gaski 2006: 40), nu go maiddái Risten Anne Guttorm evttoha *Árbbolaččat* persovnnaid birra: “Sáhtášii dadjat ahte mánggas leat váldopersovnnat. Sáhtášii maiddái dadjat ahte báikegoddi ja dan ovdáneapmi lea “váldopersovdna”, dan sivas go báikegoddi ovdáneapmi ihtá románaráiddu persovnnaid oainnuid ja daguid bokte” (Guttorm 2007: 22). Buot persovnnat ovddastit iešguđet beliid muitalusas, ja sis lea guovddáš rolla dan hárrái, muhto analysas gohčodan Heikka váldopersovdnan, go su birra muitalus jorrá ja sutnje lohkki oahpásmuvvá buot eanemus.

Árbbolaččat-ráiddu dáhpáhusat leat ollu čadnon olbmuid árgabeaieallimii, earret eará dan ektui maid dát čáhcegátteolbmot barget iešguđet jahkodagaid, mo báikegotti birgejuvpmi lea, maid siidaguoimmit barget, makkár jurdagat leat olbmuiin boahhteáiggi hárrái ja mo ođđa áiggi bohtin váikkuha sin eallimii. Muitalusas leat maid siskkáldas psykologalaš govvádusat mat govvidit persovnnaid iežaset dovdduid, jurdagiid ja birgengoansttaid. Doaba *ođđa áigi* čujuha *Árbbolaččat*² muitalusas áigái ja servodat-

¹ Davvi Girji lea maiddái almmuhan románaráiddu e-girjin 2013. Bábergirjiid ja e-girjiid gaskkas spiehkasta teaksta *Árbbolaččat* vuostas ja *Árbbolaččat* nuppi oasi teavsta hárrái, go čáli lea dahkan rievdadusaid e-girjiid teavsttain. Dán dutkosa materiála leat báberversuvnnat. Geavahan guorahallamis oanádusaid ÁI, ÁII ja ÁIII go čujuhan *Árbbolaččat* golmma girjái.

² Guorahallamis in sojat *Árbbolaččat* girjetihhtela. Čálán dan vinjubustávaiguin, vai tihttel bissu seammá hámis čađat.

...mun boadán sin manis ja joatkkán guhkkelebbui...

rievdadusaide. Dát áigi vástida ge *Árbbolaččat*-ráiddu kontekstii, mas ođđa áiggi bohtin lea 1960-logu álggus ja ovdos guvlui. Doahpaga *birgengoansta* lean luoikkahan Ingor Ántte Ánte Mihkkalis. Son čilge ovttá jearahallamis ahte máhttit heivehit lea sámi árvu. Olmmoš lea gievra gii máhtta heivehit iežas iešguđetge dillái, ja ođđa dillái. Ánte Mihkkal vel čilge ahte lea luohtefilosofiiija mii čilge ahte olmmoš lea nu čeahppi heivehit iežas ođđa dillái, go juoiganárbái lea čadnon ovttalágán birgengoansta (Gaup 2001: 21–22). Dán dutkosis guorahallan Jovvna-Ánde Vesta *Árbbolaččat*-teakstadujiid birgengoansttaid, ja deattuhan mo ráiddu persovnnat dustet ođđa áiggi hástalusaid. Ođđa áiggi bohtin nuppástuhtá sihke olbmuid materiálaš diliid ja sin jurddašuvuogi, ja sii fertejit heivehit iežaset ođđa dillái. Sihke sámi historjjálaš konteksta ja teakstadási elemeanttat leat dehálaš oasit guorahallamis.

Leat sihke persovnnalaš ja fágalaš sivat dasa manne mun háliidan guorahallat *Árbbolaččat* persovnnaid birgengoansttaid. Lea čállojuvvon sámi álbmoga assimilašuvdnahistorjjá, vuolitvuodadovddu, vealaheami ja iešguđet konflikttaid birra sihke čáppagirjjálašvuodas ja fágagirjjálašvuodas. Sámi historjá lea ge okta dehálaš sivva dutkančuolmma välljemii. Ollesolmmožin mearridin lohkahtit ja oahppat fas giela man mánnán ledjen massán. Lean bajásšaddán Porsáŋggus, Finnmárkkus, eatnibeale olbmuid luhtte. Áhčči-rohkki lei dáža, Honnesvágis eret Nordkapp gielddas. Suinna oahpásmuvven easkka go ledjen measta ollesolmmožin šaddan. Mu mánná- ja nuorruvuodas ii lean Porsáŋggus dábálaš oahppat sáme giela ruovttus, ii ge skuvllas. Go mu áhku lei mánná ja nuorra, lei dábálaš ahte Porsáŋgulaččat máhtte guokte dahje golbma giela. Áhku maid máhtii veaháš suomagiela. Ádjá eatnigiella lei suomagiella. Soai áhkuin sámasteigga gaskaneaskka ja mánáiguin. Soai ásaiga Stivranjárggas, Keaissas, áhku ruovttubáikkis, gos eatnasat ledje sáme gielhallit. Go mun nuorran mearridin fárret Tromsii lohkat universitehtas, de in diehtán dalle ahte mus dađistaga galggai badjánit miella sáme giela lohkat, in goitge diehtán ahte gárvvistan váldofágadutkosa sámi girjjálašvuodas 1999 čavčča. Sáme giela ohppen juo mánnán, áhku ja ádjá luhtte Stivranjárggas, muhto dan vajáldahtten go fárriime etniin Levdnjii moadde jagi ovdal go skuvlii álgen. Dárogie la ohppen eatnis. Son háliidii mu buori, ii áigon ahte muinna galggai geavvat seammaláhkai go sutnje geavai dalle go son álggii Bissojoga skuvlii 1950-logu gaskamuttus ja fertii orrut internáhtas, ii ge máhtán sáni ge dárogie la. Ii oktage mu Leavnnja skuvlaoappáin ja skuvlavieljain oahppan sáme giela ruovttus, vaikko máŋggasin ledje sáme gielat vánhemat. Dat mii dáhpáhuvai muinna go fárrejin

Tromsii, lea seammá mii lea dáhpáhuvván máŋggaid sámi nuoraide miehtá Sámi: sámi diđolašvuolta morrána go álgá studeantan ja deaivvada eará birrašin, mas sámevuodas ja sámegeielas lea áibbas eará árvi go ruovttoguovllus. Go oahpahallagohten fas sámegeiela universitehtas, lei áhkku stuorra veahkkin munnje háleštanskihpárin ja sátnegáldun. Jagiid mielde šadden guovtti máná eadni. Mu nieidda guovttos sámasteaba, ja sudnuide leat sihke sáme- ja dárogiella lunddolaš, beaivválaš gielat.³

Universitehta vuodđokurssaid giella-, girjjálašvuoda- ja kulturhistorjáoasit nannejedje mu hálu joatkit sámegeieloahpuin, ja nu geavai ahte mun 1999 gergen sámi girjjálašvuoda váldofágain, ja dál barggan sámi girjjálašvuoda PhD-dutkosiin. Maŋŋil go 2005 bargagohten sámi girjjálašvuoda lektorin Romssa universitehtas, de fuomášin logadettiin sámi girjjálašvuoda ahte teavstta biras, persovnnat, dialogat ja tematihkka dávjá ledje oahppásat munnje. Dan oidnen maiddái go *Árbbolaččat*-girjjiid lohkgaohten. Vaikko vel ráiddu mitalusáigodat álgá ovdal go mun riegádin, de leat ollu áššit liikká oahppásat munnje lohkkín. Dáhpáhusat leat biddjon smávva sámi giláži Máhte báikái, muhto tematihkka ii leat dattege eksplisihta sámevuolta. Leat baicce Máhte báikki persovnnaid gaskavuodát, persovdnagovvadásat ja olbmuid sielueallin mat ovddidit mitalusa juona. Lohkki vásiha ovttá áigodaga stuorra servodatnuppástusaid persovnnaid ovdáneami bokte, ovttaskas olbmo čalmmiiguin ja kollektiivva joavkku perspektiivvas. Máksá ahte ráidu ii govvit dušše sámi báikegoddeallima, muhto olbmuid gaskavuodaid oppalaččat. Mun beroštan sámi historjjás, sámi girjjálašvuodas ja mo sámit leat bastán birget olmmožin ja álbmogin váttisvuodaid čađa. Dát geasuha mu guorahallat daid beliid girjjálašvuoda analysas. Dasa lassin Jovna-Ánde Vest teakstaduigiiguin hásttuha mu lohkkín čiekŋudit tekstii go sus leat erenoamáš mitalanattáldagat, rikkis giella ja luottehahti persovdnagovvadásat ja dáhpáhusat mitalusa vuodđun. Dat dagai ahte mun ge arven álgit gáibideaddji dutkanprošeavttain.

³ Persovnnalaš jurddašaddamat Porsáŋggu gieldda sámivuoda historjjá birra lean čállán artihkkalis «100 jagi ávvudeami 100 jagi historjá» (Fredriksen 2010).

...mun boadán sin maŋis ja joatkkán guhkkelebbui...

Jovnna-Ánde Vest

Jovnna-Ánde Vest, Biennáš-Jon-Jovnna Jovnna-Ánde, lea riegádan 1948. Son lea eret Roavvesavvonis, suomabeale Deanuleagi. Son lea maŋimuš 30 jagi ássan Parisas. Sus lea eamit ja okta bárdni. Girječállin šattai Jovnna-Ánde Vest girjjiin *Čáhcegáddái nohká boazobálggis* (1988). Girji lei Davvi Media o.s. ja Aschehoug & Co. 1988 sámi románagilvvohallama vuoitogiehtačálus. Laila Stien lea jorgalan girjji dárogillii namain *Reintråkket ender ved bredden* (1989). Girji ilmmai suomagillii 1990 tihtteliin *Poropolku sammaloituu* ja fránskkagillii 2011 tihtteliin *La berge des rennes déchues*. Das leat maid oasit jorgaluvvon eŋgelasgillii girjjiin *In the Shadow of the Midnight Sun* (1996) ja *Whispering Treasures. An anthology* (2012).

1991 almmuhuvvui románá *Kapteinna ruvsu* ja 1992 almmuhuvvui románá *Eallin bihtát*. Erenoamáš dán guovtti románas lea ahte juona dáhpáhusat leat biddjon olggobeallái Sámi, eai ge leat eksplisihta čadnon sámi birrasii ja kultuvrii. Go girjjit leat sámegeillii, eai ge leat jorgaluvvon, de dat dattege dahká ahte lohkki geahččala heivehit daid sámi kontekstii. Girjjit leat ožžon unnán fuomášumi sámi lohkkiiid gaskkas. Čállii ieš árvalii logaldallamis Romssa universitehtas ahte dáidá váttis sámiide lohkat dákkár girjjiid. Lohkkit identifiserejit iežaset girjjiin, vaikko ii leat sámiid birra. Dáin girjjiin leat dáhpáhusat olggobealde sámi servodaga ja dat sáhtá šaddat amas sámi lohkkiiide (Vest 1995).

Árbbolaččat-trilogiija vuosttas girji almmuhuvvui 1996. 1. deaddileamis ledje ollu meattáhusat, ii das ge lean dat olggošgovva man čállii dáhtui, nu ahte dan fertii lágádus fas geassit ruovttoluotta. Ođđa ja rivttes veršuvdna almmuhuvvui dasto 1997. *Árbbolaččat* nubbi oassi almmuhuvvui 2002. Jovnna-Ánde Vest oaččui Sámeráđi 2003 girjjálašvuoda bálkkašumi dán girjji ovddas. *Árbbolaččat* goalmmát oassi almmuhuvvui 2005. Dáinna girjjiin Jovnna-Ánde Vest evttohuvvui Davviriikkaid ráđi 2006 girjjálašvuoda bálkkašupmái. Girji lea jorgaluvvon ruotagillii tihtteliin *Arvingarna* (2006) ja čállii lea ieš jorgalan girjji suomagillii, tihtteliin *Perilliset: Romaani, Kolmas osa* (2007). Olles *Árbbolaččat*-ráidu lea almmuhuvvon e-girjin 2013. Su maŋimuš románá *Goldnan golleguolbanat* almmuhuvvui 2014. Vest lea maid čállán novealla «Gávpeášši» mii lea almmuhuvvon *Sámis*-bláđis (1/2005). Girjjiis *Dál ja dalle* (2011) lea Jovnna-Ánde Vest novealla “Earrodearvvuođat”.

Earret čáppagirjjálašvuoda dujiid lea Jovvna-Ánde Vest čállán golbma essaya sámiid dili birra. Nubbi lea «Sápmi servodaga olggobealde geahčadettiin» (Vest 1991b) mas čállá muitala mo ovdalis áiggi vanhemat oahpahedje mánáidasaset ávkkálaš áššiid. Son čállá man váttis lei sámemánnái vázzit skuvlla látteguovddážiis, ja mo dat dáidá sivvan manne son čállá dán teavstta Pariissas:

Dat lei áigi, goas garuhin iežan servodaga ja jurddašin ahte mu guovdu lei deaivan issoras lihkohisvuolta. Ledjen hearkkes gánda ja dovden iežan áibbas guorusin. Buot čavli iežan duogážiis ja iešgudnihahttin nullojuvvui vehážiid eret. Várra dát lea oktan, muhto ii suige áidna sivvan dasa ahte čálán dán čállosa doppe gos čálán. (Vest 1991b: 38)

Ovdagáttut sáhte ollu bilidit ja čállá vuorrástuvvá veaháš sámi álbmoga boahhteáiggi hárrái. Nuppi essayas, «Myhta eamiálbmogiid lagaš oktiigullelašvuodas goaridišgoahtán sámeálbmoga ovdáneami!» (Vest 2002b), Vest gieđahallá lea go sámiid ja eará álgoálbmogiid gávnnadeamis leamaš ávki. Son oaivvilda ahte dalle álggus gal lei, muhto dađistaga orrot eamiálbmotáššiid liiggálaš vuoruheapmi ludden sámi servodaga. Son cuiggoda ahte sámi servodaga rašimusat eai oaččo fuolahusa maid galggašedje oažžut sámi byrokratiijas ja njunuš olbmui, ja váillaha eanet solidaritehtabarggu sámi headálaččaid hárrái. Seammá fáttá gieđahallá son artihkkalis «Gokko manai boastut ođđa sámeservodaga huksenbarggus», mii lea almmuhuvvon *Sámis*, sámi čálakultuvrralaš áigečállagis nr. 12 (Vest 2012). Vest lea čállán sámegeiel synonymasátnegirjji mii almmuhuvvui 1992. Son bargá jorgaleaddjin ja lea jorgalan moanat fága-, oahppo- ja fikšuvdnateavsttaid ja girjjiid sámegeilli.

Materiála

Árbbolaččat lea vuosttas románatrilogiija mii lea ilbman sámegillii. Ráiddu vuosttas girjjis lohkki oahpásmuvvá Máhte báikki báikegotti olbmuide. Máhte báiki lea smávva boaittoeale sámi giláš Eanuleagis Davvi-Suomas: “Máhte báiki ii leat stuoris. Váile logi dálu leat riškaluvvon bieđgguid viiddis njárgii. Giláš lea Máhteža maŋisboahttiid váldobáiki” (ÁI, 22). Dáhpáhusat leat biddjon 1960-logu álgogeahčái, sullii 1961–1965. Lagaš vássánaigi hábme girjji duogáža. Perspektiiva lea Máhte báikki olbmuid ja eallima luhtte. Lea árbevirolaš vuoddoealáhusservodat mii eallá ja ávkkástallá luonddu lánjiin, eatnamis ja čáziid šattolašvuodas. Giláš lea nu boaittoealde ahte duiskalaččat eai geargan boaldit maidege doppe nuppi máilmmisoađi loahpageahčen. Dološ viesut leat mielde symboliseremin ahte eallin ii leat olus rievdan Máhte báikkis don doloža rájes.

Árbbolaččat nuppi oasi dáhpáhusat leat biddjon sullii gaskal 1969–1975. Ođđa áiggi boahdin lea dál čielgasit nuppástuhttimin Máhte báikki ja oppa guovllu eallima. Máhte báikki olbmot geahččalit iešguđetge lánkai birget nuppástusaid ja eahpesihkkaris boahhteáiggi hárrái. Olbmuin leat dál elektriikalaš čuovggat, bassaladdanmašiinnat, šleađgavunnat, buorit johtolagat ja biillat. Máhte báikkis leaba dušše váldopersovdna Heaika ja su eanu Hemmo cakkadeamen ođđa áiggi boahtima go eaba leat gárron bidjat elrávnnji. Ođđa hotealla geasuha vierroolbmuid johtigoahdit guovllus ja lea maid mielde rievdadeamen guovllu, erenoamážit Girkosiidda, mii lea guovddášbáiki. Skuvla- ja bargoeallin maid nuppástuvvet. Geaidnohuksen lea dahkan ahte guovlu lea mealgat rievdan moattelot jagis. Girjji loahpas leat geaidnobarggut joavdan gitta Máhte báikki buohta.

Árbbolaččat goalmát oasis perspektiiva sirdása eanet olbmuide guđet orrot Máhte báikki olggobealde, ja sin doaimmaide. Dáhpáhusat leat biddjon sullii gaskal 1980–1986. Káffestohpu lea vuovdimassii Girkosiiddas. Lemet, gii lea Heaikka vilbealli, oastá dan oktan bearrašiin. Dát lea ovdamearka das mo olbmot ohcet ođđa geainnuid ja geahččalit hukset ođđa eallinvuođu. Go lohkki dán girjjis buorebut oahpásmuvvá persovnnaide geat orrot olggobealde Máhte báikki, de lea dát mielde viiddideamen mitalusa perspektiiva. Girkosiidda nuppástusaid duohken leat dávjá guovddášeseiválddit ja ruhtafámut. Dát dahká ahte stuorraservodat lahkona davviguovlluide: “Gieldda guovddášbáiki lea moattelot jagis ollu nuppástuvvan. Stáhtaváldi leavai gulul muhto sihkkarit davimus Sápmáige” (ÁIII, 230). Dán girjjis lea ollu sánka boahhteáiggis.

Muhtimat dovdet balu go buot orru nuppástuvvamin nu johtilit ja sii jurddašit mo galgá čáhkket saji ođđa buolvvaide.

Vest lea mitalan ahte son áigu *Árbbolaččat*-ráidduin čájehit geafivuođa čáppa áššiid (Vest 2006a). Harald Gaski govvida trilogiija fáttá ná:

Trilogiija guokte vuosttas girjji hui vuohkkasit govvejit smávva sámi báikegottáža riev dama manjá nuppi máilbmesoadi. Čáli hui čehpet mitala mo eallin nuppástuvvá go ođđa áigi vieruidisguin ja gáibádusaidisguin bahkke ovddeš boaittobeal guovlluide ja fátmasta daid ge stuorát máilmmi oktavuhtii. (Gaski 2005: 27)

Sáhtta dadjat ahte ráidu lea báikegoddegirjjálašvuohta čállojuvvon realisttalaš árbevierus, mas bastileamos čohkat leat vullujuvvon eret. *Árbbolaččat* mitalusas Vest unnida konfliktadásiid ja lokte baicce daid dovdomearkkaid mat čájehit mo sámi kollektiivva báikegoddevuoigŋa seailu, ja seailuha báikegotti.

Čuolbma ja dutkangažaldagat

Lean välljen temáhtalaš dutkančuolmma dán dutkosii: dutkosa ulbmil lea guorahallat *Árbbolaččat*-románatrilogiija persovnaid birgengoansttaid áiggis mas ođđa servodate-rievdadusat nuppástuhttigohtet sámi guovllu árbevirolaš eallima. Analysas guorahalan persovnaid birgengoansttaid ja iešvuođaid nu mo dat ihtet teavsttas. Dutkosa analyhtalaš deaddu lea kontekstuála lahkaneamis, masa čanan dieđuid sámi historjjás, servodateallimis ja sámi gulahallanvugiin. Guorahallamis geavahan maid girjjálašvuođa teakstadási analysareaidduid mat erenoamážit gusket muitaleami dásiide, persovnaid gulahallamii ja teavstta muitaleami stiillaide.

Dutkosa váldogažaldagat leat:

- Makkárat leat birgengoansttat mat dahket ahte *Árbbolaččat* persovnnat birgejit geafes ja garra áiggis, ja mo sii dasto dustot nuppástusaid ja hástalusaid mat ihtet *Árbbolaččat* mitalusáiggis? Metodalaš válddáhahkan suokkardalan golmma dásis *Árbbolaččat* persovnaid birgengoansttaid: ovttaskas olmmožin, báikegoddelahhtun ja stuorraservodaga ektui.
- Guorahalan mii persovna prošeakta lea mitalusas: mii lea su eallima váldoberoštupmi, dahje mat dat leat áššiid maid son dáhttu čadahit? Prošeavtta oktavuodas guorahalan makkár dovddut ja jurdagat čatnasit dasa ja makkár vugiid persovdna geavaha ollašuttin dihte iežas prošeavtta.

...mun boadán sin manis ja joatkkán guhkkelebbui...

- Mo láhtte persovdna go ferte duostut hástalusaid, sihke dalle go nákke čadahit proševtta ja dalle go ii lihkostuva? Nákke go son háhkat alces birgenlági, áinnas dakkár miela miel barggu, ja lihkostuvvá go gávdnat iežas saji servodagas?

Dutkosis guorahalan persovdna proševtta iešguđet fáttáid hárrái, ja mo birgengoansttat ihtet iešguđet eallinproševttaid čadaheamis. Geahčadan mo persovdna iešvuodát ihtet teavsttas, mo lea lohkki vuosttas govva persovnnas ja vástida go dát persovdna iežas govvádusaide ja muitalusa dáhpáhusaide, ovdamearkka dihte go perspektiiva molsašuvvá muitaleaddji-dásiid gaskkas. *Árbbolaččat*-teakstadojis lea teaksta hábmejuvvon nu ahte muhtimin persovdna perspektiiva ihtá goalmmátpersovdna-muitaleaddjin, dan sadjái go ahte mun-muitaleaddji govvida persovdna jurdagiid. Šaddá stilisttalaš gaskaoapmi mii doaibmá sihke ovttaskas olbmo perspektiivan ja oppalaš olmmošlaš ja historjjálaš perspektiivan. Teavsttas leat muđui ollu dialogat main persovnnaid njuolggomuitaleamit bohtet bures ovdan ja govvidit sin mielladili ja áiggi vuoiŋŋa. Dát dahká ahte muitaleaddji mii ii leat oasálaš muitalusas, mii muhtimin maid ihtá buotdiehtti hámis, ii šatta ráđđejeaddji teakstaelemeantan dáhpáhusaid govvádusaid hárrái.

Guorahallan čuovvu persovdna buori muddui nu mo son ovdána muitaleami kronologiija mielde. Suokkardalan makkár válljemiid dahká persovdna ovttaskas olmmožin vai viggá ja nákke ovddidit dáidduidis, máhtuidis ja dovdduidis ja makkár iešgovva huksejuvvo persovnnas. Čujuhan luohteárbevirrui ja mo dat áiggiid mielde lea doaibman olbmuid gaskkas sosiála gaskaoapmin ja mo olmmoš vuogáiduvvá iežas servodahkii, sihke iežas áigumušaid ja báikegotti vuordámušaid hárrái, njulgestaga mo olmmoš doaibmá siidaguoibmin. Suokkardan erenoamážit Máhte báikki eallinlági ja dynamihka ja báikegoddelahtuid viggamušaid atnit ávkin iežaset attáldagaid ja májggabealatvuoda. Muđui dagut, láhttemat ja eai-verbála dilálašvuodát maid govvidit persovnnaid iešvuodaid ja leat mielde addimin lohkkái ollislaš gova persovnnas.

Árbbolaččat-románatrilogiija dáhpáhusat leat čállii iežas mánnávuodabirrasis. Vest dadjá ieš ovttá gearahallamis ahte son ii jurddašan girjjiid iešbiográfalaš muitalussan. “– Jeg tror generelt at bøkene kan passe for alle samiske bygder, både på norsk, finsk og svensk side” (*Ságat* 2005). Roavvesavvon dáidá dattege leat Máhte báikki modeallabáiki; Máhte báiki lea smávva sámi giláš Davvi-Suomas Eanuleagis, Eatnogáttis, seammá go Roavvesavvon lea smávva sámi giláš suomabeale Deanuleagi, Badje-Deanus

Deatnogáttis. Dehálaš erohus Roavvesavvonis ja Máhte báikkis lea ahte duiskalaččat bolde buot dáluid Roavvesavvonis (*Min Áigi* 2006), muhto *Árbbolaččat* mitalusas duiskalaččat eai dádjadan Máhte báikái. Doppe leat seilon boares visttit. Dat addá symbolalaš mearkkašumi Máhte báikái, báiki mas dološ materiálalaš kultuvra ja árbevirolaš eallin ain leat áimmuin, dahje vaikko mat báikin mii áigu seilot?

Ovddit dutkosat

Árbbolaččat-ráiddus lea dán rádjái okta stuorit dutkanbargu čađahuvvon, mii lea Lisa Monica Aslaksena (2007) mastergrádačálus. Muđui leat čállojuvvon sihke dieđalaš ja populera dieđalaš artihkkalat trilogiija birra. Mun namuhan maid váldofágabarggu ja artihkkala main John T. Solbakk lea dutkan Jovnna-Ánde Vesta románaid *Kapteainna ruvsu* ja *Eallin bihtát*. Ovdanbuvttán bargguid kronologalaččat almmuhanjagi mielde.

John T. Solbakk čálii 1995 váldofágabarggu *Sámis gáidan teavsttat. Amasmuvvan – ja eará eksisteanssalaš gažaldagat Jovnna-Ánde Vest románain*. Son lea dán dutkosis guorahallan Vesta románaid *Kapteainna ruvsu* ja *Eallin bihtát*. Jovnna-Ánde Vesta vuosttas girji *Čáhcegáddái nohká boazobálggis* ilmmai 1988 ja vuittii Davvi Media-Aschehoug románagilvvohallama. Romána mitalus lea Vesta mánnávuoda ja su áhči birra, ja dan dáfus dat ovttastahtá fikšuvnna ja biografiija šáŋŋeriid. Solbakk čállá ahte Vesta teavsttaid dehálaš fáttát leat vuosttamuzžan indiviida amasmuvvan ja iežas olmmošlašvuolta. *Kapteainna ruvsu* ja *Eallin bihtát* románaid juotna ii leat Sámis, ja dát lea mielde hásttuheamen Solbakka guorahallat justa daid románaid:

Čálii guorahallá áššiid maid sámi prosa čállit dán rádjái eai leat dahkan. Mun doaivvun áššit leat nu ahte eará prosa čállin dán rádjái eai leat leamaš rivttes eavttut čiekŋaleappot guorahallat olbmo siskimuš ja čiekŋaleamos dilálašvuodaid seammá láhkái go maid Jovnna-Ánde Vest dahká erenoamážit su maŋimuš románain. (Solbakk 1995: 8)

Solbakka dutkosa váldooassi lea dahkat teakstaanalysa mas son guorahallá eksisteanssalaš diliid, ja guorahallama váldofáttát leat oktonasvuolta, eaktodáhtolaš välljema bokte, dahje biras-psykologalaš sivain eret gáidan olmmošlaš gaskavuodain ja amasmuvvan duohta olmmošlaš eallima ektui. Eará eksisteanssalaš gažaldat lea: Mii lea leat olmmoš? Dutkosa váldooasis lea teaksta guovddážiis, čálii biográfalaš dieđuide ii leat biddjon deaddu. Loahpas Solbakk dattege geažida mo Vesta románat hástalit lohkat daid biográfalaš lohkanvugiin, go eahpitkeahtá čálii iežas eallima vásáhusat leat gáldun

...mun boadán sin maŋis ja joatkkán guhkkelebbui...

románaid dáhpáhusaide.⁴ Solbakk čilge ahte Vest ii leat *Eallin bihtát* girjjiin geahččalan ráhkadit makkárge filosofalaš dahje religiovnnaš systema man bokte čilge olbmo eallima (Solbakk 1995: 101). Solbakk guorahallá romána váldopersovvna, Peter, su árgabeaivválaš váttisvuodaid ja vásáhusaid ja mo son duostu eallima iešguđet diliid maŋgil go fárra kránnjáriikii. Peteris lea leamaš váttis mánnávuohta ja son amasmuvvá sihke iežas duogáži ja earáide. Son ii nákke eallit buori bearašeallima ii ge hálddaš šat barggu man son álggus barggai nu bures ja loahpas son eallá oalát suoivana bealis (Vest 1992b). Románas lea oktonas olmmoš guovddáži ja dat govvida man funet sáhtta geavvat go obmos ii leat sieluráfi. Ii leat dattege románas nu čielggas manne váldopersovvna gártá oktonasvuodas eallit; lea go su eaktodáhtolaš välljema bokte dahje leat go biras-psykologalaš sivaiddihte.

Sámi čálakultuvrralaš áigečállagis *Sámis* nr. 1 lea sámi girjjálašvuoda dutki Harald Gaski (2005) árvvoštallan *Árbbolaččat*. Gaski čállá ahte dát ráidu lea vuolgán sullasaš birrasis go Vesta vuosttas girjjiis, maŋŋá go čállli lei čállán guokte: “[...] ii-mange-báikái-čadnojuvvon girjji” (Gaski 2005: 27). Gaski dadjá ahte Vest ealli giela ja buriid persovdnagovvadásaid bokte hui čehpet muitala mo smávva báikegotti eallin nuppástuvvá go ođđa áiggi vierut váikkuhišgohtet smávva boaittoeale giláži. Gaski fuomášahtta ahte Vesta girjjiin leat vuosttažettiin hilljánis biras ja persovvnaid govvideapmi mat leat guovddáži, ii ge olggaldas dramatihkka. Son dadjá maid ahte ráiddu váldopersovvna ja gilgirječállli vásáhusat šaddet speadjalin sámi kultuvrra stuorát rievdamiidda ja mo olmmoš lea ferten heivehit iežas ođđa eavttuide, vai birge ja ceavzá.

Sámis nr. 3 lea John-T. Solbakk (2006) čállán artihkkala «Mun ja Don – nappa sámi Moai». Dás son buokčala eksistensialisttaid jurddašanmáilbmái ja geahččala ohcat čilgehusaid čuoľmmaide maiguin Vesta *Eallin bihtát* romána váldopersovvna Peter rahčá. Peter lea fárran iežas ruovttuguovllus muhtin eará riikka gávpogii. Doppe son geahččala lihkestuvvat ja šaddat olmmožin, muhto son rahčá garrasit danne go sus lea čoavddekeahtes gaskavuohtha mánnávuhtii. Solbakk guorahallá dan dili man filosofa Buber gohčoda *persovvnalaš deaivideapmin*. Dehálaš dán deaivideamis lea ahte mii bággehallat rabasvuhtii ja dasto maiddái oahppat dovdat iežamet. Buber čilge mo dilit *Mun-Don* ja *Mun-Dat* gilvvohallet vuoitit olbmo miela. Dás lea sáhka fuomášahttit

⁴ Dan dahká 6. kapihttalas: «Sámis gáidan teavsttat - J.-Á. Vest prošekta».

vuodđudeaddji erohusa olbmo gaskavuodas omiide ja nuppi olbmui. Solbakka mielas sáme giela vuosttaspersovvna duála *Moai* sirdá Buber eksisteanssalaš *Mun-Don* kategoria eará dássái, ráddjekeahces ja duođaleamos gaskavuhtii. Dat guhte eksisteanssalaččat dadjá *Moai* lea eahpitkeahhtá fátmastan siskkimužžii guktuid, ii ge dušše *Mun-Don* kategoriijai.

Lisa Monika Aslaksen lea sámi girjjálašvuodasuorggis čállán mastergrádadutkosa “*Máilbmi nuppástuvvá ja olbmot dađe mielde*”. Čáppagirjjálašvuotta historjjá muitalussan ja *Heaikka duppál doaibma Árbbolaččat-trilogiijas* (Aslaksen 2007). Dutkosa váldooasis Aslaksen čiekŋuda *Árbbolaččat-trilogiija* persovdnadulkomii ja muitalanvuohkáii. Persovdnaguorahallamis Aslaksen lea välljen guorahallat váldopersovvna Heaikka. Dasa son geavaha teakstaimmaneahtta dulkonvuogi Textpraxis.⁵ Aslaksena váldoáigumuš lea čájehit man láhkai Heaikka doaibmá sihke trilogiija váldopersovdnan ja historjjá muitaleaddjin. Heaikka doaibmá sihke ođđaáigásaš olbmuid ja tradišunlisttaid ovddasteaddjin: son čájeha mo sáhtta geavahit ođđaáigásaš bargovugiid mat vuostálastet árbevirolaš doaimmaid go son han lea girjji čállimin (Aslaksen 2007: 31). Dađistaga Heaikka maid berošta árbevirolaš dálubargguin nu mo murremis, guolásteamis ja buđetgilvimis. Heaikka doaibma lea maid váldopersovdnan cuiggodit ahte olbmuid leat iešguđetlágan attáldagat, maiddá unna sámi gilázis (ibid: 34). Heaikka doaibmá muitaleaddjin su beaivegirjemerkestemiid bokte, go son muitala dáhpáhusaid ja olbmuid birra, maiddá olbmuid birra geat leat juo jápmán (ibid). Historjáčállošiid bokte beassá lohkki diehtit ollu gili eallima birra. Textpraxis-dulkonvuogis eai deattuhuvvo čáli biográfalaš dieđut ii ge historjjálaš konteaksta. Trilogiija fáttáid dáfus Aslaksen gáidá teakstaimmaneahtta dulkonvuogis ja deattuha baicce álgoálbmotjurddašvuogi ja kultursiskkáldas áddejumi. Fáttát maid Aslaksen gávdná iežas guorahallamis leat ođđa áiggi boahhtin, ođđa hástalusat ealáhusain, sápmelašvuoda boahhteáigi, sáme giela dilli ja vuoiŋŋalaš eallin. Aslaksen geahčada mo romána persovvnat dustot ođđa hástalusaid. Dán oasis son geavaha artihkkala mas Jovvna-Ánde Vest juohká sámi álbmoga njealji jovkui: sii geat leat sápmelašvuhtii bures beassan sisa, sii geat dihtet ahte sii leat sápmelaččat eai ge dađi eanet beroš das, boarrásat

⁵ Dan metoda ráhkadii Romssa universitehta dutkanjoavku man jodiheaddjit leigga professor Rolf Gaasland guovttos vuosttasamanueanssain Anniken Greviin.

...mun boadán sin maŋis ja joatkkán guhkkelebbui...

geat ellet árbevieru mielde ja sii geat leat gahččan dahje gáidan ollásit servodaga olgobeallái (Vest 2002b). Aslaksen de čájeha mo muhtin *Árbbolaččat* persovnnat leat govviduvvon nu ahte heivejit iešguđet joavkku siskkabeallai, ja mo dat váikkuha persovnnaid eallimii.

Sámis nr. 4 lea Kirsten Anne Guttorm (2007) čállán artihkkala «Árbbolaččat – románaráiddu oalgepersovnnat». Artihkkalis son guorahallá oalgepersovnna Ándde-Márggeha rolla *Árbbolaččat* muitalusas. Ándde-Márgget lea diekkár persovdna mii ii ide muitalusas nu dávjá, muhto go ihtá de son sihke gullo ja oidno. Son lea diekkár nisu mii váldá saji ja lea máŋgga dáfus ovddabealde áiggis ja doaibmá sámpolitiikka, bargoolbmuid ja nissonáššiid bealušteaddjin. Son buktá odđa áiggi jurdagiid doaresbeale giláži ja dasa eai leat guovllu olbmot gergosat.

Mun lean čállán artihkkaliid main guorahalan iešguđet fáttáid *Árbbolaččat*-ráiddus. «Depicting a Sámi society between tradition and modernization» (Fredriksen 2008) lea introdukšuvdnaartihkal mas čálán erenoamážit váldopersovnna Heaikka birra. Heaikka doaibmá muitaleaddjin go su beavegirjemerkestemiid bokte lohkki beassá diehtit mii dáhpáhuvá Máhte báikkis. Artihkkalis čujuhan dasa mo Arnold Krupat (1991, 1992) geavaha retorihka doahpágiid metonymiija ja synekdoxa davviamerihká álgoálbmot-iesbiografiijaid dutkamis ja mo doahpagat ovddastit ovttaskas olbmo iešáddejumi. Metonymiija govvida ovttaskas olbmo gaskavuodaid ovttaskas olmmožin dahje eará ovttaskas olbmuide, ja synekdoxa gis govvida ovttaskas olbmo gaskavuodaid jovkui dahje ollislašvuhtii. Mun geahčadan mo Heaikka heiveha iežas Máhte báikki báikegoddái ja eallimii maŋgil go fas fárre ruovttubáikkái muhtin gávpojis, ja makkár birgenstrategiijaid son vállje ovtastallamis eará siidaguimmiiguin. Son doaibmá sihke báikegotti siskkabeale ja olgobeale olbmo rollas ja deattuha su iešáddejumi sihke ovttaskas olmmožin ja báikegodelahttun.

«Sáhtta go gáđašvuotta leat mielde seailuheamen báikegotti árbevieruid?» (Fredriksen 2009) lea artihkal mas geahčadan gáđašvuotta doaimma ja erenoamážit mo váldopersovdna Heaikka ovttaskas olmmožin ja báikegodelahttun birge gáđašvuodain. Gáđašvuotta ii leat makkárge eksplisihta tematihkka ráiddus, muhto dat lea oassi ráiddu persovnnaid sosiála gaskavuodain ja govvida oasi sin birgenstrategiijain. Jearan leat go gáđašvuodas dušše negatiivva konnotašuvnnat vai sáhtta go dulkot gáđašvuotta eará horisonttas? Geavahan dán artihkkalis maid Krupata doahpágiid metonymiija ja synekdoxa teorehtalaš vuodđun. Loahpas jearan dasto sáhtta go gáđašvuotta doaibma leat

nappo eastadit gáđašvuođa ja dakko bokte leat mielde seilluheamen báikegotti vieruid ja olmmošlaš gaskavuođaid? Mu guorahallan anjke čájeha oasi váldopersovvna Heaikka birgenstrategiijain ja mo dat leat mielde loktemin su čehppodaga garvit gáđašvuođa ja dakko bokte eará váttisvuođaid.

Artihkkalis «En skrivekyndig pioner i Jovvna-Ánde Vests romantrilogi *Árbbolaččat*» (Fredriksen 2011) guorahalan váldopersovvna Heaikka ja su áigumušaid šaddat čállin. Jearan artihkkalis: Manne áigu Heaikka šaddat čállin? Čállit sohkgirjji ii leat álggaga dábalaš hommá smávva sámi gilážis 1960-logu álgogeahčen. Mo nákke son seammás heivehit iežas báikegotti beaivválaš eallimii ja vuordamušaide? Muhtin guovddáš čuoggát mat govvidit Heaikka strategiijaid leat fuolkevuolta, giellamáhttu, guovllumáhttu, árberuhta ja beroštupmi.

Sámi servodagas lea álo leamaš dábalaš guossohit gussiid ja mátkkálaččaid buori lági mielde. Dán oaidná ge *Árbbolaččat* teavsttas, ovdamearkkain maid lean artihkkalis «Juhkat nisoláibekáffe» oanehaččat gieđahallan (Fredriksen 2012a). Nisoláibekáffe lea teavsttas guovddáš elemeanta mii oaččuha olbmuid vázzit dáluid mielde ja lea mielde ovddideamen siidaguimmiid sosiála gaskavuođaid.

Artihkkalis «'Dát lea mo nu munnje oahpis' – Kulturáddejupmi ja konteaksta girjjálašvuođa analysas» (Fredriksen 2012b) jearan mo sáhtán geavahit iežan kulturmáhttu ja kultuvrralaš sensitivitehta fikšuvndateavstta guorahallamis. Oasi dán artihkkalis geavahan hábmet dán dutkosa metodologalaš oasi, kapihttaliin «Kulturáddejupmi, máhttu ja diehtu», «Jávohis máhttu» ja «Gulahallan ja kultuvrralaš sensitivitehta».

«Circle of Life» (Fredriksen 2013) artihkkalis guorahalan oktavuođa gaskal komposišuvvna, muitalusa ja persovvna *Árbbolaččat* muitalusas. Mun čájehan artihkkalis mo jahkodagat ja eallima gierdu doibmet struktuvrralaš gaskaoapmin teavsttas ja mo persovvnaid eallin lea čadnojuvvon dáidda. Dán antologijai galgá maid plána mielde 2015 almmuhuvvot appendix ruohta- ja dárogillii. Doaimmaheaddji lea Kajsa Andersson. Dasa lean čállán oanehut veršuvvna dárogilli man namma lea «Livets sirkel» (deaddileamis).

«I Think You Know What I Mean» (deaddileamis) lea artihkal mas guorahalan mo geažideapmi ja eará gaskkalaš dadjanvuogit doibmet estehtalaš gaskaoapmin *Árbbolaččat*-ráiddus ja románas *Čáhcegáddái nohká boazobálggis*, sihke teavsttalaš ja kontekstuála dásis. Geažideamit, mohkohallamat ja eará dákkár gulahallanvuogit govvidit

...mun boadán sin maŋis ja joatkkán guhkkelebbui...

ealli gaskavuodá Vesta románapersovnnaid gaskkas. Smávva sámi báikegottiin lea leamaš hui dehálaš olbmuide máhttit dákkár gulahallanvugiid, ovdamearkka dihte jos fertte siidaguoibmái addit muhtin váttis dieđu, dahje jos áigu muhtima cuiggodit, ii ge háliit soardde nuppi. Vesta teakstadujiin geažideamit ihtet eanemusat dialogain, muhto dan oaidná maiddái go muitaleaddjiposišuvdna molsu gaskal vuosttas- ja goalmátpersovdna-muitaleaddji. Logadettiin Jovnna-Ánde Vesta teakstadujiid čájehan mo sihke teakstaanalyhtalaš gaskaoamit ja kulturmáhttu buktet mávssolaš dulkonvallji lohkkái. Artihkal galgá almmuhuvvot girjjis álgoálbmotestetihkka birra man doaimmaheadji lea Harald Gaski.

Dutkosa huksehus

Dutkosis leat njeallje váldooasi: Vuosttas oasi leat dál juo lohkamin. Dás ovdanbuvttán dutkosa duogáža, čáli, materiála, dutkangažaldagaid, ovddit dutkosiid ja mo dutkkus lea huksejuvvon. *Árbbolaččat*-ráiddu persovdnagovvadásaid, persovnnaid gulahallama ja sin sosiála gaskavuodaid guorahallan leat dutkangažaldagaid guovddáš oassi.

Nuppi oasis leat teorehtalaš perspektiivvat ja metodologalaš lahkaneapmi. Teorehtalaš vuodđu leat vuosttažettiin čálalaš gáldut luohteárbevieru ja luohteteorija birra. Teorijavuodu huksemis lea ulbmil geavahit sámi árbevirolaš máhtu ja máilmmioainnu suokkardan dihte *Árbbolaččat* ráiddu birgengoansttaid. Geaidnu dása manná dekoloniseren-doahpaga bokte. Álggán vuos afrihká kultur- ja girjjálašvuoda aktivisttaid ságastallamiin mii lei Kenyas 1960-logu álggu rájes, ja mo sii gieđahalle imperialismma váikkuhusaid ja mo daid sáhtášii vuostálastit ja ovddidit Afrihká kultuvrra. Dasto čanan dekoloniserema, erenoamážit dan oasis mii guoská akademijai, manimus 25 jagi álgoálbmotdutkan ja álgoálbmotmetodologija ja -paradigma fágaságastallamii. Luohteteorija geavahit dán dutkosa teorijahuksema vuodđun gullá dán akademalaš dekoloniserema rávdnjái, go álgoálbmotárbevierru, -kultuvra ja-máhttu leat das guovddášis. *Árbbolaččat*-ráiddu guorahallama kontekstuála teakstalahkaneamis deattuhan makkár eallinfilosofija, dahje máilmmioaidnu, ihtá das mii lea čállojuvvon luohteárbevieru birra ja mo dat čatnasa birgemii. Mu dutkosii lea erenoamáš mávssolaš geahččat mo luohteárbevierus čilgejuvvo ovttaskas olbmo oktavuoha báikegoddái. Olmmoš eallá ovttaskas olmmožin servodagas, iežas dihto identitehtain, ja seammás son ferte eallit báikegotti norpmaiguin ja vuordámušaiguin ja máhttit doaibmat joavkolahttun. «Kontekstualiseren»-kapihttalas geavahan artihkkala mas leat čilgehusat das mo teavsttasiskkabeale elemeanttain sáhttet leat čujuhusat kontekstii mii gullá sámi kultuvrii, gillii ja árbevirolaš máhttui. *Árbbolaččat* teavsttas leat oasis main gielas sáhttet leat implisihta mearkkašumit maid lohkki sáhtta iežas fága- ja kulturamáhtuin gieđahallat ja dulkot. Guovddáš doahpagat mu dutkosis leat birget, birgehallet ja ceavzit. Geahčadan mo dat leat čilgejuvvon iešguđet čálalaš gálduin ja lean vel jearahallan muhtin olbmuid iešguđet buolvvas, oahppan dihte mo sii áddejit ja earuhit doahpágiid.

Dutkosa metodologalaš lahkaneamis deattuhan kontekstuála lohkana *Árbbolaččat*-ráiddu guorahallamis, mas konteksta- ja kulturamáhttu leat guovddáš oasis. Geavahan veahkkin osiid narratologalaš teorijas, erenoamážit persovdnaguorahallama oktavuodas. Narratologalaš teakstadulkon deattuha teavsttasiskkabeale elemeanttaid ja ráhkadusaid.

...mun boadán sin maŋis ja joatkkán guhkkelebbui...

Geavahan maid narratologalaš teoriijas osiid guorahallan dihte muitaleaddji posišuvnna ja man/gean perspektiivva muitaleaddji ovddasta teavsttas. Kontekstuála lohkamis giedáhalan mo sáhtán geavahit iežan sámi kulturmáhtu dieđalaš dutkosis ja mo galggan dán máhttit čilget akademalaš teavsttas. Dát leat fáttát maidda dutkit geat barget álgoálbmotmetodologiija-suorggis leat čieknudan ja vieččan dán suorggis muhtin jurdagiid iežan dutkosii. Giedáhalan teavsttaid maid sámi dutkit leat čállán doahpagaidd *máhttu* ja *diehtu* birra, ja dat leat veahkkin munnje čilget iežan kultuvrralaš sensitivitehta ja mo mun sáhtán dan geavahit teakstalohkkin girjjálašvuoda dutkanbarggus. Historjjá- ja kulturdieđut, aviisačállostat ja eará dieđut sámi servodaga birra leat maid dán dutkosa dehálaš gáldut.

Dutkosa váldooassi lea goalmát oassi, mas guorahalan *Árbbolaččat* persovnnaid birgengoansttaid. Kapihttala álggus lea skovvi mas leat guorahallama guovddáš persovnnat. Guorahallan álgá dasto kapihttaliin «Čáli giehta čatná áiggiid oktii». Das guorahalan mo váldopersovdna Heaika bargá vai šaddá čállin ja suokkardan iešguđet beliid mat leat čadnon su čállinprošeavttaide. Váldopersovdna birgengoansttat maid ihtet su dáhtus oahppat ja máhttit árbevirolaš bargguid maid ii leat mánnán oahppan. Dát bealit mat deattuhit árbemáhtu Máhtebáikki eallimis, čatnasit sihke váldopersovdna ja eará persovnnaid gullevašvuhtii báikái. Váldopersovdna árbbolaš-rolla lea guovddáš su birgemis, go son lea máŋggageardásaš árbbolaš. Dáiddára rolla maid guorahallojuvvo váldopersovdna čállinprošeavttaid oktavuodas. Kapihttalis «Áhkut: sin árbi ja árvu» guorahalan nissoniid sajádaga gilieadnin, govviduvvon golmma nissonpersovnna rollain muitalusas. Nissoniid rolla fuolahuspersovdnan ja gilieadnin lea guovddázis olles báikegotti birgemis. Dán oassái gullá maid okta nissonpersovdna gii ii speadjalastte árbevirolaš sámi nissonrolla. Guorahallanoasi maŋimuš váldokapihtal lea «Servodaga ravddabeale ássi hástalusat». Das guorahalan mo servodaga ravddabeale ássi ja mo sámi vuoittáhalli posišuvnna dilli albanit muitalusas, govviduvvon ovttá oalgepersovnna ja ovttá duogášpersovnna bokte.

Buot váldokapihttaliin leat temáhtalaš vuollekapihttalat maid guorahallan čuvge iešguđet beliid persovnnaid árgabeaieallimis, ja mat buktet viiddit gova persovnnaid birgengoansttain. Váldopersovdna rolla lea guovddázis *Árbbolaččat* muitalusas álggu rájes gitta lohppii. Lunddolaččat lea guorahallama deaddu eanet váldopersovnnas ja fáttáide mat gusket su persovdnii, go eará persovnnain. Vuollekapihttalat leat

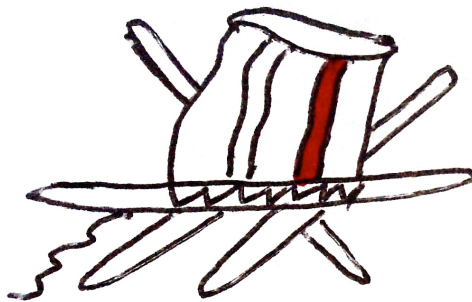
temáhtalaččat bardojuvvon, ja daid guorahallamis deattuhuvvojit maiddá eará persovnnat go dušše váldopersovdna.

Mun háliidan ahte teakstadooji vuoigŋa vuhttošii mu ge teavsttas, ahte dán dutkosa lohkki galggašii oažžut buori gova čáppa, girjjálaš ja dáiddalaš duojis mas dieđalaš teaksta lea vuolgán. Dása geavahan kongeniála lohkanvuogi ja divttán girjji juona mearridit mu čállinstiilla, mii lea šaddan muitaleaddji stiilan. Teavsttas vuhtto mu persovdna ja mu persovnnalaš čállinstiila, ja geavahan maid iežan vásáhusaid teavstta dulkomis. Dáinna vugiin geahččalan čájehit oktavuodaid mat leat teavstta iešguđet osiid gaskkas, ja mun dutkin lean maiddá oassi das. Ulbmil livččii čállit teavstta mii lohkkái ge jođášii fiidnát. Canada cree servodatdutki Shawn Wilsona mielde (2008: 120), lea dát lohkanvuohki mii dahká ahte logihkka lea eanet intuitiivva. Dát lea oassi relašunála luottehahttivuođas, doaba man gieđahalan dárkileappot kapihttalis «Álgoálbmot-paradigma ja epistemologiiija». Birgenjoansttat dasto, nu mo mun daid gieđahalan ja dulkon *Árbbolaččat*-ráiddus, ihtet analysas oassin muitalusa persovnnaid gaskavuodain ja juona ovdáneamis, eai ge govviduvvo sierra fenomenan (vrd. Wilson 2008: 122). Juoigi ja vuosttasamanueansa Ánde Somby gieđahallá iežas doavttergrádadutkosis mo gulahallan mii dáhpáhuvvá teavstta bokte ferte veahá ráddjejuvvot. Dutki ferte ekonomiseret teakstabuvttadeami, muđui šattašii teaksta hirbmat guhkki. Áddehaddan čállit ja lohkki gaskkas sáhtta maid dáhpáhuvvat dainna lágiin ahte ii buot čilgejuvvo ii ge daddjo nu njuolgga (Somby geavaha dárogiel doahpaga *underförståelse*). Lohkki ferte geahččalit čuovvut čállit ákkastallama teavstta ja čállit eavttuid ja áigumušaid mielde. Dát eaktuda ahte čállit ja lohkki áddejumit galggašedje soabadit, amaset šaddat boasttuáddejumit (Somby 1999: 101-102). Nie geahččalan bardit dutkangažaldagaid, guorahallama, ákkaid ja dulkomiid dutkanteavstta ollisvuhtan. Teakstačállima ekonomiseremiin oaivvildan dán oktavuodas ahte lea gažaldat man ollu guorahallama dulkomis galgá leat eksplisihta teavsttas, ja man ollu sáhtta leat implisihta. Implisihta bealli lea ge dás dat miellagiddevaš bealli, go das oaidná man bures čállit ja lohkki soahpaba áddehaddat. Lea čállit hástalus geahččalit gávdat dan balánssa čáledettiin teavstta, ja lea lohkki hástalus geahččalit teavstta lohkat rabas mielain. Dákkár lohkanvuohki addá friddjavuođa lohkkái jurddašaddat ja gávdat iežas dulkomiid, mat dáidet eará go mu. Go dát dutkkus lea čállojuvvon sámegillii, dat mielddisbuktá ahte konteksta maid gullá sámi giellaáddejumái. Háliidan kontekstuála lahkanemiin ja čállinvugiin maid lean välljen, bovdet lohkki buktit iežas konklusuvnnaid, lassin mu

...mun bođán sin maŋis ja joatkán guhkkelebbui...

guorahallama bohtosiid. Dutkosa guorahallan čuovvu *Árbbolaččat* juona rávnnji. Rávdnji lea ge dakkár, mii muhtumin mohkkasaddá ja manná iežas gámaid ja gohpiid mielde. Birgen lea liikká čuolda, man birra guorahallan jorrá.

Readdi

II Teorehtalaš perspektiivvat ja metodologalaš lahkaneapmi

Teoriijavuođu álgojurdagat

Dutkosa teorehtalaš vuođu hábmema oktavuodas lea ceagganan hástalus: Mo sáhtán mun leat ođasmahtti ja ovddidit ođđa jurdagiid, girjjálašvuoda disipliinnas ja álgoálbmotdutkanmáilmmis? Guorahallamis bivddán dán guokte báru soabalaččat sugahit mu dutkosa gáddái. Nubbi dehálaš gažaldat dán oktavuodas lea mo mu materiála bovde dasa lahkoni? Dutkosa materiála govvida fikšuvdnamáilmmi mas olbmot ain ellet sámi árbevirolaš dáloniid eallima. Teoriijavuođu huksemis lea ulbmil geavahit sámi árbevirolaš máhtu ja máilmmioainnu suokkardan dihte mo *Árbbolaččat* mitalus govvida sámi báikegoddeeallima, olbmuid gaskavuodaid ja olbmuid sielueallima rievdamas, ja mo ovttaskas olmmoš gávdná iežas sámi kollektiivvas. *Árbbolaččat* govvida vuosttažettiin sámi servodaga siskkáldas áššiid, áiggis goas stuorraservodaga váikkuhusat dattege eanet ja eanet báidnet olbmuid eallima. Mii gávdno mis sámi árbevierus mii sisttisoalašii sámi historijá, máhtu, dieđuid ja máilmmioainnu? Makkár gáldut leat? Lohken vuos muhtin nuortariikka filosofa Alfred Schutza teavsttaid. Shutz guorahallá sosiála máilmmi fenomenologijja ja árgabeaieallima máilmmi. Son gieđahallá ovdamearkka dihte mo iešguđet persontiipat vásihit máilmmi iežaset biográfalaš dili hárrái ja mo olbmot gulahallet iešguđet máilmmi hárrái gos olmmoš doaibmá (vrd. Shutz 1971a ja 1971b). Schutzas ledje miellagiddevaš vuogit mo dakkár vásáhusaide sáhtta bidjat struktuvrra, muhto su doahpagat ledje liikká veahá apmasat, eai ge riekta bastán speadjalastit *Árbbolaččat* mitalusa Deatnogáddekonteavstta, dan ektui mo mun lean hábmen iežan dutkančuolmma. Lohken maiddái dan maid davviamerihká girjjálašvuoda dutki Arnold Krupat čállá artihkkalis “Native American Autobiography and the Synecdochic Self” (1991) ja girjjis *Ethnocriticism* (1992). Krupat addá ođđa mearkkašumi retorihka *metonymiija-* ja *synekdoka-*doahpagiidda. Dát doahpagat govvidit rievtti mielde giellafiguvrraid. Krupat oaivvilda ahte dat sáhttet metaforalaččat maiddái govvidit gaskavuodaid subjeavttaid/ovttaskas olbmuid ja earáid/servodaga gaskkas. Metonymiija deattuha oassi-oassái-gaskavuoda, mas lea sáhka subjeavtta dahje ovttaskas olbmo iežas eallimis dahje su gaskavuodas eará subjektii dahje ovttaskas olmuide. Synekdoka fas deattuha oassi-ollisvuhtii-gaskavuoda. Dán teoriija lean geahččalan geavahit guovtti

...mun boadán sin maŋis ja joatkkán guhkkelebbui...

artihkkalis (Fredriksen 2008 ja Fredriksen 2009), muhto dát teoriija guoská rievtti mielde iešbiográfalaš teavsttaide, ja danne ii lean dat ge rivttes teorehtalaš bálggis munnje dán dutkama olis. Go mu bagadalli Harald Gaski de árvala manne in geavat luoheteoriija, de fuomášin ahte lea ollu čállojuvvon mas luođi mearkkašupmi báikegottis ja luoheteárbievru konteakstaáddejupmi deattuhuvvojit, ja mun dovden ahte dát heive mu teakstalahkaneapmái. Oassi mu teoriijaohcanproseassas lei maid dutkin dovdat ahte juoga lea riekta, ja luohetit dasa. Luohti gullá Eurohpá boarráseamos musihkkašlájaid ja njálmmálaš árbevieruide, ja dat lea ain eallimin. Sáhtášin go geavahit sámi luoheteárbievru ja luoheteoriija hábmet dán dutkosa teorehtalaš vuodu? Mun, guhte in leat bajásšaddan luđiin, in ge máhte juoigat, sáhtán go mun liikká oahppat juoidá ja atnit das ávkki dutkin? Ovdal go čiekŋudan luoheteárbievru kontekstii, de čanan mun vuos dáid álgojurdagiid akademiija ja kultuvrra dekoloniserema jurdagiidda. Dasto gieđahalan mun iežan jurdagiid maŋimus 25 jagi álgoálbmotdutkan ja álgoálbmotmetodologiija ja -paradigma fágaságastallama rávnnji oktavuodas.

Dekoloniseren ja álgoálbmotmetodologiija

Sámi girjjálašvuolta lea nuorra fága akademiijas mii ásahuvvui Romssa universitehtas 1980-jagiid gaskamuttus. Fágasuorggis lea dattege ollu čállojuvvon jagiid mielde, ja dasa lassin lea njálmmálaš gaskkustanbargu muđui ge servodagas stuorra ja dehálaš oassi fágalaš doaimmas. Girjjálašvuoda disipliinnas lea dán rádjái maid čállojuvvon guokte doavttergráda dutkosa main guorahallojuvvo sámi girjjálašvuolta. Vuosttas nákkusgirjji čálii Vuokko Hirvonen (1999b) *Sámeeatnama jienat: Sápmelaš nissona bálggis girječállin*. Hirvonen guorahallá sámi nissoniid čálakultuvrra teakstadujiid 1900-álggus gitta 1990-loguide. Son čájeha vuos historjjálaš perspektiivvas mo eanetlogu álbmogiid perspektiiva áiggiid čađa lea buktan govvádusaid ja dutkamušaid sámi eallimis. Historjjálaš perspektiivvas čájeha Hirvonen mo sámi čállingiella lea vuodđuduvvon ja ovdánan, oassin váldepolitihkalaš áigumušain. Dan oktavuodas lea maidái sámi čálalaš girjjálašvuolta ovdanan. Hirvonen guorahallá mo sámi nissongirječálliid teavsttain ihtet kolonisašuvdnávásáhusat ja son guorahallá sohkašerollaid ja sápmelaš identitehta (Hirvonen 1999b: 17-18). Dán dutkančulbmii son geavaha postkolonialismma ja feministtalaš kritihka doahpágiid. Postkolonialisma lea teorehtalaš rávdnji mii lea geavahuvvon 1990 jagiid rájes. Postkolonialisma lea doaba mii ovttahtta ovdit kolonijaid kulturdutkanmušaid, erenoamážit girjjálašvuoda suorggis. Lea sihke sierra postkoloniála girjjálašvuolta ja sierra postkoloniála teoriija, guktot deattuhit erenoamážit

fápmoovttavuodáid ovddit kolonijeaherráid ja koloniserejuvvon álbmogiid gaskkas.⁶ Ollu álgoálbmotdutkan leat dasto cuiggodan postkoloniála teoriija. Maori dutki Linda Tuhiwai Smith čilge girjjistis *Decolonizing Methodologies* (1999) dán oainnu:

Many indigenous intellectuals actively resist participating in any discussion within the discourses of post-coloniality. This is because post-colonialism is viewed as the convenient invention of Western intellectuals which reinscribes their power to define the world. (Smith 2004: 14)

Muhtin álgoálbmotdutkiin lea dat posišuvdna ahte ollu álgoálbmogat eai eale postkoloniála dilis, sisabahkkejeaddjit eai goassege vuolgán (Smith 2004: 24, 98).⁷ Dan sadjái go guorrasit postkolonialismma doahpágiidda, leat mánggat álgoálbmotdutkan baicce leamašan mielde vuodđudeamen metodologiijaid ja paradigmaid mat váldet vuhtii ja sisttisdoallet álgoálbmogiid iežaset doahpágiid, jurddašuvugiid ja máilmmioainnuid. Dasa mun čiekŋudan eanet dás manjelis. Dajan davviamerihká indiána girjjálašvuodadutki Jace Weavera mielde, go son deattuha ahte min (álgoálbmogiid) čállin lea vuohki vástidit kolonialismma vásáhusaide ja stereotiippalaš govvádusaide, muhto čállin ii leat kolonialismma vuostereakšuvdna. Weaver čujuha Beth Brantii gii dadjá ahte čállin lea ođđa aktiivva vuohki muitalit muitalusaid maid mii álo leat muitalan (Brant 1991, lohkan: Weaver 1997: 46). Davviamerihká girjjálašvuodadutki Chadwick Allen guorrasa dán jurddašeapmái go oaivvilda ahte davviamerihká indiána dutkit fuomášahttet min baicce teoriijaide mat leat veahkkin áddet otnábeavvi álgoálbmogiid ceavzima ja daid teavsttalaš representašuvvna vasedin konteavsttain (Allen 2002: 32-33). Mii guoská mu dutkosii, de ii oro postkoloniála teoriijas mii ge masa sáhtášin guorrasit, ii das leat mii ge mii livččii dán dutkosii buktit lasi čuvgehusa.

Kristin Jernsletten guorahallá iežas PhD-dutkosis mo muitalusat doibmet girjjálašvuotán. Son jearrá earret eará fertejit go muitalusat ihtit čálalaš hámis ovdal go dohkkehuvvojit girjjálašvuotán? Su ulbmil dutkosiin lea váldit njálmmálašvuoda duodalažžan ja atnit muitalusaid girjjálašvuotán dan sadjái go artefáktan. Jernslettena ulbmil lea muitalanárbevieruin hukset šalddi akademiija ja álgoálbmogiid jurddašeami gaskkas (Jernsletten 2011: 5-9). Sullasaš gažaldaga jearan mun ge iežan dutkosis go mun jearan mo sáhtášin geavahit sámi árbevieru ja dan bokte čuovggahit sámi historjjá, máhtu,

⁶ <https://snl.no/postkolonialisme>

⁷ Eanet referánsat dutkiide guđet cuiggodit postkoloniála teoriijjaid, gč. earret eará Owens 1998: 51, 70, Allen 2002: 32-36, Heiss 2003: 42-46, Cook-Lynn 1997: 14.

...mun boadán sin maŋis ja joatkkán guhkkelebbui...

dieđuid ja máilmmioainnu akademalaš barggus? Mu ulbmil lea dasto váldit luoheteoriija duođalažžan ja ráhkadit das dán dutkosa teoriijavuođu. Jernsletten ovddida min, álgoálbmogiid, iežamet árvvuid, sámi jurddašeddjiid sániid, njálmmálaš ja čálalaš gálduid, sámi jurddašanvuogi ja sámi gulahallanvugiid. Son maid jerrá lea go sámi epistemologiijai sadi otná akademiijas (Jernsletten 2011: 13). Jernsletten viežžá jurdagiid álgoálbmotmetodologiija rávnnjis, man álgoálbmotdutkan erenoamážit Davvi-Amerihkás, Oceanias ja Sámis leat leamašan mielde ovddideamen. Jernslettena dutkkus lea ođasmahtti ja hástaleaddji go son laktá čáppagirjjálašvuođa mitalusaid ja fágagirjjálašvuođa. Son diktá dáid jienaid hállat friija ja ráhkada esseyisttalaš čállinstiillain dialoga daid gaskkas.

Mu dutkosa teorehtalaš vuođu huksemii lean viežžan inspirašuvnna álgoálbmotmetodologiija ja álgoálbmotparadigma huksemis. Maŋimus 25 jagi leat álgoálbmotdutkan miehtá máilmmi ságastallan mo dutki sáhtta geavahit ja vuhtii váldit iežas kultuvrra ja praktihkalaš ja olmmošlaš máhtu akademalaš barggus.⁸ Jos geahččá dán ságastallama historjjálaš perspektiivvas, de lea *dekoloniseren* guovddáš doaba go gieđahallá álgoálbmotperspektiivva, -kulturmáhtu, -metodologiija ja -paradigma ovddideami akademiijas. Imperialismma ja kolonialismma vuostálastima jurdagiid lea fránskka antillerlaš Frantz Fanon, guhte lei psykiáhter ja aktivista, juo 1950- ja 1960-logu álggus gieđahallan girjjiin *Peau noire, masques blancs (Black Skin, White masks, 1952)* ja *Les damnés de la terre (1961) (The Wretched of the Earth 1962)*. Son lei okta dain moadde revolušoneara jurddašeddjiin, guhte čálii iežas jurdagiid dan áiggi. Fanon lei stuorra inspirašuvdna earret eará Afrihká čáliide ja akademihkkariidda, geat juo 1960-logu álggu rájes gieđahallagohte imperialismma váikkuhusaid ja mo daid sáhtášii vuostálastit ja baicce bajidit Afrihká kultuvrra. Kenya čálii ja dutki Ngũgĩ wa Thiong’o guorrasa Fanona jurdagiidda girjjiis *Decolonising the Mind (1986)*. Son čállá ahte 1962s lágiduvvui afrihká čálliid čoahkkima “A Conference of African Writers of English Expression”. Dát dáhpáhuvai Kampalas, Ugandas, Makerere University Colleges. Dalle eai vuos jerran manne sii čalle girjjálašvuođa engelasgillii, sisabahkkejeddjiid gillii, ja manne sii eai baicce ráhkat girjjálaš momeanttaid iežaset eatnigillii. Ngũgĩ wa Thiong’o oaivvilda ahte

⁸ Gč. ovdamearkka dihte Smith 2004 [1999]; Smith 2003; Kuokkanen 2000; Porsanger 2007; Wilson 2008; Kovach 2009; Gaski 2013a; Gaski 2013b.

giella lei dat deháleamos fápmogaskaoapmi man kolonisttat geavahedje atnit afrihkálaččaid sielufánŋan. Dat lei vuohki mo sisabahkkejeddjiit dolle sin mentála geahču vuolde (Ngũgĩ wa Thiong’o 2005: 5-16). Ngũgĩ wa Thiong’o vuohki vuostálastit imperialismma ja dekoloniseret miela, lei čálligoahtit iežas eatnigillii gīkūyūgillii (ibid: 28). Kenyas lei 1970-jagiin kulturbiras mii doaimmai eurohpá kolonialismma vuostá, ovdamearkka dihte teáhteriin. Giellageavaheapmi lei hui guovddáš gažaldat dán oktavuodas, go engelasgiella ain lei váldogiella máŋggaid oktavuodain (ibid: 41). Teáhterdoaibma, mii lei kollektiivva doaibma, šattai dan oktavuodas vealahuvvon álbmoga vuohki bajidit iežaset giela ja iešdovddu (ibid: 59). Dasto šattai maid sáhka čálalaš kultuvrras, mo doaimmai afrihká románačállin? Afrihká girjjálašvuoda giellapolitihkka lei guovddáš das mii lea gohčoduvvon “The Nairobi literature debate”, mii álggii 1968 (ibid: 89). Ngũgĩ wa Thiong’o ja eará afrihká čállit ja akademihkkarat oidne giellagažaldaga oassin sin dekoloniserenprošeavttas, friddjavuodaperspektiivva ohcamis, mas lei sáhka mo sii oidne iežaset, sihke iežaset ja earáid hárrái. Sii geat serve Nairobi girjjálašvuoda digaštallamii, mii jotkkii máŋggaid jagiid, vuostálastigohte engelas imperialisttalaš kulturáddejumi mii dušše speadjalasttii eurohpalaččaid historjá-vásáhusaid. Ngũgĩ wa Thiong’o čájeha iežas girjjis man guovddáš kultuvrralaš kontrolla lei, oassin kolonialismma ekonomalaš ja politihkalaš kontrollas. Danne deattuhedje ge Ngũgĩ wa Thiong’o ja earát guđet jurddašedje seammaláhkai go son, ahte oahpahussystemas galggai leat oahppu mas ledje dieđut ja máhttu sin iežaset birra (ibid: 87-94). Son čállá ge (2005: 95):

By discovering and proclaiming loyalty to indigenous values, the new literature would on the one hand be set in the stream of history to which it belongs and so be better appreciated; and on the other be better able to embrace and assimilate other thoughts without losing its roots.

Bidjat Afrihká kultuvrra guovddáži, sihke girjjálašvuodas ja oahpahusas, lei oassin dekoloniseremis ja geaidnu ruovttoluotta iežaset kultuvrii, mas moanat Afrihká buolvvat ledje gáidan (ibid: 96-97). Máŋggas Kenya čáliin ja akademihkkariin, maiddái sin gaskkas guđet serve Nairobi girjjálašvuoda digaštallamii ja ákkastalle Afrihká gielaid ja Afrihká kultuvrra bealis, biddjojuvvojedje giddagassii, sin gaskkas maid Ngũgĩ wa Thiong’o. Nairobi girjjálašvuoda digaštallamis ledje maid máŋggas guđet čulle engelasgiela geavaheami ja kolonialisttalaš árbbi beali. Diet digaštallan duođai govvidii ollu beliid goalmát máilmmi vásáhusain ja sin rahčama iežaset kultuvrra ovddas. Ngũgĩ

...mun boadán sin manis ja joatkkán guhkkelebbui...

wa Thiong’o čájeha iežas girjjis mo girjjálašvuohta geavahuvvui Afrihká álbmogiid ráddjet ja stivret, ja man fámolaš gaskaoapmi dat lei (ibid: 99).

Ngūgī wa Thiong’o ii čilge erenoamážit Afrihká álgoálbmogiid dili dán girjjis, son čilge oppalaččat Afrihká álbmogiid dili ja mo sii koloniserejuvvon álbmogiin leat vásihan ahte kolonialisma čuožai sin kultureallimii. Dan son govvida erenoamážit girjjálašvuođa ja teáhtersuorggi hárrái. Son maid čilge girjjis mo muhtin afrihká kulturolbmot geahččaledje rievdadit dán dili, dekoloniseret Afrihká kultuvrra sin iežaset njálmmálaš árbevieruin, gielain ja maiddái ođđaáiggi čálalaš girjjálašvuođain vuodđun. Dát lea inspirašuvdna dasa mo mun jurddašan iežan dutkama oktavuodas, mo sáhtán mun maid deattuhit osiid sámi árbevierus, ja ođđa lági mielde lágidity dasa saji akademiijas. Ovdamearkan lea ahte dát dutkkus lea čállon sámegillii. Dat máksá ahte dutkin mus ii leat stuorra akademalaš giellafierpmádat man vuostá sáhtán mieigat. Dát mielddisbuktá ollu doabaovddidanbarggu ja ođđa luottaidd gállit, juoga mii lea gáibideaddji oassi dutkanbarggus, ja seammás gelddolaš ja riggodahhti. Leahkit sápmelaš lea leahkit sápmelažžan máilmmis. Dat máksá duostut hástalusaid, liigebargguid, liigenođiid ja liigeiluid maid dát mielddisbuktá. Joatkkán dál dasto dainna mo dekoloniserendoaba lea giedáhallowjuvvon álgoálbmotkonteavstta oktavuodas.

Nairobi girjjálašvuođa digaštallan ja joavku masa Ngūgī wa Thiong’o gulai, giedáhalle ollu seammá áššiid ja hástalusaid mat leat guovddážis leamaš álgoálbmotdutkiid máilmmis manimuš 25 jagi. Linda Tuhiwai Smith giedáhalla erenoamážit mo dutkan lea, imperialismma oktavuodas, doaibman ja čuožcan álgoálbmogiidda miehtá máilmmi. Smith geahččá dan váikkuhusaid viiddit historjjálaš, politihkalaš, kultuvrralaš ja dutkanhistorjjálaš oktavuodas. Son čállá ahte leat unnán teavsttat mat kritihkalaččat giedáhallet dutkanmetodologiijaid álgoálbmogiid vásáhusaid hárrái. 1970-logu rájes leat erenoamážit álgoálbmogiid kultuvrralaš ja politihkalaš fierpmádagat vuodđuduvvon. Go álgoálbmotnuorat álge universitehtaide 1960-jagiid rájes, leat dađistaga maiddái dutkama váikkuhusat guorahallowjuvvon, álgoálbmogiid iežaset perspektiivva mielde. Smith deattuha ahte dutkan ii leat mihkkege vigihis doaimmaid, dat dáhpáhuvvá vissis politihkalaš ja sosiála eavttuid mielde. Oassi álgoálbmotdutkiid dutkanprošeavttas, ovdamearkka dihte Ođđa Zealánddas gos Smith ieš lea eret, lea ovddidit álgoálbmogiid iešmearrideami, dekoloniserema ja sosiálalaš vuoiggalašvuođa. Oassi dán barggus lea vuodđudit álgoálbmotmetodologiija mas álgoálbmogiid iežaset kultuvra, árvvut, láhttenvuohki, jurddašanvuohki, máilmmioaidnu

ja etihkka leat guovddážiis (Smith 2004: 4-15, 116-117). Hegemonalaš árbevierut ráđđejit akademiijas. Álgoálbmotdutkan lea hástalus gávdnat geainnu mii ovddastivččii min jiena dán oktavuodas. Smith čilge ahte muitalit historjjá álgoálbmogiid iežaset jienain lea guovddáš oassi dekoloniseremis. Biehttalit álgoálbmogiid máilmmioainnu lei oassi sajáidahttimin koloniála ideologiija. Nie imperialismas ja kolonialismas oalát rihkko koloniserejuvvon álbmogiid iežaset sosiála gaskavuodaid, sin jurddašan- ja eallinvuogi, ja biđge ja juogadedje álgoálbmogiid eallima gaskaneaset: dávtit ja mumiat manne vuorkádáviriidda, dáidda manai priváhta čoaggiide, “dábit” antropologaide, gielat manne gielladutkiide ja jáhkut ja láhttenvuogit psykologaide. Danne lea nu dehálaš bajjedit ja ovddidit vealahuvvon álbmogiid iežaset jienaid, go historjá ii leat vuosttažettiin vuoiglašvuoda birra muhto baicce fámu birra (Smith 2004: 28-30, 35).

Smith (2004: 5, 39) dáhttu bidjat dutkama viiddit historjjálaš, politihkalaš ja kultuvrralaš kontekstii, ráhkadit ja áddet teoriija min iežamet perspektiivvas ja geavahit dan min iežamet ulbmiliid várás. Ođđa Zealánda maori aktivisttat ja dutkit leat vuodđudan nu gohčoduvvon Kaupapa Maori dutkanprográmmaid mas maori giella, kultuvra ja máilmmioaidnu leat guovddážiis dulkoma oktavuodas (Smith 2004: 125). Kaupapa Maori dutkanprošeavttaid ulbmil lea ee. maori dutkama fámuidahttin. Maori dutki Graham Hingangaroa Smith (2003: 4–5) deattuha ahte lea dehálaš ahte álgoálbmotdutkit fertejit leat mielde rievdadeamen iežaset diđolašvuoda, iežaset árvvuid ja kultuvra vuodul. Son čilge mo maori álbmot 1980-logu rájes lea lihkestuvvan rievdadit jurddašanvuogi sosiála dili hárrái; dan sadjái go vuordit ahte earát bargat áššiid sin ovddas, de sii baicce deattuhit ahte sii ieža fertejit dan bargat. Smith mielas dás ii leat šat sáhka dušše dekoloniseremis, muhto baicce geaidnu eret negatiivva motivašuvnnas eanet positiivva, proaktiivva motivašuvdnii. Lea dehálaš ahte maori álbmoga diđolašvuodadási stuorru, juoga mii bidjá maori álbmoga guovddážiis. ‘Kaupapa Maori approach’ dutkanprográmma lea Smith mielde proaktiivva dutkanvuohki mii ii deattut koloniserenhistorjjá muhto baicce bidjá maori árvvuid guovddážiis (2003: 2–3). Smith oaidná čielgasit ahte álgoálbmogiid servodagat leat oassin akademiijas, ja dat mielddisbuktá ee.:

A need to understand and respond to the struggle for the Academy; to reclaim the validity and legitimacy of our own language, knowledge and culture; to position our own ways of knowing as being relevant and significant in the ‘elite’ knowledge production and reproduction ‘factories’. (Smith 2003: 3)

...mun boadán sin manis ja joatkkán guhkkelebbui...

Dekoloniseren lea dattege dušše vuosttas lávki dasa ahte akademijai ovdanbuktit álgoálbmotperspektiivva ja vuodđudit sierra álgoálbmotmetodologiija. Maori dutkit leat, maori giela, kultuvrra ja máhtu vuodul, huksen metodologiija mas sin árvvut leat vuodđun. Dát guoská erenoamážit servodatdutkanii, mas dutkit čadahit gieddeberggu álgoálbmogiid servodagas. Guovddáš konsepttat das leat mo dutkama galgá organiseret ja makkár dutkanetihkka dutkiin galgá leat. Dán dutkanetihka mielde galgá dutki earret eret muitalit iežas bohtosiid birra servodahkii (*return the knowledge*) gos son lea leamaš, ja dan láhkai diktit servodaga olbmuid jiena gullot (Smith 2004: 187-188). Dát doalvu mu viidáseappot iežan teoriijavuodu huksemis. Mat dat livčče sámi árvvuid, máhtuid ja máilmmioainnuid maid sáhtášin iežan dutkosis geavahit vuodđun? Sámi servodagas lea maid nu ahte imperialismma ja kolonialismma vásáhusat leat gaikkodan kultuvrra suoggamiid, ja dat fertejit čiktojuvvot. Mu jurdda lea geavahit oasi kultuvrras mii lea báhcán ja mii lea nanus. Sáhtášii go luohti doaibmat prosateavstta metaforan ja analyhtalaš reaidun, ja birgema ovddasteaddjin? Geaidnu dasa manná álgoálbmotparadigma huksema bokte.

Álgoálbmotparadigma ja epistemologiija

Nu guhkás go dál lean joavdán, de oainnán ahte mu teoriijavuodu huksenbargu gullá dekoloniserenrávdnjái masa lean dás ovdalis čujuhan. Iežan teorehtalaš vuodus áiggošin deattuhit ja geavahit sámi máhtu, dieđuid ja árvvuid. Geahčan dán oktavuodas mo Shawn Wilson iežas girjjiis *Research is Ceremony. Indigenous Research Methods* (2008) guorahallá mo sáhtá ráhkadit sierra álgoálbmotparadigma. Wilson jearrá mat dat leat oktasaš ontologiija, epistemologiija, aksiologiija ja metodologiija aspeavttaid maid álgoálbmotdutkiin Australias ja Canadas leat? Nubbi gažaldat sus lea mo sáhtá dáid aspeavttaid geavahit doarjun dihte eará álgoálbmotdutkiid sin dutkamis (Wilson 2008: 7). Áiggošin iežan dutkosiin vástidit Shawn Wilsona áigumušaide, ja viežžat sus jurdagiid ja inspirašuvnna iežan dutkosa teoriijahábmemii. Wilson, ja ollu eará álgoálbmotdutkiid, oidnet ahte go ovddida álgoálbmogiid jáhkuid, árvvuid ja dábiid dutkanproseassas, de dutkan šaddá eanet kultursensitiiva álgoálbmogiid hárrái (Wilson 2008: 15, vrd. Smith 2004: 190).⁹ Ontologiija lea duohtavuoda áddejumi birra, maid mii atnit duohtavuohan.

⁹ Kultuvrralaš sensitivitehta giedáhalan dárkileappot kapihttalas «Gulahallan ja kultuvrralaš sensitivitehta»

Epistemologijja lea oahppu min máhttosystema birra, mo mis lea máhttu ja mo mii diehtit ahte mis lea máhttu. Epistemologijja lea čadnon ontologijjai. Metodologijja čujuha dasa mo oažžu máhtu ja mo guorahallá áššiid. Aksiologijja lea etihkka mii morálalaččat ofelastá dutki dán máhttoohcamis, ja man vuodul árvvoštallá makkár árvvuid galgá deattuhit dán barggus (Wilson 2008: 33-34, vrd. Porsanger 2007: 25 ja Kuokkanen 2009: 98-102).

Go mun lean välljen geavahit luoheteoriija iežan dutkosa teorehtalaš vuodđun, de dat lea danin go gáldut maid mun lean gávdnan govvidit sámi árbevirolaš máhttofiervrideami.¹⁰ Wilson (2008: 60) čilge Canada indiána ja Australia álgoálbmogiid konteavstta ektui juoidá mii guorrasa mu jurdagiidda ge: “We as Indigenous scholars who wish to participate in the creation of knowledge within our own ways of being must begin with an active and scholarly recognition of who our philosophers and prophets are in our own communities”. Dan deattuha maid davviamerihká dutki ja čáli Vine Deloria, go son cealká ahte eamiálbmogat leat seammá systemáhtalaččat ja filosofalaččat go oarjemáilmmi dieđaolbmot go vigget máilmmi áddet (Deloria 1996, lohkan Kuokkanen 2009: 189). Luohteárbevierru sisttisoallá sámi dološ máhtu ja govvádusaid, dat govvida sámiid eallima ja jurddašeami, ja lea leamaš sámiid iežaset hálddus.

Wilsona dutkanparadigma guorahallama oktavuodas anán dan maid son čilge epistemologijja hárrái guovddážin mu teoriijavuoddu ovddideamis. Mun jearan buktá go luoheteoriija sierra máhttoáddejumi sámi báikegoddeeallimis ja máilmmioainnus? Guorrasan dán oktavuodas dasa maid Wilson (2008: 41-42) gohčoda *relational accountability – relašunála luohtehahttivuohta*. Dat máksá ahte dutkan ferte leat čadnon báikegoddái, iešguđet gaskavuodaid bokte. Metodologijja ferte vuodđuduvvot báikegotti kontekstii, Wilsona sániid mielde (2008: 99): “In essence this means that the methodology needs to be based in a community context (be relational) and has to demonstrate respect, reciprocity and responsibility (be accountable as it is put into action)”. Dát máksá maddái ahte álgoálbmotdutkanepistemologijja ja -ontologijja oktavuodas lea dohkkehuvvon ahte dutkan ja jurddašeapmi fertejit leat, ja leat, kultuvrii vuodđuduvvon (ibid: 91). Wilson deattuha ahte go buot oktavuodat mat leat mielde hábmemin álgoálbmotparadigma ovtastuvvet, de lea dutkan šaddan sierra meanut

¹⁰ Dása čieknudan čuovvovaš kapihttalas «Luohteteoriija ja prosateavstta guorahallan».

...mun boadán sin maŋis ja joatkkán guhkkelebbui...

(engelasg. *ceremony*). Meanut leat ge dakkárat mat leat mielde nannemin buot daid oktavuodaid ja gaskavuodaid mat gullet báikegoddekontektstii. Ja álgoálbmotdutkan lea ge dán láhkai meanut mat nuppástuhttet eallima (Wilson 2008: 61, 89).

Mun oaivvildan ahte min sámi jurddašeaddjit duođai leat min iežamet servodagas. Go válljen guorahallat vejolašvuoda geavahit luoheteoriija prosaanalysas, de suokkardan seammás mo sámi kultuvrralaš sensitivitehta ja kulturáddejupmi sáhtášedje doaibmat sámi girjjálašvuoda dutkamis.

Luohteteoriija ja prosateavstta guorahallan

Luohteárbevieru sosiála doaibma historjjálaš geahčastagas

Guorahaladettiin Jovna-Ánde Vesta románaid geavahan teorehtalaš vuodđun luoheteárbevieru sosiála doaimma, mii deattuha ovttaskas olbmo ja joavkku, kollektiivva oktavuodaid. Dán kapihttalis luoheteárbevierru biddjo historjjálaš kontekstii, čájehan dihte man dehálaš luohiti lea leamaš sámi servodagas ja mo dat čilgejuvvo luoheteárbevieru dutkamušain. Dutkosa teoriijavuodu huksemis in čiekŋut luohiti musikálalaš beliide, muhto deattuhan baicce luoheteárbevieru sosiála doaimma ja mo dat ovddasta sámi báikkálaš servodaga máilmmioainnu ja eallinvuogi. Luohteárbevierru lea geavahuvvon teorehtalaččat sámi girjjálašvuoda lyrikkaguorahallamis. Luohteteavsttat, dajahusat ja daid historjá, juoigangildosat, muhtin muddui musikálalaš bealli, oktavuohita njálmmálaš ja čálalaš árbevieru gaskkas ja luoheteavsttaid ja lyriikka teavsttaid oktavuohita leat fáttát mat leat dutkojuvvon (Gaski 1987; Gaski 1994; Gaski 2000; Gaski 2007; Gaski 2008a; Hirvonen 1991; Hirvonen 1999b; Hirvonen 2009). Gaski mielde lea juoiganárbevierru dehálaš gáldu sámi poesijas ja prosas gis muitalanárbevierru (Gaski 1997: 215). Dán dutkosis geavahan luoheteoriija teorehtalaš jurddavuodđun prosateavstta persovnnaid sosiála gaskavuodaid guorahallamis ja čájehan dan oktavuoda birgemii.

Dološ sámi oskkus lei luohiti noaidi veahkkin go son galggai beassat čáknalit nuppi máilbmái, vai sáhtii veahkehit siidda olbmuid earret eará oheat buriid bivdosajiid, gávdnat láhpon sieluid ja dálkkodit buhcciid (Valkeapää 1984: 44, Bäckman 1985; Gaski 1987: 26; Graff ja Gaski 1994: 104; Aa. Solbakk ja O. I. Solbakk 2005: 59–61; Somby 1995: 15). Juoigi Ánde Somby čilge ahte sámit leat eallán parallealla máilmmiin, ja luohiti leat doallan oktavuoda min, gufihttariid ja noaidi sielumátkkiid gaskkas (NRK P2 2010). Kristtalaš mišunerema geažil massigođii luohiti dađistaga doaimma mii lei

čadnon dološ sámi oskui, muhto sosiála doaibma seaillui. Luođit leat maiddái muitalan historjjálaš dáhpáhusaid Sámeeatnama koloniserema vuostálastima birra ja luohiti lea geavahuvvon vuostálastingaskaoapmin sihke dološ ja ođđaset áiggis (Gaski 1987: 28–30; Graff ja Gaski 1994: 411–412). Johan Turi girji *Muitalus sámiid birra* almmuhuvvui 1910. Dat lea vuosttas sámegeiel girji man sápmelaš lea čállán. Turi čállá luođi birra: “Sápmelaš lávluma dadjá juoigamin. Dat lea okta muintingoansta nuppiid olbmuid. Muhtumat muitet vásis ja muitet ráhkisvuođain, ja muhtumat muitet moraštemiin. Ja adnojit dat lávllut muhtun eatnamiin ja ealibiin – návddis ja bohccos – gottis.” (Turi 2010: 167). Luohti fáttmasta buot mii lea luonddus, maiddái divrriid, go velá čuoikkas lea luohiti. Turi čállá dasto muitalusa soagnu ja nuorra pára birra mii galgá náitalit ja mo manná mátkkis báhpa lusa. Turi ii čilge dađi eanet luođi iešvuođaid, son baicce muitalusaiguin čájeha luođi sosiála ja kollektiivva vuoimmi ja doaimma vai lohkki oahppá ja ádde luođi posišuvnna sámi servodagas. Nuorat juoiggadit su geasa leat liikostan, go olmmoš lea mátkkis de juoiggada vuojána vai bures manašii mátki ja eatnama háldiid maid juoiggada (Turi 2010: 167–173). Dát leat ovdamearkkat mo luođi doaimmat ovddastit juoigama ontologiija. Kristoffer Sjulsson, gii lei eret Deartná guovllus ruotabeale Sámi, muitala girjjiis *Kristoffer Sjulssons minnen* (1979) juoigama birra nu mo son dan dovddai Vapsten guovllus: “Joiket betyder att sjunga vuolie, det är af lapparne diktade sånger. Dessa songer sjöngos om personer, om djur, om fjälltrakter, om sjöar” (Kjellström ja Bäckman 1979: 94). Sjulssona čilgehus čájeha mo juoigama epistemologiija doaibmá. Sjulsson lei almmái geas lei ollu máhttu Vapsten sámiid dološ eallima birra ja guovllu olbmot atne su erenoamáš buorre muitaleaddjin. Almmái lei bargan boazodoalus, son lei guovžabivdi ja son álggii jávrriid bivdit go heittii boazodoalus (ibid: 14). Sjulsson muitala ahte son gii lávlu muitala šuoŋain ovdamearkka dihte nuppi olbmo iešvuođaid birra dahje iežas dovduid ja muittuid birra. Dát maid lea ovdamearka mo juoigama epistemologiija čilgejuvvo. Šuokŋa lea vuolie (mii lea máttasámegeilli luohiti) válđoášši, das muitaluvvo buot. Sánit eai mávsse maidege. Sáhttet lea moadde sáni mat geardduhuvvojit ja mat muitalit mii lea vuolie motiiva. Dát gis muitala juoidá juoigama stilistihka birra. Seammás deattuha Sjulsson ahte vuolies álo lei duođalaš luondu: “Dessa vuolie äro utryck for kärlek och tillgifvenhet, för förnöjsamhet, hopp och tro, för vrede, hat och hämnlusta, hån, sorg och bitterhet” (ibid: 94).

Professor ja sámi gielladutki Nils Jernsletten čállá artihkkalis «Om joik og kommunikasjon» (1978) ahte su mielas nu gohčoduvvon “fágaolbmot” eai leat fáhten mo

...mun boadán sin manis ja joatkkán guhkkelebbui...

luohti doaibmá sámiid gaskkas. Sii geahččalit čilget luođi eurohpalaš estehtalaš norpmaid mielde dahje vigget buohtastahttit luođi suoma Kalevala-lávlagiiguin. Jernslettena mielas Johan Turi govvida luođi rivttes láhkai. Luohteárbevierru lea doaibman dainna ulbmiliin ahte dat integrere olbmuid báikegoddái mánnávuođa rájes juo. Luohti čatná ovttaskas olbmo báikegoddái ja dat govvida mo eará olbmot oidnet du (Jernsletten 1978: 109). Son dasto čállá mo kárášjohkalaš Ándaras Ánde čilge maid luohti máksá dan guovllu olbmuide: “*Joiken bekrefter menneskets identitet*. For “identitet” i et samisk samfunn er ikke først og fremst å betone ens egen individualitet, men å oppleve tilhørighet i slekten og samfunnet” (Jernsletten 1978: 111). Dát govvida juoigama aksiologiija sámi servodagas. Gaskavuohta sohki ja servodahkii nannejuvvo vuosttažettiin go olmmoš oažžu iežas luođi. Lea leamaš dábálaš bidjat mánnái luodáža, dahjege dovnna. Jernsletten čilge dán dáhpusain, go okta gánda šattai nu ilus go su áhkku lei bidjan sutnje luođi (Jernsletten 1978: 110). Su luohti lea govva sus alddis, olmmožin, ja dat dahku ahte son lea ožžon luođi, čatná su jovkui masa gullá. Olbmos sáhtta vel leat eanet go okta luohti, juoga mii čájeha olbmo mánggabealatvuođa. Dánska etnográfá ja dáiddár Emilie Demant-Hatt, gii orui jagi sámi čáli Johan Turi vielja bearrašiin 1900-logu álggus ruotabeale Sámis, čálii iežas vásáhusaid vuodul girjji sámi eallima birra. Son čállá ahte lei dábálaš ahte sámemánát ožžo iežaset luođi vanhemiin, fuolkkis dahje muhtin eará olbmos. Lea viehka gudni olmui jos sus leat ollu luodit (Demant-Hatt 1913: 52). Ingor Ánte Ánte Mihkkal/Ánte Mihkkal Gaup čilge ahte luođi bidjat mánnái “[...] lea dábáleamos dan dihtomielaláččat dahkat go mánná lea fallolan ja olbmot oaidnigohtet makkár luondu ja miellaláhki sus lea” (Gaup 2003: 43). Dán láhkai lea mánná sajáiduvvan lahttu birrasis. Dasto son oaččui ođđa luođi ollesolmmožin. Lei ovdalis áiggi hui dehálaš oažžut iežas luođi, measta seammá dehálaš go oažžut nama (Gaup 2003: 43; Somby 1995: 16). Jon Eldar Einejord oaivvilda ahte maiddái luođi ráhkadanproseassa sáhtta leat kollektiivva, ovdamearkka dihte jos muhtimat ožžot bargun ráhkadit šuoŋa ja dajahusaid nuppi olmui: “Men joiken er like lite som andre kunstnarlege uttrykksformer bunden berre til skapar og utøvar; i ein sosial samanheng er verknaden av den avhengig av både joikar og lydar, som skapar og medskapar” (Einejord 1975: 15). Harald Gaski čállá: “Joiken gir mennesket identitet og gjør objektet til subjekt” (Gaski 1994: 187). Gaski čállá ahte luodis lea sosiála funksjuvna, dat lea estehtalaš ja doaibmá maiddái dáiddan. Son maid deattuha ahte luohti čatná ovttaskas olbmo servodahkii ja addá olmui iežas sierra stáhtusa ja identitehta (Gaski 2000: 194, 204).

Sámi girjjálašvuoda dutki Vuokko Hirvonen lea guorahallan luođi dajahusaid čáppagirjjálaš teakstan. Son čilge ahte luohti lahkana teáhterčájálmasa go dat lea teaksta, musihkka ja olggosbuktin (Hirvonen 1991: 9, 34). Teáhterčájálmas lea ge juoga mii dáhpáhuvvá go olbmot leat čoahkkanan. Kommunikašuvdna neavttáriid ja gehččiid gaskkas ráhkada oktasaš vásáhusa. Dilálašvuodain go juoigi juoigá earáid searvvis, doaibmá muhtinlágan čájálmassan mas ferte leat kommunikašuvdna juoigi ja guldaleddjiid gaskkas. Hirvonen lea gávnahan ahte:

Juoigi ráhkada juoiggalmasastis ollisvuoda, mas son geavaha sániid ja maiguin son ráhkada poehtalaš elemeantaid. Buorre luohti, dan bures huksejuvnon dajahusat, buktet guldaleddjiid millii juoidá, maid sii eai várra leat fuobmángo dahje maid leat vajálduhtán. Juoigi bastá iežas dovddiidusaid čađa mitalit ođđa dieđu máilmmi duođalašvuodas ja čájehit, ahte loahpa loahpas olbmuid máilbmi lea oktasaš ja dajahusat veahkehit olbmuid lahkoni nupiideaset dainna oktasaš dovduin. Nuba intimitehta áidit gahččet ja máilbmi šaddá oktasaš. Báhcá dušše buhtes dáidda, oktasaš dovdu. (Hirvonen 1991: 36)

Luohti ii dattege álo ollašuva earáid gullut. Mánngas juoiggadit okto meahcis dahje muđui go leat okto. Juogat dán láhkai gohčoduvvo huraidit. Das lea liikká kollektiivva vuoigŋa go juoigi álohii juoigá nuppi olbmo dahje muhtin báikki dahje mat bohcco. Historjjálaš sivaidda geažil lea luohti maid jávkan dahje measta jávkan muhtin sámi guovlluin. Garra mišuneren, koloniseren ja assimilerenpolitihkka leat váldosivat dasa. Luođi kollektiivva vuoibmi lea dattege muhtin guovlluin seilon vaikko luohti ii šat gullo nu ollu. Maj-Lis Skaltje čállá *Luondu juoiggaha* girjji ovdasánis luođi dili birra, Árjepluovi rájes gitta Gárasavvonii:

Luohti lea guhkes áiggiid eallán čihkosis ja suollemasat. Ii suige dušše dan dihte ahte soapmásat luođi olis uhkide, bahá vurdno ja sorde nuppi olbmo. Luođis lea leamaš fápmu ja vuoimmit nanusmahtit sámiid aktasaš báttiid. Dat lea leamaš luonddu olbmuid nanu čanas iežaset birrasiid. (Skaltje 2005: 13)

Luohteárbevierus lea buot mii gullá luođi kontekstii: guovlu, biras, olbmot ja nu ain viidáseappot, mat leat guovddáš oasis jos ollásit áigu áddet luđiid sisdoalu ja mearkkašumi. Girjjálašvuoda dutkamis lea konteaksta-doaba čadnon teavsttasikkabeale ja teavsttaolggobeale áddejupmái. Teavsttasikkabeale áddejupmi čujuha oktavuhtii mii lea teavstta osiid gaskkas. Teavsttaolggobeale áddejupmi fas guoská girjjálašvuoda teavstta oktavuhtii historjjálaš, politihkalaš ja kultuvrralaš kontekstii masa teaksta gullá (Lothe, Refsum ja Solberg 2007: 114). Konteakstaáddejumi lea ge guovddáš dán dutkosa teakstadulkomis ja guorahalan teavstta sihke teavsttasikkabeale ja teavsttaolggobeale konteavsttas.

...mun boadán sin manis ja joatkkán guhkkelebbui...

Luohti ja birgen

Gáldut maiddá lean dán rádjái čujuhan, čájehit mo sámít ieža oidnet ja leat oaidnán luohteárbevieru mearkkašumi sámí servodagas ja mo dát árbevierru ovddasta olbmo leahkima servodagas mángga láhkai. Lean vuđolaččat čilgen luohteárbevieru doaimma, ja čujuhan eanet dutkamušaide ja sitáhtaide go maid geavahan dán dutkosis, vai luođi mánggat doaimmat ihtet. Luohteárbevierru lea vuorká mii sisttisoallá eallinvásáhusaid olbmo leahkimis ja sámí báikegoddeallima birra. Leat áiggit vássán dološ sámí oskku rituálaid rájes goas luohti doaimmai noaidái veahkkin, gitta otnábeaivvi juoigankonsearttaide. Luođis lea ja lea leamaš viiddis mearkkašupmi sámí servodagas ja lea guoskan olbmuid birgejupmái, gullevašvuhtii ja sin sosiála gaskavuodaide. Luohti lea jedđehus morrašis, skihpár oktavuodas ja vuohki muittašit nuppi ja čájehit ilu. Dat lea dálkkodanveahkki, historjágáldu, guoimmuheapmi ja máilmmioaidnu. Easka otná servodagas lea juoigan šaddan muhtimiidda virgin ja juoga mii ovdanbuktojuvvo guldaleddjiid várás (vrd. Valkeapää 1984: 47). Buot dát oasit gullet olbmo beaivválaš eallimii ja olbmuid gulahallamii.

Dán mánggabealat árbevrrui čujuhan go geavahan luohteárbevieru ja dan vuodul hábmen teorehtalaš jurddavuodu *Árbbolaččat*-ráiddu guorahallamis. Luohteárbevierus govviduvvo mo nubbi oaidná nuppi olmmožin iežas mihtilmas iešvuodaiguin, ja guhte servodatlahtun maiddái árvoštallojuvvo servodaga norpmaid ja dábiid mielde. Sáhtá dadjat ahte dát leat luođi iešvuodát mat sisttisdollet luođi denotatiivva mearkkašumiid. Juhu-Niillas, Nils Jernsletten, čállá girjjis *Dajahusat* maid juoigi Ándaras Ánde dadjá luođi sániid birra: dat čájehit dan mii lea sierra olbmos, vaikko olmmoš ii leat dušše buori dahkan, son goittot lea sierra. Jernsletten lasiha go luohti dan láhkai govvida olbmo ja addá sutnje iežas sierravuoda, de dat lea mielde čavgemin oktavuoda sihke ustibiiguin ja su iežas servodaga olbmuiguin (Jernsletten 1976: 3). Dát lea buorre fuomášupmi dutkis gii dovddai sámí servodaga ja eallima, go dat čatná luođi olbmuid beaivválaš eallimii ja servvoštallamii. Luohteárbevierru lea ge suorgi man sámít ieža leat ollu dutkan ja dokumenteren. Go dán dutkosa materiála govvida sámí giláža birra, de heive ge bures geavahit gálduid main vuodđu lea sámí kultuvra ja mat čilgejit olbmuid sosiála gaskavuodaide sámí perspektiivvas. Dát lea maid vuohki atnit árvvus dan máhtus mii vuolgá sámí kultuvrras, ja čájehit ođđa vuogi mo dan sáhtá geavahit akademalaš dutkanbarggus, dán oktavuodas prosaanalysas.

Árbbolaččat muitalusa biras lea huksejuvvon smávva báikegottis gos kollektiivva vuoigŋa lea nanus. Jos muhtin dárbbáša veahki, de son ferte luohittit fulkkiide ja siidaguimmiide. *Árbbolaččat* persovnnat dattege maid doibmet ovttaskas olmmožin kollektiivva siskkabealde. Ovttaskas olbmo govahallan ja individualiseren maid gullá luhteárbevieru iešvuodaide. Jon Eldar Einejorda sániid mielde: “Når eg veljer å seie at joiken individualiserer, vil det seie at den gjerne fester seg ved eitkvart ved ein viss person som framhevar vedkomande i høve til dei fleste” (Einejord 1975: 18). Luohti lea ge juoga mii definere olbmo ovttaskas olmmožin servodagas gos orru, danin go su iešvuodát ja luondu deattuhuvvojit go olbmui biddjo luohiti, ja dat integrere olbmo stuorat ovttadahkii, servodaga lahttun. Smávva báikegottis lea dehálaš ja muhtimin viehka hástalus doalahit buriid gaskavuodaide siidaguimmiiguin. Juohkehaš ferte gávdat dássedeattu iežas ja báikegotti beroštumiid ja dárbbuid gaskkas. Dás doibmet birgengoansttat maid olmmoš geavaha gávdnan dihte iežas saji kollektiivvas. Geavahit luhteárbevieru teorehtalaš vuodđun speadjalastá dán dutkosa kollektiivva vuoigŋa: lea teoriija mii lea vuolgán sámi njálmmálaš árbevierus, sámi kollektiivvas ja sámi oahppan olbmot leat čáhkehan dasa saji akademalaš máilbmái. Dán dutkosis luhteárbevierru lea mielde čuovggaheamen smávva báikegotti máilmmioainnu ja olbmuid gaskavuodaide, ja anán das ávkin guorahallat *Árbbolaččat* persovnnaid dynamihkka ovttaskas olmmožin ja kollektiivva dásis. Sáhtta dadjat ahte luhteárbevieru konteaksta govvida mo olmmoš doaibmá *siidaguoibmin* árbevirolaš sámi servodagas. Siidaguoibmi-doaba lea sámezielas miellagiddevaš doaba. J. A. Friis sátnegirjjis čuožžu ahte siidaguoibmi lea kránnjá (Friis 1887 *sida-guoibme*). Jos geahččá siida- ja guoibmi-sániid goappá ge mearkkašumi, de goallossátni siidaguoibmi maid oažžu viiddit mearkkašumi. Siida máksá giláš, dahje visttit mat leat čohkkejuvvon ovttá báikái (Friis 1887 *sida*). Guoibmi-sánis leat maid moanat mearkkašumit, dat máksá earret eará: (dároge. *staldbroder*), skihpár, mielbargi, eamit, mu nubbi (Friis 1887 *guoibme*). Dát mearkkašumit rahpet viiddit vejolašvuodaide dán doahpaga áddet. Siidaguoibmi lea čadnojuvvon kránnjávuhit. Guoibmi-sáni mearkkašupmi čájeha dasa lassin ahte kránnjávuhit gullet maiddái ustivuoda, veahkeheaddji, bargoskihpára, fuolaheaddji ja ovttasealli rolla. Suorggiduvvon sánit *guoibmái* ja *guoibmáivuohta* nannejit dán áddejumi ahte siidaguoibmi-doahpaga leat viiddit mearkkašumit mat čujuhit ovttá báikegotti olbmuid sosiála gaskavuodaide (Friis 1887 *guoibmai, guoibmaivuotta*). Don fertet máhttit olbmui servvoštallat ja ovttastallat. Siidaguoibmi-doahpaga áddejumi sáhtta oaidnit olbmo birgengoanstan. Jos

...mun boadán sin manjis ja joatkkán guhkkelebbui...

olmmoš máhtta leat siidaguoibmi, ii ge leat iešlágan, de dat čájeha ahte sus leat dáiddut mat dahket ahte son doaibmá eará olbmuid searvvis ja máhtta bisuhit singuin buori gaskavuoda.

Go geavahan luoheteoriija dutkosa jurddavuodđun, dat dahká ahte sámi servodat lea mielde čađaheamen dutkama maid mun lean dahkamin. Oaivvildan dán veahá abstrákta jurddagovvan, ahte sámi servodat gullá dasa man Shawn Wilson gohčoda *relationality – relašunalitehta*, doaba man son geavahivččii jos fertešii välljet ovttá doahpaga man vuodul guorahalašii álgoálbmogiid máhtu ja dieđuid. Buot tinggat gullet mo nu oktii ja leat dasto relevánta (Wilson 2008: 58). Sámi servodat han lea munnje addán dáid dieđuid mat mus leat luodi, dan árbevieru ja teoriija birra. Dat dahká maiddái ahte sámegeallii ja sámi giellaáddejupmái addojuvvo guovddáš sadji akademiijas, go luohiti ja sámegeallii gullet oktii. Ngūgī wa Thiong’o deattuha eatnigiela árvvu, giela magihkalaš fámuid ja giela musihkka, go dan beassat atnit go mii mitalit min iežamet mitalusaid. Giela symbolat ja govat ovddastit min máilmmioainnu, min báikegoddegiela ja min oahpahus- ja bargogiela. Ngūgī wa Thiong’o čilge mo dominánta giella ja girjjálašvuotta doalvvuhedje sin guhkit ja guhkit eret alldiset, earáid jurddamáilmmiid guvlui (Ngūgī wa Thiong’o: 2005: 11-12). Nu lea maid leamašan sámi servodagas ja dutkanhistorjjás. Dominánta álbmogiid gielat ovddastit ja ovddidit akademiija teoriijahuksema. Vuodđudit teoriija, mas lea sámi kultuvra vuodđun, lea váldit duodas sámi álbmoga historjjá, eallima ja vásáhusaid, Ngūgī wa Thiong’o sániid mielde (2005: 15): “Language as culture is the collective memory bank of people’s experience in history”.

Giella lea dehálaš oassi álgoálbmogiid perspektiivva ovddideamis, akademiijas ja muđui servodagas, muhto oaidninsadji ja lahkaneapmi, maid dutki vällje, lea liikká deháleamos (vrd. Keskitalo 1994). Mu teoriijavuodu huksen lea viggamuš das mo dieđalaččat sáhtta čohkket ja konseptualiseret dábálaš vásihusaid ja áddejumiid akademalaš dutkosis. Luoheteárievieru, mas luoheteoriija vuolgá, lea leamaš oassi sámi servodagas ovdal kolonijaaiggi juo. Dán árbevieru kontekstuála bealli govvida dološ sámi báikegoddefilosofiija, mas olbmuid gaskavuoddat báikegoddeallimis leat guovddážis. Dán gaskavuoda vuoiŋŋa, dan relašunalitehta, áiggun geahččalit geavahit ja čájehit *Árbbolaččat* mitalusa analysas.

Go lean gulddalan eanet luđiid, erenoamážit árbevirolaš luđiid, boahká munnje dakkár dovdu ahte luohiti sisttisoallá ieš eallima. Sáhtta dadjat ahte dát leat dat konnotašuvnnat maid mun oaččun go gulddalan luđiid. Muhtimin luohiti lea dego olles

eallingeardemuitalus. Luohti buktá munnje humoristtalaš geažidemiid ja eksistensiála govaid ovdamearkka dihte das mo olmmoš lei go lei nuorra, maid son barggai, mo su luondu lea ja maddái mo son rievddai go šattai eanet rávis olmmožin. Ii leat dušše olmmoš ieš guhte bohtá munnje govvan luodis, muhto maddái dáhpáhusat, vásáhusat mat dan olbmos leat leamaš ja mat leat eará olbmuid mielas leamaš muitin veara. Dát lea muhtin láhkai luodi konteavstta siste eallit. Munnje luohti doaibmá dáid muitalusaid muitaleaddjin. Jearan de ahte sáhtá go dán oaidnit paralleallan fikšuvdnateavstta muitaleaddjái – mii lea abstrákta muitaleaddji – ja mii fievrrida govvádusaid, guottuid, geažidemiid ja muhtimin maid čáli iežas jiena lohkkái. Sáhtá go de viidáseappot jurddašaddat nie ahte *Árbbolaččat* teaksta doaimmašii nuohtahis luohtin¹¹, luohtin mii muitala olbmo leahkima birra máilmmis ja govvida olbmuid gaskavuodaid. Áillohačča sániid mielde lea luohti geaidnu sosiála gaskavuodaide, dat lea vuohki bohccuid jaskkodahttit, vuohki gumppe baldit (Valkeapää 1984: 45). Fikšuvdnateavstta máilbmi lea dakkár masa lohkki sáhtá čakŋat ja govahallat teakstamáilmmi persovnnaid eallinlági ja eallináddejumi. Luođit maid Ivvár Niillas juoigá guvttiin CDain (1998, 2002), leat ovdamearkkat gos gulan dan maid lean dás bajábealde čilgen. Dát leat Deatnogátte olbmuid ja báikkiid luodit, ja dat sohpet dan láhkai maddái báikkálaš ja geográfalaš kontekstan *Árbbolaččat* muitalusa dáfus.

Dál lean giedahallan luohteárbevieru historjjálaš vuoddu, nu mo erenoamážit sámi juoigit ja dutkit leat dan govvidan. Lean čájehan luodi denotatiivva iešvuodaid, dan kontekstabeali ja mo dát oasis gullet oktii ja hábmejít relašunalitehta masa luohteteoriija oasis gullet. Dát gis eaktuda ahte mun dutkin válddán duođas relašunála luohtehahttivuođa masa mu materiála, mu teoriijavuođđu, ja masa mun dutkin ieš gulan. Dása gullet maid mu konnotatiivva govat, go dat gullet árbevrrui mas teorehtalaš jurddavuodđu lea vuolgán. Dát doalvu mu ain viidáseappot teoriijahukseamis, go dál čilgen lagabui mo vel čanan konteavstta girjjálašvuoda disiplinna doibmii.

¹¹ Ánde Somby (2015) evttohii dán doahpaga ja hásttii mu oaidnit prosateavstta nuohtahis luohtin.

Konteaksta

Konteakstadieđut leat guovddáš oassi dutkosa guorahallamis, sihke kulturmáhttu, historjjálaš dieđut mat govvidit sámiid dili Davvi-Suomas maŋgil nuppi máilmmisoađi ja dieđut mat čujuhit teavsttasiskabeale kontekstii. Go jo *Árbbolaččat*-románat gullet girjjálašvuođa realisttalaš tradišuvdnii, de teavstta mitalus čujuha sámi eallimii ja kultuvrii mii lei dan áiggi masa dáhpáhusat leat biddjon. Dán oktavuodas gávnnan ollu ávkki Harald Gaski artihkkalis «Nils-Aslak Valkeapää: urfolksstemme og multimediekunstner» (2008a). Artihkkalis Gaski guorahallá mo Nils-Aslak Valkeapää lyrihka teakstaelemeanttat doibmet sihke teavsttasiskabeale konteavsttas, ja mo dat čujuhit teavsttaolggobeale kontekstii. Gaski geavaha dán oktavuodas doahpaga intra-tekstualitehta:

Jeg har valgt å bruke begrepet intra-tekstualitet i dette tilfellet – i den betydning at tekstualitet ikke bare refererer til rene tekstuelle uttrykksformer, men til et multimedieperspektiv for ulike måter å beskrive og framstille en reinflokk på [...]. (Gaski 2008a: 98)

Gaski dasto čilge mo boazu doaibmá guovddáš metaforan Áillohačča lyrihkas ja ahte man erenoamáš lea ahte (typográfalaš) eallu lea govviduvvon measta justa seammalágan vuogi mielde girjjis girjái. Gaski čájeha divtta analysas mo divtta nr. 272 *Beaivi Áhčážan*-girjjis doaibmá intratekstuálalaččat Áillohačča boazometaforihkain. Gaski čatná dan intertekstualitehtii go čujuha Áillohačča eará girjjiide ja maiddái sámi álgomyhtaide. Mii lea erenoamáš dáinna divttain lea ahte lea veadjemeahtun dan jorgalit eará gielaide, ja seammás bisuhit divtta estehtalaš hámi ja sisdoalu. Boazoterminologiiija lea nu dárkil ahte eará gielaide eai gávdno vástideaddji tearpmat. Jorgalit divtta šattašii čilgejeaddji gielalaš heiveheapmi mii bilidivčče olles estetihka, sihke hámi ja sisdoalu dáfus (Gaski 2008a: 100–102). Boazodoalloterminologiiija ja ealu typográfalaš hápmi eaktudit ahte lohkkis lea liigemáhttu sihke sámegiela ja boazodoalu birra, jos galgá áddet ja ávkkástallat divtta ollislaš dulkonpotensiála. Gaski deattuha ahte son áigu čilget divtta dan mađe dárkilit ahte lohkki gii ii máhte sámegiela maiddái sáhtá áddet mo eallu dán divttas mearkkaša ja ovddasta eanet go ealu dábálaš, konkrehta mearkkašumi (Gaski 2008a: 103). Bohcco lihastagaid, ealu siskkáldas dynamihka, davviguovllu ealáhusvuođu ja geografiiija máhttu leat guovddáš oasis maid Gaski geavaha analysas. Dát leat dehálaš kontekstuála dieđut mat leat mielde čuovvgaheamen lyralaš gaskaomiid. Realisttalaš dieđut doibmet girjjálaš elemeanttaiguin ovttas abstrákta diktema dásis. Typográfalaš eallu lea

bárdojuvvon tekstii realisttalaš vuogi mielde, ja dat sulastahtttá maiddái olbmuid geat leat čoaikkanan. Typográfalaš elemeanttat addet diktii liigedimenšuvnna:

I likhet med så mange andre av Valkeapääs tekster har også dette diktet, om en reinflokk på vandring, det lille ekstra ved seg som knytter an til myter, forestillinger og praktisk hverdag i en forening som får betrakteren til å se det kjente med et nytt blikk. (Gaski 2008a: 105)

Mu materiálas eai leat typográfalaš elemeanttat mat doibmet ovttas teavsttain. Mun guorahalan teakstaosiid, teavstta muitaleami dásiid ja daidda gullelaš konteakstadieđuid. Jovvna-Ánde Vesta teakstadujiin leat rikkis giella ja govvádusat persovnnaid gaskavuodain. Sáhka lea erenoamážit teavstta mánggabealatvuodas, sihke konkrehta gielas mii eksplisihta ihtá teavsttain ja giela implisihta mearkkašumis mii ihtá “linnjáid gaskkas”.

Gaski dulko teavstta ja typográfalaš ealu lyrálaš gaskaoapmin ja čađaha analysa čavgadit teavsttalaš elemeanttaid mielde. Son geavaha dasa lassin máhtu ja dieđuid mat eai boađe eksplisihta ovdan teavsttas, ovdamearkka dihte bohconamahusaid mearkkašumi. Dalle ii leat sáhka dušše sániid ja doahpágiid semánttalaš mearkkašumis, muhto maiddái mo bohccot láhttejit, mii lea iešguđet bohcco rolla ealus ja nu ain viidáseappot. Románaanalysas dutki guorahallá buhtes teavstta ja dan elemeanttaid, ja dakkár teavsttas leat maiddái iešguđetge dásit ja siskkit dynamihkka. *Árbbolaččat* teavsttas oaidná dán erenoamáš bures dialogain. Njálmmálaš gielas doibmet ollu geažideamit ja eará gaskkalaš gulahallanvuogit. Sámi hállavuogi, geažidemiid vejolaš mearkkašumiid ja smávva báikegottiid láhttema ja servvoštallama máhttu addet liigedimenšuvnna tekstii ja viiddit dulkonvejolašvuodaid dutkái guorahaladettiin hállanvuogiid ja muitalemiid mat ihtet teavsttas. Sáhtttá dadjat ahte dutki áddenhorizonta viiddiduvvo ja sus lea stuoribuš dulkonkapitála go hálddaša dáid teavsttaolggobeale dieđuid. Dutki geas lea dát kapitála, sáhtttá dasto gulahallat teavstta iešguđet dásiiguin. Arnold Krupat ja Harald Gaski deattuheaba man dehálaš siskkáldas *kultur- ja konteakstaáddejupmi* lea dutkanprosessii (Gaski 1997; Gaski 2000; Gaski 2007; Krupat 1992; Krupat 2008). Artihkkalis «Voice in the Margin» Gaski čállá ahte sámi servodahkii gullelaš olmmoš, ‘insider’, ii álo ádde ii ge oainne buot detáljjaid mat livčče mihtilmasat muhtin teavstta analysas. Gaski dattege oaivvilda ahte kultursiskkabeale lohkkis leat ovdamunit mat kulturolggobeale lohkkis eai leat, nu mo dás čilge:

“It may sound strange, I agree, to differ between a “primary-addressee’s” *understanding* of a traditional expression like the Sami yoik on the one hand, and

...mun boadán sin manis ja joatkkán guhkkelebbui...

a, let us say, scholarly *interpretation* of the same text, where all parts of the text are thoroughly scrutinized. Still, I think, that the differentiation is not just possible, it is also desirable, because it takes into account not only the intended contents of a message, but also makes room for a reading of the possible unintentional implications and connotations of the text. (Gaski 1997: 212)

Eará sániiguin sáhtá dadjat ahte sámi máilmmioainnu áddejupmi lea dehálaš dutkanprosessii. Gaski fuomášahtá mo luoheteavsttain dávjá lea duppalmearkašupmi man olmmoš guhte lea kultuvrra siskkabealde sáhtá dulkot ja áddet, sisdoalu kodaidda ja lágiid bokte. Son oaivvilda ahte sámi luodit vuosttažettiin berrejit áddejuvvot kultuvrralaš konteavstta siskkabealde, muhto ahte sáhtá maid guorahallat luoheteavsttaid girjjálašvuotnan jos dutki beare muitá ahte teaksta lea dalle gáidan vuodđokultuvrralaš konteavsttas (Gaski 2000: 196–197). Luoheteavsttaid duppalgielas lea ovdalis áiggis leamaš ávkkálaš ovdamearka dihte dájuhan dihte sisabakkejeddiid, geat áigo rivvet eatnamiid ja duššadit oskku, giela ja kultuvrra (Gaski 1994: 190). Sámi girjjálašvuoda dutki Vuokko Hirvonen čállá luđiid konnotašuvnnaid birra čuovvovaččat:

Luđiid konnotašuvnnaid dulkomis gáibiduvvo máhttu dulkot daid ja dat bealistis čuožžu intertekstuála kompeteanssas kultuvrra dásis. Sániid dihto sekundára sisdollui laktašuvvá lassemearkkašupmi dušše dihto konteavsttas. Nuba bohcco sierra namahusaid hálldašeapmi gáibida juo stuorát gielalaš máhtu ja kultuvrra dovdama. Mađe dárkkilabbot meroštallon ášši lea jearaldagas dađe váddásabbon šaddá dulkon; dehalážžan šaddá kodaidda ádden. (Hirvonen 1991: 24)

Luđiid duppalmearkašupmi ja njálmmálaš giellageavaheapmi sámi prosateavsttain ovddastit giellačehppodaga ja sátnedáidaga, nu mo Gaski ge deattuha luoddi hárrái: “Joiken som en del av den samiske ordkunsten, som samenes egen forståelse og oppfattelse av livet, av erfaringen, av vår identitet på jorda, er en vesentlig kunnskap å besitte for samene” (Gaski 1994: 195). *Árbbolaččat* teakstaguorahallamis lea maid guovddáš oassi guorahallat teavstta giela. Giellageavaheamis ihtet teavstta iešguđet dásit ja dakko bokte máilmmioaidnu ja konteaksta, ja dutkosa dutkangažaldagat deattuhit ge mo dáid sáhtá geavahit guorahaladettiin ja dulkodettiin olbmuid birgendáidduid.

Birget, birgehaddat, ceavzit

Doahpagat *birget*, *birgehaddat* ja *ceavzit* govvidit olbmo birgejumi. Geahčadan mo doahpagat gieđahallojuvvojit iešguđet čálalaš gálduin. Lean dasa lassin bivdán golbma olbmo mitalit munnje mo sii áddejit birget-, birgehaddat- ja ceavzit-doahpagiid erohusaid, čatnan dihte doahpagiid beaivválaš eallima kontekstii. Dutkosis geavahan dáid olbmuid vásáhusaid nannen dihte kontekstadieđuid mat sáhttet čuovggahit dutkanmateriála áigodaga persovnnaid birgengoansttaid. Golbma diehtoaddi geat gullet iešguđet bulvii: guokte boarrásepmosa leaba riegádan ovdal nuppi máilmmisoađi, ja nuorat 1950-logus. Sii leat bajásšaddan ja eallán áiggis mas birgejupmi lei čadnon vuodđoealáhusaide ja sii leat maddái eallán, ja ellet, servodagas mas geaidnohuksema, skuvlavázzin ja almmolaš servodaga ásašusat leat nuppástuhtán sámi servodaga Davvi-Norggas, Finnmárkkus, sullii seammá áiggi go *Árbbolaččat* dáhpáhusat. Čujuhan dán kapihttalis maddái apache-álbmoga doahpagiidda mat govvidit olbmuid ávaštalli dáidduid go ferte hástalusaid čoavdit.

Árbbolaččat persovnnat ellet Máhte báikki gilázis Davvi-Suomas, áiggis goas stuorraservodaga eallin eanet ja eanet váikkuhišgoahdá smávva sámi giláži. Máhte báikki olbmuid dilli sulastahtá dili mii lei Davvi-Suomas 1960-logu ovddos. Sámi kulturprofessor Veli-Pekka Lehtola čilge ahte maŋŋil nuppi máilmmisoađi ovdánišgohte maddái Suoma boaittoheale guovllut: geainnut huksejuvvojedje, almmolaš ásašusat nu mo poasta, politiijastašuvdna ja rádjasoalddátveahka ásašuvvojedje buoriduvvon geaidnostanddárda dihte. Almmolaš giella, sihke skuvllas ja eará almmolaš ásašusain, šattai dál suomagiella. Soađi loahpas duiskalaččat bolde stuorat oasi davábeale Roavvenjárgga, ja Sámi ođđasis huksen dáhpáhuvai Suoma standdárdaid mielde. Suoma eallinvuogit maid báidne beaivválaš eallimii, ovdamearkka dihte geavahišgohte sámit suoma biktasiid dan sadjái go árbevirolaš sámi gárvvuid. Maŋŋil eváhko šattai maid sámi gilážiin eambo dábálaš gilvit eatnama ja doallat gusaid. Árbevirolaš boazodoallu unnui ja ruhtaekonomiija šattai deháleabbon. Olbmot eai šat ieža dahkan atnubiorgasiid nu mo ovdal, muhto oastigohte baicce gárvves diŋggaid. Skuvlasentraliseren lei várra dat mii eanemusat váikkuhii sámiide Suoma assimilašuvdnaproseassas. Dát lei mielde gáidadeamen ja eaidadeamen sámi mánáid sin iežaset ruovttuin ja kultuvrras (Lehtola 2004: 52–53). Jovvna-Ánde Vesta *Árbbolaččat*-ráidu speadjalastá máŋgga dáfus teakstaduodjin dan maid Veli-Pekka Lehtola čilge historjjálaččat dáhpáhuvan duohtaeallimis.

...mun boadán sin maŋis ja joatkkán guhkkelebbui...

Birget lea Konrad Nielsena sátnegirjjis govviduvvon ovdamearkkaiguin:¹² “gal dat birgejit, vel uhcánaččain ge”, bahás nissoniin ii birge biro ge”, “buresbirgejeaddji olmmoš” (Nielsen 1979 *bir’git*). Sámi girječálli Johan Turis lea sullasaš ovdamearka girjjis *Muitalus sámiid birra*: “Muhto Niillas leai hilbes olmmoš, ja Elle leai hui jierbmeolmmoš. Elle gal jurddaša, got son Niillasiin birge, go son lea nu hilbat” (Turi 2010: 177). *Birgehaddat* govviduvvo ná: “gáttát go birgehaddat dainna ráidduin?”, “áiggun birgehallasat dasságo Lásse boahá”, “birgehallasat gal, muhto in birgen”, “gal moai birgehallasat dan báikkas” (Nielsen 1979 *bir’gitáđ’dat*). *Ceavzit* čilgejuvvo nu mo: “imaš, go ceavzá dainna juhkkis boatnjáinis”, “in ceavzze dainna herggiin nu guhkás”, “ceavzzát go das heaibbus”, “eai ceavzze sis goargnumis”, ceavzá go dal aiddo dat mielki varasin, dassá go dohko joavdat” (Nielsen 1979 *ceav’zet*). Doahpagat leat čilgejuvvon ovdamearkkaiguin ja lea muhtimin váttis daid sirret.

Nigá Niillas-rohkki lei Kárášjogas eret. Son riegádii lávvui, Leaibevutnii Porsáŋggus, giđđajohtima áiggi ja lei viđat mánná oktiibuot 13 mánás. Su bearaš barggai bohccuiguin ja sii ledje maid smávvadálolaččat. Mánnán ja nuorran Niillas lávii áhčis mielde meahcis bivdit. Son diđii bures mo galggai birget, go son fertii váldit ollu ovddasvástádusa maŋnil go áhčči jámii. Son lei čeahppi giedaiguin ja barggai snihkkárin. Son sáhtii muorraávdnasiin duddjot vaikko maid. Son oahpahii ge johkafatnasiid duddjot. Niillas náitalii Anna Sofe Bitiin, ja soai oáččuiga vihtta máná. Bearaš orui álggus Jergulis, muhto fárrii Kárášjohkii 1960-logu loahpas. Nigá Niillas (2009) čilge sániid ovdamearkkaiguin: *Birget*: “dus lea birgehus, lea birgejumi duohken”. *Birgehaddat* geavahuvvo “jos ovdamearkka dihte leat nuppiin nákkáhallasat”. *Ceavzit*: “don ceavzzát bures, dus eai leat váttisvuodát”. Nigá Niillas čilge ahte birget- ja ceavzit-sániid gaskkas ii leat erohus, dat leat seammá muttos.

Jovvna Lemet Dagny orru Ráigeádjagis Porsáŋggus. Dagny čilge go birget galgá, de galgá juohke tiŋga bargat. Son lea bajásšaddan Rávttosjogas, Porsáŋggus. Son lei náitalan Petter Larseniin ja lea guđa máná eadni. Dagny muitala bargan buotlágan bargguid mánnávuodá rájes. Eadni ja áhčči oahpaheigga su. Sii ledje smávvadálolaččat. Dagny ja eará mánát fertejedje mánnán juo oahppat návehastit okto. Sii fertejedje mielde juohke sajis ja dan duohken lei ge birgejumi. Sii ohppe bahčit gusaid, njuovvat ja

¹² Lean heivehan Nielsena ortografija dálá davvisámi čállinvuogi mielde.

beaskidit sávzzaid, gaccaid čuohppat, čoliid váldit ja daid bassat, suinniid hášet, lavnnjiid čuohppat boaldámuššan, vuoja kirdnet, guoli bivdit, murjet juohkelágan murjjiid ja daid vuovdit. Dagnys lea leamaš smávvdálolaš ja son lea oahppan veahkkedivššár. Son lea 1990-logu rájes leamaš dovddus mearrasámi kulturguoddi Norggas. Hanna H. Hansen lea duddjon sus govvačájáhusa “Dagny. Govat ovttá jagis. Bilder fra et år” 1990-logu álggus. Anstein Mikkelsen lea ráhkadan filmma *Ná eallin jorrá* (2003) mas Dagny čájeha iešguđet beliid mearrasámi eallinvuogis miehtá jagi. Dálvet jávrebivddus ja geasset fierbmebivddus meara alde. Filbma čájehuvvui Norggas TV 2s 2004 beassážiid. Anstein Mikkelsen lea maid ráhkadan filmma *Blå dager og hvite netter* mii čájehuvvui NRK tvas ođđajagemánus 2015. Dagny oassálastá das, oktan guovtti eará porsáŋgulaččaiguin. Dát olbmot ovddastit dološ eallinvuogi máhtu, jurddašeami ja eallinfilosofiija. Dagny lea velá Fiskermantallets leamaš. Son lea duojár ja duddjo buotlágan sámi dujiid ja son geavahuvvo oahpaheaddjin sámi árbevirolaš málestan- ja duddjonkurssaide. Son lea mu maid oahpahan goarrut gávtti ja gahpira ja riessut liinni. NRK Sápmi journalisttat dávjá jearahit su sániid ja dálkemearkkaid birra go son máhtta ollu daid birra. Su gohčodit leksikonan (Jovvna Lemet Dagny, D. Larsen 2012). Dagny čilge sániid birget ja ceavzit dákkár ovdamearkkaiguin: “Don birget bures dahje birget hejot. Sáhtta maid dadjat ahte mun in birge dainna olbmui, dat lea birgetmeahtun”. Das lea sihke buorre ja bahás mearkkašupmi. Birgehaddat lea ovdamearkka dihte: “Jos lea muhtin bahánihkkán, dainna ii birgehatta”. “Ceavzit lea sullii seammá go birget. Lea vuohkkaset dadjat “mun ceavzzán skuvllas” go “mun birgen skuvllas” (Jovvna-Lemet Dagny, D. Larsen 2009).

Torbjørn Larsen lea Dagny guokta Pettera boarráseamos bárdni. Son ássá Leavnnjas, Porsáŋggu gielddas. Torbjørn lea bajásšaddan Ráigeádjagis. Son lea mánnán oahppan ollu doaimmaid, mat ledje oassi buohkaid birgejumis. Birgejummi lei dalle kollektiivva dásis, ii dušše ovttaskas olbmo dásis. Torbjørnas lea resursabiologiija váldofága. Son berošta gielas, mii lea sutnje áibbas lunddolaš go lea bajásšaddan sámi birra. Dat lea okta sivva manne son bargá Guovdageainnus oahpaheaddjin ja eará prošeavttaiguin. Son lea guovttegielat ja guovttekultuvrrat olmmoš, ja su mielas livččii duššás mannan sáme kultuvra jos livččii bargan dárogielat skuvllas. Torbjørn atná lihkkun ahte son lea bajásšaddan golmma-buolvva bearrašis, go áddjá maid orui singuin. Son lea oahppan beroštit erenoamážit das mii lea čadnon birgejumái, dan maid luonddus oážžu. Ádjás lei ollu máhttu sogaššiin ja kulturhistorjjás. Torbjørn čilge oahppofievrrideami dan láhkai ahte áddjá máinnastii dan mii lei, vanhemat gis dan mii lea. Áddjá lei

...mun boadán sin manis ja joatkkán guhkkelebbui...

Rávttosnjárggas eret ja máhtii ollu joga birra. Go sii orro mearragáttis, de sii ohppe ge ollu meara birra, mii lea leamaš dehálaš oassi sin birgejumis. Dat váikkuhii dasa makkár oahpu son válddii. Torbjørn oaivvilda ahte son lea šaddan earálágan akademihkarin go sii geat bajásšaddet gávppogis. Son sáhtášii guođđit akademiijamáilmmi ja ain birget, go máhtta ovdamearkka dihte ráhkadit fatnasiid, suohpput, gilvit buđehiid ja nu ain viidáseappot. Son oaidná ahte áigi rievdata birgejumi, maddái sámi servodagas. Stipeanda- ja loatnaortnegat dahket ahte buohkain leat seammá vejolašvuoddat oahpu váldit. Dán áiggi oahppu han šaddá sihkkarvuhtan, dološ lotnolasealáhus šaddá measta heajos birgejummin. Stuorraservodatsystema dahká ahte árbevirolaš birgejummi gahččá buot stuoluid gaskii, go vuotnagáttiin eai leat doarvái stuorra guolásteaddjit eai ge boanddat (T. Larsen 2012). Son čilge ahte birget-sáni geavaha eanet beaivválaš eallimis, ruhtadili ja ruovttudili ektui. Das lea sáhka eksisteanssalaš dilis, mii lea čadnon guhkit áiggi dáhpáhusaide. Birgehaddat sáhtta geavahit jos lea olggobeale áitta, ja dainna ovdamearkka dihte ii birgehatta jos lea juoga mii lea bahá. Son čilge erohusa birget ja ceavzit gaskkas dainna lágiin ahte “jos skuvllas ceavzzát, de lea sáhka fágalaš dilis, muhto jos don birget, de lea gis sáhka sosiálalaš dilis” (T. Larsen 2009).

Sámi girječálli Johan Turi girji *Muitalus sámiid birra* almmuhuvvui vuosttas gearde 1910, ja nu mo mun dulkon Turi teavstta, de son geavaha birget-sáni juogalágan eksisteanssalaš dili oktavuodas. Eanas Turi govvádusat leat čadnon ealáhusaide, ovdamearkka dihte dás gos čilge mo boazosámi eallin lei dolin:

Dál eai šahten guliid bivdit olu astan, muhto juohkehaš álgá gottiid bivdit. Ja sii ožžo nu ollu ahte álge doallat siidda, ja geahččaledje gos lea buoremus orrut ealuin juohke áiggi jagis. Ja sii leat gávnnahan johtit seammá ladje go sámit ain dál johtet. Dalle lei buorre eallit dahje birget. Dalle eai lean dálolaččat, eai dárrolaččat eai ge ruottelaččat. (Turi 2010: 14)

Turi čilge mo ovttasbargu sáhtii leat buorrin oktasaš birgejumái, “Ja jos astet, de divvot gerresiid, mat leat cuovkanan jođidettiin – jos máhttet – muhto jos lea dakkár ahte ii mahte, de ferte bálkáhit soames geafes sámi, mas ii leat bargu ii ge biebmui. Ja das šaddaba áhpun nubbi nubbái, ja nu birgeba” (Turi 2010: 53). Lea dehálaš máhttit biepmu háhkat: “Viššalis rievssatbivdi gal birge” (ibid: 115). Jos ieš birge, dá sáhtta maddái earáid fuolahit: “Máhtte fertii okto birget ja birgehhit áhkás ja máná, mii leai easka šaddan” (ibid: 180).

Sámi mánáidsuodjalusdutki Else Målfrid Boine lea guorahallan sámi áhčiid ja bártneid gaskavuodá ja maid áhčit deattuhit bártneid bajásgeassimis. Su guorahallan orru

čájeheamen ahte áhčit dáhttot oahpahit bártneadasaset seammá árvvuidd maid sii ieža ožžo mánnávuodas. Barggut maid áhčiid mielas bártneid berrejit máhttit leat guollebivdu, bivdu, muorračuohppan ja murjen. Boine informánttat oavvildit ahte dákkár doaimmat ovddidit bártneid ja sii sáhttet dasto “birget”. Áhčiid mielas lea maid dehálaš ahte bártneid ohppet “birgehallas” – soabadit ja birget earáiguin ja maiddái gulahallas”, áddet guhtet guimmiideaset, guldalit nuppi ja háleštit (Boine 2007: 131). Sámi kulturduktki Minna Rasmus lea dutkan sámemánáid ceavzinstrategiijaid Suoma álbmotskuvlla ásodagain 1950–1960-logus. Dan áiggi skuvlamáilbmii lei ollu sámemánáide amas máilbmii. Giella, biebmii, láhtten ja njuolggadusat eai lean dakkárat maid sii dovde ruovttubirrasis. Mánát fertejedje oahppat mo ásodagas galgá birget. ”Jávohis njuolggadusat dahje *ceavzin-njuolggadusat* eai lean goassege čállojuvvon, muhto mánát ohppe daid juogo dalán go bohte ásodahkii dahje dasto áiggi mielde” (Rasmus 2008: 54–55). Dát njuolggadusat ledje dušše mánáid oavvi siste. Okta dain lei ahte ii gánnehan muitalit váttisvuodáid dahje givssideami birra geasage, nubbi njuolggadus lei ahte galggai dovdduid čiehkát. Vuolláneapmi lea maiddái leamaš okta ceavzinvuohki (ibid: 55–56). Rasmus čujuha Veli-Pekka Lehtolai go čállá ahte:

Sápmelaš kultuvrii lea álo gullan dáidu vuogáiduvvat, sihke lundui ja servodatvuogádagaide.[...] Aiddo fal vuogáiduvvan lea guovddáš oasis ceavzimis, man Lehtola (1994: 234) lohka “heajubuid” ceavzimin”. Dat lea oidnon juohke láhkai sámiiid vuogis jurddašit ja eallit. Birgen lei hui dábálaš sátni mu dutkanmateriálas. Informánttat dadje mángii jearahallama áigge, ahte lei bággu birget, dasgo eai lean earáge vejolašvuodát. (Rasmus 2008: 94)

Rasmus orru geavaheamen bálddalaga birget ja ceavzit, ii ge son leat dađi eanet gieđahallas doahpagaidd erohusaid.

Sámi pedagogihkadutki Aimo Aikio lea dahkan kvalitatiivva dutkamuša mas guorahallas mo sámiiid geat leat váttis diliin bajásšaddan áiggi mánggil nuppi máilmmisoađi, birgejit ollesolmmožin. Dalle sámiiid árbevirolaš eallinláhki rievdagodii, muhto olbmot geaiguin Aikio lea ságastallas leat dattege sajáiduvvan eallimii ja servodahkii. Aikio gieđahallas makkár áššiid su mielbargit atnet dehálažžan bajásgeassimis ja eallimis vai olmmoš oččošii buori eallima. Aikio mielbargit (diehtoaddit) leat olbmot geat leat bajásšaddan árbevirolaš sámiiid birrasis ja geat leat huksen alceset buori birgenlági. Mo olmmoš dahká válljemiid ja čoavdá čuolmmaid leat guovddáš elemeanttat sámiiid birgenlágis. Mo olmmoš dasto lihkestuvvá válljemiid hárrái, vuolga das man bures son juksá iežas eallimii biddjon ulbmiliid ja juksanmeriid. Birgemii gullet materiálas, fysalaš ja vuoinjalaš beliid dorvvolašvuohka (Aikio 2010: 9–13). Birgemis lea dehálaš

...mun boadán sin manis ja joatkkán guhkkelebbui...

fidnet čielggasin iežas iešgova ja bajásgeassit máná iešheanalazžan, ja dan láhkai nannet su iešgova. Aikio lea gávnahan ahte oassi sámi birgemis lea go olmmoš beassá atnit ávkin iežas attáldagaid ja mánggabealatvuoda. Mánggabealat ovddideapmi ja šaddat smáđáhkes olmmožin leat sámiid bajimus bajásgeassinulbmil. Gáržžes čehppodat ráddje olbmo ja hehte su šaddamis harmonalaš olmmožin. Dakkár olbmuid gohčodedje ovttá barggu olmmožin (Aikio 2010: 28–30). Dát oaidnu vástida dasa maid mu diehtoaddit leat mitalan birgema hárrái: olmmoš ferte máhttit iešguđet ge bargguid vai birge. Aikio (2010: 30) čállá ahte spesialisma lea mearka bajásgeassima váilevuodas. Mun áiggošin dása lasihit dan ahte go beassá atnit ávkin iežas attáldagaid ja mánggabealatvuoda, de dat sáhtá mearkašit ahte olmmoš vällje vissis bargospecialiserema, máhtu ja attáldagaid vuodul. Specialiseret ii mávsse dan ahte olmmoš ii máhte eará bargguid go dan mas son lea erenoamáš čeahppi. Máhttit juoidá bures hukse mu oainnu mielde buori iešgova, ja Aikio mielde buorre iešgovva gis oidno sus geas lea buorre árvvoštallanmáhttu. Dan dárbbáša sihke go meahcis vánddarda ja go eallá mánggaid kultuvrraid siste (ibid: 37–43). Aikio čilge: “Sápmelaš bajásgeassimis láchce mánnái olu diliid main son sáhtii iskkadallat ja ovddidit dáidduidis, máhtuidis ja dovdduidis (ibid: 41), nu mo Jovnna Lemet Dagny guovttos Torbjørn Larseniin maid čilgeba. *Vuogáiduvvan* lea nubbi doaba man Aikio gieđahallá oktavuodas go olmmoš fárra eará servodahkii masa ferte vuogáiduvvat, ovdamearka dihte kultuvrra, giela ja norpmaid dáfus (ibid: 53–55). Vuogáiduvvan lea oppalohkkái guovddáš sámiid bajásgeassimis ja birgemis, nu mo Ingor Ántte Ánte Mihkkal ge čilge luohteárbevieru hárrái. Man bures olmmoš birge eallimis vuolgá ollu das man bures son máhtá čuolmmaid čoavdit ja man bures son lihkostuvvá välljemiin. Vásáhusaid bokte olmmoš galggašii nannet iešgova ja oaidnit mii lea su čehppodatviidodat; goas sáhtá rievdat iežas eallima ja goas ferte vuogáiduvvat dillái (Aikio 2010: 157–158).

Antropologa Keith H. Basso, gii mánggaid jagiid lea dutkan apache álbmoga servodaga, čilge ahte apache teoriija mielde leat golbma mentála dási mat govvidit olbmo ávaštalli dáidduid: *soddjilis miella* (eŋgelasg. *smoothness of mind*), *gierdilis miella* (eŋgelasg. *resilience of mind*) ja *stádis miella* (eŋgelasg. *steadiness of mind*). Apachiid mielde soddjilis miella eaktuda ahte miella lea sihke gierdil ja stádis. Gierdilis miella doaibmá nu ahte olmmoš sáhtá čoavdit olggobealde bohtán hástalusaid ja stádis miella gis veahkeha čoavdit siskkáldas hástalusaid maid olmmoš ferte duostut (1996: 73–74). Apache teoriija manná birgengoansttaid iešvuodaid váimmožii, go dan doahpagat čájehit

ahte olmmoš galgá leat nanus ja máhttit vuogáiduvvat, leat hutkái ja gávdnat čovdosiid eallima hástalusaid.

Gáldut maid lean guorahallan čájehit ahte birgen lea ollu vuodđuduvvon praksisii; mo olmmoš bargá ja eallá vai nákke háhkat alces buori eallinvuogi ja mo olmmoš sáhtá hálddašit dovdduid ja sielueallima hástalusaid. Birgehaddan lea dehálaš go diehtoaddit ja čálalaš gáldut deattuhit mo olmmoš ovtta earáiguin soabada ja birge, ja de eallimis ceavzá. Guorrasan Torbjørn Larsena *ceavzit – birget* erohussii, mii ovddasta birgen-doahpaga viiddit mearkkašumi. Birgengoansttat govvidit beaivválaš birgejumi ja guhkit- ja boahpteáiggi perspektiivva, mii guoská olbmo válljemiidda, ealáhussii ja fuolahusdiliide. Gažaldat lea mo olmmoš nákke háhkat alces buori birgenlági servodagas ja báikegottis mas eallá. Luohteárbevieru oktavohta birgemii čatnasa beaivválaš hástalusaid, ovdamearkka dihte nu mo Ingor Ántte Ánte Mihkkal čilge, ahte šaddá geahppaseappot go juoigá, vaikko lea mearihis ollu muohta. Su oainnu mielde, masa dutkosa álggus ge čujuhan, lea juoiganárbevrrui čadnon “ovttalágán birgengoansta” (Gaup 2001: 21–22). Máhttit heivehit iežas iešguđet dillái lea gievrras bealli sápmelaččain. Beakkán juoigi Inga Juuso čilgii juoigama doaimma sullii seammaláhkai go dajai ahte luohi sáhtá doaibmat terapiijan. Juoigan lea dávjá čadnon dovdduide, ja go lea morrašis, de sáhtá geahppudit morraša go juoigá. Dát lea vuohki eallit ja birget morrašiin ja heivehit iežas ođđa dillái man moraš mielddisbuktá.¹³ Birgen ja praksis leat dasto čadnon sihke olbmo praktihkalaš máhttui, hutkáivuhtii ja olbmo sielueallimii.

¹³ *Árdna – samisk kulturmagasin*. <http://tv.nrk.no/serie/ardna-samisk-kulturmagasin-tv/sapr67004512/30-08-2012>

Metodologalaš lahkaneapmi

Klassihkalaš ja postklassihkalaš narratologiija

Árbbolaččat románaanalysii lean välljen temáhtalaš čuolbman guorahallat persovnnaid birgen-goansttaid áiggis mas ođđa servodatnuppástusat váikkuhišgohtet árbevirolaš sámi guovllu eallimii. Dasa geavahan eklektalaš metodalaš teakstalahkaneami, mii máksá ahte geavahan metodologalaš gaskaomiid mánggaid rávnnjiin, ja viiddidan dan láhkai iežan metodologalaš vuolggasaji. Maori servodatdutki Graham Hingangaroa Smith muitala ságastallamis servodatdutkiin Margaret Kovachain ahte eklektalaš dutkanvuohki hástala gáržžes, monokultuvrralaš dutkanvugiid maid dávjá gávdná oarjemáilmmi akademiijas. Oarjemáilmmi akademalaš tradišuvnnas leat teorijjat ja metodologiijat välljejuvvon ja hábmejuvvon oarjemáilmmi servodagaid ja máilmmioainnuid vuodul. Smith berošta das mo akademiijas sáhttá ovddidit ja geavahit maori gaskaomiid go dutká maori gullelaš fáttáid, ja dan láhkai viiddidit akademalaš välljenmuni teorehtalaš ja metodologalaš veahkkeneavvuid ja reaidduid hárrái (Kovach 2009: 88, vrd. Krupat 1992: 232-248). Linda Tuhiwai Smith deattuha ahte oassi dekoloniseremis ii mearkkaš dan ahte mii galgat hilgot buot mii lea oarjemáilmmi máhttu ja dutkan. Dás lea baicce sáhka das ahte mii ovddidit ja bajidit min iežamet beroštumiid ja máilmmioainnu, ja de dasto áddet teorijja ja dutkama min iežamet perspektiivvas ja min iežamet ulbmiliid oktavuodas (Smith 2004: 39, vrd. Kuokkanen 2000: 412). Guorahaladettiin *Árbbolaččat* persovnnaid birgen-goansttaid, geavahan vuosttažettiin kontekstuála teakstadulkonvuogi, juoga mii rahpá vejolašvuodaid munnje geavahit iežan kulturáddejumi teavstta dulkomis. Guorahallamis čanan teavstta sisdoalu ja elemeanttaid teavsttaolggobeale kontekstii. Geavahan dasto narratologiija teorijja teavsttasiskkáldas lahkananvuogi analyhtalaš reaidduid teavstta lohkanveahkkin. Dát lea oassi eklektalaš dutkanvuogis, ja lea maid vuohki atnit ávkki girjjálašvuoda disiplinna teakstaanalysateorijaid iežan dutkamis, vaikko analysa deaddu lea kontekstuála lohkamis. Narratologiija doahpágiid geavahan gaskaoapmin erenoamážit go gieđahalan persovnnaid gaskavuodaid mat ihtet dialogain ja go guorahalan muitaleaddjiposišuvnna molsuma teavsttas, mat govvidit mo persovnnat jurddašit iežaset ja earáid eallima ja dili.

Čilgen guorahallamis románadutkama birra eanet áššiid go dat mat gullet justa dán dutkosii. Mun dagan dan danin go sámegillii, ja sámi girjjálašvuodas, ii leat nu ollu čállojuvvon románaanalysa birra. Seammas dat šaddá oanehis oahpásmahttin dán

fágasuorgái. *Árbbolaččat*-románaráidu gullá realisttalaš tradišuvdnii, das govviduvvojit dáhpáhusat mat sáhtášedje dáhpáhuvvan. Romána lea ge dakkár šáŋŋer mii prinsihpalaččat čujuha lohkki eallinvásáhusaide. Romána gohčodit fikšuvdnateakstan, dan ii sáhte verifiseret ii ge falsifiseret nu mo sáhtá ovdamearkka dihte historjjálaš teavsttain. Vaikko romána lea ge fikšuvdnateaksta, de dat sáhtá muhtin lágkai doaibmat historjjáčállámuššan (Lothe, Refsum ja Solberg 2007: 195). Aristoteles čállá ahte čálli ii leat unnit diktár vaikko son teakstadojis čállá man nu birra mii livččii dáhpáhuvvan dahje sulastahtá duohta dáhpáhusaid (Aristoteles 2004: 38). Diktejeaddji, čálli, sáhtá geavahit fikšuvdnadáiddára friddjavuođa loktet daid eaŋkildáhpáhusa dásis oppalaš dássái. Ovdamearkka das lea mo Jovvna-Ánde Vest lea čilgen ahte *Árbbolaččat* mitalusas leat moanat persovnnaid duohken modeallaolbmot, geat leat duohta olbmot (Vest 2006a).

Girjjálašvuođa dutkan lea viidát ovdánan dan rájes go Aristoteles dutkkai greikka teáhtera ja erenoamážit tragediija doaimma ja elemeantaid. Girjjálašvuođa dutkanhistorjjás leat moanat teorijat ja metodat mat deattuhit teavstta oktavuoda juogo čállái, servodahkii, kultuvrii dahje lohkkái. Leat dasto girjjálašvuođa teorijat ja metodat mat deattuhit duššefal teavsttasiskkabeale konteavstta ja teavstta elemeantaid oktavuodaid. Girjjálašvuođa dutki H. Porter Abbot bargá narratiivva girjjálašvuođa teorijain. Son ovdanbuktá guokte narratiivva dulkonvuogi: *intensunála* ja *symptomáhtalaš* dulkonvuogit. Goappaš dulkonvuogit sisttisdollet analyhtalaš reaidduid ja vejolašvuođaid, maid geavahan Jovvna-Ánde Vesta teakstadojiid guorahallamis. Intensunála lohkanvuohki deattuha teavstta osiid ja mo dat leat bardojuvvon oktii teavsttalaš ollisvuohčan. Ollisvuoda duohken lea Abbota mielde hutkkálaš sensibiliteta: ”That sensibility has selected and shaped its events, the order in which they are narrated, the entities involved, the language, the sequence of shots” (Abbott 2008: 102). Implisihta čálli lea dás guovddáš gaskaoapmi dulkodettiin teakstaosiid ollisvuoda ja daid doallevašvuođa. Dan bokte lohkki sáhtá fáhtet mitalusa áigumuša, jos das leš dakkár. *Litteraturvitenskapelig leksikon* čuožžu ahte implisihta čálli doaibmá abstrákta dásis, lohkki bokte, mo lohkki oaidná teavstta dáhpáhusaid ja persovnnaid daguid luottehahttivuođa, ovdamearkka dihte lea go juona dáhpáhusain luottehahti oktavuohča ja lea go jáhkehahti ahte muhtin persovdna láhtte nu mo dahká (Lothe, Refsum ja Solberg 2007: 96).

...mun boadán sin manis ja joatkkán guhkkelebbui...

Abbot joatká girjjálašvuoda teoriija man Slomith Rimmon-Kenan (2002) giedahallá girjjiis *Narrative Fiction*, mii almmuhuvvui vuosttas geardde 1983. Rimmon-Kenan oalát sirre implisihta čálii albma čállis. Son de-personifisere ja navdá dan implisihta norbman dan sadjái go muhtin gii hállá dahje ahte livččii sierra jietna teavsttas. Dát mielddisbukta ahte implisihta čálii ii sáhte leat oassálasti narratiivva gulahallandilálašvuodas (Rimmon-Kenan 2002: 89). Rimmon-Kenan lea okta dutkiin gii lei mielde ovddideamen narratologiiija teoriiija, mii lei vuosttažettiin formalisttalaš-strukturalisttalaš suorgi, dahje klassihkalaš narratologiiija (ibid: 136, 142). Dán teoriijavuodđudeamis lei ulbmil systemáhtalaččat guorahallat girjjálašvuoda, teavstta, ja gávdnat narratiivva fikšuvnna 'differentia specifica', erenoamáš iešvuodaid, nu mo Rimmon-Kenan čilge: "Like poetics, narratology saw itself as a theory, conceived at the time as an attempt to formulate a system of logically interrelated laws, underlying the regularity of phenomena or a group of phenomena" (ibid: 136). Dán teoriijahuksemis galge doahpagat 'objektivitehta', 'neutrálitehta' ja 'diedálašvuolta' speadjalit teoriiija, ja ulbmi lei ráhkadit dárkilis metagiella mas okta doaba vástidii ovta sierra fenomenii (ibid). Ovdamearka dás lea mo girjjálašvuoda dutki Gérard Genette oaidná giela posišuvnna girjjálašvuoda teavsttas. Son atná váttisin čatnat narratiivva representašuvnna mimehtalaš tradišuvdnii:

[...] in contrast to dramatic representation, no narrative can "show" or "imitate" the story it tells. All it can do is tell in a manner which is detailed, precise, "alive", and in that way give more or less the *illusion of mimesis*—which is the only narrative mimesis, for this single reason: that narration, oral or written, is a fact of language, and language signifies without imitating. (Genette 1980: 164)

Genette ovddastii dáinna oainnuin formalisttalaš teakstalahkananvuogi, mii lei guovddáš oassi klassihkalaš narratologiiijas.

Klassihkalaš narratologiiija lea dasto ožžon vuostehágu, áinnas dekonstrukšuvnna bealis, mas leat eahpidan metagiella neologismmaid, main lei greikkagiel vuodđu ja ledje prefiksas nu mat extra-, intra-, meta-, ana- dahje pro. Deskripšuvdna ii leat iešheanaláš ii ge bealátkeahces, dulkon (interpretation) ja ideologiiijat leat guovddáš oasit das. Dulkon lea ovdamearkka dihte álohii oassi guorahallanproseassas vaikko mo de abstrahere dáhpusaid teavsttas doabageavaheami bokte. Diedalaš bealátkeahcesvuoda ideála lea ožžon vuostehágu go leat teoretihkkárat geat oaivvildit: "Is is often said that theory may gain by unmasking concealed ideologies, and theorists are often advised to 'position' themselves, to declare the perspective from which they write, rather than take shelter behind the appearance of objectivity and neutrality" (Rimmon-Kenan 2002: 139). Dasto

narratologiija lea ovdánan ja suorgásan iešguđet post-klassihkalaš narratologiija surggiide. Engelasgillii deattuhit ge dán fágaidrasttideaddji lahkaneami go geavahit eanetlogu *narratologies*. Dás leat vuodđuduvvon suorggit no mo kontekstuála narratologiija, postkoloniála narratologiija ja postmodearna narratologiija (ibid: 142–143). Rimmon-Kennan čállá girjji maŋnesánis ahte son ieš ge dál eanet deattuha fágaidrasttideaddji perspektiivva iežas dutkamis (ibid: 147). Dán teorehtalaš rávnnjis sáhtá oaidnit oktavuoda symptomáhtalaš lohkamii, mii lea nubbi dulkonvuohki man Abbot namuha. Symptomáhtalaš lohkama vuodđu ii leat mo implisihta čáli logahallá narratiivva elemeantaid ja ollisvuoda. Lea baicce rápma, dahje konteaksta, man siskkabeallai mii bidjat teavstta. Rápma sáhtá leat psykologalaš, feministtalaš, kulturmaterialisttalaš, konservatiivva moralisttalaš ja nu ain viidáseappot (Abbott 2008: 105). Vaikko dát dulkonvuogit sáhttet orrut áibbas goappatláganat, de deattuha Abbot ahte sihke intenšunála ja symptomáhtalaš dulkonvugiid ulbmil lea gávdnat mearkkašumi mii lea mitalusa duohken. Dát mearkkašupmi ihtá implisihta čáli, čáli dahje čáli kultuvrra bokte. Symptomáhtalaš lohkat deattuhit dávjá eanet teavsttaolggobeale osiid, go dat eai guorahala duššefal teavstta siskkáldas ráhkadusa oktavuodaid (Abbott 2008: 106). Dán kapihttala njealje maŋimus vuollekapihttaliin giedáhalan dárkileappot mainna lágiin deattuhan kontekstuála beliid guorahallamis.

...mun boadán sin maŋis ja joatkkán guhkkelebbui...

Persovdnaguorahallan

Geavahan persovdnaanalyisa verráhin guorahallat *Árbbolaččat* teakstamáilmmi sosiála gaskavuodaid ja oktavuodaid, ja dasto čiekŋudit tematihkaide mat gusket persovnnaid birgengoansttaide. Jovvna-Ánde Vesta *Árbbolaččat*-trilogiija juotna ovdána smávva guovllus geográfalaččat, muhto ráiddu persovnnaid bokte mitaluvvo dattege juoidá oppalaččat ja viidát olbmuid sielueallimis, smávva báikkiid dynamihkas ja odđa áiggi joavdamis.

Rimmon-Kenan (2002: 33) čujuha dasa makkár teorehtalaš oainnut leat leamaš fikšuvdnagirjjálašvuoda persovvna hárrái: “Whereas in mimetic theories (i.e. theories which consider literature as, in some sense, an imitation of reality), characters are equated with people, in semiotic theories they dissolve into textuality”.¹⁴ Formalisttalaš ja strukturalisttalaš girjjálašvuoda teoriiain persovvna gullá hierákkalaččat dáhpáhusaid (engelasg. *action*) vuolábealde. Buorre ovdamearka dás lea Greimas aktánta-modealla, mas persovvna namuhuvvo aktántan ja dáhpáhusat leat hierákkalaččat bajábealde persovvna doaimma. Earát, nu mo Henry James, vállje geahččat dáid hierákkalaš posišuvnnaid iešstivrejeaddjin: “What is character but the determination of incident? What is the incident but the illustration of character?” (Rimmon-Kenan 2002: 35–36). Sáhtta maid meroštallat persovvna doaimma teavsttas oassin goappáge mitaluslágis: mitalusat mas persovvna lea guovddážis gullet nugohčoduvvon psykologalaš mitalusaide ja mitalusat mas dáhpáhusat leat guovddážis gis gullet ii-psykologalaš mitalusaide (ibid: 36). Rimmon-Kenana fágaidrasttideaddji perspektiiva ovttahtta dán guovtti posišuvvna: persovvnat leat oasit verbála hámis ja mitalusat dat leat ii- dahje pre-verbála konstrukšuvvnat, nu mo dás čilge “Although these constructs are by no means human beings in the literal sense of word, they are partly modelled on the reader’s conception of people and in this they are person-like” (ibid: 33).

Rimmon-Kenan (2002: 40–41) čilge persovdnagovvuideami birra ahte E. M. Forster juo 1927 evttohii mo sáhtta govvidit persovvnaid, duolba ja jorba persovdnagovvadásnamahusaid mielde (engelasg. *flat and round characters*). Duolba persovvna ovddasta

¹⁴ Geavahan veahkin teavstta mas Vuokko Hirvonen (1999a) lea heivehan sámegeallii doahpagaidd maid Rimmon-Kenan gieđahallá. Heivehan maid narratologiija doahpagaidd dasa mo Synnøve Solbakken-Härkönen (2014) lea jorgalan daid sámegeallii iežas masterdutkanis.

coagis persovdnagova man sáhttá govvidit dadjat juo ovttain cealkagiin. Dat lea dušše muhtin karikatuvra dahje mihtilmas tiipa, ii ge dat ovdán persovdnan teavstta dáhpáhusain. Jorba persovdna ovddasta eanet dievaslaš persovdnagova go das leat eanet go dušše okta mihtilmasvuohta ja dat ovdána persovdnan. Dákkár jurddašanvuohti šaddá oalle dikotomalaš, ii ge váldde vuhtii persovnna mánggabealatvuođa. Rimmon-Kenan (2002: 41) čilge viidáseappot ahte Joseph Ewen evttohi 1971 čuovvovaš persovdnagovvádusystema, mas son golbma iešguđet stoalppu mielde govve persovnnaid: *mánggabealatvuohta* (eŋgelasg. *complexity*), *ovdáneapmi* (eŋgelasg. *development*) ja *diđolašvuohta persovnna siskkit eallima hárrái* (eŋgelasg. *penetration into the 'inner life'*). Mánggabealatvuođa-stolpui gullet nuppi geahčen persovnnat main leat mánggabealat iešvuođat. Nuppi geahčen gis gávdná allegoralaš figuvrraid, karikatuvrraid dahje tiippaid. Allegoralaš persovdnagovva huksejuvvo persovnna ovtta mihtilmas iešvuođa olis. Karikatuvra sáhttá ovddastit mánga iešvuođa, muhto okta iešvuohta lea ovddiduvvon. Tiipa lea gis bissovaš, das leat stáhtalaš iešvuođat mat eanet ovddastit olles olmmošjoavku go ovttaskas olbmo. Ovdáneami-stolpui gullet stáhtalaš persovnnat mat eai ovdán, ja dat dávjá ovddastit doaimma mii govvida vassis birrasa dahje joavkku. Nuppi geahčen ovdánemi-stoalppu leat gis mánggabealat persovnnat. Diđolašvuohta persovnna siskkit eallima hárrái-stoalppus gávdná sihke persovnnaid main siskkáldas máilbmi mitaluvvo lohkkái ja persovnnaid mat govviduvvojit duššefal olgguldasat, ovdamearkka dihte olgguldas fárdá, doaimmaid ja láhttema bokte (Rimmon-Kenan 2002: 41–42; Hirvonen 1999a: 3). Girjjálašvuođa árvvoštalli James Wood (2008: 128) áiggošii baicce hilgot dien “jorbalágan” persovdna-kategoriserema: “[B]ecause it tyrannizes us – readers, novelists, critics – with an impossible ideal”. Su oainnu mielde “jorbalágan” ii leat vejolaš fikšuvdnateavsttas, danne go fikšuvdnapersovnnat eai leat seammá go ealli olbmot, vaikko man eallin ležžet govviduvvon mitalusas. Wooda mielas vitmes ja dárkilis guorahallan, mas gorahallamis ohcá persovnnaid mihtilmasvuođaid ja iešvuođaid, lea dat mii lea dehálaš.

Persovdnagovvádusvuogit maidda Rimmon-Kenan čujuha, ovddastit iešguđet persovnnaid maid girjjálašvuođadutkamis dávjá gohčodit váldopersovdnan, oalgepersovdnan dahje duogášpersovdnan. Juohke persovdna de ovddasta vassis mánggabealatvuođadási. Váldopersovnnas leat ovdamearkka dihte eanet olmmošlaš ja ovttaskas olbmo iešvuođat go oalgepersovnnas, ja dat lea ge persovdna mii dábálaččat ovdána mitalusas. Oalgepersovdna maid sáhttá leat viehka mánggabealat, dat ovdána,

...mun boadán sin manis ja joatkkán guhkkelebbui...

muhto das liikká ii leat nu guovddáš rolla mitalusas. Duogášpersovdna ii dárbbas álo leat muhtin stáhtalaš figuvra mii ii oba ge ovdán. Duogášpersovdna dábálaččat ovddasta stereotiippa dahje muhtin olmmošjoavkku ja dan doaimma ii leat vuosttažettiin ovttaskas olbmo dásis. Mun lean välljen geavahit sámegeiel doahpaga *persovdna*, go dat lea mu dutkangažaldagaid hárrái heivvoleappot doaba go *karaktera*, mii vástidivččii engelasgiel *character*-doahpagii. Munnje fikšuvdnateavstta lohkamis persovnnat šaddet dego ealli persovnna govvádusat, ja sáhttet vel neaktit ealli olmmožin go sáhtán jurddašit ahte nie sáhtta olmmoš duođaid dadjat dahje bargat, dahje nie sáhtášii geavvat duohtamáilmmis ge. Duohta persovnnat leat ge dávjá fikšuvdnapersovnnaid modeallan.

Teavstta muitaleaddjiposišuvdna ja perspektiiva

Persovdnaguorahallamii gullet earret eará teavstta persovnnaid gulahallan ja muitaleaddji posišuvdna. *Árbbolaččat* teavsttas leat dáhpáhusat mat govvidit iešguđetlágan persovnnaid gulahallanvugiid. Daid lea vuogas geahčadit sihke narratologiija klassihkalaš ja postklassihkalaš čalmmiiguin ja guorahallat muitaleami stiillaid mat ihtet teavstta dialogain ja persovnnaid jurdagiin. Klassihkalaš narratologiijas leat golbma guovddáš aspeavtta maidda gullet fikšuvnna dáhpáhusat: dat leat teaksta (engelasg. *text*) maid mii lohkat, mitalus (engelasg. *story*) maid lohkki abstrahere teavsttas ja muitaleapmi (engelasg. *narration*) man láhkai teaksta mitaluvvo dahje ovdána (Rimmon-Kenan 2002: 3–4). *Árbbolaččat* persovnnaid birgema guorahaladettiin geahčadan mo persovnnaid ovdáneapmi, gaskavuohta ja gulahallan govviduvvojit teavsttas. Giedáhalan mo muitaleaddji posišuvnna váikkuha govvii man lohkki oažžu persovnnain iešguđet dilálašvuodain. Teavstta dialogat ovddastit dehálaš oasi teavsttas. Dialogain ihtet eahpenjuolga dahje gaskkalaš mitalanvuogit mat gis ovddastit iešguđet perspektiivvaid. Perspektiivva man bokte mitalus gaskkustuvvo, Rimmon-Kenan gohčoda, Genette doahpagiid mielde, fokalisašuvdnan. Fokalisašuvdna muitala gii mitalusas hálldaša perspektiivva, gii oaidná, gii hállá, gii dovdá, gean ideologiija lea duogázis. Fokalisašuvdna sáhtta leat juogu olggobealde dahje siskkabealde mitalusa.

Mun geavahan *perspektiiva*-doahpaga dan sadjái go fokalisašuvnna. Jos livččen geavahan fokalisašuvdna-doahpaga, de fertešin čiekŋudit narratologalaš doaba-geavaheapmái ja maiddái guorahallat dan maid Rimmon-Kenan gohčoda fokaliserejeaddjin, mii čatnasa fokalisašuvdna-doahpagii. Fokaliserejeaddji ii leat álo seammá go muitaleaddji. Olggobeale fokalisašuvdna lea lahka muitaleaddji ageantta, ja

dan gohčoda muitaleaddji-fokaliserejeaddjin. Mitalusa siskabeale fokalisašuvnna ovddasta dábálaččat persovdna-fokaliserejeaddji ja persovdna mii oassálstá romána dáhpáhusaide (Rimmon-Kenan 2002: 75–76). Buot dat doabageavaheapmi mii nu dárkilit manná teavstta siskáldas dásiide, livččii buktán ollu liigebarggu dán guorahallamii ja jorggihan dutkosa buhtes narratologalaš teakstaanalysan. Dat lea dán dutkosa oktavuodas menddo stuorra prošekta ja dolvvošii dan eret dan luottas man mun dáhtun guorrat. Mun geavahan baicce muitaleaddjidásiid molsuma ja muitaleami stiillaid teavsttasiskabeale elemeantaid veahkkin dulkonbargui, ráhkadan dihte persovnnain viiddit gova. Klassihkalaš narratologiiija teoriijas lea ge muitaleaddji posišuvdna guovddáš oassi fokalisašuvnna. Fikšuvdnamitalusas lea muitaleaddji dábálaččat dakkár mii ii leat mielde mitalusas, dat lea dan olggobealde (eŋgelasg. *extradiegetic*), dahje muitaleaddji lea oasálaš mitalusas, dat lea dan siskabealde (eŋgelasg. *intradiegetic*). Olggobeale muitaleaddji doaibmá mitalusa bajit dási ráhkadusas, dat sáhtá čájehit lohkkái persovnnaid siskáldas máilmmi. Go dat mitala dáhpáhusaid mat leat vássán, de dat sáhtá maiddá leat mielde mitalusas go mitalus lea mun-hámis. Mitalusa siskabeale muitaleaddji doaibmá dasto mitalusdásis mii govviduvvo mitalusa persovnnaid bokte (ibid: 92–93). Máksá dan ahte olggobeale muitaleaddji ii váldde oasi mitalusa dáhpáhusain, muhto siskabeale muitaleaddji lea muhtin gii mo nu váldá oasi. Dán dutkosis guorahalan muitaleaddji posišuvnna *Árbbolaččat* persovnnaid guorahallamis, mo muitaleaddji molsu siskabeale ja olggobeale posišuvnnaid gaskkas ja mo dat váikkuha dasa gii/mii hálldaša perspektiivva,

Go galgá meroštallat persovnnaid iešvuodaid, jurdagiid ja guottuid ja dulkot gii hálldaša perspektiivva, de leat mitalusa jurdagiid ja muitaleami stiillat guovddáš gaskaoapmi. Dábálaš muitaleami stiillat leat njuolggomuitaleapmi, gaskkalaš dahje eahpenjuolggomuitaleapmi dahje friija gaskkalaš muitaleapmi (Wood 2008: 8–9). James Wood čilge ahte čállái lea váttis doallat buotdiehti stiilla olles mitalusas, go mitalus dego iešalddis áigu suddat persovnna posišuvdnii ja váldit su hállan- ja jurddašuvuogi. Das bohciida friija gaskkalaš muitaleapmi, mii maiddá lea gohčoduvvon stiilan mii ‘manná persovnna sisa’. Dat spiehkasta njuolggomuitaleamis, ovdamearkka dihte “Diet olmmoš gal gáššá” ja gaskkalaš muitaleamis, “Diet olmmoš gal gáššá, son jurddašii ja

...mun boadán sin manis ja joatkkán guhkkelebbui...

geahčai albmái”. Friija gaskkalaš muitaleapmi livččii “Váivván mo diet olmmoš dal gáššá, mo árpmuid ba galggai oažžut su orrut jaska?”.¹⁵ Manimuš ovdamearkkas leat sánit ‘váivván’ ja ‘árpmuid’ mat bidjet muitaleami friija gaskkalaš muitaleapmin. Dát moadde sáni čájehit mo friija gaskkalaš muitaleapmi lea vuohki geahččat áššiid sihke persovvna čalmmiiguin ja čáli čalmmiiguin ja gielain. ‘Váivván’ ja ‘árpmuid’ sáhttet ovddastit muitaleaddji mii lea mielde muitalusas ja čájehit persovvna guottuid. Dahje leat go čáli iežas guottut mat ihtet muitalusii? Wooda mielde oaidná dán duppaldoaimma mánáid-girjjálašvuodas, mas muitaleapmi sáhtta govvidit ovttá persovvna siskabeale perspektiivva mii lea álki mánnái áddet, ja seammás dat sáhtta addit ollesolbmo lohkkái eará, dávjá ironalaš gova (2008: 8–12).

Dán dutkosis deattuhan eanet girjjálašvuoda oktavuoda servodahkii go buhtes teakstaanalysa, mii soahpá ge mu áigumušain analyseret *Árbboalččat*-ráiddu kontekstuálalaččat. Mun barggan dan láhkai eanet postklassihkalaš narratologiija dulkonvuogi mielde, dan maid girjjálašvuoda dutki Shlomith Rimmon-Kenan (2002: 142–143) gohčoda kontekstualiserejuvvon narratologiijan. Teaksta ii leat munnje giddejuvvon ovttat, dat lea juoga mii čatnasa ieš eallimii ja olbmuid gaskavuodaide ja hástalusaide. Dát muittuha mo Harald Gaski (2012) čilge sámi estetihka: lea holisttalaš lahkananvuohki mii muitala mo láhte olmmožin siidaguimmiid, luonddu ja árbevieruid ektui. Das leat nana ruohttasat sámi beaivválaš eallimii ja servodateallimii. Dajan Cree-Cherokee girjjálašvuoda dutki Craig Womack mielde (1999: 4), ahte girjjálašvuodas lea muhtinlágan oktavuoha servodahkii, sihke čálaservodahkii ja servodahkii mas girjjálašvuoha lea vuolgán. *Árbbolaččat* birgenansttaid guorahallan maiddá čujuha manimuš 25 jagi álgoálbmotmetodologiija fágaságastallamii, man lean giedáhallaan kapihttaliin «Dekoloniseren ja álgoálbmotmetodologiija» ja «Álgoálbmotparadigma ja epistemologiija». Čuovvovaš vuollekapihttalis giedáhalan konteavstta beali teakstadooji guorahallamis ja dulkomis ja jearan mo sáhtán geavahit iežan máhtu ja dieđuid mat mus leat sámi gielas, kultuvrras ja servodagas.

¹⁵ Lean ráhkadan iežan ovdamearkkaid ja heivehan daid Wooda čilgehussii, dan sadjái go jorgalit su eŋgelasgiel ovdamearkkaid.

Kontekstamáhttu teakstalahkaneamis

Logadettiin ja guorahaladettiin sámi girjjálašvuoda šaddá mángii mus diekkár dovdu, ahte fiktiivva dáhpáhus lea munnje mo nu oahpis ja mun de sáhtán geavahit dan mii lea oahpis teavstta dulkoma oktavuodas. Lea go nu ahte dát dovdu sisttisdoallá máhtu, maid sáhtášin atnit ávki? Mii dat dasto lea máhtuid? Mo galggan čilget dutkosa metodologalaš lahkaneamis man láhkai mun sáhtán geavahit iežan kontekstamáhtu guorahallat teavstta? Ferten dás deattuhit ahte konteksta masa čujuhan, lea konteksta mii lea olggobealde teavstta. Kontekstamáhtu ja -dieđuid geavahan dasto vuodđun giedahallat erohusa davvisámegiell doahpagaidd *máhttu* ja *diehtu* gaskkas, ja mo dat guoská mu teakstalahkamii ja -dulkomii.¹⁶ Deattuhit kontekstava dán dutkanprošeavttas lea mu vuohki dutkin doalahit dan maid Shawn Wilson gohčoda relašunála luottehahttivuoda. Dutki doaibmá gaskkusteaddjin báikegotti ja dutkanfáttá gaskkas. Oassi dutkanbarggus lea doalahit luottehahttivuoda iežamet ektui, báikegotti, iežamet birrasii ja maiddái fáttáid ektui maid mii leat dutkamin (Wilson 2008: 106). Dán ja čuovvovaš kapihttaliin čiekŋudan eanet dasa mo mun válljen dan dahkat dutkančuolmma guorahallamis.

Lassin fikšuvdnamáilmmi kontekstii, geavahan teakstalahkaneamis iežan máhtu sámi kultuvrras ja gielas, čálalaš historjjálaš gálduid sámi servodaga birra, erenoamážit suomabeale sámi historjjá, eará čálalaš gálduid sámi historjjá ja dili birra ja ságastallamiid olbmuiguin geat dovdet sámi servodaga ja kultuvrra. Mu iežan kulturáddejupmi vuolgá das go lean bajásšaddan sámi guovllus, Porsáŋggu gielddas Finnmárkkus. Ollesolmmožin lean ožžon vel eanet máhtu ja dieđuid sámi dili birra, vuos studeantan ja dasto barggu oktavuodas. Kontekstuála lahkananvuogi dáfus geahčadan mo persovnnat láhttejit sámi servvoštallanlági hárrái, mo smávva báikegotti dynamihkka doaibmá mitalusa áigodaga vuoiŋŋa ektui ja mo giella ovddasta persovnnaid ja báikegotti eallima. Guovddáš oassi girjjálašvuoda teakstadutkamis lea nappo guorahallat giela, giela doaimmaid ja gielalaš gaskaomiid teavsttas. Sámegeielas leat ovdamearkka dihte rikkis vearbavuogádat, suorggideapmi ja gaskkalaš dadjan- ja mitalanvuogit. Vearbamodusat sáhttet mitalit ollu persovna áigumušaid ja movtta birra. Gielalaš gaskaoamit ihtet teavsttas mitalaeddjiperspektiivvas, dialogain, njuolggomuitalemiin ja persovnnaid siskkit

¹⁶ Dán fáttá giedahalan artihkkalis «Dát lea mo nu munnje oahpis – kulturáddejupmi ja konteksta girjjálašvuoda analysas» (Fredriksen 2012b).

...mun boadán sin manis ja joatkkán guhkkelebbui...

monologain. Dialogat leat dehálaš oassi *Árbbolaččat* teavsttas, go persovnnaid ságastallamat ja gulahallanvuogit buktet gova persovnnaid iešvuodain. Jos dialogain ihtet eará govvádusat persovnnas go teakstadásis mas olggobeale muitaleaddji govvida persovnna, makkár ollislaš gova huksejit dát erohusat ja spiehkastagat sus? Dán oktavuodas viiddit konteaksta ja siskkabeale kulturamáhttu čujuhit sámegiela beaivválaš gillii ja mo olbmo dadjamat sáhttet dulkojuvvot.

Sámegielas leat ollu dadjanvuogit mat eai leat nu njuolgočoalat, ovdamearkka dihte *geážidit, beasadit, bonjastit, garvit, garvvašit, mohkahallat, mohkastit, mohkkasit ja vanahallat*. Dákkár dadjanvuogit ihtet *Árbbolaččat* teavsttas erenoamážit dialogain. Leat dadjanvuogit mat áiggiid čađa leat geavahuvvon smávva báikkálaš servodagain; daid geavaha amas soardit, loavkidit dahje eaddudit nuppi (Gaski 2012). Jovnna-Ánde Vest (2006b) muitala ovttá ságastallamis ahte implisihta giella mii geavahuvvo dialogain ja sánit nu mo “na, juo, jáá” ja nu ain viidáseappot geavahuvvojit garvin dihte konflikttaid. Deháleappot smávva báikegottis lea gávnnaht mo sáhtta gulahallat. Sáhtta dalle lohkat ahte dákkár dadjanvuogit gullet persovnnaid birgengoansttaide. Dan láhkai geážideamit ja eará gaskkalaš dadjanvuogit leat mielde nannemin olbmuid siidaguoibmeoktavuodaid. John T. Solbakk guorahallá olbmuid gaskavuoda ja dan eksisteanssalaš čuolmma Jovnna-Ánde Vesta románas *Eallin bihtát*. Solbakk čilge: “Olbmuid gaskavuodat, ja erenoamážit guovtte olbmo gaskavuoha, leat buot máilmmi girjjálašvuodain dábálaš ja dehálaš fáddá. Ii oppa imaš ge, go olbmo servodat lea “Áttan rájes” juo duddjojuvvon olmmošlaš oktavuodaide” (J. T. Solbakk 2006: 33). Sámi oskkoldatdutki Jelena Porsanger čilge doahpágiid *gaskavuoha* ja *oktavuoha* dáinna lágiin: “*Gaskavuoha* dovddaha guovttebealat ja resiprohka čanastaga, mas lea earru, *gaska*, dan guovtti beali gaskkas mat dattege gullaba goabbat guoibmái. *Oktavuoha* dovddaha čanastagaid main leat eanet go guokte beali, mat leat gaskaneaset gittalagaid ja ilbmet ollisvuohantan, ovttadahkan, ja lea *okta*” (Porsanger 2007: 35). Resiprohka čanastagat leat guovddáš elemeanta *Árbbolaččat*-ráiddus go birgengoansttat doibmet persovnnaid sosiála oktavuodain, bearašdoaluin, barggu oktavuodas ja muđui olbmuid servvoštallamis.

Kulturáddejupmi, máhttu ja diehtu

Álgoálbmotdutkiid bargu hukset sierra álgoálbmotmetodologiija man vuodđu leat álgoálbmogiid kultuvra, árvvut ja máhttu guoská maiddá girjjálašvuoda dutkamii. Sámi dutkamis leat moanat dutkit geat iešguđet suorggis deattuhit kulturamáhtu ja -árvvuid. Harald Gaski deattuha man dehálaš siskkáldas *kultur- ja kontekstaáddejupmi* lea dutkanprosessii. Son ii čále sierra álgoálbmotmetodologiija birra, muhto čájeha mo sihke sámi kulturduogáš, sámi giellamáhttu ja máhttu girjjálašvuoda metodaidd birra leat dehálaččat teakstaáddejumi hárrái. Gaski deattuha ahte liikká báhcá teavsttas juoga, man lea váttis áddet jos ii bures dovda mitalusa, lávlaga dahje myhta konteavstta. Dákkár máhttu lea dábálaččat olbmos gii dovda kultuvrra siskkit eallima ja kultuvrra lágiid. Jos geavaha dán máhtu, de dat sáhtta buktit lohkkái, dahje guldaleaddjái, vel eanet dulkonvejolašvuodaid mat ovddastit vassis kultuvrralaš riggodaga. Gaski oaivvilda ahte buot dát “siskkáldas” áddejupmi šaddá duodaid miellagiddevaš ja bohtá albmaláhkai oidnosii easka dalle go gaskkustuvvo viiddit guldaleaddji- ja lohkkiiđjoavkkuide (Gaski 1997: 210). Gaski oaivvilda ahte sámi girjjálašvuoda dutkamis ferte geavahit teakstalahkananvuogi mas lea sámi kultuvrralaš ja gielalaš vuodđu, lassin eanet etablerejuvvon girjjálašvuoda metodologiijaide. Muđui sáhtta geavvat nu ahte sápmelaš jávohuvvá girjjálašvuoda diskurssas, vaikko das lea sáhka sámi fáttáin (Gaski 1997: 212). Vuokko Hirvonen čállá nákkosgirjjistis iežas mánggakultuvrralaš duogáža birra: “Dutkin munnje lea ávki mánggakultuvrralaš duogážis ja dan vuodul mus lea vejolašvuoha oaidnit ja vásihit áššiid sierra perspektiivvain viidásabbot go ovdamearkan ovtta kultuvrrat birrasis eallán ja bajásšaddan dutki” (Hirvonen 1999b: 39). Jurdagat maid Gaski ja Hirvonen ovddidit dávistit ge dan maid Linda Tuhiwai Smith ja eará maori dutkit leat deattuhan álgoálbmotmetodologiija huksenbarggus.¹⁷ Harald Gaski (2007: 106) fuomášahtta ahte postkolonialisma ja álgoálbmot-metodologalaččat vuodđuduvvon dulkondieđasurggiid ovddideapmi: “ [...] ferte gal dáhpáhuvvat searválagaid álgoálbmogiiguin iežaineasetguin, gos sin iežaset máhtut, dulkon- ja áddenmállet adnojit árvvus ja maiddá resursan metodalaš barggus”. Shawn Wilson fuomášuhtta ja deattuha dán seammá: ”Indigenous epistemology is our culture, our worldviews, our languages,

¹⁷ Kapihttalis «Dekoloniseren ja álgoálbmotmetodologiija» čujuhan maori dutkiid álgoálbmotmetodologiija huksenbargui.

...mun boadán sin manis ja joatkkán guhkkelebbui...

our histories, our spiritualities and our places in the cosmos. Indigenous epistemology is our systems of knowledge in their context, or in relationships” (Wilson 2008: 74). Smith, Gaski ja Wilsona jurdagat leat vástáduusat dieđalaš jurdagiidda ja gažaldagaide maid sámi filosofa Alf Isak Keskitalo ovdanbuvttii davviriikkaid etnográfaid čoahkkimis juo 1974. Das Keskitalo árvoštallá dan maid son gohčoda etno-dutkiid (engelasg. *ethno-scientist*) dutkanvuohkin, ja mo dat sáhttet váikkuhit ja čuoheat minoritehtaid servodagaide ja sámi álgu-dutkaninstitušuvnnaid viggamušaide. Son deattuha ahte dynámalaš dutkanproseassas minoritehta lea ieš mielde defineremin dutkama eavttuid: ”First, we have to note the fact that the dynamic process, at least partly, would not have been triggered if not catalyzed and expressed by the minority itself” (Keskitalo 1994: 15). Keskitalo gieđahallá earret eará mo sámiid máhttu ja árbevierru eai leat čielga áššit eai ge áddehahti olggobealde boahtán dutkáii, gii ovddasta etno-dutkama. Son oaivvilda ahte čearddalaš joavkkut minoritehta posišuvnna fertejit beassat legitimeret iežaset politihka ja gáibádušaid iežas historjjá ja vuoigatvuođaid vuođul. Son dadjá: “It belongs to the minority itself to deliver the final theory of its own problems and relations. Denying this is a permanent confirmation of ethno-science as an asymmetric majority phenomenon” (Keskitalo 1994: 29). Keskitalo lei duođaid ovddasmani sámi ja álgoálbmotdutkama oktavuodas, go juo 1970-logu álggus deattuhii sámiid ja unnitálbmogiid perspektiivvaid ja máhtu saji dutkamis. Áiggun ge dán dutkosis guorahallat eanet dan mii guoská *our own knowledge - min iežamet máhttu* -jurddašeapmái ja maid dat mearkkaša teakstalahkaneapmái *Árbbolaččat* guorahallamis. Dan oktavuodas áiggun geahčadit muhtin dutkosiid ja čállosiid sámi akademiijas mat gieđahallet sámi máhtu, dieđu ja áddejumi.

Harald Gaski čilge maid engelasgiel doahpagat *knowledge*, *science* ja *research* mearkkašit davvisámegillii. Knowledge mearkkaša sihke *máhttu* ja *diehtu*. Máhttu lea juoga maid oažžu vásáhusaid bokte, omd: ”Mun máhtán sáme giela. Máhtán láibut.” Diehtu gis doaimá analyhtalaš dásis: “Mun dieđán sáme giela (gávdnot). Mun dieđán láibumis (juoidá).” Science lea sámegillii dieđa ja research lea dutkan (Gaski 2010b; Gaski 2011a). Jelena Porsanger geavaha álgoálbmotmetodologiija iežas dutkosis nuortasámiid oskkoldaga birra. Dan bargá go guorahallá insider- ja outsider čuoල්mma oskkoldatdutamis. Oassin dán guorahallamis son čilge erohusa gaskal vearbbaid *dovdat* ja *diehtit*:

Go lea sáhka dihto fáttás, de olmmoš sáhtá dadjat *Mun dieđán dan ášši birra, muhto mun in dovdda dan ášši nu bures* [...] *Dovdat čađa* mearkkaša ‘dovdat hirbmat bures’, ja *čađa* bustáválaččat mearkkaša ‘ollásit’, ja das lea oassemearkkašupmi ‘dievvasii’. Dovddiideami abstrákta tearbman, *dovdat* mearkkaša ahte diehtin dihtii maid ihkinassii, olmmoš ferte leat lagašvuodas dasa, vai sáhtá háhkat dieđuid ja ipmárdusa sihke intellektuálalaččat ja dovduiguin ja miellalihkkasemiiguin. Dát čájeha ahte diehtin ja dovdan leaba čavga čadnon oktii. (Porsanger 2007: 36–37)

Sámi dutkit leat gieđahallan sámi árbevirolaš máhtu, dieđuid ja áddejumi artihkkaliin ja girjjiin. Eanas sis govvidit sámi árbevirolaš máhtu máhttun mii lea man nu láhkai čadnojuvvon vásáhusaide ja praksisii, nu mo Laila Susanne Vars dás dahká: “Árbevirolaš máhttu leat min máttuid vásáhusat ja máhttu guoská buot árggabeaivválaš bargguide. Dieđut lea diehttelas rievdan áiggis áigái, dat leat heivehuvvon sápmelaččaid eallinvuohkáii, ja árbevierut guddetge olles min sámi kultuvrra” (Vars 2007: 127). Sámi dutkit govvidit čállošii erohusa gaskal vásáhusaid ja analyhtalaš dási, vaikko erohus ii leat problematiserejuvvon nu mo Gaskis lea (Kvernmo ja Stordahl 1990; Aikio 1992; Gaski 2003; Gaski 2007; J. T. Solbakk 2007; Balto ja Østmo 2009; Keskitalo 2009; Gaski 2010b; Gaski 2011a). Sámegeiela dutki ja historihkar Samuli Aikio čállá historjádutkama oktavuodas ahte “[...] sámiid historjá gáibida erenoamáš oaidninvugiid ja geahččansajiid, sápmelaš aspeavtta, dasgo historjá ii ráhkaduva dušše goike duohtavuohtan” (Aikio 1992: 28). Aikio ii loga álkin dadjat makkár dát sámi oaidninvuohki lea, muhto son čilge, Bergsland mielde: “[S]ámiid historjá lea historjá, maid sámit leat čállán iežaset oainnuid mielde sámiid várás dahje sámiide” (ibid). Aikio dáidá čujuhit muhtinlágan oktasaš *kulturáddejupmái* maid sámit hálddašit oktasaš vásáhusaid vuodul. Asta Mitkijá Balto guovttos Liv Østmoin lea leamaš prošeakta Sámi allaskuvllas mas ulbmil lei ovddidit kultuvrralaš sensitivitehta ja analyhtalaš jurddašeami mánggakultuvrralaš áddejumi (MKÁ) oahpaheddjiid, journalisttaid, dearvvasvuodabargiid, politiijaid ja eará virgeolbmuid joatkkaoahpus (Balto ja Østmo 2009: 25, 28). Balto ja Østmo deattuheaba, Kvernmo ja Stordahl (1990) teorijja vuodul, man láhkai kulturáddejupmi doaibmá mánggakultuvrralaš áddejumis. Kulturáddejupmi gáibida bidjat dieđuid máhtu viiddit kontekstii:

Kulturáddejupmi gáibida beroštit ja guorahallat makkár variašuvnnat gávdnojit das mo olbmot organiserejit iežaset sosiála eallima ja man láhkai dat variašuvnnat albmanit. Dás sáhtášii maid geavahit doahpaga kontekstualiseret mii lea bidjat daguid ja dáhpáhusaid dilálašvuodaide, olbmuid rollaide, áiggiide ja báikkiide madda dat gullet. (Balto ja Østmo 2009: 29; vrd. Kvernmo ja Stordahl 1990: 5,8)

...mun boadán sin manis ja joatkkán guhkkelebbui...

Rauna Kuokkanen geavaha konsekveanta diehtu-doahpaga *Boaris dego eana-girjjiis*, mas son gieđahallá eamiálbmogiid diehtoortnegiid, eamiálbmogiid dieđu gáhttema, filosofijja ja dutkama. Son čilge ovdamearkka dihte: “Eamiálbmotdutkan leat jo mángalogi jagi rahčan láchččit dásseárvosaš saji eamiálbmogiid diehtovugiide, máilmmeipmárdusaide ja dulkojumiide” (Kuokkanen 2009: 10). Eamiálbmotdiehtu lea áistton Kuokkanen: “Eamiálbmotdiehtu čujuha mánggabealat ja -dásat diehtoortnegiidda, mat vuodđuduvvet eamiálbmogiid árbevirolaš eallinvuohkái ja mat sisttisdoallet systemáhtalaš dieđuid luonddus (ekologijjas) ja gomuvuođas (kosmologijjas) [...] jna“ (ibid: 49). Oanehaččat daddjon de “[...] eamiálbmotdiehtu sisttisdoallá buot dieđu mii gullá dihto álbmogii ja guoská dihto birra (iešguđetlágan dieđalaš, tehnikkalaš, ekologalaš, vuoingnalaš, kultuvrralaš diehtu)”. Dasto joatká Kuokkanen: “Eará tearpmat mat dávjá geavahuvvojit eamiálbmotdieđus leat árbevirolaš diehtu, báikkálaš diehtu, árbevirolaš ekologalaš diehtu, árbevirolaš láchka ja njálmmálaš árbevierru” (ibid). Kuokkanen ii deattut máhttu-diehtu-distinkšuvnna. Muhtimin orru váilumin máhttu-diemensuvdna, erenoamážit go son viidáseappot čállá: “Ovdamearkkat eamiálbmotdieđus leat njálmmálaš historijját, báikenamat, gielat, árbevirolaš láchkaortnegat, máilmmioainnut (ontologijjat) ja vuoingnalaš diehtu” (ibid: 50). Giella han lea máhttu, ii ge dušše diehtu. Don jearat ovdamearkka dihte: “máhtát go sámegeiela”, it ge jeara “dieđát go sámegeiela”. Sáhtát dieđusge diehtit giela birra, muhto justa dán ovdamearkkas mii guoská gillii de oaidná bures ahte máhttu- ja diehtu-doahpagiid erohus lea čielggas sámegeielas. Kuokkanen čilge dán girjjiis vuosttažettiin teoriija, nu ahte dát erohus ii leat su girjjiis nu guovddáš.

Duodjedutki Gunvor Guttorm gieđahallá doahpagiid *árbediehtu* ja *álgoálbmotdiehtu* duoji ektui. Dán oktavuodas oaidná son erohusaid máhttu- ja diehtu-doahpagiid gaskkas. Guttorma mielde gáibiduvvo persovnnalaš vásáhus go galgá máhttit, seammá ii gáibiduvvo go galgá diehtit. Son geavaha ovdamearkan dan mo duojárat geat máhttet árvoštallat buriid ja buoŋes čorvviid, sáhttet dan čilget sutnje go sii dan máhttet vásáhusaid geažil. Son de sáhtá dadjat ahte son diehtá mo sii barget dan, muhto ii máhte dan ieš (Guttorm 2010: 46–47). Mihkkal Niillas Sara čatná árbevirolaš máhttu sámi árbevirolaš ealáhusaide ja birgejumái, mo olmmoš máhtá ávkki atnit báikkálaš luondduvalljodagain, sihke mo háhkat ja dikšut gálvvuid ja mo daid galgá dasto jođihit. Verddiid gálvolonuhallan ja veahkáhallan leat guovddáš bealit dákkár birgenlágis. Sosiála soahpamušaid bokte olbmot mearridit mo geavahit birra. Árbevirolaš máhttui gullet dasto ráđđádallamat, gulahallan ja mitalusat. Árbevirolaš máhttu lea dávjá čadnon

olbmuid ealáhussii (Guttorm 2010: 50; Sara 2003: 124–127). Máhttofievrrideapmi lea čielgasit čadnon praktihkalaš ja árgabeaivvi doaimmaide ja maiddái máhttu ohppojuvvo ja oahpahuvvo mitalusaid bokte. Lea lunddolaš ahte olbmos leat ollu eanet dieđut iešguđet áššiin go mii sus lea máhttu, mii lea čadnojuvvon vásáhusaide. Kuokkanen čatná oassálastima eamiálbmotdieđu guovddáži: “[...] oahppan dáhpáhuvvá geavada ja ádestallama bokte” (Kuokkanen 2009: 53). Ii leat boastut čuoččuhit ahte olmmoš oažžu dieđuid oassálastima oktavuodas, oassálastimis maid sáhtá doaimmat analyhtalaš jurddašepmi, muhto oahppan “geavada ja ádestallama bokte” govvida čielgasit proseassa mii lea čadnon máhttui. Jos olmmoš masa nu searvá, oahppan dihte juoidá ádestallama bokte, lea danne go áiggošii oahppat ášši ja máhttit dan, ii dušše háhkat dieđu dan birra.

Jávohis máhttu

Doaba *jávohis máhttu* vuolgá engelasgiel doahpagis *tacit knowledge*, man dutki Michael Polanyi vuosttas geardde 1966 ovdanbuvttii girjjis *The Tacit Dimension* (Polanyi 2000). Girjii olggoža mañábealde čuožžu ahte girjjis deattuhuvvo vásáhus. Ii leat doarvái deattuhit teorehtalaš ja formála máhtu ja dieđu go galgá čilget dán doahpaga ja proseassaid mat leat čadnon dasa (ibid). Guorahalan dasto mo dát doaba lea geavahuvvon sámi dutkamis ja mo dat čuovggaha kontekstamáhtu vejolašvuodaid. Maja Dunfjeld lea guorahallan máttasámi ornamentihka hámi ja sisdoalu. Son geavaha iežas dutkamis dárogiel doahpaga *taus kunnskap*, mii lea dakkár máhttu maid ii ollásit sáhte čilget gielain. Sáhtá maiddái leat máhttu maid olmmoš ii háliit giela bokte artikuleret dahje gielas eai dáidde leat doallelaš doahpagat maid oahpaheadji sáhtášii geavahit čilgen dihte áššiid iežas oahpahallái (Dunfjeld 2006: 17). Dunfjeld čujuha filosofii Kjell S. Johannessenii ja mo son geavaha Wittgensteina praksisfilosofijja (Johannessen 1999: 20). Praktihkalaš máhttu lea guovddáš elemeanta jávohis máhtus. Oahppanproseassa mas oažžu praktihkalaš máhtu doaimmá bargohárjehallamis. Dunfjeld geavaha Johannessena teoriija vuodul guokte doahpaga mat govvidit máhttodoahpaga dásiid: *ferdighetskunnskap* (sámeg. *gealbu*) ja *fortrolighetskunnskap* – (sámeg. *árbemáhttu*) (2006: 18). Gealbu máksá ávkki, jos olbmos lea kompetánsa dahje jos son lea skihkalaš (Nielsen 1979 *gæl’bo*; Kåven ja earát 1995 *gealbu*). Go olbmos lea gealbu mas nu, de máksá ahte sus lea máhttu ja diehtu muhtin áššis, ja dán máhtu ja dieđu sáhtá sániiguin artikuleret. Gealbu ii dáidde leat buot deaivileamos doaba sámegillii. Rievtti mielde lea várra máhttu mii buoremusat vástida gealbu-doahpajii, muhto jos dan geavaha, de massá gielalaš

...mun boadán sin maŋis ja joatkán guhkkelebbui...

distinkšuvnnaid eará máhttodásiid ektui. Árbemáhttu dasto govvida máhtto-
fievrridanproseassa vuđolaččat, go árbi čujuha sihke dovddiidusaide ja olmmošlaš
gaskavuđaide ja luohttámuššii mii lea guovddáš dán proseassas. Norgga Sámedikki
giellakonferánsas 2011 čilgii badjeolmmoš John Mathis Utsi (2011) mo giella lea
rievdan boazodoalu nuoraid gaskkas. Son geavahii doahpaga *árbemáhttu* go čilgii máhttu
mii gullá boazodoalu doaimmaide, ja man láhkai giella lea dehálaš árbemáhttu
seailluheamis, ovdamearkka dihte go čilge gosa galgá vuodjit ealu geahččat, mo guovlu
lea ja guđe guovllus eallu lea maŋimus oidnon. Ollu badjenuorat eai šat hálddaš giela
maid badjeolbmot árbevirolaččat leat geavahan. Okta sivva dasa lea go mánát leat unnit
mielde beaivválaš barggus. Dát muitala ahte lea sáhka máhtus man olmmoš ii sáhte
skáhppot dušše girjjiid, čilgehusaid dahje eará teoriijaid bokte. Son ferte leat mielde
barggus ja doaimmain gos leat dat olbmot geat čađa hálddašit máhttu. Laila Susanne Vars
fuomášahtta ge man guovddáš ealáhus lea sámiide geat barget árbevirolaš sámi ealáhusas:
“Ealáhus ii mearkkaš duššefal doaimma mii addá ruđalaš dietnasa, muhto dat gokčá maid
olles eallinvuogi ja dan máhttu mii lea čadnon iešguđet sámi ealáhussii” (Vars 2007: 129).

Árbemáhttu-doaba bidjá mu jurdagiid johtui ja sáhtta leat okta vástáduš gažaldahkii
mo mun sáhtán geavahit iežan kulturáddejumi teakstadulkomis. Čilgen dasto dán jurdaga
vuđoleappot, muhto čielgadan vuos buorebut gealbu- ja árbemáhttu-doahpágiid ja mo
jávohis máhttu čatnasa daidda. Dunfjelda mielde árbemáhttu oahppanproseassa lea
proseassa mas ferte leat luohttámuš máhttu hálddašeaddji ja oahpahalli gaskkas, mii
dagaha ahte nubbi háliida skenket iežas máhttu nubbái árbin, ja nubbi sáhtta oahppat ášši
nu bures ahte dovda iežas oadjebassan go ieš dan galgá bargat; son máhtta dan maid lea
oahppan. Dáidda dásiide gullá sihke estehtalaš ja praktihkalaš dimenšuvdna. Gealbu lea
máhttu maid sáhtta oahppat praktihkalaš barggu ja vásáhusaid bokte. Árbemáhttu ii sáhte
oahpahuvvot ii ge čilgejuvvot sániiguin, duššefal praktihkalaš doaimmaid bokte. Olmmoš
ferde ieš vásihit ášši dahje fenomena mas lea sáhka, ja iežas vásáhusaid bokte olahit
árbemáhttodási. Dan birra sáhtta dattege kommuniseret, ovdamearkka dihte metaforaid ja
ovdamearkkaid bokte (Dunfjeld 2006: 18).

Dán oktavuodas čilge Gunvor Guttorm doahpágiid mat čatnasit árbemáhttui. Son
oaidná ahte doahpágiin *árbediehtu* ja *árbevierru* lea lagas oktavuodas. Árbevierru
gaskkustuvvo, dat árbejuvvo juoga nu láhkai, das lea joatkka (Guttorm 2010: 46–47).
Guttorma mielde buot dološ dieđuid sáhtášii lohkat árbediehtun, muhto jos geahččá
doahpaga dálááiggi konteavsttas, de lea diehtofievrrideapmi juoga mii sáhtta boatkanit.

Guttorm de jearrá, go mii dálááiggis váldit atnui jávkan dábiid ja vieruid, sáhtta go dalle gohčodit dan árbevierrun? Árbediehtu gullá ealli árbevrrui ja gaskkustuvvo buolvvas bulvii. Árbedieđus lea juogalágan joatkka, dat lea sirdašuvvon njálmmálaččat, daguid dahje dávviriid bokte ja lea bistán muhtin áiggi ja dat sáhtta leat vuodđun go váldit atnui jávkan dábiid ja vieruid. Muitu lea guovddáš dákkár proseassas (Guttorm 2010: 51–52, 60–68). Sáhtta várra šaddat ođđa árbevierru, mas dološ dieđut leat vuodđun. Árbemáhttu govvida ealli árbevieru, mas máhttu sirdašuvvá buolvvas bulvii. Dát máhttotraderen ii dáhpáhuva dušše verbála bagadallama bokte. Nils Jernsletten čállá *silent knowledge* birra ja čilge ahte dat sáhtta čujuhit máhttui mii ii leat šat seilon ja sáhtta mearkkašit ahte lea máhttu man ii sáhte čilget duššefal sániid ja čilgehusaid bokte (Jernsletten 1997: 89). Jan Henry Keskitalo čilgehus sulastahtta Dunfjelda árbemáhttu-doahpaga, go atná jávohis máhtu oassin árbevirolaš máhtus:

Máhttu eallá olbmo bokte ja nu olbmo doaimma dahje dagu bokte. Máhttu lea dego teaksta mii dađistaga muddejuvvo, ja dego diskursa mas leat ieš guđet lágan dásit ja ieš guđet lágan beallálaččat. [...] Sisdoalu ja bargovugiid dáfus dávjá árbevirolaš máhttu vuosttažettiin dulkojuvvo praktihkalaš máhttun. Dat lea maiddá báikkálaš, sáhtta leat jávohis máhttu, dat fievrriiduvvo buolvvas bulvii eahpeformála vugiiguin ja dat lea vuosttažettiin njálmmálaš. (Keskitalo 2009: 65)

Sámi girjjálašvuodadutki Lena Kappfjell dutká mo máttasámi identitehta govviduvvo máttasámi girjjálašvuodas. Son geavaha máttasámegiell doahpaga *sjeavods maahtoe* iežas dutkamis. Kappfjell čilge ahte árbevirolaš máhttu lea dás guovddáš oassi. Son deattuha olbmo siskkabeale sajádaga kultuvrras, mii lea mielde nannemin olbmuid gaskavuodaid. Dát dahká ahte son sáhtta olahit máhttodási mii eaktuda stuorra luohttámuša olbmuid gaskkas ja nu máhttu árbejuvvo kultuvrra siskkabealde. Dát lea guovddáš sjeavods maahtoe-doahpagii (Kappfjell 2008: 17). Kappfjell oaivvilda ahte sjeavods maahtoe vástida Polanyi tacit knowledge-doahpagii ja das dáidá vel viiddit mearkkašupmi (Kappfjell 2012: 10). Kjell Johannessen, geasa Maja Dunfjeld čujuha, lea ožžon inspirašuvvna Polanyi filosofiijas (Kappfjell 2012: 2). Kappfjella artihkkala vuodul sáhtta áddet ahte sjeavods maahtoe govvida dilálašvuoda mii lea máttasámiid gaskkas nannoseappot čadnojuvvon kultuvrii go dábálaš oahpaheaddji-oahpahalli oktavuodas, ja son oaidná ahte Dunfjeld ii leat nu čiekŋalit geahčadan doahpaga kultuvrralaš fenomenan. Dunfjeld ii geavat máttasámi doahpaga sjeavods maahtoe muhto baicce dárogieđ doahpaga taus kunnskap, man geavaha Polanyi ja Johannessena definišuvvnaid mielde. Jan Henry Keskitalo govvida jávohis máhttu-doahpaga eanet kultuvrralaš fenomenan.

...mun boadán sin manis ja joatkkán guhkkelebbui...

Son čatná máhtu čielgasit praktihkalaš bargovugiide ja buolvvaid gaskavuhtii, muhto son ii dađi eanet problematisere jávohis máhttu-doahpaga. Rauna Kuokkanen čilge ahte árbevirolaš ealáhussii dahje árbevirolaš bargui gullevaš sánit sisttisdoallet “jaskes dieđuid”. Doahpaga sisdoallu sáhtá leat oassin dan árbevirolaš máhtus masa dat guoská (Kuokkanen 2009: 52). Aimo Aikio maid orru eanet gieđahallamin analyhtalaš dási go geavaha doahpaga jávohis diehtu, mii bohtá ovdan ovdamearkka dihte muitalusain ja muđui ge olbmo dáidduin ja máhtuin (Aikio 2010: 21, 77).

Mun guorrasan Keskitalo doahpagai jávohis máhttu, go dat lea nu čielgasit čadnojuvvon praktihkalaš máhttui ja vásáhusaide. Oahppan dáhphuvvá dávjá giela bokte, nu mo Kuokkanen (2009: 52) ge deattuha: “Giella lea dieđu vuorká ja dan bokte dieđut ja máhttu sirdojuvvojit buolvvas nubbái. Giella hukse vugiid geahččat máilmmi, eallit das ja gulahallat dainna”. Dát dáhphuvvá árbevirolaš ealáhusain, nu mo boazodoalus ja guolásteamis, main lea sierra fágagiella. Nils Jernsletten (1997: 87) čállá mo árbevirolaš máhttu fievrriduvvo vásáhusain buolvvaid gaskkas. Dáidet erenoamážit gealbu ja árbemáhttu govvidit máhtu mii lea olbmos guhte máhtá sámegiela ja dasto sáhtá áddet siskkáldas kodaid mat doibmet sámi kultuvrras. Giela han dieđusge sáhtá oahppat artikulerejuvvon njuolggadusaid bokte, muhto oahppat giela siskkáldas mearkkašumiid ja konnotašuvdnadásiid, gáibida čiekŋalut áddejumi go dan maid sáhtá oažžut njuolggadusaid bokte. Gaski čilge ahte siskkáldas kulturáddejumi ávkkástallan ii mearkkaš ahte ovdamearkka dihte sámegielhállit dainna ovdamuniin leat fuonuheamen earáid. Dat mearkkaša dan ahte son guhte ollásit ádde koda sáhtá das ge ávkkástallat (vrd. Gaski 1997: 210–212; Gaski 2007: 105). Laila Susanne Vars (2007: 126) ii loga álkin oaidnit ja áddet buot sámi árbevieruid: “[L]ea váttis sutnje gii ii ádde sámegiela ja dan erenoamáš geažuhan hupmanmálla, áddet buot beliid dan gulahallamis mii sámiin lea gaskaneaset”. Aimo Aikio (2010: 21) deattuha siskkáldas kulturamáhtu. Son oaidná ahte su lea dutkin ovdamunni go son dovdá mielbargiid (diehtoaddiid):

Návden, go dovddan muitaleaddji duogáza, de sáhtán čilget ja vuhtii váldit dáhphusaid, mat leat muitalusa vuodđun. Dakkáraš diehtu lea implisihtalaš dieđu hápmásaš, ng. jaskes diehtu. Dakkár diehtu berre leat oppalaš diehtu, vai dan vuodul sáhtá áddet ja dulkot olbmo ovdanbuktimiid dahje láhttema.

Dát muittuha dan maid mánggas dadjet luđiid birra ja mo sáhtá áddet luhtedajahusaid. Sus geas lea kulturamáhttu sáhtá oažžut čiekŋalut áddejumi sisdoalus, ja son dáidá ge eanet várveš sisdoalu siskkáldas kodaid hárrái. Krister Stoor buktá dán oktavuođas dehálaš fuomášumi das makkár ovdamunit ja hehttehusat dutkis dakkár posišuvnnas

sáhttet leat. Dutkái lea ovdamunni dovdat guovllu vieruid ja historjjá. Guovllu olbmot maid dovdet su, eai ge dárbbas oahpásmuvvat áibbas amas olmui. Dutki ferte váruhit das ahte son ii ”čalmmehuva”, ahte ii fuomáš dehálaš elemeanttaid go áššit leat nu čađa oahppásat sutnje. Ferte vel muitit ahte dutkin don it leat dušše áibbas dábálaš báikegoddelahttun, don šattat guovllu olbmuid ektui muhtinlágan olggobeale posišuvdnii (Stoor 2007: 24). Dát vástida dasa maid Linda Smith čilge outsider- ja insider posišuvnnaid hárrái (2004: 137–139), ja dutki ferte álohii atnit dán aspeavtta muittus.

Gulahallan ja kultuvrralaš sensitivitehta

Munnje orrot Gaski kulturáddejumi-giedahallan ja Dunfjelda, Kappfjella, Jernslettena ja Keskitalo čilgehusat jávohis máhtu birra speadjalastimin dan maid lean geahččaleamen čilget iežan máhtu hárrái. Anán kulturáddejumi oassin iežan máhtus – gealbun ja árbemáhtun – go dat vuolgá servvoštallamis mas mu iežan kultuvrralaš áddejupmi vuolgá. Dajan álgoálbmotdutki Shawn Wilsona mielde (2008: 91): “Once we recognize the importance of the relational quality of knowledge and knowing, then we recognize that all knowledge is cultural knowledge”. Mun sáhtán atnit ávkki iežan máhtus ja kulturáddejumis ovdamearkka dihte go lea sáhka njálmmálaš gulahallanvugiin, goit ge nu mo daid dovddan iežas bajásšaddamis. Sáhtán maiddái geavahit kulturáddejumi dulkot ovdamearkka dihte guollebivdodáhpáhusaid *Árbbolaččat* teavsttas, muhto dulkon lea eanet mu dieđuid duohken go praktihkalaš máhtu duohken. In sáhte dadjat ahte máhtán fírpmiid suohpput go mus eai leat alddán nu ollu vásáhusat das, vaikko lean leamaš mielde bivddus. Guorahallamis čájehan ahte teakstalahkaneamis lea juogalágan dialoga mu, lohkki, ja teavstta gaskkas. Dán dialogas doibmet dasto konteaksta ja kulturáddejupmi gáldun, ja dáidá vel čálli iežas áigumušain leat muhtin lágan rolla dás. Máhttu ja diehtu leat sihke mu kulturáddejumi ja kontekstuála lahkaneami vuodđu ja oassin mu girjjálašvuoda analyhtalaš gealbbus. Dát ollislaš oahppu doaibmá gaskkusteaddjin lohkki, teavsttaolggobeale konteavstta, teavstta ja teavsttasiskabeale konteavstta gaskkas. Girjjálašvuodadutkin lea dasa lassin diehtelas geavahit sensitivitehta mas implisihta čálli doaibmá dulkongaskaoapmin teavstta siskkáldas elemeanttaid analysas. Sáhtá go son dadjat ahte mus lea iežan kulturáddejumis kultuvrralaš sensitivitehta maid mun geavahan teakstalahkaneamis, ahte lean várveš teavstta sisdoalu ja gulahallandásiid hárrái? Lea go son dát juoga mii vuolgá mu duogázis ja gullá árbemáhtui, go in máhte riehta artikuleret dovddu mii mus lea muhtumin go logan teakstaosiid ja dovddan “dát lea mo nu munnje oahpis” (vrd. Balto ja Østmo 2009:

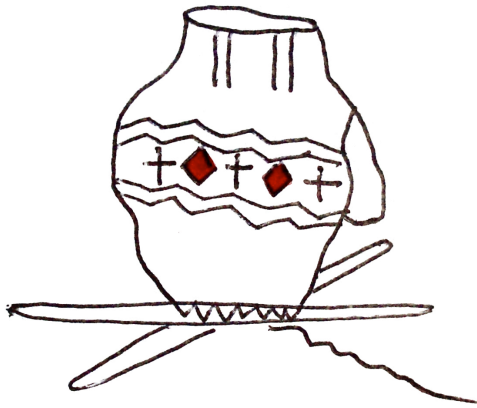
...mun boadán sin manjis ja joatkkán guhkkelebbui...

28)? Dáidá dát leat gáldu, mii rahpá vejolašvuodaid oaidnit sihke áigojuvvon dulkonvejolašvuodaid teavsttas **ja** eará vejolaš implikašuvnnaid ja konnotašuvnnaid mat ihtet teavsttas (vrd. Gaski 1997: 212). Sámi antropologa Vigdis Stordahl čilge mo son gieddebarggus iežas ruovttobáikkis Kárášjogas ii válljen ii olggobeale ii ge siskkabeale olbmo posišuvnna dutkama hárrái, son baicce navdá iežas vásáhusaid gieddebarggus *profesjonaliserenproseassan*:

Gjennom profesjonalisering tilegner vi oss en del begreper og modeller som blir våre redskap for å forstå verden omkring oss. Dette er redskaper som får oss til å se hvor mange komplekse strukturer det er som regulerer samhandling mellom mennesker, og hvordan mennesker rekonstruerer dem. Dette er redskaper vi har i beredskap. Noen profesjoner, som leger, er forpliktet til å være i konstant beredskap. De må være klar til å rykke ut på jobb selv når de ikke har vakt. [...] Våre hverdagsliv som forskere er en lignende beredskapstilstand. Det er ikke bare når vi er på feltarbeid at vi er ”på”, vi slår oss på mer eller mindre ubevisst utenfor feltarbeidssituasjoner også. (Stordahl 1998: 15)

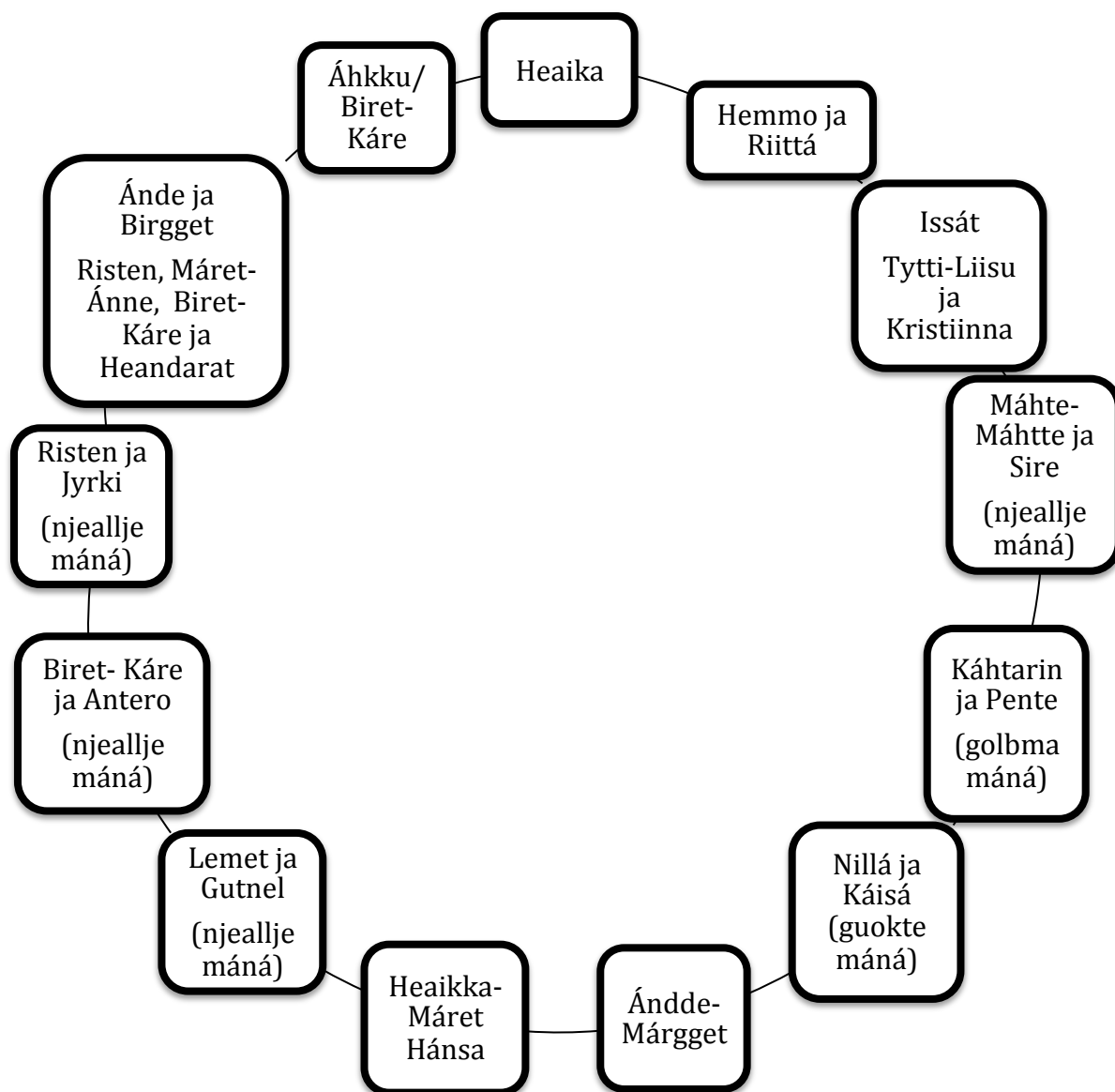
Báikki olmmožin sus lei máhttu báikki ja guovllu servodaga ja kultuvrra birra. Oahpu bokte son oaččui doahpagiid ja modeallaid mat ledje veahkkin sutnje oaidnit iežas servodaga mánggasuorggatvuoda (ibid). Vuokko Hirvonen fuomášuhtá ahte: “[...] dutkan ii šatta dađe buorebun dahje objektiivvalaččabun, leš dal dutki ieš dutkanjoavkku lahttun dahje ii” (1999b: 39), muhto mun oaivvildan ahte kulturáddejupmi, kultuvrralaš sensitivitehta ja diđolašvuolta dáid hárrái buktet šattolaš dulkonvejolašvuodaid dutkái guhte vállje dutkat iežas kultuvrii gullelaš fáttáid. Sáhtán mun atnit árvvus máhtus maid lean ožžon iežan máttuin ja sáhtán ivdnet dutkosa ja bidjat dasa oasi mus alddán.

Godus

III Árbbolaččat-trilogiija guorahallan

Guorahallama guovddáš persovnnat

...mun boadán sin manis ja joatkkán guhkkelebbui...

Heaika	Váldopersovdna
Hemmo	Heaikka eanu, náitalan Riittáin.
Áhkku/Biret-Káre	Ándde ja Lemeha eadni, Birggeha vuoni, Heaikka, Issáha ja Máhte-Máhte ipmi.
Ánde	Biret-Káre bárdni, Lemeha viellja. Heaikka, Issáha ja Máhte-Máhte vilbealli. Ristena, Máret-Ánne, Biret-Káre ja Heandaraga áhčči.
Birgget	Ándde eamit, Biret-Káre áhku mannji, Ristena, Máret-Ánne, Biret-Káre ja Heandaraga eadni.
Risten	Ándde guoktá Birggeha boarráseamos nieida, náitalan Jyrkiin.
Máret-Ánne	Ándde guoktá Birggeha nubbin boarráseamos nieida.
Biret-Káre	Ándde guoktá Birggeha váhkarnieida, náitalan Anteroiin.
Heandarát	Ándde guoktá Birggeha gánda ja váhkar.
Issát	Heaikka, Ándde, Lemeha ja Máhte-Máhte vilbealli, Tytti-Liisu ja Kristiinna áhčči.
Máhte-Máhte	Heaikka, Ándde, Lemeha ja Issáha vilbealli. Náitalan Siriin.
Káhtarin	Heaikka siidaguoibmi, náitalan Penttiin.
Nillá	Heaikka siidaguoibmi. Náitalan Káissáin, Pentte jumešbealli.
Lemet	Biret-Káre bárdni, Ándde viellja. Heaikka, Issáha ja Máhte-Máhte vilbealli. Náitalan Gutneliin.
Ándde-Márgget	Sire oabbá.
Heaikka-Máret Hánsa	Almmái gii orru Girkosiididas.

Čáli giehta čatná áiggiid oktii

Váldopersovdna Heaika

Heaika, Risten-Heaika, lea *Árbbolaččat*-ráiddu váldopersovdna ja doaibmá maid muitaleaddjin teavsttas. Ráiddu álggus lohkki beassá diehtit ahte son oroda okto eatnis boaris viesus Máhte báikkis. Risten, su eadni, lea jápmán vihtta jagi áigi. Heaika lea áidna guhte dán rádjái lea fárren eret ruovttobáikkis ja dasto boahtán fas ruovttoluotta. Dáhpáhusaid, Heaikka jurdagiid ja beaivegirjji merkestemiid bokte, lohkki vehážiid mielde oahpásmuvvá sihke gili olbmuid ja Heaikka iežas eallimii. Trilogiija nuppi ja goalmát oasis lohkki buorebut oahpásmuvvá eará gili olbmuid ge sin iežaset perspektiivvaid ja jurdagiid bokte. Heaika liiko dárkot eará olbmuid eallima, muhto muitala unnán iežas birra. Son vázzá viesuid mielde ja jearaha olbmuid gili historjjá birra. Dieđuid son dárkilit merkesta báhpárii. Daid bokte son dutká stuorra ja smávva dáhpáhusaid, mo dat laktásit nubbi nubbái ja mo dat čatnasit ođđa áiggi boahtimii.

Heaikka erenoamáš sajádat Máhte báikkis deattuhuvvo *Árbbolaččat* mitalusa álggu rájes juo. Goalmátpersovdna-muitaleaddji buktá lohkkái vuosttas gova váldopersovnnas: “Heaika geahčadii báhpáriid, dutkkai namaid ja smávva dáhpáhusaid ja smiehtai, mo sáhtii daid vuohkkasit laktit nubbi nubbái” (ÁI, 5). Cealkka álgá goalmátpersovdna-muitaleddjiin, mii olggobeale muitaleaddji perspektiivvas dárko Heaikka, gii čohkohaddá beavdegeahčín. Cealkaga maŋimuš oasi sáhtá dulkot Heaikka perspektiivan, go advearba “vuohkkasit” govvida persovdna iežas dovddu, dat lea Heaikka sáni. Dat heive muđui Heaikka govvádusaide, go son lea hui dárkil iežas báhpáriiguin ja čállinbargguin. Dáinna cealkagiin čáli ovdanbuktá lohkkái álggu rájes juo Heaikka proševtta ja bidjá su searvat mitalussii, juoga mii lea dehálaš olu čáliide, nu mo engelas čáli Ford Madox Ford čállá Joseph Conrad birra, go Conrad “[...] was never really satisfied that he had really and sufficiently got his characters in; he was never convinced that he had convinced the reader” (Ford 1989: 221). *Árbbolaččat* mitalusa álgogovva čájeha persovdna mii ollásit oamasta iežas áiggi ja návccaid čállinbargui; sus lea čielga dáhttu ja ulbmil dan hálddašit. Ii leat dasto Heaikka olgguldas hápmi mii bidjá su mitalussii, lea baicce su posišuvdna beavdegeahčín, su konsentrašuvdna ja oktavohta báhpáriidda. Lea dego persovdna ieš ii háliit fuomášumi alces, báhpárat ja bargu daiguin leat guovddáš elemeanttat. Váldopersovdna álgogovvadásat ovdanbuktojuvvojit latnjalasat Heaika perspektiivvas, mat čájehit su jurdagiid

...mun boadán sin manis ja joatkkán guhkkelebbui...

čállinbarggu hárrái, ja olggobeale goalmmátpersovdna-muitaleaddji perspektiivvas, mii čájeha áiggi (iditidja), báikki (visti), áigodaga (dálvi) ja Heaikka lihkastagaid. Friija gaskkalaš muitaleapmi dahká ahte lohkki searvá Heaikka váibmoáššái ja jurdagiidda, seammás go lohkki oažžu viiddit gova Heaikka ruovttus ja lihkastagain. Álgogovvadásas ii leat makkár ge dramatihkka, dat bidjá lohkki njuolgga Heaikka máilbmái ja bovde áicilis lohkki sisa. Fordas (1989: 183–184) lea fuomášupmi girjjiid álggu hárrái:

The disadvantage of the dramatic opening is that after the dramatic passage is done you have to go back to getting your characters in, a proceeding that the reader is apt to dislike. The danger with the reflective opening is that the reader is apt to miss being gripped at once by the story.

Dramáhtalaš álgu lea ge eambo dábálaš noveallateavsttain go románain. *Árbbolaččat* teavstta álgu lea eanet reflektiivva, lohkki ferte leat gierdevaš ovdal go beassá mitalusa rávdnjái. Vuosttas govva man lohkki oažžu Heikkas nuppi *Árbbolaččat* persovnnas, lea go Áhkku, gii lea Heaikka ipmi, dadjá iežas mannjái Ristenii: “– Ii Heaika leat ártet, Heaika lea lohkan olmmoš ja láhtte dađe mielde” (ÁI, 7). Áhkku kommentára čujuha veahá ovddos teavsttas, go lohkki fuomáša dan ahte ii leat gusto nu dábálaš hommá, dat Heaikka čállinbargu: “Heaika lei fárren ja lea fas máhccan, son lea iežas čállinbarggu oktavuodas fuomášan ahte lea áidna dakkár olmmoš. Máhte báikkis juogo bissojuvvo dahje doppe vulgojuvvo agibeavái eret” (ÁI, 22). Passiivva vearbageavaheapmi deattuha man erenoamáš dat lea maid Heaika lea bargan, go lea máhccan fas doaresbeale šaddanbáikái. Dát buktá vuordámušaid lohkkái váldopersovnna dáfus; son álggu rájes juo govviduvvo erenoamážin ja son diehtá dan ieš ge. Heaika govviduvvo maid skihkalaš olmmožin: “Dasa lassin gávpoteallimis lei báhcán ruhta, dasgo elii hui čorgadit, ii juhkan iige skievttidan ruđa joavdelasaide nugo eará nuorra albmát soadi manjǵá” (ÁI, 11). Dát geasuha lohkki fuomášumi lagabui Heaikka persovnna maid, ii duššefal su čállindoibmii. Heaikka mánnávuolta nanne dán gova go dat dahká ahte sus šaddá eará eallin go muđui Máhte báikki ássiin. Son bajásšaddá eatnis luhtte. Son lea áidna mánná. Go *Árbbolaččat* mitalus álgá, de Heaika ii vuos dieđe maidege áhčis birra. Risten, Heaika eadni, ii mital maidege máná áhči birra, ii gili olbmuide, ii ge Heikii: “Heahpatlaš áhpehisvuolta gáidada su johtilit eará olmuin ja duohtaeallimis. Dakko lahkosiin ii lean oktage su dieđuid mielde riegádahtán luovusmáná” (ÁI, 52). Máná riegádeapmi lea aŋkke stuorra dáhpáhus gilis. Risten, Hemmo-eanu ja su eamit Riittá ja Biret-Káre ipmi váldet bures vára Heikkas. Biret-Káre šattai nuorran leaskan, guvttiin smávva mánáiguin. Son lea Máhte báikki matriárka ja siidaguoimmit gohčodit su Áhkkun.

Heaikka lea ilolaš mánná ja sus lea buorre mánnávuolta dassáži go álgá skuvlii. Nu mo mánga eará boaittoealeássi máná, son ge ferte guođdit oadjebas ruovttu ja álgit ásodatskuvlii. Eará mánát givssidit su danin go sus ii leat áhčči. Sii gohčodit su Ristenaš-Heaikan dahje Luovus-Heaikan. Hemmo guovttos Áhkuin gávnaheaba ahte buoremus lea sirdit Heaikka eará skuvlii, muhto dilli ii buorrán. Vilbealit ja eará fuolkegánddat báhcet nuppi skuvlii ja son šaddá vel eanet oarbbis. Heaika šaddá jaskes ja árgges gánda ja sus leat unnán skihpárat. Lea dego dát govva dávistuvvo teavstta álggus go Heaika okto čohkohaddá beavdeguoras, vaikko muitaleamiáiggi dáfus bohtet mánnávuodadieđut easkka maŋŋá. Nubbi máilmmisoahti nuppástuhtá Heaikka “earálágan” ja “áhčihis máná” dili: ”Buollá soahti, mii likte earáláganvuodaid, ja nuorra almmái dohkkehuvvo ovdagáttuidhaga oktasaš fidnui” (ÁI, 53). Son bargá dan maid su gohččot, “[...] ja su atne dábálaš buorre soahtealmmájin, mas lei duodaštussan sutnje soađi maŋŋá miedihuvvon korporála árvu” (ÁI, 33). Dás boahtá ovdan ahte Heaika lea persovdna gii ii áiggo bajidit iežas. Vuollegašvuodas lea ge árbevirolaš sámi servodagas leamaš stuorra árvu. Aimo Aikio dutkosis birgema birra sámi servodagas boahtá ovdán ahte olbmot ohppe bargat iežaset barggu nu ahte sii máhtte dábálaš bures árvoštallat iežaset bargobohtosiid. Bargobohtosat sáhtte dan dihte leat hui buorit: “Go dasa lassin váldá vuhtii sin ovdáneami barggus, de sin bargobohtosat ledje dábálaččat buorit ja muhtumin erenoamáš buorit” (Aikio 2010: 155). *Árbbolaččat* muitalusas Heaikka vuollegašvuolta lea sutnje mihtilmas maiddá soađi maŋŋá. Son smiehtá juo soađi áiggi mo livččii orrut eará sajis. Go soahti nohká, Heaika gávnnaha ahte Máhte báiki ii leat su báiki. Son dovdá ahte ii heive dáloneallimii. Son fárra oaivegávpogii, váldá veaháš oahpu ja bargá muhtin jagiid ovttá girjegávpapis. Heaika fárran lei erenoamáš *Árbbolaččat* muitalusa konteavsttas, go Máhte báikki olbmot leat smávvdálolaččat geat barget ja ellet gilážis. Máhte báikki fikšuvdnamáilbmi sulastahtá eallima mii lei Davvi-Suomas dán áiggi. Olbmot elle árbevirolaš dálloallin, muhto 1960–70 jagis fárrigohte eanet ah’ eanet nuorat Máttá-Supmii dahje Ruttii. Sii vulge barggu dahje oahpu maŋis. Go jurddaša Heaikka dagu, de lea dat erenoamáš maiddá historjjálaš konteavstta dáfus, go Heaika han fárra oaivegávpogii juo 1940-loahpageahčen. Čálli Kerttu Vuolab, gii lea eret seammá guovllus go Jovna-Ánde Vest, suomabeale Deanuleagi, čállá romána *Čeppari Čáráhus* ovdasánis ahte maŋŋil nuppi máilmmisoađi riegededje nu ollu mánát ahte sii devde juohke viesu. Skuvllat ja ásodagat ledje dievva ja go gerge skuvllas de ii lean sadii buohkaide árbevirolaš birgenlágiin:

...mun boadán sin maŋis ja joatkkán guhkkelebbui...

Boazodollui eai čáhkan go moattis. Guohtuneatnamat eai livčče min buohkaid ealuideametguin gierdan. Eanandoallu fálai birgenlági dušše ovtta mánnái ain bearrašis. Eanamoložat eai livčče eanet juohkimiin ealihan šat geange. Beassat bargui dahje skuvlii oaivvildii, ahte mis eatnašis lei bággu vuolgit ruoktoguovllus. (Vuolab 1994: 6)

Jos máhccá fas *Árbbolaččat* jutnii, de lohkki oaidná ahte bargoeallin oaivegávpgis manná Heaikkas álggus hui bures. Nugo soahtebálvalusas, Heaika dovdá iežas dohkkehuvvon dán barggus. Son liiko bargui ja sus lea fásta dienas. Iežas beaivegirjjis čállá Heaika: ”25.11.69, ihkku [...] Girjegávppi hoavda, ekonoma Uosukainen, anii árvvus mu barggu, ja duosttan ieš ná maŋŋá roahkka dadjat ahte mu atne dábálaš buorre bargin dan girjegávppis. ...” (ÁII, 49). Dát leat Heaikka iežas jurdagat govviduvvon vuosttaspersovdna-muitaleddjiin, ja dat addá gova sus ahte son ii leat dakkár gii bajida iežas. Heaika govviduvvo muđui persovdnan gii lea veaháš ovddabealde ođđa áiggi rávnnjiid, goit eará Máhtebáikki olbmuid ektui.

Heaikka persovdnii gullá maiddá ráhkisvuodamuitalus. Son deaivá oaivegávpgis suomarivgu Birgitta, geasa ráhkásmuvvá. Soai orruba ovttas dassážii go Birgitta riegádahtta jápmamáná ja guođđa Heaikka. Sudno ovttaseallin unnán govviduvvo teavsttas. Dát nanne Heaikka oarbbesmáná gova, go teavsttas goaikkihit oasážat sudno Birgitta ovttaseallimis smávva retroperspektiivva oassin duoppet dáppe tekstii. Maŋŋil go Birgitta guođđa Heaikka, de Heaika dovdá iežas hui okto, ja fárre ruovttoluotta Máhtebáikái 1956. Lohkki ádde dađistaga man ollu Heaika rievtti mielde morašta mánás ja moarsis massima, dat lea dego suoivvan mii čuovvu su. Dát lea muitalus masa dušše fal lohkki beassá oassálastit. Lea dego čilgehus lohkkái manne Heaika orru okto, ii ge vikka gávdnat alces ođđa eamitávdnasa. Son árbe eatnis ruhtabinná, mii dahká ahte son ii dárbbas eallit dálonin. Heaika sáhtta baicce bargat iežas miela miel prošeavttain, mainna teavstta vuosttas govvádusat ge álget, namalassii čállit Máhtebáikki sohka- ja Eanuleagi maŋimuš beannotčuohtejagi báikkálaš historjjá.

Manne háliida Heaika čállit sohka- ja báikegoddegirjji? Dán gažaldaga guorahalan dárkileappot čuovvovaš kapihttaliin. Dehálaš fuomášupmi dán oktavuodas lea ahte barggadettiin sohka- ja Eanuleagi prošeavttain, Heaika gullá ollu muitalusaid muhtin Heargenjár-Lásse birra, guhte orui guovllus muhtin buolvvaid áigi. Go Heaika geargá sohka- ja Eanuleagi prošeavttain, de son guorahallagohtá eanet Heargenjár-Lásse luottaid, ja áigu čállit su eallingearde-muitalusa. Dasa lassin leat sus maiddá iežas beaivegirjemerkesteamat mat leat su goalmát čállinprošeakta. Heaikka váldoprošeakta ii leat dasto čállit dušše ovtta girjji, nu

mo álggus orru, muhto šaddat čállin. Guorahalan dasto Heaikka čállin-viggamušaid ja mo Heaikka dáid proševttaiguin birge ja geahččala vuogáiduvvat iežas Máhte báikki eallimii, manjil go máhccá oaivegávopogis. Sáhtta vel jerrat gii Heaikka lea persovdnan, servodagas gos eallá? Heaikka oassálastá báikegotti eallimii ja čoaggá ja gaskkusta guovllu historjja ja kultuvrra. Dán barggus Heaikka ferte geavahit iešguđet lahkanaanvugiid oazžun dihte diehtoaddiid ja oazžut siidaguimmiid áddet, dahje goitge dohkkehit, dan maid son lea bargamin. Heaikka čállinproševttat doibmet dán kapihtala temáhtalaš rápman. Eallimis leat dattege ollu eanet dáhpáhusat ja proseassat mat váikkuhit Heaikka čállinprosessii ja eará eallinproševttaide. Guorahallamis čuovun *Árbbolaččat* juona ovdáneami. Dát proseassa čatnasa eará fáttáide mat gusket váldopersovvna ja eará persovnmaid beaivválaš eallimii ja birgenjoansttade. Dát fáttát leat murren, barggu árvu ja hástalusat barggu čadaheamis, árbemáhtu mearkkašupmi, giella, mitalusaid mearkkašupmi, Heaikka rolla dáiddárin ja gávopoteallima hástalusat.

Máhte báikki sohka-ja historjagirji

Guorahalan dán oasis dárkileappot manne Heaikka háliida čállit girji. Dat orru amas, jos jurddaša ahte son orru smávva sámi gilážiis gos ii oktage ovdal leat dakkáračča bargan. Heikii čállin lea váldobargu, eará áššit, nu mo muorrameahccái vuolgit, beare gaskkalduttet su barggu (ÁI, 23). Mitalusas Heaikka sohkgirjeprošakta ihtá dialogain, Heaikka jurdagiin ja su beaivegirjemerkestemiin. Dialogain Heaikka viggá dávjá unnidit iežas rolla čállin, ii ge baljo dáhto hállat čállima birra eará olbmuiguin. Nubbi perspektiiva ihtá juogo Heaikka jurdagiin dahje su beaivegirjemerkestemiin. Das albmana áibbas eará govva mas dutkamuša árvu bajiduvvo. *Árbbolaččat* álgu (ÁI, 5) mitala mo Heaikka čállinbargu lea guovddáš mitalusas. In medias res-álgu doalvu lohkki njuolga váldopersovvna máilbmái; lohkki šaddá Heaikka váibmoášši vihtanin. Dát bokta lohkki vuordamušaid, juoga lea álggahuvvon. Heaikka diehtočoagginbargu bovde lohkki searvat viidáseappot prosessii, oaidnin dihte mo Heaikka bargu ovdána ja dasto mo manná Máhte báikki olbmuiguin. Čállinbarggu árvu Heikii čielgá lohkkái mitalusa álgogeahčen juo: “Su eallima sisdoallun lea leamaš juo guhkit áigge dát čállinbargu, mainna bastá juogalahkai gáidadit dobbelebbui oktonas, suivadis árgabeaivvi” (ÁI, 22). Seamná siiddus Heaikka deattuha muhtin čoakkálmásain olbmuid man ávkkálaš barggus lea sáhka, go doppe son jearaha dieđuid girjái, muhto ovttá cealkagis ihtá maiddái veahá eahpádus girjeprošektii: “Heaikka ásada eadnerohkis vistelágážiis ja mearku báhpárii dieđuid, mat sáhttet báhcit dušše su iežas diehtun” (ÁI, 22). Dás bohtá lohkkái dakkár

...mun boadán sin maŋis ja joatkkán guhkkelebbui...

govva, go Heaika okto čohkohaddá árbevisttis báhpáriiddisguin, ahte son lea oalle oktonas olmmoš, sihke dan dáfus ahte sus ii leat iežas bearaš, muhto maiddáí vuoŋŋalaččat, go jurddaša su erenoamáš čállinprošeavtta.

Perspektiivamolsumat maid dás bajábealde namuhan Heaikka sohkgagirjepröšavtta hárrái, leat mihtilmasat teavsttas. Jearan de, lea go mitalusas makkárge dramatihkka dás, go Heaika dialogain lea nu várrugas dutkamuša dáfus ja viggá oazžut fokusa eret iežas persovnnas ja čállimis? *Árbbolaččat* dáhpáhusráiddus eai leat konfliktat ja dramáhtalaš dáhpáhusat mat stivrejit juona ovdáneami. Dáhpáhusat govviduvvojit dássidis, hilljánis rytma mielde. Eai dáhpáhusat mat leat dramáhtalaččat ge mitaluvvo stuorra dramatihkain. Lohkkái lea baicce gelddolaš čuovvut iešguđet persovnna sielueallima ovdáneami. Dát sulastahtá dan maid davviamerihká čállí Paula Gunn Allen čilge, mo Davvi-Amerihká njálmmálaš árbevierut ihtet indiána girjjálašvuodas:

But the Indian ethos is neither individualistic nor conflict-centered, and the unifying structures that make the oral tradition coherent are less a matter of character, time, and setting than the coherence of common understanding derived from the ritual tradition the members of a tribal unit share. (Allen 1990: 6)

Árbbolaččat mitalusas leat persovnnat, báiki ja biras guovddáš elemeanttat juona ovdáneamis, vaikko mitalusas leat konfliktat maiddáí. Stuurámus dramatihkka mii lea čadnon Heaikka vuosttas čállinprošektii, Máhte báikki sohkgagirjji čállima oktavuodas, govviduvvo eanaš trilogiija álggus, vuosttas oasis. Vuosttas dialoga mas Heaikka čállinprošeavttas šaddá sáhka, lea go son fitná gallemin Ándde-vilbeali, gii lea su kránnjá. Heaika ferte dás ákkastallat manne son čállá ja dutká báhpáriid, dan sadjái go bargat “albma” bargguid:

– Na mo Heaika lea vásitan guhkes sevdnjes skápma? – Dat dutká ja čállá, logai Áhkku. Heaika nivkalii ja moddjii. – Muhto dainna ii eale, dajai Ánde. Gulamat Heaika, mun dat gal gávnašin dutnje barggu. Dál leat geaidnobarggut ja mun dovddan daid meastáriid. Ovtta albmái gal gávdno álo atnu. Ja dasto dát huksenbarggut, beasašit sihkkarit veahkkin snihkkáriidda. – Ii Heaika leat mihkkige gohčostagaid, dajai Áhkku. [...] – Giitu ollu rávvagiid ovddas. In bala albma barggus, jearaldat ii leat láikodagas. Don it ádde, itge leat áidna, naba ieš? (ÁI, 9–10)

Heaika ferte bealuštit iežas vilbeali veahkkás áigumušaid vuostá. Dás oaidná ahte Ánde ii ane čállima makkárge bargun mas olmmoš sáhtá eallit. Teavsttas boahtá ovdan ahte konkrehta, praktihkalaš bargu adnojuvvo albma bargun. Árbevirolaš sámi servodagas bargujuohku lei ge dárkilit meroštallojuvvon sohkabeliid gaskkas. Almmáiolmmoš barggai albmáide gulli bargguid, ja almmáiolbmo ideála lei čadnon dasa ahte máhttit

luonddu ávkkástallat ja leat searalaš, rumašbarguid ja luondduávkkástallama dáfus (Hirvonen 1999b: 149–150; Eikjok 2007: 110–111). Máhtebáikkis čállinbargu lea eanas olbmuid amas ja áddemeahtun bargu 1960-logu álggus. Jos geahččá historjjálaš kontekstii, de lei čállin dán áiggi amas dábálaš olbmuid smávva sámi gilážiin, goit ge bargun. Olbmot ledje dábálaččat smávvadálonat, guollebivdit dahje boazodoallit. Mu áhkku, Lemet Kirste, lei riegdán 1906. Áhkku orui Porsággvuonas eallinagi. Sudnos ledje ádjáin veahá šibihat ja láviiga guoli bivdit ja lubmet. Nu lei sudno eallin ja bargu. Go álgen universitehtii lohkat 1990-logu álggus, de áhkku lávii jearrat mus maid mun barggan dan universitehtas. Jos vástidin ahte logan sámegeala, de ii láven dasa šat nu ollu dadjat. Son gulai dieđusge ahte mun ledjen fas sámástišgoahtán sutnje, go mun fertejin ođđasit fas oahppat sámegeala, muhto ii dat universitehtalohkan dáidán šaddat dađi čielgaseappot sutnje. Ii ge mu bargu buohcceviesus, konsuleantan ja dulkan, orron áhkku nu áddehahti. Go de álgen bargat universitehtas, oahpaheaddjin, dalle áhkku de illudii. Oahpaheaddjibargu lei sutnje eanet konkrehta. Áidna maid son lávii jearahit lei jos mun dinen dan mađe ahte birgen. Sámi árbevirolaš servodagas ii lean ge álki dohkkehuvvot jos olmmoš válljii eará birgenlági go dábálaš vuodđoealáhusaid. Beakkán dáiddár Iver Jáks-rohki (1932–2007) lea buorre ovdamearka. Jos dovdá veahá su historjjá, de diehtá ahte sus ledje stuorra váttisvuodát dohkkehuvvot dáiddárin iežas ruovttubáikkis Kárášjogas. Jáks muitala ovttá jearahallamis ahte son lea álo dovdan iežas sápmelažžan ja lea geahččalan bargat sáme kultuvrra ovddas, muhto son gaskkohagaid adnojuvvui olggobeale olmmožin. Vuos son lei mánnán máŋga jagi buohcci ja lei eret Kárášjogas. Go son álggii bargat ollesolmmožin, de lei su bargu ge earálágan ja ártet. Jáks dadjá ahte máŋggas eai atnán dáiddabarggu albma bargun ja jerre sus: “Goas galggat fidnet albma barggu?”, vaikko maŋimuš áiggi leat eanet ja eanet olbmot áddegoahtán ahte dáidda lea seammá buorre bargu go eará barggut ge (Henriksen 1992: 25).

Árbbolaččat muitalusas lea Ánde persovdna gii lea bajásšaddan áiggis mas bargu, ja áinnas almmáiolbmo ideála, lei čadnon garra rumašbarguide. Snihkkárin Ánddes leat oktavuodát guovllus ja son viggá veahkehit Heaikka-vilbeali. Heaika ii dađi eanet čilge vilbeallásis man dehálaš čállinbargu lea. Ii ge son vikka duššin dahkat iežas barggu, go son čilge ahte ii leat sáhka láikodagas ja Ánde ii ádde. Ándde vástádus Heaikka gažaldahkii, “... naba ieš?”, čilge veaháš Ándde posišuvnna dán oktavuodas. Heaika jearrá jos Ánde liiko iežas bargui ja Ánde ii ádde maid nubbi dainna oaivvilda. Birgget, Ándde eamit, čilge isidii:

...mun boadán sin maŋis ja joatkkán guhkkelebbui...

– Heaika háliida diehtit leatgo huksenbarggut dakkár mielamiel barggut, čilgii Birgget boadnjásis. – Mus leat jearran máŋggalágan áššiid muhto diekkára eai goassige. Huksenbarggut leat áidna maid máhtán bures, in leat garraseamos buollašiid áiggege vašutan iežan barggu. (ÁI, 10)

Ánde ii jurddaš ahte son goassige livččii sáhttit válljet maid galggai bargat. Deháleamos lea bargat dan maid máhtá vai son ja bearaš birgejit. Sudnos lea Heikkain goabbatlágan láhki jurddašit barggu sisdoalu. Heikkas lea dán oktavuodas miellagiddevaš kommentára ovttá dialogas Ánde boarráseamos nieiddain Risteniin. Heikka vehá skurvvaga maŋgil go geargá čállinbargguin mainna son *Árbbolaččat* álggus lea bargamin. Risten evttoha ahte Heaika sáhtá mannat albma bargui. Heaika de vástida: “Mii lea albma bargu? Ja gii dan botta Hemmos fuolata?” (ÁII, 10). Heikka vástáduš čujuha *Árbbolaččat* mitalusas áigái mii lea boahtimin. Mitalusáiggi mielde oaidná lohkki ahte bargovejolašvuodát šaddet eanet, eai ge leat dušše čadnon árbevirolaš ealáhusaide ja buvdabargui. Heaika fuomášahtá vel man dehálaš lea ahte son lea Hemmo edno skihpár go Hemmo boarásmuvvá ja ahte das lea árvu. Aimo Aikio čilge ahte sámi servodagas lei ovdal dábálaš ahte barggut ledje nu ollu ahte válljemis ii sáhtán oba ge hállat, baicce: ”...*mun álggán bargat dan maid mun máhtán ja masa mun lean šaddan...*” lei eambo dábálaš jurddašit (Aikio 2010: 155). *Árbbolaččat* teavsttas Heaika vástáduš Ándii čájeha ahte son smiehtá earáláhkai, eanet dan guvlui ahte olbmós lea válljenmunni jos dan dáhttu. Dan maid sáhtá dulkot nu ahte Heaika bargá justa dan maid son máhtá ja masa son lea šaddan, namalassii čállit.

Nuppi dialogas lea Heaika Ánde gácce geahčen go Ánde viellja Lemet lea fitnamin eatnis gallemin: ”– Na mo dat orru vuot dáppe Sámis? – Gal dohkke gal dáppege. – Heaika lea girjji čállimin, mitalii Áhkku. – Vehá ruccistan dušše. Ii dat leatban dan veara ahte das gánnet ášši ráhkadit” (ÁI, 25). Áhkku lea persovdna gii guktuid dialogain dadjá ahte Heaika lea čállimin ja son orru sihke berošteamen ja doarjumin Heikka dan viggamušas. Hemmo, Heikka eanu ja lagamus olmmoš, maid lea daid gaskkas geat dorjot Heikka. Son áigu muhtin beivvi bivdit Heikkas vehki masa nu: “– Vai munnje don Heaika ihttín vehá veahkin, árvalii Hemmo. Muhto ammal it astta go lea dat čállinbargu” (ÁI, 12). Sihke Áhkku ja Hemmo, geat gullaba Máhteáikki boarráset bulvii, doarjuba Heikka, ja dat sakka nanne su dili. Soai leaba álo dorjon Heikka ja guktot leaba dehálaš olbmot Heikka eallimis.

Nubbi vejolaš konflikta-dáhpáhus čállinbarggu oktavuodas, lea go Ánde gánda Heandarát fuomáša ahte Heaika lea gaikumin eatnis boares láđus fiellobihtáid boaldin

láhkai. Ánde, guhte hárve fitná Heaikka gallemin, mearrida fitnat vilbeliinis háleštit, son jurddaša vel: “Dál galggai gal nannosit hállojuvvot Heaikkain” (ÁI, 30). Heaika árvida manne Ánde boahtá, ja čilge ahte son ii leat astan fitnat muorrameahcis. Ánde jearrá:

– Manin it hállan muinna dahje Máhte-Máhtiin? – In fuomášan, ledjen nu gitta dan čállinbarggus. – Máhtte lei smávva mávssu vuostá hommát dutnje dálvvi muoraid. Ammal juo lea ruhta dus? – Ruhta gal lea. Mus ii mana olus ruhta”. (ÁI, 30)

Heaika ii čilge čállima árvvu ja iežas sealggahisvuođa murremii guhkes čilgehusain. Sániin “bargu” Heaika iešalddes geažida ahte Ánde ii dárbbas eahpidit Heaikka duođalaš áigumušaid dáinna čállimiin. Vuosttaspersovdna-muitaleaddji ja dialogahápmi nannejit Heaikka perspektiivva dán áššis, juoga mii maiddá mitala lohkkái ahte dát lea lagas ja dehálaš ášši sutnje. Ánde ii dasa daja maidege, son dušše árvala gii sáhtá su veahkehit. Muoraid haga olmmoš aŋkke ii birge. Máhte-Máhtte, vilbealli ja Máhtebáikki heastaalmmái, áinnas veahkeha Heaikka muoraiguin ja dadjá vel Heikii: “ – Die lea albmái muorat vai sáhtát joatkit. Siivvuid áigge buvttan váris lasi. Muoraid máhtá njeaidit juohketas muhto liánta ii biso gallásis gieđas” (ÁI, 31). Ii Máhte-Máhtte dás čájjet makkár ge vuostemiela Heaikka čállinbargui, son orru baicce atnimin árvvus vilbealis attáldagain. Máhte-Máhte vástádusa sáhtá oaidnit viiddit perspektiivvas: árbevirolaš smávvadálolaš servodagas ii leat nu ollu ávki čohkkát ja čállit beavvi miehtá, muhto áigi mii lea boahtimin, maiddá Máhtebáikái, buktá mielddis rávnnjiid mat eanet ja eanet deattuhit čálakultuvrra.

Olbmot geain bissu liánta gieđas, leat ođđa áiggi stáhtusolbmot geat birgejit servodagas. Sitáhta nanne Heaikka prošeavtta ja sajádaga, go Máhte-Máhtes, gii nu nannosit gullá Máhtebáikki árbevirolaš eallimii, doarju Heaikka čállinviggamušaid dan sadjái go navdit čállima dušši bargun. Lea miellagiddevaš geahččat mo Heaika láhtte go šaddá sáhka su čállinprošeavttas ja maid son ieš jurddaša dan birra. Heaikka loahppasánit dialogas Lemet vilbeliin deattuhit ahte Heaika ii áiggo bajidit iežas olbmuid gullut: “– Vehá ruccistan dušše. Ii dat leatban dan veara ahte das gánnet ášši ráhkadit” (ÁI, 25). Nuppi háve lea Heaika fitnamin gonagasriikkas, Márkanis gávppašeamen. Nillá, geainna Heaika lea johtán Márkanii, mitala muhtin nissonii gii Heaika lea: “– Áleahhtá, duo lea almmái mas bissu liánta gieđas vaikko ii jáhkášii. – Dušše vehá áiggegollun ruccistan, ii das gánnet ášši ráhkadit” (ÁI, 199). Heaika lea dialogain vuollegaš iežas čállima hárrái, ii ge dáhto dan birra olus hállat. Dákkár sullasaš dajaldagat geardduhuvvojit mitalusas (e.e. ÁII: 7; ÁII: 53; ÁIII: 60). Heaikka vuollegis dajaldagat addet su persovdnii veahá

...mun boadán sin manis ja joatkkán guhkkelebbui...

oktageardánis gova beroštumiid dáfus, muhto Heaika ii leat oktageardán dan láhkai ahte su jurdagat ja dagut eai geasut lohkki. Heaikka persovna heive čilget James Wooda (2008: 129) sániid mielde: “In the second place, many of the most vivid characters in fiction are monomaniacs”. Su erenoamáš prošeakta dahká ahte lohkki dáhttu diehtit mo dal aiddo dainna manná.

Heaikka váibmoášši, čállin, lea su eallin. Go muitaleaddji posišuvdna molsašuvvá, ja Heaikka priváhta jurdagat ihtet, de albmana govva mii čielggada lohkkái man divrras ja árvvolaš girjeprošeakta duođaid lea sutnje, ja manin. Gitta *Árbbolaččat* álggu rájes, lea ge Heaikka čállibargu guovddáš sadji definerejuvvon: “Dát lei dehálaš bargu iige olggobealde boahtti šlápma ožžon hehttet su ollašuttimis stuorra jurdaga” (ÁI, 5). Dás doaibmá goalmátpersovdna-muitaleaddji ja friija gaskkalaš muitaleapmi. Sáni “stuorra” bidjá Heaikka sáni oamasteaddjin ja Heaikka iežas vuordámušat čállinbargui ihtet. Moadde cealkaga vuolábealde lea fas sáhka čállinbarggus: “Muhtun dehálaš čuoggáid lei vel merkestet gihppagii, ii mihkkege ožžon vajálduvvat” (ÁI, 5). Dađistaga okta nubbi cealkka nanne ja geardduha man dehálažžan Heaika atná iežas barggu:

Diedusge doppe gávdnošii boaldinmuorra, muhto buot deháleamos lea dát čállinbargu. Vuos dat, easka dasto bohtet eará áššit (ÁI, 11), Sáhtášinhan iešge geahččalit, muhto go ii oalleláhkai asttašii go lea dát čállinbargu, son jurddaša, ja coggá dálvebiktasa badjeli (ÁI, 12), Fuomáša ahte dálvvi muorat leat garra barggu duohken, son ii leat mihkkege muorračuohppiid, muhto lea riegádan eará bargguid várás (ÁI, 14). Muhto bargu gal maid orusta moatte beaivái, ja dat lea stuorra vahát, dasgo ášši lea aiddo čielgagohtán (ÁI, 15).

Sitáhtain leat sihke goalmátpersovdna- ja vuosttapersovdna-muitaleaddji, ja vearbaáiggit leat eanas preseansa hámis. Go lohka dáid sitáhtaid maŋŋálaga, de friija gaskkalaš muitaleapmi, mainna Heaikka jurdagat eanas áiggi govviduvvojit, buktá lohkkái siskkáldas jurddarávnnji mas oaidná man searalaš Heaika lea iežas prošeavtta čadaheamis: son áigu lihkestuvvat!

Bajábeale sitáhtas, dialogas mas Heaika dadjá Ándii ahte ii leat fuomášan muoraid hommát go lea nu gitta čállinbarggus, de son lea, eará dialogaid ektui, rehálaš čállinprošeavtta mávssolašvuoda ektui. Vuosttapersovdna-muitaleaddji mii ihtá dialogain dábálaččat ii adnojuvvo luohtehahttin girjjálašvuoda teorijain, dat oaidná dáhpáhusaid duššefal iežas ráddjejuvvon posišuvnnas. James Wood jurddaša earáláhkai: “Actually, first-person narration is generally more reliable than unreliable; and third-person “omniscient” narration is generally more partial than omniscient” (Wood 2008: 5).

Wooda cealkámuš šaddá miellagiddevaš go geahččá čuovvovaš sitáhta, mii čohkke buot eará sitáhtaid mearkkašumi:

Millii boahotá vuot dat čállinbargu, miella njuorrá go jurddaša dan birra, mun lean Máhtebáikki historjjá čállimin ja bajidan min gili almmolaš dihtui, mun in leat eallán duššás, báhcá juoba juoga mearka go áigi lea mus guođđán. (ÁI, 85)

Cealkka álgá goalmmátpersovdna-muitaleddjiin ja gaskan cealkaga muitaleaddji jorrá vuosttasersovdna-muitaleaddjin. Muitaleaddji posišuvnna lea oppalohkkái dehálaš muitaleami dásis: “The narrative level to which the narrator belongs, the extent of his participation in the story, the degree of perceptibility of his role, and finally his reliability are crucial factors in the reader’s understanding of and attitude of the story” (Rimmon-Kenan 2002: 95). Dát cealkka govvida njálmmálaš ja čálalaš árbevieu deaivvadeami, juoga mii lea mihtilmas *Árbbolaččat* teavstta stiili. Vuosttasersovdna-muitaleaddji almmustahttá lohkkái dan maid Heaika ii arvva muitalit olbmuid dialogain. Šaddá baicce dialoga váldopersovnna ja lohkki gaskkas, dego lohkki lea muhtin guhte buorebut ádde Heaikka áigumušaid čállinbarguin. Preseansahápmi dahká ahte Heaika hállá njuolga lohkkái ja nie deattuha čállima árvvu. Dilli goas Heaika dán jurddaša mearkkaša juoidá dán oktavuodas, go son jurddaša dan justa dalle go son vuot’on ii leat sealgan muorrameahccái ja lea gaikumin seidnefielluid, dán háve eatni joavdelas áittis. Dán sitáhtas oaidná ahte vuosttasersovdna-muitaleaddji hábme lagasvuoda ja luohttámuša Heaikka ja lohkki gaskkas. Cealkagis šaddá zoom-effekta, dego Heaika ieš sihkkarastá ahte son, su persovdna, maid čállojuvvo dán girjji muitalussii, čállin ja oassálastin. Dát dovdu nannejuvvo go lohkki dasa lassin sáhttá lohkat mii dáhpáhuvá Heaikka sielueallimis ja oaidná mo dialogaid muitaleapmi spiehkasta Heaikka iežas jurdagiid ektui. Dialogain geavahuvvo beaivválaš giella ja Deanuleagi suopman, juoga mii maiddá ovddasta njálmmálaš ja čálalaš árbevieu deaivvadeami teavsttas, ja nanne Heaikka lagaš dialoga lohkkiin. *Árbbolaččat* dialogat leat ge okta teavstta nannoseamos beliin. Čállin addá lohkkái ealli govaid ovttaskas olbmuid gaskavuodain ja lagasvuoda dáhpáhusaide persovnnaid háleštallamiin. Heaikka jurdagat maid govvidit dan maid Jace Weaver čállá álgoálbmotčállit hárrái: “They take cultural endurance as a priority and provide an ”abiding sense of remembrance.” They write that the People might live” (Weaver 1997: 161). Álgoálbmotčállit dovdet ovddasvástádusa čállit iežaset álbmoga várás, nu mo Heaikka beaivegirjemerkesteamat ge čájehit.

Jos jurddaša historjjálaš konteavstta, de Heaika iežas girjeprošavttain čujuha ovddos guvlui, ođđa áiggiide goas čállinmáhttu ja guovlluhistorjá šaddet deháleappot

...mun boadán sin manis ja joatkkán guhkkelebbui...

olbmuide. Seammás son maid guoddá mielddis vássán áiggiid. Sáhtá dadjat ahte girji báhcá su eatni, Ristena muitun. Su suorgi sogahuvvá go bártnis, gean oaččui olggobealde dohkkehuvvon norpmaid, ii leat sogajoatka. Girji de maid báhcá Heaikka dovdduid, ohcalemiid ja massima mearkan. Dajan Wood (2008: 9) mielde: “The narrative seems to float away from the novelist and take on the properties of the character, who now seems to “own” the words”. Sánit “miella njuorrá go jurddaša dan birra” ovddastit siskkabeale muitaleaddji perspektiivva; dat bohtet muhtimis gii lea dáhpáhusaid siskkabealde. Heaikka nanne lohkkái iežas iešgova ja posišuvnna, juoga mii maddái nanne Heaikka prošeavtta *Árbbolaččat* álgogovaid ektui. Heaikka govviduvvo ollásit čadnon iežas bargui, su iežas jaskes vuogi mielde. Wood (2008: 126) govvida dakkár girjjálašvuoda persovnnaid vuohkkasit:

So the vitality of literary characters has less to do with dramatic action, novelistic coherence, and even plain plausibility—than with larger philosophical or metaphysical sense, our awareness that a character’s actions are deeply *important*, that something profound is at stake, with the author brooding over the face of that character like God over the face of the waters.

Sánit “báhcá juoba juoga mearka go áigi lea mus guođđán” sáhttet dattege leat geažideapmi *Árbbolaččat* čálli bealis maddái; dát románaráidu šaddá mearkan mii muittuha su ge leahkima máilmmis.

Jos geavaha teavstta olggobeale kontekstadiid, de oaidná ahte dialogain govviduvvo árbevirolaš sámi gulahallanvuohki. Aimo Aikio čállá iežas mielbargiid muitalan sutnje: “Sápmelaččat eai rábmon eaige máidnon iežaset, go dat lei vearrámus “suddu” maid olmmoš sáhtá dahkat. Vuollegašvuolta lei sápmelaččain stuorra árvvus ja dan dihte sii hui láivvet buktet ovdan iežaset čehppodaga ja máhttima ovdamearkka dihte barggu ozadettiin” (Aikio 2010: 155–156). Harald Gaski muitala ahte sámiid gaskkas leat mánggalágan gulahallanhámit mat deattuhit vuollegašvuoda eanet go dan ahte leat njuolggočoalat, muhto dát hámit leat dál nuppástuvvamin¹⁸. Namuhuvvon dialogaid oktavuodas Heaikka garvvaša muitaleames iežas duohta áigumušaid girjeprošeavttain, son háliida bargoráfi ii ge dáhto olbmuid menddo sakka jearahit ja vuorjat su. Ankke lea mávssolaš Heikii ahte muhtimat su dorjot, nu mo Áhkku, Máhte-Máhte ja siidaguoibmi Nillá, go dat addá báikkálaš legitimatehta su prošeaktii ja nanne siidaguimmiid doarjaga

¹⁸ http://www.nrk.no/kanal/nrk_sapmi/ardna/1.7513359

sutnje. Dán oktavuodas sáhtta oaidnit manjimuš sitáhta viiddit perspektiivvas: cealkagis ovtastuvvojit ovttaskas persovnna ja báikegotti kollektiivva dásit – Heaika válldáhalla čállinbargu mávssolašvuoda, dat lea su vuohki addit juoidá ruovttoluotta báikkálaš servodahkii. Čállin ii leat duššefal su iežas várás.

Čállin ja murren

Árbbolaččat álggus Heaika duođaid geahččala hommát muoraid alces ovdal go gaikogoahká eadni-rohki láhtoseainnis fielluid. Murren lea dakkár doaibmá mii muitalusas leat moanat mearkkašumit mat čatnasit birgemii. Sámi servodagas lea murren juoga maid vuordá ahte sámi almmáiolbmot galggašedje oahppat bajásgeassimis. Luonddu ávkkástallan lea álo leamaš guovddáš sámi álbmoga birgejumis, jos dan máhtta de gal birge (Boine 2007: 131; Eikjok 2007: 111). *Árbbolaččat* vuosttas oasis ii leat Máhte báikkis elrávdnji. Olbmot dárbašit boaldámušaid vai besset viesuid ligget ja málestit. Máhte báikki albmáide leat murremis dasa lassin vel eanet silolaš mearkkašumit.

Go Heaika dađistaga álgá ávkkástallat murremis, de dat sutnje šaddá vuoiŋŋastansadjiin gos beassá várás áimmu návddašit ja jurddašaddat duon dan. Murren lea maid doaibma mii čatná su lagabui Hemmo edno. Vaikko Heikka ii sealgga ge álggus meahcis rasildit, son dađistaga hárijána muorrameahcis bargat ja birgegoahká buorebut dan dáfus, de lea čállinbargu álo guovddáš ášši su jurdagiin. «Máhte báikki sohka- ja historjágirji»-kapihttalas leat Heikka jurdagat ja dadjamat čállinprošeavtta hárrái guorahallojuvvon. Lea dasa lassin lunddolaš ohat Heikka jiena su beaivegirjemerkestemiin, muhto eai baljo leat beaivegirjemerkesteamit mat muitalit čállinbarggu birra. Beavegirjjis leat eanet dieđut olbmuid beaivválaš eallima birra, maid gii lea muitalan sutnje mii sáhtta ávkin čállinbargui ja Heikka reflekšuvnnat eallima hárrái. Vuosttas beaivegirjemerkesteapmi boahká s. 148 ráiddu vuosttas girjjis. Dalle muitalusa biras ja guovddáš persovnnat leat ovdanbuktojuvvon. Lohkkái lea addojuvvon veahá áigi oahpásmuvvat Heikii, ovdal go lohkki beassá čiekŋudit Heikka persovnnalaš čállosiidda. Vuosttas merkesteamis čuožžu veahá čállinbarggu birra:

«9.1.1962. [...] Čohkohallen máŋggaid diimmuid Hemmo luhte. Hemmo lei hállát go dábálaččat, muittašii Riittá ja iežas mánnávuoda. Galggašii várra merket dan dutkamuššii, muhto dat heive dasa. In dieđe veajángo bures vai in». (ÁI, 148–149)

...mun boadán sin maŋis ja joatkkán guhkkelebbui...

Heaika čállá ahte ii leat buot áiggiid nu álkes bargu dat čállin, nu mo vuollelis čuožžu:

«12.3. Geahččalin bargagoahtit dutkamušain, muhto dat ii ovdán. In fidne dan eallit, dutkamuš ii gárvvásmuva goassige [...]», «18.4. [...] Geahččalin dutkanbargguin, muhto ii leat miella joatkit», dassáži go orru luovvaneamen fas: «3.5. Lean vuot bargagoahtán dainna dutkamušain [...]». (ÁI, 149)

Stuorimus hehttehus Heaikka čállinbarggu čađaheapmái lea *Árbbolaččat* álggus, dalle go son ieš šlundu ii ge sealgga bargat viidáseappot. Ráiddu álggus Heaika dávjá skurdnjá ja šaddá gaskkohagaid seaŋggabuorin, dassáži go son dađistaga oahppá mo galgá birgehaddat oktovuodain ja lossa jurdagiiguin. Murren šaddá buorre vuohki birgehaddat lossa jurdagiiguin, ja Hemmo-eanu lea dán oktavuodas buorre ovdagovva:

Veigin son manná rándahii, vállje soahtus vuogas soagi ja sahágoahtá. Son sahá ja sahá, rumašlaš bargu lea čavgen šliedda dehkiid, gieđat eai váibba šat seamma johtilit go dalle álggos lávejedje. Go orusta vuoiŋŋastit, de gullá ahte Hemmoge lei murremin. Guokte oktonas albmá vásiheaba skábmabeaivvi rándahis. Nuoratge lea gávdnagoahtán ilu murremis, boarrásut lea juo áigá oahppan diehtit mo buoremusat birgehallá oktovuodain. (ÁI, 122)

Murrestallan rándahis lea motiiva mii geardduhuvvo teavsttas, sihke Heaikka ja eará almmáipersovnnaid dáfus. Dat lea dehálaš oassi olbmuid birgemis ja *Árbbolaččat* teavsttas lea murremis vel liigefunkšuvdna. Murrema geardduheapmi čadnojuvvo erenoamážit oktonas albmáide, nu mo Heikii ja Hemmoi, maŋŋil go báhcá leaskan, ja Heaikka vilbeallái Issáhii. Heikii murren lea ovdamearka mo ii-verbála dilálašvuoha doaibmá sutnje dikšun go eallin lea veahá lossat. Dat lea dárbbášlaš áigegollu go dalle son háhká alces boaldinmuoraid vai birge dálvvi. Son beassá dasa lassin bargat rumašlaš bargguid dearvvas olgoáimmus. Maŋimus sitáhtas goalmátpersovdna-muitaleaddji govvida álggus muitaleami Heaikka perspektiivvas, nu mo sátni “vuogas” ja friija gaskkalaš muitaleapmi čájehit. Fokus lea Heaikka lihkestagaid ja daguid luhtte. Guokte maŋimus cealkagiin perspektiiva dasto rievdá: dás ihtá goalmátpersovvna olggobeale muitaleaddji mii meroštallá albmá guoktá doaimmaid. James Wood (2008: 6) čilge autorála muitaleaddji stilla ná: “Authorial style tends to draw our attention toward the writer, toward the artifice of the author’s construction, and so toward the writer’s own impress”. Cealkka “Nuoratge lea gávdnagoahtán ilu murremis, boarrásut lea juo áigá oahppan diehtit mo buoremusat birgehallá oktovuodain”, lea olggobeale muitaleaddji fuomášupmi lohkkái, ja dás vuhtto ge čállin jietna, čilgemin ášši albmáid gullelaš máilmmigovvii: murren lea dábálaš ja dárbbášlaš bargu mii árbevirolaččat gullá albmái, muhto dán oktavuodas deattuhuvvo eanet dan dálkkodeaddji ja sosiála bealli. Murren sisttisoallá rumašlaš ja jávohis máhtu mii Heaikka dáfus nanne su oktavuoda Hemmo-

ednui. Son speadjalastá iežas Hemmo árbevirolaš almmáiolbmo ideálgovas. Murren doaibmá teavsttas ii-verbála rumašlaš gulahallanvuohkin mii čatná gaskavuodaid Máhte báikki oktonas albmáid gaskkas. Bargu ii leat *Árbbolaččat* muitalusas dušše beaivválaš bargu ja áigegollu, dat doaibmá skihpárin maid. Dát lea govviduvvon bures Hemmo ja su eamit Riittä bokte: “Hemmo-guoktá stohpu lea liekkas. Dáluisida mielamielbargu lea murren, ja dat oidno gal. [...] Riittä goarru gápmagiid, lea juo uhccivuoda rájes gorron, dát lea áidna bargu maid máhtta bures” (ÁI, 12). Dás geardduhuvvo ahte juohkehaččas lea juoga maid bures máhtta ja dat šaddá su váldodoaibma eallimis. Murren nanne Heikka almmáiolbmo rolla muitalusas, go sus muđui ii leat dábálaš árbevirolaš bargu. Riittä ja eará Máhte báikki nissoniid oktavuodas lea duodjemáhttu leamaš guovddáš dáidu bearraša buresbirgejumis. Sámi árbevierus lea ge leamaš nu ahte nieida oahpai eatnis duddjot buotlágan gárvvuid, vai sáhtii bivttastit olles bearraša. Vuokko Hirvonen deattuha dutkamušastis man dehálaš nissoniid máhttu lei bearrašii, go “[...] nissoniid fidnun lei fuolahit olles bearraša bivttasteamis” (Hirvonen 1999b: 153). *Árbbolaččat* muitalusas oahpes bargu šaddá Riittäi skihpárin go son boarásmuvvá. Hemmo deattuha mottiin sániiguin oahpes barggu dehálaš mearkkašumi dialogas Heikkain, go ieš lea čiktimin firpmiid: “– Ja Hemmo dat gille, dajai Heaika ednuinis. – Muhtun čiktá ja nubbi eará bargá juoga eará barggu, juohketaš bargá maid máhtta” (ÁI, 12). *Árbbolaččat* álgu čájeha dás ahte lassin olbmuid beaivválaš dárbei, de olbmot atnet árvvus barggu maid máhttet bures, oassin sin birgengoansttain.

Go jurddaša Heikka čállinprošeavtta, de *Árbbolaččat* vuosttas oasi manjimus sánit čujuhit girjji álgui: “Heaika oastá Badjenjárgga gávpealbmás geavahuvvon čállinmašiinna ja čállá vuosttas siiddu” (ÁI, 275). Dát cealkka čatná oktii muitalusa juona ja deattuha lohkkái ahte Heaika áigu lihkestuvvat iežas girjeprošeavttain. Cealkka čujuha seammás *Árbbolaččat* nuppi oassái, go sohkgirjji viimmát válmmaštuvvo ja almmuhuvvo. Dán oktavuodas heive dása čatnat niegu, man birra Áhkku muitala vuosttas girjji loahpageahčen. Niehku lea teavsttas geahčastat ovddos guvlui, sihke Heikka ja Issáha dáfus, go Áhkku dadjá Heikii: “– Muhto Heaika gal áigu lihkestuvvat eallimis, logai Áhkku muhtun beaivvi. – Manin vel nu? – Lean niegadan juo moddii vehá dohko guvlui, dat ii sáhte eará mearkkašit, muhto Issát-rievus gal manná nugo manná” (ÁI, 224). Rauna Kuokkanen čilge eamiálbmotfilosofiija olis ahte niegu dulkon lea oassin holisttalaš áddejupmis, masa gullá ahte dieđut bohtet mángga gáldus: “Diehtu, mii bohtá nieguid, intuitšuvnna dahje luonddugaskavuodaid bokte, lea dehálaš ja adnojuvvo seamma árvvus

...mun boadán sin maŋis ja joatkkán guhkkelebbui...

go diehtu man leat ožžon dárkoma dahje vásáhusa bokte” (Kuokkanen 2009: 45). *Árbbolaččat* analysas guorahalan Issáha eallima dárkileappot kapihttalis «Servodaga ravddabeale ássi hástalusat».

Árbbolaččat nuppi oasis lea Heaika gárvvistan giehtačállosa ja lea vuordimin girjji almmuheami. Son lea ain vuollegaš iežas barggu hárrái, muhto ovtta dialogas čájeha Heaika čielgaseappot ahte son lea veahá čevlái maid. Dá dialoga go Ándde guovttos Birggeha boarráseamos nieida Risten náitala Jyrkiin. Heaika vástida Jyrki eadnái go Áhkku muitala su čállinprošeavtta birra: “Ja duo lea fas Heaika, dat čállá, muitalii Áhkku. – Ahte njuolgga čállá? imaštalai nisu. Dakkár muitalusagon leat čállimin? – Ii dat leat muitalus, dat lea dutkamuš ja ollu eanet, dat lea historjá” (ÁI, 99). Nuppi háve lea Heaika gis fitnamin Girkosiiddas, mii lea veaháš stuoribuš báiki lahka Máhte báikki. Doppe son deaivida muhtin oahppásiiguin. Okta dain, Lantonen, dadjá:”

”– Risten-Heaika lea vuolgán Girkosiidii suohtastallat, árvalii Lintos-Márte. – Vai vel suohtastallat, earániid dihte gárten vuolgit. – Min girječállii, himihii Lintonen. – Dušše smávva dutkamuš dušše. Muhto dat almmustuvvá gal jos dan eahpideaččat. – Dieđusge almmustuvvá, in mun dan, dajai Lintonen. – Eai buot girjjit almmustuva, girjjis galgá leat juoga siste, áddetgo?”. (ÁII, 7)

Sánit mat ihtet cealkagis “– Dušše smávva dutkamuš dušše” addet vuostálasti signálaid: “dušše” geardduhuvvo guktii ja “smávva” lea Heaikka vuohki garvit iežas rámidemis, muhto seammás son geažida ahte lea dehálaš bargu: “dutkamuš” lea dán oktavuodas stuorra sátni, man dábálaš sámealmmái boaittoabeale gilázis geavaha čilgen dihte iežas barggu, goit ge 1960 logu sámi konteavsttas. Nubbi sitáhta nanne gova man čevlái Heaika lea iežas girjeprošeavttas: “Olbmot eai orron áddemin, mas stuorra áššis dás lei jearaldat. Dutkanbargu lei báikkálaš historjá, mii bajjdivččii Máhte báikki buorebut oidnosii. Su duodji biddjojuvvošii guovtte bearpmma gaskii, dat livččii girji mas vel hállojuvvošii” (ÁII, 48). Dán sitáhtas lea Heaika gii hálddaša perspektiivva; sániid “bajjdivččii” ja “biddjojuvvošii” kondišunála hápmi govvida sávaldaga mii gullá persovdnii teavstta dáhpáhusaid siskkabealde. Heaika, iežas sávaldagain, bajjida sihke iežas ja báikkálaš historjjá árvvu. Dán sitáhta sáhtta oaidnit paralleallan luohteárbevuirui, nu mo Máreha Lásse Lárs Heaika, Lars Henrk Blind muitala girjjis *Luondu juoiggaha*:

Mon gal jáhkán luodis lea leamašan ollu mearkkahus. Luođit muitalit got sámit leat bargan ja eallán dáppe, makkárat olbmot leamaš. Don oaččut eanet čielgasit gova sámieallimis. Ja luodit buktet maid oahpa. Dego vuodjinherggiin nai go leat vuodján, dat leat muitalan dan bohcco, got dat čuskkoda ja movt dat lea eatnamis gitta, mainnaládje dat dego lihkada. Soaitá dat vuolgit dego luohtemoahhti nu luovus eatnamis, go buorre vuoján lea. (Skaltje 2005: 255)

Heikka girji sáhtášii dasto guovlluhistorjágirjin veahkkin fuomášahttit majoritehta servodaga ja almmolašvuoda mo eallin lea Suoma davimus guovlluin. Heikka berošta das ahte ‘mii’, Máhtebáikki báikegoddi, eat galgga vajálduvvot, vaikko áiggit ja servodat nuppástuvvet.

Heikka áigumuša sáhtta maid áddet nu ahte son sohka- ja historjágirjiin addá Máhtebáikki olbmuid ja muđui guovllu olbmuid vejolašvuoda gullot, vuos gaskaneaset ja Heikkain háleštettiin, dasto báikegottis ja stuorraservodagas go girji almmuhuvvo. Sii besset iežaset jiena buktit almmolašvuhtii, muitalan dihte iežaset eallima ja máhtu birra. Dát njulgestaga fámuidahtta báikegotti olbmuid. Buorit áigumušat eai leat dattege doarvái jos galgá čadahi čállinprošeavtta. Heikka ferte ovttasbargat olmuiguin geain leat máhttu ja dieđut das man birra son lea čállimin. Dán oktavuodas heive luoikkahit sámi filosofa Nils Oskala doahpaga *intersubjektivvalaš áddenhorisonta*, govvidan dihte dan maid Heikka áigu olahit sohka- ja historjeprošeavttain. Oskal geavaha dán doahpaga go lea sáhka álgoálbmotfilosofijias ja mo sáhtta vuodđudit áddenhorisontta maid sáhtta geavahit formálalaš politihkalaš almmolašvuodas. Heikka diehtoaddiid dieđut ovddastit máhtu ja dieđuid olbmuid beaivválaš dásis, ja Heikka viggá das fáhtet guovddáš elemeantaid. Oskala mielde sáhtta dadjat ahte dákkár oktavuodas lea dehálaš gullat dábálaš olbmuid, árgabeaifilosofaid muitalusaid. Dát leat olbmot geain leat eallinvásáhusat ja geat máhttet muitalit maid eallin lea sidjiide buktán ja mo dát muitalusat sáhttet muitalit juoidá oppalaččat eallima birra earáide:

Selv om slike fortellinger har enkeltindividet og individers begreper om det gode livet som utgangspunkt, er slike erfaringer og bearbejdelser av erfaringer gjort innenfor rammene av en intersubjektiv forståelseshorisont som kan vekke gjenkjennelse og gi nye perspektiver til leserens eget liv. (Oskal 2011: 11)

Heikka duppálvuoha čállinprošeavtta hárrái dahká gelddolažžan mo son govviduvvo persovdnan muitalusas: dat dahká su persovvna eanet mánggabealat, dan sadjái go jos dušše Heikka vuollegašvuoha livččii su váldodovdomearka (vrd. Rimmon-Kenan 2002: 38). Dieđut mat galget ihtit Heikka girjii čohkkejit vássánáiggi ja dálááiggi vásáhusaid ja dovddiidusaid, muitalusvuorkán ja boahtteáiggi ofelažžan Máhtebáikki historjái, ja dat muitalit Heikka duostilvuoda ja garra barggu birra čállin.

...mun boadán sin maŋis ja joatkkán guhkkelebbui...

Ođasmahtti jurdagat – geahčastat ovddos guvlui

Vaikko vel Heaika beassá ráfis bargat čállimiin ja ieš diehtá man mávssolaš dat lea, de son veaháš eahpida man ollu ávkki Máhte báikki olbmot duođaid oidnet das. Ieš oaivvilda ahte lea dušše Nillá gii ádde su barggu árvvu: ”Nillá lei áidna olmmoš Máhte báikkis, gii áddii dutkamuša árvvu ja lei juo ovddalgihtii giitán su dán stuorra barggu ovddas” (ÁII, 8). Dás lea fas Heaika perspektiiva mii bohtá ovdan, sánit “dutkamuša árvvu” ja “giitán su dán stuorra barggu ovddas” gullet sutnje. Lea dušše Heaika ieš gii geavaha sáni “dutkamuš”, eará persovnnat hállet čállima ja girjji birra. Heaika ii oainne ahte earát beroštivčče girjjis go dat goas nu ilbmá, earret son ieš, Niillá ja muhtin oahpaheaddjit, geat leat skuvllaid vázzán (ÁII, 48). Sivva manin mánggas eai riehta ádde dan man Heaika lea bargamin, lea go son geahčada dáhpáhusaid ja olmuid eallima earalágan čalmmiiguin go su siidaguoimmit. Juoga mii sáhtá boktán sus dakkár dadjat juo sosiologalaš beroštumi, lea dat maid son vásiha mánnán, skuvllaáiggis, maid son oaidná ja vásiha eará báikkiin, sihke soađi áiggi ja maŋjelaš go fárra oaivegávvgii. Gávvgis son vázzá veahá skuvllaid ja vásiha mo lea eallit birrasis mii lea áibbas eará go su mánnávuodaguovlu. Son sáhtá buohtastahttit eallindiliid ja kultuvrraid ja oaidnit mii lea erenoamáš Máhte báikki eallimis. Teavsttas dát iešvuohta bohtá ovdán juo vuosttas girjji njealját kapihttalas. Dat ráhkada vuos muitalusa komposišuvnna dásis oktavuoda áiggiid gaskkas: vuosttas girjji goalmát kapihttala loahpas čuožžu mo Heaika mearrida fárrer Máhte báikkis soađi maŋjá. Áhkku jearrá Heaikkas: “– Heaika, itgo gátte birget guovllus? jearai Biret-Káre. – In” (ÁI, 34). Heaika ii šat daja eanet, ja čuovvovaš cealkka lea “Heaika lei fárrer eret Máhte báikkis” (ÁI, 34). Dasto njealját kapihttala álggus lea fas Heaikka čállinbargu guovddáži:

Heaika lei ferten vuoitit ovdagáttuid, vuosttažettiin danin, go lei šaddan čállinbarggu oktavuodas sin jearahallat, muhto vejolaš lei datge ahte máddin orostallan lei dákká bokte dahkan buori ja son oinnii muhtun áššiid vehá earaláhkai go dat, geat ledje álo ássan gilis. (ÁI, 36)

Dás olggobeale muitaleaddji čilge lohkkái Heaikka sajádaga, manne son jurddaša earaláhkai go su siidaguoimmit. Sitáhta lea maiddá intertekstuála čujuhus čállái Jovnna-Ánde Vestii, go son moanat jearahallamiin lea dadjan ahte perspektiiva rievdá go olmmoš orru olggobealde Sámi, ja son dan dihte jurddaša áššiid earaláhkai go sii geat orrut siskabealde sámi servodaga (Áššu 2005, *Min áigi* 2006). Dát čilge manne Heaika sáhtá árvvoštallat servodaga olggobealeolbmo čalmmiiguin go fárra ruovttoluotta Máhte báikái. Seammás son dovdá Máhte báikki siskkit eallima.

Oažžun dihte dieđuid Máhte báikki historjjá birra, de ferte Heikii leat luohttámuš guovllu olbmuid gaskkas. Dan son vuosttažettiin oažžu danne go son ieš lea doppe eret ja orru doppe. Earát dovdet su ja su historjjá, goit ge dan oasi mii gullá Máhte báikki eallimii. Heaika máhtá sámegiela, ja dat lea guovddáš čoavdda dán bargoproseassas, go eanas ságastallamat leat sámegillii. Teavsttas goit ii namuhuvvo ahte Heaika goassege geavaha suomagiela go ságastallá diehtoaddiiguin. Muđui teavsttas deattuhuvvo jos mihkkege daddjo suomagillii, dahje lohkki ádde teavstta konteavsttas ahte dialogat leat suomagillii jos muhtin láttán lea mielde ságastallamis, ovdamearkka dihte go Ándde guovttos Birggeha nieida, Máret-Ánne, fitná ruovttus vuosttas geardde irggiinis, gii lea láttán: “– Die lea mu áhkku, muitalii Máret-Ánne irgásis. – Na goas heajat? – Na maid donges leat dalán amas olbmuiguin, álo galgá leat beare dádjumin, šikkastii Birgget sámegillii vuotnámis” (ÁI, 258). Heaika geavaha iežas guovllumáhtu ja dáidduid, vázzá dáluid mielde, galleda olbmuid, káfestallá ja jearaha olbmuid. Lea dárkilis ja áddjás bargu. Heaika ferte leat gillil ja gierdevaš ja vuordit liibba go áigu juoidá jearrat. Ii leat eambo guivásit olbmuid lusa ja jearahallagoahtit. Muhtumin son šiehtada jearahallamiid dahkat, muhto dábálaččat Heaika ferte káfestaladettiin vuordit ahte ságastallan jorrá áššái mii lea mávssolaš su bargui. Sáhttet leat dieđut muhtin olbmo birra, gii lea geasa fuolki dahje praktihkalaš máhtu hárrái. Heaika fitná maiddá boarrásiidsiiddas go dat boahdá ođđa institušuvdnan. Dan láhkai son ohcá ja gávdná dieđuid das mo Máhte báikki eallin lei dalle go Heaikka áddjá Máhte vuodđudii giláža muhtin buolvvaid áigi.

Sosiála máhttu lea muđui ge sámii servodagas dehálaš máhttu (Aikio 2010: 35–36). *Árbbolaččat* muitalusas lea Heaikka stuorra ávki iežas sosiála dáidduin. Šaddá Heikii eallinvuohki doaibmat gili historjádutkin: “Bođii čakča ja dálvi. Heaika elii oahpes vieru mielde. Váccii beavit dáluid mielde, guldalii olbmuid ságaid ja čuovui eallima ja merkii uhcimusege ášši, mii orui dan veara ja bijai ihkku báhpára ala” (ÁII, 84). Dán sitáhtas olggobeale muitaleaddji hálddaša perspektiiva. Lohkki beassá loddeperspektiivvas guorrat Heaikka doaimmaid ja lihkestagaid ja oaidná su muitaleaddji čalmmiiguin. Heaika maid geavaha liibba doaimmahit iežas dutkama stuorit doaluid oktavuodas, ovdamearkka dihte go leat čoakkálmast:

...mun boadán sin manis ja joatkkán guhkkelebbui...

Álgoeasis galge čoakkálmaset Máhtebáikkis dollojuvvot. Áhkku lei bovden sárdnealmáid. Dát lea stuorra dáhpáhus. [...] Sutnjege njoammu ártegis mášohisvuotta. Son diehtá ahte čoakkálmaset čohkkejit ollu olbmuid gillái ja bissehit máŋgga beaivái dan čállinbarggu. Muhto nuppe dáfus čoakkálmaset sáhttet addit ođđa jurdagiid ja čállinbargu oažžu čieŋalvuoda, čoakkálmaset galgai áinnas fidnojuvvot. (ÁI, 20)

Sátni “ártegis” bidjá perspektiivva Heikii. Lea persovdna ieš gii diehtá justa makkár lea dovdu, man son dovda. Friija gaskkalaš muitaleapmi ge buktá dakkár dovddu ahte lohkki čuovvu Heaikka iežas jurddarávnji. Passiivahápmi *fidnojuvvot* boahtá persovnnas, Heaika deattuha man dehálaš dilálašvuotta čoakkálmaset leat dutkamuša oktavuodas. Dalle leat olbmot čoahkkanan ja doppe lea vejolaš deaivat diehtoaddiid ja gullat muitalusaid.

Heaikka siskkabeale posišuvdna dahká ahte son oažžu oasi árbemáhtus ja -dieđus maid olbmot mat gullet seammá jovkui juogadit dušše gaskaneaset, nu mo Lena Kappfjell čilge oassin jávohis máhtus, *sjeavods maahtoe*: “[...] but it also goes beyond this in a *shared knowledge* that presupposed a level of familiarity that can almost only be obtained by having an inside position in the culture” (Kappfjell 2008: 17). Doaba árbemáhttu juo muitala ahte máhttu mii árbejuvvo lea juoga masa ferte searvat ja oassálastit jos galgá dan oahppat ja hálddašit. Heaika oažžu gili ja guovllu olbmuid oassálastit su prošeaktii, mii doaibmá ovttaskas olbmo prošeaktan, ja viiddit perspektiivvas sáhttá dan oaidnit báikegotti oktasaš prošeaktan.

Barggu árvu

Heaikkas lea duppal áigumuš iežas čállinbargguin: Vuosttažin son lea hui čadnon iežas ruovttubáikái ja olbmuide. Son ii háliit ahte guovllu historjá galgá láhppot ja vajálduvvot ođđa áiggi nuppástusaid geažil. Heaika lea ieš orron oaivegávpogis, guhkkin eret ruovttubáikkis. Son sáhttá buohtastahttit gávpot- ja gilieallima heajos ja buriid beliid. Son máhttá árvvus atnit oadjebasvuoda maid Máhtebáikki báikegoddi addá. Sii guđet ain ellet dološ árbevirolaš eallima eai oainne iežaset eallima seammá boahnteáiggi perspektiivvas go Heaika, eallinvuohkin mii sáhttá nohkat ja ahte servodagas lea máhttu mii maiddá sáhttá nohkat jos dat ii dokumenterejuvvo dan botta go ain lea ealli árbevierru. Nuppe dáfus Heaika lea maid didolaš iežas rolla árbevieru gaskkusteadjain. Son lea boaresbárdni eai ge sus leat mánát. Máhtebáikki sohkaŋirji lea su eallinbargu, diehtovuorká maid son lea buvttadan ja man bokte olbmot sáhttet muittašit su eallima ja doaimmaid áibbas earaláhkai go muitit su Luovus-Heaikan, gánda gii bajásšattai áhči haga. Sitáhta

Árbbolaččat vuosttas oasis (s. 85) ihtet ge hearkkes dovddut Heaikkas: “...báhca juoba juoga mearka go áigi lea mus guođđán”. Ballu vájalduvvomis čilge bures manne čállinbargu lea nu divrras Heikii.

Dialogain main lea sáhka Heaikka čállinbarggus, ii boađe ovdan makkár ge čielga vuosteháhku Heaikka bargui, ii ge govviduvvo manne bargu lea Heikii nu dehálaš. Vuollegašvuhta, masá juo biehttaleapmi, mii ihtá dialogain, lea stuorra kontrásta dasa mo Heaikka iežas jurdagat čállinbarggu hárrái govviduvvojit. Leat dego guokte sierra mitalusa mat albmanit Heaikka čállinprošeavtta oktavuodas. Dát mitalusat ovddastit goabbatge duohtavuoda. Sámi pedagogihkas lea nu ahte mitalusat sáhttet dattege doaibmat bálddalaga almmá makkár ge konfliktta haga. Olbmot sáhttet de ieža mearridit guđemuš mitalusa sii deattuhit (vrd. Gaski 2011b). Okta čilgehus sáhtta leat ahte sámiid gaskkas ii leat dáhpi rábmot iežas. Ii ge leat dábálaš rábmot muhtima go suinna hálešta, lea baicce nu ahte olmmoš rábmo nuppi olbmo earáid bokte, jos šaddá sáhka dan olbmos. Dát buktá konnotašuvnnaid luođi iešvuodaide, maid birra Ánte Mihkkal Gaup čállá: “Luođi iešvuhta ja geavaheapmi lea positiivvalaš ja danin ii leat ge leamaš dábálaš iežas juoigat, go dat sáhtta ipmirduvvot iežas rápmin. Lea gullon ahte son gii iežas juoigá lea gárihuvvan” (Gaup 2003: 45). Emilie Demant-Hatt (1913: 52) čilge luođi birra iežas girjjis sámi eallima birra: “[M]en den, som synger sine egne sange, anses for indbildsk og pralende”. Vuokko Hirvonen čilge luođi funkšuvnna dán láchkai:

Luđiid dajahusat gullet álbmotdiktéma luohkkái, go dábálaččat ii leat diehtu das, gii daid vuosttamužžan lea ráhkadan. Dán sáhtta čilget intertekstuála systemaid vuodul: ovttaskas olbmuid jurdagat eai lean dehalaččat dahje lobálaččat. Dehalaš lei doalahit servodaga bissovašvuoda, seailuhit **status quo** –ideála ja juohke ovttaskas teaksta lei doalaheamin dán dili seammán. Kollektiivavuhta lei dehálut go individualisma ja nuba ii dárbbášan muitit, gii mange luođi lei ráhkadan. Intertekstualitehtain lea maiddái čilgemis, manne sámiin leat uhccán lyrálaš luođit ja olmmošluođit leat eatnat olu. Ii leamaš sávahahtti, ahte juoigi juoigá alddistis. Earáid gal sáhtii váldit juoiggalmassan ja ná mitalit muhtumin nubbi olbmo čađa maiddái persovnnalaš dovdduid. (Hirvonen 1991: 70)

Mai-Britt Utsi čállá váldofágabarggustis ahte iežas rápmin lea njálmmálašvuoda ovdamearka ja gávdno luohtedajahusain, vaikko sámi árbevierus lea sátnevájas “Iežas rápmi hakso”. Dattege ii leat dábálaš ahte olmmoš ieš bidjá alces dajahusaid ja danin ii sáhte sihkkarit dadjat ahte son gean luohiti lea, rábmo iežas (Utsi 1998: 17–18).

Vaikko vuollegašvuhta adnojuvvo árvun *Árbbolaččat* mitalusas, goit ge váldopersovnna Heaikka bealis, dat ii mávsse dan ahte olmmoš ii máhte árvvoštallat iežas dáidduid. Ollu *Árbbolaččat* persovnnain dávjá namuhuvvojit dáidduideaset dahje

...mun boadán sin manis ja joatkkán guhkkelebbui...

bargguideaset bokte. Lean juo namuhan sihke Heaikka, Riitá ja Hemmo dás ovdalis. Eará govvádusat leat omd:

Ánde boahdá lávvardateahket ruoktut [...]. Son lea beakkán snihkkár, gii ii dárbbášan leat bargguhaga” (ÁI, 8), Issát lea málár, gii sárgu ja mále čáppa govaid (ÁI, 15), Gutnel goarru vuovdimassii goikkehiid, gálssohiid, beaskkaid ja sámegávttiid, son lea beakkán duojár guovllus (ÁI, 23), Birgget vuoššagoahdá káfe. Son lea koahkkás nisu, bargoolmmoš muđuige, muhto erenoamaš dovddus son lea das ahte liiko borramušaid ráhkadit ja máhtá maiddái (ÁI, 24), Máhte-Máhte heastaalmmájin oinnii iežas mielas muđuige doarvái olbmuid ja Sire fas ovdal barggildii ruovttus go viegai dáluid mielde (ÁI, 24), Hemmo lea guollebivdi, áidna gii goddá dán báikkis juohke gease bures guoli (ÁI, 99) ja gielddaalbmá Nillá birra: – Diekkár olbmo mun anan árvvus, dikšu min oktasaš áššiid ja lea álo liikká nu ilolaš, logai Áhkku (ÁI, 123).

Bargu lea olbmo eallin ja árbevirolaš sámi servodagas fertii olmmoš máhttit buotlágan bargguid. Olbmot geaid Aimo Aikio lea jearahallan birgendutkama olis, oaivvildit ahte spesialiseren ja gáržžes čehppodat dagaha ahte olmmoš ii sáhte šaddat oppalaččat harmonalaš olmmožin, son šaddá ovttá barggu olmmožin (Aikio 2010: 29). Sámi bajásgeassin galgai nannet olbmo čehppodatviidodaga, mii attii olbmui sihkarvuoda ja friddjavuoda. “Čielga iešgova vuodul sápmelaš diđii mii lea su čehppodatviidodat ja dan vuodul son sáhtii válljet alces heivvoleamos ja milloseamos barggu” (ibid: 157). Jos olmmoš barggai menddo ángirit dušše ovttá áššiin, de dat hehtešii ovdáneami mii vuolga holisttalaš jurddašeamis, ahte olmmoš ferte oahppat eará ge bargguid ja máhttit daid čađahit vai birge (ibid: 46). Lea dattege sámi servodagas leamaš dábálaš deattuhit olbmuid erenoamáš máhtu, vaikko dat ii leat áidna maid sii máhttet. Buorre ovdamearka das lea mo duodjemáhtu árvu čadnojuvvo bearraša materiálalaš dárbbuide ja dat lea leamaš mielde hábmemin sohkabealeidentitehta (Hirvonen 1999b: 151–155). Harald Gaski maid deattuha duojára máhtu árvvu. Ovdamearka dihte leat čeahpes liidnedahkkit árbevirolaččat rábmojuvvon: “[D]at nisu geas lei čába liidni dego buorránii vel olmmožin earáid gaskkas dušše su čába duojis geažil. [...] ii lean oppa hárve ge ahte čeahpes duojár fidnii luođi vel alces čikŋan mas sihke nuohtta ja dajahusat gudnejahtte su máhtu ja čehppodaga” (Gaski 1995: 142).

Vaikko vel *Árbbolaččat* muitalusa persovnnat leat govviduvvon erenoamáš čehppodagain ja máhtuin, lohki ádde ahte sii eai bargga duššefal dan barggu maid sii buoremusat máhttet, sii eai leat “ovttá barggu” olbmot. Smávvdálolaš eallimis ferte buotlágan bargguid máhttit. Dát lea mielde dahkamin dássedeattu báikegoddái. Juohkehaš sáhtá dasa lassin, go lea dárbu, bivdit veahki sus gii lea ‘čeahppi’. Dialoga Áhku ja Nillá

gaskkas govvida barggu mánggabealatvuoda go Áhkku čilge Nillái gii Heargenjár-Lásse lei ja maid son barggai:

– Na mainna dat elii dát Lásse? – Das lei ovdamearkka dihte heasta. Geasetii olbmuidda gálvvu, jođii viidát dán eatnogátti, lei dávjá mearragáttis. Dat barggai buot bargguid dát Lásse. Huksii olbmuidda, movrii, duddjui gáriid, vuostálohkiid, leŋggiid, dorttege logai máhttit muhto ii viššan dainna álgit go duoppe badjeleappos ledje juo dat dortečeahpit, dat lei juohkeláhkai vuohkkás olmmoš dát Lásse. (ÁI, 243)

Persovnnaid erenoamáš máhttu addá persovnnaide sierra identitehta ja lohkki beassá dáid iešvuodaid bokte govahallat persovnnaid ealli olmmožin. Girjjálašvuoda árvvoštalli Jógvan Isaksen buktá muhtin fuomášumiid Máhtebáikki eallimii *Árbbolaččat* goalmát oasis:

Not that life is bad in the far north of Finland, but the prerequisite for survival is a tough working day – where work itself is more important than anything else. Work from first to last – the description of it may seem somewhat harsh for a contemporary reader from a bit further south, until one remembers that, anywhere else in Scandinavia, one need go no further back than a generation or two before one finds that idleness was the worst sin, and hard work the goal of everything. (Isaksen 2006: 102)

Lean ovttaoavilis Isakseniin das ahte garra bargu lea guovddáš oassi *Árbbolaččat* teavsttas. Issát, Máhtebáikki govvačeahppi, dadjá nu vuohkkasit: “– Mu ruoktu lea doppe gos mu bargu lea [...]” (ÁII, 201). Bargu lei ja lea ain guovddáš oassi sámi árbevirolaš eallimis, muhto *Árbbolaččat* govve maddái eará beliid mat gullet garra bargui. Báikegotti olbmot fertejit dorvvastit guhtet guoibmáseaset, sihke barggu dáfus ja sosiálalaččat. Guktot bealit leat dehálaččat jos galgá birget. Máhtebáikkis sosiála eallin doaibmá ollu barggu oktavuodas. Dan dihte barggu doaibma govvida maddái persovnnaid sosiála oktavuodaid ja persovnnalaš gaskavuodaid beaivválaš eallimis. Lea sáhka das ahte gávdnat iežas saji siidaguoibmin ja searvat dasa buoremus lági mielde. Dan bargá ovdamearkka dihte go veahkeha fulkkiid ja kránnjaid ja dakko bokte oážžu sosiála dohkkeheami, nu mo govviduvvo Heaikka dáfus. Son láve siidaguimmiide veahkin lájus: “Son vulggii mielas bargui iige váldán mávssu. Sutnje lei doarvái ahte beasai leat oahpes olmuiguin ovttas, boradit singuin seamma beavddis ja dovdat ahte gulai gosa nu” (ÁIII, 196). Sáni “mielas” bidjá Heaikka dán sitáhta perspektiivva hálddašeaddjin, dat govvida su siskkimuš dovdduid. Lohkki ádde ahte dálolaččaid barggut eai leat Heaikka iežas miela miel barggut, muhto son dárbaša dovdat iežas gullevažžan báikegoddái ja dan beassá go veahkeha siidaguimmiid beaivválaš eallimis. Dát sulastahttá dan maid Nils Jernsletten čállá luođi funkšuvna birra, ahte identitehta sámi servodagas ii leat

...mun boadán sin maŋis ja joatkkán guhkkelebbui...

vuosttažettiin čadnon olbmui ovttaskas olmmožin, muhto su gullevašvuhtii sohki ja servodahkii. “Dalle lea dehálaš ahte earát olbmo iežas servodagas čájehit ahte son gullá sidjiide”¹⁹ (Jernsletten 1978: 111). Heaikka gulahallanvuohki ja láhttenvuohki dahká maiddái ahte son ii adnojuvvo iešláganin. Leat iešlágan lea juoga mii sámi árbevierus leat negatiivva konnotašuvnnat, go dalle olmmoš sierastallá, ii riehta searvva joavkku doaimmaide ii ge guorras joavkku dábiide. Nu mo Rauna Kuokkanen čilge, de eamiálbmotfilosofijat deattuhit ahte kollektiivva servodatvuogádagas leat olbmo identitehta ja birgejupmi čadnojuvvon jovkui: “– ovttaskas olbmo buresbirgejupmi lea čatnasan eará olbmuid buresbirgejupmái” (Kuokkanen 2009: 45). *Árbbolaččat* mitalusas barggu árvu govviduvvo Heaikka beales maiddái das man láhkai son áimmahuššá iežas čállingihppagiid, sihke dan ektui ahte eai galgga leat sajis gos lea lávttas ja mo son galgá daid sihkkarastit jos buollá. Son lea hui dárkilit válljen ahte lea Ándde-vilbeali bárdni Heandarát guhte galgá váldit várá gihppagiid maŋŋil go son ieš lea jápmán: “– Don leat rivttes olmmoš áittardit daid mu jápmima maŋŋá. Áiggon testamentta dagatit, testamenten visot dutnje. Muhto dainna eavttuin ahte lohpidat áimmakuššat dien bumbbá sisdoalu gitta loahpa rádjai” (ÁIII, 128–129). Nie galget divrras persovnnalaš ja oktasaš muittut maid Heaika lea čohkken seilot boahteáigái.

Mitalusaid árbemuittut

Árbbolaččat mitalusa oktavuodas ovddastit Heaikka ođasmahtti jurdagat áiggi ja nuppástusaid mat dađistaga váikkuhit Máhte báikki olbmuid eallimii. Historjjálaš konteavsttas oaidná ahte dutkanhistorjjás leat ovdamearkkat das no sámit, geat leat veahkehan ovdamearkka dihte gielladutkiid, eai leat namuhuvvon dutkamuša mielčállin (Solbakk 1997: 41, 48-49). Seammá guoská govaide maid iešguđet govvejeaddjit leat govven sámi guovlluin; sámit leat dávjá namuhuvvon “Lapps from Enontekiö” dahje “Lapp types”. Olggobealde bohtán dutkamušat leat dasto dávjá dutkamušat “namahis álbmoga birra” (Lehtola 1996: 64; gč. maid Hirvonen 1999b: 34). Heaika rolla čállin *Árbbolaččat*-ráiddus rihkku dán dábi. Jos dutkanhistorjjá konteavstta oktavuodas jurddaša sámiid rolla dutkanobjeaktan, de lea Heaika čállinbargguinis ođasmahtti ja ovddabealde iežas áiggi. Dasa lassin lea Heaika gili olmmoš, ii ge leat muhtin olggobealde bohtán

¹⁹ Mu jorgalus.

etnográfá dahje gielladutki gii čađaha dutkama. Su bargu doaibmá *Árbbolaččat* teavsttas geahčastahkan ovddos guvlui, goas sámit ieža dutket iežaset historjjá, kultuvrra, giela ja nu ain viidáseappot. Lehtola čujuha maid dasa mo sámit leat doaibman dutkanmateriálan akademiijas ja deattuha: “The question of how indigenous peoples can affect the image of their past is not only an academic problem, but a practical challenge to education and general knowledge to allow the collective self-knowledge and interpretations of indigenous peoples to be manifested” (Lehtola 2005b: 87). Krister Stoor fuomášuhtá dán oktavuodas dehálaš oasi mii gullá luhtedutkanhistorjái. Son dadjá ahte ruotabeale sámiide mitalanoasit leat dehálaš oasit juoigamis. Dutkit geat ovdalis áiggi fitne báddemin luđiid báddejedje dávjá dušše juoiganosiid, eai dat bádden dalle go juoigi mitalattai. Mitalus lea dehálaš danin go das juoigi čilge maid son juoigá. Čilgehusas leat ovdamearkka dihte dieđut olbmo birra gean son juoigá, mo juoigi justa dainna luđiin mittaša nuorravuodá áiggi dahje sáhttet leat dieđut báikki birra gosa su bearaš lea johtán buolvaid mielde (Stoor 2012). Heaika doaibmá *Árbbolaččat* mitalusas sámi dutkin gii gáibida ahte su jietna gullo, iežas ja kollektiivva bealis. Heaika dahká dan barggu ovdal go ođđa infrastruktuorra geahpeda kommunikašuvnnaid ja vejolašvuodaid johtit Davvi-Suomas, vaikko dakkár geaidnobarggut álggahuvvojit mitalusas. Son dattege ii bargga dan okto. Vaikko girjeproseakta lea su jurdda ja lea son guhte ákkastallá manin dát lea stuorra ja dehálaš dutkanbargu, de son seammás hásttuha siidaguimmiid ja eará guovllu olbmuid oktasaš fidnui. Ieš son jurddašaddá iežas ja earáid rolla ja dát refleksuvnnahtet ihtet su beaivegirječállosiin. Reflektivitehta lea ge álgoálbmotdutkiid otná dutkanetihka mielde guovddáš čuokkis dákkár proseassas. Vejolašvuodta hábmet iežamet dutkanhistorjjá iežamet jienain, lea Margaret Kovacha mielde buoremus vuohki hástit olbmuid searvat ja oažžut sin beroštit (Kovach 2009: 33, 60).

Heaika dahká dárkilis ja duođalaš materiálačoaggima ja geahččala háleštit buot olbmui geain livčče dehálaš dieđut. Olbmo vásáhusat leat muitaleami ja muittu vuodđu ja dat leat mielde hábmemin olbmo máilmmioainnu. Nu guhká go vásáhusdieđut sirdojuvvojit buolvvas bulvii njálmmálaččat, de sáhtá jurddašaddat daid hárrái ja heivehit mitalusaid iešguđet dilálašvuodaide. Aimo Aikio čilge ahte olbmo eallingearddis sáhtá válljet mitalusaid ja deattuhit dihto áššiid. Muitaleaddji sáhtá nannet mitalusa sosiála konstrukšuvnna duođalašvuodá vásáhusain, maid guldaleaddji de sáhtá heivehit iežas eallinvásáhusaide (Aikio 2010: 67–72). Aikio čilge vel:

...mun boadán sin maŋis ja joatkkán guhkkelebbui...

Okta eallinvásáhusaid strukturerema vuohki lea muitaleapmi. Eallingearddi muitaleapmi lea dihto láhkai reflekteren. Muitalemiin olmmoš rievdata reflekterejuvvon vásáhusdieđu dakkár hápmái man son sáhtta maŋjelis váldit atnui. Dan dihte muitaleapmi lea oalle dehálaš birgema ektui. (ibid: 69)

Aikio gohčoda *mielddiehtun* daid lassedieđuid, mat johtet muitalusaid ja luđiid mielde ja čatnasit daidda. Mielddiehtu ii muitaluvvo muitalusas, muhto lea dakkár diehtu man vuodul guldaleaddji ádde diđoškeahtes oasi sisdoalu mearkkašumis. Mielddiehtu lea dakkár diehtu man guldaleaddji oažžu go lea máŋgii gullan seammá muitalusa dahje luođi, ja mielddiehtu dasto maid sihke seailu ja sáhtta lassánit juohke háve go muitalus muitaluvvo (Aikio 2010: 75–76). Áiggi mielde luohtái čoaggana muitalusačoakkáldat mas lea mielde luođi mielddiehtu, mii Aikio mielde “[...] čilge luođi, dahká luođi áigequovdilin, čatná luođi muhtun olbmui, govve áiggiid ja addá historjjálaš dieđu, hukse rámmaid luohtái, govve geahččanvuogi, govve luođi habitusa ja disposišuvnnaid jnv.” (Aikio 2010: 82). Davviamerihká indiána čáli ja girjjálašvuoda dutki Louis Owens govvida muitaleami sullasaš funkšuvnna Davvi-Amerihká álgoálbmogiid gaskkas:

For the traditional storyteller, each story originates with and serves to define the people as a whole, the community. This fact, of course, does not preclude the essential adaptation and evolution of each story as it is told, for as Dennis Tedlock has explained in regard to the Zuni of New Mexico, “the storyteller-interpreter does not merely quote or paraphrase the text but may even improve upon it, describe a scene which it does not describe, or answer a question which it does not answer”. (Owens 1992: 9)

Nu guhká go historjáfievrrideapmi dáhpáhuvvá njálmmálaččat, dat govvida ealli, dynámalaš árbevieru ja giela ja dan sáhtta heivehallat dilálašvuoda ja dárbbu mielde, nu mo Aikio ja Owens čilgeba. Lea justa njálmmálaš árbevieru dynámalašvuolta mii lea dan nana bealli. Mitalusat mat leat seilon buolvvaid mielde, leat dahkan dan go daidda leat lasihuvvon ođđa elemeanttat ja leat dan láhkai ođasmahttojuvvon (Petrone 1990, lohkan: Weaver 1997: 21). Dákkár jurdda lea mihtilmas álogoálbmotgirječáliid gaskkas. Jace Weaver čujuha čállái Thomas King go guorahallá mo njálmmálaš ja čálalaš girjjálašvuolta deaivvadit USA álgoálbmotgirjjálašvuodas: “[...] the advent of written Native literature has provided Native writers with common structures, themes and characters which can effectively express traditional and contemporary concerns about the world and the condition of living things” (King 1990, lohkan: Weaver 1997: 25). Girječáli Kirste Paltto (2010: 44) čilge muitaleaddji dehálaš rolla sámi servodagas:

Like yoiking, Sámi oral tradition is linked with the Sámi perception of world as being replete with various spirits and guardian figures. Stories and reminiscing have been ways of presenting Sámi history, but they have also had the function of building the future. As with many other Indigenous peoples, the Sámi have also had specifically chosen storytellers (or "historians") whose role was to know and remember the stories of their and previous generations. In this way, knowledge was transmitted not only about traditions and bygone life but also about the land and interaction with the land, including an understanding of human responsibilities and rights.

Davviamerihká indiána čálli Leslie Marmon Silko deattuha man dehálaččat muitalusat leat báikegoddái, go daid bokte don diedát ahte dus lea gullelašvuhta ja mo dat lea. Seammá bargá Gerald Vizenor. Son dadjá ahte Davvi-Amerihká álgoálbmogiid gaskkas identitehta hábmejuvvo muitalusain. Ii baljo livčče čearddalaš didolašvuhta aktiivva välljejumiid haga ja leat dakkár välljejumit mat ihtet muitalusain. Gielas ja muitaleamis lea fápmu vuodđudit báikegottiid ja Vizenora mielas eai olbmot oba ge sáhte eallit muitalusaid olggobealde. Muitalusaid bokte olmmoš oahppá iežas álbmoga historjjá. Mánŋa davviamerihká álgoálbmotčálli dovdet ahte sii leat oassi otná servodagas muhto sin oktavuoha čearddalaš máttuide, vieruide, gielaide ja meanuide čatnet sin báikkiide. Oktavuoha báikegottiide doaibmá árbin ja sis lea boahtteáigi man vuodđu leat vássánáiggi vásáhusat. Mitalusat, mat gullet njálmmálaš árbeviriid, leat magiija mii čatná buot dáid elemeantaid ja jurdagiid oktii. Árbevirolaš muitalusat gullet kollektiivii ja muitaleaddji rolla árbevirolaš servodagas lea leahkit mielde báikegotti seailuheamen. Álgoálbmotčáliin lea didolaš geatnegasvuodadovdu álgoálbmotkultuvrra lahtun ja sin teavsttat dávjá speadjalastet báikegotti oktavuoda báikái (Weaver 1997: 40–43). Davviamerihká álgoálbmotdutkiid fuomášumit muitalusaid sajádagas servodagas sulastahttet ollu luhteárbeviero mearkkašumi sámi servodahkii, mo luodi doaibma čatnasa báikái ja báikegotti sosiála eallimii.

Čálalaš girjjálašvuhta lea teknihkalaččat bleahkka báhpara alde, dat lea materiálalaš ávnnas. Sisdoallu lea ollu eanet. Muhtin dutkit geat leat guorahallan njálmmálaš ja čálalaš kultuvrraid leat čuoččuhan ahte čála lea ovddidan njálmmálaš kultuvrra álbmogiid nu gohčoduvvon "historjjálaš didolašvuoda". Dat dahká ovdamearkka dihte ahte mii ii šat sáhte "guodđit" dieđuid mat eai leat dárbbalaččat justa áigái ja dilálašvuhtii goas juoga njálmmálaččat muitaluvvo. Čála dahká vejolažžan suokkardallat vássánáiggi ja earuhit mii lea duohta ja mii lea boastut (Ashcroft, Griffiths ja Tiffin 1989: 81). Jos guorrasa Aikio ja Owensa árvoštallamii árbevirolaš muitalusa dáfus, ja geahččá luhteárbeviero doaimma sámiid gaskkas, de sáhtá čuoččuhit justa

...mun boadán sin maŋis ja joatkkán guhkkelebbui...

nuppi gežiid: njálmmálaš fievrrideamis doaibmá historjjálaš didolašvuohta, muhto ii dakkár stirdon hámis go čálalaš girjjálašvuođas. Gerald Vizenor ge bajida mitalanárbevieru árvvu: "The notion, in the literature of dominance, that the oral advances to the written, is a colonial reduction of natural sound, heard stories, and the tease of shadows in tribal remembrance" (Vizenor 1994: 72). Njálmmálaš mitalaepmi ovddasta historjjálaš didolašvuođa go das sáhtá njulget ja heivehallat sisdoalu áiggi rievdamiid ja dárbbuid mielde. Leslie Marmon Silko deattuha ahte sin njálmmálaš árbevierru lea ain eallimin. Son gullá dološ mitalusaid dálááiggi mitalusain, vaikko muhtin mitalusat dáidet rievdan dološ hámi ektui. Sin njálmmálaš árbevierru ii leat dakkár stirdon bázahusat maid vilges etnográfát ohcet go dutket álgoálbmotservodagaid (Silko 1981: olggožis).

Árbbolaččat-ráiddus dahkkojuvvo Heaikka materiálačoaggin ságastallamiid bokte ja boadus fievrriiduvvo dasto báhpára ala. Heaikka girječállinproseassas šaddá dasto dialoga ovttaskas olbmo ja kollektiivva gaskkas. Peannain Heaikkas ja báikegottis lea kontrolla sin ja guovllu historjjás. Dát lea dehálaš oassi otná álgoálbmotdutkanmáilmmis, erenoamážit maŋimus jagiid álgoálbmotmetodologiija akademalaš ságaskuššamis. Dát muittuha Davvi-Amerihká indiánaid identitehta vuodu, nu mo Gerald Vizenor čilge: "Native-American identities are created in stories, and names are essential to a distinctive personal nature, but memories, visions, and the shadows of heard stories are the paramount verities of of a tribal presence" (Vizenor 1994: 56). Heaikka áigumušat ja jurdagat sohkaŋirjji čállima oktavuodas *Árbbolaččat*-ráiddus muittuhit mo Vizenor (1994: 63) giedahallá girjjálašvuođa sajádaga álbmogiid birgemis, go son dutká odđaset davviamerihká álgoálbmotčálliid teakstadužiid, maid vuodđu lea njálmmálaš árbevierru:

The postindian turns in literature, the later indication of new narratives, are an invitation to the closure of dominance in the ruins of representation. The invitation uncovers traces of tribal survivance, trickster hermeneutics, and the remanence of intransitive shadows. The traces are shadows, shadows, shadows, the natural reach of shadows, memories, and visions in heard stories.

Čálalaš gáldut eai leat goassege seammá go ealli njálmmálaš árbevierru, Liikká sáhtá *Árbbolaččat* oktavuodas jurddašit ahte jos nuorat fárredit eret Máhte báikkis, de eai dáidde mitalusat seailut njálmmálaš hámis. Heaikka girji šaddá diehtogáldun guovllu olbmuid eallimis, nu mo dalle lei, ja girjjálašvuohta sáhtá leat mielde nannemin olbmuid identitehta ja gullelašvuođadovddu smávva sámi báikái, vaikko eallin rievdá.

Giella ja historjáfiivrídeapmi

Giellas lea stuorra mearkkašupmi go lea sáhka njálmmálaš ja čálalaš historjá- ja kulturdieđuid fiivrídeamis. Teavsttas eai leat ollu oasis mat čujuhit Heaikka sohkgagirjji giellaválljemii, muhto *Árbbolaččat* nuppi oasis beassá lohkki diehtit ahte girji galgá almmuhuvvot suomagillii, ii ge sámegillii. Heaika fidne veahki báhpas ja dan eamidis sihke ruhtadoarjjaohcamii ja gielladikšumii:

Eahpesihkkaris vuordima áiggit ledje meattá. Girji almmustuvašii vel goas nu, mánggaid jagiid bargu ii manašii duššás. Báhpa rovvá, suomagielmäister, lei mannan čađa giehtačállosa gielalaš beali, muhto lei dárbbu mielde dahkan cuigehusaid ja divvunevttohusaid maiddái sisdollui. (ÁII, 47).

Heaika čállá girjji suomagillii, ja dan sáhhtá dalle lohkat sihke guovllu olbmot ja muđui Suoma stuorraservodaga lohkkít. Heaikka sohkgagirjji giella speadjalastá dan ahte Heaika ja eará Máhte báikki olbmot leat oahppan suomagiela skuvllas, vaikko sámegiella lea sin eatnigiella. Dát elemeanta *Árbbolaččat*-ráiddus govvida sámegiela dili nu mo lei Suoma skuvlasystemas mañnil go Suopma oaččui iešstivrejumi 1917s, nu mo dat čilgejuvvo historjjálaš gálduin. Samuli Aikio čilge ahte suomagielas lea leamaš hui nana sadii álbmoga virgegiellan boarrásis juo, maiddái sámiiid gaskkas riikka davviosiin (Aikio 1992: 213). Historjádutki Jukka Nyysönen (2007: 52–53) čállá ahte sámegiela oahpahus Davvi-Suomas ii lean vuoruhuvvon oassi nuorra suoma stáhta našuvdnahuksen-proseassas:

The nation-building process contained elements that were both empowering and inclusive, as well as others that eroded and assimilated, depending on the factors examined. Both of these elements were visible in the Finnish school system, the most effective institute for assimilation.

Nyysönen čujuha dán oktavuodas suoma historihkkárii Saara Tuomaalai go čállá: ”During the pre-war era the Finnish school system was patriotic, aiming to educate nationalist citizens and create national unity” (ibid: 53). 1960-logus ovddos álge sámít miehtá Sámi vuosttaldit eiseválddiid garra assimilerenpolitihka. Dát dáhphuvai suomabealde maiddái ja lei sámí servodaga siskkáldas lihkadus mas “internáhta buolvva mánát” geat válde alit oahpu, ledje bárisin gáibideamen sámiiid rivttiid. Suomabealde Sámi lávdegotti 1973 progressiivva ja radikála raporttas lei giela mearkkašupmi kultuvrii guovddáš čuoggáin sámí vuoigatvuodaid ovddideami hárrái (Lehtola 2005a: 165, 169–170).

...mun boadán sin manis ja joatkkán guhkkelebbui...

Giela mearkkašupmi lea *Árbbolaččat* teavstta guorahallamis miellagiddevaš: Heaikka sohkgagirjeprošeavtta olis doaibmá sámegiella fievrriid- ja gulahallan-gaskaoapmin ovttaskas olbmo dásis ja báikegotti dáfus, go Heaikka gulahallan diehtoaddiiguin lea sámegillii. Stuoat servodaga ektui dát fievrriidapmi dáhpáhuuvvá suomagillii. Gulahallan dáhpáhuuvvá vel njealját dásis, go teavstta ja lohkki gaskavuohhta doaibmá sámegillii. Šaddá symbolalaš mearkkašupmi das ahte sohkgagirjeprošeakta dattege mitaluvvo sámegillii, vaikko Heaikka čállá girjji suomagillii. Heaikka čállá beaivegirjemerkestemiid sámegillii, eatnigillii, muhto teavsttas ii leat sohkgagirjji giellaválljen problematiserejuvvon, nu ahte lohkki ii dieđe jos Heaikka čálašii dan sámegillii vaikko lei dan sáhttit ge. Dalle oainnat ii jovssaše stuorraservodaga lohkkiiid. Viiddit konteavsttas lea liikká miellagiddevaš oaidnit mo Máhte báikki olbmuid mitalus mitaluvvo sámegillii; *Árbbolaččat* čállá Jovna-Ánde Vest veahkeha iežas váldopersovna go *Árbbolaččat* lea čállon sámegillii, Heaikka eatnigillii. Čálagiella lea mielde bajideamen sihke giela ja servodaga stáhtusa. Lea dat mii visuálalaččat oidno ja das lea sihke praktihkalaš ja symbolalaš mearkkašupmi servodagas. Ngūgī wa Thiong’o (2005: 16–17) gohčoda dan *mental control* go lea ráđđejeaddji(id) giella mii čađat oidno. Čállá Jovna-Ánde Vest bajida *Árbbolaččat*-ráidduin sámegiella árvvu ja buvttada teakstadojji sámegielat lohkkái, gii beassá iežas gillii dan lohkat.

Sáhtta dadjat go suoma skuvlasystema váikkuhusat ja mánáid amasmuvvan ruktui eai leat fáddá *Árbbolaččat*-ráidduis, de deattuhuvvo baicce oktavuodadovdu ja sámegiella geavaheami báikegottis oassin olbmuid oktavuodadovddus ja birgemis. Heaikka sohkgagirjji ovddasta doaresbeale girjjálašvuoda, nu mo Harald Gaski čilge sámi girjjálašvuoda doaibmat: “[S]ami literature is “A Voice in the Margin” as well as “A Voice of the Margin” (Gaski 1997: 204–205). Hans Georg Gadamer (2010: 430) čállá deaivilit gielalaš fievrriidemi birra, go son oaidná ahte dakkár fievrriidemiin, ovddeš áigge álbmotgoddi ihtá min ovdii ja lea min lahka iežas eallinvásáhusaiguin. *Árbbolaččat* mitalusas Heaikka dutkanvuohki lea ságastallat guovllu olbmuiiguin. Gadamer deattuha ahte go mii ságastallat, de dat gáibida ahte mii áddehaddat ja háleštit guhtet guimmiineamet. Áddet ovttá giela ii sisttisoala Gadamera mielde dulkonproseassa, dat lea eallinollašuvvan. Olmmoš ádde giela go eallá dan siste. Olbmot geat máhttet muhtin giela nu bures ahte jurddašit dan gillii, sáhttet maiddá ságastallat ja dan proseassas de áddehaddat gaskaneaset (Gadamer 2010: 424–425). Heaikka teakstadojji lea suomagillii, muhto áidna oasis mas sohkgagirjji teaksta govviduvvo njuolggá *Árbbolaččat*

teavsttas, leat sámegillii. Trilogiija vuosttas girjjis, 15. kapihtal álgá dainna mii árvideames lea Heaikka dutkosa álgu:

«Máhtebáikki olbmot leat leamaš álgoálggus guollebivdit ja dálonat. Mátežis ledje šibihat. Gusat, olles čora sávzzat ja heasta. Maiddái su vanhemiin ledje šibihat, goittot sávzzat ja gusat ledje ja várra maiddái soames boazu ja heasta. Áibbas sierra gánneha máinnašit ahte dát lei jáhku mielde vuosttas heasta guovllus. Badjedilli leamaš váldoealáhussan eatnogátti olbmuiin dušše soapmásiin. Máhteža ádjá vanhemat leigga vuosttas ássit gilis. Boatnjá gohčodedje Juoksan ja son fárrii ávdin njárgii gos nu badje-Eanus, áhkká lei dážaolmmoš, die lea áidna diehtu mii sus lea báhcán. Nu ahte Máhtebáikkis lea dál ásojuvvon beannot čuohte jagi, mii lea daninassii viehka oanehis áigi, dušše viđa guđa buolvva ahki». (ÁI, 158)

Nuppi sajis gokko teavsttas govviduvvo njuolggá sohkgagirjjis, lea go Heaikka čállá heastadoalu birra Máhtebáikkis. Dán sitáhtas oaidná mo servodat lea rievdan heastadoalu perspektiivvas: «Heastta dolle dán čuohtejagi álgogeahčen jábáleamos dáluin. Báhppalis lei heasta, leansmánis lei heasta, nu ahte gii livččii jáhkkán dalle ahte ovdal go duhátjahki molsašuvvá, de guovllus illá gávdno šat oktage heasta» (ÁI, 209). Dát nanne vel eanet Heaikka rolla ovddasmannin ja árbedieđuid seailuheaddjin, ovdal go ođđa áiggi bohtin ja kolonialisma menddo ollu nuppástuhttet guovllu. Heaikka čájeha ahte sus leat gulahallandáiddut maiguin son oažžu buori oktavuodá olbmuiiguin, mii muittuha mo Johan Turi govvida juoiganárbevieru háleštan- ja gulahallandáidun. Dan son dahká muitalusain Máhte ja Márjjá birra ja mo juoigan doaibmá iešguđet oktavuodas mátkkis girkoáhči lusa, gos galgaba vihahuvvot (Turi 2010: 169–176; vrd. Jernsletten 1978: 109). Ánde Somby maid čilge luođi árbevirolaš funkšuvnna kollektiivva dialogan. Moderna servodagas individualitehta doaibmá eanet monologan, ii ge olmmoš das oáččo vástádusa servodagas semmá láhkai go oažžu jos muhtin bidjá dutnje luođi (Somby 2007).

Sámegeahtta árvu govviduvvo eanet eksplisihta *Árbbolaččat* dáhpáhusain go lea sáhka sámesearvvi barggus, ovdamearkka dihte go vuosttas sámesearvi vuodđuduvvo Girkosiidii 21.12.-63, de leat vuosttas čoaikkima áššit: “Makkár lea sámegeahtta boahhteáigi guovllus? Sáhtášiigo skuvllas oahpahit sámegeahtta? Leago sápmelaš fuonit go suopmelaš?” (ÁI, 248). Muhtimat geat bohtet čoaikkimii atnet stuorra vahágin go mánát eai gáro šat sámástit gaskaneaset (ÁI, 250). Heaikka lea okta dain guhte searvá čoaikkimii go son berošta sámi áššiin. Sámesearvi dattege ii dán vuoru lihkostuva ja loahpahuvo čakčat 1967 (ÁII, 12). Eatnogátti olbmot eai leat vuos gergosat bargat sámi áššiiguin ja leat eahpidišgoahtán searvvi váikkuhanvejolašvuodaid: “Dál searvi lei nohkan eaige gallis lean báhcán čierut dan maŋŋái” (ÁII, 23). Sámesearvi vuodđuduvvo fas Girkosiidii 1980-jagi álgogeahčen. Dalle lea sámegeahtta dilli áibbas eará, goitge skuvllas: “Sámegeahtta

...mun boadán sin maŋis ja joatkkán guhkkelebbui...

oahpahus lei beassan bures álgui gieldda skuvllain. Iige dál lean šat jearaldat das ahte galggaigo sáme giela oahpahit guokte vai golbma diimmu vahkus, dál gáibidedje ollu eanet” (ÁIII, 36). Heaika lea áidna ovddeš sámesearvvi áŋgiris miellahtuin, guhte ođđa searvvis lea mielde áŋgiruššamin gielladili ja eará sámi áššiid. Heaika guldališgoahtá áŋgirit sámeođđasiid maŋgil go oktii vahágis fáhte sáme gielat ođassáddaga, muhtin áiggi maŋgil go vuosttas háve lea hommán alces ođđa báhtterrádio. Son guldala sihke suomabeale ja norggabeale sáddagiid ja fuomáša: “Ii sámeservodat nu jámas leange go son lei gáddán. Son lei juo jáhkkán ahte buot lei bisánan sámesearvvi nohkamii. Muhto maid vel, viiddis Sámeetnamishan dáhpáhuvai liikká ollu” (ÁII, 229). Heaikka servodatberoštumi ja rabas miela bokte govviduvvo *Árbbolaččat* teavsttas historjjálaš bargu sámi servodagas, nu mo sáme giela ovdáneapmi ja sámeservviid bargu. Sáme giela beaivválaš dilli, nu mo ruovttugiellan, maid govviduvvo moddii teavsttas. Mánáide geat bajásšaddet Máhte báikkis lea sáme giella ain lunddolaš muhto sii geat orrot stuorit čeahkkebáikkiin lea dilli eará ja suomagiella vuoitá, nu mo govviduvvo go Risten, Ándde guoktá Birggeha nieida gii orru Girkosiidas bearrašiinnis, geahččala sámástit boarrásat gánda guoktáide:

Mánát riegádedje guovttegielat bearrašiidna ja hállagohte birrasa váikkuhusas dego iešalddes riikka váldogiela. Risten lei duodas geahččalan gáhttet ruovttus sáme giela, muhto lei das oalát eahpelihkostuvvan. Sammu ii gárron šat sámástit ja lei ovdamearkkainis hohkahan Lauri Olavige iežas láhkásažžan. (ÁII, 146)

Sitáhtas muitaleaddji doaibmá kommenterejeaddjin. Dás čujuhuvvo sihke *Árbbolaččat* muitalusmáilbmái ja historjjálaš kontekstii go lea sáhka sáme giela ovdáneamis almmolaš sámeservviid bokte ja ruovttueallimis. Sáme giela dilis eai leat nu čiekŋalis govvádusat persovdnadásis. Muitaleaddji láidejeaddji posišuvdna baicce lokte perspektiivva eanet dainna lágiin ahte dilit mat govviduvvojit leat oahppásat muđui ge Sámis, eai dušše suomabealde, gos *Árbbolaččat* dáhpáhusat leat.

Heargenjár-Lásse eallingeardi

Heaikka nubbi čállinprošeakta lea čállit girjji muhtin Heargenjár-Lásse eallingearddis. Dutkkadettiin sohka- ja historjágirjedieđuid, Heaika gullá dán ádjá birra vuosttas geardde *Árbbolaččat* vuosttas oasi loahpageahčen go Biret-Káre, Áhkku, namuha su. Heargenjár-Lásse lei bohtán máddeleappos ja ásaiduvvan guvlui. Áhkku muitá velá ahte lei gávccenuppelotčuode čiežalovevidas go son bođii (ÁI, 249). Heargenjár-Lásse lei álggus orron doppe gos Heaikka vilbealli Issát dál orru. Heaika beroštišgoahdá ádjá historjjás ja dáhttu diehtit eanet Lásse birra. *Árbbolaččat* nuppi oasis čállá Heaika beaivegirjjis 30.9.70 ahte Káhtarin diehtá somás fearániid Heargenjár-Lásse birra (ÁII, 84). Káhtarin lea dálueamit ja duojár, guhte lea náitalan siidaguimmiin Penttiin ja lea golmma máná eadni. Mánát leat ollesolbmot ja leat fárren eret Máhte báikkis. Vaikko Káhtarin ii dávjá namuhuvvo teavsttas, son lea dehálaš oalgepersovdna *Árbbolaččat* muitalusas go sus lea guovddáš rolla váldopersovdna nuppi čállinprošeavttas. Káhtarin namuhuvvo vuosttas geardde go su isit Pente fitná muitaleamen jápmaságaid Birggehii ja Ándii. Birgget jearrá lea go nubbi kránnjá Káisa ollu golgan maŋŋil go isit lea oastán biilla. Pente dasa vástida: “ – In leat oktiige oaidnán lávkemin biilli. Iige leat Káhtaringe gii goarru beivviid lássaguoras” (ÁI, 114). Káhtariinna eallin govviduvvo oktageardánin dassázii go Heaika jearahišgoahdá sus dieđuid Heargenjár-Lásse birra. Káhtarin lea bajásšaddan smávva meahcegilázis Stálonjárggas ja Lásse-ádjá lei dolin ovttá gaskkas orron doppe. Heaika fuobmá makkár diehtogáldu nisu lea ja jearaha sus dieđuid. Beaivegirjemerkesteamis 26.1.71 Heaika šálloša go ii ovdal lean oahpásmuvvan buorebut Káhtariidnii, go sus livčče ollu dieđut dán ádjá birra:

Káhtarin diehtá ollu, didii vel dange, gos Heargenjár-Lásse lei riegádan ja manin lei fárren deike. Lásse-ádjá lei riegádan Gihttela Bohkás, doppe náitalan ja báhcán leaskan ja guođđán buot – dálu, ustibiid, oahpes eallinvuogi – ja johttán davás. (ÁII, 88–89)

Káhtarin muitala gullan ahte dáidá Lásse-ádjás báhcán bárdni Gihttela beallái, muhto dan ii dieđe vissásit, ii ge Káhtarin liiko lebbet golgoságaid mat eai dáidde leat riekta ge. Heaikkas dát diehtu aŋkke nanne su sáhkkes miela go dáidet Lásse-ádjás velá maŋisbohttit doppe máddin (ÁII, 104).

Dán čállinprošeavtta oktavuodas eai leat seammalágan geardduheamit Heaikka beales man dehálaš čállinbargu dat lea, ii guovllu olbmuide ii ge bajidan dihte iežas persovdna. Prošeakta jorrá baicce muitalusas eanet Káhtariinna vejolašvuohtan beassat eret oktageardánis árgabeaieallimis. Ii leat dušše Heaika gii sávva ahte su ge muittašedje

...mun boadán sin maŋis ja joatkkán guhkkelebbui...

maŋjil go son lea jápmán, ahte su namas livččii man nu earenoamáš árvu. *Árbbolaččat* goalmát oasi álgogeahčen dovddasta ge Káhtarin dákkár dáhtu:

Dán materiálačoagginbarggus lei šaddan Káhtariidnii váibmoguovdoášši. Das šattai vel goas nu girji, son diđii. Dat livččii muitalus Heargenjár-Lásse girjás eallimis, muhto seammás das livččii máinnašupmi suge birra. Iežas nama oazžun girjji siidduide mearkkašii ollu maiddái Káhtariidnii. Dat livččii juogalágan dovddastus ahte songe lei leahkimin. Dálueamidin Máhtebáikkis son lei šaddan eallit vehá dego suoivanis. Ii oktage diehtán gili olggobealde olus su birra, son beakkehivččii easka dalle go jápmá, muhto vajálduvašii fas fargga go lei hávdái luitojuvvon. (ÁIII, 16)

Sitáhta vuosttas cealkagis lea goalmátpersovdna olggobeale muitaleaddji mii ovdanbuktá Káhtariinna váibmoášši. Káhtariinna jietna ja perspektiiva dasto ihtet guokte čuovvovaš cealkagiin. Nuppi cealkagis geavahuvvo gaskkalaš muitaleapmi. Sitáhta maŋimuš cealkagiin lea olggobeale buotdiehti muitaleaddji mii dáhkida ahte lohkki ádde manne Káhtarin nu áŋgiruššá dáinna Heargenjár-Lásse proševttain. Vaikko girjjálašvuodadutkit eahpidit ahte muitaleaddji sáhtta leat áibbas “buotdiehti”, de geavahuvvo buotdiehti-doaba dan oktavuodas ahte dat dovdá persovnnaid siskkimus jurdagiid ja dovdduid, dat dovdá vássán-, dálá- ja boahteáiggi dáhpáhusaid, dat sáhtta leat sajiin gos persovdna lea áibbas okto ja buktá kommentáraid persovnna bealis. Buotdiehti muitaleaddji sáhtta maiddái oaidnit mii dáhpáhuvvá moanat sajiin oktanaga (Rimmon-Kenan 2002: 96). Dán oasis buotdiehti muitaleaddji čuovggaha nissona dili *Árbbolaččat* muitalusas ja dalááiggi historjjálaš konteavsttas. Lea váttis dadjat lea go muitaleaddji duodaid buotdiehti, nu mo Wood maid (2008: 6) fuomášahtta: “On the other side, omniscient narration is rarely as omniscient as it seems. To begin with, authorial style has a way of making third-person omniscience seen partial and inflected”. Dan sivas sáhtta ge muhtumin vuohhtit *Árbbolaččat* čáli jiena muitalusas, gaskkusteamen dieđuid lohkkái ja váldimin beali. Káhtariinna áŋgiruššama oktavuodas oaidná ahte su sávaldat šaddá kontrástan dasa mo su eallin lea leamaš dassáži go Heaika jearahišgoahtá Heargenjár-Lásse birra:

Káhtarin lei juo nu čađa hárbjána boadnjásis ahte ii máhtán oppa jurddašitge ahte dat livččii sáhtán leat vehá earalágan. Ja go olmmoš olle dihto ahká, de uhcit ja uhcit son šat ádde eallimis gáibidit. Káhtarin duddjui, divššui šibihiid, doalai dálu ja biepmat isida iige gullostan goassege biehkumin iežas garra eallinoasi. (ÁII, 222)

Sitáhtas lea buotdiehti muitaleaddji: Muiteleaddji ovddasta jiena mii bajida nissona árvvu ja buot barggu maid son ferte bargat, sihke Káhtariinna beales ja viiddit perspektiivvas, mo sámenisu ferte leat barggán vai bearaš ceavzá. Cealkka “Ja go olmmoš

olle dihto ahká, de uhcit ja uhcit son šat ádde eallimis gáibidit”, lea kontrásta sitáhta vuosttas cealkagii. Dat ovddasta muitaleaddji posišuvnna mii jurddašaddá viidát ja eanet oppalaččat go persovdna ieš. Káhtarin ii ieš hálldaš perspektiivva dás go ii leat jáhkehahtti ahte persovdna jurddaša iežas birra ahte “ii máhttán oppa jurddašitge ahte dat livččii sáhttán leat vehá earálágan”. Muitaleaddji dadjá lohkkái ahte vaikko Káhtarin dohkkeha iežas dili, de dat ii mávsse dan ahte nissonis eai livčče eará niegut ja áigumušat eallimis. Káhtariinna dáhttu nannejuvvo go lea čađat son gii áŋgiruššá vai Heaika gárvvistivččii girjji. Lea Heaika gii álggaha Heargenjár-Lásse eallingeardeprošeavtta, muhto su rolla lea dattege eanet passiivva.

Heaika oažžu Káhtariinnas dieđuid ádjá birra mánggaid jagiid, muhto su bargu dattege ii ovdán. Heaikka ja Káhtariinna goabbatlágan posišuvnnat dán prošehtii ihtet dialogas mas Káhtarin áŋgiruššá vai Heaika finašii Stálonjár-ggas gos su viellja orru, oažžun dihte eanet dieđuid Lásse ádjá birra:

Nu ahte jos finašit ieš Stálonjár-ggas de fidnešit doppe vel ollu lasi dieđuid, dajai Káhtarin ja leikii Heikii káfe. – Fitnat gal measta seadašii. – Sihkkarit gánnetivčče. – Na gánnetivčče várra. – Sáhtášeimme fitnat ovttas, bivde Nillá sáhttui. – Ii datge leat munnuidda veadjemeahttun, árvalii Heaika ja juhkagođii káfe. (ÁII, 223)

Lohkki vuohtta ahte Heaika ii áŋgiruša mátkki seammá ollu go Káhtarin. Heaika lea dattege viehka várrugas, son eambo geažida ahte sus ii dáidde leat nu miella mátkkoštit. Dán sitáhtas oaidná ahte goappaš persovnnaid sátneválljemat ovddastit goappá ge dáhtuid čállinprošeavtta áŋgiruššamis. Dán oktavuodas geahčan filosofa Gadamera fuomášumiid sáni iežas dialektihkka doaimmas, mii lea juoga mii addá juohke sátnái siskkáldas mánggabealatvuoda. Juohke sátni gullá ollisvuhtii ja dan ollisvuodas čuodjá giella masa sátni gullá. Sánis maiddá ilbmá máilmmioaidnu mas sátni lea vuolgán. Juohke sátni gullá iežas bottu dáhpáhusii ja danin sátni diktá lagašvuoda ihtit dasa mii ii daddjo, muhto masa sátni geažida (Gadamer 2010: 500). Dialoga Heaikka ja Káhtariinna gaskkas lea dakkár boddu, mas lohkki dovdá lagašvuoda dasa mii ii daddjo njuolgga danne go dat čuodjá giella ollisvuodas ja sániid máilmmioainnus. Dialoga sánit gullet viiddit oktavuhtii, sihke teavstta ja teavsttaolggobeale konteavsttas. Geažideapmi lea sámiid gaskkas dábálaš

...mun boadán sin maŋis ja joatkkán guhkkelebbui...

gulahallanvuohki go lea juoga maid man nu sivas ii áiggo dadjat njuolgga.²⁰ Nuppi dáfus Heaika viggá beasadit mátkái mannamis, nu mo su vástádušat čájehit: “– Fitnat gal measta seadašii”, “– Ii datge leat munnuidda veadjemeahttun”. Son ii biehttal vuolgimis, ii ge lohpiit maidege. Nuppe dáfus Heaika maid garvvaša muitaleames Káhtariidnii ahte son lea eahpidišgoahtán olles Heargenjár-Lásse prošeavtta go vástida: “Na gánnetivčče várra”. Heaikka kondišunála geavaheapmi “seadašii”, “gánnetivčče várra”, nanne Heaikka gulahallangealbbu. Son áigu garvit konflikttaid Káhtariinnain, ii ge háliit soardit su dovdduid ja seammás ii ge háliit movttiidahttit su vel eanet mátkki hárrái. Ná Heaika viggá hui fiidnát geažidit iežas posišuvnna Káhtariinnai ja birgehaddat nissoniin dán oktavuodas, muhto nu mo dialoga čájeha, Káhtarin ii viša dakkáriid gullat, son ii fáhte Heaikka geažidemiid. Son lea menddo ollu vudjon iežas áigumušaide.

Geažiduvvon dieđut dán dialogas muittuhit luhteárbevieru go das ge ferte dovdat konteavstta mii birastahtta luođi vai fáhte olles sisdoalu. Dát sulastahtta maid juoidá mii čuožžu Maria Chona girjjis *The Autobiography of a Papago Woman*: “The song is very short because we understand so much” (lohkan: Owens 2001: 48). Siskkabeale konteaksta lea oahpis, ii buot dárbbáš daddjot sániiguin. Don sáhtát maiddá jávohuvvat ja dan bokte čájehit ahte don it leat ovttaoavilis. Dovddan dán gulahallanvuogi go lean ieš bajásšaddan dainna. In leat olles mánná- ja nuorravuodas leamaš sámegeilat muhto dát leat liikká hállanvuogit maid lean vásihan go sámegeilat olbmot leat gulahallan dárogillii. Maŋnil go ieš fas ohppen sámegeiela, de lean beassan čiekŋudit sámi beaivválaš giela gulahallanvugiid mearkkašumiide. Láven ieš ge geavahit geažidemiid, vaikko mun maid sáhtán leat viehka njuolggočoalat. *Árbbolaččat* eará teakstaosiin oažžu lohkki lasi áddejumi geažideami doaimmas bajábealde namuhuvvon teakstabihtás. Teakstaosis ovdal dialoga beassá lohkki lohkat maid Heaika jurddaša: “Son lei juo eahpidišgoahtán gánnehiigo guoradišgoahtit Heargenjár-Lásse mohkkás eallinbálgá, leigo oppalohkái jierbmájit jurddašuvvon loaktit searaid diekkár eahpesihkkaris fidnui, go sus lei ollu dehálutge bargu, mii lei datge vel sakka gaskan” (ÁII, 223). Dás geavahuvvo friija gaskkalaš muitaleapmi, go sánit “jierbmájit”, “diekkár eahpesihkkaris” ja “sus lei ollu

²⁰ Davvisámegeillii leat ollu doahpagat mat govvidit iešguđet dákkár gulahallanhámiid; *geažidit*, gi nyss om, ymte om (Nielsen 1979 *gæžedit*), *garvit*, omgá sannheten (Nielsen 1979 *gâr'vet*), *mohkohallat*, bruke omsvøp, komme med utflukter (Nielsen 1979 *mokkutâd'dât*) ja *moalkái*, som ikke snakker bent frem (Nielsen 1979 *moal'kai*). Geahča Gaski 2010a s. 35-40. Don sáhtát maiddá jávohuvvat ja dainna čájehit ahte don it leat ovttaoavilis.

dehálutge bargu”, leat Heaikka sánit. Daiguin son unnida vuordámušaid sihke alces ja lohkkái, Heargenjár-Lásse prošeavtta čađaheami ektui. Heaikka perspektiiva čájeha buot eahpesihkkarvuoda mii dasto boahťa ovdan dialogas su ja Káhtariinna gaskkas ja dat nanne konnotatiivva dulkoma geažideami mearkašumi hárrái.

Heaika fitná loahpa loahpas Stálonjárdgas, gos son galleda Káhtariinna vielja Ivvára ja su eamida Hildedá. Doppe son deaivá olbmuid geat ellet vel eanet doaresbealde ja eanet dološáigásaš eallima go Máhte báikki olbmot. Heaika hirbmadit ilosma dán mátkkis. Son beassá leat fárus jávrebivddus ja hálešta olbmuiguin doložiid birra. Dán mátkái lea son buktán báddenmašiinna ja beassá báddet buot ságastallamiid. Dattege ferte Heaika dađistaga dovddastit ahte dán háve ii oro šaddamin girji, son ii náke dan čállit. Maŋŋil Stálonjárdmátkki Káhtarin jámma jearaha man guhkás Heaika lea joavdan dainna bargguin: “Dát lei Heikii hui váttis gažaldat. Bargu ii leat ovdánan geasi rájes ii binnáge. Lei gal muhtumin ain guldalan kasehtaid, muhto sus ii lean uhcimusge diehtu guđe geažis galggai álggahit” (ÁIII, 38). Heaika ii gáro vástidit áibbas rehálaččat ja viggá garvit muitaleames duohtadili: “– Ammal juo goittot vehá lea ovdánan dat bargu? gorddii Káhtarin. – Ovdánan gal lea, in mun dan. Muhto das lea liikká ollu bargu” (ÁIII, 38). Heaika ain garvvaša muitaleamis mo ášši lea, go juo nisu lea nu áŋgir. Heaika lea várrugas go vástida, eambo geažida ahte ii dat nu ovdán dat bargu. Heaika viggá vel moadde jagi čállit ja loahpas šaddá ge veahá dramáhtalaš boddu go Heaika gávnnahe ahte son ii náke loahpahit girjji Lásse-ádjá birra: “Dát lei hui váttis boddu Heikii. Son fertii viimmatge miedihit alcesis ahte eallingearddis ii šattašii mihkkege. Lei gal duođas geahččalan, muhto ii lean oppa áiggis beassan albmaláhkai álgui” (ÁIII, 168). Vuosttas cealkaga muitaleaddji olggobeale posišuvdna čujuha dasto nuppi cealkaga Heaikka siskkabeale perspektiivii, go ferte “viimmatge” miedihit ahte son ii veaje gárvvistit dán prošeavtta girjin. Dakkár dovdu lea lohkkis ge, go dát prošeakta ii leat álggu rájes govviduvvon dakkárin masa son bidjá buot návccaid, go buohtastahtá vuosttas čállinprošeavttain. Bajábealde sitáhtat doibmet kontrástan sitáhtaide mat sohkgirjji čállinbarggu oktavuodas deattuhit man mávssolaš dat lea Heikii. Heargenjár-Lásse prošeavtta oktavuodas geardduhuvvo ahte Heaika viggá čállit, ii dat dattege menestuva. Heaika ii ádde riekta manne ii mana čállit. Son lea behtton ja dat čuoheá su iešdovdui. Heaika diehtá ahte olbmot leat vuordimin Heargenjár-Lásse eallingearddi birra lohkat, ja gáhtá go lea oba ge álgán dán ádjá birra čállit. Son ballá maid Káhtarin dadjá, go son ii baljo eará oppa hála ge. Heikkas šaddá velá heajos oamedovdu buohkaid ektui. Son lea

...mun boadán sin maŋis ja joatkkán guhkkelebbui...

orodan nuvttá Stálonjárggas ja boarrásiidsiiddas materiála čoaggima oktavuodas, ja son lea jáhkihan olbmuid ahte dás lea sáhka mahká ávkkálaš barggus. Ovdal go Heaika manná muitalit Káhtariidnii nuppi beaivvi mo dilli lea, de son čálista beavegirjái:

«2.3.-84 [...] Mus lea vehá guorus miella, go ferten luohpat juoga dakkáris, masa ledjen nu čatnan iežan. Heargenjár-Lásse lei juo šaddan oassin mus. Su girjás eallima bokte ledjen beassan iešge eallit, ja su roastilis dagut ja buotlágan hutkáivuolta ja ceavzilvuolta geasuhedje mu. Sus ledje buot dat bealit, mat váilot mus alddán. Danin várra ledjen nu gitta sus. Oidnojuvvon goittot lei ahte mu stuorra jurdda ii galgan goassege ollašuvvat. Dás duohko ferten hárvánit eallit Lásse-ádjá haga ja ohcat sadjái juoidá eará». (ÁIII, 169)

Sátni “oidnojuvvon” čatnasa sitáhtaide mat govvidit mo Heaika eahpida ja garvvaša muitaleamis iežas eahpádusaid birra Káhtariidnii ja lea dábálaš sámi dajaldat mii doaibmá čilgehussan Heikii alcces ge. Beaivvi maŋgil Heaika vázzila Pentte guoktá Káhtariinna lusa. Dialogas son muitala ahte girjjis ii šatta mihkkege. Heaika lea logináre jagi bargan dáinna, Káhtarin lea vuordán girjji seammá guhká. Muitaleami áigi speadjalastá maiddá mo áigi lea vássán; Heaika jurddašišgoahtá juo proševtta *Árbbolaččat* vuosttas oasi loahpageahčen ja *Árbbolaččat* goalmát oasi loahpageahčen son vuollána. Heaika bealušta iežas, son lea duodaide geahččalan. Pente doarju Heikka ja dadjá ahte ii leat su sivva ahte ii šaddan mihkkege. Káhtarin vástádus lea miellagiddevaš, go dat vástida Heikka iežas jurdagiidda mat ihtet beavegirjemerkestemiin:

– Na jos nie lea, de dasa ii veaje maidige, bažirdii Káhtarin. – Mun ledjen juo nu sihkar ahte boahhte gease beassat lohkat dan girjji. Dat livččii mearkkašan munnje hui ollu. Eanet go olmmoš jáhká. Muhto go ii de ii. Lea ahkit fuomášit ahte buot mu stuorra jurdagat leat vuot oktii sotnan duššin. (ÁIII, 170)

Káhtariinna sánit leat vástádus ovddit sitáhtaide (ÁII, 222; ÁIII, 16), main olggobeale muitaleaddji čalmmustahtá Káhtariinna nissona beahttašumi, ja oppalohkái sámenissona rolla ja garra bargguid áiggiid čađa. Káhtariinnas leat leamaš stuorra jurdagat ovdal ge, muhto su eallindilli ii leat suovvan su lihkostuvvat daiguin. Son lea maid eallán maŋimuš jagiid Heargenjár-Lásse bokte, nu mo Heaika ge: “Plánejuvvon eallingeardi lei bajidan su guovddášolmmožin dán áššis” (ÁIII, 170–171). Káhtarin lea čađat movttiidahtán Heikka ja danne šaddá ge beahttašupmi nu bahča go ii menestuva. Dát nanne gova maid lohkki álggus oažžu Káhtariinnas, girji livččii su geaidnu eret Máhtebáikki suoivanis.

Bajábealde sitáhtaid poehtalaš beavegirjemerkestemis ja beaivválaš giela dialogas oaidná lohki ahte Heaika ii leat Heargenjár-Lásse čállinproševttas čađat deattuhan man dehálaš duodaštus livččii dát girji boahttevaš buolvvaide. Heaika lea juo ovttá girjji čállán, dainna lea son guođđán luottaid ja čájehan ahte son birge čállin Máhtebáikkis.

Heargenjár-Lásse eallingeardi lea eanet persovnnalaš prošeakta siskkáldas dásis, nu mo Heaika čállá iežas beavegirjjis. Dan sáhtttá dulkot sivvan manin ii menestuva girjji čállit, Heikii lea doarvá eallit Lásse-ádjá mitalusaid siste, guoradit su luottaid ja govahallat iežas iešguđet dilálašvuodain. Beavegirjemerkesteamis lohkki aŋkke vuohtta ahte sus lea ain dáhttu leat gii nu erenoamáš olmmožin báikegottis, nu mo Káhtarin ge nu čielgasit dovddasta. Sus han leat bohtán vuodđodieđut Heargenjár-Lásse birra. Káhtarin háliida ahte olbmot muittašedje su eará go dušše Máhtebáikki dalueamidin ja duojárin, juoga mii sulastahtta Heikka jurdagiid sohkgagirjeprošavttas.

Sihke Heikka ja Káhtariinna dáhtut govvidit dan mii lea okta luohteárbevieru guovddáš funkšuvnnain, mas luohiti doaibmá nuppi olbmo muittašangaskaoapmin, maiddá maŋŋil go son lea jápmán. Sámi servodagas lea leamaš, ja lea ain, hui mávssolaš dovdat gullevašvuoda lagas olbmuid ja servodahkii. Dán vuohtta *Árbbolaččat* teavsttas ge Heikkas ja Káhtariinnas. Luohteárbevierus luohiti maid doaibmá eallingearde-mitalussan, go olbmo luohiti lea oassi olbmo eallingearddis (Aikio 2010: 72). Káhtarin oaidná Heargenjár-Lásse eallingearddi iežas eallingearde jumežin, Heikka girjji haga eai bázáše sus luottat mat mitalivčče su leahkimis, jápmima maŋŋá. Erenoamáš olmmoš dáidá vel guhkit báhcit olbmuid muitui ovdamearkka dihte luoddi bokte, go olmmoš gii ii leat goassege bargan maidege mii livččii muitin veara. Heaika guovttos Káhtariinnain lávkeba ođđa áigái ja háliideaba muijovvot čálakultuvrra vejolašvuodaiguin, olmmožin gii lea juoidá erenoamážit bargan. Áiggít leat rievdamin johtilit Davvi-Suomas ja Máhtebáikkis 1970–80-logus, njálmmálaš mitalanárbevierru ii ge leat šat sihkkaris muitogáldu, muitun sudno leahkimis.

Heikkas válmastuvvot liikká čállosat Heargenjár-Lásse birra. Čakčadálvi son sádde vuosttas čállosiid muhtin suoma aviisadoaimmahussii, ja doppe sii váldet daid bures vuostá. Olbmot liikojit daidda ja Heaika lea duđavaš. Heaika oažžu vel telefovnna Gihttelis, Lásse-ádjá njealját buolvva maŋisbohttis. Dat movttiidahtta Heikka go dál Lásse-oamehas ii leat šat abstrákta ášši, son lea historjjálaš olmmoš geas vulget suonat gitta dálááigái. Heaika guldala fas báttiid, dutkagoahat dieđuid ja čállá čálusráiddu Lásse-ádjá birra. Gihttel-almmái fas riŋge ja giitá Heikka mávssolaš barggu ovddas, maŋggas leat lohkan čállosiid. Ja son bovdejuvvo vel sin soga lusa maŋit geasi. Buot dát ligge Heikka váimmu, viimmat lea son ge vuoittu bealde. Káhtarin čuohppá buot čállosiid aviissain ja vurke daid isida Poastala gaskii (ÁIII, 186–187). Heargenjár-Lásse bieđggus eallingeardemitalusaid lea álkit čállit go guhkes mitalusa. Heikkas leat ollu dieđut go

...mun boadán sin manis ja joatkkán guhkkelebbui...

lea dán čoagginbarggus bádden jearahallamiid, ii ge leat álki dakkár materiála ráddjet. Juohke olbmo eallimis leat ollu muitalusat. Muitalusráidu muittuha ge eanet sámii njálmmálaš muitalanárbevieru, go muhtin álgá muitalit ja nubbi joatká. Dalle beassá välljet ja heivehit muitalusaid nu mo heive, guođđit osiid ja lasihit gokko lea dárbbášlaš (vrd. Aikio 2010: 70–71, Gaski 2011b). Leslie Marmon Silko čilge lagunaálbmoga muitalusaid doaibmat sullii seammaláhkai: “I know Aunt Susuie and Aunt Alice would tell me stories they had told me before but with changes in details or descriptions. The story was the important thing and little changes here and there were really part of the story” (Silko 1981: 227). Ođđa áigi buktá Heikii vejolašvuodaid maid ii lean álggus jurddašan. Smávit aviisačállošii son sáhtá ain duollet dalle muittašit Lásse-ádjá ja su hearvás eallima – son dáidá vel viidát joksán dáid čállošii go jos livččii girjji čállán, go riikaaviisa olaha sihke guovllu olbmuide ja stuorat servodahkii. Sáhtá dasto dadjat ahte Heaika, muhtin váttisvuodaiguin, birge dáinna ge čállinprošeavttain, persovnnalaččat, báikegottis ja muđui stuorraservodaga ektui.

Heargenjár-Lásse eallingeardemuitalusii heive namuhit ahte Stálonjárölbmuide eallin oalát rievdá go Káhtariinna mannji Ánná-Hildá fáhkka jápmá čakčadálvvi, muhtin jagiid ovdal go Heaika čálligohtá aviisačállošiid. Gilázis ássat dalle vuolled logi olbmo ja buohkat leat rehkenastán ahte Ánná-Hildá, guhte lea nuoramus ja dearvaseamos sin gaskkas, váldá várá earáin. Ánná-Hildá jápmin čuohcá dalánaga Stálojávri olbmuide: “Sosiálahávddegotti lahtuguovttus finaiga vel dan seamma vahkus Stálonjárdgas. Gumpe-Ásllaga dolvo alimus ruškki áigge boarrásiidsiidii, son láittastuvai muhtin áiggi ja jámii daid seamma áiggiid, go Stálojávri lei jieknugohtán” (ÁIII, 96). Gumpe-Ásllaga jápmin ja Stálojávri jieknun šaddet giláža nohkama symbolan. Ii leat dušše báiki mii nohká ja olbmot geat jávket, lea olles eallinvuohki mii nohká. Gumpe-Ásllaga namma juo dan muitala, son lea árvideames leamaš gumpebivdi ja danin su gohčodit Gumpe-Ásllagin. Su mielde jávká dološ bivdokultuvra ja eallinvuohki mas olbmot dan guovllus leat eallán. Nuorra geardi lea guođđán Stálojávri, báikegottis ii leat šat joatkka. Dán dáhpáhusa sáhtá oaidnit nuppi dáhpáhusa oktavuodas, *Árbbolaččat* nuppi oasis go Heaika lea čoakkálmásain Pentte luhte ja olbmot šaddet lihkahusaide: ”Heaika čuovui dárkilit čoakkálmásaid jođu ja áddii ahte oppa siida elii čiekŋalis nuppástusaid áiggiid. Son ii muitán goassige oaidnán diekkár lihkahusaid ja su mielas orui ahte son lei beassan lahka čuovvut ovttá áigodaga loahppačájálmasa” (ÁII, 83). Káhtariinna ja eará diehtoaddiid dieđut ja Heaikka čállošat šaddet symbolalaš kulturvuorkán: ii fal ealli kultuvrra

seailluheaddjin, muhto muittašangirjjálašvuohtan ja árbediehtun. Káhtarin ge joatká iežas eallima. Son viimmát johtigohtá veahá Máhte báikki olggobealde isidiin maŋnil go son lea heaitán šibihiiguin, ovdamearkka dihte fitnaba iežaska mánáid gallestallamin. Nie sáhtta leat ahte Káhtarin liikká eallá juobe lagamus bearraša muittus, maŋnil go ieš ii leat šat eallimin.

Čáli ja dáiddár

Heaikka sohka- ja historjágirjeprošeakta čatná oktii *Árbbolaččat* vuosttas ja nuppi oasi, Heargenjár-Lásse eallingeardemuitalus gis álggahuvvo barggadettiin sohkagirjeprošeavttain ja čatná oktii *Árbbolaččat* nuppi ja goalmát oasi. Historjágirji almmuhuvvo *Árbbolaččat* nuppi oasi álgogeahčen. Heaika čállá beaivegirjái 10.12.69: “[...] Giehtačálu sáddejuvnon Piesämäkii, gos galggašii deaddiluvvot girjin. Háleštin ovddit vahkus báhpa rovváin ovttaskas čuoggáid birra” (ÁII, 47). Báhpa Uhro ja su eamit Aino veahkeheaba ohat ruhtadoarjaga ja divodit giela. 150 gáhppálaga galget oktiibuot deaddiluvvot. Go girji viimmát deaddiluvvo ja Heaika oažžu dan gihtii, de dat šaddá Heikii stuorra beahttašupmin. Girji lea uhcci ja asehaš, ii ge Heaika ádde ahte mánaga jagi bargu lea daid bearpmáid gaskii čáhkaduvvon. Son ferte dattege dovddastit dan iežas duodjin. Heaika jurddaša maid olbmot dasa dadjet, sii geat leat hárvánan Biibalii ja diekkáraš assás girjjiide, ja son guhte lea vel veahá rábmostan iežas dutkanbarggu. Heaika mearrida ahte son ferte geahččalit dohkkehit dili nu mo lea: “Son lei dáid jagiid juo nu hárvánan smávva vuottuide ahte ii lean ráhkkanan dákkár beahttašupmái. Sus lei miella sevgii gokčasa vuollái, muhto ii goittotge mannan, go árvidii mo das geavašii” (ÁII, 101). Adjektiivahápmi “dákkár” gullá siskkabeale muitaleaddji posišuvdnii ja bidjá beahttašumi-dovddu ja sániid Heaikka háldui. Heaika dovda iežas láhttenvugiid bures go jo nu guhká lea bargan girjeprošeavttain ja diehtá mo sáhtta garvit šlundumis. Ja leat gal muhtimat geat beroštit girjjiis ge. Vuosttas gii fitná jearramin girjji lea ge Nillá, guhte Heaikka mielas bastá áddet girjji árvvu. Teavsttas eai ide ollu negatiivva kommentárat girječállima ektui maŋnil go girji almmuhuvvo, muhto ovttá teakstaoasis *Árbbolaččat* nuppi oasis, ovdal go girji almmuhuvvo, ihtet muhtin oainnut čállimii. Heaikkas ii leat muhtin áiggi gullon ollu girjji birra, go sus lea lossa miella:

Báikki olbmot navde su juo vajáldahtán dan dutkanbarggu ja ledje duhtavaččat, dasgo háliidedje veahkehit su áddet ahte nie ii sáhtán eallit. Girjji čállin lei várra dušše oktovuodas riegádan joavdelas jurdda, nuorra olmmošge sáhtii muhtumin vehá hovkkiidit. Aiddo nie lei geavvan Heikii. (ÁII, 22)

...mun boadán sin maŋis ja joatkkán guhkkelebbui...

Olles oassi lea olggobeale muitaleaddji perspektiivvas, ovddasteamen Máhte báike-olbmuid oainnu olles čállinhommái ja oppalaččat dan áiggi vuoddoealáhusservodagaid jurdaga dakkár fidnui mii sidjiide lea ollásit amas. Dát oaidnu dávista Ándde oainnu dialogas (ÁI, 9–10) mas son fállá veahki gávdnat Heikii albma barggu. Sitáhta govvida dan maid olbmot jurddašit Heikka čállima birra, muhto maid eai jítносит sutnje daja. Sáhtta dulkot dán olbmuid buorredáhtolašvuohtan, go sii háliidit veahkehit Heikka birget. Seammás dát oaidnu govvida áddemeahttunvuođa, go čállin lea ain viehka abstrákta “ealáhus”. Jos jurddaša sámi historjjá ja servodaga rievdadusaid 1970-logus ja ovddos guvlui, de oaidná mo ovdamearkka dihte beakkán sámi juoigi, dáiddár ja girječálli Nils-Aslak Valkeapää, Áillohaš, didii mo lei välljet earálágan eallinlági go dan mii lei dábálaš sámiid gaskkas, goit ge dalle go son lei nuorra: “Ofte må kunstnaren samtidig leve i motsetnadstilhøve til andre menneske, for nyskaping er ofte det same som brot med gamle haldningar. Vanlege folk likar ikkje å bli forvirra, dei likar ikkje at det blir rikka ved deira livssyn” (Valkeapää 1979: 62). *Árbbolččat* teavsttas govviduvvo ge máŋgii mo Heika dovdá ahte olbmot eai ádde manne son čállá, muhto son lea gierdevaš ja stádis, ii divtte gean ge bissehit su prošeavtta.

Maŋgil go girji almmuhuvvo, olbmot baicce navdet dan buorre girjin. Hemmo-edno árbečoahkkimis Biehtár, Issáha viellja ja Heikka vilbealli, sávva lihku girjiin go Heika namuha ahte son lea geargan ovtta ja nuppi dan áiggi go soai eaba leat oaidnalan. Heika joatká dábis uhcášit iežas barggu: “– In mun dan oaivvildan, ahte it galgga dan gal gáddit, áibbas uhca bargu dušše” (ÁII, 53). Dát stiila doalaha Heikka ain dábálaš sámi gulahallanvugiid siskabealde, go ii vikka bajidit iežas barggu earáid ovddas. Heika lea liikká gudneáŋgir dáinna girjiin, ja dat hehte su oaidnimis ahte muhtin olbmot dattege beroštit das, vaikko eai dáidde lohkat dan justa nu mo Heikka mielas galggašii, ovdamearkka dihte nu mo dán dialogas Nillá eamidiin Káissáin: “– Dat lei gal buorre go čállet dan muitalus min birra, moddjii Káisa šlunddet. – Dat lea čáppa muitalus min eallimis, dajai Heika” (ÁII, 66). Heika dasto imašta manne ba Nillá ii leat eamidasas Káisái doarvái bures čilgen dutkamuša čiekŋalis sisdoalu birra. “Dathan lei ollu eanet go dušše muitalus báikki olbmuid beaivválaš vásihusain, nu go Káisa orui navdimin [...]” (ÁII, 66). Dás ihtá Heikkas fas čavli iežas dutkama dáfus, nu mo son ieš nu máŋgii deattuha dutkanproseassas, muhto son maiddái badjelgeahččá Káissá lohkanvásáhusa ja dan ahte son atná árvvus Heikka barggu. Muhtin nuorat maid beroštit Heikka girjjis, dá dialogain Máhte-vilbeali gáŋddain Viljoin. Viljo jearrá mo girji ovdána: “– Heika, goas

beassat dan girjji lohkat? – Dasa in máhte vástidit. – Das šaddá buorre girji Heandarat mitalii, ná lei árvalan báhpá rovvá. – Áigi čájeta, áigi čájeta” (ÁII, 34). Nuorra bárdni Viljo symbolisere *Árbbolaččat* mitalusas boahhteáiggi ja son ovddasta nuorra miela mii lea rabas beroštit ja duostut ođđa áššiid. Viljo lea okta mitalusa persovnnain guhte vázzá skuvllaid ja vällje fárret Máhtebáikkis, gitta Ruttii, barggu maŋis. Dialoga čujuha maid ovddos mitalusas, go Heandarat, Ándde ja Birggeha áidnabárdni, oažžu dehálaš rolla Heaikka beavegirjegihppagiid áimmahuššamis.

Heaika lea dasto muhtin muddui lihkestuvvan dutkanprošeavttain persovnnalaš dásis ja son lea oľahan dainna guovllu olbmuid. Dát duođastuvvo vel máŋga jagi maŋŋá, go Heaika 1970-jagi loahpageahčen lea sámesearvvi gidđachoahkkimis. Dál lea eará vuoigŋa sámeáššiid ektui go dalle go guovllu vuosttas sámesearvi áсахuvvui 1960-logus. Searvi ii beasa guhká doaimmat ovdal go nohká. Ođđa sámesearvvi gidđachoahkkimis namuhuvvo ahte olbmot leat čálligoahtán sámegillii ge, sihke diktačoakkáldagaid ja románaid. Sámesearvvi ovdaolmmoš namuha Heaikka sohkaŋirjji ja jearrá Heaikkas jos son livččii jáhkán ahte áššit sáhttet ná nuppástuvvat go son barggai iežas girjjiin. Heaika vástida: “– Dat lei dušše suomagillii. – Muhto sámeáššiid birra almmatge. – In leat jurddašan ášši. – Dat lei kulturdahku. – Áibbas uhca ášši dušše, ii das gánnet logu dahkagoahtet” (ÁIII, 60). Dán dialogas Heaika vástida seammá vuollegašvuodain go lohki jo dovdá. Heaikkas lea dattege buorre sivva leat čavlaí girjjistis, nu mo muđui ge govviduvvo su jurdagiin ja molsašuddi muitaleadjiposišuvnnaid bokte. Girji oažžu sámesearvvi jođiheaddji kommentára mielde liigedimenšuvnna: lassin historjágirjin ja Eatnogátti olbmuid eallinmuitalussan, Heaika namuhuvvo dáiddárin, ovttas singuin geat leat čálligoahtán čáppagirjjálašvuoda sámegillii, ja dat lea gal peanta gudni Heaikka ođasmahtti bargui. Son lea beassan geavahit iežas čállindáiddu loktet ruovttugili almmolašvuhtii. Sámegiela árvi bajiduvvo Heaikka sániiguin: “ – Dat lei dušše suomagillii”. Sáni čájehit mo sámi vuoigŋa *Árbbolaččat* mitalusas lea rievdan trilogiija maŋimuš girjgis. Dál sáhtta almmolašvuodas bajidit sámevuoda ja dehálaš sámi áššiid. Nuppi dáfus Heaika ovddasta ja bajida iežas ruovttuguovllu historjjá ja olbmuid, go girji lea suomagillii ja oľlu eanet olbmot Suomas dalle sáhttet dan lohkat. Sámi servodagas lea estehtalaš árvi guovddáš sadji sihke duoŋis ja dáidagis, ovdamearkka dihte son guhte lea čeahppi juoigat, oažžu ánsu das. Estetihkas sáhtta ovddastit kollektiivva oktasaš oainnuid ja vuoigŋa, nu mo Harald Gaski čilge luođi estehtalaš hámis ja ovdanbuktimis ihtit luođi kollektiivva luondu:

...mun boadán sin maŋis ja joatkkán guhkkelebbui...

Dáidaga árbevirolaš oassi dakkár kultuvrras mas kollektiivvalaš bealli leamaš guovddážiis, čájehuvvo dakko bokte ahte oktasašvuohta doalaha kultuvrra eallin. Dakkár servodagas dáiddár ii bargga dušše iežas ovddas, son ovddasta olles álbmoga, son lea oassin bargujuogus mii servodagas lea, ja seammás son lea maiddá okta čeardda ámadajuin olggosguvlui, danin go son duddjo dáidaga. (Gaski 2007: 102)

Dán oktavuodas gohčodan Heaikka peannačeahppin, ii fal dan dihte go son lea čeahppi dahkat peannaid, muhto eanet govalaččat, go son peannain čájeha ahte son máhtá čállit čállosa mas lea estehtalaš árvu. Iežas girjjiin lea son buvttadan juoidá mii lea ođas. Son lea dáiddárin dáhphusaid dárkkueaddji, siidagoibmi ja seammás veahá ravddabealde, eaidanas eallin ja okta sis (vrd. Gaski 2008a: 98). Dát vástida dasa mo Paula Gunn Allen govvida davviamerihká álgoálbmotnissoniid ja mo sii geavahit estetihkka gávdnan dihte iežaset sajádaga eallimis ja servodagas: “We use aesthetics to make our lives whole, to explain ourselves to each other, to see where we fit into the scheme of things” (Allen 1990: 9).

Estehtalaš gaskaoapmin Heaikka girji čujuha ovddos guvlui, jos oaidná Heaikka ođasmahtti barggu ja *Árbbolaččat* historjjálaš konteavsttas. Sohka- ja historjágirji almmuhuvvo 1960-logu loahpageahčen. Sámi historjjá oktavuodas diehtit ahte easka 1970-logu rájes sámit duodaid čálligohte girjjálašvuođa ja sámi akademihkkarat lohkahte universitehtain. Heaikka govvida fikšuvdnateavstta persovdnan dan mii áiggiid mielde lea leamaš ollu dáiddáriid vuorbi: son guhte ii máhte praktihkalaš bargguid, dahje son guhte man nu sivas lea lámis, ii ge sáhte bargat rumašbargguid ja ferte gávdnat eará vuogi birget. Miehtá máilmmi leat máŋggas geat leat birgen justa danin go leat šaddan dáiddárat. Sámi servodagas leat John Savio, Iver Jåks ja Áillohaš dáiddárat geat eai sáhtán joatkit árbevirolaš bargguid, maid sin vanhemat barge. John Savio massii mánnán guktuid vanhemiid, Iver Jåks šattai mánnán lámis ja Áillohaš ii sáhtán bargat bohccuiguin go son ii nagodan goddit bohcco. *Árbbolaččat* váldopersovdna Heaikka dáfus sáhtá dadjat, ahte čállin lea dat mii gádju su go son ii máhte árbevirolaš bargguid nu bures ahte das birgešii.

Beaivegirjemerkesteamat

Heaikka nuppi čállinprošeavttas Heargenjár-Lásse eallingearddis ii boađe girji, muhto Heaikka duhtá loahpas aviisačállošiid. Mánja jagi bargu ii dattege mana duššás. Son ii šat moraš go ii nákke čállit olles girji, go sus lea vel nubbi bargu gaskan (ÁIII, 186). Heaikka guokte čállinprošeavtta doibmet latnjalašgaid goalmát čállinprošeavttain: mo son galgá áimmahuššat beaivegirjegihppagiid (ÁIII, 187). Beavdegirječállin lea priváhta oassi Heaikka prošeavttas šaddat čállin ja govvida sus eará birgengoansttaid. Erohus gaskal dutkamusa ja beaivegirji čilgejuvvo juo ráiddu vuosttas oasi loahpas: “Dutkamuššii son lei čohkken virggálaš čilgehusaid, beaivegirjái čoggui vehážiid su iežas eallin, dakkárin go earát dan oidne ja ieš dan elii ja lei eallán” (ÁI, 262). Dán cealkaga sáhtta dulkot guovtti perspektiivvas: olggobeale muitaleaddji perspektiivvas lohkkis lea loddeperspektiiva ja geahččá Heaikka go lea čállimin ja bardimin báhpáriid. Cealkaga sáhtta maid dulkot Heaikka perspektiivan go lea su iežas eallingeardeprošeakta mii govviduvvo, man persovdna ieš buoremusat dovdá ja mas su iežas jietna gullo. Heaikka beaivegirjemerkesteamat sisttisdoallet su iešbiografii, eallingeardegirjjálašvuohtan, dahje muittašangirjjálašvuohtan, mii lea okta girjjálašvuođa boarráseamos šáŋgeriin. Sohkgirjeprošeakta sisttisoallá kollektiivva báikegotti jienaid, juoga mii lea dábálaš álgoálbmotgirjjálašvuođas, ovdamearkka dihte davviamerihká álgoálbmot-iešbiografijas, nu mo girjjálašvuođadutki Arnold Krupat (1992: 211) dan čilge: “[O]ne finds little or no explicit mention of who-I-am, little or no mention at all of the self as the object of conscious and developed concern”. Heaikka beaivegirjemerkestemiin ihtet latnjalašgaid Heaikka persovnnalaš muitalus ja su jurddašaddamat Máhtebáikki dáhphusaid hárrái ja siidaguimmiid eallimis. Buot lea oidnojuvvon su čalmmiiguin nu ahte sáhtta dadjat ahte merkesteamat leat ovttaskas olbmo reflekšuvnnat sihke iežas ja kollektiivva eallimis. Dá ovdamearka beaivegirjemerkestemiin:

«20.4.1964. Guhkesbearjadatčuovganeapmái. Leat leamaš juo vahku čáppa dálkkit. Muhto dál gal lea lohpidan dálkedieđáhus borggaid, Biret-Kárege logai ahte dál gal áigu riekta árvidit dat radorivgu. Hemmo mánja beaive veajuheapme, divššodin su, in muitalan Birggehii. Ballen juo ahte nágo das goittot loahpas geavai. Lihkus dearvvasmuvai, dábálaš golgodávda dušše. Máret-Ánne-guovttos náitaleaba goas nu čavččabeallai». (ÁI, 267)

Heaikka čállinstiila lea čállit oanehis, deaivilis cealkagiid, ii ge son ráhkat stuorra ášši dáhphusain. Árgabeaivvi mearkkašumit dálkki ja dearvvasvuođa birra álggus ja loahpas Máret-Ánne guokta heajaid birra, ovttain cealkagiin. Nuppi teakstaoasis ihtá dákkár govva beaivegirječállis:

...mun boađán sin maŋis ja joatkkán guhkkelebbui...

Čállosiin vuhtii ahte beaivegirjedoalli lei hui gierdevaš ja várra vehá nággárisge olmmoš. Son ii lean ovddalgihtii dubmen mange ášši nu hálbin ahte dušše dan dihte livččii čuoldán dan beassamis beaivegirjji siidduide. Ja dát ovdagáttuhis vuohki oaidnit áššiid attii dáidda čállosiidda iežas árvvu. Heandarát ja su maŋisboahttit rájadedje vel guhká divrras gihppagiid, go beaivegirjedoalli ii lean šat ieš daid áittardeamen, ja ná boares Máhte báiki ja dan olbmot elle silluluvvan siidduid alde badjel stuorra eallinnuppástusaid, mat johtilit gáidadedje ovttá áigodaga jávkosii. (ÁII, 90)

Buotdiehtti muitaleaddji govvida Heaikka ovdagáttuhis olmmožin geasa sáhtta luohttit. Dán sitáhta oktavuodas sáhtta lohkki maid jearrat lea go olggobeale muitaleaddji, dahje čáli ieš, gii lea bealušteamen iežas váldopersovnna? Heaikkas eai ide stuorra ovdagáttut, muhto muhtin sajiin sáhtta dattege vuohttit sus ge dakkáriid, erenoamážit go Heaika govvida Birggeha, Ándde-vilbeali eamida. Ráiddu vuosttas girjji álggus lea govvádus Birggehii: “Iige Birggetge leat buot vearrámus, vaikko sáhtiige muhtumin láhttet biekkaid mielde” (ÁI, 10). Sániit “láhttet biekkaid mielde” bidjet perspektiivva Heikii, dát lea oaidnu mii boahťa su persovnnas. Heaika ii dađi eanet čilge maid dat máksá go láhtte “biekkaid mielde”, ii ge son čilge maid son oaivvilda dán oktavuodas: “Son lei álo leamaš dan oaivilis ahte Birgget dohkki eadnin ja dálueamidin ovdagovvan geasa beare, muhto náittosguoibmin ii lean gal buot buoremus” (ÁI, 190), “Heaika njálggáša nisoláibbi, sihkkarit ii leat oktage nu čeahppi láibut go Birgget, Ánddes livčče hearrá beaivvit jos Birgget ii muđui nu váttis” (ÁI, 194). Sániit “dohkkii” ja “njálggáša” leat dovddut mat gullet Heikii ja ovddastit su perspektiivva. Ii boađe teavsttas ovdan čilgehus manne sus leat ovdagáttut Birggehii náittosguoibmin, muhto sitáhtat čájehit ahte Heaika ii leat áibbas ovdagáttuhis olmmoš.

Heaika viggá leat rehálaš iežas persovnnalaš čállosiin, nu mo dás oaidná: “Ja go lei muitalan iežas eallima birra, de lei dallege geahččalan leat loahpa rádjái rehálaš, vaikko dat leige mánggii viehka váttis” (ÁII, 230). Sitáhta friija gaskkalaš muitaleapmi geavahuvvo ovdanbuktit lohkkái gova maid Heaika dáhttu juogadit. Beavegirjji lea ge dakkár teaksta mii dábálaččat ovddasta olbmo siskkimus jurdagiid ja persovnnalaš dovdduid. *Árbbolaččat* muitalusas olggobeale muitaleaddji doaibmá muhtin oktavuodain láiddesteaddji teakstaelemeantan muitalusa bajit dásis. Dákkár muitaleaddji-posišuvdna sáhtta prosateavsttain doaibmat muitaleaddjin mii stivre lohkki dulkoma, ii ge divtte lohkki ieš jurddašit. *Árbbolaččat*-ráidduš dát doaibmá eanet teakstadási elemeantan mii fuomášuhtta teavstta historjjálaš konteavstta. Dát lea konteaksta man muitalusa persovnnat eai sáhte ovddastit, go *Árbbolaččat* muitalusáigi ii leat nu guhkes áiggi

siskkabealde. Refleksuvnnat maid dát láidejeaddji muitaleaddji buktá teavsttas, bidjet baicce lohkki jurdagiid johtui nu ahte sáhtá oaidnit *Árbbolaččat* dáhpáhusaid viiddit oktavuodain ja áigeperspektiivvas. Muhtimin dát láidesteadji muitaleaddji ovddasta čáli Jovna-Ánde Vesta jiena, muhtimin ovddasta fuomášumiid mat čujuhit sámi historjjálaš kontekstii ja muhtimin dat árvvoštallá eallima vásáhusaid viiddit, olggobeale perspektiivvas. Okta dáhpáhus čájeha mo buotdiehti muitaleaddji addá eará gova go mitalusa vuosttaspersovna muitaleaddji. Ovtta jagi Heaika ii bovdejuvvo Ándde gácce geahčái juovlaruohta. Goalmátpersovna muitaleaddji govvdusa mielde dát lea váivi Heikii: “Son lei juo nu hárvánan dasa ahte lei njuolga behtton, go oinnii mo áigi golai iige oktage boahán su gárvves borramušbeavdái gohččut” (ÁI, 180). Lea liikká Heaika gii hálddaša perspektiivva, go čuožžu “lei njuolga behtton”, sánit mat govvidit dovdduid mat gullet persovdnii. Heaika viggá vel iežas jedđet: “Ti das mihkkege, son jurddašii, buorebut asttan dán dutkanbarggu smiehttat, juovllat leat dušše joavdelas áiggegollu, mánnábearrašii áibbas buorre, muhto oktonas olmmoš gal birge hagage” (ÁI, 180). Dán cealkagis doaibmá álggus goalmátpersovdna-muitaleaddji ja gaskkalaš muitaleapmi, muhto de cealkka jorrá vuosttaspersovdna-muitaleaddji posišuvdnan, mii govvida Heikka jurdagiid. Heikka beaivegirjjis lea dán dáhpáhusas eará veršuvdna: “«25.12.1962. Juovlaidja 02.00. Čappa dálveidja, násttit bilaidit, ii mihkkege issoras buollašiid. Dáid juovllaid háliidin doallat okto, in fitnan Ándde geahčen juovlamállásiid borramin nugo duoid ovddit juovllaid [...]»” (ÁI, 181). Ii Heaika dattege háliit lebbet buot rašimus bottuid ja dovdduid lohkkiide. Heaika, njálmálaš árbeviera mielde, heiveha dáhpáhusa ja ráhkada baicce iežas veršuvnna man čálista beaivegirjái, mii dahká ahte lea álkit sutnje dohkkehit beahttašumi. Sáhtá dadjat ahte muitaleaddji dán oktavuodas ii leat oskkáldas teavstta váldopersovdnii go almmuha Heikka siskkimus dovdduid lohkkái.

Heikka stuorámus heahti lea beaivegirjjiid áittardeapmi. Sitáhta (ÁII, 90) čájeha gean Heaika lea válljen beaivegirjegihppagiid áittardeaddjin: “Heandarát ja su mañisboahhtit rájadedje vel guhká divrras gihppagiid, go beaivegirjedoailli ii lean šat ieš daid áittardeamen [...]”. Heaika ballá sakka jos mihkkege geavašii gihppagiidda, jos viessu buollá dahje jos son jápmá gaskan barggu: “Son ii lean oktiige eahpidan iežas barggu ávkkálašvuoda. Muhto buothen lei vejolaš. Ahte ii nákkege joatkit gitta loahpa rádjái” (ÁII, 230). Dát sitáhta čájeha ahte Heikka mañimus čállinprošeakta soaitá leat dat mii lea sutnje divraseamos. Friija gaskkalaš muitaleapmi geavahuvvo dán oasis ja ovddasta Heikka perspektiiva. Seammás, go mitalusas ollu geardduhuvvo Heikka

...mun boadán sin maŋis ja joatkkán guhkkelebbui...

čállinprošeavttaid ávkkálašvuohta, erenoamážit sohkagirjeprošeavtta ja beavegirje-čállosiid oktavuodas, de geardduheamit deattuhit čállinbargguid posišuvnna viiddit perspektiivvas, sámi kulturárbbi duodaštussan. Heaika čájeha ahte son luohttá Heandarakhii go vállje su čállosiid gáhttejeaddjin. Heandarat ádde gihppagiid árvvu ja Heaika navdá su áittardit daid bures.

Heaika doaibmá gándii ovdagovvan. Heandarat lea álohii liikon girjjiid lohkat, dálubarggut eai geasut su. Birgget guovttos Ánddiin vuordiba ahte son, áidna bárdnin, váldá badjelasas dálu ja hukseba vel odđa náveha dan dihte, muhto Heandarat ii gáro dan bargat. Son ii leat dán oktavuodas rohttašuvvan vánhemiidda. Son liiko lohkat ja čuojahit gitára. Su luondu lea 1960-logu álggus amas smávva giláža vuodđoealáhuseallimii. Vánhemat eaba ádde mii lea gánddain. Skuvlaáiggis juo son dovdá ahte vánhemat eaba ádde eaba ge oainne su eará go iežaska dáhtu ja árbevieru mielde. Go Heandarat rávásmuvvá, son šaddá sealgameahtun ja ovttá gaskka juhká ollu, ii ge riekta beasa eallimis álgui. Dienasbargu ja gárvves eallinvuohki smávvadálonin eai geasut su ja son lea guhká hui dárpmehheapme. Son mánggaláhkai muittuha Heaikka, soai dovddadeaba ge vuoŋŋalaččat. Teavsttas ihtá vuot láidesteaddji olggobeale muitaleaddji go dat fuomášahtta lohkkái makkár eahpesihkkaris eallin dakkár friddja eallin lea: “Son lei áddemeahtunvuodastis váldán ovdamearkan Issáha ja Heaikka. Sudno friddja eallinvuohki geasuhii. Son oinnii das dušše daid buriid beliid iige fuomášan, man rašis vuodu alde sudno eallin lei ainge dálá behtolaš stáđisvuodastis fuolakeahtta” (ÁII, 152). Muitaleaddji čalmmustahtta sániin “áddemeahtunvuodastis” dalááiggi ovdagáttuid mat ihtet árbevirolaš sámi servodagas sin ektui, geat man nu láhkai eai heive árbevirolaš servodaga rámaid siskkabeallai, máilmmigova ja eallinvuogi dáfus. Heandarat dađistaga dattege buorida dábiidis. Son bargagoahatá snihkkárin ja áhččái dat lea stuorra illu: “Son čuovui erenoamáš dárkilit bártnis barggildeami ja oinnii ahte dás lei snihkkára čalbmi, aiddo nie dat galgai, Heandarat lei ámmátsnihkkár” (ÁIII, 127). Heaikka guovttos Heandaragain bisuheaba buori oktavuoda, ja Heaika dovdá ahte Heandarat atná árvvus su barggu. Heaika dadjá ge Heandarakhii, go dáhttu su áittardit gihppagiid maŋŋil iežas jápmima: “– Dá lea buot maid lean ožžon dán eallimis áigái” (ÁIII, 128).

Árbi man Heandarat galgá áittardit, dat mii Heaikka beales doaibmá guovddáš prošeaktan miehtá *Árbbolaččat* muitalusa, lea veahá čihkkojuvvon guovtti eará čállinprošeavtta duohká. Heaika lea jagiid mielde merkestan smávit ja stuorit dáhpáhusaid soga eallimis ja sus šaddá miella čállit buot maid lea oaidnán ja gullan.

Erenoamážit áššiid birra mat gusket vilbeliide Máhte-Máhte ja Issáha eallimiidda, go sudnos leat hástalusat mat dahket ahte eaba álo birge nu bures. Heaika lea gearggus rašes ge áššiid ovdanbuktit, nu mo *Árbbolaččat* goalmát oasis govviduvvo: “Son geahččalii boltut gitta botni ráje. Gávnnai ollu čáppa áššiid – olbmo buotlágan sturrodaga, su eallinjáhku, agálaš ohcaleami buorebu maŋŋái – muhto maiddá vávjehahtti beliid, mii bijai smiehttat” (ÁIII, 99). Beavegirjjiin Heaika muitala hui persovnnalaš áššiid, sihke earáid ja iežas birra. Áššit mat leat boahttevaš buolvva lohkkiiid ja čáliid várás. Heaika čiekŋuda soga čiegusvuodaide ja jurddaša ahte šaddá guhkes muitalus ovttá olmmošjoavkku birra, dokumeantan son dan gohčoda (ÁIII, 99). Heaika geahččala čielggadit buot dan mii govvida muhtin báikki báikegotti. Filsofa Jakob Meløe čilge mo báikegotti iešguđet máilmmiit gullet oktii:

Det sier at lokalsamfunnets forskjellige verdener, hver med sine steder og virksomheter, enten de er bygget opp omkring båten, fjøset, bruket, slippen, etc., er slik filtret inn i hverandre at du ikke kan ta ut hver bit for seg og betrakte den løsrevet fra de andre bitene uten at den biten skifter karakter. (Meløe 1995: 10)

Dát lea suige juoga mii sáhtta guoskat smávva Davvi-Suoma sámi báikegoddái maiddá, ja go oaidná mo Heaika čuovvu mielde ja dárku Máhtebáikki olbmuid eallima, ja mo dát dáhpáhusat leat hábmen ja hábmejít Máhtebáikki báikin. Teavsttas govviduvvo bures báikki ja olbmuid oktavuoha das mo siida-doaba geavahuvvo teavsttas. *Árbbolaččat* nuppi oasis galget čoakkálmasat dollojuvvot Máhtebáikkis, Pentte guokta Káhtariinna geahčen. Heaika čuovvula nu mo álo dárkilit mielde mii dáhpáhuvvá. Su dárkkodeaddji rolla lea vuohkkasit govviduvvon, go son symbolalaččat čohkkeda maŋimuš beaŋkaráđđii, gos oaidná buohkaid. Son jurddašaddá áiggi mas sii leat dál eallimin: “Áiggit ledje jorggiheamen, mii attii dáidda čoakkálmasaide áibbas iežaslágan dovddu. Siidda boarrásat eaba veadján šat dákkár dilálašvuodaide” (ÁII, 82). Boarrásat eai šat veaje boahtit muhto doppe leat olbmot geat ovdal leat leamaš hui dilssit čoakkálmasaide, nu mo Nillá ja Máhte-Máhte. Leat váttis áiggit ollu Máhtebáikki olmuide, juoga maid son oaidná go olbmot šaddet lihkahussii: “Birgget šattai lihkahussii juo dalán veaigesártne álggus, mii ii lean nu dábálaš sutnje, gii lei álo hárvánan čiehkát dovdduidis. Heaika čuovui dárkilit čoakkálmasaid jođu ja áddii ahte oppa siida elii čiekŋalis nuppástusa áiggiid” (ÁII, 83). Guktot sitáhtat leat govviduvvon Heaikka jurddan, muhto perspektiiva gullá olggobeale muitaleaddjái. Dan oaidná erenoamážit nuppi sitáhtas, go lea sáhka Birggehii “gii lei álo hárvánan čiehkát dovdduidis”. Dát sánit gullet buotdiehtti muitaleaddjái, go Heaikkas ii leat nu lagas gaskavuoha Birggehiin ahte sáhtta diehtit mo

...mun boadán sin manis ja joatkkán guhkkelebbui...

Birgget dovdá ja jurddaša. Go sátni “siida” geavahuvvo, de dát oassi čatná Máhtebáikki olbmuid ođđa áiggi hástalusaid báikegoddedási kollektiivva oktavuhtii. Ođđa áiggi hástalusaid kollektiivva váikkuhusat ihtet teavsttas maiddái Ándde guoktá Birggeha váttisvuodáiguin. Heaika lea ovttá gaska garván fitnamis doppe, ii ge háliit ahte sii navdet su sáhkkín, muhto son loahpas garrá iežas ja fitná Áhkuin hálešteamen: “In mun daga dán sáhkkii vuodas, son jurddašii, Ándde joavkku váttisvuodát leat oppa siidda váttisvuodát (ÁII, 87). Cealkaga vuosttas oasis lea vuosttaspersovdna-muitaleaddji mii ovddasta Heikka perspektiivva. Gaskkalaš muitaleapmi, “son jurddašii”, ja cealkaga manjimuš oasis sáhtá dulkot sihke Heikka perspektiivan ja olggobeale muitaleaddji perspektiivan, go dás lea sáhka Heikka fuomášumiin ja seammás “siidda váttisvuodát” maiddá govvidit sámi servodaga hástalusaid.

Árbbolaččat nuppi oasis loahpas leat vuot muhtin juovllat meattá, ja Heaika jurddaša, go buohkat geat leat leamaš eret basiid leat bohtán ruovttoluotta fas: [...] iige siida šat orron nu ruojus, go buohkat ledje fas báikki alde (ÁII, 253). Siida-doaba čájeha mo olbmot leat čatnasan guhtet guimmiidasaset ja báikái. Heaika de, nu mo čoakkálmusaid oktavuodas, čatná oktavuodáid dáhpáhusaid ja áiggiid gaskkas, vuodđun iežas čállošiid. Sáhtá dadjat ahte Máhtebáiki lea hábmen ovttá čállo, ja várra nuppi velá. Heandarát muitala ge Heikki dalle go Heaika dáhttu su áittardit gihppagiid, ahte son lea maid čálašišgoahtán, divttaid ja smávva muitalusaid (ÁIII, 129). Dát nanne vel eanet albmá guoktá gaskavuodáid ja ovttaláganvuodáid, ja dat čujuha ovddos *Árbbolaččat* muitalusii ja speadjalastá historjjálaš konteavsttas sámi servodaga ovdáneami. Muitalusas dat čujuha *Árbbolaččat* goalmát oasis loahpa geahčái, oassái mas dáhpáhusat leat moanat jagiid ovddabealde váldomuitalusá áiggi. Heandarát lea juo vuoras almmái ja son lea boarásmanbeivviinis šaddan dovddus girječállin. Son muitala rádioprográmmas ahte mánnávuodagiláš ja olbmot doppe leat sutnje leamaš buot deháleamos inspirašuvdnagáldu, ii fal máilmmi johtilis nuppástuvvan. Heandarát bajida Dulka-Mártte Heaika-rohki buohkaid bajábeallái, son dat han lea oahpistan su girjjálašvuoda máilbmái (ÁIII, 181). *Árbbolaččat* loahppaoassi geažida lohkkái ahte Heandaragas manná bures eallimis. Heikka muitu ja árbi fievrividuvvojit viidáseappot, Heandaraga mielde. Heaika lea lihkostuvvan iežas skeaŋkkain gilážii, sámiide, govvan áiggis mii lei ja čujuhussan áigái mii lea bohtimin.

Gávpoteallima ilut ja morrašat

Heaika dovdá ahte son de lea viimmat vuoitu alde maŋŋil go lea čálligoahtán aviisačállošiid ja bargagoahtán eanet beaivegirjjiiguin. Sus lea stádis eallin ja birge bures. Dát dovdu lea stuorra kontrásta su vártnuhis dillái dalle máŋga jagi áigi, go máhccá fas Máhte báikái:

Son muittii bures dan skábmaeahkeda, go máhcai máddin dálvebuolašin galbma, sevdnjes vistái. Sus ii lean go dat árbevisoš, mii lei seammá ruojus go su miella, ii makkárgé čielga boahhteáiggi jurdda, dušše vuolláneapmi ja váralaš jurdagat. Jos eaba livčče lean Hemmo-guovttos Riittáin ja Áhkku, de ii dieđe mo livččii geavvan. Sii ledje juo eallilan olbmot, geat ledje oaidnán ovtta nuppi ja hárvánan juo dasa ahte olmmoš sáhtii eahpelihkostuvvat. (ÁIII, 187)

Dán oasis perspektiiva gullá Heikii, “ruojus” ja “váralaš” leat sánit mat gullet sutnje. Dát čujuha oassái Heikka eallimis mii aivve fal beaivegirjemerkestemiin govviduvvo, namalassii su ráhkisvuodamuitalus Birgittain. Ii oktage Máhte báikkis dieđe ahte sus lea leamaš moarsi máddin. Jos muhtin viggá jearrat maidege gávpoteallima birra, de son ii vástit, muhto bargá baicce juoidá eará. Oktii go Issát-vilbealli fitná galledeamen muhtin skihpáriiguin, Heaika manná uvnna lusa ja coggá hálggu dollii go jerret lea go sus leamaš moarsi (ÁI, 17). Juo *Árbbolaččat* vuosttas oasis geažiduvvo lohkkái beaivegirjji bokte, ahte sus ge lea leamaš muhtinlágan oktavuolta nissoniin:

«25.12.1962. Juovlaidja 02.00. [...] Musge livččii dál juo stuorra bárdni, jos livččii ožžon eallit. Nu ahte ráhkisvuodas lean beassan munge oasálašžan, ja dan cuovkaneamis maiddá. Ealán okto gitta loahpa rádjái inge oppa máhtášiige šat álggahit álggus. Ii boaresbártni eallin leat nu ahkit, jos máhtá váldit dan rivttesláhkai.» (ÁI, 181)

Dát sitáhta gullá seammá beaivegirjemerkesteapmái gos Heaika čállá ahte son ii dán jagi ávvudan juovllaid Ándde gáce luhtte (ÁI, 181). Oktovuolta deaddá dakkár bottus ja dalle muittaša ja ohcala su gean lea ráhkistan ja massán. Lohkki ii beasa vuos eambo diehtit Heikka bártni birra. Son čállá gos lei deaivan Birgitta muhto lohkki ii dađi eanet sudno gaskavuoda birra dieđe. Son maid jurddašaddá ahte válldášedje go buot nissonat seammá lossadin máná massima (ÁI, 181). Iđitbealde Heaika fas sihku buot maid lea ihku čállán, muhto son lea baktán lohkki sáhkkiivuoda. Dát beaivegirjemerkesteamit nannejit gova das man priváhta olmmoš Heaika lea. Dát čállin dáhpáhuvvá su iežas luhtte, go son lea okto. Doppe albmanit buot Heikka siskkimus jurdagat. Muđui su dutkan dáhpáhuvvá olggobealde iežas priváhta báikki. Son dat fitná gallemin olbmuid, ohcan dihte dieđuid ja doalahan dihte buori oktavuoda siidaguimmiiguin, hui hárv olbmot fitnet su galledeamen. Boares árbevisti lea Heikka suodji gosa lea huksemin

...mun boadán sin maŋis ja joatkkán guhkkelebbui...

ođđa eallima alces. Heaika ii goassege bovde gean ge fitnat su geahčen, jos muhtin dan dahká, de lea danin go ieš fuobmá guovlladit su luhtte.

Go jurddaša váivves dili mii Heaikkas lea go máhccá máddin, de ii oktage eará Máhteáikkis jurddaš, ii ge dieđe, ahte Heaika lea maid leamaš lihkolaš. Heaika jurddaša ahte sii eai dovdan Birgitta (ÁI, 193). Birgitta namuhuvvo duollet dálle, ovdamearkka dihte go Heaika jurddaša ahte su bánít ledje áibbas buorit Birgitta áiggi, dalle son lávii dikšut daid albmaláhkai. Dál dat leat fasttit čáhpodan (ÁI, 194–195). *Árbbolaččat* vuosttas oasi loahpageahčen lea retroperspektiivva oassi mas muitaluvvo ahte Heaika ja Birgitta leaba láigohan visttáža ja orron ovttas njeallje jagi. Heaika muitala vel: “[...] ja oskkildan velge roahkka lohkat dáid jagiid earret dieđusge dan loahppaáiggi ealliman lihkeamos áiggiide ... »” (ÁI, 223). Guktot áiggit leat áiggit goas Heaika lea lihkestuvvan eallimis ja goas leat buorit gaskavuodát lagamus olbmuide. Birgittain sus lei ráhkisvuolta, measta juo iežas bearaš, ja *Árbbolaččat* loahppaáiggiid Heaika lea lihkestuvvan šaddat čállin, son birge ruđalaččat ja sus lea buorre gaskavuolta siidaguimmiide ja eará olbmuide. Hálešteamen Hemmo-ednuin, Heaikka oktii geažida ahte son diehtá mii lea massit máná, muhto sáhka ii ovdán dađi eanet go eanu ii ádde maid nubbi dainna oaivvilda (ÁII, 19). *Árbbolaččat* nuppi oasis, gávcci jagi maŋgil vuosttas beaivegirjemerkestemi Birgitta birra, de Heaika 20.3.70, 03.30 čállá mo son ozai Birgitta maŋga beaivvi. Dasto teavsttas bohtá ovdan ahte sudnos riegáda gánda ovdaláiggiid ja dat lea jápmamáná (ÁII, 64–65). Birgitta ii šat boađe ruovttoluotta Heikka lusa ja Heaika váldá dán lossadit. Son jurddašaddá massima birra ja gávdná alces dohkálaš čilgehusa: “Ihan dás lean loahpa loahpas go massimis jearaldat. Son lei massán bártnis ja dan mielde ráhkisvuodas, ollu earátge šadde beaivválaš eallimisttiset uhcibut dahje stuorábut vásihit dán seammá ášši ja eallit badjel” (ÁI, 65). Heaikka fuomášumit ja jurdagat, maidda dás ovdalis lean čujuhan, čájehit liikká man bávččas dát dáhpáhus lei, muhto sutnje lea jeđđehus go sáhtá bidjat iežas morraša stuorát oktavuhtii. Maŋimuš háve go Heaika oaidná Birgitta, lea Birgitta vánhemiid luhtte. Birgittas lea ođđa skihpár. Heaika sávva buori lihku nissonii geainna lea eallán ovttas njeallje jagi, ii ge oainne su šat (ÁII, 171). Ráhkisvuodá massin šaddá jorggáldat Heaikka eallimis ja dáhpáhuuvvá ovdal go *Árbbolaččat* muitaleami áigi álgá. Dán oassái lohkki oassálastá dušše retroperspektiivva geahčastagain.

Beaivegirjemerkestemiin Heaika ihtá eanet passiivva olmmožin dan áiggi son lei ovttas Birgittain, vaikko Heaika gohčoda dan su lihkeamos áigin. Lea ge Birgitta gii

guođđá Heaikka, juoga mii šaddá Heaikka geaidnu ruovttuluotta šaddanbáikái. Go son doppe čálligoahtá sohkgagirjji, de son šaddá eanet aktiivva ja juobe jurdagiin jolggada bajidit iežas barggu árvvu ja iežas árvvu čállin. Dieđut mat leat beaivegirjemerkestemiin dáidet ávkin leamaš Heandarakhii, su geainnus šaddat čállin. Dan birra ii muitaluvo teavsttas, muhto lohkki sáhtta navdit ahte son lea beaivegirjjiid lohkan goas nu, go Heaika juo lea Heandarakhii ovdagovvan. Heandarát ollašuhttá Heaikka niegu ge, go joksá eanet lohkkiide dovddus čállin. Go *Árbbolaččat* muitalus nohká, de Heandarát lea bastán lihkestuvvat buorebut ge ráhkisvuodain go Heaika. Heaika čállingihppagat, su muittut, su árbi, sáhtta oaidnit symbolalaččat vuohkin mo Heandarakhii lea leamaš vejolaš lávket ođđa áigái ja šaddat čállin. Ii son dárbbáš njáskat ollu ođđa eatnamiid dán proseassas, go Heaika lea su ovddas bargan ja su árbi nanne Heandaraga áigumušaid ja vejolašvuoda geavahit iežas dáidduid. Heandaraga fikšuvdnačállosat fievrredit sihke Heaikka ja Heandaraga ovttaskas olbmo vásáhusaid ja dovddiidusaid kollektiivva dássái, nu mo Paula Gunn Allen ge čilge olbmo vásáhusaid mearkkašumi girjjálašvuoda teakstadojjs:

The imagination, the community of experience, the major emotions, the aesthetics of personal experience that give it communal significance, that render the personal in ways that make it part of the universal, that move the personal from the isolation of the private to the communion of the communitary – these are the distinguishing characteristics of literary work [...]. (Allen 1990: 8)

Heaikka luohttámuš Heandarakhii ollašuvvá estehtalaš hámis Heaikka beaivegirjemerkestemiid vuodul, su jápmima maŋŋá. Heaika lea vuosttas juolgi veahkkin go Heandarát huksegoahtá morsiin Tarja-Leenain sudno oktasaš viesu. Heaika dieđusge jurddaša ahte dohko han galgá su lohkkabumbá, mas leat su beaivegirjehppagat: “Su eallinbarggu livččii doppe goittot Heandaraga ealedettiin dorvvus, dasgo nu valjis soai leigga háleštan dan áššis” (ÁIII, 230). Govvátus doaibmá materiálalaš symbolan go Heaika veahkeha Heandaraga, Máhtebáikki nuppi buolvva čállin, hukset alces ruovttu. Son seammás hukse iežas muitui ja árbái dorvvolaš vuorkká. Nubbi veahkeha nuppi birget, goappá ge láhkai. Seammás go Heaika dahká soahpamuša Heandaragain ahte son áittarda su bumbá, de son maid váldá Heandaraga reanjan divodit iežas boares vistti. Heaika, gii lea iežas sániid mielde “[...] hárvánan ohcat doarjalusa ja vuoigatvuoda iežas eallimii vássán beivviin” (ÁII, 119). Son lea oaidnán mo áiggat nuppástuvvet ja dál Heaika lea viimmat ge gearggus, Heandaraga sániid mielde: “Aisttan lávket donge viimmat ođđa áigái” (ÁIII, 129). Vaikko Heaika vuoigalaččat lea leamaš ođđa áiggis

...mun boadán sin maŋis ja joatkán guhkkelebbui...

guhkit go máŋggas earát Máhte báikkis. Heandarát árvala bidjat elrávnnji ja liegga čázi ja nu šaddá ge.

Árbbolaččat loahpageahčen su čállinprošeavttat, eallinprošeavttat, leat čađahuvvon. Heaika lea čállán dan maid áigu čállit. Son lea badjel guhttalot jagi ja dál son ráske jurddašit materiálalaš ávdnasiid. Vuos son áigu iežas viesu divuhit. Dát šaddá Heaikka iešheanalašvuoda proseassa govvan, go boares árbeviessu doallá su ain mánnávuoda ja buorredáhtolaš fulkkiid stivrema vuolde. Edno guovttos Hemmo ja Máhte han hukseba Risten-oabbái viesu go mánná lea riegádeamen. Viessu lea rievtti mielde dušše gaskaboddosaš atnui (ÁI, 174). Lea dego Heaikka eallin muhtin muddui lea leamaš gaskaboddosaš. Vaikko son dán rádjái lea eallán viehka friddja eallima ja bargan miela miel bargguid, de son easkka boarásmanáiggis govviduvvo vuoiŋŋalaččat friddja olmmožin. Heaika ii dalle álggus bija liegga čázi ii ge elrávnnji danne go Hemmo ii dan bargga. Dan dahká easkka maŋŋil go Hemmo jápmá ja Heaika sáhtá lávket boarásmanbeivviide iežas eavttuid mielde. Go viessu lea divvojuvvon, de Heaika maid astá smiehttat iežas, nu mo bániid divššodit. “Son livččii háliidan addit nu buori gova go vejolaš ii dušše viesustis, muhto maddái aldestis. Diet čáhpodan bálnelisat orro nu funet heivemin su čáppa, čorges ruktui” (ÁIII, 206). Heaikka dikšojuvvon bánít, mat humoristtalaččat čadnojuvvojit su čorges, divvojuvvon vistái, govvidit Heaikkas ođđa friddjavuođadovddu. Heaika ii šat dárbbáš vássán áiggis ohcat vuoigatvuoda iežas eallima eallit ja dalle sáhtá ge *Árbbolaččat* olggobeale muitaleaddji veaháš leaikkastallat. Son divššuha ieš iežas bániid, ii son dasa dárbbáš moarsi gean lea massán máŋga jagi áigi. Symbolalaččat sáhtá oaidnit Heaikka ironalaš kommentára danin ahte ráhkisvuoda moraš lea dál váidon, son birge ja lea joatkán guhkkelebbui.

Govva maid lohkki oažžu Heaikkas go son čohkohaddá okto eatnis árbevisttis, beavdeguoras báhpáriiddisguin, čuovvu Heaikka álggus gitta lohppii. Muittut leat dat maid Heaika deattuha go son *Árbbolaččat* goalmát oasis čálista beaivegirjái pohtalaš refleksuvnna iežas eallimii:

«23.12.-84. Ihkku ... Lean hui oktonas olmmoš, lean álo leamaš. Buohkat mu birra leat jápmán. Dušše mun lean báhcán. Lean leamaš uhccivuođa rájes oarbbis. Eadnin mus leat leamaš dán báikki nissonat, geat leat biebman go ledjen dárbbus ja áhččin buot dat olbmot, geat leat ustitlaš sániiguin geahppudan mu eallima. Mus lea liegga viessu ja beaivválaš biebmu, go earát ledje ožžon eallimis eanet go mun. Áidna mii bohtá mus alddán leat mu muittut, man okta čábbásepmosiin lea mu ráhkisvuohta, ráhkisvuohta, mii guđii mu lámisin. Nappo lean mángga dáfus govssáhallan dán eallimis, mu stuorámus doaivagat eai ožžon goassige šaddat duohtan. Olggudasat sáhtán eallit vel vaikko man buori eallima, muhto siskkimuš jurdagiinnán lean álo okto ... » (ÁIII, 188)

Vuosttaspersovdna-muitaleaddji buktá lohkkái lagas ja priváhta gova das mo Heaika oaidná iežas eallima, buriid ja baháid. Oamastangeažus, “siskkimuš jurdagiinnán”, nanne dan ahte dát leat Heaikka iežas sánit, mat mitalit mo son oaidná iežas eallima. Go jurddaša teakstaoasi mii čujuha mánga jagi ovddos guvlui, mas Heandarát lea šaddan beaivegirjegihppagiid hálddašeaddjin ja dovddus čállin, de dát sánit šaddet oassin Heaikka eallingeardemuitalusas. Oktovuohta lea addán Heikii friddjavuođa ja dárbbu bargat justa maid ieš háliida, namalassii čállit. Seammás oktovuohta ja mo dainna birgehaddat, lea su stuorámus hástalus, goitge vuosttas sohka- ja historjágirjeproševtta oktavuodas. Heargenjár-Lásse eallingeardeproševttas sáhtá son báhtarit lossa jurdagiin ja oktovuodas, ja beaivegirji lea čađat Heikii dorvon masa sáhtá čállit buot man birra ii gáro olbmuiguin hállat, erenoamážit iežas ráhkisvuođamuitalusas.

Pohtalaš giella mii ihtá Heaikka beaivegirjemerkestemiin čájehit ahte son livččii čáppagirjjálaščáli ávnnas. Dan beali Heaikka árbbis ja dáiddus dáidá Heandarát áimmahuššat ja ovddidit iežas čállosiin, muhto dat báhcá dušše hypotesan go lohkki ii dieđe eanet Heandaraga birra go dan ahte son lea šaddan dovddus čállin. Teakstaoassi lea aŋkke maŋit áigái mielde nannemin Heaikka sajádaga ja bistilvuođa čállin. Bistilvuohta lea maid juoga mii gullá luohteárbevurrui, nu mo Ánte Mihkkal Gaup čilge: “Mánggabealát dáiddár Áilluhaš, Nils-Aslak Valkeapää, lea dadjan ahte luođi bistilvuohta addá magia. Bistilvuohta lea juohke olbmui mávssolaš, danin go juohke olmmoš háliida eallit ja seailut” (Gaup 2003: 45). Nu guhká go muhtin du muittaša, don it sihkkovuođeret kollektiivva muittus. Heaika láchá alces saji Máhte báikki kollektiivva muitui čálalaš árbbiin ja mitalusaiguin mat mitaluvvojit Heaikka birra, Máhte báikki čáli. Dainna son máidnu máttuidis ja dáhkida ahte son ieš ge eallá viidáseappot olbmuid muittus (vrd. Kappfjell 2008: 17–18). Juoigan lea ge vuohki muittašit olbmuid, ja luohti govvida dovduid mat čájehit olbmuid gullevašvuođa áigái, báikái ja bearrašii (Gaski 1997: 215.; vrd. Turi 2010: 167). Dáidaga árbevirolaš oassi dakkár kultuvrras mas kollektiivvalaš

...mun boadán sin maŋis ja joatkkán guhkkelebbui...

bealli leamaš guovddážiis, čájehuvvo dakko bokte ahte oktasašvuohta doalaha kultuvrra eallin. Dán oktavuođas heive bures namuhit juoidá maid Harald Gaski ovtta koseriijas čállá muittašeami birra:

Muittašeapmi lea sápmelačča nannoseamos bealli. Jáhkán ahte leamaš dan láhkai guhká. Mun ieš lean šaddan bajáš dievva mitalusaiguin mas muitaleaddji muittaša. Sihke dán ja duon fearána. Galggašii gáddit ahte sápmelaččas eai leat eará vásáhusat go ovddežiid ja doložiid muittašit, go hui uhcán hállojuvvo otnábeaivvi birra. (Gaski 2010a: 18)

Heaika smiehttá ge divodettiin čállošiid ahte máŋggas su agis leat juo lohkamin ellojuvvon beivviid ja ráhkkanit iluhis gaskaahká ja boaresvuhtii. Heaikka ii dohkket dán jurddašeami, son vállje iežas lági (ÁI, 174). Ja loahpa loahpas Heaikka pohtalaš beaivegirjemerkesteami čájehit man rikkis giella *Árbbolaččat* teavsttas lea ja mo dákkár pohtalaš oasis leat mielde riggodahhtimin prosalohkki lohkanvásáhusa.

Čoahkkáigeassu

Árbbolaččat váldopersovdna Heaika govviduvvo ráiddu álggu rájes juo persovdnan geas leat čállináigumušat. Son áigu čállit sohka- ja historjagirjji iežas ruovttubáikki birra, juoga mii ii leat dábalaš 1960-logu álggus, dalle go *Árbbolaččat* muitaleamiáigi álgá. Heaika lea vázzán veahá skuvllaid ja orron muhtin jagiid oaivegávpogis. Ii oktage eará Máhtebáikkis leat dan ovdal bargan. Son lea bajásšaddan áhči haga ja lea ferten birget áhčihis máná stigmain. Dát dahká ahte sus lea veahá eará perspektiiva eallimii go siidaguimmiin. Son geahčada dáhpáhusaid ja olbmuid sihke báikegotti siskkabeale olmmožin ja olggobeale olmo dutki čalmmiiguin. Káfestallamiid ja háleštemiid dieđuid vuodul áigu Heaika čállit girjji mii livččii historjjálaš dokumeantan sihke guovllu olbmuide ja boahttevaš buolvvaide. Heaika prošeakta vástida *Árbbolaččat* oaivefáddái, mo ođđa áiggi nuppástuvvamat váikkuhit smávva servodaga praktihkalaš eallimii ja olbmuid sielueallimii, go Heaika lea mielde buktimin ođđa áiggi rávnnjiid Máhtebáikái. Su čállinbargu lea ođasmahtti bargu smávva sámi gilážiis Davvi-Suomas 1960-logu álggus. Son čoaggá dieđuid máŋggaid jagiid ja loahpa loahpas almmuhuvvo girji. Heaika behtohallá go girji lea nu asehaš, lea dego son lea fillen olbmuid, son guhte lea vel veahá rábmostan dan girjji. Siidaguoimmit dattege liikojit girjái, ii gos ge ide negatiivva kommentárat dan birra maŋŋil go lea almmuhuvvon.

Heaika nubbi čállinprošeakta lea čállit Heargenjár-Lásse eallingearddi. Áddjá orui guovllus moadde buolvva áigi. Son lei ivdnás olmmoš ja máhtii feara maid. Prošeavttas

orru álggu rájes juo earálágán johtu go vuosttas čállinprošeavttas; lea dego Heaika eanet návddaša eallit proseassas, guoradit Heargenjár-Lásse eallima ja eallit su máilmmis, go duođai gárvvistit girjji ádjá birra. Heaika dovddasta loahpas ahte son dán háve ii nákce girjji čállit. Son almmuha dađistaga baicce aviisačállosiid Heargenjár-Lásse birra ja oažžu dakko bokte oktavuoda Lásse mañisbohttiiguin, geat orrot máddelis Suomas. Dát dahká ahte Heaika ii oainne dán prošeavtta áibbas eahpelihkostuvvan. Sihke sohkgagirje-prošeakta ja Heargenjár-Lásse eallingeardebargu čájehit ahte Heikka dáhttu ii leat dušše almmuhit ovttá girjji, muhto šaddat čállin ja eallit das. Dát ii leat nu álki geafes áiggis, mas olbmot muđui ellet vuodđoealáhusas, smávvadálolažžan. Heikkas lea erenoamáš lihku go son eatnistis árbe veahá ruđa, nu ahte sáhtta das eallit ja álggahit čállinbarggu, ii ge dárbbáš bargat dábálaš, dahje “albma” bargguid. Heaika dárbbáša dasa lassin siidaguimmiid ja guovllu olbmuid luohttámuša, sihke diehtočoaggimii ja dohkkehuvvot čállin báikegottis. Báikki olmmožin ja sámegeiel hállin ii leat váttis Heikii oažžut oktavuoda olbmuiguin. Leat su iežas udjuvuohka ja lossa miella mat ráiddu álggus sáhttet hehttet su barggu ovdáneamis. Heaika oahppá dađistaga mo dáiinna galgá birgehaddat. Son vázzá viesuid mielde, káfestallá, hálešta olbmuiguin ja veahkeha kránnjaid jos dárbbášit veahki ja šaddá dynámalaš persovdnan *Árbbolaččat* mitalusas. Olbmot dohkkehit su olmmožin ja čállin ja son beassá bargat iežas miela miel barggu. Oktanaga vuosttas ja nuppi čállinprošeavttain, Heaika čállá oppa áiggi beaivegirjji. Dát šaddá su mañimuš čállinprošeakta. Das son čállá vuđolaččat iežas eallima birra, sihke iluid ja morrašiid. Son čállá das gávpoteallima birra, mas ii oktage su fulkkiin dieđe maidege. Son maid dárkkista máhtežiid eallima ja merkesta buot nu rehálaččat go vejolaš, vaikko dat ii leat álo nu álki. Das leat beaivválaš eallima dáhpáhusat ja soga čiegusvuodát. Lea Heikka iežas sániid mielde, “ovtta olmmošjoavkku dokumeanta”. Beavegirjjit galget vurkojuvvot sihkkaris sadjái dassáži go son ieš lea jápmán ja áigi bohtá ahte mañit buolvvat sáhttet lohkat dán mitalusa.

Teakstadásis doaibmá miellagiddevaš speallu vuosttas- ja goalmátpersovdna-muitaleaddji gaskkas, juoga mii dahká ahte perspektiiva maid molsašuvvá. Vuosttaspersovdna-muitaleaddji doaibmá dialogain, njuolggomuitalemiin ja Heikka beaivegirjjiin ja hábme lagas oktavuoda erenoamážit váldopersovdna jiena ja lohkki gaskkas. Goalmátpersovdna-muitaleaddji dávjá ovddasta Heikka perspektiivva *Árbbolaččat* mitalusas ja dat ovddasta viiddit perspektiivva mii čatná Heikka jurdagiid ja dáhpáhusaid historjjálaš kontekstii. Olggobeale muitaleaddji ihtá maid Jovvna-Ánde

...mun boadán sin maŋis ja joatkkán guhkkelebbui...

Vesta jietnan, muhtimin servodatkritihkalaš jietnan mii váldá headálaččaid beali ja jietnan mii viggá lohkkái čilget stuorra servodaga váikkuhusaid sihke Máhte báikki olbmuid ja obbalohká sámi servodahkii, historjjálaš konteavstta siskkabealde.

Go geahččá Heikka váldoprošeavttaid, čállinbargguid gárvvistit ja čállin šaddat, de čállinprošeavttat doibmet báikegotti ja stuorraservodaga dásis. Čállima buktagat olahit sihke guovllu olbmuid ja stuorra servodaga lohkkaid. Šaddat čállin doaibmá eanet ovttaskas olbmo dásis, su iežas siskkimuš áigumušaid dáfus, ja maiddá báikegotti ektui. Buohkat geat dovdet Heikka dihtet ahte son čállá, vaikko eai buohkat loga dan maid son lea čállán.

Heikka sohkgirjeprošeakta doaibmá álggahalli čállin prošeaktan ovttaskas olmmožin, goit álggus. Dat doaibmá báikegoddedásis nu ahte leat siidaguimmiid ja guovllu olbmuid jienat mat ihtet girjjis. Heikka vázzin viesuid mielde čatná giláža olbmuid oktii, go son doallá oktavuoda olbmuiguin maiddá go olbmot vásihit váttis áiggiid. Girjjis lea maid potenciála olahit stuorra servodaga lohkkaid, go son čállá dan suomagillii. Lea vejolašvuhta olbmuid miehtá Suoma servodaga lohkat Máhte báikki olbmuid historjjá ja birgenlági birra. Heargenjár-Lásse eallingeardi šaddá muhtin láhkai seammá ollu Heikka birra ja kránnjánissona Káhtariinna eallináigumušaid birra, go dokumeanta Lásse ádjá birra. Heikii prošeakta šaddá mátki Heargenjár-Lásse eallimis. Nu mo vuosttas girjeprošeavttas, de leat guovllu olbmot dehálaš oassi čállinprošeavttas, muhto Heargenjár-Lásse eallingeardi šaddá eanet persovnnalaš Heikii go Lásse áddjá lei buot mii Heikka ii leat. Aviisačállosat maid Heikka čállá ádjá birra, čatnet ádjá eallima olggobeale servodahkii, go Lásse maŋisbohttit geat orrot máddelis Suomas, lohket daid ja váldet oktavuoda Heikkain. Maŋimuš čállinprošeakta, beavegirjeprošeakta, doaibmá eanemusat Heikka persovnnalaš dásis, ovttaskas olmmožin. Lea dattege kollektiivva jietna mii ihtá su merkestemiin, go son govvida oppalaččat Máhte báikki siskkit eallima. Merkestemiid váikkuhus stuorát servodahkii ihtá binnánaš teavsttas geahčastahkan ovddos guvlui, mas Heandarát, geasa Heikka lea oskildan beavegirjegihppagiid, vuoras almmájin muitala ahte su stuorimus inspirašuvdna šaddat čállin lea leamaš Dulka-Márte Heikka. Heikka čatná oktii áiggiid ja govvida lohkkái erenoamážit olbmuid sielueallima ja áiggi nuppástuvvamiid. Son lea áhčihis mánná gii lihkostuvvá šaddat guovlluhistorihkarin, kulturbargin ja čállin.

Árbemáhttu ja gullevašvuohta báikái

Váldopersovvna Heaikka guorahallamat čállinbargguid oktavuodas, govvidit su diehtogoikku ja beroštumi báikkálaš árbevirolaš máhttui ja birgejumái. Guorahalan dán kapihttalis eanas mo Heaikka searvá praktihkalaš bargui ja mo son oaidná iežas sajádaga Máhtebáikkis dehálaš oassin su birgemis. Dán fáttá vuolde gieđahalan maiddái eará persovvnaid rolla ja mo sin gullevašvuohta báikái ihtá teavsttas. Guovddáš persovvna dán oktavuodas lea Heaikka eanu Hemmo. Hemmo gullá bulvii man birgejummi ollásit lea leamaš luondduealáhusa duohken. Hemmo eallá nu mo álo lea eallán ja birge bures, ođđa áiggi váikkuhusat eai bastte sutnje. Heaikka vilbealli ja Hemmo neahpi Máhte-Máhte lea dán kapihttala nubbi guovddáš persovvna. Máhte-Máhte lea Máhtebáikki heastaalmmái ja lea maid jurddašanvuogi ja eallinvuogi dáfus čadnon árbevirolaš luondduealáhusaide. Máhte-Máhte lea buolvva nuorat go Hemmo ja servodatnuppástusat váikkuhit earaláhkai sutnje go Hemmoi, dat njulgestaga čuhcet su birgemii. Máhte-Máhte eallin ja hástalusat doibmet mitalusas kontrástan Hemmo eallimii. Čearddalašvuohta, báiki ja ruovttuiduvvan ja Heaikka rolla árbbolažžan maid guorahallojuvvojit dán kapihttalis.

Luossabivdi Hemmo-eanu

Árbbolaččat váldopersovvna Heaikkas lea lassin čállinprošeavttaide, nubbi guovddáš beroštupmi: guollebivdu, ja erenoamážit luossabivdu. Ollesolmmožin sus lea prošeaktan oahppat suohpput. Heikii lea dát stuorra hástalus. Son lea bajásšaddan áhči haga ii ge leat mánán oahppan dan maid almmái ferte máhttit smávvadálolažžan Máhtebáikkis. Heaikka eanu Hemmo orru Máhtebáikkis ja lea eallilan olmmoš juo trilogiija álggus. Son ássá ovttas iežas eamidiin Riittáin, sudnos eai leat mánát. Hemmo lea Heaikka kránnjá ja lagamus olmmoš ja son lea leamaš dego áhčči Heikii. Hemmo lea ge nubbi persovvna gii namuhuvvo *Árbbolaččat* teavsttas, váldopersovvna Heaikka maŋŋá: “Diibmu časkkii čieža, časkkii gávcci, ja Hemmo gullui juo rándahis iđitmuora skoalkimin. [...] Hemmo dat gille, murre juohke iđit vaikko ii livčče dárbu” (ÁI, 5). Sánit “Hemmo dat gille” leat olbmo persovvnalaš govva nuppis. Erenoamážit partihkal “dat” lea njálmmálaš dadjanvuohki mii bidjá dán gova Heaikka perspektiivan ja lohkki oažžu buori álgogovvádusa Hemmo persovvnnas dás juo; Hemmo dálvet murre ja geasset gis bivdá joga ja gárvvaha firpmiid bivdin láhkai. Son hárve fitná olggobealde Máhtebáikki ja dušše dalle go ferte maidege gávppašit dahje jos “gohččojuvvo” bearašdoaluide. Hemmo lea bargán ja sutnje sáhtta luohttit. Son hállá dušše dalle go ieš oaidná dasa dárbbu. Hemmo

...mun boadán sin manis ja joatkkán guhkkelebbui...

lea maiddái áidna olmmoš geasa su oabbá Risten oskkilda mitalit iežas čiegusvuoda: gii Heaikka áhčči lea. Dan áiggi go Heaika riegáda, lea stuorra suddo oazžut máná jos ii leat náitalan, ja Risten ii dieđe gean ge guhte lea ovdal ožžon luovusmáná dien guovllus. Hemmo dadjá oabbásis go son gullá gii áhčči lea: ”– Vai nie das geavai. Gánddas galgá bures fuolatuvvot. Diein livčče gal jáválaš olbmui ruhta veahketastit máná bajásgeassimis, muhto dáidá leat buoremus vajáldahttit. In livčče jáhkkán albmás, luhkkára ja skuvlaalbmá bártnis” (ÁI, 52). Njálmmálaš giella ja Deanuleagi suopmanmearkkat dahket ahte Hemmo sánit gullet sutnje ja su persovdna lea ollásit daid duohken. Hemmo guoktás Riittáin eai leat mánát ja Hemmos lea dan dihte buorre dilli váldit vára neabis. Hemmo ja su viellja Máhtte hukseba viesu Ristenii, vai sus lea ruoktu gos beassaba mánáin orrut. Hemmo buktá sudnuide muoraid ja varas guoli.

Go Heaika stuorra, son ii goassege dárbbáš veahkehit ednos beaivválaš bargguin. Dan dihte Heaika ii oahpa ge árbevirolaš almmáiolbmuid bargguid. Guorahaladettiin dán fáttá, mun jurddašin mo sáhtán dulkot dán, ahte Hemmo ii oahpat iežas neahpái dákkár bargguid maid ferte máhttit jos galgá birget dakkár servodagas go Máhtebáikkis. Ovttá ságastallamis Ánde Sombyin čilgejin dán ášši *Árbbolaččat*-ráiddus ja jerren sus mo son dan ádde. Somby lea bajásšaddan Sirpmás, smávva sámi báikkis Deanuleagis, seammá áiggis masa *Árbbolaččat* dáhpáhusat leat biddjon. Sus lea ollu máhttu sámi árbevirolaš servodaga ja gulahallanvugiid birra. Ánde árvalii ahte áhči-bártni gaskavuodas leat duollet dálle konfliktadilálašvuodát (Somby 2007). Hemmo sáhtta ná láhttet danin go son háliida várjalit gánddariebu geas ii leat áhči doarjja. Hemmo dalle álkit garvá konfliktaid ja váttisvuodaid Heaikkain. Dán hypotesii eai leat teavsttas ollu referánssat. Hemmo ii goassige juogat dakkár jurdagiid lohkkiin, ii muđui ge muitaleaddji bokte mitaluvvo mihkkege dán birra. Hemmos goit ge eai leat alddis mánát, eai sus ge leat iežas vásáhusat mo lea bajásgeassit máná.

Lea erohus bajásgeassimis ja veahkeheamis. Hemmo duođaid álohii veahkeha ja doarju Heaikka ja son doallá sániidis: “Gánddas galgá bures fuolatuvvot”. Soađi manjá, go Heaika áigu fárret eret Máhtebáikkis, Risten čieru ii ge háliit ahte Heaika galgá vuolgit, muhto Hemmo dadjá ahte Heaika lea ollesolmmoš ja sáhtta bargat maid dáhttu. Son luohtta dasa ahte nuorra almmái máhtta váldit vára iežas ja geahččala jedđet oappás: ”Ii Heike leat dakkár olmmoš mii duššá, Heike máhccá go dat áigi lea bohtán” (ÁI, 34). Dát sitáhta šaddá dego retroperspektiivva geahčastat, mii čujuha *Árbbolaččat* mitalusa ovddos guvlui: lohkki diehtá ahte Heaika lea máhccán, dan beassá lohkat juo vuosttas

girjji álggus. Hemmo kommentára geažida dan ahte lea oidnojuvvon ahte Heaika fárre fas ruovttoluotta iežas ruovttubáikái. Hemmo deattuha dán ovttá ságastallamis maŋŋil go son áiddo lea šaddan leaskaalmmái. Heaika jearaha duon dan ja Hemmo čohkká iežas jurdagiid siste, jurddašaddá iežas eallima: “«Hemmo, juogo muorravisti lea fargga dievva?» jearrá Heaika. «Fargga», vástida áddjá ja jurddaša vuot oktii ahte Heaika lea olmmoš, gii áigu guhká eallit” (ÁI, 66). Dát nanne Heaikka bistevašvuoda persovdnan ja buktá vuordámuša ahte Heaika áigu birget.

Hemmo lea Heaikka ovdagovva ja gáibmi. Hemmo namma lea Máhte-Heaika, muhto olbmot gohčodit su Hemmon. Heaika geavaha iežas dutkamušas dasa lassin Hemmo suomagiellama, Heikki Rastos Rastossen (ÁI, 209). Árrat juo *Árbbolaččat* dáhpáhusráiddus Áhkku muitala ovttá dialogas Heikkain, man lagas gaskavuoha lea Hemmo ja Heaikka gaskkas: “– Makkár dat lei mus dat áddjá, dat Máteš? – Luonddu mánná. Doai Hemmoin sulastahtibeahti buot eanemus su” (ÁI, 18). Heaika mearrida ahte sohkgagirji galgá oamastuvvot Hemmoi (ÁI, 46). Heaika oahppá ovdamearkka dihte Hemmos mo birget skápmain, mii láve leat Heikii lossa áigi:

Iige skápma leat álo ahkidis áigi, muhto sáhtii addit olmui olluge, jos máhtii váldit dan rivttesláhkai vuostá. Hemmo máhtii, Hemmo ii diktán dovdduid hálddašit iežas muhto hálddašii ieš daid, munge oahpan go ealán doarvái guhká. Son bajidii ednos buohkaid earáid bajábeallái, Hemmo lei sutnje ovdamearka, man dohkki čuovvut. (ÁI, 174)

Sitáhta álgá friija gaskkalaš muitalemiin, Heaikka perspektiivvas. Nuppi cealkaga maŋimuš oassi lea vuosttasovdna-muitaleaddji preseanssa hámis mas perspektiiva gullá Heikii. Goalmmát cealkka orru álggus jorramin olggobeale muitaleaddji perspektiivan, muhto sátni “dohkkii” bidjá liikká Heaikka dás ge perspektiivva hálddašeaddjin, go dán oktavuodas “dohkkii” govvida oaivila mii gullá Heikii. Heaika maid oahppá Hemmos mo murren doaibmá dálkkasin skábman. Dát sitáhta čájeha gaskavuoda edno ja neabis gaskkas: “Guokte oktonas albmá vásiheaba skábmabeaivvi rándahis. Nuoratge lea gávdnagoahtán ilu murremis, boarrásut lea juo áigá oahppan diehtit mo buoremusat birgehalla oktavuodain” (ÁI, 122). Ii Heaika leat murrema ge oahppan mánnávuodas. Son aŋkke vällje dán barggu alces sihke dárbbášlaš doaibman ja sieludálkkasin. Murren lea nubbi Hemmo miela miel bargu ja Heaika áigu bargat dan maid eanu bargá. Pedagogihkadutki Asta Balto lea dutkan mo sámi mánáidbajásgeassin lea rievdan áiggi mielde. Dološ gálduid mielde lea čielggas ahte mánát bajásgeassojuvvojit árrat iešguđet rollii, ja dat ráhkkanahtá sin ollesolbmá eallimii. Dattege ii lean nieiddaid

...mun boadán sin maŋis ja joatkkán guhkkelebbui...

ja gánddaid bargujuohku álo nu čavgadit sirrejuvvon, sii maid bajásgeassojuvvojedje ovttaláhkai (Balto 1997: 53–54). Balto oaivvilda ahte bargujuohku nissoniid ja albmáid gaskkas lea leamaš ulbmillaš ja dat ii dárbbáš máksit ahte dat lea sohka bealvealaheaddji. Dan maid son lea gávnahan go lea dutkan boares gálduid nissona sajádaga hárrái, ii čujut dan guvlui ahte nissoniid ja albmáid gaskkas livčče erohusat fámu dáfus. Bajásgeassinvuohki maid oaidná ovttárvosašvuoda ollesolbmuid ja mánáid gaskkas (ibid: 61–62). Sámi servodagas murren lea leamaš eanaš almmáiolbmo bargu. Heaikka ákšučuollamat doibmet *Árbbolaččat* teavsttas teakstaauditiivva motiivan mii govvida Heaikka iešbirgejeaddjin. Máhtebáikkis gullo ahte dá lea doaimmalaš dáluisit bargamin, son birge ieš muoraid dáfus, juoga mii lea kontrásta govviid maid lohkki álggus oažžu Heaikkas go gaiku seaidnefielluid eatni boares láđus. Heaikka ovdána muitalusas almmáiolbmo “ideálagova” hárrái ja Hemmo-eanu ii leat dán oktavuodas heajos ovdagovva.

Hemmo eallá iežas lági mielde ii ge beroš nu ollu das maid eará olbmot jurddašit. Vaikko son lea orron Máhtebáikkis olles eallima, de son ii leat átesmielalaš, ii goitge olbmuid vuostá geain son berošta. Su čielga doarjja Risten oabbái go son šaddá áhpeheapmin, lea buorre ovdamearka. Muhtin beaivvi go Heaikka fitná ednos gallemín, Hemmo lea čiktimin. Heaikka hoahká ahte Hemmo dat lea gillil. Hemmo vástida: ”– Muhtun čiktá ja nubbi eará bargá juoga eará barggu, juohketaš bargá maid máhtta” (ÁI, 12). Mottiin sániiguin Hemmo dadjá ahte son dal bargá iežas bargguid, ii ge sehkke iežas earáid áššiide ja doaimmaide. Hemmo lea čađa praktihkalaš olmmoš, nu mo dalle go Birgget guoktá Ánde nieida Risten náitala. Maŋnil go heajastallamat leat meattá, de leat báhcán moadde viidnabohtala gieddái: “Hemmo dutká daid iige leat goassege oaidnán nie čáppa govaid viidnabohtaliin, oainnat headjabohtalat, son jurddašii ja váldá daid ruoktut čikŋan dahje dohkkejithan dat ginttaljuolginge diekkár starga bohtalat” (ÁI, 103). Gos earát dáidet oaidnit juhkanvuoda mearkkaid, de Hemmo jurddaša ášši birra iežas láhkai.

Hemmo lea albma iešbirgejeaddji ja su iešoaivválašvuota govviduvvo bures oktii go Ánde guovttos Birggeha geahčen leat čoakkálmasat. Ollu olbmot leat bohtán čoakkálmasaide. Olles giláš ihtá čoakkálmasaide vuosttas beaivvi – earret Hemmo. Son buđalda viesu olggobealde gos buohkat sáhttet su oaidnit, son áigu buđehiid gilvit. Ii ge beroš jos muhtin nimmora dan dihte:

Boares dulka vilššáda ain duollet dalle Hemmo vistti guvlui, gos dáluisit rasilda buđetbealddus. Suohppu muhkkiid beldui ja fitná ain dássemin, lei alimus buđetgilvináigi. Muhtumin čuoččasta muhkkelána ala ja gávká čoakkálmastobu guvlui, vuoinnasta ja fas dohppe gáffalgoaivu gihtii. Sárdnealmmáige geahčasta olggos, áicá Hemmo ja buorida leavttu. Boares dulka ii šat háhppet dulkot. Son sorrodaddagoahdá ja guođđala sániid, go viggá čuovvut sárdnealbmá. Jietna dorggiida, muođut bánžzagit ja son ain šaddá ain sihkastit bivastagaid gállus. (ÁI, 21)

Olggobeale muitaleaddji referere dáid dáhpáhusaid lohkkái, muhto nuppi cealkaga manjimuš sánit, “lei alimus buđetgilvináigi” gullet Hemmoi. Son bargá iežas dábálaš lági mielde, ii ge divtte eará doaluid su muosehuhttit. Beavvi manjá Hemmo maid ihtá čoakkálmastohpui ja čohkká oskkáldasat Riittä bealde mánggaid tiimmuid. Hemmo liikká ii leat álo gierdevaš eará olbmuid doaimmaid hárrái. Go son gullá ahte guovllu vuosttas sámesearvi lea heaittihuvvon, de dadjá: “– Inbat mun juo dalle dadjan go bidje nissoonlbmo njunušin, muitágo Heaika?” (ÁII, 32). Hemmo lea árbevirolaš sámi servodagas bajásšaddan ja doppe orron eallinagi, ii ge son leat hárvánan oaidnit nissoniid dakkár njunušposišuvnnas. Heaika ii dasa vástit maidege. Son goit čuovvu ednos ovdamearkka das ahte bargá dan maid áigu, viggá dan láhkai birget ii ge divtte earáid stivret su eallima. Heaika lea dattege eanet várrugas almmái ja lea oahppan mo gánneha láhttet vai birge ja dohkkehuvvo iežas välljemiid dáfus.

Sitáhtat bajábealde leat buorit ovdamearkkat das mo Hemmo persovdnan eanemusat govviduvvo daguin ja dialogain. Muhtimin govviduvvo son Heaikka dahje olggobeale muitaleaddji perspektiivvas, nu mo álggus juo, go Heaika jurddaša:” Muhto ii Hemmo leat oktageardán, Hemmo diehtá ollu eanet go olbmot oppa árviditge, Hemmo sáhtii leat vel stuorra veahkkin dán čállinbarggus” (ÁI, 5). Dát lea *Árbbolaččat* vuosttas siiddu manjimuš cealkka ja dat bidjá Hemmo guovddáš persovdnan sihke Heikii ja mitalussii. Go Hemmo eamit Riittä jápmá, de buktá buotdiehti muitaleaddji dán gova Hemmos: “Hemmosge leat dovddut, vaikko mánggas navdet su dušše dovduhis fierpmástallin ja muorračuollin. Dovddut leat gos nu čiekŋalastas olbmo siskkimuččas” (ÁI, 66). Lohkki oažžu hárvenaš gova Hemmo dovdoeallimis *Árbbolaččat* nuppi oasis, go son lea vuorddašeamen Heaikka:

Son dovddai iežas nu geahnoheapmen, go vurddii das lássaguoras oappábártni. Sus lei ahkit. Dákkár dovdu lei sutnje vel muhtun jahki dás ovdal viehka vieris, muhto son leige vel dalle buorre muddui iešbirgejeaddji. Oktovuođadovdu vajálduvai rándahis ja bivdosiid divodettiin, eallimis lei čielga dárkkuhus. (ÁII, 13)

...mun boadán sin maŋis ja joatkkán guhkkelebbui...

Perspektiiva lea eanas olggobeale muitaleaddjis, duođašteamen lohkkái dan mii ovddit sitáhtas daddjo: Hemmos leat dovddut. Dát lea lohkkái muitalusa bajit dási govva dán lágáš albmáid jurddamáilbmái. Hemmo dovdoeallin lea ollu čadnon dasa man buresbirgejeddji son lea. Go áddegoahtá ahte lea boarásmuvvan ja fámus leat nohkagoahtán, son ii leat nu searalaš go ovdal, de dat čuoheá áddjái. Hemmo joatká liikká oahpes bargguid nu guhká go veadjá, uhca áššiid mat gullet beaivválaš eallimii. Son diktá earáid jurddašaddat eallima mohkas váldogažaldagaid (ÁII, 14). Sitáhta maŋimuš sánit, “eallimis lei čielga dárkkuhus” gullet ge Hemmo perspektiivii: konkrehta ja deaivilis sánit, nu mo lohkki juo dovda su hállan- ja láhttenvuogi. Sitáhtat mat dás leat namuhuvvon Hemmo oktavuodas, čujuhit nuppi sitáhtii, mas Heaika jurddaša: “Hemmo máhtii, Hemmo ii diktán dovduid hálldašit iežas muhto hálldašii ieš daid, munge oahpan go ealán doarvái guhká” (ÁI, 174). Dát sitáhtat čilgejit lohkkái juoidá oppalaččat olbmo máŋggabealat luonddu birra. Hemmo lágan jaskes albmáin leat dovddut vaikko daid eai álo čájjet. Hemmo lohpadus Risten oabbái ja vuohki mo Hemmo álo fuolaha Heaikka leat dasa duođaštussan. Sitáhtat čájehit kontrásttaid Hemmo ja Heaikka gaskkas: Hemmo lea praktihkalaš, searalaš ja dan lálkai buresbirgejeddji almmái árbevirolaš sámi servodaga mihtuid mielde. Heaikkas váilot dát dáiddut, son biddju jurddašeddji, filosofa posišuvdnii, dakkár gii smiehtada dálá – dološ – ja boahhteáiggi, dakkár gii jurddašaddá eallima mohkas gažaldagaid.

Heaika berošta olbmuid iešguđet bargguin ja doaimmain, erenoamážit Eanu árbevirolaš luossabivddus. Heaika oažžu Hemmo-ednos dehálaš dieđuid guollebivddu birra. Ovtta ságastallamis Hemmoin boahťa ovdan man dehálaš johkabivdu geasset lea leamaš Máhte báikki olbmuid birgejupmái. Dán háve lea Hemmo gii fitná Heaikka gallemin, juoga mii lea hárves dáhpáhus. Dábálaččat lea Heaika guhte fitná ednos luhtte káfestallamin dahje boradeamen. Lea hárvve ahte Hemmo ieš fitná gean ge luhtte hálešteamen, ja go Hemmo dál fitná Heaikka luhtte, de dat mearkkaša ahte sus lea miella háleštít. Hemmo lea dán jagi viehka maŋnit goddán vuosttas guoli. Dat muittuha su dakkár issoras guolehis jagi, go ii baljo gávdnon guolli jogas. Lei dulvejahki ja njurjot borre measta visot guoli ovdal go beasai goargnut johkii. Geafes áiggiin dakkár guolehis geasit sáhtte dagahit nealggi ja headi olbmuide. Ii han olbmuin dalle lean ruhta mainna oastit biepmu dahje eará diŋggaid:

– Na leamaš gal gusto surgadis áigi. – Na lei. Ja dan seamma gease oidnen munge juvddálačča, jođii dáppe ja gávppašii čappa boaluid, dakkáraš ártegis áitelohkaid, boaganoivviid, muhto lei datge välljen áiggi goas vuolgá minguin gávppašit, mo gumppiid mii livččiimet suitán daid oastit go ii gávdnon ruhtabihtta ii jáffuiddage diekkár guoletis gease. (ÁI, 225–226)

Jahkelohku ii leat mihkkege maid Hemmo muđui láve namuhit go hálešta Heaikkain, muhto guolehis jagit leat nu darvánan su muitui ahte daid son gal muitá, ja dát dáhpáhuvvá 1922. Nubbi guolehis jahki man birra Hemmo muitala Heikii lea 1918 (ÁI, 225). Johkabivdu, erenoamážit luossabivdu, lea guovddáš Hemmo áigejurddašeamis ja birgenáddejumis. Dákkár dieđuid dehálaš ealáhusa ja birgema birra, Heaika sáhtta fidnet ságastaladettiin Hemmoin.

Lassin johkabivddu historjjálaš dieđuin, Heaika berošta bivddu praktihkalaš bealis, man son ieš ge háliidivččii máhttit. Mun lean dán oktavuodas háleštan iežan bargoskihpáriin, Gaebpien Leenain, Lena Kappfjellain (2009) Heaikka čállinprošeavtta birra ja su beroštumiid árbevirolaš johkabivdui. Kappfjell árvala ahte Heaika berošta gealbbus ja árbemáhtus, maid gieđahalan metodalaš lahkaneamis. Árbemáhttu, mii lea guovddáš oassi jávohis máhtus, lea dakkár máhttu mii ferte inkorporerejuvvot jos olmmoš galgá dan albmaláhkai oahppat (vrd. Kappfjell 2008: 17). *Árbbolaččat-ráiddus* Hemmo oaidná ahte Heaikkas ii leat dat seammá máhttu go sus, son gii lea áhčis oahppan mánnán juo čiktit. Oktii go Heaika áigu fitnat gávpemátkkis, son jearrá jos Hemmo dárbbša maidege. Hemmo dárbbša moardinárppu “[...] muhto ii jáhkkán su máhttit välljet rivttes árppu, ja árvalii ieš fitnat manjit vahkos árppuid dihte Márkanis, buktá vel seammás margarinkássa” (ÁI, 149–150). Lea váttis dán sitáhtas diehtit jos Hemmo teavsttas dadjá “muhto ii jáhkkán su máhttit välljet rivttes árppu” Heikii, vai jurddaša go son dušše dan ja de dasto árvala ieš fitnat Márkanis. Hemmo anjke diehtá ahte Heaikkas ii leat doarvái máhttu välljet dan maid son dárbbša ja ordne ieš ášši. Ii ge Heaika oahpa go ii beasa mielde välljet árppuid. Heaika veahkehišgoahdá liikká Hemmo bivdit go nubbi ii šat nákke okto suohpput. Go Hemmo boarásmanbeivviin ii šat veaje Eanu ala, de Heaika ieš bivdigoahdá geasset. Son geahččala oahppat suohpput ja dan bokte háhkat johkabivddu gealbbu. Dát ii leat dattege nu álki Heikii. Son dájvá hoahká mo son ii leat dán oahppan mánnán ja das vuohtta ahte son váillaha dán máhtu, ovdamearkka dihte go son Hemmoi dadjá: “– Muhto lei liikká buorre ahte oáččotin Máhtte-vilbba alcesan suhpodanskihpárin, okto in livčče arvan bivdigoahdet, dajai Heaika. – Oainnat go it leat juo uhccivuoda rájes hárvánan dasa. – Oktage ii leat oahpatan” (ÁII, 19). Heaikka

...mun boadán sin maŋis ja joatkkán guhkkelebbui...

vástáduš sáhtá geažidit ahte son sivaallá Hemmo go dat ii leat su oahpahan. Heaika dattege ii goassege njuolgga sivaalla ednos dan dihte. Suohpput ii leat ge mihkkege álkes barggaid. Máhte-vilbealli lea veaháš hohppui ja dat dagaha ahte fierpmat muhtimin sorrostit ja sáiggagit. Hemmo, gii ieš lea nu dárkil ja diehtá man ollu bargu lea firpmiid čiktit ja doallat daid ortnegis, ii liiko jos muhtin lea šlihttui bivdosiiguin: “Lei duohta ahte hohppos Máhte-Máhte lávii muhtumin vehá sahtedohko suhpodettiin. Dárkilis áddjá lei dan áican ja iige dieđusge sáhtán dohkkehit dakkár fuollameahttunvuoda” (ÁII, 19). Suohpput ferte máhttit rivttes ja čáppa vuogi mielde. Dán máhtus lea dasto sihke praktihkalaš ja estehtalaš bealli. Dán oktavuodas sáhtá ge dadjat ahte suohppuma estehtalaš bealli gullá olbmo birgenjoasttaide, go dat doaibmá praktihkalaš lihkestuvvama eaktun ja dat dahká álkibun doallat bivdosiid ortnegis eai ge dat sáiggat nu johtilit.

Suohpput-máhtu parallealla lea johkafatnasa goargnuma estehtalaš árvvoštallan das mo buoremusat galgá goargnut. Harald Gaski muitala mo su eahki oahpahii su goargnut ja man dehálaš lei čábbát dan dahkat ja rivttes lági mielde doallat čuoimmi. Muđui don šaddet earáide bogostahkan ja čábbát goargnut lei maiddá dat vuohki mii doaimmai buoremusat (Gaski ja Kappfjell 2002: 76). Sámi árbevierus lea muđui dábálaš árvvoštallat praktihkalaš barggu ja duoji dan mielde ahte galgá leat sihke ávkkálaš ja čáppat oaidnit (Gaski 1995; Gaski 1997). *Árbbolaččat* muitalusas Heaika viggá máŋga jagi oahppat suohpput, sihke joga alde ja go ságastallá ednuinis. Vaikko mo de vikkašii, Heaika ii goassege bastte oahppat bivddu nu bures ahte dan sáhtášii gohčodit sus árbemáhtun. Boarásmanbeivviinis son dáidá joksán johkabivddu gealbodássái go dalle son hálldaša dán barggu nu ahte goddá guoli, muhto go son ii riehta oahpa dan maid johkabivddus ferte máhttit, de Heaika ii ge sáhte joksat luossabivddu árbemáhtu dási. Luossabivddu árbemáhttui lea čadnon ieš dovdu man olmmoš vásiha go lihkestuvvá bivddus. Heaika ii beasa goassege háleštit ja árvvoštallat bivddu Hemmo-edno dássasažžan ja dovdat su dohkkeheami buori barggu ovddas. Hemmo guoktá Heaikka ságastallamat bivddu birra mannet eanet dan guvlui ahte Hemmo muitala ja Heaika guldala.

Heaika liiko johkabivdui, vaikko son ii gossege šatta dasa nu čeahppi. Dan sadjái go sivaallat Hemmo, Heaika sivaallá baicce iežas áhči go ii goassege leat dan oahppan. Áhčihisvuolta lea árbevirolaš máhtu dáfus čuohtán Heaikka birgenvejolašvuodaide ja iešdovdui. Heaika beassá diehtit *Árbbolaččat* nuppi oasi álggus gii su áhčči lea. Maŋgil go boares lávdealmái ja kirkodulka Dulka-Márte gártá boarrásiidsiidii, son viimmát

dovddasta iežas Heaikka áhččin. Su eallin lea stuorra kontrásta dasa mo Heaikka eadni Risten lea ferten gierdat heahpada go oačču luovusmáná. Olbmuin lea buorre govva sus, nu mo dán ságastallamis Máhtebáikki siidaguimmiid gaskkas, vuosttas geardde go Dulka-Márte govviduvvo nama mielde:

Lohket Dulka-Márttege buoza eallit, iige mihkkege ipmašiid, iibat leš juo songe fargga 80 jagi. – Vai váibagođii de viimmat Mártege, láhttestii Áhkku. Go dat dulkui bures de dulkui bures, dan olmos dat ledje dat dulkonattáldagatges. Oainnat diekkár muitešis ja čađa dearvvas olmmoš, ii lean heajos eallimiin iežas bilidan. (ÁI, 157)

Dulka-Márte lea juo oktii ovdal govviduvvon, ráiddu álggus go leat čoakkálmaset Máhtebáikkis. Son lea dat boares dulka gii ii nagot čuovvut sárdnealbmá leavttu go oaidná Hemmo olgun buđetbealddus bargamin. Dát dáhpáhus šaddá ironalaš deaivvadeapmin Heaikka biologalaš áhči ja su áhčči-ovdagovain, ja Hemmos lea eambo stádis ja nana govva go Dulka-Márttes. Boarrásiidsiiddas Dulka-Márte mearrida váldit ovddasvástádusa áhččin ja čáliha testameantta mas Heaika lea árbbolaš oktan su eará golmma mánáiguin (ÁI, 163–164). Go Dulka-Márte jápmá, de Heaika oazžu duopmáris reivve mas leat dieđut árbečilgema birra. Heaika árbe áhčis eatnamiid ja veahá ruđa. Heaika jearrá velá boleskonstáhpelis Salojärvis ahte lea go duohta: “– Mun lean veahá umáhttu dákkár áššiin, ahte áddejingo riehta ahte munge lean árbbolaš. – Áibbas riehta leat ádden, don leat árbbolaš buot vuoigatvuodaiguin” (ÁII, 10).

Heaika oazžu iežas oasi áhčči-rohki materiálalaš opmodagas, muhto dan maid Heaika ohcala lea oktavuoha iežas áhčiin. Ollu geardduheamit teavsttas das mo son ii leat oahppan suohpput, ii ge maidege mii gullá guollebivdui, čájehit ahte son dán oktavuodas dovda iežas govssahallan eallimis. Heaika viggamuš árbevirolaš bargguid oahppat, govvida mo son ohcala áhčis. Oktavuoha áhčiin maid livččii beastán su oarbbesmáná-stigmas, ja máhttu maid son ohcala nannešii su sajádaga nannosit Máhtebáikki lahttun, gažaldagaid haga. Álkit han lea sivahallat muhtima gean ii goassege leat dovdan go sivahallat Hemmo-edno, gii lei sáhttit oahpahit sutnje dán mánnán juo. Dán oktavuodas ii leat oba sihkkar ge ahte su áhčči livččii sáhttit sutnje oahpahit suohpput. Teavsttas son álo namahuvvo dulkan, ii mitaluvvo mihkkege Dulka-Mártte eará dáidduid birra. Liikká lea lunddolaš ahte Heaika dáhttu dán máhttit, go Hemmo, gii lei su lagamus olmmoš, doarjja ja ovdagovva lea iešbirgejeddji ja erenoamáš čeahpes luossabivdi. Vuodđoealáhusservodagas lea dákkár árbevirolaš máhttu dehálaš oassi almmáivuodas. Else Målfrid Boine lea guorahallan áhčiid ja bártneid gaskavuodaid sámi

...mun boadán sin maŋis ja joatkkán guhkkelebbui...

guovddáš báikkiin ja geahčadan makkár árvvuid leat áhčiid mielas dehálaš fievrridit iežaset bártniide bajásgeassimis. Áhčiidde lea dehálaš ahte bártnit ovddidit árvvuid “birget”, “birgehallas” ja “gulahallas”. Gulahallas lea maiddái guovddáš bealli áhčiid ja bártniid gaskavuodas. Buorre gulahallas ii doaimma dušše sániiguin, muhto maiddái daguid bokte. Bárdni atná árvvus áhčis ja dan láhkai sáhtá bárdni oaidnit áhčis ovdagovvan (Boine 2007: 132). Dát leat árvvut mat vulget árbevirolaš sámi doaresbealeguovllu eallimis ja dat gusket maiddái *Árbbolaččat* dáhpáhusaide. Dán konteavsttas govvida Heaikka dáhttu justa dakkár birgenhálu iešguđet dásis.

Okta dáhpáhus, mii dáhpáhuvvá maŋgil go Hemmo lea jápmán, govvida Heaikka bahča dovduid go lea sáhká su váilevaš oktavuodas áhčiinis. Heaikka joatká luossabivdduin ja fitná velá muhtin ođđa firpmiid oastimin alces. Son jurddaša Hemmo boares firpmiid: “Árbefierpmit leat šlivggastuvvon áiteholgga ala mieskat, go ovdeš eaiggát ii lean šat ieš daid áimmahuššamin. Ja maid son livččii Hemmo fierbmeráiskkuiguin dahkan, gii ii lean oahppan áhčistis ii čiktit, ii moardit – ii maidege” (ÁII, 186). Sitáhtas lea goalmátpersovdna-muitaleaddji, muhto nuppi cealkagis goalmátpersovdna-muitaleaddji ovddasta siskkabeale perspektiiva, go “fierbmeráiskkuiguin” lea sátni mas leat bahča konnotašuvnnat ja mii vuolga Heaikkas, ii ge čállis dahje olggobeale muitaleaddjis. Deaddu dás, “– ii maidege”, maid govvida Heaikka dovdu ahte son lea iežas árbbi massán. Heaikka ii leat bajásšaddan áhčiin gii galggašii sutnje ovdagovvan, ja Hemmo-eanu gii lea su ovdagovva, ii leat juogadan suinna almmáiolbmo máilmmi áššiid. Heaikka guovttos Hemmoin gulahallaba dattege bures ja dat nanne Áhku čilgehus *Árbbolaččat* álggus, ahte soai buot eanemus sulastahttiba Máhte ádjá, Máhte báikki vuodđudeaddji. Heaikka jáhká maid Hemmoi go dadjá ahte ii dieđe gii su áhčči lea, dás merkejuvvon Heaikka beaivegirjái:

«29.1. Ledjen oppa beavvi rándahis. Eahkedis fitnen Ándde geahčen. Vázzilin ruoktut, go Káisa bodii. Muhtun doavkkes gažaldat: gii lea mu áhčči? In váillat su, birgen gal suhagage. Jerren hearvva dihte Hemmos, ii lohkan diehtit. Jáhkán Hemmoi, Hemmo ii mana gielistit dákkár áššis». (ÁI, 149)

Dát lea kontrásta dasa mo Heaikka jurddaša Áhku birra, beaivegirjemerkesteamis 12.3 1962: “Jerren Biret-Káres, gii lea mu áhčči. Ii lohkan diehtit. Biret-Káre sáhtá gielistitge, dasgo ii háliit ahte boltugoadán áššiid, maid lea buoremus vajáldahttit” (ÁI, 149). Heaikka beaivegirjijis lea nubbi merkesteapmi maŋgil go olbmot leat gullan su áhčiarbbi birra: “16.6.69, 02.30. [...] Hemmo ii imaštallan veháge go gulai áššis, Hemmo lea álo leamaš dakkáraš” (ÁII, 24). Vaikko Hemmo duodai gielista neahpái go ii loga diehtit gii

su áhčči lea, de Hemmo lea olmmoš geasa sáhtá luohttit. Son lea oabbái lohpidan álggus juo ahte son ii muital gii máná áhčči lea, ja dan lohpadusa doallá. Son doallá maid lohpadusas oabbái go dadjá ahte “Gánddas galgá bures fuolatuvvot”. Heaikkas lea álo Hemmo doarjja. Heaika maid juohkeláhkai doarju Hemmo, ovdamearkka dihte go son mearrida ahte ii váldde elrávnnji go Máhtebáikki olbmuid bohtá dat vejolašvuohta: “Hemmo-guovttos Heaikkain leigga báhcán guovttá cakkadit ođđa áiggi bohtima” (ÁII, 5). Soai eaba bija elrávnnji, Heaika eanemus danne go Hemmo ii dan daga. Dákkár buorre gaskavuohta ja luohtámuš albmá guoktá gaskkas, leat ge mielde nannemin sudno beaivválaš eallima birgema, silolaččat ja praktihkalaččat. Maŋŋil go Hemmo eamit Riittä jápmá, Hemmo dovda ahte ahki deaddá. Heaika lea dat geasa son dorvvasta, maiddái guollebivddus Eanu alde. Hemmo ii fuola earáid iežas luhtte go boarásmuvvá ja ii šat birge okto. Heaika divššoda ednos ja soai bisuheaba buori gaskavuodaska dassáži go Hemmo jápmá.

Hemmo doaibmá Heikii eanet várjaleaddjin ja veahkeheaddjin go áhčči-figuvran, vaikko Áhkku oaidná Heikka Hemmo bárdnin (ÁI, 67). Dulka-Mártte sánit báhppii, maŋŋil go su leat bidjan boarrásiidsiidii, šaddet dán oktavuodas veahá ironalaččat. Báhppa láve jeddet Dulka-Mártte ja dadjat man mávssolaš dulka lea dákkár guovttegielat searvegottis. Dulka-Márte jurddaša ahte álo gávdno nubbi dulka, “[...] ii oktage leat dakkár ahte nubbi ii sáhte deavdit su saji” (ÁI, 162). Heikka mánnávuodadili ektui lea nu ahte áidna guhte sáhtáši deavdit áhči saji, lea justa áhčči. Hemmo ii leat sáhtán várjalit Heikka eará mánáid givssideamis dalle mánnán ja dat lea ge merken Heikka olmmožin.

...mun boadán sin maŋis ja joatkkán guhkkelebbui...

Gullevažvuohhta árbevirolaš eallimii

Eatnogátti modeallaguovllus, Deanuleagis, lea luossabivdu dološ rájes juo leamaš dehálaš ealáhus. Jouni Kitti čállá ovttá kronihkas ahte Deanu luossa lea sáme kultuvrra geađgejuolgi: “Luossabivdu lea dáppe mearkkašan min kultuvrii ja sámegillii dan seamma maid boazodoallu badjeeatnamiin” (Kitti 2009). Sámi historjádutki Steinar Pedersen (2009) čilge ahte Deanu čázádagas lea leamaš luossabivdu 7–8000 jagi juo. Luossa lei hándalii hui dehálaš ja sámít dovdet ahte sis lea luossabivdui oamastanriekti. 1888s bođii vel sierra láhka guollebivdovuogitvuodaid hárrái Deanu čázádagas, suodjalan dihte guovllu olbmuid vuogitvuodaid sisafárrejeddiid ektui. Muhtin dáhpáhus *Árbbolaččat* nuppi oasis čájeha luosa árvvu maiddái eatnogátteolbmuide. Lea Heikka vilbeali nieidda Ristena ja su isida Jyrki goalmát gándda, Matti Einara, risttehandilálašvuohhta. Nissonat leat njuvdán njálgga luossa-, márfe- ja bohccobiergo vuodjaláibbiid. Risten muitala gussiide ahte luosa leaba goddán Heikka guovttos Máhte-Máhtiin. Ristena oabbá Anne-Máret lea maid doppe isidin, Kauko. Kauko de meattiha dadjat: “– Mun gal boran ovdal dápmoha dahje čuovžža, ii leat nu vudjii. Buot eanemus láven goittot váillahit dáppe vuskkona” (ÁII, 41). Dát sakka čuohcá Máhte-Máhte iešdovdui ja son njulggestaga suhtá Kauko ala: “– vai ahte vuskkona borašii ovdal láttán, go ii juo hávgga! – Saatana savolaš! bosihii Máhte-Máhte sámegillii, oahpatalašii vuos hállat dego olbmot lávejit ovdalgo álgá jallaid hállat” (ÁII, 41). Kauko lea áidna olmmoš gii ii ádde maid son lea bargan ja dramatihka maid dat dagaha, ii ge ádde ahte earát geahččalit dahkat duššin dan maid lea dadjan, go dát ságastallan dáhpáhuvá sámegillii, man son ii máhte. Máhte-Máhte ii viša šat gullat maidege ja jávkkiha gámmárii. Kauko ii leat áddemeahtunvuodainis dušše duolbman ovttá albmá hearkkes iešdovddu, son maid čájeha ahte ii ádde luossabivddu guovddáš saji guovllu árbevirolaš almmáivuodas ja guovllu olbmuid kultuvrras ja birgejumis.

Go goddá luosa, de gal lea peanta sáŋgár. Sihke historjjálaš ja teavstta konteavsttas sáhtá lohkat ahte Heikka beroštupmi luossabivdui nanne su gullevažvuoda Eatnogáddái ja Máhtebaikái ja vel guovllu árbemáhttui. Kauko sánit unnidit maiddái Heikka vuoittu dán oktavuodas, vaikko Heikka ii jienat maidege. Lea Heikii ja Máhte-Máhttii ánsu go Risten dadjá ahte soai dat leaba goddán luosa mii lea vuodjaláibbis ja dat lasiha sakka Heikka árbevirolaš máhtu kapitála. Maŋnil go Heikka fárru ruovttoluotta Máhtebaikái oaivegávpogis, su váilevaš máhttu jámma geardduhuvvo teavsttas, eanas Heikka iežas perspektiivvas, go dat muittuha su dan maid son lea massán. Luossabivdu lea metafora

mii govvida Heaikka olggobeale-posišuvnna báikegottis; son okto čuččoda dološáiggiid ja ođđa áiggi boahtima rávnnjis ja dárkkista dan mii dáhpáhuvvá iežas ruovttoguovllus. Son geahččala, muhto lihkostuvvá dušše beallemuddui fáhtet juoidá, mas lea árvu. Dáidá leat guovllu máhttu, mii sutnje lea čihkkojuvvon báikegottis masa son lea máhccan. Jos geahččá dán Heaikka sohkgirjji ja Heargenjár-Lásse eallingeardemuitalusa proševttaid, Heaikka vázzima ja guollebivddu sáhtta oaidnit duppalmetaforan: dat leat maid vuohki “bivdit” dehálaš dieđuid iežas čállinbargui, báikegotti oahpes rávnnjiid mielde.

Heaika ii vuollán luossabivdduin, son čađat geahččala vaikko gaskkohagaid gal šlundu: “Diibmá bivdu lei oalle funet lihkostuvvan. Jos dán háve ii manaš buorebut, de fertii juo jáhkkit ahte ii lean riegádan guollebivdin” (ÁII, 221). Lassin Máhte-Máhtti, láve Heaikkas duollet dálle Heandarát mielde veahkkin ja Heaika geahččala movttiidahtit iežas: ”– Na galgá. Muhto gal moaige vel Heandaragain goddigohte guoli go vuos vehá hárjánetne dan bivdui. Iihan Hemmoge láven ná álogogeasis álo goddit guoli” (ÁII, 155). Mun sáhtán áddet dan go muhtin dáhttu árbemáhtu oahppat. Oainnán parallealla dasa go mun in leat ruovttus oahppan sámejárvvuid duddjot. Na, ohppen godđit, juoga mii lea leamaš dehálaš máhttit Porsáנגgus, gos olbmui ledje sávzzat ja dasto ullo. Muhto in oahppan goarrut sámejárvvuid, ja go ieš ožžon mánáid de šattai hálo oahppat ja hálldašit juobe oasi dán máhtus. Ii oktage mu lagamus bearrašis sáhtán munnje oahpahit ovdamearkka dihte gávtti goarrut. Lean nu lihkolaš ahte lean Jovvna Lemet Dagnys Ráigeádjagis oahppan vehá sámi gárvvuid duddjot. Son lea oahpahan mu goarrut gávtti ja gahpira, dahkat boahkána ja riessut liinni. Lean álohii liikon duddjot, nu mo godđit, ja dat movttiida mu oahppat ođđa áššiid. Go ieš beasan nieiddaidasan duddjot gávttiid ja liinniid, de mun dovddan ahte lean beanta gába, in ge dárbbáš bivdit earáid dahkat dan mu ovddas. Dajan, Gunvor Guttorma (2011) mielde, ahte goarrut gávtti maid mearkkaša čatnat sosiála báttiid. Olmmoš lea lahka iežas dakkár oktavuodas. Olmmoš oahppá ođđa sániid, gullá mitalusaid ja oahpásmuvvá nuppi olmui. Duodji, dákkár oktavuodas, čatná báttiid buolvvaid gaskkas, juoga mii gullá árbemáhtui. Munnje lea dákkár máhtus stuorra árvu. In ane iežan makkár ge duodječeahppin dán oktavuodas, muhto mun birgen.

Árbbolaččat-ráiddus Heaika šaddá ge dađistaga iešbirgejeaddjin árbevirolaš bargguid dáfus. Ráiddu loahpageahčen orru Heaika boarásmanbeivviinis viimmát lihkostuvvan dáluisidin. Lea giđđageassi ja Heaika buđalda dállobarguid:

...mun boadán sin maŋis ja joatkkán guhkkelebbui...

Heaikkasge ledje leamaš su iežas hoahput. Son lei hommán vuosttas geardde smávva buđetbealddu. Das lei mealgat bargu, dasgo lei bargan buot dološ vuogi mielde, vuos goaivuin ja guhkiin jorgalan eatnama ja de vel gáffalgoaivuin lutken ja easka dasto gilván. Dán son lei oahppan Áhkus, go lávii dalle gándan sus muhtumin vehá veahkin. Ja áiggui maŋjelis šaddadišgoahit vel návrašiid, náppožiid ja rušppiid, dego Kirsti Koivula. Ja guolige lei dieđusge bivdán ja vehá goddánge nu ahte lei bisson jámma varas guolis. [...] Sus lei šaddan hui doaimmalaš dáluisit, gii háliidii ahte buot lei ortnegis. (ÁIII, 194)

Dán teakstaoasis *Árbbolaččat* loahpageahčen, goalmmátpersovvna olggobeale muitaleaddji buktá lohkkái gova das mo Heaikka rahčamušat leat muhtin muddui ollašuvvan, jagiid mielde. Dás ihtá maid Heaikka iežas perspektiiva nubbin maŋimuš cealkagis, go čuožžu “guolige lei dieđusge bivdán”. Sátne “dieđusge” lea Heaikka sátne ja deattuha ahte dál son sáhtá leat čevalái go lea oahppan guollebivddu dan mađe bures ahte ieš birge. Heaikka iešheanalašvuhtii, maiddái guollebivddus, geažiduvvo sitáhtas mas árbefierpmat leat šlivggastuvvon áiteholgga ala mieskat (ÁII, 186). Sátne “šlivggastuvvon” muitala ahte muhtin (Heaikka) lea eaktodáhtos dan dahkan, go dán oasi Hemmo máhtus ja árbbis Heaikka aŋkke ii leat ožžon oasi. Heaikka baicce ieš oastá firpmiid: “Fargga lei vuot bivdu ja songe galggai leat dalle gárvvis Eanu ala. Iskkada firpmiid. Dáid firpmiid son lea ieš háhkan, dáidáge leat stuorámus oasttus maid lea goassege dahkan, gávpotbiktasiid lávii válljet ja máksit aivve Birgitta” (ÁII, 186). Heaikka dáinna daguin luvve iežas Hemmos, bivdoovdagovvan, go su máhttodási Heaikka aŋkke ii goassege olat. Heaikka maid luvve iežas Birgitta ja gávpoteallima muittus, dál son iežas eavttuid mielde vállje maid bargá ja maid oastá. Heaikka vállje iežas milloseamos barggaid ja iežas lági, ii ge son leat šaddan dakkár ovttabarggu olmmoš. Seamamá oainnu ovddastit ge Nigá Niillas, Jovvna Lemet Dagny ja Torbjørn Larsen kapihttalit «Birget, birgehallet ja ceavzit». Sii leat buohkat buotlágan barggaid bargan. Oainnán Heaikka sajádaga Máhte báikkis paralleallan juoiganárbevurrui, mii lea vuohki integrerejuvvot ja integreret iežas, vuohki čájehit guovllumáhtu ja vuohki mo lea leahkit olmmožin, ovttaskas olbmo dásis ja siidaguoibmin báikegottis. Dát teakstaoassi govve Heaikka dili *Árbbolaččat* maŋimuš oasis:

Heaikka gulai daidda, gii dáid áiggiid gulahalai oalle bures bajásšaddanbáikkiinis. Son lei beassan ráfis guorahallet iežas dili ja olbmo eallima oppalohkái. Geahččalii álo áddet manin áššit ledje nugo ledje. Son lei oahppan gierdavažžan iige mannan goassige šlumpa hállat áššis, man ii dovdan. Danin gilis ledje juo oahppan luohttit sutnje. Sus ledje mángii hui jierbmás oaivilat mángga áššis, vaikko ieš ii álo nákcenge eallit daid mielde. (ÁIII, 79–80)

Buotdiehtti muitaleaddji buktá lohkkái gova persovnnas gii jierpmálaččat lea gávnahan mo son galgá eallit Máhte báikki rávnnjiid mielde ja danin ge lea šaddan buresbirgejeaddjin. Gierdevašvuolta, dárkilvuolta ja áššálašvuolta leat sus buorit iešvuodát mat dahket ahte son bures gulahallá siidaguimmiiguin. Heaikkas lea dasa lassin lihkku go árbe ruđa ja opmodaga ja lea dan dáfus ge buresbirgejeaddji. Heaika lea doaimmalaš, son ieš bargá ollu vuogáiduvvan dihte báikegoddái go máhccá ruovttoluotta oaivegávpogis. Son čađaha iežas prošeavttaid ja lámhá alces saji báikegoddái ja servodahkii čállosiidduiguin. Son bastá velá doallat iežas dálu ja sus ihtá soddjilis miella. Heaikka sajádat báikegottis deattuhuvvo juo ráiddu álggus, go son fitná Hemmo guoktá Riittä gallemin: “Nisu moddje, go áicá Heaikka, lea suohtas ahte dálus fitná muhtumin guossi. Muhto iihan Heaika leat mihkkege gussiid, fuolki ja siidagoibmi dušše” (ÁI, 12). Dát sitáhta ii ekskludere Heaikka guossin, baicce deattuha su rolla báikegoddái gullelaš olmmožin. Son dattege rahčá guhká ruossalas dovdduiguin gullelašvuoda hárrái, ovdal go viimmat dohkkeha iežas dili ja sajádaga báikegottis. Heaika ii ge leat dakkár gii bearahaga láitá. *Árbbolaččat* álggus son jurddaša ahte funibutge sáhtášii leat, ii gávpoteallin leat álo nu ráhpat (ÁI, 22). Bajit sitáhta čájeha ahte olmmošlaš gaskavuodát leat ge Heikii guovddážis gullelašvuoda hárrái. Bargu lea dakkár arena mas olmmoš ferte ieš birget, muhto lea maiddái dakkár oktavuodain ahte olbmot deaivvadit ja veahkehallet guhtet guimmiideaset. Mun dulkon Heaikka gullelašvuodaohcama maiddái sávaldahkan gullat almmáiolbmuid bargomáilbmái, birget sosiálalaččat ja praktihkalaččat, ii dušše leat muhtin gean earát álohii leat fuolahan.

Báikegotti eallin ja dynamihkka leat guovddáš elemeanttat *Árbbolaččat* kollektiivva birrasis. Davviamerihká álgoálbmotgirjjálašvuoda dutkamiin leat ovttaskas olbmo sajádat ja kollektiivva gullelašvuolta dábálaš fáttát. Davviamerihká girjjálašvuoda dutki Jace Weavera dutkančuolbma girjjis *That the People Might Live* (1997) lea ahte álgoálbmot girjjálašvuolta (engelasg. *Native literature*) sihke speadjalastá ja hábme dálá álgoálbmot-identitehta ja báikegotti. Álgoálbmotgirjjálašvuoda dovdomearkkaid ja árvvu Weaver govvida *communitism*-doahpahiin (Weaver 1997: ix). *Communitism* lea neologisma mii sulastahtá davviamerihká girjjálašvuoda dutki Gerald Vizenora doahpaga *survivance*, čállli Robert Warrior doahpaga *intellectual sovereignty* ja čállli Georges Sioui doahpaga *autohistory*. *Communitism* lea hábmejuvvon *community*- ja *activism*-sániid vuodul. Weaver čállá girjjálašvuoda birra: “Literature is communitist to the extent that it has a proactive commitment to Native community, including what I term the “wider

...mun boadán sin manis ja joatkkán guhkkelebbui...

community” of Creation itself” (ibid: xiii). Weaver deattuha man dehálaš báikegoddi lea álgoálbmogiid máilmmioainnuide. “The need for collective survival in diverse, often quite harsh, natural environments led to such an emphasis” (ibid: 37). Weaver cealká, čálli Louise Erdrich mielde, ahte báikegoddi lea álgoálbmogiid áddejumi mielde báiki gos olbmot leat ássan buolvvaid mielde ja man luondu ealáska joavkkuid ja bearrašiid historjjá bokte (ibid: 38). Kollektiivva árbevierut leat guovddážit álgoálbmotbáikegottiin. Álgoálbmotpersovdna dábálaččat oaidná iežas ‘*self in society*’, oassin servodagas, dan sadjái go ‘*self and society*’, olmmoš ieš ja servodat. Dat dattege ii mávsse dan ahte ovttaskasvuhtii ii leat sadji álgoálbmotservodagain. “The self is the locus where tribal values become concrete” (ibid: 39). Weaver čujuha Christopher Ronwanièn:te Jocksii, gii cealká ahte máhtus ii leat ávki jos báikegoddi ii doarjjo dan: “[K]nowledge is not defined because [the knower] is not defined as a human being. Thus knowledge requires a network of knowers, or more accurately, of actors” (ibid: 40).

Dát leat miellagiddevaš jurdagat *Árbbolaččat* muitalusa oktavuodas. Iešguđet ge máhttodássi eaktuda ahte báikkis leat olbmot geat hálldašit árbevirolaš máhtu ja geat sáhttet oahpahit nuoraid buolvvaid. Árbevirolaš máhttu lea dasto lunddolaččat čadnojuvvon báikkái. Heaika lea erenoamáš dilis, go son lea mánnávuoda rájes fátmastuvvon báikkálaš fuolahusfierpmádahkii, muhto son ii leat beassan oassálastit *áhči – bártni* lunddolaš oktasaš bargodillái, ii ge árbevirolaš máhttofierpmádahkii mii das vuolga. Ealjárvuodainis son aŋkke gávdná iežas geainnu dán máilbmái ja nákke háhkat dan mađe gealbbu ahte birge. Heaikka iežas miela miel bargu ii vuos gula makkárge fierpmádahkii, go ii oktage eará gilázis ealit iežas čállin. Su čállinbarggut leat liikká konkrehta buktagat main báikegotti árvvut bohtet oidnosii.

Heastaalbmá oktavuoha báikái

Árbbolaččat muitalusas ii leat báikki mearkkašupmi Máhtebáikki olbmuide vuosttažettiin govviduvvon luonddugovvadásaid bokte, muhto dáhpáhusaid bokte mat čatnet báttiid olbmuid gaskii. Máhte-Máhte, okta *Árbbolaččat* persovnnain, lea almmái guhte lea hui čadnon Máhtebáikái. Son lea váldopersovna Heikka vilbealli ja giláža heastaalmmái. Son orru Máhtebáikkis ovttas eamidiin Siriin ja sudno njeljiin mánáiguin, Birehiin, Sylviin, Viljoin ja Beahkáin. Heastaalmmájin sus lea alla stáhtus. Dát rievdá dađistaga go mekaniseren maiddái joavdá Davvi-Supmii ja Máhtebáikái. Go olbmot oastigohtet tráktoriid, de ii leat šat adnu heastaalbmái. Dát čuohcá Máhte-Máhte iešdovdui ja eallimii.

Persovna ja báikki oktavuoha govviduvvo bures *Árbbolaččat*-ráiddus. Sámeielas leat *báiki*-sánis moanat mearkkašumit. Konrad Nielsena sátnegirjjiis dat sáhtta mearkkašit báiki gos muhtin lea, gos muhtin ássá dahje dállu. Dat maid sáhtta mearkkašit bearašlávvu ja buot dinggat mat dasa gullet. Eará oktavuodain *báiki* maid sáhtta leat oassi, bihtta (Nielsen 1979 *bai'ke*). *Ruoktu* sáhtta Nielsena mielde mearkkašit dállu dahje orrunsadji. *Ruoktu*-sáni sáhtta geavahit go čilge dan dili go olmmoš ii leat meahcis bohccuid kohkkemin. Nielsena sátnegirjjiis čilgejuvvo vel erohus *ruokto* ja *báiki* gaskkas: Jos jearrá “lea go isit ruovttus”, de dat mearkkaša ahte son orru báikkis gos leat eanet dálut. Jos jearrá “lea go isit báikkis”, de dat olmmoš gean jearrá, orru oktonas báikkis. Báiki mearkkaša *ruoktu* muhtin suopmaniin, nu mo Buolbmágis. Guovdageainnus sáhtta jearrat “lea go isit dálus”, dahje “lea go isit siiddas”, jos son gean jearrá lea dálon (Nielsen 1979 *ruok'to*). Dás oaidná *báiki* ja *ruoktu* oktavuoda konkreta denotatiivva dásis. Symbolalaš dásis lea *báiki* – *ruoktu* oktavuoha govviduvvon Áillohačča divttas “Mu *ruoktu* lea mu váimmus”. Harald Gaski čilge *báiki* ja *ruoktu* mearkkašumiid ja oaivvilda ahte sáhtta vuodđudit vuostepára ruovttus/eret Nielsena čilgejumi vuodul, go Nielsena mielde *ruoktu* sáhtta govvidit dili go ii leat bohccuid luhtte meahcis. Dasa Gaski (1997: 200) čilge: “Thus the binary pair home/away is established; home being the place where you find shelter from bad weather, the place where you eat and sleep in contrast away which is out herding the reindeer on their grazing land, which may be a bit away from the tent, the *lávvu* or *goahti*”. Dát muitala eallinvuogi birra gos olmmoš ollu johtá. Son guhte ássá fásta ovtta sajis ii dáidde dovdat ahte son lea ruovttus juohke sajis gos son lea barggus. Son lea eanet čadnon báikái gos sus lea dállu, ja siidaguimmiide geat doppe orrot.

...mun boadán sin manis ja joatkkán guhkkelebbui...

Máhte-Máhte lágan persovnnat, geat váldet ođđa áiggi boahtima lossadit, gávdnojit sámi servodagas ge. Čáli Jovvna-Ánde Vest dadjá ahte son lea geavahan iežas guovllu olbmo Máhte-Máhte persovvna modeallan (Vest 2006a). Máhte-Máhte lea buresbirgejeddji ja eallá buori eallima Máhtebáikkis. Sus leat máhttu ja resursat mat dahket su iešbirgejeddjin. Heasta lea guovddáš su birgejumis, dainna son sáhtta veahkehit siidaguimmiid muoraid geasehit meahcis, geasset son lea veahkkin lájus ja sus lea dehálaš rolla go muhtin jápmá: son doalvu oamehasa liikavistái ja hávdádusbeavvi son fas viežžá oamehasa gisttu ja doalvu dan kirkogárdái. Buot dát rievda go geaidnu huksejuvvo ja go olbmot geavahišgohtet ođđa áiggi mekanihkalaš rusttegiid nu mo tráktor (ÁII, 137). Dát nuppástusat čuhcet Máhte-Máhte eallimii. Geaidnohuksemiin suoma eiseválddit áigot buoridit Davvi-Suoma johtolagaid ja čatnat boaittoeale báikkiid suoma stuorraservodahkii. Servodaga mekaniseren dahká ahte Máhte-Máhte bálvalusat eai šat dárbbasuvvo. Máhte-Máhte eallima váttis nuppástusat dáhpáhuvvet ráiddu nuppi oasi gaskamuttus:

Máhte-Máhte ii šat joatkkán, go áddii ahte earátge jurddašedje ahte heastaáigi lei loahpalaččat nohkamin guovllus. Oskkáldas heastaalmái buot dát lei loahpa álgu, su ráddjejuvvon miella ii máhtán laktit heastadoalu nohkama servodaga ovdáneapmái, mii dađistaga hábmii olbmuid jurddašan- ja eallinvuogi. (ÁII, 137)

Muitaleaddji buktá olggobeale posišuvnnas dán gova Máhte-Máhtes. Sánit “su ráddjejuvvon miella”, leat muitaleaddji sánit, go dát bidjá Máhte-Máhte persovvna historjjálaš perspektiivii, man sáhtta buktit go veahá áigi lea gollan ja oaidná mo servodat lea ovdánan. “Ráddjejuvvon” lea dán oktavuodas veahá negatiiva, ođđa áiggi gáibádusaid hárrái. Máhte-Máhte lea oainnat “oskkáldas heastaalmái”, mii lea sympáhtalaš kommentára muitaleaddji bealis, vaikko muitaleaddji oaidná dán oassin servodaga ovdáneamis, ii ge loahpa álgun, nu mo Máhte-Máhte ieš dahká. Máhte-Máhte eallin, bargu ja máhttu gullet Máhtebáikki eallimii, muhto eará giliid olbmot maid dáhttot su bálvalusaid, goitge dassáži go mekaniseren boahta daidda guovlluide ja olbmot geavahišgohtet mašiinnaid heastta sajis. Máhte-Máhte lea juo namas bokte nannosit čadnojuvvon Máhtebáikái, báiki man su áddjá Máhte ásahii muhtin buolvaid áigi. Máhte-Máhte lea dasto goalmmat Máhte-buolvva báikkis.

Folklorista Káren Elle Gaup čállá olbmo ja báikki gaskkas šaddá nana oktavuohhta go olmmoš lea addán báikái nama: “Navnet «innkapsler» disse trekkene, og slik blir informasjonen om stedet ført videre, selv om stedet kan endre karakter over tid (Helland 1993:12) og slik også ha en funksjon av ikonologisk karakter” (Gaup 2005: 57).

Árbbolaččat muitalusas dát, oktan su máhtuin heastaalmmájin, addá Máhte-Máhttii nana symbolalaš oktavuoda Máhtebáikái. Davviamerihká čállí Eudora Welty čállá essayas “Place in Fiction”:

Paradoxically, the more narrowly we can examine a fictional character, the greater he is likely to loom up. We must see him set to scale in his proper world to know his size. Place, then, has the most delicate control over character too: by confining character, it defines it. (Welty 1978: 122)

Máhte-Máhte ii leat goassege orron eará sajis ge, son ii dárbbáš guođđit báikki ohcan dihte buori eallima ja iežas miela miel barggu.

Dađi bahát ođđa teknologiija nuppástuhtá Máhtebáikki dan ektui masa Máhte-Máhte lea hárvánan. Ođđa teknologalaš mašiinnat dagahit stuorra rievdadusaid eanandollui ja dát rievdadusat dáhpáhuvet johtileappot go olbmuid mentála rievdadusat. Dát čuoheá garrasit dakkár persovdnii go Máhte-Máhte. Son dovdá ahte massá iežas sajádaga, iešdovddu, árvvu ja čavlli. Son láittastuvvagohtá ja šaddá hui hurvvas. Dát govva lea stuorra kontrásta dasa mo Máhte-Máhte ráiddu álggus govviduvvo go su sajádat heastaalmmájin lea nanus ja sus lea dievva bargu veahkehit buohkaid geat dárbbášit su bálvalusaid. Dan oaidná oktii, go Máhte-Máhte dadjá Heikka-vilbeallái: “Muhto lea dušše okta heastaalmmái, birgalat dat gal lea nu ahte heasttas in luova gal leaikkal” (ÁI, 25). Máhte-Máhte rolla speadjalastá dološ almmáiolbmo ideála, nu mo Jorunn Eikjok čilge leamašan árbevirolaš sámi servodagas ge (2007: 111). Máhte-Máhte lea searalaš ja su leat álo atnán buot gievrramus almmájin Máhtebáikkis (ÁI, 216–217). Son máhtá árbevirolaš bargguid maid almmái ferte máhttit servodagas gos orru. Máhte-Máhte govviduvvo persovdnan gii liiko spivkošit: “Máhte lea dábálaččat hui skálkii olbmuid siste” (ÁI, 47). Dát rievda oalát maŋŋil go son láittastuvvagohtá ja skurdnju. Su bargu lea su eallin ja son gillá go bargu masa lea hárvánan nohkgohtá. Loahpa loahpas leat dušše Máhtebáikki olbmot geat dárbbášit su veahki geasehit muoraid ja láddjet. Guovllu eará dálolaččat leat juo háhkagohtán tráktoriid. Máhte-Máhte oktavuoha Máhtebáikái šaddá dan dihte vel nannoseappot. Eudora Welty čilge mo báiki lea dehálaš elemeanta fikšuvnna teavsttas:

Place in fiction is the named, identified, concrete, exact and exacting, and therefore credible, gathering spot of all that has been felt, is about to be experienced, in the novel’s progress. Location pertains to feeling; feeling profoundly pertains to place; place in history partakes of feeling, as feeling of history partakes of place. (Welty 1978:122)

...mun boadán sin manis ja joatkkán guhkkelebbui...

Máhte-Máhte máilbmi lea Máhtebáikkis, heastaalmmájin. Doppe son lea oahppan dan maid máhtta ja das lea son eallinagi bargan. Dákkár lagas oktavuoha báikki ja olbmo gaskkas lea lunddolaš go lea sáhka olbmos gii bargá luondduealáhusain. Jakob Meløe čállá artihkkalis «Om å forstå det andre gjør», mo olmmoš čatnasa iežas bargomáilbmái. Meløe oaivvilda ahte jos galgá áddet dálolaččaid ja eará spesialiserejuvvon ealáhusaid olbmuid, de ferte áddet sin máilmmi: “Det er i slike virksomheter både mannen og konen har det meste av sin sjel. Når du kjenner deres *verden*, kjenner du deres *sjel*” (Meløe 1997: 341). Sullasaš fuomášumi buktá Keith H. Basso go čatná olbmo doaimmaid báikái ja maddái dasa mii ja gii son lea: “In large ways and small, they are forever performing acts that reproduce and express their own sense of place – and also, inextricably, their own understandings of who and what they are” (Basso 1996: 57). Máhte-Máhte máilmmigovva gullá ollásit eallinláhkkái mii lea šaddamin historján, dál go ođđa áigi gululdaga sajáiduvvá maddái Máhtebáikki eallimii, nu mo dát sitáhta čájeha: “Máhte-Máhte ja Pente leigga áidna olbmot, geat geahččaleigga vel eanadoaluin, muhto go leigga guktot luonddusteaskka dološ olbmot, de áigáibohtosat eai lean rámi veara” (ÁII, 193). Muitaleaddji buotdiehtti perspektiiva nanne lohkkái gova das ahte Máhte-Máhte ja Pente leaba vássánáiggi bázahusat. Dát dáhpáhusat ja Máhte-Máhte vártnuhis dilli govvidit realisttalaččat historjjálaš dili nu mo lei Davvi-Suomas dán áiggi. Teavsttas ihtá bahča ironiija go Máhte-Máhte velá ovttá gaska šaddá bargat geaidnobargin. Vai sus ge lea dienasbargu, de ferte son leat mielde čađaheamen dan mii doalvu su eret iežas ovddeš birgenlágis (ÁII, 210), Árbevirolaš eallin lea ge dat masa Máhte-Máhte persovdna čatnasa, nu mo dán govvádusas: “Máhte-Máhte ii lean vel boaris, muhto oppa su máilmmigovva lei sakka oamis ja heivii oalle funet otnábeaivái” (ÁIII, 102). Čuovvovaš teakstaoasis biddjo Máhte-Máhte persovdna stuorát oktavuhtii:

Máhte lei álo leamaš njulges olmmoš, gii hálddašii bures eallima, jos buot dáhpáhuvai ovddalgihtii jurddašuvvon vuogi mielde. Nu guhká go su eallima ledje dihkádeamen gárvvisin ohppojuvvon bargovuogit ja áhčiin árbejuvvon eallinoainnut, de buot manai bures ja buoret albmá go Máhte-Máhte lei váttis gávdnat. (ÁII, 98)

Dát lea govvádus man olggobeale muitaleaddji buktá Máhte-Máhtes ja mii dasto lea mielde stivremin lohkki dulkoma. Muitaleaddji buktá dán oktavuodas dakkár psykologalaš mearkkašumiid ja čatná Máhte-Máhte-lágan persovnnaid historjjálaš oktavuhtii. Káfestallamis Heikka luhte, sullasaš govvádus maid bidjá Máhte-Máhte

eallima stuorát historjjálaš perspektiivii, čilgen dihte sulágan olbmo eallinvuođu dalle nuorran:

Ja go riegádišgohte mánát, de daidge galggai geahččalit biebmat ja bivttastit, ii ruhta ii buollán evrege, mángii ii uhcimusge diehtu gos dakkára livččii sáhtán jurddašit, áigáibohtun dušše heasta ja nana čielgi ja eallinjáhku, gussa ja guigu ja bargánis eamit. Naa, dat lei dalle ja ... (ÁIII, 219–220)

Máhte-Máhtes lea iežas searalašvuođain ealli ja lagas oktavuohta eatnamii ja báikái. Mekaniserejuvvon, jápma rusttet nu mo tráktor, botke dán lagasvuođa ja son massá vejolašvuođa eallit ja bargat iežas miela mielde. Mekaniseren dahká Máhte-Máhte árbemáhtu joavdelassan ja gáidada su eatnamis mii lea leamaš su bargu ja eallin. Máhte-Máhte lea hui čadnon hestii, go son hálešta eanet heasttainis go iežas mánáiguin (ÁI, 73), ja son ii astta mannat čoakkálmasaide go eamit hásttuha fárrui: “«Gii heastta biebma jos mun in, sárdnealbmáidgo gáttat?»” (ÁI, 84). Keith H. Basso (1996: 56–57) deattuha ahte olbmo oktavuohta báikái dábálaččat dáhpáhuvvá ovttas eará olbmuiguin. Máhte-Máhte dahká dan ovttas heasttain ja olbmuiguin, bearrašiin ja singuin geaid son veahkeha heastaalmmájin.

Máhte-Máhte boarráseamos bárdni Viljo ii beroš dálubargguin. Dat goddá áhči váimmu ja dahká boahteáiggi vel eanet eahpesihkkarin (ÁII, 83). Dan maid Máhte-Máhte ii dieđe, lea ahte Viljo gártá gillát go áhčči lea heastaalmmái. Viljo vázzá skuvlla Girkosiidas ja doppe eai leat olbmuin šat heasttat, ii ge heastaalbmás leat makkár ge stáhtus, nu mo moaddelot jagi áigi (ÁI, 117–118). Viljo váldá oahpu biilamekanihkkárin ja fárru Ruttii, gos fidne barggu. Váhkarbárdni Beahkká ii leat vuos hilgon áhčis eallinvuogi. Máhte-Máhte áigu oahpahit bártnis ja oaidná ahte Beahkká lea gusto riegádan heastaalmmájin (ÁII, 192). Dát illudahtta sakka áhči váimmu, muhto Máhte-Máhte ferte loahpas vuollánit ja geahččalit lávket ođđa áigái. Son bidjá eret heastta ja vázzá tráktorvuodjinkurssa ja háhká hálbái adnojuvvon tráktora (ÁII, 265–267). Sánit ođđa – oamis šaddet kontrástan Máhte-Máhte dili dáfus: buot mii lea ođas gullá áigái mii lea boahtimin, ođđa geaidnu, ođđa buolva mii hálddaša dan mii gullá ođđa áigái. Máhte-Máhte jurddašanvuohki lea oamis, boaresáigásaš, ja su máhttu gullá vássán áigái, goas albmá searalašvuohta lei čadnojuvvon rumašbargui ja mašiinnat eai lean vel ollen smávva sámi gilážiidda. Son ii oainne vejolašvuođaid ođđa áiggi nuppástusain, dat šaddet sutnje baicce goarádussan, psyhkalaččat. Son lihkestuvvá dattege gávdnat barggu mii heive sutnje ja mas dine eanet go goassege lea dahkan heastaalmmájin: “Máhte lei dán háve lihkkohan mielamiel bargui. Son lei beassan baráhkagillái dálualmmájin ja galggai

...mun boadán sin manis ja joatkkán guhkkelebbui...

seammás asttuid áigge koahkaguokta veahkahallat. Son lei beanta virkkosmuvvan, go lei beassan olbmuid sisa” (ÁII, 247). Son bargá buotlágan bargguid mii dálualbmái gullá, muhto buđehiid son gal ii mieđa gárret (ÁII, 247). Dat ii leat almmáiolbmuid bargu ja dan mađe čeavli lea ain Máhte-Máhtes. Son ii goassege govviduvvon duotnan, vaikko heastaalbmá áigi nohká. Dáluisidin son beassá maiddái bargat dakkár rumašbargguid mat doalahit su almmáivuođa ja searalašvuođa áimmuin.

Hemmo ja su neabi Máhte-Máhte eallimiid oktavuodas oaidná mo servodat ja Máhtebáiki leat rievdan ovttá buolvvas. Hemmo eallá nu guhká ahte son vásiha Máhtebáikki vuosttas biilla ja son vásiha ahte olbmot bidjet elrávnnji dáluide. Ieš son biehttala váldimis dan, go ii oainne das dárbbu. Sus lea buorre iešdovdu ja eanas oktavuodain son lea vissis das ahte vällje riehta iežas dili hárrái. Sus lea, Máhte-Máhte ektui, buoret vejolašvuotta mearridit man muddui diktá ođđa nuppástusaid váikkuhit iežas eallimii, Son beassá doalahit oktavuođa iežas báikái nu mo ieš dáhttu. Hemmo lea juo ealáhagas *Árbbolaččat* álggus. Son ii gillá seammaláhkai go Máhte-Máhte go ođđa áiggi nuppástusat leavvagohtet Máhtebáikái. Máhte-Máhte lea máŋgga dáfus iežas čezá láhkai. Hemmo lea agibeavvi eallán smávvdálonin ja bargu lea leamaš su eallin. Son dattege ii leat govviduvvon man ge ovttabarggu persovdnan, nu mo Máhte-Máhte lea. Hemmo lea, nu mo su neahpi ge, hui čadnojuvvon ja sajáiduvvan iežas ruovttubáikái. Báiki, luondu, jahkodagat ja bargu leat hábmen su olmmožin. Hemmo jápmá *Árbbolaččat* nuppi oasi 15. kapihttala álggus: “Lasta lei juo rahpasan ja luossabivdit Eanu alde, go Hemmo jámii” (ÁII, 113). Dát cealkka, lassin dasa ahte álggaha kapihttala, maiddái hábme sihke poehtalaš ja báikkálaš ráma dáhpáhussii ja máidnu boares ádjá eallima. Son lea eallán áiggis goas ii leat dábálaš bidjat boares olbmuid ásahusaid háldui. Sus lea dan dihte buorre ovdamunni ahte beassá jápmit iežas ruktui Eatnogáttis. Go son jápmá, sus lea Heaika iežas bálddas ja guollebivdit leat olggobealde joatkimin árbevirolaš johkabivddu. Soga boarrásepmosa jápmin dáhpáhuvvá *Árbbolaččat* nuppi oasi gaskamuttus, gasku mitalusa. Dát symbolisere ahte árbevierru, eallinláhki, lea nohkan, vaikko ii dáidde vuos oalát nohkan. Áigi mii bohtá ja mii dasto joatká *Árbbolaččat* juona, buktá eanet nuppástusaid ja hástalusaid Máhtebáikki olbmuide. Hemmo jápmin čájeha teavsttas stuorra kontrásta dasa mo dilli lea dalle go su eamit Riittä jápmá, ráiddu álggus. Go Riittä jápmá, de lea giláža heastaalmmái Máhte-Máhte gii heasttain fievrriid liikka girkoeatnamii hávdádanbeavvi. Go Hemmo fievrriiduvvo liikavistái ja dasto girkoeatnamii, de lea olggobealde olmmoš gii dan bargá, biillain. Liikabiilavuodjin lea albmá

láibe bargu, son dine das ollu ruđaid ja lea huksen alces ja bearrašii stuorra viesu (ÁII, 116). Teavstta muitaleaddji kommentere ironalaččat dán dáhpáhusa: “Áiggit ledje dáid jagiid dáikko boktege nuppástuvvan. Ii oktage máhtán muitalit, leigo fanas- dahje heastasáhttu juoga mearrádušas gildojuvvo vai muđui dušše vierrun nohkan guovllus” (ÁII, 115). Heasta ja biila ovddastit goappáge máilmmi. Máhte-Máhte ii leat dinen ruhtalánaid heastaalmmájin muhto sus lea leamaš fásta sajádat ja stáhtus báikegottis. Bahča jurdagat vigget su millii, geasa son dál lea ávkin. Hemmo-čezzi hávdádeamis son lea dušše mieđušteaddjin mieđušteddjiid gaskkas (ÁII, 118). Go Hemmo fievrriiduvvo girkoatnamii biillain, de dat dego ovddasta ovttá áigodaga loahpa. Háliidan čujuhit parallealla dáhpáhussii mii maiddá dáhpáhuvvá *Árbbolaččat* nuppi oasis, veahá ovdal go Hemmo jápmá. Ánde lea geahččamin boares hirsavistti masa nuorra dáluisit háliida ođđa hámi. Ánde eahpida, go son oaidná ahte visti lea buorre ortnegis (ÁII, 107). Čuovvovaš sitáhta lea govva das mo dološ áiggi dávvirat ja jurdagat vuottáhallet ođđa áiggi jurdagiidda. Ánde lea snihkkárin leamaš njunnošis buktimin ođđa áiggi guvlui, muhto atná árvvus duojára barggu:

Ánde manai boares skáhpe lusa, makkárat eai gávdnon šat galle sajis. Dieđusge dat lei veahá lossat bajiloaidnit, muhto duojár leige don dolin duddjon atnubierrgasin, mii galggai gierdat áiggiid golahusa, ja dieđusge dál sáhtii ruđain oastit vaikko guđelágan fiinna skáhpiid, muhto dat eai livčče goassege seamma nannosat go duot boares skáhpe (ÁII, 108).

Sitáhta čájeha ahte dološ dávvirat eai adnojuvvo manin ge, dat eai heive ođđa áiggi govvi mii dábálaš olbmui lea ođđa áiggi. Duojára máhttui addojuvvo liikká árvu muitaleaddji guovttegeardásaš posišuvnnas, mii ovddasta Ánde jurdagiid gaskkusteadjain ja muitaleaddji olggobeale posišuvnna fuomášupmin. Lohkkái dát sitáhta doaibmá historjjálaš fuomášupmin, go otná servodagas oaidná ahte olbmot fas atnigohtet árvvus dološ dávviriid.

Máhte-Máhte skurvaga ja sus šaddá hui lossa miella go ii šat sáhte doaibmat heastaalmmájin. Son illá ba ceavzá olmmožin, ja buohccá psyhkalaččat muhtin áiggi. Loahpa loahpas son miehtá vuolgit dikšui, Heaika ja Sire mieđušteaddjin, ja veajuiduvvá fas. Sutnje lea veahkin oaidnit ahte váhkarbárdni Beahkká váldá badjelasas dál, náitala ja oažžu máná. Beahkká ii joatkke heasttain, son oastá tráktora ja lávke mekaniserema áigái. Das ii sáhte Máhte-Máhte leat sutnje veahkin, go sus ii leat máhttu tráktoriid birra. Lea dego otná servodaga teknologalaš áiggi ge, nuorain lea dábálaččat eanet máhttu dihtoriid ja dakkáraš rusttegiid birra go vanhemiin ja máhttofievrrideapmi

...mun boadán sin maŋis ja joatkkán guhkkelebbui...

dáhpáhuvvá dávjá mánás vanhemi. Máhte-Máhte gáce viessu aŋkke ii leat šat nu jaska ja nuorat gearddi doaimmaid mielde vuhtto ain boahhteáiggi doaivva. Máhte-Máhte nákke doaibmat muttágis bures, muhto ii šatta goassege seammá olmmoš go dalle alimus beivviin. Maŋnil go Máhte-Máhte áhpásmuvvá dan veardde ahte nákke fas olbmuid lusa mannat, de soai Siriin fas leaba mielde doallamin rabas geainnuid siidaguimmiid gaskkas. Soai áiguba siidaguimmiid galledit ja ferteba vázzit maŋŋálagaid go luodda lea baski (ÁIII, 218). Luodda lea baski danin go Máhtebáikki olbmot leat dan unnán geavahan maŋimuš áiggiid. Dá lea symbolalaš vástádus geaidnobargguide mat dáhpáhuvet *Árbbolaččat* nuppi oasis. Geaidnobarggut buoridit johtinvejolašvuodaid, muhto ođđa geaidnu dahká ahte gili ja guovllu olbmot gáidet guhtet guoimmisteaset. Heaika jurddaša ahte su šaddanbáiki šaddá nu ávdin go olbmot vulget johtit. Vistit leat nu seavdnjadat, eai ge olbmot fina galledaddamin nu ollu, eai ge leat nuorat geat lávejede doallat bálgáid rahpasin (ÁII, 209–210, ÁIII, 10). Heaikka lagamus gaskavuodát leat olbmuide geat orrot Máhtebáikkis ja son vieráša ođđa áiggi nuppástusaid go dat leat mielde botkemin olbmuid árbevirolaš gaskavuodaid. Heaikka vázzin viesuid gaskkas lea bures govviduvvon *Árbbolaččat*-ráiddus. Ođđa áiggi čállinprošeavttat ja oppanassiige Heaikka beroštumit guovllu olbmuide ja dáhpáhusaide, dahket ahte son doallá luottaid rabasin ja dološ galledanvieruid áimmuin. Sire guovttos Máhte-Máhte vázzin maid čujuha ovddos guvlui, eai go son boađe geahppasut áiggit mat fas buoridit siidaguimmiid dili ja gaskavuodaid.

Áhči árbi

Hemmo ja Máhte-Máhte gullelašvuhta báikái ja árbevirolaš eallimii govvida áiggi ja servodaga nuppástusaid, ja sudno gaskkas šaddá kontrásta danne go gullaba goappá ge bulvii. Heikka gullelašvuhta Hemmo-ednui lea kontrástan dasa mo son geahččala čatnat báttiid iežas áhčči-rohkkái. Sus leat guhká ruossalas dovddut áhči hárrái. Dađistaga go son jurddašaddá áhčis ja iežas dili, de gávdná muhtinlágan čilgehusa mo áhči rolla heive su iežas eallimii. Heaika gávdná áhči bealde oktavuoda iežas čállindáidduide, nu mo govviduvvo oktii go Heaika lea čoakkálmásain: “Heaika jurddašii Dulka-Mártte, gii lei vuolggahan su dán máilbmái ja lei leamaš beakkán dulka ja girjeolmmoš. Su mielas finadii ártegis dovdu, go áddii ahte sus golggai vieris varra, mii lei datge su eará báikkiolbmui earuheamen” (ÁII, 82). Dát nanne Heikka olggobeale-posišuvnna eará siidaguimmiid ektui. Heaika gávnnaha mo son galgá atnit buorin dán beali iežas duogázis ja oaidnit iežas dáidduid dasa gullelašžan. Vaikko son áhčihisvuoda dihte lea báhcán vierisin árbevirolaš eallinvuogis, de Heaika dattege lea giitevaš: “Son ii šat guoddán bahča miela dovdameahtun báhcán áhččásis, muhto lei ovdal juo giitevaš ahte su lei vuolggahan dán máilbmái diekkáraš girjeolmmoš” (ÁII, 152). Hemmo kommentára go Risten oabbá mitala sutnje gii máná áhčči lea, nanne gova ahte Heikkas golgá eará varra go muđui Máhtebáikki olbmui: “In livčče jáhkkán albmás, luhkkára ja skuvlaalmá bártnis” (ÁI, 52). Heaika sogas leat gusto buolvvaid mielde leamaš girjealmát. Ođđa čavlli ja buorre iešdovdu ihtet teavsttas go Heaika lea Girkosiiddas Lemet-vilbeali nieidda heajain. Ođđa báhppa bohtá Heikka dearvvahit, ja Heaika vástida: “– Mun lean Risten-Heaika dahje Mártte-Heikange oažžu gohčodit. Lean eret Máhtebáikkis jos juo leaččat gullan” (ÁII, 170). Heaika duostá ja jolggada jítnosit čatnat oktavuodaid áhččái gean ii leat goassege dovdan ja gii ealedettiin ii goassege váldán oktavuoda iežas bártiin. Ráiddu loahpageahčen, oasis mas májggat jagit leat juo vássán ja lohkki oažžu geahčastaga ovddos guvlui, de Heaika vel nannoseappot čadnojuvvo áhčis nammii. Heandarát lea vuoras almmái ja beakkán čállu, ja Heaika bajiduvvo ovdagovvan: “Ja jos diein olbmui galggai bajidit soapmása earáid ovddabeallái, de dakkár sáhtii lean Dulka-Mártte Heaika-rohki, gii lei čálalaš buđaldusaidis bokte oahpistan suge girjjálašvuoda máilbmái” (ÁIII, 181). Dás ovddasta goalmátpersovdnamuitaleaddji Heandaraga perspektiivva, addimin lohkkái smávva gova das mii dáhpáhuvvá maŋŋil go *Árbbolaččat* mitalusáigi nohká, goittotge das mii guoská Heikka

...mun boađán sin maŋis ja joatkkán guhkkelebbui...

čállinárbaí. Heaika oažžu ánsu buot čállinbargguid ovddas ja son namuhuvvo ollásit áhčis nama mielde.

Heaikka jápmima mielde nohká Dulka-Mártte nálli guovllus, go Heaikka oappábealit leaba áigá doppe fárren ja vielljabealli jápmá fáhkka váibmosivvii, ii oktage mánáin báze Girkosiidii (ÁIII, 133). Heaika lea boarráseamos ja áidna mánáin guhte bissu guovllus ja guhte olbmuid muittus sáhtta eallit viidáseappot iežas girjjiin ja čállosiin. Su soga bealde joatká dasto Heandarát Heaikka árbbi girjealmmájin. Heaika lea fikšuvdnateavstta čáli, muhto sullasaš jurdagiid go dat mat Heaikkas leat iežas čállinbarggu ektui, gávdná maid sámi girjjálašvuodas, nu mo ovddasmanni guoktá Johan Turi ja Andreas Labba girjjiin. Johan Turi čállá girjjis *Muitalus sámiid birra* (1910) ahte son háliida čállit sámiid birra ja čilget Ruota álbmogii mo sin dilli lea, vai Ruota eiseválddit eai dárbbas gullat giellásiid sámiid birra: “Ja dasa ferte čállit visot dáhpáhusaid ja čilgehusaid, vai boađášii čielggas nu ahte ipmirda juohke olmmoš – ja lea dat nuppiide sámiide nai hávski gullat sámi dili birra (Turi 2010: 11). Andreas Labba čállá girjjis *Anta* ovdasánis ahte son lea mánnán álo beassan guldalit boares olbmuid muitalusaid, ja dat leat girjji vuodđu. “Jag hoppas att min bok skall bli til glädje och kunskap för läsarna” (Labba 1969: 6). Heaikka jurdagat iežas čállinprošeavttaid hárrái ja mo dát lea oalgguhan Heandaraga čállit, dávistit sámi girjjálašvuoda álgočálliid ja *Árbbolaččat* čáli Jovvna-Ánde Vesta áigumušaid, juohkit dieđuid sámi eallima ja olbmuid birra. Heaikka čállosat doibmet muitingoanstan, nu mo Johan Ture ge muitala luođi birra: “Dat lea okta muitingoansta nuppiid olbmuid”. Lea dego Heaika bidjá dajahusaid olbmuide, go son govvida olbmuid ja viggá oažžut ovdan sin persovnnaid ja iešvuodaid ja sin oktavuoda báikái.

Čearddalašvuohta, báiki ja ruovttuiduvvan

Go oaidná Heaikka prošeavttaid su eallinvásáhusaid olis, de ii leat imaš ahte lea son guhte buktá olggobealemaílmimi čálakultuvrra elemeanttaid Máhte báikái. Son bajásšaddá áhči haga ja danin son ferte nuorran juo gávnnahit mo son galgá birget vuodđoealáhus-servodagas mas sus rievtti mielde ii leat doarvái vuodđu birget. Heaikka gullelaš-vuodadovdu Máhte báikái ja árbevirolaš eallimii, maid son dađistaga oahppá divrrasin atnit, lea kontrásta dasa mo Heaika muhtumin oaidná iežas dili Máhte báikkis ja mo su proseassa sajáiduvvat Máhte báikái lea leamaš. Ovtta teakstaoasis son jurddaša mo turisttat bohtet ja mannet, “[M]uhto son lea agibeavái Máhte báikái dubmehallan” (ÁII, 12). Gollá vehá áigi ja de Heaika dovdá iežas eanet sajáiduvvan giláži: “Su atne vel dalle gilis juogalágan ođđaássin ja danin vehá vierášedje. Muhto dál son lei juo nannosit ruohtasmuvvan Máhte báikái ja devddii bures sajis eará báikkiolbmuid siste” (ÁII, 88). *Árbbolaččat* loahpageahčen Heaika muittaša mo sus lei ruojus miella go máhcai fas máddin. Son imašallá mo lea oba ge nákcen fas čuožžilit maŋŋil go son láhpon bárdnin máhccá fas oaivegávopogis. Son muitá mo erenoamážit vuoras olbmot leat váldán su vára go bođii fas ruovttoluotta ja biebman su sihke ávnnaslaččat ja vuoŋŋalaččat (ÁIII, 187). Heaika lea das giitevaš:

[E]aige eai lean duššiid jearahan eahpelihkostuvvan báhtaranmátkkis, ja Hemmo ja Áhkku maid eliiga ain ja sudno bokte sus lei ainge njuolggo oktavuoha mánnávuoda Máhte báikái, gos sáhtii ochat eahpádusaid áigge coavcci beaivválaš eallima várás. (ÁII, 65)

Willian Bevis guorahallá artihkkalis «Native American Novels: Homing In», guovddáš davviamerihká álgoálbmotčálliid D’Arcy McNickle, N. Scott Momaday, Leslie Marmon Silko ja James Welch teakstadujiid. Son jearrá: “How Native is the Native American novel? And in what ways?” (Bevis 1987: 580). Son guorahallá dan maid gohčoda *homing plots* (ruovttuiduvvan-juonat) ja lea gávnnahan ahte *čearddalašvuohta* (engelasp. *tribalism*) lea teavsttain hui guovddáš elemeanta, vaikko buohkat leat ođđa áiggi čállit ja buohkat leat oahpahan universitehta dásis. Bevis oaivvilda ahte vilges davviamerihká čálliid čáppagirjjálašvuoda teavsttaid juonain, váldopersovnnat oppa áiggi guđdet ruovttuideaset, gávndan dihte sin eallinvuorbbi guhkkín, guhkkín eret ruovttubáikkis. Dákkár “guođđin”-juotna govvida ođđa áiggi eallima, mii navdojuvvo mobiila servodaga lihkostuvvama vuodđoeaktun (ibid: 580–582). Ovttaskas olmmoš ovdána mo ain de leš, beroškeahtta bearrašis, servodagas, vássánaiggis ja báikkis: “freedom,” our primary value, is a matter of distance between oneself and the smoke from another’s chimney”

...mun boadán sin manis ja joatkkán guhkkelebbui...

(ibid: 582). Eanas davviamerihká álgoálbmotgirjjálašvuoda románat doibmet baicce nuppe láhkai, sáŋgár boahdá ruoktut: “In Native American novels, coming home, staying put, contracting, even what we call “regressing” to a place, a past where one has been before, is not only the primary story, it is a primary mode of knowledge and a primary good” (ibid). Kritihkka dákkár juona vuostá sáhtá leat ahte dat lea “romantalaš”, dahje “primitiiva” (ibid: 583). Bevis navdá ahte dát kritihkka ii doala deaivása. Son gávdná iežas materiálas ahte indiána ruovttuiduvvan-juotna doaibmá ovttaskasvuoda gilvovuoigŋa vuostá, mii fas ovddasta vilges máilmmi lihkostuvvama (ibid: 584–585). Choktow-Cherokee čáli ja girjjálašvuodadutki Louis Owens ge deattuha máttuid ja vássánáiggi dehálaš rolla davviamerihká álgoálbmotgirjjálašvuodas: “What sets Native American fiction apart, however, is among other qualities an insistence upon the informing role of the past within the present, a role signified by presence of Native American myth and history reflected in both form and content” (Owens 2001: 22). Bevisa mielde eanas románain maid son lea guorahallan, váldopersovdna, gii lea leamaš eret muhtin áiggi, boahdá ruoktut ja gávdná doppe iežas identitehta go dohko bisána. Lea dábálaččat muhtin allaárvosaš vuoras olmmoš gii váikkuha juona mearrádussii. Eanas románain váldopersovdna čatná odđa oktavuoda vanhemi, áhkku dahje áddjái dahje muhtin eará fuolkái. Buot románain lea váldopersovdna prošeakta čadnojuvvon čeardda vássánáigái dahje báikái. Bevis dadjá ahte čearddalašvuodas lea alla árvu. *Homing* lea dattege kompleksa ášši čeardda oktavuodas. Čearda lea indiánaid áddejumis bearaš, mii ii leat dušše dat olbmot geat leat vara bokte du bearaš, muhto bearaš lea maiddá no mo sogalaččat, báikegoddi ja oktavuoha lundui (Bevis 1987: 585). Čearddalašvuhtii gullet golbma guovddáš oasi: Vuosttas lea dat ahte olbmo individualisma ollašuvvá duššefal dalle go leat *gaskavuoddat earáide*. Nubbi oassi lea árvvus atnit *vássánáiggi*. Vássánáigi lea oassi čeardda autoritehtas ja kultuvrras ja lea dasto oassi čeardda identitehtas. Máhttu lea maid dehálaš vássánáiggi hárrái, go ollu dehálaš máhttu boahdá vássánáiggis ja lea dan birra. Goalmmát čearddalašvuoha oassi lea *báiki*. Báiki lea ruoktu (ibid: 587–592).

Čearddalašvuoha ii leat *Árbbolaččat*-ráiddus eksplisihta tematihkka muhto baicce kollektiivva vuoigŋa, mo son doaibmá siidaguoibmin, ja mo ovttaskas olmmoš láhčá alces sajji báikegottis. Bevis čállá románaid ektui maid son lea guorahallan, ahte friddja ovttaskas persovdna mii ii leat čadnon man ge kontekstii, ii lihkostuva (Bevis 1987: 590). Go persovnnas baicce lea oktavuoha jovkui, de dalle dat ihtá ollislaš persovdnan teavsttas. Dán vuodul sáhtá dadjat ahte Bevis ráhkada vuostálasvuoda ovttaskas olbmo

vuoiŋŋa ja joavkku, kollektiivva vuoiŋŋa gaskkas. *Árbbolaččat* mitalusas čearddalašvuolta ihtá nu mo Heaikka sohkgirjeáŋgirusšamis ja su gullelašvuoda ohcamis, ovdamearkka dihte go nu viššalit viggá oahppat luossabivddu. Dat govviduvvo smávit dáhpáhusain, ovdamearkka dihte go mánná ristehuvvo *Árbbolaččat* vuosttas girjji loahpas, ja vánhemat guossohit árbevirolaš, dološáiggi, sámi mállásiid (ÁI, 212). Go sámesearvi vuodđuduvvo vuosttas ja nuppi geardde, de sámegeiela dilli mánáid gaskkas lea searvvi guovddáš fáddá. Ovtta sámesearvvi dilálašvuodain maid guossohit árbevirolaš sámi mállásiid, maidda nuorat geardi nirvvohallat go sii eai leat šat dasa hárvánan. Seamamá dilálašvuodas maid gullo árbevirolaš luohiti go muhtin vuoras badjenisu rohttesta iežas áhčči-rohki luohiti, ja mitala velá mitalusa mo áhčis jorggiha boazolihkku ja vehážiid mielde massá visot maid lea oamastan (ÁIII, 59–60). Dán láhkai sáhttá *Árbbolaččat*-ráiddus guorahallat čearddalašvuoda dásiid. Heaikka strategiiat iežas čállinprošeavttaide ja su gullelašvuodaohcan govvidit mo son ovttaskas olmmožin ollašuttá iežas áigumušaid nu ahte ii šatta vuostálasvuolta ovttaskas olbmo prošeavtta ja kollektiivva gaskkas. Son lihkestuvvá ráhkadit šalddi ja čatnat oktavuođaid eará siidaguimmiide ja velá stuorát servodahkii, girjji ja aviisačállošiid bokte. Dát soahpá maiddá luohteárbevieru vuigŋii, mo ovttaskas olbmos iežas iešvuodaiguin, gullá jovkui.

Heaika gullelašvuolta báikái bajiduvvo mitalusas go eanas dáhpáhusat leat Máhte báikkis. Heaika vástida muhtin dáfus Bevisa artihkkala «homing-in»-álgoálbmot-girjjálašvuoda váldopersovnaide. Jovvna-Ánde Vesta románaid *Kapteainna ruvsu* ja *Eallin bihtát* dáhpáhusat leat olggobealde Sámi. Váldopersovnnat Kapo ja Peter vuolgiba ruovttubáikkisteaskka, eaba šat boađe ruovttoluotta. *Árbbolaččat*-ráiddus leat dáhpáhusat Sámis. Váldopersovdna Heaika fárru ruovttoluotta šaddanbáikái oaivegávpojis. Son geahččala nanosmuvvat fas olmmožin, ruovttuiduvvat ja sajáiduvvat Máhte báikái ja doppe gávdnat buori eallima. Son šaddá vel vehá meahccelágan manŋil go lea orron doppe muhtin áiggi. Dat namuhuvvo teavsttas juo ráiddu vuosttas oasi álggus go Heaika fitná Girkosiiddas káfestobus. Doppe lea muhtin oahpes olmmoš gean Heaika álggus ii fuomáš: “– Ja ieš vehá čeavlái, ii daga oppa oaidninge, navššihii Erke seamma beavdá. – Go ii fuomáš de ii fuomáš. Máhte báikkis lea beassan olmmoš vehá meahcástuvvat” (ÁI, 40). Go ráiddu álggus juo ráhkaduvvo dakkár govva Heikkas, de dat čatná su Máhte báikái. Dát govva geardduhuvvo vuosttas oasi loahpageahčen, go son fitná Nilláin Márkanis gávppašeamen: “Heaika lea beassan Máhte báikkis vehá meahcástuvvat ja dovdá iežas ná fáhkkestaga eahpesihkkarin ollu olbmuid siste. Son jorrá birra-birra šiljus

...mun boadán sin mañis ja joatkkán guhkkelebbui...

iige dieđe goappá buvddas gávppaša” (ÁI, 196). Dattege lea Heaikkas veaháš ruossalas dovddut Máhte báikki hárrái, luossabivddu ja iežas rolla ektui báikegottis. Heaikka jurdagat káfestallama oktavuodas čohkkejit su dovdduid gullevašvuoda hárrái:

Heaika vurdii gierdavaččat gitta dassái go lei gusson dänge dálus káffegohpa. Sutnje lei dehálaš beassat juoba málle dihte juhkat káfe vierrobáikkis, dasgo dat mahká čájehii ahte su dohkkehede ollásit dan gáržžes birrasis, mas lei dubmehallan loaktit lohppii beivviidis. Oktasaš káffeboddu leige guovllus ollu eanet go dušše káffegoikku čáskadeapmi, dat lei dehálaš servvoštallanvuohki, mii doalai báikkálaš uhcaservodagaid čeahkis, go ovddeš ovtastallanvierut ledje veahkaválddálaččat duššaduvvon dahje muđui nohkan áiggiid nuppástusaid siste. (ÁII, 155)

Leat Heaikka jurdagat mat bohtet ovdan goalmátpersovdna-muitaleaddjis. Sánit “mahká”, “gáržžes” ja “dubmehallan” leat Heaikka iežas sánit, dovddut ja árvvoštallamat iežas dilis. Sitáhta mañimuš oasis, mii álgá “Oktasaš káffeboddu...”, perspektiiva gis loktejuvvo viiddit dásái ja lohkki oaidná mo ovttaskas olbmo vásáhus gullá olbmuid kollektiivva servvoštallamii, dego meanut, ja oassin das ahte leat siidaguoibmi. Dát sulastahtá mo olbmo sajádat servodagas čájehuvvo luohtebidjama hárrái, nu mo Gaski (2000: 204) dan čilge: “A person’s individuality is acknowledged by the act of receiving a yoik, but no individuality is possible without the interpretive community surrounding it”. Heaika rolla árvvoštallin lea bajiduvvon muitalusas muhto dás oaidná ahte son ádde ahte son ge árvvoštallojuvvo. Son máhtá leat guoibmái go dan dárbbasa, juoga mii lea mihtilmas bealli su sosiála dáidduin. Sánit “dán gáržžes birrasis” čájehit ahte Heaika liikká geahččá stuorát servodahkii ja áibbaša muhtimin rahpasit hállat váttis ge áššiid birra, nu mo sitáhta *Árbbolaččat* goalmát oasi loahpas čájeha. Heaika lea áiddo háleštan Issát-vilbeali nieiddain, gii lea juo ollesolmmožin šaddan: “Son lei duhtavaš, go lei beassan ságastallat áššiin, maid birra eai dábálaččat háleštan guovllus. Tytti-Liisu lei olggobealeolmmoš ja ollásit friddja dain gáttuin, mat čatne daid, geat elle árbevirolaš servodagas” (ÁIII, 200). Geavahuvvo vuos friija gaskkalaš muitaleapmi ja muitaleaddji mii ovddasta Heaikka perspektiivva. Nuppi cealkagis ihtá olggobeale muitaleaddji, čilgemin lohkkái manne olbmui árbevirolaš servodagas muhtimin leat gáttut ja gáržžes jurddašanvuohki. Dan sáhtá maid oaidnit birgenganstan, vai árbevierut seilot. Heaika čájeha, ovddit sitáhtas, ahte sus lea buorre árvvoštallanmáhttu go máhtá oaidnit iežas persovna earáid čalmmiiguin ja heivehallat iežas láhttema dan mielde. Dán oktavuodas háliidan čatnat Heaikka fuomášumiid *Árbbolaččat*-ráiddus Shawn Wilsona sániide mat gusket álgoálbmotservodagaid gulahallamii: ”This is how Indigenous communities work

– a key to being included is not only the work that you have done in the past but how well you have connected with others in the community during the course of your work” (Wilson 2008: 81). *Árbbolaččat-ráiddus* Heaika deattuha ge dan maid Shawn Wilson dás dahká, man dehálaččat nana sosiála báttit leat olbmo bargui. Goalmmátpersovdnamuitaleaddji bidjá káfestallanbottu ja dan mearkkašumi olbmuide, historjjálaš perspektiivii. Nubbi ovdamearka sámi girjjálašvuodas lea mo goalmmátpersovdnamuitaleaddji doaibmá Andreas Labba girjjiin *Anta* ja *Anta och Mari*, mas fikšuvdnamuitalusas govviduvvo boazosámiid eallin ja muitaleaddji de gaskkohagaid botke mitalusa ja buktá iežas fuomášumiid, dá *Anta*-girjjiis, go lea sáhka váldopersovna *Anta* ja su moarsi *Mari* ráhkisvuodas:

Sådan var två sameungdomars kärlek på den tiden fastän de inte läst några som helst böcker om kärlek och fastän de var födda av flyttsameföräldrar och uppvuxna långt borta i de kalla stormiga fjällen. Inte heller deres föräldrar kände varandra så mycket förrän de två ungas kärlekskänslor förde samman dem. På det viset är samernas liksom andra innbyggares endräkt här i världen knuten. (Labba 1969: 221)

Anta mitalusa muitaleaddji lea dán oktavuodas stivrejeaddji posišuvnnas ja lea olggobealde mitalusa dáhpáhusaid. Muitaleaddji doaibmá dás eanet čáli iežas jietnan, mii oanehis botta lávke mitalussii, buktá heivvolaš historjjálaš dieđuid lohkkái ja dasto guođđá fikšuvdnamitalusa. *Árbbolaččat* mitalusa muitaleaddji doaibmá bajábealde ovdamearkkas belohakkii váldopersovna Heaikka jurdagiid bokte. Jurdagat leat hábmejuvnon nu ahte dat buktet ovttá áigodaga ja guovllu historjjálaš dieđuid olbmuid gaskavuodaid birra, dego sihke Heaikka, čáli Jovvna-Ánde Vesta ja teavstta abstrákta muitaleaddji perspektiivvat suddet oktii.

Heaikka rahčamušat jagiid mielde buktet sutnje loahpas juogalágan ráfi eallimis. Dá govviduvvo Heaika perspektiivvas mo son loahpas lea nákcen birget: “Son lei easkka vuoras almmájin beassagoahtán juogaláhkai iešbirgejeaddjin – ii iežas ánsuiguin muhto lihku geažil” (ÁIII, 187). Lohkkin lea mu mielas dás juoga teavstta retorihkas mii ii doala áibbas deaivása. Jos muhtin ceavzá ja birge eallimis duššefal lihku geažil, de dat buktá dakkár gova ahte persovna eallin govvida dušše su Leahkima máilmmis. Goalmmátpersovdnamuitaleaddji unnida Heaikka persovna mearkkašumi iežas birgengoansttaid dáfus. Heaika ii govviduvvo teavsttas dakkárin gii duššefal lihku geažil birge, vaikko sus dieđusge lea lihku go nu vuohkkasit árbe ruhtabinná ja eatnamiid, eanet go oktii. Heaika lea dattege ángirit mielde váikkuheamen iežas Leahkimii máilmmis. Son oážžu veahki vuorrasut fulkkiin ja erenoamážit doaibmá Hemmo-eanu sutnje

...mun boadán sin manis ja joatkkán guhkkelebbui...

ovdagovvan. *Árbbolaččat* teavsttas ii leat vuoiŋgalaš elemeanta nu guovddáš go Bevis čállá davviamerihká indiánačálliid teavsttain, muhto Hemmo lea boares áddjá gii Heikii ovddasta oadjebasvuoda, árbevirolaš máhtu ja gullelašvuoda. Muđui doaibmá Heaikka lihku teakstagaskaoapmin mii addá sutnje eanet friddjavuoda go ovttá ge eará persovnnas lea. Muitalusa áiggi ja birra konteavstta ektui ii leat baljo jáhkehahtti ahte geas ge livččii dakkár vejolašvuodat go sus. Dát friddjavuohta diktá su bargat iežas miela miel bargguid, mii lea justa okta *Árbbolaččat* váldopersovnna deháleamos doaimmain: doaibmat olmmožin gii lea veahá ovddabealde iežas áiggi ja geahččat dáhpáhusaid eará čalmmiiguin go eará persovnnat dahket. Su proševttat čájehit ge dan. Váldopersovnna rolla ja rahčamušat unniduvvojit bajábealde namuhuvvon sitáhtas. Guorahallan dán rádjái čájeha ahte lihku ja árbi leat buorre oassi Heaikka birgejumis, muhto lea vuosttažettiin su iežas doaimmalašvuoda geažil ahte son birge nu bures go bargá. Heaika lea ovdamearkka dihte sakka duđavaš eallimii go son viimmat orru lihkestuvvamin guollebivdduin. *Árbbolaččat* nuppi oasis loahpas leaba soai Heandaragain goddán peanta bures guoli olles geasi, ja son navdá gávdnan eallinvuogi mii buoremusat heive sutnje. Son jurddaša: “Son lei oahppan gávdnat ilu uhca áššiin, das manŋá go lei loahpalaččat cohkkon Máhte báikái, muđui ii livčče gierdan dan ovttalágan eallima, mii orui su oassin oidnojuvvon” (ÁII, 241).

Mii guoská guollebivdui ja árbemáhttui, de lea miellagiddevaš geahčadit Heaikka gullelašvuoda Máhte báikái joga funkšuvnna hárrái. Go lea sáhka Hemmos ja bivddus, de teavsttas namuhuvvo oahpis goatnil mii gullá Hemmo opmodahkii (ÁI, 94). Goatnil ii goassege namuhuvvo nama mielde, ii Hemmo ge daga dan, vaikko son lea agibeavvi dan bivdán: “Son jurddaša bivdu birra, go oinnii man váibmilit Heaika borai guoli, dat lea buorre ahte liiko guollái, die lea Heikii buorre goatnil go in leat šat ieš dan bivdimin” (ÁI, 97). Dát lea eahpedábálaš vuohki namuhit báikki, go sámít, ankke dan buolvva olbmot sámi servodagas geat gullet seammá bulvii go Hemmo, dábálaččat geavahit báikenamaid hui dárkilit. Guovllus mii ollu geavahuvvo, leat dábálaččat ollu báikenamat, sihke eatnama ja čáziid geavaheami dáfus. Lean guovtti proševttas čoaggán ja systematiseren Porsáŋggu gieldda báikenamaid ja dieđán man dárkilit guovllu olbmot, ja erenoamážit ovddeš buolvva olbmot, leat máhtán ja geavahan guovllu báikenamaid. Sii han leat ollu bargan, bivdán ja vánddardan meahcis. Áinnas luossajogas leat ollu namat ja namuhuvvon goatnil lea ge Eanus, mii lea luossajohka. Go *Árbbolaččat* nuppi oasis šaddá sáhka Hemmo árbejuohkimis, de Heaika vástida ná go Nillá jerrá maid son lea jurddašan

alcces: “– Na dan goatnila” (ÁII, 55). Sámegeiela professor Ole Henrik Magga čilge báikenamaid geavaheami sámi servodagas ná:

Namaid suohkatvuohta maid muitala ollu man láhkái duovdagat leat adnojuvvon. Guolásteaddjái leat coahkásat ja njuorat mávssolaš báikkít. Boazovázzi geahččá fas gállamiid ja gokko ordarádji manná. Dálolaš fas ferte diehtit gokko sáhtá suinniid láddjet ja luovvádit ja gos šibihat sáhttet guohtut. Gokko leat ollu namat, dakko leat olbmot ollu bargan ja vájaldan. (Magga 1991: 7)

Báikenamat eai baljo geavahuvvo govvidan dihte olbmuid doaimmaid *Árbbolaččat* teavsttas. Dat lea erenoamáš jos jurddaša sámi konteavstta, go báikenamat leat dehálaš oassi árbevirolaš sámi eallimis. Ole Henrik Magga čilge mo báikenama doaimma lea sámi servodagas: “– Báikenamma lea báikki opmodat masa báikki olbmot galget dovdat lahkavuođa. – Báikenamma lea maiddái oba guovllu ja álbmoga opmodat mii galgá oahpistit olbmuid” (Magga 1991: 5). *Árbbolaččat* muitalusa namahis goatnil lea dasto teavsttas motiiva mii symbolisere Heaikka gaskavuođa ednui, eanet go su gullevašvuođa Eatnu-johkii ja Máhtebáikái. Son deattuha olmmošlaš gaskavuođaid ja Hemmo árbemáhtu bivdin. Goatnil deaivá leat báiki gos son láve bivdit, livččii sáhttán lea vaikko makkár ge eará goatnil, muhto Hemmo lea okta ja áidna Hemmo. Goatnil doaibmá motiivan mii lea mielde bidjamin johtui doaimmaid. Dat lea báiki gos árbevirolaš máhttu ja barggut čađahuvvojit ja mas doaimmat leat guovddážis, eanet go ieš báiki. Sáhtá maid leat nu ahte goatnil lea erenoamáš buorre bivdobáiki ja lea dan dihte nu oahpis Máhtebáikkis ahte ii dárbaš dađi eanet nama, nu mo dás govviduvvo, go Heaika lea vuordimin Máhte-Máhte bivdinskihpárin: “Heaika maid čađadii dás, logai iežas leat čieža áigge goatnelgáttis vuordimin, muitalii Sire” (ÁII, 26). Jos livččii namma, de livččii gal maid vuordán ahte čállojuvvošii stuorra bustávain, Goatnil. Namahis goatnil sáhtá maid doaibmat metaforan das ahte bivdomáhttu lea Heikii mánnávuođa rájes juo amas, lea juoga maid son dáhttu fáhtet muhto dattege dat ii leat sutnje nu oahpis ahte das livččii namma. Go Hemmo ii ge namut goatnila nama mielde, de dat govvida ahte son ii ge leat oahpistan Heaikka dasa, vaikko son jurddaša Heikii dan árbin. Dás oaidná ahte *Árbbolaččat* muitalusa deaddu ii leat vuosttažettiin olggaldas birrasis, dat doaibmá eanet olbmuid siskkáldas ovdáneami rápman.

...mun boadán sin maŋis ja joatkkán guhkkelebbui...

Heaika árbbolažžan

Heaikka rolla árbbolažžan álgá juo *Árbbolaččat* álggus, go son čohkohaddá eadni-rohki árbeviesus ja eallá ruhtabinnás maid lea eatnis árben. Árbbi dihte Heaika beassá čadahit iežas miela miel bargguid: čállit sohka- ja historjágirjji Máhte báikki olbmuid birra ja joatkit Heargenjár-Lásse eallingerddiin. Son sáhtá duođaid eallit sámi sátnevádjasa mielde: “Čállit giehta ollá guhkás” (Solbakk ja Gaski 2003: 38). *Árbbolaččat* nuppi oasi álggus lohki beassá diehtit ahte Heaikka áhčči Dulka-Márte jápmá ja Heaika árbe sus eatnamiid ja opmodagaid. Ii oktage Máhte báikkis gáđaš dan, olbmot baicce hállat das mo fáhkkestaga lea šaddan nu ahte Heaika gullá báhppasohkii. Ii ge dalle leat váttis áddet ahte Heaika lea dakkár olmmoš guhte máhtá dutkat ja čállit. Dán govvida Birgget, Ánde eamit:

– Nu ahte jos duođa hállá de áidna hearrá dán báikkis lea Heaika, bohkosii Birgget. Ja dál aitto árbii áhčis, nu buorre sajis vel logai Sire daid eatnamiid. Dat lei gal buorre ahte geavai nie somájit, in gáđaš gal in veháge. Ja ammal Hemmosge vel rišita juoidá Heikii. (ÁII, 29)

Heaikka čállindoaimmat ožžot eanet áddejumi ge, go son gullá girjealbmáid sohkii. Heaika beassá viimmat diehtit gii su áhčči lea ja árbi dahká ahte son sáhtá joatkit čállinprošeavttaiguin. Dasto lea vel nubbi árbeášši, go šaddá sáhka Hemmo-edno árbbis. Maŋnil go Hemmo eamit Riittä jápmá, de Heaika divššoda boares ednos. Dát lea sus nubbi buorre sivva manne son ii váldde eará barggu. Hemmo lea álo dorjon Heaikka, ii ge fuola earáid go Heaikka skihpárin, dál go ieš ii nákke šat nu ollu. Go šaddá sáhka Hemmo árbbis, Hemmo háliida rievtti mielde addit olles opmodaga Heikii muhto Heaika ii mieda dasa. Son deattuha ahte ii son leat áidna guhte fuolaha Hemmo ja son bajida erenoamážit Birggeha, gii buhtista viesu ja buktá sutnje biepmu:

– Leamašhan earátge. Ieš gal bajidivččen Birggeta buohkaid earáid ovddabeallái. Jos ii Birgget de mánga buori livččiime gal ohcalan. – Veahketan gal lea Birggetge, miedihii áddjá. Mus eai leat alddán mánát, ášši lea diekko bokte ortnegis. Lean juo guhká jurddašan ahte don leat dat rivttes olmmoš dálostallagoahtet dás mu maŋná. – Leago dat oalle jierbmájit jurddašuvvon, na maid earát dasa? (ÁII, 32)

Heaikka vástáduš ii leat ádjá miela mielde muhto Heaika lea dán áššis jierbmái; son ii leat Hemmo opmodahkii áidna árbbolaš, sus leat eará vilbealit ge, geain leat seammá árbevuogatvuodát. Vuostemiella dialogas, váldimis olles Hemmo árbbi, čájeha ahte Heaika máhtá dikšut buori gaskavuoda mii sus lea vilbeliide. Son galgá boahhteáiggis maid orodit ovtta singuin, áinnas soabalašvuodas ja ovttamielalašvuodas. Dál ferte son

gávnnahit mo bargat vai báikegotti ráfi seailu. Heaika čohkke buot árbbolaččaid ja Hemmo, vai árbejuohku dahkkoše ráfálaččat, amas oktage goksot ja vai buot lea ortnegis ovdal go Hemmo jápmá. Vilbealit soabadit dasto mo árbejuohku šaddá. Visti galgá ovdamearkka dihte Issáhii. Lemeha ja Ándde eamidat eaba leat seammá oaivilis. Gutnel, Lemeha eamit, lea jurddašan alccesis feara maid Hemmo visttis, ja son dadjá ge dan. Birggehis leat maid oaivilat dán áššái:

Birgget vázzáladdá ovddos maŋas stobus iige leat duhtavaš evttohussii, sus leat velge nu bures mielas dat lohkameahttun láhttekustemat ja eará barggut, main ii lean vel ožžon giitosa. Maŋimuš áiggiid son lei dávjjit ja dávjjit jurddašan Hemmo vistti, dat lei buorre visti, die livččii soapmásii ruoktu, millii bođii vuosttasin Heandarát. Oppa máilbmii orui nu vuoigatmeahttun Birggeha mielas. Buohkat hálle dušše Heaikkas nugo dát livččii okto dikšon Hemmo, dat lei čáhppes gielis, son dat lei ieš buot eanemus áittardan Hemmo, muđui gal livččiiiga juo áigá jápmán nealgái. (ÁII, 56)

Sitáhta vuosttas cealkka govviduvvo álggus olggobeale muitaleaddji perspektiivvas ja dasto cealkka jorrá Birggeha perspektiivii, nu mo sánit ”lohkameahttun láhttekustemat” čájehit. Sánit, mat leat Birggeha jurdagat, deattuhit vel man erdui son lea, nu mo vázzin ovddos maŋas čájeha cealkaga álggus. Reasta sitáhta lea vuos gaskkalaš muitaleamis, ja maŋimuš cealkka lea friija gaskkalaš muitaleamis, mas lohkki beassá hui lahka čuovvut Birggeha jurdagiid. Son dovdá ahte su bargu, mii gullá eanet nissoniid árbevirolaš bargguide, ii oaččo árvvu maid ánsšáša, ii goitge Hemmos. Dán sáhtá maid oaidnit viiddit perspektiivvas go Birggeha persovnnalaš jurddan, dás lea sáhka sámi nissona dehálaš rollas fuolahuspersovdnan. Birgget dattege ii jietnat maidege, ja vilbealit soabadit loaipas. Sáhtá jearrat govvidit go Birggeha jurdagat vuoiggalašvuođadovddu vai gáđašvuođa? Su jurdagat goit bures govvidit mo báikegoddi sáhtášii biedganit jos dákkár áššiin ii soabat, vaikko ii buot čoavdašuvvo buohkaid miela mielde. Muitalusa olggobeale muitaleaddji addá dasto Heikii gudni go vilbealit mearridit árbejuogu soabalašvuođas: ”Juohku lei Heaikka vuođđobarggu dihte čoavdašuvvamin johtileappot go livččii gáddán” (ÁII, 57). Heaika čájeha dán áššis ahte son berošta báikegotti dilis ja su válljemis ja láhttemis son deattuha iežas gaskavuođa báikegoddái.

Gáđašvuohta šattašii negatiivva vuostefápmu mii sáhtá buktit heajos vuoigŋa olles báikegoddái. Heikii ovttaskas olmmožin maid šattašii váddáset eallin jos son váldá olles Hemmo árbbi, nugo Hemmo álggus ieš dáhttu. Hemmo-edno árbeáššis Heaika čájeha ahte son ferte váruhit amas lihkku jorggihit guoržžun. Keith H. Basso (1996: 73) muitala apache indiánain dakkár oaidnu ahte leat dušše muhtin olbmot geat šaddet nu viisát ahte

...mun boadán sin manis ja joatkkán guhkkelebbui...

sii máhttet oaidnit ja eastadit earret eará garra konflikttaid eará olbmuiguin. Basso čállá vel seammá sajis: "For these and other reasons, they are highly respected and often live to be very old. Likened to water because of its life-sustaining properties, wisdom is viewed first and foremost as an instrument of survival". Basso sitáhta heive govvet Heaikka sajádaga *Árbbolaččat* siidaguimmiid gaskkas, nu mo dát sitáhta čájeha: "Danin gilis ledje juo oahppan luohttit sutnje. Sus ledje mánggii hui jierbmás oaivilat mángga áššis, vaikko ieš ii álo nákcenge eallit daid mielde" (ÁIII, 80). Heaikkas lea soddjilis miella, nu mo Basso čilge apache álbmoga teoriija mielde. Heaika čájeha dán árbeáššis ahte sus leat buorit birgengoansttat go máhttá nie čehpet doaibmat soabadallin. Dán áššis Heaika duostu hástalusaid mat leat olggobealde su iežas. Son vuos hálaha Hemmo-edno go čilge manne son ii sáhte váldit olles su opmodaga, dasto soabadallá vilbeliiguin ja ferte gierdat ahte vilbeliid eamidat suhttet, vaikko das ii šatta mihkkege áššiid, eanet go diehtun lohkkái. Siskkáldasat eai leat Heaikkas hástalusat dán áššis, sus eai ide ruossalas dovddut árbbi hárrái. Heaika lea čielggas, árbbi ferte juogadit. Son dovdá iežas ja dovdá iežas olbmuid. Heaikka bargu Eanuleagi historjá- ja sohka-girjjiin ja eará čállinprošeavttat leat addán sutnje ollu dieđuid historjjá, guovllu ja olbmuid birra. Son lea oahppan mo ja gos olbmot leat eallán ja mo sii jurddašit. Heaikka áigumušat Hemmo árbejuohkináššis, mat leat eastadit gáđašvuoda, gusket maiddá su siidaguimmiide. Heaikka välljen čájeha mo son jurddaša sihke báikegoddelahttun ja ovttaskas olmmožin. Alcces son dušše jurddaša Hemmo-edno goatnila, vai sáhtá joatkit johkabivdduin, edno árbin. Dákkár guovllumáhttu viiddida Heaikka perspektiivva ja lea mávssolaš oassi su birgengoansttain. Sullasaš fuomášumi buktá Basso (1996: 73) apache teoriijas: "Knowledge of places and their cultural significance is crucial in this regard because it illustrates with numerous examples the mental conditions needed for wisdom as well as the practical advantages that wisdom confers on persons who possess it". Heaika máhttu báikki ja guovllu olbmuid eallima, kultuvrra ja gulahallanvugiid birra leat ge guovddáš oasit Heaikka guovllumáhtus.

Hemmo árbeášši oktavuodas geahčan vel dárkileappot Birggeha reakšuvnna: "Buohkat hálle dušše Heaikkas nugo dát livččii okto dikšon Hemmo, dat lei čáhpes gielis, son dat lei ieš buot eanemus áittardan Hemmo, muđui gal livččiiga juo áigá jápman nealgái" (ÁII, 56). Mii lea maid Birgget rievtti mielde muitala dáid jurdagiiguin? Son dadjá čielgasit ahte jos son ii lean fuolahit boares siiddaguoimmis Hemmo, ja Heaikka maid, de leigga goappašagat jápmit nealgái ja dan dihte Birgget iežas mielas ánsšáša árbet

Hemmo viesu. Dan maid son maiddái dadjá, man sáhtta lohkat linjjáid gaskkas, lea ahte Heaika ii leat okto dikšon Hemmo, gilis leat earát go dušše soai: lea olles báikegoddi mas olbmot beroštit nuppiin ja fuolahit guhtet guimmiideaset. Birgget dáidá suhtus jurddašan nu mo dahká, muhto dat lea maiddái vuohki mitalit ahte Heaika gullá sidjiide, báikegoddái, nu mo eará siidaguoimmit ge. Birggeha perspektiiva bajábealde sitáhtas fuomášahtta ge nissonolbmo dehálaš rolla gilázis, go son fuolaha boarrásiid ja earáid geat eai riektá birge. Bearašbáttit leat dán oktavuodas dehálaččat. Shawn Wilson vuohkkasit govvida bearraša mearkkašumi álgoálbmogiidda: "Family is what holds us in relationship as individuals and bridges us into our communities and nations" (Wilson 2008: 86). Birggeha jurdagiid oktavuodas oaidná ahte fuolahus guoská viidát, báikegoddedássái. Dás lea siidaguoibmi hui vuogas sátni geavahit go dat čujuha dološ sámi siiddavuogádahkii man mielde Máhte báikki eallin máŋgga dáfus doaibmá. Sáhtta dadjat ahte Birgget doaibmá šaldin báikegoddái, su fuolahusrolla váikkuha dasa ahte Hemmo ain rehkenasto oassin báikegottis, ja Heaika maid, dalle go son dárbbasii veahki. Sámi árbevirolaš servodagas siiddavuogádat doaimmai ge dan láhkai ahte buohkat galge fuolahuvvot, vaikko ovdamearkka dihte ieža eai nákcen mannat bivdui. Gohtegearret, siiddastivra, mearridii sálašjuogadeami nu ahte juohkehaš galggai oažžut iežas oasi (Solbakk 1994: 64; Aa. Solbakk ja Muladal 2007: 80–84). Giella- ja kulturdutki Asbjørn Nesheima mielde lei dološ rájes juo siiddain dat vuoigná ahte siida galggai bargat buohkaid buorredilálašvuođa ovddas. Ii oktage galgan gillát ja dat maid olbmot dárbbasjedje galggai juhkkjuvvot nu vuoiggalaččat go vejolaš (Nesheim 1966: 31). *Árbbolaččat*-ráiddus Heaika doaibmá čoahkkimis siidaisidin guhte siidačoahkkimis bearráigeahččá ahte buohkat ožžot iežaset oasi árbbis. Hemmo ballá das ahte sudno Riittä opmodat biđgejuvvo muhto Heaika baicce oaivvilda ahte opmodat šaddá buohkaide buorin, sihke ávnaslaččat ja sosiálalaččat.

Maŋimuš árbeášši mas Heaika šaddá árbbolažžan, lea go su vilbealli Issát jápmá. Issát-rohki nieidda guovttos mearrideaba ahte Heaika galgá buot árbet, earret ovttá boares bartta. Dán mearrádusa lea muhtumiidda váttis dohkkehit:

Jearaldagas lei liikká viehka opmodat. Fáhkkes diehtu sehkki mealgat giláža eallinráfi ja bajidii máŋgalágan gažaldagaid. Manin árbi manai dušše ovttá olbmui? Eaigo sii earát lean seammaláhkai dohkálaččat árbbolažžan go Heaika? Erenoamážit Birgget-guovttos Siriin dovddaiga iežaska maŋisboahhtiid govssáhallan dán áššis. Soai eaba sáhttan áddet manin buot manai Heikii, mánáhis olbmui, gii lei juo ožžon áibbas doarvái dán eallimis. Ja áibbas nuvtá. (ÁIII, 152)

Dán áššis ii leat dušše Birgget guovttos Siriin geaidda lea váttis dohkkehit árbeášši mearrádusa, vaikko eará namat eai namuhuvvo. Dás lea gáđašvuohta viehka eksplishta,

...mun boadán sin manis ja joatkkán guhkkelebbui...

muhto mii lea gáđášvuoda duohken? Dás boahotá ovdan ahte nisson guovttos eaba vuosttažettiin jurddaš iežaska muhto baicce mánáideaskka. Mii jerrojuvvo dán oktavuodas lea manne Heaika, guhte lea mánáhis olmmoš, galgá visot oažžut? Dasa lassin son lea juo buresbirgejeddji olmmoš, ja galgá vel, Birggeha ja Sire perspektiivvas, nuvttá oažžut eanet. Dán sáhtá dulkot materialisttalaš jurddamállen Birgget guoktá Sire beales. Sáhtá maid jearrat manne Heaika oažžu nu ollu luohttámuša ja välljejuvvo árbbolažžan? Áiggun geažidit dulkonvejolašvuoda: Go Birgget ja Sire navdiba ahte Heaika oažžu buot dán nuvttá, de dat lea duohta jos materialisttalaččat jurddaša árbbi. Nuppi bealis sáhtá jearrat man “nuvttá” Heaika rievtti mielde oažžu dan maid oažžu eallimis. Sus lea mángga dáfus leamaš váddáset eallin go mángga earáin Máhte báikkis. Nuppi bealis gis Heaika lea addán ollu vuoiñjalaš doarjaga ja áddejumi sihke Hemmoednui ja vilbeallásis. Dakkár kapitálas lea eará árvu go dat mii gullá olbmo materialisttalaš dárbbuide. Dat guoská olbmuid lagas gaskavuhtii, vaikko praktihkalaš veahki duohken sáhtá leat ollu vuoiñjalaš ja ustitlaš buorredáhtolašvuhta.

Sáhtá maid dulkot nisson guoktá reakšuvnna nu ahte soai atniba jápmán fuolkki opmodaga soga ja báikegotti oktasaš kapitálan. Opmodat šattašii dalle buohkaide buorin ja oassin sin birgejumis. Árbi livččii buorre veahkkin nuoraide ja earáide geat eai leat vuos háhkan alcceseaset nu ollu ávnaslaš opmodaga. Dát doaibmá jos oamehas-rohkis eai lean alddis mánát dahje jos mánát orrot guhkkin eret, eai ge ieža áiggo váldit árbbi. Jos jurddaša vel viidáseappot, de árbi maid symbolisere báikegotti boahhteáiggi: jos nuorra olmmoš árbe vistti dahje eará opmodaga, de lea dilli nie láchčojuvvon ahte nuorat geardi dáidá bissut Máhte báikái. Dán ákka mielde lea buorre birgengansta juogadit árbbi nuoraide. Nu mo Birggeha isit, Ánde, nu vuohkkasit ge dadjá: ”– Gárvása alde lea álki álgit, moai álggiime duššis” (ÁIII, 66). Árbeášši reakšuvnnaid duohken sáhtá vuohttit sihke balu ja birgenhálu. Go sihkarastá iežas mánáid ávnaslaš árbbi, de dat addá váhnemiidda oadjebasvuoda boarásmanbeivviid ja gilázii boahhteáiggedoavaga.

Árbbiid gáhtejeaddjin

Árbbolaččat goalmmát oasis lohkki oaidná ahte Heaika ieš ii beroš das ahte sus dál lea stuorra opmodat, son baicce dovdá geatnegasvuoda fuolahit árbevisti seammá bures go ovddit isidat ge leat dahkan ja dan láhkai gudnejahttá jápmán fulkkiid muittu. Olggobeale muitaleaddji buktá lohkkái dán fuomášumi:

Dál Heaika lei várra jábáleamos oppa gilis, son go lei mánggageardásaš árbbolaš. Sus ledje moadde ássanviesu, viiddis eatnamat, ruhta bájkkokonttus. Ieš ii atnán dan nu stuorra áššin, dušše ealašii ovddeš vuogi mielde. Bivddii guoli, čálašii beaivvit Hearnjár-Lásse birra ja mearkkui ihkku bajás iežas ja guovllu eallima. Dahje dušše lei. Su oinnii dávjá barggadeamen árbeviesu birrasiin. Rábui šilju, čorgii rándaha ja dutkkadii báikkiid. (ÁIII, 152)

Sitáhta vuosttas cealkagis čuožžu ahte Heaika lea mánggageardásaš árbbolaš. Das čujuhuvvo Heaikka materiálalaš opmodahkii ja riggodahkii. “Árbbolaš” sáhttá dattege mearkkašit ollu teavsttas. Iešguđet árbejuogus lea Heaika okta dain guhte lea árben opmodaga ja ruđaid. Eallilan olmmožin son veadjá bures, sihke ávnnaslaččat ja vuoiŋŋalaččat. Go Heaika badjel 60 jahkásažžan viimmat divuha iežas boares vistti ja dasto su mieskan bálnelisaid, de dat symbolisere su buorredilálašvuoda, nu mo dát sitáhta čájeha, mas Heaika lea Birggehinn hálešteamen: “– Háleštetne buoret, čaimmihii Heaika nu ahte českes bánít givnnjihedje njálmimis. Ja ieš vehá nuorra oaidnit! Ii jáhkašii ahte donge leat juo ollu badjel 60 jagi” (ÁIII, 210). Birgget oaivvilda ahte lea danin go Heaikkas eai leat mánát, ii ge leat dárbbášan mánáiguin givssidit iežas. Heaika dás geažida ahte son ge livččii háliidan mánáid oažžut: “Vaikko vanhemin šaddama lihku gal livččen iešge mielas muosátan” (ÁIII, 210). Birgget ii fáhte geažideami, ii dán ge háve beasa oktage Máhte báikkis diehtit eanet Heaikka gávpoteallima iluid ja morrašiid birra. Lea dego Heaikka eallinlihkku jorggiha buoret guvlui dađi mielde go son boarásmuvvá, seammás go earát su birra boarásmuvvat ja veajuhuvvet, nu mo su vilbealit Máhte-Máhte, Ánde ja Issát. Ánde jurdagat govvidit dán kontrástta: “Son geahčai vilbeallásis dego ii livčče jáhkkán čalmmiidis. Dát bođii olggobeale máilmmis, eallimis, mii lei sutnje alccesis gokčojuvvon – Heaika, geasa oktage sis ii lean dalle goas nu addán báljo makkárga vejolašvuodaid” (ÁIII, 210). Dát sitáhta šaddá kontrástan sitáhtii masa bajábealde čujuhan (ÁIII, 152): buotdiehti muitaleaddji buktá lohkkái ráfálaš gova das mo Heaika boarásmanbeivviinis lihkestuvvá eallit eallimis justa nu mo ieš dáhttu.

Sámi servodagas ja oppanassiige olmmošlaš dásis, lea dehálaš dovdat iežas ávkkálažžan. Heaikka čállinbarguid sáhttá dulkot nu ahte su čoagginbargu, ságastallamat

...mun boadán sin maŋis ja joatkkán guhkkelebbui...

ja guovllu muitalusat doibmet dokumenterema govvan das ahte sus lea dárbu bargat juoidá maid son máhttá ja hálddaša, ja mii livččii ávkin earáide. Girjjálašvuodadutki H. Porter Abbot čujuha, čáppagirjjálaš teakstadujiid persovnnaid rollii muitaleaddjin go čujuha čállái Robert Musliai: ”Most people relate to themselves as storytellers.... they love the orderly sequence of facts because it has the look of necessity, and the impression that their life has a 'course' is somehow their refuge from chaos” (Musli 1930: 32, lohkan: Abbott 2008: 44). Heikii diehtočoaggin- ja čállinbargu lea ge leamaš skihpár oktovuodas ja morrašis, ja lea buktán sutnje ilu ja iešárvvu. *Árbbolaččat* vuosttas oasis loahpas lea geahčastat ovddos guvlui mii čujuha Heaikka buorredilálašvuhtii *Árbbolaččat* goalmmát oasis. Son ii dohkket lohkat ellojuvvon beivviid ja ráhkkanit iluhis gaskaahkái ja boaresvuhtii: “Son ii dohkkehan dákkár jurddašvuogi. Muhtumat álget árabut ja heitet maiddái ovdal, mun boadán sin maŋis ja joatkkán guhkkelebbui, son jurddašii” (ÁI, 174). Dán sitáhtas molsašuvvá muitaleaddji posišuvdna: vuos lea goalmmátpersovdna ja friija gaskkalaš muitaleapmi ja gasku cealkaga lea vuosttaspersovdna, ja loahpas fas goalmmátpersovdna ja gaskkalaš muitaleapmi. Muitaleaddji posišuvnna molsun doaibmá kiikarin: vuosttaspersovdna-muitaleaddji ja oasis main lea friija gaskkalaš muitaleapmi lagadit Heaikka jurdagiid lohkkái. Dat leat cealkaga váimmus, dat mii dahká ahte Heaikka persovdnan sáhttá ahtanuššat ja lieđđut. Dat govvida persovnna váibmosa, mii lea dáhttu ovdánit ja birget su iežas lági mielde. Dađi mielde go juotna ovdána, de leat teavsttas oasis mat nannejit Heaikka áigumušaid ja mat geažidit ahte Heaikka gal áigu birget. Ándde jurdagat maid lean namuhan dás ovdalis, lea okta ovdamearka. Áhkus lea *Árbbolaččat* vuosttas oasis niehku man son namuha Heikii: “– Muhto Heaikka gal áigu lihkestuvvat eallimis, logai Áhkku muhtun beivve. – Manin vel nu? – Lean niegadan juo moddii vehá dohko guvlui, dat ii sáhte eará mearkkašit, muhto Issát-rievus gal manná nugo manná” (ÁI, 224). Dasto muhtin beivvi Birgget dadjala Sirii ahte Heaikka lea Ipmeláhči mánná. Nubbi ii vuos ádde maid Birgget oaivvilda, ja Birgget čilge: “– Livčččet guldalan vehá dárkileappot maid oahpateaddji muitala doppe skuvllas. Daddjet mu dadjan ahte Heaikka beassá vel mis buot guhkkelepmosii, iigo leatge viehka hearvájit?” (ÁII, 34).

Dađi mielde go *Árbbolaččat* juotna ovdána, Heaikka, iežas eallinviisodagain, sáhttá dál earáid veahkehit ja dovdat ahte son ge lea ávkkálaš. Go su vilbealli Máhte-Máhte buohccá, de Heaikka mearrida juovllaid váldit vuostá Máhte joavkku geahčen. Son lea maid bovdejuvvon Ándde gáce geahčái, muhto vällje dán háve vázzit Máhte joavkku guossái. Buohcuvuohta lea sirren sin dálu earáin. Heaikka lea ge dat guhte doallá

Máhtebáikki luottaid rabasin ja doalaha gaskavuodaid siidaguimmiide. Symbolalalaččat dát govviduvvo dainna ahte luodda Máhte gácci dálloi lea baski, ii ge leat albmaláhkai šalkaluvvan go nu unnán vázzet olbmot dan mielde daid áiggiid. Heaika, gii ieš lea oahpis lossa jurdagiidda, dahká nu ahte ságastallan šaddá veahá geahppaseappot vaikko Máhte dilli deaddá viesu. Son jurddaša maŋgil go lea vázzán ruoktut fas seammá baskkes luotta mielde: “Son lei duhtavaš, go áddii liikká vuolgit ruohttaeahkedii Máhte-Máhte geahčái. Jáhkii ožžon doppe juoidá. Juoga dakkára, mii ii gávdnon Ándde geahčen. Iige dušše ožžon, muhto maiddái addán juoidá” (ÁIII, 103). Heikii lea mávssolaš dovdat ahte earát ge dárbašit su goas nu, ii leat álohii son guhte dárbaša earáid.

Maŋgil go Heaika lea Hemmo-edno divššodan ja mieđuštan ráfálaš jápmimii, son dovdá iežas nannoseappot olmmožin. Son ii šat eahpit iežas eallinvuoigatvuođa. Áhčči-rohki árberuhta nanne su eallinvuođu. Hemmo árbi lea vel divraseappot Heikii:

Árbi lei vuosttažettiin oskkilduvvon sutnje. Su geatnegasvuohta lei sirdit dan maŋit áiggiid várás nu ollisin go vejolaš. Dat oaivvildii ahte dan son šattašii eallit vehá dego vuostegulgii ovdánemiin, mii ii livčče sihkkarit mihkkege álkis áššiid. Amas mielaráfi gáidadii buot eahpádusaid, go fihttii ahte lei välljejuvvon árbbi gáhttejeaddjin. (ÁII, 122)

Sitáhtas lea goalmmátpersovdna-muitaleaddji ja lea Heaikka perspektiiva mii bohtá ovdan. Cealkka mii álgá “Su geatnegasvuohta lei sirdit...” ja sátni “fihttii” čájehit jurddašaddamiid mat gullet persovdnii. Čuovvovaš cealkka gis buktá olggobeale muitaleaddji perspektiivva, go sánit “eallit vehá dego vuostegulgii” nannejit Heaikka barggu erenoamáš fidnun eará Máhtebáikki olbmuid barggu ektui. Heaika lea ge dakkár gean lohkki lea oahppan dovdat jurddašeaddji persovdnan, gii oaidná ja árvoštallá áššiid sihke lagas ja viiddit perspektiivvas, olbmuid, áiggi ja báikki dáfus. Heaika doaibmá máŋgga dáfus “árbbiid gáhttejeaddjin” muitalusas. Son árbe ruđa ja gáhtte opmodagaid muhto lea erenoamáš dehálaš Heikii gáhttet árbbiid vuoigŋalaš beali, nu mo dahká čállinprošeavttaiguin. Olbmuid eallinvásáhusat muitalit juoidá guovllu kultuvrra birra, olbmot besset sajáiduhttit iežaset servodahkii ja máilbmái. Heaikka iežas jurdagat čálalaš árbbi hárrái, erenoamážit sohkaŋjeprošeavtta oktavuodas, doibmet kontrástan dasa mo ovdamearkka dihte ođđa báhppa oaidná Heaikka eallima *Árbbolaččat* nuppi oasi loahpageahčen. Báhppa lea fitnamin Máhtebáikkis galledeamen olbmuid ja fitná maid Heaikka luhtte káfestallat:

...mun boadán sin manis ja joatkkán guhkkelebbui...

Dat lei servodaga ravddas ealašeaddji ruoktu. Buot váillui sullii, man haga olmmoš ii dán áigge gáddán birget. Muhto almmatge dáluisit orui nu duhtavaš iežas eallimii, go das gulul lágidii káffegohpaid beavdái nu ahte njulgestaga imaštallat šattai báhppa, gii lei ieš bajásšaddan jábálaš ruovttus, gos ii lean váilon mihkkege. (ÁII, 252)

Goalmmátpersovvna olggobeale muitaleaddji váldá dás beali ja bidjá Heaikka čorgadis eallinvuogi viiddit perspektiivii ja čájeha makkár árvu das lea, govviduvvon báhppa, olggobeale olbmo jurdagiin. Heaikka ieš ii oainne iežas eallima jur ná, vaikko diehtá ahte son orru smávva gilážiis máilmmi davágeahčen. Heaikka eallá iežas mielas guovdu dáhpáhusaid ja nuppástuvvamiid, nu mo son govviduvvo *Árbbolaččat* goalmmát oasis: “[...] gii čuovui dáhpáhusaid sihke árbbolažžan ja seammás olggobealeolmmožin, ja danin oskkildii rehálaččat guorahallat dänge ášši, go mearkkui bajás guovllu olbmuid eallima” (ÁIII, 130). Peanna fápmu lea dat mii sus lea ja su teakstadoojit dat báhčet mearkan das ahte son ge lea goas nu leamaš. Dát lea maiddái hárvenaš govvádus Heaikkas, iežas geahčen, mii bohtá nuppi *Árbbolaččat* persovvnas. Dat čájeha harmonalaš gova Heaikkas, dáluisit gii lea mo nu ceavzán eallimis ja nákcen háhkat alcces buori ja govttolaš eallindili. Sitáhta, “...mun boadán sin manis ja joatkkán guhkkelebbui...” ollašuvvá ge ollásit easkka Heaikka jápmima manjá, nu mo govviduvvon teakstaoasis mas Heandarát lea juo šaddan čállin ja namuha Heaikka inspirašuvdnan iežas bargui.

Čoahkkáigeassu

Loahpa loahpas lea peanna dat reaidu mii doaibmá buoremusat Heaikka gieđas. Dainna son baicce olaha earálágán gealbbu, čáledettiin historjjá, muitalusaid ja dieđuid mat leat addojuvvon sutnje luohhtámušain. Fikšuvdnamuitalusas sáhtá oaidnit Heaikka proševttaid gaskaoapmin dahkat muitalusa mas giliolbmuid lea eanet váikkuhanmunni iežaset čállojuvvon historjjái. Orru measta symbolalaš ahte Heaikka ii bastte oahppat albmáláhkai suohpput, dego árbi masa son ii leat rivttes áigái beassan oassálastit ja danin lea dan agibeivái manahan. Muhtin árbemáhtuid leat ge várra váddáseappot hálddašit jos ii leat beassan oassálastit bargui ja oahppofievrridanprosessii mánnávuoda rájes juo ja dan láhkai inkorporeret máhtu. Dat lea goit čilgehus mii Heaikkas alddis lea. Nubbi dulkon lea ahte dát vel eanet deattuha Heaikka oarbismáná stigma. Muittut mat Heaikkas leat Hemmo-ednos leat čadnojuvvon árbevrrui mas Hemmo lea eallinagi eallán. Luohdetutki Krister Stoor čállá muittuid ja árbevieru birra: “Minnet är med andra ord det vi bär med

oss som människor och traditionen kan vara praktikens handling. Vi skapar en tradition ur minnet” (Stoor 2007: 43). Heaika bastá iežas peannain háhkat alces eallinprošeavtta mas Máhte báikki olbmuid mitalusat, árvvut ja máhttu leat guovddážis. Vaikko son ieš, goit ge *Árbbolaččat* álggus, ii vuos hálddaš gili árbevirolaš bargguid ja máhtu, de son čállimiin beassá leat fárus giláža vásáhusain. Son dárkkista áiggi nuppástuvvamiid ja lea ieš ge ovddasmannin mielde hábmemin dan iežas dokumenterenbargguin, mii gullá ođđa áigái. Heikka beaivegirjemerkestemiin goalmát oasi loahpageahčen čuožžu: “«14.11-85. [...] Nu ahte buot buohkanassii lean vásihan ovttá ja nuppi dán eallimis – eanet go olmmoš gáttášii. Jos dás duohkoge bargonávccat ja dearvvasvuohta, de daid vuodul sáhtášii čállit juoidá, juogalágan eallingearddi, dokumeantta ovttá olbmos ja áigodagas, ráhkisvuodamitalussange sáhtášii lohkat...»” (ÁIII, 208).

Gitta loahpas Heaika nákke šaddat iešbirgejeddji dáluisidin, velá guollebivddu dáfus ge. Hemmo ja Máhte-Máhte eallinvásáhusat doibmet mitalusas kontrástan Heikka eallimii. Sudno árbevirolaš eallima bokte govviduvvo mo ođđa áiggi nuppástusat goappá ge láhkai váikkuhit boarráset ja veahá nuorat buolvva olmuide. Hemmo eallá nu mo álo lea bargan gitta eallima lohppii. Máhte-Máhte govvida persovdnan mo olmmoš ii álo birgehatta hástalusaiquin maid eallin buktá go servodatnuppástusat gáidadiid su oahpes barggus ja eallinvuogis. Son amasmuvvá iežas eallima ektui ja gáidá alddis ja earáin. Nu mo lean gieđahallan «Metodologalaš lahkaneapmi»-kapihttalis ja dasto guorahallan dán kapihttalis, de gullet árbemáhttu ja gullevašvuohta báikegotti siskkáldas doaimmaide. Dán kapihttala dáhpáhusat govvidit dasto birgema dynamihka ja gullevašvuođa ovttaskas olbmo- ja báikegoddedásis.

Heikka mánggagardásaš árbbolaš-rollas son doaibmá teavsttas sihke materiálalaš ja vuoiñjalaš árbbi gáhttejeddjin. Heaika árbe ruđaid ja eatnamiid, mii dahká ahte son ii dárbbáš gávdat diasbarggu. Son ii stajit ruđa ja sáhtá bargat iežas čállinprošeavttaiguin ja doaibmat *Árbbolaččat* dáhpáhusaid dárkkisteaddjin. Dan láhkai lea árbbolaš-rollas dehálaš doaibma Heikka birgemii, ovttaskas olbmo dásis. Siidaguomit udnojit gal sutnje eatni- ja áhčiarbbi, muhto su lihku árbbolažžan lea váddáseappot dohkkehit go lea sáhka árbbis, mas leat eanet árbbolaččat. Heaika čoavdá dattege hástalusaid mat ihtet materiálalaš dásis ja šaddá dan dáfus jábálaš iešbirgejeddjin ráiddu loahpas. Vuoiñjalaš dásis doaibmá Heaika njálmálaš árbevieru, báikkálaš historjjá ja guovllumáhtu gáhttejeddjin, árbin boahtevaš buolvvaid várás. Son smiehtá iežas

...mun boadán sin maŋis ja joatkkán guhkkelebbui...

árbeviesus ellojuvvon bottuid, doložiid ja dálážiid ja geahččala áddet eallima jođu (vrd. ÁI, 128).

Oppalohkái lea Heikka áigumuš ahte sihke materiálalaš ja vuoŋŋalaš árbi maid son guođđá čálalaš hámis, galget báikegoddái buorrin. Heikka čájeha ahte son máhtta heivehit iežas báikegotti norpmaide ja lágiide, seammás go sus leat čielga ulbmilat maid áigu čadhit eallimis ja dahká iežas válljemiid daid ektui. Son lea mánnávuoda rájes hárránan vuogáiduvvat ođđa eallindilálašvuodaide ja dat lea ovddidan su miela gierdilis ja stádis miellan (vrd. ÁII, 98). Son ii buot oktavuodain lihkostuva iežas áigumušai guin muhto son dattege ii vuollán, ja gávdná čovdosa mii dahká ahte son sáhtta joatkit ovddos guvlui, eará vejolašvuodaide. Dát sávrivuohta lea Heikka guovddáš dovdomearka persovdnan *Árbbolaččat* muitalusas ja deháleamos oassi su birgengoansttain. Sávrivuohta lea dahkan ahte son ii báljo muital maidege iežas priváhta eallimis, earret duollet dálle geažida juoidá maid earát eai dattege fáhte. Su iežas siskkimus jurdagat ja rašimus bottut šaddet su divraseamos dávvir ja árbi árbbolaččaide geat lohket su čállosiid maŋŋil go ieš ii leat šat. Dán oktavuodas boahťa munnje somás jurdda, mii čájeha lagas oktavuoda Heikka ja lohki gaskkas. Čállin Jovna-Ánde Vest ja *Árbbolaččat* váldopersovdna Heikka doaimmaba guovttegeardásaš čállin Heikka divrras árbbi gaskkusteami hárrái. Muitalusas lea dušše Heandarát geas lea vejolašvuotta lohkat Heikka beaivegirje-merkestemiid. Šaddá de erenoamáš oktavuotta muitalusa fievrrideami dáfus, váldopersovdna ja *Árbbolaččat* lohki gaskkas, go lohki gártá maŋimuš lađas árbbolaččaide lálkkis ja dat gii oaidná mo Heikka nákke gávdnat dássedeattu iežas áigumušaid ja daguid gaskkas. Heikka persovnnalaš ja báikegoddesajádaga ohcama olis, lea dego son viimmat lea ožžon iežas luoddi, dat mii govvida justa su luonddu ja mii seammás čatná su siidaguoibmin báikegoddái.

Áhkut: sin árbi ja árvu

Nissona árbevirolaš sajádat ja rolla sámi servodagas

Guorahalan dán kapihttalis *Árbbolaččat* nissongovaid Áhku, dahje Biret-Káre, Birggeha ja Ristena bokte, mo dát nissonpersovnnat doibmet čoavddaolmmožin *Árbbolaččat* mitalusas ja mo sii dainna maid govvidit áiggi ja dábiid riev dama. Biret-Káre gullá boarráset bulvii. Son lei nuorran nana ja barggánis olmmoš. Boares olmmožin son doaibmá eanet ráđđeaddin ja historjágáldun iežas bearrašii ja Máhte báikki nuorat geardái. Son astá guldalit jos siidaguommit dár bbašit muhtima, geainna háleštit. Birgget lea gaskaahkásaš nisu. Son lea barggánis dállo doalli gii maddái veahkeha siidaguimmiid iešguđet dállobargguiguin, jos sii dan dár bbašit. Risten lea nuorra nisu *Árbbolaččat* álggus. Su rolla lea eanet nu mo Áhku, Biret-Káre rolla ge lea, son lea olmmoš gii astá ja máhtta guldalit earáid. Son veahkeha ja doarju erenoamážit fulkkiid, siskkit eallima hástalusai guin. Geahčan maid mo boaresnieida Ándde-Márgget doaibmá kontrástan dáid nissogovaid ektui.

Guorahalan mo *Árbbolaččat* mitalusas doibmet dat maid Jorunn Eikjok čilge dehálaš iešvuohtan árbevirolaš sámi nissonis: leat barggán, giedálaš ja doaimmalaš. Jearan maid mo lea sin sajádat báikegottis? Nákcejit go sii hukset alceset buori birgenlági, atnit ávkin iežaset attáldagaid ja mánggabealatvuođa ja gávdnat iežaset saji servodagas? Nissonat gullet seammá bearrašii muhto iešguđet bulvii. Sii dasto ovddastit árbevieru kontinuitehta Máhte báikkis, go ovddastit rollaid mat mearkašit oadjebasvuođa olbmuide. Dát lea veahkki birget beaivválaš eallimis, eandalii go áššit eai leat buot ortnegis, ja lea maddái veahkki duostut ođđa áiggi ja ođđa hástalusaid.

Nissona rolla divššárin ja áittardeaddjin mearkaša ollu ovttá bearraša ja báikegotti buresbirgejumái. Nissona ja šattolašvuođa guovddáš saji sámi servodagas oaidná sámi dološ oskkus ja mytologiijas. Vuokko Hirvonen čállá ahte sámi nissonipmiliin lei guovddáš sadji olbmo riegádeamis ja bajásšaddamis. Dološ gálduid mielde ledje njeallje nissonipmila: *Máttaráhkká* ja su nieiddat *Sáráhkká*, *Uksáhkká* ja *Juksáhkká* ráđđejeđe ruovttus (Bäckman 1982: 143–144; Hirvonen 1999b: 185; Hirvonen 2000: 225). Nissonipmiliin lei erenoamáš dehálaš rolla sahkanahhtima, riegádahttima ja mánáid-bajásgeassima oktavuodas.

Vuokko Hirvonen lea historjjálaš gálduid ja nissončáliliid teavsttaid vuodul gávnahan ahte sámi árbevirolaš servodagas orru nu, ahte nisson lea meroštallon

...mun boadán sin maŋis ja joatkkán guhkkelebbui...

hierárkkalaččat albmá vuolábealde. Bargujouhku lei čielgasit meroštallon sohkabeliid gaskkas, muhtin sajiin goitge gitta 1980-loguide. Dattege nissonat maiddá barge almmáiolbmuid bargguid, ovdamearkka dihte go albmát eai lean báikkis. Dát lea maid govviduvvon muhtin sámi nissongirječálliid dujiin. Almmái gis háreve oassálasttii nissoniid bargguide ja ruovttubirrasis nissonat ožžo stuorát bargonoađi go albmát. Nissoniid doaimmalašvuohta lea ge juoga mii ovddeš áiggi etnográfaiide, gielladutkiide ja eará mátkkošteddjiide lea boktán beroštumi (Hirvonen 1999b: 146–152). Sámi oskkoldatdutki Louise Bäckman lea gávnnahan ahte lea vuostálasvuohta mytologalaš nissonovas ja mo son servodagas meannuduvvo máŋga Eurasia álbmoga gaskkas: ipmilin lea nissonis máŋggaid álbmogiid mytologiijas guovddáš ja árvvolaš sadji, muhto searvegotti miellahtun lea son vuollásaš. Nuppi dáfus Bäckman čállá ahte nissonis sáhtta leat guovddáš sajádat bearraša siskkabealde, muhtin áššiin. Nisu lea dasto albmá vuollásaš muhto dat ii mearkkaš dan ahte son lea vealahuvvon (Bäckman 1982: 157–158).

Jorunn Eikjok giedahallá mo sámi nissona rolla lea rievdan doložis otnáži, sohkabealedutkama perspektiivvas. Sámi nissonis lei, ovdal maŋimuš logijagiid stuorra servodatnuppástusaid, vuosttažettiin báikedoalli rolla. Boazosámiid gaskkas lea nissonis leamaš viehka nana sajádat, go sus ledje iežas bohccot maid buvtii náittosdillái. Sin gaskkas geain ledje šibihat, lei eanandoallu nissona ovddasvástádus. Nisu málestii, duddjui biktasiid, bajásgesii mánáid ja fuolahii earáid báikegottis. Eikjok deattuha, nu mo Hirvonen ge, ahte sámi servodagas ledje sohkabealerollat garrasit sirrejuvvon, muhto dát guoskkai eanemusat almmáiolbmuide. Nisu sáhtii rievtti mielde bargat eanas bargguid. Árbevirolaš sámi nisu galggai leat barggán, giedalaš ja doaimmalaš. Albmái lei dehálaš leat searalaš. Nissonvuođa árvu lei maiddá addit ruktui liegga ja buori vuoŋŋa (Eikjok 2007: 108–111).

Go lea sáhka duddjoma guovddáš saji nissona árgabeaivvis, háliidan dan govvidit ovttá muitalusain, go mánnán jerren iežan áhkus mii sus lei geavvan nuppi belggiin go das lei ártegis jorbalágan hápmi ja stuorra gohpi gasku. Áhkku muitalii ahte áibmi lei dan dahkan, go son lei mánnán ja nuorran nu ollu gorron. Mun láven jurddašit erohusa munno áhku diliin; munnje duodji lea eanas dárbbášlaš ja mávssolaš asttuáigedoaimma, muhto áhkku dat lei garra bargu dalle go son lei nuorra ja eadneolmmoš. Áhkku ii láven šat goarrut dalle boarásmanbeivviin, son lávii batnit láiggiid ja gođdit suohkuid ja fáhcaid. Muhto gohpi olgeš bealggis bázi mearkan doaimmalaš nissona garra duodjebarggus.

Eikjok oaivvilda ahte 1970-logus, olbmot sámi politihkalaš lihkadusas čuoččuhedje ahte sámi nisu ii lean nu vealahuvvon go rivgut. Eikjoka mielas dát lei idealiserejuvvon govva sámi nissona dilis. Ollu álgoálbmotservodagain lea nissonis dattege ovddasvástádus doallat servodaga čoahtis, erenoamážit áiggiin go servodagas leat stuorra nuppástusat. Nisu ovddasta árbevirolaš sosiála dábiid ja su sáhtta symbolalaččat oaidnit, feminista ja psykoanalysadutki Luce Irigaray mielde, buohkaid kultuvrralaš eadnin. Sáni *eadni* gullá, sáme-giel professor Pekka Sammalahiti mielde, etymologalaččat *eana*-sátnái ja eana symbolisere eadnivuoda (Gaski 2008b). Eikjoka mielde nissonvuoda symbolalaš stáhtus dasto ovddasta šattolašvuoda, šaddama, eallima ja fuolahusa (Eikjok 2007: 113–117). Hirvonen lea baicce gávdnan ahte geavahuvvon metaforat sámi kultuvrras, ovdamearkka dihte gielalaš metaforat luohteárbevies mas nisu buohtastahttojuvvo rievssahiin, čájehit eará gova sámi nissonis. Dát vilges lotti funkšuvdna lea bivdi čuožáhahkan. “Loddimetafora duohken lea govva uhccivuodas dahje geahnohisvuodas” (Hirvonen 1999b: 147). Dakkár metaforageavaheapmi lea mielde hábmemin sohkabeallerollaid. Mii dasto vurdojuvvo nieiddas ja maŋŋá nissonis lea šigolašvuhta, jegolašvuhta ja passiivvalašvuhta (ibid). Hirvonen ii dasto gávnna ahte sámiid gaskkas leat leamaš komplementára sohkabeallerollat. Sámi servodatdutki Rauna Kuokkanen maid gažada “nana sámi nisu”-gova. Nana sámi matriárkka-myhta lei juoga maid sámi etnopolitihkalaš lihkadus ráhkadii 1970-logus. Dát jurdda govvidii, nu mo Eikjok ge oaivvilda, eanet áigojuvvon sámi servodatideála go sámi nissona duohta dili (Kuokkanen 2007: 72–73).

Asta Balto lea dutkan sámi bajásgeassinvugiid ja gávdná ahte nissoniid ja albmáid bargujuohku lea sámi servodagas leamaš goabbatlágan mánnávuoda rájes juo. Mánáid bajásgeassin ja oahpahus lei heivehuvvon bearraša eallimii ja dárbbuide. Nisu lea dávjá son gii hálddaša bearraša ekonomalaš áššiid. Balto čilge ahte muhtin dološ gáldut čájehit ahte sohkabealit orrot leamen oalle ovttadássásaččat árbevirolaš priváhta ávvosis ja sámi nissonis lea leamaš nana sajádat. Lea dattege leamaš nu ahte almmái dat ráđde (ibid: 55–62). Nesheim čállá juo 1966 ahte muhtin dutkit navdet ahte sámiin lea leamaš matriárkahta; sohkavuhta rehkenasto eatni soga mielde. Nesheim čállá ahte lea ollu mii ii doarjjo dán teoriija ja eanas dutkit eai ge doarjjo dan. Son dattege deattuha ahte nissonis lea leamaš alla árvu ja iešheanalaš sajádat ekonomii ja hálddašeami dáfus (Nesheim 1966: 31–33). Sámi čállit nu mo Sara Ranta-Rönnlund, Kirste Paltto ja Rauni Magga Lukkari leat iežaset teavsttain buktán gova sámi nissona dilis mii hástala sámi politihkalaš lihkadusa sohkabealedásseárvogova. Earret eará orru protestánttalaš risttalašvuodas

...mun boadán sin manis ja joatkán guhkkelebbui...

leamaš garra váikkuhus sámi servodahkii ja dasa mo nissona árvvut mihtiduvvojit (Kuokkanen 2007: 75).

Árbbolaččat álggus govviduvvo biras mii ain eallá árbevirolaš barggo- ja eallinlági mielde. Lea servodat gos juohke persovna birgejupmi lea garra barggu duohken. Seammás lea juohkehaš gearggus veahkehit siidaguoimmi dahje fuolkki jos muhtin dárbbasa veahki. Sámi servodagas lea nana ja barggánis nissonolbmos leamaš stuorra árvu, báikegotti čoavddaolmmožin. Buotdiehti muitaleaddji govvida nissona rolla *Árbbolaččat* álggus, go Gutnel, Lemeha eamit, báhcá ruoktut duddjot ii ge astta fitnat vuotnáma galledeamen: “Nissonolbmot šaddet geafes guovllus vuogáiduvvat daidda eallinvejolašvuodaide, mat leat gávdnomis eaige gallisge lihkkot jábálaš náitosii” (ÁI, 23). Dát lea álggu rájes juo govva mii muitala ja čilge nissona ja servodaga dili dan áiggi, ii dušše Máhte báikkis ja *Árbbolaččat* muitalusas, muhto oppalohká sámi servodagas. Birgen lea garra barggu duohken.

Biret-Káre áhkku – eallima ja áiggiid dárkkisteaddji

Biret-Káre lea vuosttas nisu *Árbbolaččat* muitalusas geasa lohkki oahpásmuvvá. Su gohčodit Áhkkun ja son lea Ánde ja Lemeha eadni. Son gullá muitalusa álggus juo Máhte báikki boaraniidda ja lea Máhte báikki matriárka. Áhkku dárkkista eallima gievkkanbeavddi luhtte. Doppe son logada aviissaid ja hálešta olbmuiguin geat fitnet galledeamen. Son lea eallán guhkes eallima ja bargan lossa bargguid. Áhkku lea persovdna gii atná árvvus ođđa áiggi rusttegiid mat geahpedit olbmuid eallima ja bargguid. Áhkku lea álo fuolahán Máhte báikki headálaččaid ja sus lea stuorra luohttámuš olbmuid gaskkas. Áhkku ihtá juo *Árbbolaččat* teavsta nuppi siiddus: “Áhkku guovllai aviissa. Logai ruossaid vuollái merkejuvvon namaid, dutkkai riegádanáiggiid ja rehkenasttii man guhká gii lei eallán. [...] Daid son logai dárkkilit, ja go lei geargan, de luittii aviissa beavddi ala ja guorahalai olbmo eallima.” (ÁI, 6). Dát bidjá Áhku servodaga dárkkisteaddji rollii. Jovvna-Ánde Vest (2006a) lea munnje muitalan ovtta ságastallamis ahte *Árbbolaččat* nissonat leat nana olbmot. Áhku namma lea Biret-Káre muhto su lagamus olbmot gohčodit su Áhkkun. Áhkku lea namma mii geavahuvvo goalmmát-persovna olggobeale muitaleaddji-posišuvnnas, nu mo álgoálggos juo. Dan láchkai lohkki ge dovdá Biret-Káre buorebut Áhkkun. Sámi servodagas ge gohčodit áhkkun dakkár nissona geas lea stuorra árvu. Lea dábálaččat rávis nisu geas lea sajádat ja árvu bearrašis ja báikegottis, geasa olbmot dorvvastit ja guhte lea čájehan ahte son lea nana nisu.

Sohkanamahusaid geavahit lea dábálaš maiddá eará álgoálbmogiid gaskkas, ja lea vuohki čájehit olbmuid gaskavuodaid ja gullelašvuoda. Shawn Wilson dadjá ahte dát lea vuohki deattuhit gaskavuoda mainna dahje geainna nu, su sániid mielde: "This demonstrates an epistemology where the relationship with something (a person, object or idea) is more important than the thing itself" (Wilson 2008: 73). Ja Áhku rolla doaibmá ge *Árbbolaččat* persovnnaid relašunála oktavuodain. Áhkku lea nubbi persovdna gii govviduvvo, maŋŋil váldopersovvna Heaikka. Biret-Káre áhkku namuhuvvo dasa lassin aivve stuorra Á-ain. Dat muitala lohkkái juoidá su sajádagas ja buktá vuordámušaid dasa makkár gova sus oažžu go juotna ovdána. Heaika lea áidna gii gohčoda Áhku Biret-Káren, eandalii beaivegirjemerkestemiin. Go Heaika geavaha su albma nama, de dat govvida su gaskavuoda Áhkkui eanet persovnnalažžan, gaskavuotan ovttaskas olbmuid gaskkas. Áhkku-namma bidjá Biret-Káre eanet jovkui ja báikegoddái gullelašžan, buohkaid áhkkun, lassin dasa ahte sus leat iežas mánát ja áhkkubat.

Áhkku lea leaska, su isit Erká lea jápmán máŋga jagi áigi. Áhkku báhcá okto bajásgeassit sudno guokte smávva gándda, Ándde ja Lemeha. Áhkku ii leat Máhte báikkis eret, son fárra dohko maŋŋil go náitala Erkkáin 1920-logu álggus. Son lea eret Geatkkebeasjohka nammasaš báikkis. Áhkku lea leamaš dálloalli, nu mo eanas olbmot Máhte báikkis. Sus ledje moadde gusa ja velá sávzzat maiguin son lea ealihan iežas bearraša. Son govviduvvo álggu rájes olmmožin gii lea oahppan dohkkehit dan eallima mii sus lea leamaš ja geahččala oaidnit buriid osiid das: "Ja mun dat in vázzán go moadde dálvve skuvlla, ja birgen gal. Buot logan ja rehkenasttan maid dárbbasan" (ÁI, 6). Áhkku orru ovtta Ándde guoktá Birggeha bearrašiin. Sudnos leat njeallje máná, boarráseamos juo measta ollesolmmoš. Nubbi bárdni Lemet orru Girkosiiddas, eamidiin ja golmmain nieiddaiguin. Dearvasvuhta ii leat šat nu buorre, son lea juolggehuvvan ja leasmi su givssida. Son čohkohaddá dávjá ruovttus beavdeguoras gos son logada aviissaid ja hálešta manjiin ja eará siidaguimmiiguin go sii fitnet galledeamen.

Áhkku govviduvvo olmmožin guhte berošta iežas lagamuččain ja muđuige das mii servodagas dáhphuvvá. Áhku manji Birgget govahallá Áhkku dáinna lágiin:

Ja go vel vuonige deaivvai leat juohkeláhkai vuogas olmmoš, de dathan lea dálu manjái álo hui mávssolaš ášši. Nuorabun Áhkku sáhtii leat muhtumin vehá čeavláige, muhto dan ii dárbbasan imaštallat. Son lei mángalot jagi okto doallan dálu muhtumin váttisge dilis ja lei liikká velge nákcen jurddašit earáid dárbbuide. (ÁI, 67)

...mun boadán sin manis ja joatkkán guhkkelebbui...

Birggeha jurdagat mat govviduvvojit olggobeale muitaleaddji perspektiivvas, nannejit gova mii bidjá Áhku Máhteáikki čoavddaolmmožin. Šaddá somás oktavuoha mas dát sitáhta nuppe dáfus ovddasta Birggeha persovnnalaš jurdagiid ja nuppi dáfus kommentere Áhkku-lágan nissonrolla oppalaš dásis. Birggehii ii leat dattege oktageardánis oaidnu Áhku hárrái. Son dovdá iežas vuotnáma bures ja oaidná eará ge beliid sus, dás dialogas Heaikkain, dalle go Birggeha nubbin boarráseamos nieida lea gávdnan irggi:

Risten-gázzige muđui fitne sotnabeaivvi dás. – Nu ahte njuolggá gázzi, láhttestii Heaika. – Ieža ja Máret-Ánne-guovttos. Dat rádjasoalddát, itban leat gullan? – Na aiddo gulastan mun gal lean. Biret-Káre muitalii. – Áhkku dat lea dakkáraš mii ii sáhte maidege doallat iežas diehtun. (ÁI, 260)

Áhkku lea iešoaivválaš ja njuolggóčoolat. Son lea juo boares olmmoš ja sus lea stáhtus bearrašis ja báikegottis, ii ge dárbbáš beroštit nu ollu das maid olbmot jurddašit. Son lea muhtimin erdui go leasmi su givssida ja sáhtá dieđihit, nu go dalle go Ánde-Márgget, hállás nisu gii orru Girkosiidas, lea fitnan guossis ja ovttat láhkai hállan earáide nissona dili birra servodagas: “– Baika bargi, njálmmi čuojateaddji, dajai Áhkku, go guossi lea vuolgán ja ruvvi juolggi” (ÁI, 27). Áhkku lea hui sosiála, ii bala vieris olbmuiguin hállamis ii ge jearahallamis. Son máhtá suomagiela ja hállá roahkka gánddanieidda Ristena vuotnámiin ja vuohpain. Son jearaha maid soai bargaba, ja láhttesta sudno bargguid ektui ahte das gal dine bures. Go bárdni Ánde viggá su šiggut sámegillii, de son dattege joatká ságastallama: “Ja dát eará bártnguovttos, leabago soai biilavuoddjit? jearai iešoaivválaš Áhkku” (ÁI, 100).

Áhkku lea bajásšaddan áiggis goas ii lean dábálaš ahte olbmuin lei dienasbargu. Áiggit leat rievdamin ja son orru liikomin go su áhkkubat gávndet guimmiid geat dinejit bures. Son jearaha maid barggu birra go vuosttas geardde dearvvaha Ristena nuorat oappá, Máret-Ánne irggi:

– Die lea mu áhkku, muitalii Máret-Ánne irgásis. – Na goas heajat? – Na maid donges leat dalán amas olbmuiguin, álo galgá leat beare dádjumin, šikkastii Birgget sámegillii vuotnámis. – Gal heajastallojuvvoge vel goas nu, moddjii Máret-Ánne. – Dat leat bivnutis nieiddat dán Birggehii. Goas dal aitto gáibmiges beakkita? – Áhkku, ale viša, olbmot sáhttet eaddut. [...] –Na maid dat dus dát skihpár bargá? jearai Áhkku. –Dat lea rádjaoalmmái. – Vai ahte njuolggá rádjasoalddát, rádjasoalddátat dinejit bures. (ÁI, 258)

Dienasbarggus lea árvu. Áhkku lea hárrájanan dasa ahte garra rumašlaš barggu duohken lea olbmo birgejuvvo. Ii son beroš das ahte almmái lea suomelaš ja sisafárrejeaddji, deháleamos lea ahte son lea buorre bargoolmmoš. Vaikko Áhkku agi ja dearvvasvuoda dili geažil lea čadnon Máhteáikkái, de su suomagielmáhttu lea teakstaelemeanta mii addá

sutnje vejolašvuodaid gulahallat olbmuiquin ja oažžut dieđuid áššiid ja olbmuid birra olggobealde Máhte báikki ge. Su beroštupmi ođđa olbmuid govvida su rabasmielat olmmožin, gii berošta das mii stuorraservodagas dáhpáhuvá ja gii liiko ođđa vejolašvuodaide. *Árbbolaččat* Áhkku muittuha mu iežan áhku, gii maiddá lei viehka iešoaiivválaš, sosiála, hállái ja čeahpes muitaleaddji ja gii iežas ovdagáttuiguin liikká lei hui váibmoládis. *Árbbolaččat*-ráiddus Áhkku govviduvvo olmmožin guhte ii beroš ovdagáttuin: ”Juohke olmos lea su iežas árvu, dajai Áhkku” (ÁI, 27). Muitaleaddji deattuha olggobeale posišuvnnas dán gova: “Dušše Áhkku, vierroolmmoš, ii leat goassege beroštan joavdelas ovdagáttuin” (ÁI, 36). Dán cealkagis muitaleaddji váldá beali, “vierroolmmoš” ja “joavdelas ovdagáttut” leat sánit mat olggobeale posišuvnnas govvidit Áhku. Lea maid Áhkku, guhte ráiddu álggus, bealušta Heaikka dialogas Birggehiin: “– Dat lea mu mielas dakkáraš ártegis olmmoš. Leamašgo dat álo seammalágan vai máddin das lea bohtán diekkár? – Ii Heaika leat ártet, Heaika lea lohkan olmmoš ja láhtte dađe mielde” (ÁI, 7). Čuovvovaš dialoga čájeha mo Áhkku bealušta Heaikka go Ánde áigu fidnet Heikii “albma barggu”:

Ánde vanahallá ja gávastallá ja bohtá stohpui. – Na maid Heaika-vilba diehta muitalit? Juogo bivaldii? – Ii vel, vástidii Áhkku. – Na mas dat gal don dan dieđat? – Mun dieđan, mun in dárbbáš geastige jearrat. – Na mo Heaika leat vásitan guhkes sevdnjes skápma? – Dat dutká ja čállá, logai Áhkku. – Heaika nivkalii ja moddjii. – Muhto dainna ii eale, dajai Ánde. (ÁI, 9)

Go Ánde fállá Heikii veahki fidnet barggu geaidnobargin dahje snihkkáriidda reanjan, Áhkku bealušta Heaikka: “Ii Heaika leat mihkkege gohčostagaid, dajai Áhkku” (ÁI, 10). Dialoga čájeha ahte Heaika ieš ii beasa baljo sánige nahkehit ságastallamii, dahje son diktá Áhku vástidit ja duhtá dasa.

Go Ánde boarráseamos nieida Risten gávdná skihpára, láttegánda, de ii leat Birgget dasa nu mielas. Birgget jearrá Áhkus maid son jurddaša, ja son vástida:

– Láttán lea láttán. – Maid don dainna oaiivvildat? – Ahte jos lea albma olmmoš de sáhtta leat vaikko man buorre. Muittán ainge leansmanrohki ja Giehman-Máhte, buoret olbmuid lei váttis gávdnat. Muhto jos lea heajos olmmoš de lea dakkár go heajos olbmot leatge. Gávdnajithan min gaskkasge juhkkat ja ipmilbiehtaleaddjit. (ÁI, 60)

Áhku kommentára čájeha ahte ovdalašáiggi sisafárrejeddjiiid gaskkas dávjá ledje almmáiolbmot geat gulle servodaga njunnošiid, geat eai dáidán náitaladdat guovllu nissoniiguin. Sáhtii liikká leat buorre oktavuoha guovllu olbmuid ja sin gaskkas. Son namuha velá muhtin nama mielde, juoga mii duodašta ahte gávdnajit buorit láttánat ge.

...mun boadán sin manjis ja joatkkán guhkkelebbui...

Árbbolaččat muitaleami áiggi siskkabealde leat áiggit rievdagoahtán dan láhkai ahte láttánat geain leat dábálaš barggut maid bohtet Davvi-Supmii ja náitališgohtet guovllu sámi nieiddaiguin. Áhkku namuha ovdamearkka dihte Heikka máttuid, manjil go Heikka áhčči lea jápmán, ja sihke son ja eará siidaguoimmit besset diehtit ahte su áhčči lei Dulka-Márte: “– Na Dulka-Mártte áddjá lei muhtunlágan veahkkebáhppa, máddin boahtán ja dáppe náitalan sámenieiddain, diđii Áhkku” (ÁII, 29). Dát lea mielde čilgemin olbmuide manne Heikka lea diekkár guhte liiko ja máhtta čállit, ja “... eambo čálistii dan dutkanbarggu” (ÁII, 29). Iešoaivválašvuohta lea leaskanissonin ja eadneolmmožin leamaš dárbbášlaš vai oppanassiige sáhttit ceavzit geafes áiggis. Dalle galggai leat sihke nana rumaš ja oaivi.

Teavsttas leat oasis mat čájehit ahte Áhkku dattege leat muhtin ovdagáttut. Su jurdagiid ja daguid bokte oaidná ahte son earuha iežas bártneid. Lemet, guhte lea fáren Máhte báikkis ja orru Girkosiidas iežas bearrašiin, lea Áhku jielat: “Áhkku liiko juoga sivas eanet Lemehii go Ándii ja livččii báhcán ovdal su lusa boaresvuođa beivviid vásihit, muhto Lemet náitalii ja fárii Girkosiidii, iige Áhkku rásken guođdit dálu man lei ieš okto bajásdoallan mángalot jagi mánggalágan váttisvuođaid čađa” (ÁI, 110). Muitaleaddji ihtá dás olggobeale posišuvnnas muhto ii leat dattege áibbas buotdiehti, go ii dieđe muitalit manne Áhkku liiko eanet Lemehii go Ándii. Áhkku sivahaddá manji, Gutnela, go ii beasa oaidnit bártneid dávjjit: “Áhkku lea movtta, go Lemet lea boahtán dološ rájes eatnis galledit. Son lea measta sihkkar ahte Gutnel dat cakkada boatnjás fitnamis dávjjit Máhte báikkis, olmmoš galggašii leat dárki go guoimmi vällje amas dárbbášit manjga gáhtat” (ÁI, 23). Son gohčoda measta álo Lemeha “ mu Lemeha”, muhto ii goassege Ándde: “Biret-Káre logai álo «mu Lemet», go hálahii bártneid. Birgget lei mángii cuigen áššis, muhto nággáris Áhkku ii das beroštan dahje ii fuomášan ahte ii oktage liikon diekkárii, ii Birgget, ii Ánde ja buot uhcius Lemet” (ÁII, 29). Son earaláhkai ge čájeha ahte berošta eanet Lemehis go Ánddes. Go Ánde galgá hukset ođđa náveha, de galgá viellja dasa veahkin. Áhkku dadjá: “– Dat dáidá leat ollu bargu diekkár stuorra návetis, eahkki galgga menddo váibadit iežade, logai Áhkku ja geahčai Lemehii. [...] – Lemet, váldde vel nisoláibbi, nisoláibi gal juollu, dajai Áhkku” (ÁII, 29). “Mun lean váiban. Vai veahketasttat don Lemet mu seŋgii?” (ÁII, 30). Dás oaidná ahte sihke vuosttaspersovna ja dasto goalmátpersovna muitaleaddji, buktet dán gova. Áhkku leat čielga oaivilat olbmuid birra, ovdamearkka dihte nu mo Áhkku sivahallá Lemeha eamida go bárdni ii fina su galledeamen nu dávjá, de son maid sivahallá Ándde vilbeali Issáha eamida, go lea

Issáha guođđán: “– Lea váivi go Issat ii arvva šat dás fitnat, ii leat áidna iige maŋimuš gii lea válljen suohpatis eamida. Ja ieš nu čeahppi. Go sárgii Hemmos gova de ii dárbbášan gal árvádallat gii lei govvas” (ÁI, 15). Dát oasis čájehit ahte Áhkus lea muhtin olbmuid dáfus oktageardánis oaidnu, ii ge leat álohii nu gierdevaš. Son ii oainne bártnis ii ge Issáhis makkárge váilevašvuodaid, sivahallá baicce eamidiid go viggá čilget bártnis hárves gallestaddamiid ja Issáha váttisvuodaid. Dát iešvuodát dahket ahte Áhkku govviduvvo girjás persovdnan lohkkái. Son jurddašaddá ja lea hui jierbmái máŋgga dáfus muhto čájeha maiddái beliid mat eai leat nu buorit. Dát dahká su sihke eambo olmmošlašžan ja jáhkehahti persovdnan teakstadásis.

Sihke Áhkus ja eará Máhte báikki persovnnain maid dán rádjái lean giedeahallan, leat iešvuodát mat leat mihtilmasat justa sin lundui, juoga mii lea okta *Árbbolaččat* nannoseamos beliin. Jovvna-Ánde Vest máhtá ráhkadit rikkis persovdnagovvadásaid, guovddáš persovnnat teavsttas besset muitalit iežaset muitalusa. Davviamerihká indiána čálli Sherman Alexie girjjis *The Absolutely True Story of a Part-Time Indian* govviduvvo sullasaš oaidnu, go váldopersovdna Junior muitala iežas áhku birra: ”My grandmother’s greatest gift was toleranse. Now, in the old days, Indians used to be forgiving of any kind of eccentricity. In fact, weird people were often celebrated” (Alexie 2009: 155). In dieđe sáhtán go gohčodit ovttage *Árbbolaččat* ráiddu persovnnain erenoamáš ártegin, muhto sis leat muhtin erenoamáš iešvuodát mat govvidit sin vissis tiipan, nu ahte persovnnat ilbmanit ovttaskas olmmožin. Nuppi dáfus Máhte báikki olbmot heivehallet iežaset kollektiivva norpmaide ja dábiide ja devdet iežaset saji kollektiivvas. Dán deattuha ge luohdetutki Jon Eldar Einejord, go son čilge ahte luohiti govvida ovttaskas olbmo, dat ollássa vissis olbmos juoidá mii lea sutnje erenoamáš, earáid ektui (Einejord 1975: 18). Áhkku lea persovdna gii lea bargan iežas oasis kollektiivva ovddas, bearaš ja siidaguoimmit fertejit dohkkehit su nu mo son lea. Ánde dáfus Áhkku mudde veahá gova maŋnil go son nuonddahallá ja šaddá seaŋgabuorin. Heaika jearrá oktii go fitná guossis, jos son galgá gohččut Birggeha boahit veahkkin jorgalit Áhku seaŋggas muhto Áhkku dadjá: “– Gal Ándege máhtá. Bárdni doamihii gámmárii jorgalit eatnis nuppi siiddu ala, Heaika sibildii stohpui boares olbmo ráfi headušteames” (ÁII, 88). Lea álki máidnut olbmuid geaid ii oainne juohke beaivvi ja bajidit sin árvvu, nu mo Áhkku bargá Lemehiin. Boaran oaidná dál ávkki bártnis, geainna ovttas orru ja máhtá atnit dan árvvus. Ánde lea ge boarásmuvvamin ii ge bargga šat nu ollu. Son lea eanet ruovttus ja sáhtá

...mun boadán sin maŋis ja joatkkán guhkkelebbui...

veahkkin divššodit boaris eatnis. Dát lea maid vuohki birget, go dálus šaddá buorre ja ráfálaš vuoigŋa go lea buorre gaskavuohta eatni ja bártni gaskkas.

Áhku váibmoláđisvuođa oaidná erenoamáš bures sudno váldopersovvna Heaikka gaskavuođas. Heaika bajásšaddá etniinis, Risteniin, ii ge dieđe maidege áhčis birra. Sihke Áhkku ja Heaikka eanu Hemmo veahkeheaba sudno nu bures go sáhttiba:

Siidaguoimmit veahkehit sudno buoremus lági mielde. Go Biret-Káre láibu njálgga stumppaid, de girddiha álo liegga láibbi Ristenii. Hemmo bivdá gesiid guoli, Risten-guovttos bissuba varas guolis. [...] Risten gullá mohkiid bokte ahte skuvlaskihpárat givssidit gánda áhčihisvuođa dihte. Son headástuvvá ja dovdá iežas sivalažžan bártnis lihkohisvuhtii. Biret-Káre ja Hemmo lágideaba Heaikka Girkosiidii skuvlii nago doppe livččii dorvvos bastilis sániin, maid vuostá ii máhte bealuštit iežas. (ÁI, 53)

Heaika muitá go son mánnán lávii mannat Áhku lusa go son lei láibumin ja vuordit dassáži láibbit goiket (ÁI, 260). Áhkku lea buorre veahkki dalle go Heaika ollesolmmožin fárra davás, maŋŋil go lea oaivegávppogis orron: “Jos eaba livčče lean Hemmo-guovttos Riittáin ja Áhkku, de ii dieđe mo livččii geavvan. Sii ledje juo eallilan olbmot, geat ledje oaidnán ovttá ja nuppi ja hárvánan juo dasa ahte olmmoš sáhtii eahpelihkostuvvat” (ÁIII, 187). Vuosttas cealkka ovddasta Heaikka sániid ja perspektiivva, son buktá persovnnalaš gova mii nanne Áhku váibmoláđisvuođa ja su sajádaga gilieadnin. Nubbi cealkka lea eanet olggobeale muitaleaddji mii deattuha oppalaš olmmošlaš dási, čilgehussan manne Áhkku láhtte nu mo dahká. Sámi bearašvuogádagas lea dábálaš ahte fuolki dahje muhtin bearrašis veahkeha váldit vára mánáid ja boares olbmuid jos lea dárbu. Heikkas lea gal eadni muhto son govviduvvo čađat olmmožin gii ieš ii leat nu doaimmalaš ja gii dárbbáša veahki. Áhkku lea fuolahuspersovdna geas lea báikegottis guovddáš sajádat. Dát lea sajádat mii sáhtta boastut geavahuvvot, muhto eai leat teavsttas dáhpáhusat mat govvidit Áhku dánin, earret ovdamearkkat mat gusket su gaskavuhtii bártniide Ándii ja Lemehii. Áhku sajádat Máhtebáikkis bajiduvvo teavsttas, son ii ovddas vealahuvvon nissonrolla muhto doaibmá baicce čoavddaolmmožin geas lea sihke gierdilis ja stáđis miella ja guhte geavaha iežas sajádaga báikegotti buresbirgejumái ja geasa earát duođaid leat dorvvastan, ceavzima dihte.

Áhkku diehtá ollu dološáiggi olbmuid ja Máhtebáikki historjjá birra. Son gullá bulvii mii jáhkká mearkkaide ja nieguid mearkkašupmái. Lea sámiid gaskkas dábálaš gullat “dat lei oidnojuvvon” go galgá čilget muhtin ášši, dávjá go lea sáhka lossa, áddetmeahttun áššis, dahje jos áigu leat veahá humoristtalaš dahje ironalaš. *Árbbolaččat*

álggus, go lohkki oahpásmuvvá Áhkku, de son jurddašaddá iežas eallima Máhte báikkis. Leaskanissona eallin ii leat gáđaštan veara ja sus lea leamaš ollu lossa bargu, muhto dattege ii guotte bahča miela geasage: “Jos Erká lei oazžut eallit vehá guhkit, de muge eallin livččii lean álkit, son jurddašii muhtumin. Muhto ná lei oidnojuvvon, Ipmiláhčči stuorra viissisvuodastis lea buot ovddalgihtii mearridan, mus lea leamaš dáppe Máhte báikkis buorre eallit” (ÁI, 6). Máhte báiki lea okta áidna báikkiin Davvi-Suomas masa soalddáhat eai dádjadan eaige boaldán. Áhkku mielas dát ii leat dáhpedorpmis dáhpáhuvvan, nu mo dadjá dialogas Ánddiin: “[...] das lei Ipmil várjalus mielde, logai Áhkku. – In dieđe gean leš lean gal várjalus. Dáide hoahpuiguin mannan vahágis várebeale meattá. – Dat lei várjalus, ii gánnet Ánde botnjat čielga ášši. Dieđan ahte dii nuorabut ehket jáhke dákkár áššiidda muhto ná lei” (ÁI, 24). Áhkku maid jáhkká nieguid mearkkašupmái ja muitala Heikii ahte son lea moddii niegadan dan guvlui ahte “– Muhto Heaika gal áigu lihkestuvvat eallimis, [...] muhto Issát-rievus gal manná nugo manná” (ÁI, 224). Heaika jurddaša maid Áhkku lea dadjan, áigu go son boaran roahkasmahttit su go son lea oktonas olmmoš? Mánngaid álgoálbmogiid gaskkas lea ge nieguin stuorra mearkkašupmi:

Dat sisttisdollet erenoamáš dieđuid main lea kollektiiva mearkkašupmi. Niegut eai dulkojuvvo dego Jung árbevieru mielde mentála buođuid govvideaddjin muhto buorebutge niegut ovddastit njuolgggo oktavuodaid ja gulahallama duovdagiin (Peat 1996). Sámit leat ovdamearkka dihte nieguin gulahallan gufihttariiguin, eandalitge dalle jos lea váttis dilli (Utsi 1998). (Kuokkanen 2009: 179, juolgenohta)

Sullasaš oainnu gávnnaí dánska dáiddár Emilie Demant-Hatt go orui jagi sámi bearrašiin 1900-logu álggus. Son muitala girjjis dáhpáhusa birra mas muhtin nisu riegádahttá jápmamáná. Nisu lei ráhkkanan dasa, go son lei niegadan ahte son coggá mánnái vilges biktasiid ja dalle son diđii ahte šaddá jápmamáná. Demant-Hatt čilge dán oktavuodas: “– Lapperne troer i det hele taget meget paa drømme. Hvis man har drømt noget daarligt, skal man straks fortælle drømmen om morgenen, saa tager man kraften af det onde. I drømme kommer ogsaa de underjordiske og taler med en” (Demant-Hatt 1913: 52). Canada álgoálbmotdutki Leroy Little Bear oaivvilda ahte niegut gullet álgoálbmogiid máhttui:

Knowledge is a methodology. A methodology is a validation process. It speaks to how we validate sensory intake so that a person can claim, “I know.” Knowing is represented in the Aboriginal context as multiple and diverse processes and includes other ways of knowing, i.e. dreams, visions, insights and teachings that validate one’s sensory intake. (Little Bear 2009: 7)

...mun boadán sin manis ja joatkkán guhkkelebbui...

Nieguid mearkkašupmi lea oassi Áhku buolvva árbevirolaš máhtus mii sus lea ain áimmuin, ii ge leat vuos báhcán dološ árbevierrun. Son goit jáhkká ahte niehku mearkkaša juoidá daidda, geaid son niegada. Áhku niehku vuorjá su go son dulko dan nu ahte juoga bahá dáhpáhuvvá Issáhiin. Áhku niehku ovddasta *Árbbolaččat*-muitalusas sullasaš stilisttalaš gaskaoami man ruošša beakkán čálli Chekhov oktii lea buktán: “Chekhov told an aspiring writer: ‘If in the first chapter you say that a gun hung on the wall, in the second, or third chapter it must without fail be discharged’ ” (Abbott 2008: 60). Mun oáččun lohkkín dákkár dovddu ahte Áhku niegus lea muhtinlágan mearkkašupmi, muhto in leat vuos guorahallamis joavdan dasa mii buvttášii vástádusa dán vuordámuššii. *Árbbolaččat* váldopersovdna Heaika ii deattut nieguid nu mo Áhkku dahká. Son jurddaša: “Boares olbmot leat soapmásat nu gergosat roahkkasit nieguide ja mearkkaide, maid dasto heivehit dárbbu mielde vástidit duođalaš dáhpáhusaid” (ÁI, 224). Juste dát niehku doaibmá teavsttas ovddasin ja lea geahčastat ovddos guvlui. Dat geardduhuvvo muitalusas ja lea dasto mielde loktemin gealddu Issáha vuorbbi hárrái: “Áhkku čohkkái bálddas ja jurddašii Issáha ja lei lihkolaš, go dás manai goittot dán vuoro bures. Son muittii velge niegu ja geahččalii dahkat dan duššin, dat lea niehku dušše, son jurddašii” (ÁI, 247), ja dákkár eahpáduusat geardduhuvvojit teavsttas (ÁII, 161 ja ÁII, 162). Issáha eallima guorahalan dárkileappot dutkosa loahpageahčen, kapihttalis «Servodaga ravddabeale ássi hástalusat». Áhkkugáibmi, Ándde guovttos Birggeha váhkarnieida Biret-Káre, orru árben áhkus jáhku mearkkaid mearkkašumiide. Go su gussa guottiha jápma gálbbi vuosttas geardde go Biret-Káre okto lea guotteheamen, de son oaidná dan heajos mearkan. Son oaidná dan heajos gussalihkkun, ja dadjá eadnásis:

– Diet lei heajos mearka, dajai Biret-Káre. – Maid dainna oaivvildat? – Gussalihkku. Ja giidiehtá earáge lihku. – Heaitte juo eret daid dološ diiddaiguin! šikkastii Birgget. – Jurddaš, vuosttas geardde go geahččalin okto. – Vahát sáhtta dáhpátuvvat geasa beare. – Oalle juo heajos mearka. (ÁIII, 104)

Sámi árbevierus lea leamaš dábálaš välljet gáimmi mánnái dainna jurdagiin ahte mánná maid galgá árbet dan olbmo iešvuodaid, dalle dieđusge daid buriid iešvuodaid.

Gáibmesystema lei institušuvdna sosialiserema oktavuođas. Oktan fuolkevuoda- ja risváhnensystemain dagai dat vuđđosa sosiála kontrollii, mii váhnemiin lei mánáineaset. Gáimmi välljemiin välljejuvvojedje maiddái signifikánta nuppit mánnái. Dien láhkai čájehedje geasa máná háliidedje rohhtašuvvat. Dávjá ledje erenoamáš buorre luondu, iešvuodát, dáiddut ja gálggat, mat galge “njoammut” mánnái. (Balto 1997: 84–85)

Áhkkugáimmi jáhkku mearkkaide doaibmá *Árbbolaččat* muitalusas árbevieru joatkkan. Biret-Káre lea dasa lassin áidna oappáin guhte joatká áhku ja eatni árbevieru dálolažžan

ja lea dainna lágiin mielde sealluheamen Máhtebáikki árbevirolaš eallinlági. Ovdal go dát dáhpáhuvvá, de govviduvvo ođđa áiggi nuppástuvvan Biret-Káre dilis go son nuorran lea vuosttas olmmoš Máhtebáikkis gii lea virggálaččat bargu haga, go ii leat vázzán go bákkolaš álbmotskuvlla (ÁII, 136–137). Dát dego čujuha ovddos mitalusa dáhpáhusaide: Biret-Káre geavaha ođđa áiggi vejolašvuodaid vuolgit máilbmái. Soai orruba isidiin Anteroiin ovttá gaskkas Ruotas muhto soai eaba loavtte doppe nu bures. Giella lea amas ja váttis ja virggálaš oahpu haga lea váttis fidnet buori barggu. Soai máhccaba Máhtebáikái, váldiba badjelasas dálu ja joatkiba Máhtebáikki smávvadálolaš eallima. Biret-Káre lea muosáhan ođđa áiggi vejolašvuodaid ja nuppástuvvamiid maidda su áhkus leat nu stuorra vuordámušat, muhto gávdná ruovttubáikki árbevirolaš eallimis birgejumi.

Ođđa áiggi vejolašvuodát ja hástalusat

Áhkku lea mángga dáfus dološmállet olmmoš muhto son áinnas doarju ovdáneami ja ođđa áiggi. Go siidaguoibmi Nillá vuosttaš Máhtebáikilažžan oastá adnon biilla, de lea dat stuorra ášši Máhtebáikki olbmuide:

Dál lea Máhtebáikkisge viimmat albma fievru. Biila nuppástuhtá mealgat gili eallima. Gaskkat otnot ja olbmot dovdet gamusteaset áiggiid rievdamas, eandalit Áhkku ja Hemmo, boares olbmot. Biila addá Áhkkui ođđa vejolašvuodaid. Son lea juo vuollánan jurdagii ahte lea agibeavvá dubmejuvvon beavdegeahčái. Dál Nillá finada duollet dálle hásttesteamen Girkosiidii, Badjenjargii. Veaddašuvvan Áhkku golgagohtá báikkiid mielde. (ÁI, 110)

Muitaleaddji doaibmá dás olggobeale buotdiehtti posišuvnnas ja čilge lohkkái, Áhku diliin ovdamearkan, mo biila rahpagohtá smávva giláža stuorát máilbmái. Go Nillá vuojaša Áhkuin biillain, de Áhkku beassá galledaddat bearraša ja oahppásiid ja son oassálastá sosiála eallimii. Áhkku ii bala ovdáneamis, su lea gierdilis miella dan dáfus. Vejolašvuodát maid biila buktá lea vuohki sutnje birgehaddat oktageardánis eallimiin, ii ge dárbbáš dušše čohkohaddat Máhtebáikkis beavdegeažis, vuordit olbmuid fitnat gallemin. Son sáhtá dál fuolahit iežas lagamuččaid, maiddá sin geat leat fárren Máhtebáikkis. Áhkku lea atnán erenoamáš fuola Heaikkas ja Issáhis juo mánnávuoda rájes. Soai leaba álohii leamaš veahá olggobealde Máhtebáikki servodaga árbevirolaš doaimmaid ja eallinlági. Earát eai riektá dieđe mo sii galget heivehit sudno árbevirolaš eallima siskkabeallai, go soai eaba láhtte nu mo olbmot leat hárbáhan dan guovllus. Áhkku lea álohii dorjon sudno olmmožin ja joatká áittardeaddji-barggu vaikko soai dál leaba rávis olbmot. Go Nillá fárrui beassá vuojašit, son dávjit fitná Issáha galledeamen, ovdal go Issát fas fárru ruovttoluotta Máhtebáikái. Go Issáha nieidda guovttos fitnaba

...mun boadán sin maŋis ja joatkkán guhkkelebbui...

galledeamen áhčiska, máŋga jagi maŋŋil go fárriga etniineaskka eret Máhte báikkis, de lea dát stuorra illu Áhkku. Son áigu nieidda guoktá oaidnit ja áigu dáhttu Nillá vuojihit su. Birgget ii dáhtoše Nillá vuorjat beassášbasiid, muhto Áhkku ii vuollán. “Birgget šaddá jeagadit iešoaivválaš vuotnáma ja vázzá telefonna lusa” (ÁI, 142). Áhkku liiko go juoga dáhpáhuvvá eallimis ja Issáha nieiddaid bohtin lea dáhpáhus mas son berošta:

Nieiddaguoktá bohtin lei ožžon Áhkuge mášoheapmen. Son lei vel rumašlaš váttuin fuolakeahtá olles vuoiŋŋalaš searaid alde ja láhtti dađe mielde. Uhcage ášši, mii rihkui beaivválaš eallima jođu, gohcčáhii sus dearvvas sáhkkii vuoda. Nieiddaguovttos buvttášeigga mielddiska nuorravuoda ja stuorra máilmmi dovddu, ja son áiggui leat giidiehtá maŋimuš gearde ieš iežas čalmmiiguin duodašteamen Issáha lihku. (ÁI, 177)

Áhkku lea áŋgir hástít Nillá vuojihit su gosa son ain de áigu, nu mo dán oktavuodas: “Ja maŋŋá fitne vel árvitmat gos? – Na Lemet geahčen dieđusge. – A-a. – Risten-gácce galledeamen? – Sin gal lean oaidnán áibbas doarvá. Issát luhtte áiggon fitnat, Issáta áiggon vel oaidnit ovdal go jáman” (ÁI, 243). Áhkku sáhtá Nillá mielde joatkit headálaččaid áittardeaddjin, nu mo son álo lea bargan, ja beassá jođihit dološ sámi siidda organiserema olggobealde Máhte báikki ge. Áhkku lea doaimman gilieadnin ja čoavddalmmožin báikegottis dan rájes go bođii Máhte báikái ja son dovda ain ovddasvástádusa funiidbirgejeddjiid ovddas. Nu guhká go beassá Nillá vuojáhit, de son sáhtá leat ávkkálaš fulkkiide geat orrot olggobeale giláža ja sus eai ge leat nu oktageardánis beaivvit. Son liiko Nillá go oaidná ahte son bargá servodaga ovdanami ovddas: “– Diekkár olbmo mun anan árvvus, dikšu min oktasaš áššiid ja lea álo liikká nu ilolaš, logai Áhkku” (ÁI, 123). Go gielddastivra mearrida ahte Girkosiidii galgá huksejuvvot hotealla ja Nillá čuoláda hotealla bealde, de Áhkku doarju Nillá ja hotealla huksema. Birgget ii liiko dasa go son ballá ahte šaddá eanet jugešvuohta. Áhkku lea liikká iežas oaivil ja dadjá: “– Dán áššis jáhkan buot eanemus Nillá. Son logai ahte dat lea buorre ášši, addá máŋgasii barggu ja olbmot johtigohtet viimmat dáppege” (ÁI, 203–204). Nillá lea maid bárisin mielde doaimmaheamen elrávnnji Máhte báikki olbmuide. Áhkku lea dasa duđavaš: “– Dat lea buoremus ášši mii lea guhkes áigái dáhpátuvvan dán guovlluin. Oidnen vel dan beaivvi go livttaid ja tilleylámpáid oážžu áitái rádjat” (ÁI, 234). Áhkku gal diehtá, geas leat leamaš “Lohkameahtun návehastimat sevdnjes njuoska návehis...” (ÁI, 6). Áhkku lea boares olmmožin máŋga dáfus ovdal su áiggi, go atná čalmmis dan mii dáhpáhuvvá stuorraservodagas ja máhtá oaidnit ollu nuppástusain ávkki bohteáigái. Son muittuha veahá Gieddegeašgálgu, figuvra sámi njálmmálaš árbevierus. Gieddegeašgálgu bázi leaskan go su isit jámii, son lei dakkár guhte diđii mii gean birra

dáhpáhuvai. Olbmot bivde sus ráđiid ja son veahkehii sin jos lei heahti (Aa. Solbakk ja M. Solbakk 2006: 29). Buorre govva dás lea dáhpáhus *Árbbolaččat* vuosttas oasis, go Áhkku hálešta Issáha nuorat nieiddain Kristiinnain Issáha ja eallima birra, nieida eanas jearaha ja Áhkku vástida (ÁI, 144).

Áhkku jurddašaddá olbmuid eallima ja boahtteáiggi, ja son oaidná ahte áiggit nuppástuvvet. Go son bealušta hoteallahuksema, son dego oaidná ahte ii leat vejolaš čáhkkeidit saji buot guovllu nuoraide árbevirolaš vuodđoealáhusain. Áhkku lea dán dáfus persovdna mii čatná oktii Máhtebáikki árbevirolaš báikegotti ođđa áiggi dáhpáhusaide. Ovttaskas olmmožin báikegoddedásis Áhkku lea okta dain olbmuidin gii lea, apache álbmoga filosofii ja mielde (vrd. Basso 1996: 73–75), dan mađe stáđis ja jierbmái ahte olbmot atnet sus árvvu ja geasa luhttet ja geas jerret rávvagiid, juoga mii maiddá vástida sámi áhkku-posišuvnna stáhtusii. Áhkku lea ovdamearkka dihte áidna olmmoš geasa Nillá eamit, Káísá, oskkilda muitalit ahte sutnje lea leamaš váivi náittosdilis: “Son ii lean šat mángga vahkkui fitnan su luhte, muhto dál fertii gal suinna háleštit, boares Biret-Káre lei áidna olmmoš Máhtebáikkis, geasa son vel luhtii” (ÁI, 234). Nillá lea ollu eret. Vaikko Áhkku liiko ahte Nillá lea nu doaimmalaš, de son ádde Káissá dili ja geahččala rávvat su: “It njuike goas nu Nillá fárrui, oainnašit donge olbmuid, ii Nillá leat nu vearrái” (ÁI, 235). Áhkku doarju Káissá go Birgget-mannji viggá geažidit ahte son lea eambo bargoolmmoš go Káísá, ii ge astta čohkkát ja háleštit: “Olmmoš ii oppa árvitge man ollu lea bargu dákkár dálus” (ÁI, 235). Áhkku dalle láhttesta: “– Šivitolmmošhan lea Káiságe, cuigii Áhkku” (ÁI, 235). Áhku mátkkit Nilláin Girkosiidii ja eará báikkiide, ja mo son salasta ođđa áiggi bohtima, lea vuohki sus birget boarásmanbeivviid. Áhkku lea vásihan stuorra morrašiid Máhtebáikkis, son báhcá leaskan nuorran ja ferte birget okto guovtti smávva mánáiguin. Máhte-áddjá vuohppa, geasa sus lea buorre oktavuohhta, jápmá go Áhkku lea orron dušše moadde jagi dálus. Go son báhcá leaskan, de sus ii leat oktage geasa dorvvastit muhto ferte lassin iežas mánáid baicce earáid vel fuolahit. Boares olmmožin olggobeale servodaga rávnnjit ja áiggi ovdáneapmi geasuhit Áhku. Symbolalaš ohcaleapmi eret boarásmanbeivviin ja Máhtebáikkis, máilbmái ja eallimii mii ii leat sutnje olámuttus, govviduvvo das mo son hállá ja rábmo eanet Lemeha, bárdni gii orru Girkosiiddas, go bárdni gean luhtte orru.

Áhku ođđa dilli rievdá oalát mañnil go Nillá nieiddabárdni Niku-Petteri duššá dulvejohkii. Dát dáhpáhus buktá stuorra morraša Nillá bearrašii ja olles gillái. Nillá ii fina

...mun boadán sin maŋis ja joatkkán guhkkelebbui...

šat hásttuheamen su fárrui. Go Nillá ii šat vuojit su biillain, de dat čuohcá Áhku sosiála eallimii ja eallinmokta čáská:

Nillá ii lean gándda duššama maŋŋá fitnan oktiige su geahččamin. Áhkku lei vuordán ja vuordimiin vuordán ja maŋážassii fihtten ahte eaba vuojašii šat goassege ovttas. Dát vuodjimat ledje leamaš su maŋimuš mátkkit olggos boaresvuodas ja buohcuvuodas. Oppa eallin orui nu guorus, go ii gullan šat Nillá ilolaš hálešteami. (ÁII, 30)

Lei váttis jáhkkit ahte ealaskas Biret-Káre lei muhtun jagis šaddan diekkár dillái. Son lei nuonddahallagoahtán johtilit Niku-Petteri duššama maŋŋá, go oktasaš biilamáttkit movttegis gielddaalbmáin ledje fáhkkestaga agibeavái nohkan. Ja go olmmoš vuos massá eallinhálo nugo lei Áhkku geavvan, de buot lei dáhpáhuvvan viehka johtilit, nu uhcis lea gitta boares olbmo rašis dearvvasvuolta. (ÁII, 203)

Dát sitáhtat čájehit mo Máhte báikki olbmot gullet oktii. Issoras dáhpáhus mii deaivida Nillái, čuohcá maiddá garrasit Áhkku, vaikko vel ii seammá morrašiin. Áhku dearvvasvuolta ii leat nu uhccána duohken, nu mo muitaleaddji olggobeale posišuvnnas dás čuoččuha. Ii leat mihkkege smávva áššiid beassat fitnat olggobealde giláža dan áiggi, ovdal go geaidnu huksejuvvo Máhte báikki. Eai su lagamuččat geat leat fárren Máhte báikkis fina nu dávjá Áhku galledeamen. Áhkus lea ealliagis leamaš soddjilis miella ja lea duston mánggaid hástalusaid ja veahkehan iežas lagamuččaid. Dál lea son ge váiban ja dovdá ahte lea boarásmuvvan, juoga mii čuohcá maiddá dološ bearašvuogádkii. Go Risten fitná nuoramus mánáin galledeamen vanhemiid, uhca nieiddaš ballá Áhkus, gii lea sutnje vieris olmmoš. “– Ballá mánnáriehtu dákkár gopmis, dajai Áhkku. Sáhka ii vuolgge riehta johtui. Oktasaš háleštanfáttát váilot. Sohka buolvvat eai šat dovddat, dološ bearašvuogádat lei bieđganeamen” (ÁII, 136). Áhku perspektiiva ja olggobeale muitaleaddji perspektiiva mii ihtá maŋimuš cealkagiin, govviduvvojit ge teavsttas: “Mánna galggašii oaidnit dávjjit boares olbmo amas duššiid ballat, ja bártnieida oahppaladdat viššaleappot áhkus, vai leat áššit maid birra sáhttiba háleštit” (ÁII, 136). Čuovvovaš cealkka nanne Áhku jurdagiid ja symbolisere ahte juoga lea oalát rievdan: “Risten gokčá váraid uvssa, ollu vurdojuvvon deaivvadeapmi lei meattá” (ÁII, 136). Risten gokčá uvssa Áhku latnjii ja maiddá Áhku buolvva eallimii, man mielde olbmot leat eallán gitta dán rádjái. Dát ii mearkkaš ahte Risten hilgu árvvuid maid Áhkku ovddasta. Risten gullá ođđa bulvii, mii ferte heivehit iežas eallima eará lági mielde. Dás oaidná ahte Áhkku ii sáhte okto fuolahit Máhte báikki olbmuid ja áimmahuššat olbmuid sosiála gaskavuodaid ja birgema. Lea oktasaš fidnu masa joavku ferte searvat jos galgá doaimmat. Áhkku báhcá seŋgii, symbolan áigái mii lea juo vássán. Su ohcaleapmi ođđa áiggi nuppástusaide govvidit nuorat buolvvaid hástalusaid ja vejolašvuodaid.

Lea okta áigodat mii loahpahuvvo go siidda njunuš boarásmuvvá, ii ge leat šat nu searra ja heavskkálaš. Áhku mielas ii leat álki doaibmat láidsteaddjin go ođđa áiggi nuppástusat maid nuppástuhttet olbmuid jurddašuvuogi:

Áhkku jurddašii soga máttareadnin viidáseappot Máhte báikki olbmuid eallima ja mielas finadii vel juogalágan ovddasvástádusadovdu, vaikko diđii ahte ii sáhtta šat dahkat maidege sin buorin. Ollu ledje áiggit nuppástuvvan dalá beivviin, go son ásaiduvai manjin Máhte báikái. Nuppástusat eai oidnon gilázis nugo olgguldas rusttegiin, muhto olbmuid jurddašuvuogis. Ovddeš stádis eallinjohtu lei suibbodišgoahtán, ledjeho nuppástusat liikká boahtán menddo johtilit, imaštalai Áhkku. (ÁII, 161–162)

Áhkku ii leat seammá gearggus duostut buot nuppástusaid maid eallin sutnje buktá. Son vuorrástuvvá ja ballá boaresvuođas, son láittastuvvá go ii šat beasa gosage ja son ballá jápmimis. Áhku jurdagiin oaidná ahte son ii bala dušše iežas dáfus muhto várra vel eambo earáid dáfus, go ii šat sáhte “dahkat maidege sin buorin.” Teakstaoassi govvida olbmo nohkavašvuođa, muittuhussan eanet lohkkái go ráiddu persovnaide, ahte ii mihkkege bistte agálaččat: “Čuoika lea seivon Áhku niera ala, geahččala gáskit boares olbmo goike skoarrelieikki, ii gávna maid lei ohcamin, girdá nuppi niera ala, huraida áigebottaid dáktás nierračohka alde ja jávká gosa nu jaskes latnjii“ (ÁII, 162). Dát govva symbolisere boares olbmo gii lea gallánan eallinbeivviide. Varra ii šat golgga Áhkku nu mo dalle nuorabun, sus ii leat šat hállu eai ge leat šat searat doaibmat Máhte báikki geađgejuolgin. Maiddái nana olmmoš gullá eallima lunddolaš girdui.

Muhtin áigi ovdal go Áhkku jápmá son jurddašaddá jápmima. Lea vuot skápma. Dál son ii šat bala jápmimis, nu mo ovdal lea dahkan. Dat lea lunddolaš loahppa olbmo eallimii (ÁII, 161–162). Go Áhkku lea lahka jámi, lagamuččat čeahkanit Ándde gácci geahčái. Dan oktavuodas nannejuvvo govva das man dehálaš Áhkku lea leamaš olles gillái,

Biret-Káre lei mearkkašan sidjiide buohkaide hui ollu. Son lei leamaš oppa giláža guovddášolmmoš. Son ii lean leamaš eadni dušše iežas bártnguoktái, muhto oppa gillái, dasgo headálaččat eai leat goassege váilon Máhte báikkis. Juohke olmmoš-servodat dárbbáša nana olbmo, ovdamearkka ja láidsteaddji, Máhte báikkis dat lei leamaš leaskanisu, geas ledje alddis máŋgii váttisvuođat eanet go doarvái. Dál son lei lahka jámi. Guorus livččii gal dálle, go gámmáris sihkkovuvvošii eret dat vuoigŋa, mainna sulágan nana olmmoš láve merket iežas eallinbirrasa. (ÁII, 203)

Buotdiehti muitaleaddji dás čájeha mo jierbmivuotta lea birgema gáldu. Áhku jierbmivuotta ja váibmoláđisvuođa dihte sihke son, su máná guovttos ja earát vel leat ceavzán. Sitáhta lea su eallima deháleamos daguid raporta, ovdal go jápmin loahpas boahtá sutnje ge. Áhkku jurddaša jápmima vel go ain lea buriid vuimmiid alde. Dialogas,

...mun boadán sin maŋis ja joatkkán guhkkelebbui...

mas Ánde-Márgget, gii lea fitnamin Máhtebáikki olbmuid galledeamen, geahččala hálahit Máhtebáikki olbmuid dasa ahte boares siidaguoibmi Riittä berrešii beassat boarrásiidsiidii, Áhkku de cealká: “Boares olmmoš dárbaša divššu muhto maiddá oahpes ruovttu. Ieš gal háliidan jápmit ruoktot nugo lea ovdal dahkkojuvvon dain guovlluin” (ÁI, 59).

Áhku jápmin dáhpáhuvvá *Árbbolaččat* nuppi oasi loahpas. Dat symbolisere ahte Máhtebáikki dološ eallin lea nohkagohtán ja ođđa áiggi bohtin čielgasit nuppá-stuhttigohtá guovllu eallima. Áhkku lea ieš leamaš bárisin doarjumin ođđa áiggi ovdánemiid, ja seammás su persovdna ovddasta árbemáhtu, árbedieđuid ja Máhtebáikki historjja gáldu. Dál ođđa buolvvat fertejit birget iežaset láidsteaddji haga. Leaskan son lea bargan sihke nissona ja almmáiolbmo bargguid. Son lea leamaš nana ja garra sámeáhkku ja báikegotti njunuš. Heaika loahpalaš govvádus Áhkus lea: “Vuoi dat dat lei nana olmmoš, dakkárat eai gávdno gallis, gávdnošgo oktage. Na Hemmo sáhtii, in dieđe liikká, gal Biret-Káre lei nu erenoamáš olmmoš, muge biepmi ja eatni, vaikko ii lean fuolki” (ÁII, 193). Áhkku lea persovdnan joatkkán sámi árbevieru ja nissona guovddáš saji olbmuid buresbirgejumis, mii vuolga gitta dološ sámi mytologiija rájes. Iežas liekkusvuodain ja iešoaivválašvuodain son lea guodđán muittuid ja árbbi maidda olbmot sáhttet dorvvastit. Ja su eallin ja árbi ellet maid báhpára alde golmma teakstadásis: Heaikka giligirjji muitalusas, beavegirjemerkestemiin ja *Árbbolaččat*-ráiddus. Áhku jápminbeaivi merkejuvvo Heaikka beavegirjái 19.6.75, 03:30. Son šaddá badjel 90 jagi. Siidda čoavddaolmmoš ja Máhtebáikki máttareadni guodđá guorus saji. Buohkat moraštit su. Heaikka sániid mielde, nu mo čállá iežas beavegirjái, “Dat lei dušše váiban boarrása eret vuolgin, muhto guđii min buohkaid hui guorusin. Issáha lohke nu čirron ja Ánde. Dajahus lea ahte boares buolvva maŋŋá bohtá ođđa buolva, mii doalvu eallima ovddos guvlu” (ÁII, 269). Ii leat teavsttas mihkkege Áhku hávdádeami birra. Hávdádeapmi lea dilálašvuolta mii dábálaččat čohkke olbmuid, nu mo ovdamearkka dihte Hemmo hávdádeapmi govviduvvo. Teavsttas govviduvvo mo olbmot čoahkkanit go Áhkku lea lahka jámi, muhto ain eallimin. Áhkku govviduvvo pragmáhtalaš persovdnan muhto gii dan dihte ii leat áibbas duđavaš dan dillái mas lea, son álo áigu beassat dobbeliidda, ođđa vejolašvuodaid fajuhit. Sus eai leat ovdamearkka dihte makkár ge sentimentála, románttalaš muittut dološ návehastima hárrái. Son muitá ahte návet lei seavdnjat ja njuoskkas, ii jur miela miel bargu (ÁI, 6). Son illuda manji beales go sáhttet bidjat elrávnnji Máhtebáikái, juoga mii geahpeda návetbarggu. Áhku rolla lei čohket ja

fuolahit olbmuid dalle ealedettiin. Su rolla lea ávžžuhus, nissoniidda ja earáide, geavahit ođđa vejolašvuodaid geahpedit ja buoridit eallindili. Sus eai leat leamaš nu ollu vejolašvuodát dan dáfus, son lea eallán eallima man geafes áigi lea sutnje addán. Go son jápmá, Máhte báikki Áhku ja čoavddaolmmoš lea bargan iežas oasi, son beassá vuoijngastit leasmmi givssis ja eallima vuorrádusain. Dál fertejit siidda olbmot dorvvastit su mannjái Birggehii ja áhkkubii Ristenii.

Birgget – báikedoalli ja kránnjaid áittardeaddji

Birgget lea Ánde eamit, njealji máná eadni ja Áhku mannji. Son fárra Máhte báikki mañnil go náitala Ánddiin, moives soahtejagiin 2. máilmmisoađi áiggi. Mánát leat Risten, Máret-Áne, áhkkugáibmi Biret-Káre ja Heandarát. Birgget lea eanas dušše ruovttus Máhte báikkis. Doppe son doallá dálus, vuorrástuvvá mánáin ja fuolaha siidaguimmiid geat dárbbasit divššu. Birgget ja Ánde birgeba bures. Ánde bargá snihkkárin ja Birgget návehastá. Son njuike juohke idida guđa áiggi ja ráhkkana návehii (ÁI, 178). Lohkki oahpásmuvvá sutnje álggus vuotnáma govvádusain:

Mannji gullui skállamin feaskáris spánnjaiguin. Dat lea doabmilis nisu dat Birgget, aiddo manai, dál juo boahtá. [...] Áhku čuovui su ja jurddašii ahte bures lea Ánde lihkestuvvan. Birgget lei bargoolmmoš ja čábbodaga dáfus livččii dohkken velge mángasii eamidin, vaikko lei riegádahttán njeallje máná dán máilbmái. (ÁI, 6–7)

Guokte vuosttas cealkaga leat Áhku perspektiivvas govviduvvon. Vuosttas cealkagis lea auditiivva elemeanta guovddáš ja buktá dakkár gova ahte dá lea barggánis ja doaimmalaš nisu, son lihkada ja gullo vel. Nuppi cealkaga gaskkalaš muitalemiin govviduvvojit Áhku jurdagat. Áhku lea vuoras nisu ja diehtá mii gáibiduvvo dálueamidis ja go son rámiida iežas manji doaimmalaš sámi nissonin, de das lea alla árvi. Dasto Áhku govvádus Birggehii joatká seammá rámiin olggobeale goalmátpersovdna-muitaleaddji perspektiivvas, ii mihkkege váillo sus čábbodaga dáfus ge. Sitáhta mañimus cealkka lea measta áidna sajis gos namuhuvvo mo Birgget lea olggosoidnit, ii ge dát leat mihkkege dárkilis govvádus ovttá persovvna fárdas, juoga mii lea mihtilmas buot *Árbbolaččat* persovdnagovvádušaide. Teavsttas lea deaddu das maid sii barget, dadjet ja maid sii jurddašit. Jovvna-Ánde Vest (2006a) lea muitalan ahte Birgget-persovvna modealla leat su iežas eadni ja Biibala Mártá – Lukas evangelium 10. Kap, 38–42 v. Mártá lea doaimmalaš nisu gii bargá buot viesus, ja son bivdá Hearrás veahki oazžut iežas oappá maid veahkkin bargat, nu mo čuožžu kap. 40: “Muhto Mártá lei doaimmas buot bargguiguin bálvalan dihtii gussiid. Son bođii sudno lusa ja dajai: «Hearrá, it go beroš go

...mun boadán sin maŋis ja joatkkán guhkkelebbui...

mu oabbá diktá mu okto buot bargat? Daja sutnje ahte galgá veahkehit mu»”. Hearrá ii veahket Márttá nu mo son dáhttu, muhto dadjá ahte Márjá lea válljen buori oasi go guldala su sániid.²¹ Birgget ja su isit Ánde ealliba nu ahte Birgget doallá dálu ja Ánde dine ruđa snihkkárin. Dán sáhtta Asta Balto (1997: 61) mielde gohčodit ulbmillaš bargojuohkun. Girjjis *Čáhcegáddái nohká boazobálggis* (1992a) Vest govvida iežas eatni, Issát-Sámmol Káre, doaimmalaš, barggánis ja nana nissonin, gii diktá isida váldit stuorra mearrádusaid muhto geas lea iežas gudnedovdu ja lea ge son gii doallá ruovttu ja bearraša ovttas. Barggán ferte leat son gii áigu birget ja dákkár gova oažžu ge lohkki Birggehis mitalusa álggus.

Birggeha doaimmalaš ja barggánis nisson-govva bissu miehtá *Árbbolaččat* mitalusa, ovdamearkka dihte lea Birgget dakkár gii njuolgga buohcá jos buot ii leat ortnet mielde ruovttus (ÁI, 31). Dasto lea fuolahusrolla lea dat mii buoremusat govvida Birggeha persovdnan. Dát ii daddjo njuolgga sániiguin muhto govviduvvo baicce daguid ja eará persovnnaid kommentáraid bokte. Birgget dat fuolaha siidaguimmiid geat man nu sivas dárbbasit liige fuola, ovdamearkka dihte go son veahkeha ja váldá vára boares kránnjá guoktás Hemmo ja su eamida Riittä. Hemmo lea Ánde čeahci. Sudnos eai leat Riittäin mánát ja soai leaba áigá heaitán šibihiiguin. Go Riittä jápmá, almmáiolbmot dárpmehuvvet ja Birgget okto lágida Riittä doalvunláhká (ÁI, 65). Birgget fuolaha maid kránnjá ja boaresbártni Heaikka, go son láve álohii sutnje fállat biepmu go Heaika fitná guossis. *Árbbolaččat* vuosttas oasi álggus Birgget guossuha Heikii biergomáli, ii ge ádde manne Heaika ii gurre kásterolla, ii go liiko borramuššii? Son de movttaska go jurddaša ahte almmái lea veahá gudneáŋgir (ÁI, 10). Birggeha málestanmáhttu celkojuvvo teavsttas sus erenoamáš dáidun ja nanne su sajádaga gieđalaš nissonin: “Son lea koahkkás nisu, bargoolmmoš muđuige, muhto erenoamaš dovddus son lea das ahte liiko borramušaid ráhkadit ja máhtta maiddái” (ÁI, 24, vrd. ÁI, 101). Birgget lea dasa lassin čeahppi láibut nisoláibbi. *Árbbolaččat* álggus juo bohtá dát ovdan. Maŋnil go Birgget lea fitnan iditnávehis, de jearrá vuotnámis: “Juhkágo Áhku káfe? jearai Birgget. Lean ikte láibon. Nisoláibbis galggašii velge dovdestit varassmáhkka go vehá liggesta” (ÁI, 7). Dát dáhpáhuuvvá kievkkanis, ruovttu váimmožis ja lanjas mii lea nissona hálddus. Birggeha

21

<http://www.bibel.no/Nettbibelen?query=c6r4KKs2UzZMeekVrjfl0C7OGWzsuAPN8x0UIXsPICIZr/vNLMXMHIZ62khdWd>

oktavuođas kievkkan doaibmá guovddáš motiivan go doppe han measta álo deaivá su, ja lea álo buorre boahit Birggeha kievkkanii. Doppe lea oadjebas dilli, doppe káfestallá ja measta vel deháleappot, doppe borrá nisoláibbi! Kievkkanis maiddá hálešta ja gullá ođđasiid siidaguimmiid ja oahppásiid birra. Birggeha kievkkan dahká viesu ealli viessun ja masa juo Máhtebáiki ealli báikin. Áhkku guovttos Birggehiin ovddasteaba ge guktot doaimmalaš nissonrolla *Árbbolaččat* mitalusas. Nubbi lea boarrásut buolvva ovddasteaddji, son lea jierbmái, sáhtá neavvut ja addá gilázii oadjebasvuođa dovddu dušše dainna ahte son lea ain máilmmis. Nubbi bargá praktihkalaš oasi, biebma ja fuolaha kránjaid buorredilálašvuođa. Son erenoamážit bearráigeahččá boares Hemmo maŋŋil go son báhcá leaskan dalle go su eamit Riittä jápmá. Oktii go Heaika lea fitnamin Hemmoedno galledeamen, de Hemmo guossuha Heikka: ”Hemmo vuoššagohtá káfe, dasgo son diehtá man váibmil oappábárdni lea nisoláibái. Nisoláibi lea álo leamaš jábálaš dálu mearka. Hemmos lea dál vuosttas geardde eallimis áigge valjis nisoláibi, Birgget láibu dávja” (ÁI, 194). Geafes áiggis lea eanas olbmuide divrras oastit nisojáfuid. Ánde lea beakkán snihkkár ja dine bures. Birggehii leat dan dihte álo nisojáfut. Go son láibu, de son juogada siidaguimmiide oasi sin jábálašvuođas ja nanne siidaguimmiid sosiála gaskavuodaid. Heikka perspektiivvas bajiduvvo Birgget doaimmalaš nissonin, muhto Heaika oaidná eará beliid ge sus: “Son lei álo leamaš dan oaivilis ahte Birgget dohkki eadnin ja dáluamidin ovdagovvan geasa beare, muhto náittosguoibmin ii leat gal buot buoremus” (ÁI, 190). Heaika ii čilge dađi eanet manne son nu jurddaša, dušše *Árbbolaččat* vuosttas oasi álggus Heaika jurddaša ahte Birgget sáhtá láhttet biekkaid mielde (ÁI, 10). Son geardduha ahte ii oktage leat nu čeahppi láibut go Birgget, ja isidiis Ánddes livčče hearrá beaivvit jos Birgget ii livčče muđui nu váttis (ÁI, 194). Lea váttis lohkkái diehtit man láhkai Birgget lea váttis go dat ii boađe ovdan teavsttas.

Fuolahusolmmožin son anjke doaibmá ja Birgget fuomáša dađistaga ahte Hemmo nuonddahallagohtá, muhto ii ráhkat das stuorat ge ášši. Eambo ráhkada eanet biepmu go maid ieža dárbbasit, vai Hemmoi ge báhcá. Hemmo, guhte álo lea leamaš iešbirgejeaddji, ii riehta liiko dása (ÁI, 148). Dattege Hemmo ge atná árvvus Birggeha barggu. Dialogas Heikka ja Hemmo gaskkas soai hálešteaba Birggeha birra ja man ávkkálaš olmmoš son lea. Heikka mielas lea buorre go boares olbmo vel muitá, ja Hemmo ge dovddasta ahte lea buorre go Birgget borramušaid guoddá ja dálu doallá čorgadin. Hemmo láhttesta vel: “Birgešin gal oktoge muhto in viša Birgeta eaddudit, dolvot vel boarrásiidsiidii” (ÁI, 175). Dán Hemmo ii goassege daja njuolggga Birggehii,

...mun boadán sin manis ja joatkkán guhkkelebbui...

nu mo sámi vierru juo lea, ii leat dábálaš rábmot olbmo su gullot. Birgget ge váillaha muhtimin gullat giitosáni Hemmos, nu mo dás dialogas Áhkuin: “Mun čorgen nuvtá, molssun gávnniid, guottán borramušaid inge gula goassige giitosa sáni. Oainnán dušše Hemmo mas ii goassege dieđe mulgugo son vai ieš mun gáttan” (ÁI, 67). Birgget ankke joatká árbevieru mii guhká lea leamaš sámiid gaskkas, váldit vára sis geat dan eai veaje nu bures. Dan dahká garra dálkin ge, nu mo dás oaidná *Árbbolaččat* vuosttas oasi loahpageahčen: “Birgget lei juohke beaivve fitnan Hemmo geahččamin, boares olbmosge galgá fuolahit, son lohká Áhkkui, gárvoda bures ja čuske borgga čađa kastarullain ja liegga láibbiin Hemmo lusa” (ÁI, 193). Goalmmátpersovdna-muitaleaddji perspektiiva ja Birggeha iežas njuolggomuitaliapmi, latnjalagaid seammá cealkagis, nanne Birggeha iežas buori dáhtu dán oktavuodas. Kastrulla ja liegga láibi leat visuála govat mat oainnusin dahket kievkkanbargguid bohtosiid ja olbmo vuodđodárbbuid eallimis. Asbjørn Nesheim čállá ahte nuortalašsámiid boares siidasystemas lea dát leamaš dábálaš: siiddas fuolahedje gefiid ja buhcciid ja ii oktage galgan gillát biebmováni dihte (Nesheim 1966: 31). *Árbbolaččat*-ráiddus Birgget doaibmá olles ásahussan Máhtebáikkis áiggis goas boarrásiidsiidat ii ge sosiálaveahkki lean vuos dábálaš ásahusat servodagas. Dát lea sámi nissona árbi, mii vuolgá gitta dološ mytologiija rájes. Nissonipmilat eai leat duššefal nissoniid várjaleaddjit: sihke nissonvuohta ja almmáivuohta gullet ieš eallimii. Nissonipmiliin lea lagas oktavuoha olbmui go sihke riegádeapmi, birgejupmi ja jápmin leat sin hálddus (Hirvonen 1999b: 145).

Birgget divššoda Hemmo ja doallá báikki. Birggeha láibunmáhttu ja veahkkáivuohta sáhtá velá gáđašvuođa ge boktit. Dá Heaikka jurdagiid bokte oktii go son fitná Hemmo-edno galledeamen: “Varas nisoláibehádja sehkke Heaikka jurdagiid ja son jurddaša bahá Hemmo birra, gáđašta su go lea boaris ja sus fuolahuvvo” (ÁI, 194). Dát sáhtá eanet govvidit Heaikka oktovuodadovddu go duohta gáđašvuođa. Heaikka muđui bajida Birggeha. Heaika atná árvvus mo Birgget váldá vára Hemmos ja son oaidná dan maid ieš ii veaje dahkat. Dá dialogas Birgget ja Ándde guoktá nieiddain Risteniin: “Birggethan daid borramušaid lea guoddán ja dálu doallan čorgadin, mun leamašan dušše vehá murrenveahkkin ja háleštanskihpárin Hemmos” (ÁII, 11), ja das manjelis dialogain Hemmoin: “Ieš gal bajidivččen Birgeta buohkaid earáid ovddabeallái. Jos ii Birgget de mángga buori livččiime gal ohcalan” (ÁII, 32). Olggobeale muitaleaddji árvvoštallá áittardanbarggu go Birgget ja Ándde divššodeaba Áhku su manjimus beivviin: “Dát lei bargu, mii ii oidnon. Das ii ožžon ruhtabálkká ja dan birra eai hállan stuorra sániiguin

gilis” (ÁII, 260). Dát cealkka fuomášuhtta lohkki ahte Máhtebáikkis lea diehttelas oassi eallimis váldit vára boares olbmossii gii ii šat birge okto. Kommentára boahatá olggobeale muitaleaddjis ja čatná Ánde ja erenoamážit Birggeha fuolahusrolla viidát sámi servodahkii, ja smávva gilážiid báikegottiide obalohkái. Birgget fuolahusrolla lea *Árbbolaččat* teavsttas nanus ja son lea dan dáfus sihke doaimmalaš, gieddalaš ja barggán. Su barggus lea stuorra árvu muhto lea bargu man ovddas son ii oaččo giitosa sáni, nu mo ieš kommentere go Áhkku viidala ahte Hemmos ii oaččo giitosáni. Servodagas mas juohkehaš ferte leat hui iešheanalaš ja doaimmalaš vai oba ge birge, ii leat imaš jos lea váttis šaddat boares olmmožin ja oaidnit ahte ii šat birge nu mo ovdal. Lea beare oassi eallimis mii boahatá, ii ge dárbbas dan birra jámma hállat. Muitaleaddji kommentára dattege deattuha ja árvvus atná nissona ja lokte su fuolahusa ja barggu bajábeale *Árbbolaččat* muitalusdássái. Lea dego čálli iežas jietna mottiin cealkagiiguin gudnejahtta doaimmalaš ja barggánis nissona, go juo oktage su teavstta persovnnain ii sealgga Birggeha giitit.

Birgget govviduvvo dakkárin guhte váldá hui lossadit uhcimus ge vuostegiedageavvamiid (ÁI, 32). Eadneolmmožin son jurddaša ollu iežas mánáid. Son lea bajásšaddan áhčiin gii lávii ollu juhkat ja lea nuorra go 2. máilmmisoahti buollá. Son diehtá mo lea eallit eahpesihkkarvuodas, ii ge dáhto šat dakkár dillái. Ovttas Ándiin soai leaba huksen buori materiálalaš vuođu ja dorvvolaš ruovttu mánáide. Birgget ii liiko go Ánde lohpidá mielde snihkkárin hukset hotealla Girkosiidii. Son ballá jugešvuodas. Heaika gal ádde Birggeha, go son lea gullan ahte Birggeha áhčči heavvanii juhkanvuodas (ÁI, 174). Go boarráseamos nieida Risten gávdná irggi, láttegánda, de Birgget headástuvvá. Risten bargá buvdas Girkosiidas ja Birggeha mielaš seadášii Risten veahá vel vuordit. Dattege ferte eadni ge dohkkehit nuoraid ráhkisvuoda ja Birgget čájeha iežas viššalvuoda go Risten vuosttas gearde fitná vanhemiid galledeamen iežas irggiin, Jyrkiin: ”Birgget lei láibon nisoláibbiid, hommán bohcco čoarbbeali ja eará herskuid. Stohpu lei birra bassojuvvon. [...] Nisoláibehádja hakso gitta šilljui, fargga dat boahatiba” (ÁI, 59–60). Birgehii lea dehálaš addit sin ruovttus nu buori gova go vejolaš. Son lea veaháš balus, go Ristena irgi ii leat dušše dábálaš sámegánda gilážis, son lea láttegánda, ja olggobealde boahatán olmmo ferte erenoamáš bures guossohit. Jyrki lea hui ustitlaš nuorra almmái ja Birgget veahá ráfu. Giliolbmuide son dattege ii man ge lánkai rábmo ahte son oažžu látteviva. Kránjnánissonii Káisái Birgget cealká, go nubbi láhttesta ahte látteviva dat áigu Birgget: “– Ii dat leat Jyrki sivva jos lea láttán.” (ÁI, 91). Go Risten ja

...mun boadán sin maŋis ja joatkkán guhkkelebbui...

Jyrki galgaba náitalit, de Birgget ráhkkana heajaide buoremus lági mielde. Lea duodalaš ášši go su nieida náitala láttániin. Buot ferte leat ortnet mielde stuorra beaivái. Doaimmalaš Birgget likte ja ordne Hemmo guoktá Heaikka čáppabiktasiid, vai albmá guovttos mannaba skihkalaččat kirkui. Birgget málesta headjamállásiid ja oažžu ollu rámi das. Risten muitala ahte Birgget lea leamaš oaivekoahkkan čoakkalmasain ja Birgget ieš ge jolggada bajidit iežas málestanmáhtu go lasiha: “– Ja heajain ja hávdádusain maiddái, divustii Birgget” (ÁI, 101). Go juo Risten vuos namuha eatnis kohkkenmáhtu, de lea dego Birgget ieš ge arvá joatkit ja čájehit ahte son lea ilus ja veahá čeavlái, olggobeale olbmuide vel. Namuhan veara dán oktavuodas lea ahte Birgget ii ane árvvus sámi árbevirolaš mállásiid, go son ii háliit koahkkan márfiid ja gumposiid ráhkadit go muhtin oahppása gánda gásttašuvvo: “[I]i álgge gal olmuidda rucciid boratit ja maid báhppage jurddaša” (ÁI, 213–214). Gumpustit ja márfut govviduvvo teavsttas dološ vierrun maid muhtimat háliidit ealihit. Birgget ii ane dán biepmu manin ge, earáide borramušhádja buktá mánnávuodá čáppa muittuid (ÁI, 214). Birgget ii leat persovdna gii dán oktavuodas berošta erenoamážit sámevuodas, son eallá eallima masa son lea hárvánan ii ge jurddaš dađi eanet dan ahte son lea sápmelaš. Birgget govviduvvo dakkárin gii bargá dan maid son máhttá, ja dan maid son máhttá, dan máhttá bures, nu mo govviduvvo dán dialogas Birgeha ja Áhku gaskkas teavstta álggus, go Birgget lea fitnan iditnávehis: “– Bunáge guottestuvva, muitalii mannji. – Gáttatgo odne juo guoddit? Boahte ija maŋimustá, dovddan bures dien gusa. – Don leamaš álo buorre diehtit” (ÁI, 6). Ristena heajaid oktavuodas Birgget lihkestuvvá headjadoaluiguin, juoga mii sutnje lea dehálaš. Son dadjá ge Áhkkui ovdal heajaid: “Heajos lágideami dihte min heajat eai goittot oaččo eahpelihkostuvvat” (ÁI, 96). Birgget čájeha sihke iežas olbmuide ja eará gussiide ahte mii birget bures dákkár ge oktavuodain. Birgget dadjá “min heajat”, mearkkaša ahte heajat leat dilálašvuolta mii gullá buohkaide, báikki olbmuide. Risten gullá Máhtebáikái vaikko lea fárren doppe eret. Son vállje láttániin náitalit, juoga mii ii leat vuos nu dábálaš dien guovllus, ja son gullá maid kollektiivii ja olles Máhtebáiki šaddá govvan das gii Risten lea.

Soga áittardeaddji duostu eallima hástalusaid

Lean dán rádjái giedahallan Birggeha doaimmalašvuoda, Máhtebáikki fuolahuspersovdnan. Mo de go son ferte duostut eallima garraset vuostegiedageavvamiid? *Árbbolaččat* nuppi oasi álgogeahčen lea Birggeha stuorámus hástalus áddet áidnabártni Heandaraga láhttema. Heandaraga láhttenvuohki lea rievtti mielde ráiddu álggu rájes giksin Birggehii, ovdamearkka dihte *Árbbolaččat* vuosttas oasis, go skuvlahoavda lea ferten nannosit hállat Ánddiin gánda láhttema birra (ÁI, 43–44). Heandarát ii leat goassege beroštan šibitdoalus. Son dovddada baicce vuoigŋalaččat Heaikkain, gean dállobarggut eai ge leat goassege geasuhan.²² Birgget guovttos Ánddiin jurddašeaba hukset odđa náveha muhto boahteáigi orru eahpesihkkaris vuodu alde: “Go mánát ledje uhcit, de olmmoš ii dárbbášan váivvidit iežas diekkár jurdagiiguin. Buot lei dalle nu iešalddes čielggas, dieđusge mánáin okta joatkkášii vanhemiid bargguin, nugo lei leamaš álo vierrun guovllus” (ÁII, 30). Birgget de jurddaša ahte lea dušše nuorra olbmo vuostálastinmiella muhto ii leat dattege áibbas sihkar (ÁII, 31). Son dovda ahte Heandarát badjelgeahččá vanhen guokta eallinvuogi. Heaika oaidná mo Birgget gillá ja mo mearritmeahttun ballu boahteáiggi hárrái loaktá su eallinhálo. Ánde lea dasa lassin hoteallahuksenbarggu oktavuodas álgán veahá juhkat ja oaivesnágas bohtet sus váivves jurdagat olggos (ÁII, 50–51).

Nubbi beahttašupmi mii deaivá Birggeha eallimii lea Hemmo árbejuohku. Kapihttalis «Heaika árbbolažžan» giedahalan mo Birgget láhte go Hemmo neabit mearridit ahte Issáhii galgá Hemmo visti. Dan Birgget lea jurddašan vistin Heandarakhii ja dovda iežas gokson Hemmo árbbis. Dalle son muitá buot borramušaid maid lea guoddán ja buot láhttekustemiid, giitosáni haga. Máilbmi lea Birggeha mielas vuoigatmeahttun (ÁII, 56). Goalmátpersovdna-muitaleaddji govvida, Birggeha perspektiivvas, ahte son oaidná gusto iežas barggu árvvu. Son vuordá oažžut juogalágan mávssu dan ovddas. Dán oktavuodas vuordá ahte visti manašii su bearrašii árbin, Ándde bokte, muhto nu ii geava. Áhkuid ja nissona rolla, lea ge sámi servodagas eanet leamaš doaibmat soabadallin go muhtimin gii ráhkada konflikttaid. Smávva báikegottis lea áhkku dávjá leamaš son guhte fitná kránnjáid luhtte hálešteamen vuohkkasit káffekohpa badjel, čoavdin dihte váttisvuodaid. Dán oktavuodas ii goit heive Birggehii nágget buohkaid

²² Heaikka ja Heandaraga gaskavuoda giedahalan eanet kapihttalis «Čálli ja dáiddár».

...mun boadán sin maŋis ja joatkkán guhkkelebbui...

gullut. Son ii ge searjgaravddas geahččal Ánddiin hállat áššis ja dalle ferte beare dohkkehit vilbeliid mearrádusa. Okta vejolašvuohta sus birgehaddat beahttašumiin, lea searvat čoakkalmasaide mat geasset leat Máhte báikkis: “Birgget šattai lihkahussii juo dalán veaigesártni álggus, mii ii lean nu dábálaš sutnje, gii lei álo hárlánan čiehkát dovduidis” (ÁII, 83). Ii dát dattege leat doarvái jeđđet headástuvvan nissona. Birgget ja Ándde guoktá nubbin boarráseamos nieidda, Máret-Ánne náittosdiliin, ii ge mana nu bures. Soai isidiin earráneaba ja Máret-Ánne báhcá okto sudno bás nieiddain. Dán áiggi ii leat dábálaš earránit. Nieidda váttisvuodát šaddet eadneolbmui liigenoadđin ja eallin lea hui lossat Birggehii.

Birgget ii ge leat áidna gii gillá dán áiggi. Dát dáhpáhuvvá *Árbbolaččat* nuppi oasis, 1970-logu álggus. Juo girjji olggoš geažida lohkkái ahte dán oasi dáhpáhusráidu buktá Máhte báikki persovnaide losit áiggiid. Olggoš lea sevdnjes alit ivnnis, seavdnjadeappot alit go vuosttas románas ráiddus. Vuosttas oasis lea olggoža ovddabealde luonddugovva mii čájeha fatnasa mii árvideames lea eatnogáttis. Duogábealde oidnojit dievát dahje várit. Govva lea geađas muhto lohkki sáhtta buorre muddui earuhit motiivva. Olggoža duogábealli lea alit. *Árbbolaččat* nuppi oasis orru olggoža ovddabealde muhtinlágan govva muhto dat lea hui geađas ja lea váttis earuhit makkár motiiva das livččii. Duogábealli lea dás seammá sevdnjes alit ivnnis go ovddabealli ge. Girjji olggoš speadjalastá dán oasi vuoinŋa, dego guhkes skábma mas Máhte báikki olbmot ellet, eai ge oainne áššiid čielgasit. Ođđa áigi lea leavvagohtán Máhte báikkái ja buktá olbmuide iešguđet hástalusaid ja vuorrádusaid boahteáiggi hárrái, erenoamážit sidjiide geain leat mánát geat galget válljet alceseseaset eallingeainnu. Juoga mii lea ođas, lea justa dat ahte dán áiggi nuorain leat eanet válljenmunni go vanhenuolvvat, ii ge leat diehtelas ahte sii jotket vanhemiiddiset bargguid. Go geahčadan *Árbbolaččat* goalmmát oasis, de šaddá dát vel čielgaseappot. Girjji olggoža ovddabealli lea iešguđet ruonáivnniin. Orru seammá govva go *Árbbolaččat* nuppi oasis muhto ii leat nu geađas. Gova motiiva oidno buorebut, ii leat nu seavdnjat. Dat dego čujuha muitalusa persovnaide ja mo sii ge gávdnagohtet čovdosiid ja mángasiidda eallima noadđi fas geahppu. Gasku gova oidno deatnu ja meardebuođđu ja duogábealde leat johkagáddi ja vuovdi. Gova olgeš bealde ja vuolábealde oidno rosá ivdni mii orru dego álddagas, juoga mii lea boahán linssa ovddabeallái go govva lea váldon, dahje ahte govva maŋnil lea divvojuvvon nu ahte rosá ivdni rihkku gova ollisvuoda. Sáhtta symboliseret ahte govas ii leat áibbas harmoniija, vaikko boahteáigi lea eanet ruonas go ovdal. Go geahččá goalmmát oasis olggoža, de

lohkki buorebut ádde mii lea nuppi oasi olggožis ja dat addá vel čielgasit symbolamearkkašumi *Árbbolaččat* nuppi oasi geađas govvi: meardebuođdu mii illá oidno, govve áiggi ja árbevirolaš eallima mii lea jávkamin ođđa áiggi boahtima mielde.

Birggeha lossa eallindilli čuočá sutnje, bearrašii ja olles Máhte báikái. Ovtta jagi dáhpáhuvvá nu ahte Birgget ii leat moktege ráhkkanan juovllaide. Ánde imaštallá go nie leat áššit nuppástuvvan. Ii hakso nisoláibehádja, ii ge bassojuvvon čoarbbealli. Dát sitáhta nanne jaskatvuođa dovdu: “Juovlabasit manne dán háve Máhte báikkis dego fuomáškeahtá meattá” (ÁII, 86). Báikegotti harmoniija, mii lea leamaš dábálaš ja dárbblaš geafes áiggiid ja guovddáš smávva giláža sosiála gaskavuodaide, lea rihkkon. Eai gullo nissonolbmo bargojienat, ii leat láibe- ii ge biebmo hádja. Namuhan dán oktavuodas juoidá maid abenaki bear clan čáli Suzanne Rancuort USAs eret, čállá iežas buolvva birra:

Although my generation was moving into ”modern” living, how we lived ethically maintained the old ways of country lifestyles including respect for the natural world and the resources. Nothing was taken for granted. Survival meant living harmoniously within a community. (Rancourt 2002: 212–213)

Dát sitáhta lea dušše okta ovdamearka mii čájeha mo álgoálbmogiid jurddašuvuogit sulastahttet. Gávdnojit ollu eará dákkárlágan sitáhtat maid, mat deattuhit báikegotti harmonalaš eallinvuogi. *Árbbolaččat*-ráiddus oaidná ahte Birgget lea álohii garrasit bargan ja veahkehan earáid, dál son lea dolkan ja váibán. Jos olmmoš ieš birge bures, de náke bures earáid ge fuolahit. Velá doaimmalaš Birggehii šaddá váttis leat earáid áittardeaddjin go sus lea alddis lossa eallin. Hemmo jápmin *Árbbolaččat* nuppi oasi gaskamuttus čuočá garrasit Birggehii. Son lea buorre dáhtus buozahan soga boarrásepmosa, “[...] muhto vel eanet várra iežas joavkku bearráigeahččin ja áittardeaddjin. Ná su eadnivuođa dovdu lei beassan ollašuvvat vel dallege, go mánát ledje sturron ja gaskavuodat guoibmái čoskon” (ÁII, 113). Dát lea čilgehus mii bohtá ovdan buotdiehti muitaleaddji perspektiivvas. Cealkaga mañimus oassi orru menddo persovnnalaš dasa ahte livččii Birggeha perspektiiva, son muđui teavsttas ii kommentere iežas lagas gaskavuoda isidii. Sitáhta govvida dan mii dassáži lea leamaš Birggeha rolla. Su sajádat lea sakka čadnon báikegotti áittardeaddji- ja fuolahusrollii. Nu guhká go doppe lea muhtin gii su dárbbáša, de beassá Birgget leat barggán ja doaimmalaš ja su árjjalašvuolta lea ávkin nubbái. Go dan ii beasa, de botkejuvvo su eadnivuolta, dat mii čatná su buori eallimii. Hemmo jápmin bohtá lassin eará váttisvuodaide. Son lea dolkan buohkaid áittardeames, ii ge áiggo šat ražašit earáid buorin. “Buot joavdelas láibumat ja

...mun boadán sin maŋis ja joatkkán guhkkelebbui...

áddjás juovlaráhkkaneamit eai guoskan šat sutnje ja čoakkálmasaidd jullo su beales doalahit dat, geat oidne dasa dárbbu” (ÁII, 119). Dát leat Birggeha iežas sánit ja sáhtttá jerrat jos dát sánit ja eará sitáhtat maidda čujuhan, čájehit ahte Birgget lea dakkár dálueamitrollas mas son ii beasa ge? Hemmo muitodilálašvuodaid gal áigu lágidit, go Hemmo lea álo leamaš njuolgat suinna. Birggeha miella buorrána veahá go Risten fitná nuoramus mánáin, uhca nieiddažiin. Dalle son láibu ja čorge viesu dego dalle buorit beivviid ge lávii (ÁII, 134).

Birggehii šaddá maiddái erenoamáš dilli go Ándde vilbealli Issát fárra Máhte báikái, Hemmo-rohki árbevistái. Issát lea govvadáiddár ja lea guhká eallán árbevirolaš servodaga ravddabealde. Son lea máŋga jagi garrasit juhkan muhto lea nákcen heaitit. Birggehis leat álggus veahá ovdagáttut sutnje, muhto dat nohket ja sudnos šaddá lagas gaskavuohka. Birgget atná fuola Issáhis ja láve fitnat geahččamin mo sus manná árbevisttis. Issát buktá Birggehii ođđa jurdagiid ja hástá Birggeha muhtin geasi fitnat mátkkis máddin, Turkkos, Issáha nieidda guoktá ja su ovddeš eamida gallemin. Dát lea stuorra dáhpáhus Birggehii, guhte ii leat báljo fitnan olggobealde Máhte báikki. Teavsttas leat govviduvvon mátkki ráhkkaneamit, mo Birgget eahpida muhto mo Risten gulasta das ja oastá eadnái vuogas biktasiid ja skuovaid, vai Birgget ge jolggada vuolgit. Mátkeráhkkaneamit bokat Ánddes balahahkesvuoda. Váikko goalmmpersovdna-muitaleaddji olggobeale posišuvnnas mitaluvvo lohkkái ahte Ánde ii leat guhkes áigái bálkestan ii ovttage oáččálaš jurdaga eamida guvlui, de Ánde ii máša jearramis: “– Na mobat dudnos dat oadđin? jearai Ánde” (ÁII, 227). Ánde ge imaštallá go son de dasto gullá Birggeha boagusteamen: “Gulaigo son riehta? Sáhtii go diet leat duohta? Boagustii go Birggetge? De fal juo boagustii!” (ÁII, 229). Ándde láhttenvuohki ja mo earát veahkehit Birggeha beassat mátkái, leat bures govviduvvon teavsttas. Ieš Turkko mátkki birra eai leat govvádusat teavsttas. Dušše dan maid Birgget muitala earáide, man somá leamaš ja man máilmmihearráid Issát lea doppe gávpogis. Son lea vuoiŋŋastan ja áinnas njuike nuppe gearddi fas fárrui (ÁII, 231). Mátkkis viiddiduvvo Birggeha perspektiiva veahá. Nuppi geasi Birgget muittaša mátkki: “Dalle lei songe fáhtehallan dakkáraš eallinillui ahte njulgestaga imaš orui dál maŋŋá ahte songe basttii vel dakkárii (ÁII, 236).

Illu ii biste guhká, mátki guhkin eret Máhte báikkis ii čoavdde Birggeha váttisvuodaid. Birgget álgá eahpidit ahte lea go liikká dan veara čuovvut vieruid dálueamidin. Dát nanne gova ahte Birgget gullá Máhte báikái, iluidisguin ja váivviidisguin. Doppe son eallá, doppe beassá bargat maid son máhtta. Son govviduvvo

persovdnan gii lea čadnon rollii mii sus lea, ii ge leat válljenmunni. Ii ge Birgget ieš ge dáidde háliidit rievdadit maidege, son dáhttu eallit oadjebas eallima man dovda. Son liikká eahpida ollu, go eallin ii ovdán su miela mielde. Son oaidná ávkki nu mo ođđa návehis. Lea geahppasut barggadit das go boares návehis. Dát ovddasta Birggehii dattege dušše olgguldas álkesvuoda. Siskkáldasat ii veaje Birgget nu bures ja loahpa loahpas de lea Birgget viehka dolkan eallimis, *Árbbolaččat* nuppi oasi loahpageahčen. Birgget eahpida veahá nuoramus nieidda irggi, son han lea dušše dábálaš dálubárdni guovllus, ii ge su sohkaduogáš lea buot buoremus. Son ain muitá mo Máret-Ánne náittosdilli lei bieđganan go ráhkisvuolta nogai. Son dattege gávnna ahte sápmelaš maid dohkke (ÁII, 259–260). Birggehii maid lea váivi go Áhkku lea nuonddahallan ja eallá áibbas seaŋggabuorin, ii ge leat šat sutnje háleštanskihpárin. Govva mii bures čájeha ahte doaimmalaš Birgget ii veaje bures, lea go sus ii leat mihkkege maid guossohit ođđa báhppii go dat fitná juovlavahkus. Son ii ge leat moktege ráhkkanan dáidda juovllaide, ja dat buohkaid deaddá. Go varas nisoláibi váilu Birggeha viesus, de dat ii leat dušše láibi mii materiálalaččat váilu. Sámi dálueamit dábálaččat measta jámášii jos sus ii leat mihkkege maid addit guossái, ja ieš báhppii velá! Birgget gázzi eai leat gefon, sus livčče nisojáfut, muhto Birgget ii veaje vuoŋŋalaččat bures. Son dárpmehuvvá, ii oktage bargga su barggu dálueamidin. Ruoktu massá dynámalaš vuoŋŋa mii čuovvu nisoláibehájas, barggánis ja doaimmalaš nissona mearkan, ruoktu šaddá jaskat ja iluheapmin. Nissona doaimmalašvuolta lea dat mii buktá ilu ja mii govvida mii ruoktu lea dán oktavuodas. Birgget lea massán dan mii attášii sutnje eallinmovtta. Birggehii ii leat nu soddjilis miella, son ii birgehata nu bures hástalusaiquin mat bohtet go eallin ii mana dábálaš, ovddalgihtii jurddašuvvon vugiid mielde. Birgget lea barggán praktihkalaš doaimmaid dáfus ja lea eahpitkeahttá čoavddaolmmoš Máhte báikkis, muhto sus váilu dakkár nanusvuolta go Áhkus, ii ge sáhte addit seammá nana vuoŋŋalaš doarjaga olbmuide. Earret Issáhii, man gaskavuoda gieđahalan kapihttalis «Servodaga ravddabeale ássi hástalusat».

Árbbolaččat nuppi oasi loahpas Áhkku jápmá. Heaika kommentere Biret-Káre jápmima iežas beaivegirjjis muhto das ii čuoččo mo dát čuočcá Birggehii (ÁII, 269). *Árbbolaččat* goalmát oasi álggus lea dilli seammaláhkai Birggeha dáfus. Dáikko gasku lea Ánde álgán leat eanet ruovttus go ovdal ja Birgget dađistaga dasa hárvána. Isit lea veahkin Áhku divššodit nu ahte ii šatta Birggehii nu lossat, muhto ii dat ge vuos buorit su eallinmovtta. Buot eanemus váivvida dat, ahte áidnabárdni Heandarát ii oro gávdnamin

...mun boadán sin maŋis ja joatkkán guhkkelebbui...

coavcci eallimis. Son dušše lohká joavdelas girjjiid, čuojaha gitára ja juhká ollu. Birgget morašta: “Eallimis ii lean leamaš sutnje eará addit go garra bargu, ollu oktonas bottut ja beahhtašumit, main okta buot stuorámusain lei bártni massin. Dasgo massán son lei iežas váhkara, son ii máhttán oaidnit ášši earaláhkai. Heandarát lei eahpelihkostuvvan” (ÁIII, 12). Dás lea Birggeha perspektiiva mii boahdá ovdan, sánit nu mo “bártni massin”, “iežas váhkara” ja “eahpelihkostuvvan” govvidit gaskavuodaid ja dovdduid mat gullet persovdnii, sánit mat govvidit mii lea eadnivuohka ja sánit mat čájehit garra beahhtašumi maid son dovdá go bárdni ii deavdde eatni vuordámušaid. Son oaidná áidna jedđehussan ahte soai leaba isidiin guovttá guoddimin dán beahhtašumi, son ii leat das okto. Birggeha lossa jurdagiid klimáksa Heandaraga dáfus, lea go son nahkeha skuffii Heandaraga rihppagova, dego sus ii oba ge livčče šat bárdni (ÁIII, 13). Birggeha váttisvuohka lea ahte son ii ádde bártnis luonddu. Heandarát ii gáro doallagoahtit dálu ii ge joatkit vánhemiid vieru. Birgget lea hárvánan dasa ahte vánhen váldá vára mánás ja mánná de joatká su eallinbarggu, ja sus leat vuordámušat áidnabárdnái. Ođđa, stuorra návét maid Ánde lea huksen čájeha ahte vánhemat leaba jurddašan ahte Heandaragas manašii vel buorebut go sudnos. Sudnos ii lean mihkkege go álggiiga eatnamiid njáskat maŋnil soađi, Heandarát beasašii álgit gárvása alde. Birgget dovddasta vel: “Heandarát ii lean riegdán ovddit buolvvaid árbbi gáhtejeaddjin” (ÁIII, 12). Dát čájeha ahte Birgget nuppe bealde oaidná ahte Heandarát ii leat áiddo dábálaš dálolaš-ávnnas, muhto su miella ii leat doarvá rabas ii ge nanus bastit áddet makkár váikkuhusat das bohtet. Birgget ii oainne dan ahte Heandaragas leat eará beroštumit. Vánhemiid vuordámušaid dihte ii ge Heandarát riehta beasa ovddidit máhtuidis ja dáidduidis. Sin dálus eai olus ge hála dovdduid birra, ja sii buohkat bázahallet dovdduideaset ovddideamis, ii ge leat dalle álki ovddidit buori iešgova. Obanassiige hállojuvvo unnán sin viesus mo guhte ge veadjá. Heandaraga oappáin gal leat eanet válljenmunni, ii oktage vuordde ahte okta sis joatká vánhemiid šibitdoaluin go skuvllas gerget. Heandaragas vurdojuvvo ahte son dan dahká. Go son ii čájjet beroštumi, buohkat jávohuvvet. Ii oktage jeara sus maid son áigu. Heandarakhii ii lágiduvvo dilli vánhemiid bealis veardádallat iežas dáidduid vai oažžu gova makkárin son lea. Dát čuohtá su iešdovdui. Hástalus lea gávdnat ođđa beliid čoavdin dihte váttis beliid ja vuogáiduvvat ođđa dillái. Aimo Aikio (2010: 56) čilge ahte sámi servodagas lea vuohki birget váttis dilis, leamaš vaikko bidjat dan jorggotbeliid ja oaidnit ášši earaláhkai ja fuomášit das juoga ávkkálačča. Birgget ii máhte bidjat ášši jorggotbeliid ja oalgguhit bártnis ahtanuššat ja geavahit attáldagaid mat sus leat, vai birge eallimis. Heandarát ii ge

beasa atnit ávkin iežas attáldagaid ovdal go son máŋga jagi maŋŋá álgá snihkkárin, gávdná moarsi gii ádde su, ja gitta dassáži go son rávis olmmožin viimmát šaddá čállin ja gávdná iežas saji servodagas. Birggeha áddemeahttunvuohta lea veahá imaš go jurddaša ahte son lea dat olmmoš geasa Issáhiin, govvadáiddáriin, oažžu buoremus oktavuoda maŋŋil go son fárra Máhte báikái. Birgget goit ii nákke seammá rabas ja gierdevaš mielain lahkoni iežas bárdnái. Gulahallan vanhemiid ja bártni gaskkas gitta Heandaraga skuvlaáiggi rájes juo lea boatkanan, ii gii ge gáro dan buoridit.

Feminista ja dálueamit

Árbbolaččat mitalusas Ándde-Márgget doaibmá Birggeha persovvna kontrástan. Ándde-Márgget lea Máhte-Máhte eamida Sire oabbá. Son ii leat náitalan eai ge leat mánát. Ándde-Márggeha rolla teavsttas lea boaresnieidan, gii duollet dalle finada Máhte báikkis oappás ja su siidaguimmiid gallemín. Son lea nisu gii buktá stuorát máilmmi ođđa jurdagiid doaresbeale sámi giláži ja čujuha dasa mo nissonrolla dađistaga nuppástuvvá ođđa áiggi boahhtima mielde. Son lea nuorran vázzán veahá skuvllaid ja sus lea Girkosiiddas čorgenbargu. Márgget lea nissonpersovdna gii čujuha moadde buolvva ovddos guvlui, *Árbbolaččat* dáhpáhusráiddu mitalusáiggi dáfus. Kontrásta sudno Birggeha gaskkas boahhtá ovdan dialogas ráiddu álggus:

– Mun in ádde manin muhtumat navdigohtet iežaset hearrán go besset vaikkoba buvdii gohčostahkan. Ja buot váivvumus lea go nissonolbmot leat dáikko bokte doavkkibut go almmáiolbmot. Nissonolbmo leat álo badjelgeahččan, jáhkátgo Birgget? – Ánde lea álo atnan mu árvvus. – In hála Ánddes. Oaivvildan dušše ahte nissonolmmoš hárvve oažžu dan árvvu mii sutnje gulašii. (ÁI, 27)

Birgget ii oba ge ádde maid Márgget dainna oaivvilda. Feministtalaš jurdagat eai leat 1960-jagi álgogeahčen vuos joavdan Máhte báikái. Márgget lea biigostallan Oulus ja lea gávpoteallimis ožžon oasi stuorát máilmmi jurdagiin. Márgget lea mielde guovllu sosiálahálavdegottis. Son árkkálmastá Hemmo ja árvala Riittä bidjat boarrásiidsiidii maŋŋil go son buohccá, amas Hemmoi šaddat nu lossat su divššodit. Hemmo biehttala ja seammá dahká Ánde ge. Go vel Áhkku nanne dan ahte son ieš gal háliida jápmit ruoktot, “... nu go lea ovdal dahkkojuvvon dáin guovlluin” (ÁI, 59). Márgget ieš ge fuobmá manin Áhkku nie dadjá go ii son ieš ge várra háliidivčče jápmit amas olbmuid lusa (ÁI, 59). Anne Kirsten Guttorm lea čállán artihkkala Ándde-Márggeha rolla birra *Árbbolaččat* oalgepersovdnan. Guttorm fuomášuhtá mo Márgget govviduvvo teavsttas: son ii leat goassege joavdelastimin go lea jođus, son lea baicce mohkiid čoavdimin. Son váldá saji ja gullo, go duoldá ja jitnosit hállá: son gáššá. Márgget lea ealás ja hállái ja son lea

...mun boadán sin maŋis ja joatkkán guhkkelebbui...

ovddabealde áiggis (Guttorm 2007: 23). Máhtebáikki olbmuid mielas Márgegget hállá menddo ollu, Birggeha mielas son hállá eanet go boaresniidii heive (ÁI, 59). Nissonolmmoš ii galgga váldit nu ollu saji. Velá Áhkku ge, gii liiko háleštit olbmuiguin, láhttesta: “– Baika bargi, njálmmi čuojateaddji, dajai Áhkku, go guossi lei vuolgán ja ruvvii juolggi” (ÁI, 27). Birgget oaidná gal ahte muhtumin leat Márgeggeha hállamis buorit bealit ge: “[M]árgegget lei hárvánan vierroolbmuiguin servvoštallat, mii lei maiddái oalle dehálaš heajaid áigge” (ÁI, 99). Erohusat Birggeha ja Márgeggeha gaskkas govviduvvojit teavsttas ná: “Ealaskas nisu buvttii álo mielddistis dieđuid stuorát máilmmis, eallima, mas Máhtebáikái nannosit ásaiduvvan Birgget ii lean rievtti mielde goassege beassan albmaláhkai oasálašžan, vaikko gáttii gal” (ÁI, 59). Perspektiiva gullá buotdiehti muitaleaddjái, mas erohusat áiggi ođđa rávnnjiid ja árbevirolaš eallima gaskkas bohtet ovdan Márgeggeha ja Birggeha persovnnain. Márgegget ođđa jurdagiinnis, čujuha áigái mii lea boahtimin gululdaga Máhtebáikki guvlui ge, ja Birgget gis ovddasta árbevirolaš sámi dálueamida rolla. Sitáhta maŋimuš sánit, “vaikko gáttii gal”, mudde veaháš nisson guoktá erohusa. Birggehesis lea eanet árvu go Márgeggehesis dán árbevirolaš servodagas. Son lea náitalan ja eadneolmmoš, juoga mas lea stuorra árvu sámi servodagas. Náitalkeahtes ja mánáhis nissonat leat sosiálalaččat eahpelihkostuvvan oktagasat (Hirvonen 1999b: 160). Birgget lea viiddit govviduvvon teavsttas ja sus ihtet eanet iešvuođat. Márgegget ovddasta eanet muhtin tiippa dahje rolla, nu mo Guttorm čilge: “Márgeggeha rolla orru leamen danin ahte čájehit mo olbmot váldet vuostá nissonolbmo gii ii leat náitalan, ja geas ii leat bearaš. Márgegget maiddái buktá ođđaáiggi jurdagiid mat eai leat vel muđui joavdan doaresbeali gilážii” (Guttorm 2007: 24). Márgeggeha rollii gullá boaresnieidastigma. Guttorm oaidná ahte son lea tiipa mii lea govviduvvon vassis láhkai daguidis bokte. Buohkat navdet su boaresnieidan danne go ii oktage fuola sus, juoga mii vuolida su olmmošárvvu (ibid). Buotdiehti muitaleaddji doarju Márgeggeha ođasmahtti rolla go bajit sitáhta sániiguin “vaikko gáttii gal” čájeha, ahte Birggehesis ge lea ain veahá oahppan láhkai. Márgegget lea maiddái mielde áŋgiruššamin sámeapolitihkalaš doaimmaid ja son lea mielde vuodđudeamen guovllu vuosttas sámesearvvi ja šaddá jođiheaddjin. Searvi eahpelihkostuvvá ja Márgegget duskkástuvvá. Dát lea vástádus ovdagáttuide mat muhtin olbmuin leat nissoniidda, nu mo Hemmos, gii jearrá ahte ceavzá go nissonolmmoš njunušin diekkár searvvis (ÁI, 185). Go searvi heaittihuvvo, de Hemmo dadjá Heikii: “– Inbat mun juo dalle dadjan go bidje nissonolbmo njunušin, muitágo Heaika?” (ÁII, 32). Márgegget ii leat birgehaddan searvvi jođihemiin, searvvi doaimmat ja jođiheaddji jurdagat

leat apmasat guovllu olbmuide. Márkgget ii máhte riehta gulahallat olbmuiguin ii ge árvvoštallat mo su láhtten váikkuha earáide, geat dollet veahá gaskka sutnje.

Márggeha dáfus dát eahpelihkostuvvan doaibma nanne su boaresnieidastigma ja son gáhtá go ii leat nuorran viššaleappot ohcan alces guoimmi. Son jurddašii nuorran ahte okto gal maid ceavzá ja su mielas lea vuoigatmeahtun go boaresbártniid rolla lea álkit olbmuide dohkkehit. Sii leat olbmuid mielas ieža välljen oktovuoda, boaresnieiddat leat gártan dan dillái (ÁII, 43–44). Márkgget behtohallá, ii ge searvva go sámesearvi nuppes fas álggahuvvo muhtin jagiid das maŋŋá. Lossa čorgenbargu lea loaktán su, muhto son ii vuollán ohcat bargonávccahisvuodaéaláhahkii, nággár gitta lohppii (ÁIII, 190). Dállu gos son lea orron galgá dál duššefal skuvlla atnui ja Márkgget ferte fárret. Eallin ii jorggit buoret guvlu su bealis. Guttorm ge loahpaha: “Behtohallamiin han son lei vuollánan, ja geassádan servodaga oidnosis” (Guttorm 2007: 24). Ja nu Ándde-Márgget jávká persovdnan *Árbbolaččat* muitalusas ge. Birgget joatká, deavdá áhkuid rolla ja ovdána ja birgehaddá veháziid iežas rahčamušaiguin. Ándde-Márgget lea doaimmalaš ja bargánis nisu, muhto ii dálueamit-doaimmalaš láchkai. Son lea ovddasmani gii buktá ođđa áiggi rávnnjiid olbmuide geat eai leat vuos gergosat daidda. *Árbbolaččat*-teakstadojjs son dan dihte ge roahkkasa boaresnieidda oktonas rollii. Ođđa áigi han lea easka gululdaga boahtimin.

Dálueamida noađđi geahppu

Birgget ii ráfo ovdal go eallin vuot jorggiha vuorddekeahtes lági mielde. Vuos Ánde ferte heaitit snihkkárin. Mánŋa jagi garra bargu buotlágan dálkin lea loaktán čielggi ja oalgeláđđasiid. Doaktára mielas váibmu maid ravká apmasit ja ávžžuha Ándde ohcat buohcuvuodaéaláhahkii. De Birgget beassá joatkit oahpes rollas, earáid áittardeaddjin ja divššárin:

Birgget lei duodaidge atnán fuola guoimmistis. Málestii beaivválaččat mállásiid, maida didii Ándde liikot ja láibbui ovdeš vieru mielde oktii vahkus nisoláibbiid. Son lei lágidan áibbas ođđasit náittosseanngage, mii ii lean šat dološ rájes doaibman dakkárin. (ÁIII, 40)

Sitáhta nanne Birggeha govvádusa; son ii doaimma nu bures ovttaskas olbmo dásis, son lea hui čadnon bearrašii ja báikegoddái. Láibun geardduhuvvo motiivan, čájehan dihte makkár mielas lea dálueamit, ja go láibehádja fas hakso, de lea eallin buorre. Oahppása bokte Birgget vásiha ođđa beaiveálgu. Dán dilis beassá son geavahit máhtuidis ja dáidduidis. Earát ge ávkkástallet das ja Máhtebáikki olbmot birgejit buorebut. Dát lea

...mun boadán sin maŋis ja joatkkán guhkkelebbui...

kontrásta dasa mo Ánde govviduvvo *Árbbolaččat* nuppi oasi loahpageahčen, go Birgget jurddaša Ándde ja mii son Heandaragas lea áhčis vuostá: “Son lei dušše eallán dan eallima, masa lei goas nu hárvánan, ii ge lean fuobmán goassige jurdilit man ollu suohttasut sidjiide buohkaide, jos livččii juoba muhtumin gilván vehá eanebuš eallinilu dálui” (ÁII, 259). Seammalágan govvádus Ánddes oažžu lohkki *Árbbolaččat* vuosttas oasis ge: “Iige Ánde muđuidge lean goassege bastán nuppi olbmo guoimmuhit, lei dušše buorre bargoalmmái ja skihkalaš olmmoš, mii lei juo ollu datge dákkár geafes guovllus” (ÁI, 113). Guktuid sitáhtain lea Birgget gii hálddaša perspektiivva, muhto seammás vuhtto olggobeale muitaleaddji, dahje čáli jietna. Ándde láhtten ja luondu oažžu dás jierbmás čilgehusa mii čájeha Birggehii sympáhtalaš beali ja mii muitaleaddji bealis fuomášuhtá lohkki makkár áiggis Máhtebeáikki olbmot ellet ja makkár rolla almmáiolbmui dávjá lei áiggis dalán maŋgil 2. máilmmisoađi, áhččin ja isidin. Gieđa čehppodagainis Ánde lea ge lihkostuvvan šaddat buresbirgejeaddji olmmožin, go son lea álgán ollesolbmo eallima dadjat juo duššis (ÁII, 138).

Muitaleaddji goalmátpersovna olggobeale posišuvdna, mii ovdanbuktá *Árbbolaččaid* persovnaid perspektiivvaid ja oainnuid, lea mihtilmas elemeanta teavsttas dainna lágiin ahte dat doaibmá duppalkommunikašuvdnan lohkkái mii čilge ja modifisere dáhpáhusaid ja persovnaid daguid. Birgget dohkkeha Ándde nu mo lea persovdnan, son daguha lohkkái ahte son lea buorre olmmoš guhte berošta iežas bearrašis, man fuolaheaddjin son álo lea váldán ollu ovddasvástádusa. Dattege son ohcala guoimmi go buohkat geain son lea váldán vára dađistaga leat fárren dahje jávkan ja son lea báhcán okto dálu doallat. Maŋgil go Ánde buohccá, lea fas muhtin gii dárbbáša Birggeha. Ja Birgget dárbbáša ahte muhtin dárbbáša su! Dás, nu mo muđui ge *Árbbolaččat*-teakstadojji, de ihtá muhtin persovna perspektiiva goalmátpersovdna-muitaleaddji bokte. Go lea sáhka Birggeha ja Ándde dilis dán áiggi, de leat unnán dialogat mat govvidit sudno gaskavuođa. Sudno gaskkas lea ollu jaskatvuolta. Olggobeale muitaleaddji addá Birggehii iežas jiena, mas lohkki dovdá su bákčasiid ja ohcalemiid. Bajábeale sitáhta hárrái, Birggeha perspektiivii addojuvvo viiddit mearkkašupmi go dat čujuha viiddit kontekstii, čilgen dihte Ándde-lágan albmáid bargodili ja mentalitehta dan áiggi ovdal go ođđa áiggi feministtalaš lihkadus ja eará politihkalaš rávnnjit bukte sohka-bealeperspektiivva davvimáilbmái ja velá doaresbeale sámi gilážiidda.

Nubbi vuorddekeahces jorggáldat teavsttas ja Birggeha eallimis lea go váhkarnieida Biret-Káre, Áhku gáibmi, ja su isit Antero, geahkaba fas Sápmai. Soai leaba orron muhtin

áiggi stuorra gávpogis Ruotas. Bargodilli ii leat sudno miela mielde ja go nuppi máná vuordiba, de jurddašeaba davás fas máhccat. Antero dat fuomáša eaba go váldde badjelasas eamida mánnávuodádálu, go jo gearddi Heandarát ii gáro. Heandarát lea gearggus luohpat árbevuogitvuodáidis ja seammá dahkaba oappá guovttos. Ándii lea veahá lossat oaidnit ahte ođđa návét ii gárta áidnabárdnái, gii galggašii sudnos fuolahit go boarásmuvvaba. Birgget lea dál nu ilus go ii leat leamaš mánja jahkái, son oaidná dan ahte eaba dárbbáš guovttá boarásmuvvat (ÁIII, 62–63). Birggehii lea oadjebasvuohtha diehtit ahte okta su mánáin joatká vanhemiid bargguid. Son oaidná fáhkkestaga ođđa návehis ođđa boahhteáiggi. Návét lea ge Birggehii álo addán oadjebasvuohda, gitta mánnávuohda rájes, go áhčči lávii ollu juhkat. Birgget lea čeahppi gusaiguin, dát lea sutnje oahpes máilbmi. Dát lea kontrásta dasa mo Birgget álggus jurddaša Biret-Káre guoktá fárrenplánaid birra. Biret-Káre oaivvilda Ruotas dine earaláhkai go dán guoira guovllus (ÁII, 260). Birgget ii leat fárrenplánaid vuostá muhto roahkasmahtta sudno vuolgit: “Son áddii ahte lei buoret vuolgit go báhecit ovttá sadjái bahča miela guoddit. Jos lihkostuvvaba Ruotas, de buorre lea“ (ÁII, 260). Váhkarnieidda ođđa plánat rievdadit olles Birggeha eallima. Dá maŋŋil go leaba Ándiin fitnan Heandaragain hállamin: “Birgget lei nu lihkolaš ahte ii sáhtán čiegadit iežas movtta ja mieiggastii guoimmis vuostá” (ÁIII, 66). Lihkolaš ii leat sátni mii ovdal lea geavahuvvon Birggeha birra ja rumašlaš lihkadus “mieiggastii guoimmis vuostá”, nanne dán dovddu. Birgget fitná velá kránnjáid galledeamen, gos ii leat fitnan dološ rájes, juoga mii symbolalaččat čájeha ahte son fas searvá báikegotti kollektiivii man son válljii guoddit go boahhteáigge doavva lei čáhpes suova siste.

Birgget ii leat olmmoš gii oktovuhtii liiko, son lea bearaš- ja báikegoddeolmmoš ja liiko ovtastallat earáiguin. Dán sáhtta oaidnit nuppe láhkai ge: go Birgget beassá geavahit iežas máhtu ja olmmošlaš veajuid lagamuš olbmuid buorin, de son ii ge báze okto go son muhtin beavvi dárbbáša divššu: ”Su rahčamat eai livččege duššás bálkestuvvon áigi. Nuorabut joatkkášedje das ovddos guvlui. Soai eaba boarásmuvašii guovttá, muhto sudno buoredili livčče áittardeamen lagaš olbmot, go eaba šat ieža birgen” (ÁIII, 67). Birggeha dáfus dát lea buorre birgenosta. Dát lea 1970-logu gaskamuttus, áigi goas ain lea dábálaš ahte dálueamit bargá ruovttus. Son ja bearaš váldet vára iežaset boarrásiin go almmolaš ásausat eai vuos doaimmat buotlágan fuolahusfunkšuvnnaid. Eallinilla dahká ahte Birgget sealgá fitnat galledeamen Ánne-Máreha, guhte iežas nieiddažiin dál orru Stockholmmas. Somás kontrásta Birggeha ovddeš dillái lea Ándde čilgehus dasa manne

...mun boadán sin manjis ja joatkkán guhkkelebbui...

son ii vuolgge fárrui: ”– Eat sáhte buohkat vuolgit. Mun bázán dása dálu doallat, gávastalai Ánde” (ÁIII, 148). Almmáiolbmo rolla gusto rievdá Máhtebáikkis ge. Birggeha buorránan eallindilli šaddá siidaguimmiide fas buorin. Birggeha ráhkkana fas juovllaide ja bovde Heaikka ja Nillá, guokte oktonas olbmo juovlamállásiidda (ÁIII, 164). Son muđui ge iežas lági mielde čájeha ahte berošta siidaguimmiin. Okta ovdamearka lea manjil go Heaika lea fitnan Roavvenjárjggas ođđa bániid bijaheamen. Heaika ii vástít go Birgget riŋge sutnje. Heaika lea váiban ii ge gula telefovnna. Loahpas Birgget manná skoalkalit su uksii. Dá dialoga Birggeha ja Heaikka gaskkas: ”Na mo mátki manai? – Bures. – Naba dat bánít? – Buot lea ortnegis. Das ii gánnet šat hállagoahtet. – De vázzileadnu min geahčái. Mun liggestan ievttá biergomáli ja jugat vel nisoláibekáfe ala. Vai veajat álgit bargui” (ÁIII, 208–209). Málesteamis, láibumis ja káfestallamis leat gusto eará doaimmat ge go dušše čovvji deavdit – dat sisttisdoallet ollu gierisvuođa ja fuolahusa ja dain lea dehálaš sosiála mearkkašupmi smávva báikegottis, ii dárbbáš álo sániiguin muitalit ahte berošta nuppis. Dego luohteárbevierus oažžut iežas luođi addá olbmui sierra identitehta ja seammás čatná su servodahkii, de málesteapmi, láibun ja káfestallan ovddastit elemeanttaid mat Máhtebáikkis identifiserejit Birggeha dáidduid dáluemidín, ovttaskas olmmožin ja siidaguoibmin. Dát elemeanttat teavsttas čatnet su kollektiivii, go dat bajidit su olmmošlaš beliid áittardeaddjin ja nannejit su gullelašvuođa báikegoddái. Go oktonas olmmoš beassá návddašit áittardeaddji buorre-dáhtolašvuođa, de dáid elemeanttaid doaibma maid dáhkida oktonas olbmuid saji báikegottis ja leat mielde nannemin siidaguimmiid sosiála gaskavuođaid. Go *Árbbolaččat* loahpageahčen Heandaraga eallin ge orru buoret guvlui mannamin, de Birgget ráfo dasa maid.

Boahhteáigi lea čuovgat, muhto...

Teavsttas lea symbolalaš mearkašupmi ahte lea juste váhkarnieida Biret-Káre, Áhku gáibmi, gii Birggeha mánáin joatká dálloaluin. Áhkugáibmi lea beassan geahččalit mo lea eallit stuorát máilmmis, son ii dovdda dan dušše aviissaid bokte, nu mo su áhkku. Biret-Káre beassá ávkkástallat ođđa áiggi ovdáneami ja hutkosiid, dan maid Áhkku nu áŋgirušai ja doarjjui. Liikká Biret-Káre máhccá ruovttoluotta mánnávuodagiláži. Biret-Káre šaddá njealji máná eadni, juoga mii ii leat šat 1980-gaskamuttus nu dábálaš. Su mánát bajásšaddet árbevirolaš sámi ruovttus gos ássat máŋga buolvva. Sii leat smávvdálonat geat jotket árbevirolaš sámi ealáhusa. Vaikko áiggit nuppástuvvet ja vierut leat rievdamin, sámegealla ja báikkálaš eallinvuohki leat vel lunddolaš áššit Máhteabáikkis. Biret-Káre lea árbevirolaš sámi dálueamit. Go son lea vuordimin njealját máná *Árbbolaččat* goalmát oasi loahpageahčen, de Biret-Káre eallin govviduvvo kontrástan ođđa áiggi nissonideála ektui: “Nissonat eai duhtan leat šat dušše árbevirolaš eatnit ja vurde eallimis earáge. Biret-Káre lei goittot dáikko bokte viehka boaresáigásaš. Son lei bajásšaddan Máhteabáikkis, mii váikkuhii ollu su jurddašanvuohká” (ÁIII, 218). Perspektiiva lea olggobeale muitaleaddjis, mii dán oktavuodas maid bidjá ovttá persovvna eallima viiddit áige- ja historjáperspektiivii.

Biret-Káre válljen galggašii Birggeha miela mielde: nuorat geat jotket dáluin dáhkidit vanhemiid vuodđodorvvolašvuoda. *Árbbolaččat* loahpageahčen Birgget ii leat liikká áibbas duđavaš iežas dillái. Oktii Birgget lea vuolgán mielde hotealla kultureahkedii. Son čuovvu mielde mii dáhpáhuvvá. Birgget muđui ii baljo fina olggobealde Máhteabáikki. Doppe lea musihkka ja dásun, ja dásun lea áibbas amas sutnje. Sutnje boahdá váivves miella ja son dovda iežas dán eallima áiggi máŋga áššis govssahallan (ÁIII, 161). Govssahallat lea sátni mii máŋgga geardde geardduhuvvo Birggeha hárrái. Hemmo árbejuogu lean juo gieđahallan. Nubbi árbeášši man boadus lea leamas váttis Birggehii njiellat, lea Issát-rohki árbejuohku. Measta buot manná Heikii, sihke visti ja giettít. Dušše ovttá boares bartta váldiba Issáha nieidda guovttos áhčisteaskka árbin. Sihke Birgget ja kránnjánisu Sire dovda iežaska govssahallan. Birgget vuot árvoštallá iežas barggu ja árvvu dán oktavuodas: “Áinnas Birgget lei bargan ollu Hemmo-rohki buorrin ahte livččii háliidan das juogalágan bálkkašumi” (ÁIII, 221). Geardduheapmi mii ihtá govssahallama oktavuodas buktá ođđa gažaldagaid go árvoštalan Birggeha rolla árbevirolaš nissonin ja mo son doaimmaha áhkuid rolla *Árbbolaččat* teavsttas.

...mun boađán sin manis ja joatkkán guhkkelebbui...

Lea go Birgget dattege nisu gii duhtá eallimii mii sutnje lea addon – dáidet sus ge eará vuordámušat ja sávaldagat eallimii? Lihku dáfus lea váttis mihtidit mo Birgget sáhtáii buorebut válljen. Nu mo govviduvvo teavsttas ja nu mo juotna ovdána, de orru ahte son lea bures beassan ovddidit dáidduidis ja máhtuidis go eallindilli lea leamaš su miela mielde ja oadjebas rámaid siskkabealde. Eai govviduvvo sus makkár ge eará attáldagat dahje sávaldagat. Jos juoga váilu Birggeha persovvna ovdáneamis, de dat manná eanet dan guvlui ahte son ii leat doarvái bures beassan ovddidit dovdduidis, ii ge leat hárvánan dovdduid čájehit. Su iešgovva lea čadnon dálueamida, eatni ja áhkuid áittardanrollii, muhto son eahpida ge, nu mo *Árbbolaččat* nuppi oasi gaskamuttus, gos čujuhuvvo govvi man Issát lea Birggehii málen:

Birgget čohkkái beavdegeažis oapme firkkal badjelis, stuorra sudnes rápmát roaŋkut bures oidnosis čippiid alde, oppa su olgguldas hámis sáhtii njuolggá lohkat man dolkan son lei eallimis. [...] Dávvalis oinnii ahte Issat máhtii gal jos duodas geahččalii, nu deaivilit son lei buktán ovdan bargoolbmoo iluhis eallima. (ÁII, 135)

Dát govva čájeha elemeantta mii hárvve govviduvvo teavsttas: persovvna rumašlaš visuála govvádus. Muđui leat teakstadojji measta beare buhtes gielalaš persongovvadásat. Goalmmátpersovvna olggobeale muitaleaddji buktá visuála govvadásu mii nanne Birggeha iežas vuollánan jurdagiid. Teavsttas leat muđui persovvnaid beaivválaš ságastallan ja sielueallin dehálaš elemeanttat. Persovvnaid fárdá orru leamen elemeantta mii ihtá teavsttas go das lea muhtin konkrehta mearkkašupmi, ovdamearkka dihte go duogášpersovvna Heaikka-Máret Hánssa, firkkal badjelis ja koahkaid gohčostahkan, nanne lohkki headjogova sus (ÁII, 184).²³ Issáha govvas lea Birgget, maiddá firkkal badjelis, “stuorra sudnes rápmat” govveminn bargoolbmoo lossa dilis. Lohkki lea muđui friddja hábmet iežas gova persovvnaid, sin jurdagiid, daguid ja muitaleaddji fuomášumiid vuodul. Muđui sámi prosas deattuhuvvo dávjá persovvnaid fárdá (vrd. Matti Aikio, Hans A. Guttorm, Kirsti Paltto). Dát sitáhta čájeha maid mo málejuvvon govva ovdanbuktá iešguđetlágan perspektiivvaid *Árbbolaččat*-teakstadojái. Goalmmátpersovvna buotdiehtti muitaleaddji fuomášahtá lohkki sihke Issáha dáidduid dáiddárin ja dan maid Issát lea darvehan málejuvvon dávvalii. Lohkki ádde govvas mo Issát oaidná Birggeha ja olgguldas govvadásu kommunisere lohkkái (geahččái) Birggeha siskkáldas dili. Issát lea

²³ Guorahalan Heaikka-Máret Hánssa rolla kapihttalas «Sámi servodaga vuoiťáhallit».

eallán garra eallima ja máhtta oaidnit eará olbmuid gillámušaid. Dáiddár lea nákcen fáhtet Birggeha miellalági dán áiggi ja visuála gielain son govvida dili earaláhkai go maid sániiguin sáhtta. Sitáhta mañimuš linjá ovddasta Birggeha perspektiivva, dasgo son iežas gorudiin ge beassá mitalit lohkkái “dá de oaidnibehtet mo mu dilli lea”. Govva, ja erenoamážit firkkal mii sus lea badjelis, šaddá vuostálasvuohtan Birggeha iežas iešgovvii: su árvu ja čevli vulget dálueamitrollas, čeahpes koahkkan ja buorre eadnin. Issáha málejuvvon govas firkkal nanne vuollánan nissona gova, geasa firkkal lea šaddan dálueamida noadđin dan sadjái go dálueamida árvomearkan. Birgget gullá bulvii mii lea riešádan veahá ovdal go dábbalaš olbmuide maid šadde buorit vejolašvuođat vázzit skuvllaid ja váldit alit oahpu, dahje válljet eallinvugiid mat eai gullan árbevirolaš eallimii. Dát lea mihtilmas ollu *Árbbolaččat* persovnnaide. Erenoamážit sidjiide geat leat ollesolbmot juo ráiddu álggus, geat leat nuorra ollesolbmot aiddo mañnil nuppi máilmmisoađi ja geat ellet áiggis goas servodaga nuppástusat áiddu leat álgán. Dát persovnnat eai beasa riehta ávkkástallat ođđa vejolašvuođain, vaikko háliidivčče ge. Eanas sis fertejit baicce joatkit árbevieru mas leat bajásšaddan ja gávdnat birgenlági das.

Birgget ja su bearraša eallin mearkkašit ollu Máhte báikái. Birggeha miellaláhki lea dego baromehter mii mihtida mo Máhte báikki sosiála eallin doaibmá. Eadneolbmo váttisvuođat ja gaskavuohka Issáhii boktet sus eará jurdagiid, várra son ge livčče háliidan juoidá eará bargat go dálloallin. Dilli lea aŋkke nu ahte son ferte dohkkehit eallima ráddjemiid ja bargat nu bures go vejolaš, ja eallin jorggiha ge buoret guvlui Birggeha dáfus ráiddu loahpas. Dalle lea geassi. Birgget ja kránnjánisu Sire váccašeaba olgun. Birgget lea buorre mielas, eallin lea buorre sutnje dál go Biret-Káre guovttos leaba váldán badjelasas dálu ja Heandaragain ge manná bures. Olggobeale muitaleaddji kommentere Birggeha dili: “Son lei bargoeallimis heaitima mañná sakka nuppástuvvan, buidon ja dávjá buorre mielas” (ÁIII, 237). Dá lea vuot okta hárvanaš visuála govvádusain teavsttas. Sámiid gaskkas lea ovdal adnon buorre mearkan go nisu lei buoidi, váfis nisu lea nana sámi nisu, sus lea doarvái biebmu ja lea dearvvas. Birgget boagusta velá “... nu ahte su jorba gorut dilddistii” (ÁIII, 237). Son rávve siidaguoimmi Sire ahte ii galgga duššiid moraštit, go Sire vuorrástuvvá boarráseamos bártne ja mo sus manná. Dát lea buoremus duodaštus das ahte Birgget veadjá bures, go sihke sámit, láhtten ja gorutgiella vástidit su buori millii. *Árbbolaččat* mañimuš teakstaoasis ihtá vuosttaspersovdna--muitaleaddji mii oaidná nisson guokta mannamin Heaikka viesu lusa, ja namuha man buorre lea oaidnit ahte Birgget viimmat lea áddegoahtán eallima (ÁIII, 238). Muitaleaddji

...mun boadán sin maŋis ja joatkkán guhkkelebbui...

lea Issát, gii illuda siidaguimmiid buorránan eallindilis ja erenoamážit Birggeha dáfus, gii sus leamaš vuoiŋŋalaš eadnin (Vest 2006a). Birgget loahpa loahpas joatká dego Mártá Biibalis, son gii buohkaid veahkeha ja biebmá, ja dál nannoset mielain go ovdal.

Risten – áhkuid árbbolaš

Risten lea Ándde ja Birggeha boarráseamos nieida. Risten fárrre Girkosiidii, náitala láttegánddain Jyrkiin ja oažžu suinna njeallje máná. Son eallá árbevirolaš dáluemidin guhte fuolaha bearraša ja lagas olbmuid geat muhtimin dárbbasit háleštit, ja son doaibmá teavsttas dorvosymbolan. *Árbbolaččat* muitalus álgá go Risten lea 17 jagi boaris. Son lea beassan skuvllas ja lea dan maŋŋá veahkehan eatnis ruovttus návehis ja mánnábiigán. Dál son lea álgán hárbhallin Girkosiidan nuppi buvdii. Son lea ohcalan dohko, go doppe son lea skuvlla vázzán ja sus leat skihpárat doppe. Son orru Lemet-čezzi luhtte ja lea ge son guhte lea fidnen Ristenii dan barggu. Risten govviduvvo ná:

Hoavda liiko Ristenii, nieida lea veahá udju, muhto oahpalaš ja buorrelunddot. Risten stelle dávviriid hilduide ja geahččá ahte daidda bohtet rivttes hattit. Son lea hui skihkalaš nieida, lea dáikko rohtašuvvan vanhemiiddásis, Ánde dohkkeha dušše buori barggu, Birgget njuolggá buohcá, jos buot ii leat ortnetmielde ruovttus. (ÁI, 31)

Buotdiehti muitaleaddji čujuha vuos Ristenii, mo son juohke láhkai lea buorre nieida, ja dasto vanhemiidda, geat guktot leaba dárkilis ja barggánis olbmot. Dát nanne gova man lohki álggus oažžu Ristenis, stádis ja albma olmmožin. Risten lea ráhkistuvvan Jyrkii, gii lea láttegánda máddeleappos eret ja bargá guorbmebiilavuoddjin. Dainna son vuodjá čievrra ja sádduid geaidnobargiide. Risten álgala Jyrkiin, soai lohpadaddaba ja náitaleaba dasto. Go geaidnobarggut nohket, de Jyrkis ii leat šat bargu. Risten sáhtta leat nággár, ii ge áiggo fárrre (ÁI, 104–105, 120). Son lea hui čadnon ruovttuguvlui ja soai isidiin ollu riidaleaba dan dihte. Go lea vuosttas máná vuordimin, de Risten jurddaša ahte mánnái livččii buoremus bajásšaddat oahpes guovllus ja fulkkiid luhtte muhto miehtá loahpas fárrre. Lihkus Jyrki fidne barggu biilavuoddjin gielddas, Máhte báikki ássi ja gielldastivrralahttu Nillá vehkiin. Risten guovttos Jyrkiin ásaheaba iežaska ruovttu. Risten heaitá buvdabarggus go oažžu boarráseamos máná. Maŋŋil go leaba orron láigoviesus, de soai hukseba viesu gos sudno golbma bártne ja okta nieida bajásšaddet. Soai ealliba ráfálaš eallima ja soabadeaba náittosdilis. Go mánát sturrot, de Risten fas bargagoahtá buvddas.

Risten čájeha nuorran juo ahte son lea doaimmalaš ja barggán. Son lea gierdevaš ja máhtta olbmuiquin hállat. Nillá eamit Káisá govvida Ristena ná: “– Dat lea hilljánis nisu muhto ceavzá bures barggustis, olbmot liikojit Ristenii” (ÁI, 127). Sus lea diekkár luondu mii dahká ahte olmuin lea luohttámuš sutnje ja oskkildit suinna háleštit váttis áššiid birra ge. Áinnas Heaikka guovttos Issáhiin, geat guktot ealliba veahá servodaga ravddabealde, láveba fitnat Risten guokta luhtte káfestallamin (vrd. ÁI, 86). Risten lea eatnistis árben doaimmalašvuoda muhto ii leat seammá giedalaš. Son láve šállošit go son ii leat seammá čeahppi láibut go Birgget. Dá oktii go Heaika fitná galledeamen: ”– Heaika lei várra káffegohpa jugistit, dál go deaivá leat dálus vuohkkasit varas nisoláibige. In leat álggaga seamma čeahppi láibut go eadni, Jyrki lea mángii cuigen das” (ÁII, 11). Heaika jurddaša ge iežainis ahte Risten duodaid ii leat seammá čeahppi go Birgget láibut, muhto dan son ii daja jitnosit. Risten lea bajásšaddan árbevirolaš sámi smávvaláloniid ruovttus ja viggá nu bures go sáhtta joatkit sámi árbevieruid. Teavsttas bajiduvvojit sámi árbevierut ja kultuvra ge, go Risten coggá ládđegávtti go náitala (ÁI, 98). Go guokte boarráseamos gándda leaba unnit, son sámasta sudnuin, muhto ii leat álki doalahit ja nannet giela Girkosiiddas gos olbmot nu leat suomastišgoahtán (ÁII, 11). Nubbi vierru mii *Árbbolaččat* vuosttas oasi loahpageahčen lea nohkagoahtán guovllus, lea sámi árbevirolaš gumppusteapmi ja márfun. Teavsttas dat gohčoduvvo dološ vierrun (ÁI, 213). Risten ihtá árbevieruid gáhttejeaddjin go árvvus atná sámi borramuša ja áigu oahppat márfut ja gumppustit dološ vieru mielde go Eetu skihpára gánda gásttašuvvo (ÁI, 214). Dán oktavuodas son doaibmá iežas eatni kontrástan, go Birgget ii ane manin ge dákkár biepmu. Risten lea stádis nisu gii eanemusat jurddaša máná ávkki go lea vuordimin vuosttas máná. Son lea isidiin huksen buori eallima ja nana vuodu mánnái. Muitaleaddji ge duođašta dán gova: “Risten dikšu uhcahačča ja lea aiddo dakkár, go buori eatnis vurdojuvvo” (ÁI, 165).

Risten eallá mángga dáfus eará eallima go su eadni ja áhkku: son lea fáren Máhtebáikkis, son ii leat dálolaš muhto sus lea baicce leamaš dienasbargu buvddas, son lea náitalan láttániin gii lea sisafárrejeaddji, gii nappo lea boahtán guvlui ođđa áiggi nuppástusaid rávnnji mielde, biilavuoddjin geaidnobargguid oktavuodas. Son lea mánnáolmmoš, fuolaha stuora bearraša ja doaibmá earáid áittardeaddjin ge. Govva mii ráhkaduvvo Ristenis lea nana sámi nissonin, gii lea sihke gierdil ja stádis. *Árbbolaččat* álggus Risten joatká Áhku doaimmain, Issáha gáhttejeaddjin, ovdal go Issát fáre Máhtebáikái ja Birgget buorebut suinna oahpásmuvvá. Issát lea *Árbbolaččat* álggus

...mun boadán sin mañis ja joatkkán guhkkelebbui...

juhkki, ii ge leat sus fásta orrunsadji. Risten buktá eará gova sus vaikko sutnje ge láve lossat go Issát bohtá diibmoviissáid čohkkát sin geahčen duššiid hállát: “Muhto mun liikon gal sakka Issáhii, Issát lea nu earalágan go earát” (ÁI, 129). Risten ii leat goassege fitnan olggobealde ruovttuguovllu, ii leat oaidnán stuorát máilmmi, muhto sus lea liikká rabas, nana ja stádis miella mii diktá su oaidnit, guldalit ja áddet nuppi. Ristena jurdagat maid buktet lohkkái eará oainnu Issáha dáfus, justa earalágan olmmožin. Nubbi dáhpáhus lea áidna háve go Nillá geažida geasa ge ahte sudnos ii leat Káissáin nu álki náittosdilis. Nillá lea vuot okta *Árbbolaččat* persovnnain guhte dovdá iežas govssahallan eallimis. Son oskkilda Ristenii dan dovddastit dialogas, mañnil go ovttá skihpára máná risttahuvvamis lea veahá váldestan:

– Dat lea vahát go olmmoš riegáda menddo gáržžes birrasii, logai Nillá. Risten guldalii iige vástidan. Mun sáhtášin eallit stuorátge máilmmis, jáhkatgo? –Jáhkan gal. – Lean dego dubmejuvvon dákkár eallimii. Jos livččen riegádan stuorát máilmmis de mu birra vel hállojuvvošii, jáhkatgo? Risten geahčai jienajávohaga gielddaalbmá váiban čalmmiide. (ÁI, 218)

Mañimuš cealkka čájeha ahte ii dárbbas ollu sániiguin doarjut nuppi olbmo, guldalit ja oaidnit su lea dávjá justa dan maid nubbi dárbbasa. Nillá vel jearrá jos eará sajis máilmmis livččii ášši jos olbmot earránit. Risten jearrá jos sudnos leat váttisvuodát muhto Nillá ii hála šat dađi eanet dan birra. Dušše namuha ahte ollu čehppodat manná duššás go riegáda dakkár doaresbeale báikkiide. Loahpas Risten láide juhkaluvvan Nillá guorus gámmárii nohkkat. Nuppi dáhpáhusas Risten birgehaddá Máhte-Máhtiin mañnil go Máret-Ánne isit Kauko ribaha dadjat ahte son borašii ovdal dápmoha dahje čuovžža, go luosa. Eatnogátte olbmui lea dát garas gullat ja Máhte-Máhte duođaid suhtá (ÁII, 41). Risten čoavdá ášši: “– Ale juo viša Máhte leat bahámielas, donge gáimmi gásttašeamen, seđohalai Risten” (ÁII, 43). Risten ádde ahte Máhtiin ii sáhte digaštallat go son lea diekkár mielas, son baicce ájiha Máhte ja oažžu su jurddašit eará ášši.

Risten lea áidna mánná geainna Ánde lea álo bures dovddiidan. Sus lea álo leamaš ollu bargu ja lea leamaš ollu eret, ii ge leat nu bures oahpásmuvvan mánáide (ÁIII, 39). Risten lea eadnái ge dorvu, ovdamearkka dihte go Birgget fitná Issáhiin mátkkis. Lea Risten gii doarju eatni nu vai son loahpas arvá vuolgit. Risten oastá heivvolaš biktasiid ja skuovaid dakkár mátkái, ja šikkasta áhčis go dasa deaddá gos Birgget galgá oađđit. Risten de láhttesta: “– Na maid áhččiges dál!” (ÁII, 228). Dát govvádusat čájehit ahte Risten ii dárbbas geavahit ollu ja stuorra sániid, ii dalle go doarju ii ge go cuiggodit ferte. Iežas hilljánis ja vuogas vugiin, ovddasta Risten dorvvolašvuoda iežas lagasolbmuide, juoga

mii lea dehálaš olbmuid buresbirgejumái. Erenoamážit soga boaresbártnit ja eará albmát geaidda eallin lea lossat, gamus dovdet Ristena eadnivuodadovddu ja ohcet sus dorvvu. Risten doaibmá dasto persovdnan eanemus Máhte báikki báikegoddedásis, vaikko ieš ii ba oro šat Máhte báikkis. Eai leat teavsttas ollu govvádusat das maid son ovttaskas olmmožin dáhtošii alcces, áidna lea álgogovvadás, go son ohcala Girkosiidii gos son lea vázzán skuvllaid ja gos fidne buvdas barggu, ja loahpas, go mánát leat sturron ja son fas álgá buvdabargui, masa liiko. Sus ii ge leat oktavuohhta stuorát servodahkii, earret dan ahte son lea fárren Máhte báikkis Girkosiidii ja lea náitalan olggobealde bohtán láttániin.

Eadnivuohhta ja eallima gierdu

Dát dáhpáhusat leat ovdamearkkat das mo Risten olmmošlašvuodainis viggá doallat soabalašvuoda iežas lagas olbmuid gaskkas. Sus orru máŋgga dáfus nannuset oktavuohhta iežas dovdduide go eatnis, Birggehis, ja ilbmá eanet harmonalaš olmmožin. Risten ge vuorrástuvvá mánáid bajásšaddama ja skuvlavázzima dáfus, nu mo juohke eadneolmmoš. Son gullá bulvii mii viggá oalgguhit mánáid skuvllaid vázzit ja välljet akademalaš geainnu, vaikko sus eai leat alddis leamaš dakkár vejolašvuodát. Nu mo Birgget ge, ballu mánáid boahhteáiggi hárrái guhká suoivanastá Ristena eallima. Gánddat eai vällje akademalaš oahpuid, baicce eanet praktihkalaš bargguid, ja dasa duhtá ge Risten loahpas. Son dovddasta ahte áššit sáhtášedje leat ollu fuonibut ge (ÁIII, 177). Son dohkkeha áššiid nu mo leat ja son lea bures ja nannosit sajáiduvvan iežas eallimii. Dá lea govvadás mii čatná Ristena nannosit eallimii ja eatnamii, jagiáiggiid ja luonddu dábálaš johtui:

Risten čorgegođii šilju dalán go lei bievlan. Dát lei jahkásaš bargu, masa lei juo hárvánan. Son huraidii oahpes lávlaga, go čoakkildii vistti birrasiin báberbihtáid ja eará ruskkaid, maid dasto cokkai stuorra plásttetešhkkii. Fargga lei vuot geassi. Jiekŋa lei mannan ovddit vahkus, lasta rahpaseamen. (ÁIII, 174)

Jyrki geahččá Ristena barggadeamen. Olggobeale muitaleaddji, mii ovddasta Jyrki perspektiivva, kommentere ahte sudno náittosdilli lea bisson čoahkis. Dán áiggi ii leat šat nu imaš ahte olbmot earránit ge, muhto soai joatkiba ovttas: “Dákkár eallin orui heivemin sudno stádis lundui” (ÁIII, 174). Dát govvida Ristena nissonin gii čuovvu luonddu rytma. Dat lea lunddolaš sutnje ja dasa lea son hárvánan. Buot lea nu mo galgá. Šilljobargu symbolisere Ristena oktavuoda eatnamii, šattolašvuhtii ja eatnirollii. Sudno Jyrki golbma bártni maiddá leat beassamin eallimis álgui. Ristena vuordámušat eallimii leat čadnon bearraša buorredilálašvuhtii ja ahte mánát galggašedje váldit alit oahpu. Go bártnit eai dáhto joatkit skuvlavázzimiin, de son duhtá dasa ge, go oaidná ahte bártnit ankke birgejit.

...mun boadán sin manis ja joatkkán guhkkelebbui...

Risten lea *Árbbolaččat* loahpas giitevaš ja čavlaí árbevirolaš nisson- ja eatnirollas. Son bovde juovlaávvudeapmái dáiinna jurdagiin: “Son háliidii beassat giitit dán bottus, das ahte lei dearvvas ja lei beassan muosáhit eadnivuodálihku, ráhkisvuoda – eallimis oppalohkái” (ÁIII, 212). Dát lea, seammá go Birggeha rolla dáfus, stuorra kontrásta nissonrollii maid Ánde-Márgget ovddasta teavsttas, vaikko Risten gullá nuorat bulvii. Dán oktavuodaš fuomáša lohkki kontrásta Risten ja su oappáid ektui: Risten bissu oppa áiggi stádis náittosdilis. Son lea njealji máná eadni ja lea oadjebas persovdna geasa earát dorvvastit. Máret-Ánne oappá eallin lea kontrásta Ristena eallimii. Son álgá seammá geainnu mielde go oabbá: son fidne oappá barggu buvdii go skuvllas beassá. Dasto son náitala láttániin ja oazžu máná. Muhto Máret-Ánne oazžu váttisvuodaid náittosdilis. Son gáhta go isit fillii su heaitit barggus ja son dovdá ahte dál orru gokčojuvvon máilmmis. Risten ii ádde oappás, eará nissonolbmot han maid guđdet barggu go náitalit ja ožžot mánáid. Risten čilge oabbái ahte livččii stuorra heahpat earránit ja eadni čieru ja morašta (ÁII, 91–92). Ii stádis ja jierbmás Risten ge bastte riekta oaidnit Máret-Ánne dán dilis, go su válljen lea ain dan áiggi amas eanas olbmuide. Máret-Ánne vállje earránit ja fárra dađistaga Ruttii. Máret-Ánne ovddasta *Árbbolaččat*-teakstaduojis persovvna mii čujuha ovddos guvlui, mo servodat ja nissoniid dilli ja rolla leat rievdagoahtán. Dát govviduvvo ge mitalusas go Máret-Ánne maid fidne buvdabarggu manjil go geargá skuvllas, vaikko dan áiggi lea váttis nissonii fidnet dienasbarggu: “Návetvázzin ja biigostallan ii šat báljo geasut nieiddaid, siige háliidit ovdánit eallimis” (ÁI, 63). Perspektiiva lea olggobeale mitaluaddjis ja dat bidjá dán cealkaga ja Máret-Ánne válljema historjjálaš perspektiivii man otnábeaivvi lohkki bures ádde. Máret-Ánne birge oktoeadnin, vaikko ekonomalaš dilli lea sutnje garas. Nuoramus oabbá Biret-Káre lea son guhte vuos fárra isidiin kránjáriikii muhto de vállje máhccat ruovttubáikái. Das lea nana symbolalaš mearkkašupmi go Áhkkugáibmi joatká báikedoallin vánhemiid ja Áhku dálus. Su mánát bajásšaddet ovttas áhkuin ja ádjáin ja sii ellet árbevirolaš sámi smávvalonin. Váhkarnieidan sus ii leat dattege nu stuorra eadnivuoda ja áhkuid rolla kapitála go boarráset oappás, Ristenis. Eai su gaskavuodat eará olbmuide, eai ge su olmmošlaš iešvuodat govviduvvo nu čiekŋalit teavsttas.

Kapihttalis «Ođđa áiggi vejolašvuodat ja hástalusat» giedáhalan Áhku ja Ristena deaivvadeami, go Risten fitná Máhte báikkis uhca nieiddažiin. Ristena njealját máná, Ánne-Bikká riegádeapmi, symbolisere liikká buolvvaid oktavuoda. Nieida riegáda seammá geasi go Hemmo jápmá. Heaika mearkkaša ahte Ánne-Bikká lea soja nuoramus

ja Risten Girkosiidda-beale suorggi máttareadni. Dás lea stuorra mearkkašupmi Máhte báikki olbmuid, nu mo muitaleaddji kommentere, Heaikka perspektiivvas: “Ođđa áigi lei guoskkahastán jorggugistáinis giláža, ja danin lei suohtas ahte sin gaskkas elii Risten-lágan olmmoš, gii lei gárvvis guldalit ja áddet nuppi” (ÁII, 128). Risten fuolaha olbmuid siskkit eallima. Lea buorre dovdat oadjebas olmmošlaš gaskavuodaid, erenoamážit go eallin lea lossat. Risten eallá dološ siidasystema árvvuid mielde, gos buohkat galge fuolahuvvot ja nannuset olbmot válde vára headálaččain ja earáin geat dárbbasjedje veahki. Máhte báikki olbmot máhttet ge atnit su árvvus. Sihke Ristena ja Biret-Káre šattolašvuohta doaibmá jápmaságaid ja nuppástusaid vuostefápmun. Ovtta eallingearddi loahpaheami sadjái bohtá ođđa. Risten mearrida ahte mánná galgá leat áhku gáibmi. Ánne-Bikká lea dakko bokte čadnon iežas máttaretniide. Ánne-Bikká riegádeapmi lea maiddá mielde čohkkemin olbmuid. Go Risten guovttos Jyrkiin fitnaba Máhte báikkis čájeheamen uhca nieiddaža, de lea dát vuosttas geardde go olbmot čoahkkanit maŋŋil Hemmo hávdádusa: ”Ánne-Bikká lea riegádeamiin buktán olmo nuppi lusa” (ÁII, 135). Go teaksta joatká, de muitaleaddji doaibmá olggobeale posišuvnnas: ”Dákkár sosiálalaš deaivvadeapmi mearkkašii erenoamáš ollu Nillái ja Birggehii, geat leigga sis buot eanemus gillán nuppástuvvan eallindilis” (ÁII, 135). Muitaleaddji deattuha dáhpáhusa árvvu namuhuvvon persovnaide. Go teavsttas čuožžu *dákkár* sosiálalaš deaivvadeapmi, de muitaleaddji viiddida perspektiivva Máhte báikki persovnaid bokte oppalaš olmmošlaš dássái. Deaivvadeamit maŋŋil go muhtin lea jápmán dahje muhtin lea riegádan, doibmet institušuvdnan olbmuid gaskavuodain ja buorredilálašvuođas. Dákkár oktavuodain soga ja báikegotti olbmot sáhttet čoahkkanit ja dovdat ahte sis lea iežaset sadji servodagas. Ii oktage dárbbas leat okto. Eallima gierdu čatná olbmuid guhtet guoibmáseaset, ovttaskas olmmožin ja báikegoddelahttun.

Árbbolaččat goalmát oasi loahpageahčen nannejuvvo vuot Ristena nana sámi árbevirolaš nissongovva. Son atná gudneáššin doallat viesu čorgadin, fuolahit mánáidis ja dan ahte isit beassá njuolga borramušbeavdái go geargá barggus: “Son lei máŋgga dáfus hui boaresáigásaš ja danin illá orui heivemin otnábeaivái. Son čuovui mealgadis maŋábealde áššiid ovdáneami ja elii dego sutnje alccesis orui buoremusat heivemin” (ÁIII, 212–213). Gieddegeašgálgu vuoigŋa eallá viidáseappot Risteniin. Risten lea iežas lagamuččaide vuoigŋalaš dorvu, suinna sáhttá háleštit ja son lea dien dáfus eanet áhkus go eatnis láhkai. Dál go mánát leat sturron ja sis mánná bures, lea Risten duhtavaš iežas eallimiin. Son sulastahttá máŋgga dáfus eatnis, muhto sus lea nannuset miella ja lea

...mun boadán sin manis ja joatkán guhkkelebbui...

buorebut máhttán välljet iežas miela mielde. Risten lea lihkostuvvan välljemiin ja birge ge bures. Son ii gula daidda geat dovdet ahte sii livčče galgan maid nu eará bargan eallimis, nu mo mánggas earát *Árbbolaččat*-ráiddus. Risten lea álgogovvádusa rájes juo beassan eallimis álgui.

Čoahkkáigeassu

Áhkku, Biret-Káre, lea leamaš hui barggán ja doaimmalaš nisu. Son lea nuorra leaskan juo ferten leat hui nanus ja Máhte báikkis son ádnojuvvo árvvus ovttaskas olmmožin ja báikegoddelahttun. Sus lea leamaš Máhte báikki jodiheadđji funkšuvdna, measta dego “siidaisit”, go son lea iežas guovtti bártni lassin, váldán vára giláža headálaččain. Áhkku ovddasta dološ áiggi jáhkuid ja eallima iežas máhtuin, muittuiguin, diiddaiguin ja sátnevádjasiiguin. Sus leat persovnnalaččat unnán dahkamušat Máhte báikki olggobeale servodagain. Láve gal fitnat Girkosiiddas Lemeha gallemin, manñil go kránnjá Nillá oastá Máhte báikki vuosttas biilla, muhto eará doaimmat eai leat sus doppe. Su čanastus stuorát servodahkii lea eanas aviisalahkama bokte, mii lea motiiva mii čatnasa Áhkku. Dasto son lea vel dehálaš diehtoaddi Heaikka sohka girje prošeavttas ja juohká dakko bokte iežas dieđuid ja máhtu stuorát servodahkii. Áhkku lea hui positiiva ollu ođđa ággi nuppástusaide, earenoamážit dasa mii guoská materiálalaš áššiide. Son lea eallán nu guhká ahte oaidná mo ollu áššit šaddet álkbun, ovdamearkka dihte go Máhte báikái boahtá vuosttas biilla, go giláži bidjet elrávnnji ja son lea positiiva hoteallahuksemin go das šaddet bargosajit. Áhkku ádde ahte ii leat šat sadji buohkaide vuodđoealáhusain. Áhkku jurddašaddá dattege leat go son ođđa áiggi nuppástusat boahtán menddo johtilit. Son oaidná mo dat sáhttet dagahit ahte olbmot vierášit guhtet guimmiideaset, ovdamearkka dihte dáhpáhusas go Risten fitná Máhte báikkis uhca nieiddažiin ja mánná ballá máttaráhkus. Áhkku atná čalmmis dan mii dáhpáhuvvá stuorraservodagas. Áhkku lea boares olmmoš, ii ge leat šat doaimmalaš nu mo dalle nuorabun, go maiddái veahkehii gili olbmuid materiálalaš dárbbuiguin. Dál boares olmmožin, Áhkku lea dehálaš háleštanskihpár erenoamážit manñjái ja Heikii ja muđui ge gili olbmuide. Jos muhtimis lea heahti, son čakŋala Ándde ja Birgget guoktá kievkkanis, Áhkuin háleštít. Go Áhkku šaddá seanggaburorin, de Heandarát láve jitnosit lohkat aviissaid áhkkosis, dassáži go son ii šat veaje eanet ja loahpa loahpas jápmá ja guodđá iežas lagamuččaide guorus saji.

Birgget joatká vuotnáma árbbi ja searvá báikegotti eallimii iežas málestanmáhtuin ja gáhttejeaddji funkšuvnnain. Birggeha nisoláibekáfestallan ovddasta ruovttu lieggasa

symbolalaš doaimma *Árbbolaččat*-teakstaduojis. Birggeha kohkkendáiddut deattuhuvvojit mángasiid bokte buorrin ovdamearkan earáide. Birggeh is leat dát mihtilmas iešvuodát ja ovddastit su gieđalaš beali. Nisoláibehádja ja Birgget nu mo son lea persovdnan, ovddastit oadjebasvuoda, máhtu ja buori ruovttu. Nissona stáhtus servodagas maid sáhtta mihtiduvvot das man čeahppi son lea kohkket ja láibut. Ovttaskas olmmožin Birgget doaimmá rievtti mielde buoremusat *Árbbolaččat* loahpageahčen, dalle orru son ge áddemin eallima. Báikegoddedásis lea Birgget guovddáš olmmoš oppa áiggi, son doaimmá eanas áiggi giláža gáhttejeaddjin, erenoamážit borramuša ja čorgema dáfus, vaikko sus ii leat álohii alddis nu buorre dilli. Olggobeale servodagain ii leat sus baljo dahkamuš. Birgget lea árbevirolaš sámi nisu gii ii liiko nuppástusaide, son dárbbša oahpes eallima oadjebasvuoda. Son vuordá ahte bárdni váldá badjelasas dálu muhto vásiha ahte Heandarát ii gáro dan dahkat. Heandarát botke árbevieru joatkit vánhemiiddis barggu ja Birgget dovdá dávjá iežas govssahallan eallimis. Birgget rahčá eallima nuppástusaiguin mat deivet su guovdu, ja dát čuohcá sihke ruovttu vuignii ja olles báikegoddá. Go Birggeha kievkkanis váilu nissona doaimmalaš dynamihkka ja ruovttudovdu, de gillá masá juo olles giláš. Su dilli geahppu go váhkarnieida váldá badjelasas dálu ja sudno isidiin eallinbargu ii mana duššás. Birgget ovdána gal olmmošlaččat muhto ii rievdda nu ollu. Sus lea buorre dilli go beassá eallit árbevirolaš smávvaláloniid eallima. Dat ii mávsse dan ahte sus eai leat eará vuordámušat ja sávaldagat eallimii, muhto áigi ii leamaš su bealde dán dáfus. Birggeha iešgovva lea čadnon dálueamitrollii ja das vuolga su birgejupmi. Son joatká árbbi mii vuolga juo dološ oskku nissonipmiliid doaimmas, go fuolaha lagamuččaid riegádeamis gitta jápmimii.

Risten doaimmá *Árbbolaččat* muitalusas árbevirolaš sámi nissonpersovdnan. Son fárreret Máhtebáikkis, bargá nuorran buvdas, geavaha ođđa vejolašvuodaid mat dan áiggi nuorra nieiddaide leat, muhto joatká árbevirolaš nissonrollas ja lea lihkolaš iežas eallimiin, eamidin ja eadnin. Ristena persovnnas bajiduvvo nissonvuoda árvu das man dehálaš lea addit ruktui liegga ja buori vuoiŋŋa. Sus lea buorre dilli iežainis, ovttaskas olmmožin. Báikegoddedásis son doaimmá oadjebas luohttámušpersovdnan Máhtebáikki soga headálaččaide vaikko son ii oro Máhtebáikkis. Dáidá vaikko dan dihte ge álkit suinna rahpasit háleštit, go son orru veahá olggobealde giláža muhto dattege dovdá vieruid ja olbmuid doppe. Stuurát servodagain ii leat sus ollu oktavohta, muhto áiggit leat rievdan ja sudnos leat Jyrkiin akademalaš vuordámušat mánáide, vaikko ii goabbá ge sudnos leat alit oahppu. Gánddat eai leat dattege dasa gergosat, sii oidnet mo vánhen

...mun boadán sin manis ja joatkkán guhkkelebbui...

guovttos leaba birgen vaikko eaba leat vázzán eanet skuvllaid go bákkolaš álbmotskuvlla. Sii váldet praktihkalaš oahpuid ja Risten dohkkeha dan go oaidná ahte sii birgejit. Risten gávdná iežas saji eallimis ja servodagas. Lea son guhte gokčá uvssa Áhku gámmárii muhto lea liikká son gii joatká áhkuid árbbi.

Áhkku, Birgget ja Risten doibmet iešguđet láchkai soga máttareadnin ja Máhte báikki olbmuid áittardeaddjin. Sidjiide ii čatnas addo dakkár govva ahte patriárkkalaš servodat sin deaddá vaikko vel ellet árbevirolaš dálueamidin, viššalis ja doaimmalaš nissonat geat dollet dálu ja váldet vára iežaset lagamuččain. Sis lea buohkain nana sajádat báikegottis, siidaguoimmit ja fuolkkit atnet sin árvvus. Áhku ja Ristena vuoiŋŋalaš bealli govviduvvo erenoamážit sudno nana beallin, Birggeha dáfus lea su praktihkalaš máhtus eanet deaddu. Buohkain lea *Árbbolaččat* mitalusas guovddáš čoavddaolbmo sajádat mii bajida sin stáhtusa dábálaš dálueamitrolla hárrái. Sin fuolahusrolla muittuha lohkkái ahte olmmoš ii eale ii ge birge oktonas olmmožin, das bohtá dušše moraš ja iluhis eallin. Sii ovddidit kollektiivva árvvuid, čatnet olbmo šattolašvuhtii ja leat njunuš olbmot báikegotti birgejumis.

Servodaga ravddabeale ássi hástalusat

Issát – govvačeahpi noađđi

Issát lea Heaikka, Ándde ja Máhte-Máhte vilbealli. Son orru *Árbbolaččat* álggus juo servodaga ravddabealde. Son lea earránan ja sus leat guokte nieidda geat orruba eatniska luhtte máddin Suomas. Issát lea mánggaid jagiid orodan duoppe dáppe Girkosiidas ja fárre dađistaga Máhtebáikái, vistái man árbe Hemmos. Son viggá oppa áiggi birget govvadáiddárin, go son lea čeahppi málet. Ii leat Issáhii álo nu álki birget málejeaddjin dien áiggi Sámis, ja sus leat eará ge persovnnalaš váttisvuodát mat dahket ahte sutnje lea váttis beassat albmaláhkai eallimis álgui. Manjimuš vuollekapihttalis guorahalan maid nuppi ravddabeale ássi hástalusaid. Heaikka-Máret Hánša lea duogášpersovdna mii *Árbbolaččat* mitalusas doaibmá sihke kontrástan ja lassin Issáha persovnna hárrái. Sosiálrealisttalaš konteavsttas sáhtta dadjat ahte Heaikka-Máret Hánša ovddasta sin guđet ollásit gahččet olggobeallái sámi servodaga dábálaš árgabeaieallima. Su persovnnas leat intertekstuála čujuhusat muhtin Jovnna-Ánde Vesta servodatberošteaddji artihkkaliidda.

Issát ihtá vuosttas geardde *Árbbolaččat* vuosttas oasi álgogeahčen, go čakčat fitná skihpáriiddisguin Heaikka-vilbeali galledeamen Máhtebáikkis. Lohkki ádde ahte ii leat vuosttas geardde ahte dát joavku čoahkkana Heaikka geahčai, speallat ja juhkat. Vuosttas govvádus sus lea: “Eamit lea guođđán Issáha moanat jagit dassái, ii lean šat veadján eallit suinna ovttas. Issát lea málár, gii sárgu ja mále čáppa govaid” (ÁI, 15). Issáhis lea garra eallin, ii ge birge nu bures. Go lea ruhta, son láigoha orrunsaji gos nu. Go ii leat ruhta, de son golggada skihpáriid fárus ja sii fállet sutnje lanja ja borramušbihtá. Dán oasis geahčan vuos mo Issát duostu hástalusaid ja váttisvuodaid dan vártnuhis dilis go lea ja mo son birge ja hálddaša iežas eallindili. Lean kapihttalis «Čállin ja dáiddár» suokkardallan Heaikka hástalusaid birget čállin sámi báikegottis gos olbmot eai ane su doaimmaid albma bargun. Mo birge dasto Issát govvačeahppin, seammá servodagas ja áigodagas? Áiggun vel giedahallat Issáha oktavuoda báikái ja man dehálaš dákkár oktavuoha lea sutnje.

Go lohkki oahpásmuvvá Issáhiin, son govviduvvo surgadis lági mielde: su gohčodit Lurfe-Issáhin, Issát-ribožin, Málárin ja olbmot šuohkihit manne diekkár buorre almmái áigu iežas duššadit (ÁI, 74). Dát lea stuorra kontrásta Issáha boarráset vielja, Biehtára eallimii. Soai leaba bajásšaddan Máhtebáikkis. Sudnos lei eadni lámis ja son lea áigá juo jápmán. Vieljaid goabbatláganvuoha govviduvvo ná: “Goavis eallinbiras skuvlii

...mun boadán sin maŋis ja joatkkán guhkkelebbui...

Biehtáris, boarráseappos, buori bargoalbmá. Issáhis ii boahtán bargi ii goassige, son ii ádden ahte barggus lea su iežas buressivdnáduš, gii bargá dat birge” (ÁI, 45). Olggobeale muitaleaddji fuomášuhtá lohkki man guovddáš bargu lea olbmo birgemii, go sánit “gii bargá dat birge” muitala oppalaččat barggu árvvu birra sámi servodagas, ja áinnas árbevirolaš rumašbarggus mas oaidná konkrehta bohtosiid, lea stuorra árvu. Dan maid oaidná *Árbbolaččat* muitaleami áiggi mielde. Issáha vieljas Biehtáris lea stuorra dálлу Badjenjárggas, eamit ja mánnáčora. Biehtár lea barggán ja birge guovllu dábálaš ealáhusas. Son lea searalaš, juoga mii árbevirolaš sámi servodagas lea leamaš hui guovddáš iešvuohta almmáiolbmuid dáfus (Eikjok 2007: 111). Go lea searalaš, de čájeha almmái ahte son lea gievra ja birge, ja son máhtá váldit vára bearrašis. Biehtár lea bargoalmmái ja sutnje sáhtá luohhtit, son eallá das mas eana sutnje addá, nu mo olbmot dan guovllus álo leat dahkan. Issáha birra dadjet olbmot manne son ii mana albma bargui, viššá duššiid dádjut (ÁI, 45). Skihpárat gal rábmojit Issáha málendáidduid, mánggas dan dahket, muhto dat ii rehkenasto albma bargun! Issát čađat rahčá iežas hearckes iešdovdduin. Son navdá iežas čeahpes málárin muhto lea seammás eahpesihkar ja oaivvilda ahte earát eai ádde, ja sus ii leat leamaš goassege lihkku. Issáhis leat maiddá rehálaš govvdusat. *Árbbolaččat* vuosttas oasis lea dáhpáhus mas Elle, Lemet-vilbeali nieida ja Ristena viellja Heandarát, váldiba Ristenis ruđa maid Elle addá Issáhii. Elle liiko Issáhii ja gohčoda su čeahcin. Ristenis lea irgi ja bargá buvddas. Elle lea ain mánná ja su mielas dan mađe gal juollu Issáhii, geas ii leat mihkkege (ÁI, 56). Oamedovdu givssida Issáha, son johtá čoakkálmásain ja son diehtá ahte sárdnealbmát navddášedje skealbmavuohtan geavahit earáid ruđaid, ja Issát doalvu ruhtakonvoluhta Ristenii (ÁI, 57). Oamedovdu geahppu ja Issáhis ihtá sympáhtalaš govva maiddá.

Issát joatká juhkamiin ja golgá Girkosiidda geainnuid mielde. Go Erke, juhkan- ja speallanskihpár, heavvana Etnui, de Issát ovttá gaskka heaitá juhkamis (ÁI, 55). Son ii dattege nagot oalát heaitit ja juhkagohtá fas maŋnil go Hemmo eamit Riittä jápmá. Ieš diehtá ahte lea dušše gielis ahte son dan dihte fas juhká, son juhká danne go lea nu okto ja livččii muđui ge fas juhkagohtán (ÁI, 67). Loahpas son celkojuvvo eret láigolanjas, heajos eallima dihte (ÁI, 70). Issáhis leat fuolkkit geat áittardit su ja dan dihte son birge ge, go ii šat nákke alces háhkat orrunsaji. Lemet-vilbealli, gii lea Ándde viellja, orru Girkosiiddas bearrašiinnis. Lemet lea leamaš soađis Issáhiin ja diehtá mii doppe lea dáhpáhuvvan. Son árkkálmastá vilbealis ja fállá sutnje sin geahčen orrot. Issát vuostálastá go Risten guovttos Jyrkiin hállaba Issáhiin ášši birra, vaikko diehtá ahte sus

eai leat vejolašvuodát gávdnat orrunsaji vierroolbmuid luhtte. Son oaivvilda ahte gávdná gal eará sajis ge orrunsaji, ja lasiha: ”– Mu ovddas ii dárbbáš moraštit, mun gal birgen. – Nugo gáttát? geahčastii Jyrki su guvlui” (ÁI, 86). Risten liiko Issáhii ja sudnos lea buorre gaskavuohtha, muhto ii son ge jáhke ahte Issát goassege fidne iežas vistti (ÁI, 129). Jyrki gažaldat báhcá lohkkái ge gažaldahkan. Issáha eallindilli buorrána dađistaga, muhto gažaldat bissu lohkki oaivvis go *Árbbolaččat* vuosttas oasi loahpageahčen Áhkku namuha niegu mii sus leamaš. Ságastallamis Heikkain son ii dáhto mitalit maid son lea niegadan muhto dovddaha ahte buori dat ii sáhte mearkkašit. Áhkku dadjá vel Heikii: “– Lean niegadan juo moddii vehá dohko guvlui, dat ii sáhte eará mearkkašit, muhto Issát-rievus gal manná nugo manná” (ÁI, 224). Dát nanne lohkki sáhkkiivuoda ja dáhtu diehtit mo Issáhiin manná, ja bastá go son ieš birget?

Beassat eallimis álgui

Teavstta logadettiin ihtet guokte dehálaš ášši Issáha eallimis ja su birgemis: gaskavuohtha iežas nieidda guoktái ja friddjavuohtha bargat iežas dáidagiin. Issáha eallima jorggáldat dáhpáhuvvá *Árbbolaččat* vuosttas oasis go oažžu reivve iežas boarráseamos nieiddas, Tytti-Liisus. Son lea 13 jagi ja boarráseamos nieida, oabbá Kristiina lea 10 jagi. Nieidda guovttos háliideaba áhčiska luhtte fitnat. Issáhii lea lossat go ii leat iežas visti, muhto Gutnel, Lemeha eamit, ja sudno nieiddat, ordnejit lanja gos Issáha nieiddat sáhttiba oadđit. Nieidda guovttos orruba Turkkus, eadni Marketta bargá buohcceviesus ja lea boarrásiidossodaga jođiheaddji. Issáha deaivvadeapmi nieiddaiguin, maŋŋil gávccii jagi, lihkestuvvá bures. Issát lea čaevláii ja dovdá iežas áhččii, go son velá báhpa rovvá ge bisseha čájehan dihte iežas nieiddaid, vaikko muđui ii láve háleštit suinna (ÁI, 139). Dál go Issát fas oažžu oktavuoda iežas mánáiguin, de son giksašuvvá vel eanet dan dihte go sus ii leat iežas ruoktu. Son jurddaša ahte nieidda guovttos vuordiba dan ja soai leaba jurddašan fas juovllaide boahtit. Son vuot geardduha ahte sus ii leat goassege leamaš lihkku, jos sus eanet lihkku, de buot livččii ordnašuvvan. Son sivahallá ovddeš eamida, Marketta, go son ii dalle dorjon Issáha nu go eallinguoibmi livččii galgan (ÁI, 134). Dát lea kontrásta dasa mo olggobeale muitaleaddji govvida Issáha vuosttas geardde teavsttas: eamit lea su guođđán go ii šat veadján eallit suinna ovtas. Teavstta álggus Áhkku čuolada Issáha beali ja buktá eará gova su eahpelihkestuvvan náittosdilis go oaivvilda ahte Issát lea čeahppi muhto lei válljen suohpáhis eamida (ÁI, 15). Máhtebáikki kránnjánisu Káisa lea eará oaivilis, son oaidná Issáha juhkkii ja dohkkemeahtun bearraša hoavdan (ÁI, 110). Dán oktavuodas, go Issát jurddaša ahte sus galggašii iežas visti, boahdá ge ovdan

...mun boadán sin maŋis ja joatkkán guhkkelebbui...

mii lea dáhpáhuvván áhči árbbiin. Issát fitná bájkkohavddain hálešteamen ja bájkkohavda jearrá njuolggá gosa Issát lea bidjan iežas árbeoasi. Soai leaba vieljain áhčis árben eatnama ja eará opmodaga. Kontrásta Issáha ja vielja Biehtára gaskkas nannejuvvo vuot: “Issát ii sáhttán šiitit iigo lean árben áhčis seammaláhkai go vielljage, gii elii dál buresbirgejeaddji dálonin Badjenjárggas” (ÁI, 167). Issát lea geassit 56, guokte jagi maŋgil go eamit fárrii máná guoktáin máttás, bargan geaidnobargin. Surgadis bargodilis Issát áigu čájehit masa son bastá. Son lea viššalis bargi, muhto ovtta baráhkás ráhkaduvvo speallanbáiki ja Issát speallá ja vealgáduvvá nu ahte fertte bidjat árbeeatnamiid vekselin. Lemet viggá váruhit vilbeali go oaidná man apmasit dat láhtte, muhto Issát ii guldal. Ovtta giđa ja geasi áiggi Issát speallá, juhká ja vealgáduvvá nu ahte olles árbeoassi lea dál bájkku hálddus. Teavsttas ihtá ironiija go bájkku vuovdá Issáha eatnamiid Geaidnolágádussii čievrváldinsadjin, vealggi máksun. Ieš Issát ii goassege leat duodas jurddašan manne nu lea geavvan, lea go dušše heajos lihkku vai mii (ÁI, 169–171). Issát čájeha álggus ahte son lea searalaš ja doaimmalaš bargi, muhto son ii bastte čájehit veahá ge vuollegašvuoda go buot rahtasa ja son stajida olles árbbi. Maŋgil go Issát geargá geaidnobargin, son veahkeha Ánde-vilbeali huksenbargguin. Son juhká olles juovllaid, boahťa maŋjit bargui ja rábmo ahte buohkat goas nu galget diehtit gii son lea: “[M]un in leat seammalágan go earát dán guoira guovllus, mus lea čehppodat mii váilu earáin, danin olbmot gáđáštit mu” (ÁI, 169). Muitaleaddji njulge Issáha allamielalašvuoda ovdal dán cealkaga juo, go deattuha ahte Issát rábmui iežas, vaikko ii leat go bás gohčostat. Mánja jagi maŋgil, go Issát oroda Lemeha geahčen, son viggá čiehkat iežas ruđahisvuoda ja rábmo man ollu fidne máksun go mále. Vuot lea muitaleaddji olggobeale posišuvnnas cuigemin lohkkái mo dilli duodaid lea: ”Ollu eanet ledje goittot dakkárat geat jurddašedje ahte heaitte juo eret, ale viša, jos duodaid dinet nie bures de manin orut vilbeale lovttas” (ÁI, 167). Dát cealkka lea miellagiddevaš dan dihte go álgá goalmátpersovnnas, preterihhtahámis, čujuheamen dasa mo májggas jurddašit, ja loahppacealkaga muitaleaddji hállá njuolggá Issáhii, njulgestaga cuiggoda su, imperatiivva hámis. Ii leat loahpas ge gažaldatmearka, das go dás ii leat makkár ge gažaldagas sáhka, dušše eahpelihkostuvvan olbmo dilis.

Dán rádjái ii leat hábmejuvvon sympáhtalaš govva Issáhis. Sus váilu vuollegašvuolta, ii ge leat smáđáhkes olmmoš gii máhtta riekta earáiguin servvoštallat, ii goittot iežas báikegotti olbmuiguin. Issát ii láhtte nu mo vurdojuvvo sámi servodagas dan áiggi, man sosiálalaš organisašuvnna iešvuhtii gullá dávggasvuolta, fuolkevuolta ja

verddevuohta. Issát áigu bajidit iežas olmmožin, nu mo son háliida leat, ja viggá čiegadit dan gii son rievtti mielde lea. Boađus lea ahte son stuorástallá ja ráhkada gaskka iežas lagamuččaide. Issát atná árvvus sin geain leat visti, fanas, biila ja nu ain viidáseappot. Son livččii ieš ge allamielalaš ja áinnas gulašii sin searvá, muhto sus ii leat mihkkege mas lea ávnnašlaš árvu (ÁI, 135). Son deattuha ahte áidna maid máhttá, lea málet. Issát lea bargan geaidnobarggus muhto muđui son ii arvva bargat maidege eará go málet, son šaddá ovttá barggu olmmožin. Issát ii ge liiko jos sus jerrojuvvo juhkama birra. Oktii Áhkugáibmi, Biret-Káre, fitná oappás Ristena galledeamen. Son jearrá Issáhis njuolgga manin son juhká. Issát ii vástit dasa, jearrá nieiddas jos son gillá skuvllas dan dihte. Biret-Káre ii loga gillát muhto lohká Heaikka gillát. Ii gáro šat buvddaide go ii háliit Issáha oaidnit. Biret-Káre lohká dán diehtit, vaikko Heaika ieš ii daja maidege. Issát dovda dán cuiggodeapmin, ii ge liiko dasa. Son maid jurddaša ahte Risten ii goassege cuiggodan su vaikko lea ollu gillán su dihte (ÁI, 76). Issát láhtte nu go juo olmmoš su dilis sáhttá go ii gierdda gullat duohtavuođa, ja váldá bahčagit nieidda sániid. Risten ge viimmát duostá dadjat ahte Issát bilida iežas ja Issát sus ge behtohallá ja bealušta iežas, su ii sáhte oktage beahttit: “Lean oaidnán ollu, dovddan eallima buorebut go dii oktiibuot” (ÁI, 76). Risten de seđohallá, gal son vuoššá káfe, ii galgga Issát šat dan smiehttat. Risten máhttá Issáhiin birgehaddat, vai bisuhit buori gaskavuođa. Issát lea rašes dilis ja sus lea hearkkes iešdovdu, dalle ii leat buorre gierdat earáid cuiggodemiid ja neavvumiid, vaikko man buorredáhtolaččat ležžet.

Govva mii dás ráhkaduvvo Issáhis ii ollásit govvit su. Son lea olmmoš gii jurddaša ollu, mii dán máilmmis duođaid mearkkaša juoidá, ja son oaidná iežas vártnuhis dili (ÁI, 105–106). Son liikká ii gávnnat mo son buorebut galgá birget eallimis ja lea váttis árvvoštallat maid son rievtti mielde jurddaša go lohkki ii beasa čiekŋudit su jurdagiidda. Ii leat buorre diehtit manne Issát lea nu mo lea. Lohkki ii ge dieđe olus maidege Issáha mánnávuođa birra, earret dan ahte son bajásšaddá Máhtebáikkis geafes dilis ja ahte su eadni lei lámis. Son lea gánda go soahti buollá ja gohččojuvvo easkka loahppasoahái. De boahotá cealkka mii muitala lohkkái ollu das mii lea merken Issáha: “Muhto ii dihtto Issát, das leat nu ollu skihpárat” (ÁI, 40). Ii dađi eanet čilgejuvvo maid dát máksá muhto dát doaibmá lohkkái seaktin. Issát sivahallá Marketta go lea guođđán su. Sus ii leat goassige lihku ja dat lea sivva manin son lea dakkár dilis go lea. Goalmmátpersovdna-muitaleaddji kommentere dása ahte Issat ii dovddas ahte son lea juo biedŋanan olmmoš leamaš go deaivvai Marketta. Geažiduvvo ahte sus leat bávččas muittut soađis, maid

...mun boadán sin manis ja joatkkán guhkkelebbui...

diehtá dušše Lemet-vilbealli guovllu olbmuin (ÁI, 134). *Árbbolaččat* nuppi oasis bohtá ovdan manne soahti lea nu garrasit merken hearkkes albmá: Issát ii ide soahtevéhki danne go ballu lei gievrrat go dáhttu. Dát merke su heahpatsteampaliin mas son ii leat goassege beassan ollásit eret (ÁII, 95). Dál šaddá eanet áddehahti lohkkái manne Issáhis lea nu heajos iešdovdu ja manne geassáda sihke fulkkiid ja lohkki dárkomis. Heahpat lea dovdu mii muhtimin lea dehálaš jos olmmoš dárbbáša njulget láhttema, muhto lea maddái dovdu mii dárpmehuhtá olbmo miela nu ahte dat ii leat nu gierdil ja nanus go ferte duostut eallima hástalusaid.

Dáiddár, báiki ja birgen

Issát geahččala leat persovdna gii lea rehálaš. Son lea dasa lassin eahpesihkar ja gáibida ollu alddis (vrd. ÁI, 57; ÁI, 88; ÁII, 179). Son háliidivččii bargat dego eará olbmot muhto deattuha ahte áidna maid son máhtá, lea málet: “Muhto ii oktage váldde su duođas Girkosiiddas, ii Issát leat bargi, Issát lea málár” (ÁI, 45). Paradoksa su dili dáfus lea justa ahte olbmot oidnet su čehppodaga muhto eai oainne dan bargun mas sáhtá eallit. Issáha perspektiiva muittuha ollu mo Heaika oaidná iežas dili *Árbbolaččat* vuosttas oasi álgogeahčen, go lea viggamin muoraid čuohppat dálvvi várás: “Fuomáša ahte dálvvi muorat leat garra barggu duohken, son ii leat mihkkege muorračuohppiid, muhto lea riešádan eará bargguid várás” (ÁI, 14). Heaika geahččala leat searalaš ja ieš birget dállobargguiguin, nu mo eará ge Máhtebáikki albmát. Son ge vásiha ahte siidaguoimmit eai ádde maid son áigu dainna čállinbargguin. Oktii go Heaika fitná galledeamen kránnjái Máhte-Máhte ja su eamida Sire, de son eaddu go fuomáša ahte soai eaba ádde mas lea sáhka go son muitala iežas čállinbarggu birra. Olggobeale muitaleaddji duođašta Heaikka dovdu, go kránnjái perspektiivvas bohtá ovdan ahte soai oaidniba su barggu jallas fidnun. Issáha sáhttiba vel áddet, go “[...] dat lei goittot muhtumin doalahan iežas láibegeažes gieda čehppodagainis” (ÁI, 74). Govva lea konkrehta buvttadus olbmo barggus, vaikko ii dohkke albma bargun jámma málet. Issát lea nuoramus Máhtebáikki vilbeliin, son gean searvvis Heaika loaktá buoremusat vaikko son rievtti mielde ii dovdda Issáha nu bures. Dáiddárat han dovddadit gaskaneaset. Nu go Heaika ge deattuha man dehálaš su čállinbarggu lea, seammá dahká Issát málenbarggu hárrái, easkka dasto bohtet eará áššit (ÁI, 119). Dákkár oainnu govvida Aimo Aikio (2010: 157) go árbevirolaš servodagas sápmelaš diđii mo lei su čehppodatviidodat ja dan vuodul son välljii iežas milloseamos barggu. Iešgovva vulggii das ahte son diđii masa son lei heivvoleamos. *Árbbolaččat*-ráiddus Issát geahččala bargat dan maid son máhtá, son viggá eallit

govvadáiddárin ovdal go dát šaddá Sámis eanet dábálaš ja dohkkehuvvon birgenláhki. Issát lea dasa lassin viehka okto ja ferte rahčat dáiddára oktonas gičču ovdagáttuiguin ja iežas dárpmehisvuodain. Risten oaidná erohusa gaskal Heaikka ja Issáha ná: “Muhto Heaikka ii juga, diekko son goittot lea ollu lihkolut go Issát” (ÁI, 78). Jugešvuohta lea ge dat mii *Árbbolaččat* álggus eanemus govvida Issáha. Issát nákke liikká jorggihit buoret geainnu guvlui. Son jurddaša ollu iežas nieidda guoktá ja dan ahte sus ii leat iežas visti. Son oaidná Lemeha lovtta orrunsadjin muhto ii albma ruoktun (ÁI, 167). *Árbbolaččat* vuosttas oasi loahpageahčen Issát viimmát nákke heaitigoahit juhkamis. Mañimuš juhkanvuoru son ii duššat buot ruđa, nu go ovdal. Muitaleaddji kommentere ge ahte dát lea čielga mearka das ahte Issát lea nuppástuvvagohtán (ÁI, 228). Issáha ovdáneamis boahťá mearkkašahtti jorggáldat go son mearrida fárret Lemet gáce luhtte. Son áigu hukset iežas eallinvuođu ja gávdat alces juogalágan beasi. Son muitala mearrádušas dálu olbmuid ja daguha ge alces: “Ja mañimuš juhkanbadji lei dušše nannen sus dan áddejumi ahte vulgojuvvot galggai, dat lei jos ii áidna vejolašvuohta, de vuosttas lávki olbmo árvosaš eallimii” (ÁI, 229). Passiivahápmi “vulgojuvvot” muitala lohkkái ge ahte dál de lea Issát duođaid mearridan rievdadit dábiidis. Passiivahápmi nanne sániid “árvosaš eallimii”, go Issát ferte leat nanus go áigu buoridit dakkár vártnuhis eallima go sus lea, vai šattašii baicce “árvosaš”.

Árbbolaččat vuosttas oasi loahpageahčen deaivvada lohkki Issáhiin boares hirsabarttas, eatnodearpmi alde lahka Girkosiidna. Mañnelis teavsttas boahťá ovdan ahte Issát lea oastán dan báikki. Lean ovdalis giedahallan mo Čearddalašvuohta, báiki ja ruovttuiduvvan ihtet *Árbbolaččat* juonas, sihke váldopersovvna Heaikka ja eará persovvnaid hárrái. Vuodđun dása lea Willian Bevisa essaya “Native American Novels: Homing In” (1987), mas son guorahallá njealje davviamerihká álgoálbmotčáli teakstadooji. Geardduhasttán dás oanehaččat maid kapihttalis «Čearddalašvuohta, báiki ja ruovttuiduvvan» lean čilgen mo Bevis guorahallá váldopersovvnaid ovdáneami ja dan maid gohčoda “homing plots”: Čearddalašvuohta lea teavsttain guovddáš elemeanta, ja Bevisa mielde dat sisttisoallá golbma guovddáš oasi: vuosttas lea ahte olmmoš, ovttaskas olmmožin, ollašuvvá duššefal dalle go leat oktavuodát earáide, nubbi lea ahte galgá árvvus atnit vássánaiggi ja goalmát lea báiki, dan oktavuodas ahte báiki lea ruoktu (Bevis 1987: 587–592). *Árbbolaččat* lea kollektiivva románaráiddu mas sáhtta guorahallat sihke váldopersovvna ja oalgepersovvnaid ovdáneami, go mánggas sis ovddastit guovddáš beliid muitalusas. Issát lea dakkár persovvna geas lea erenoamáš rolla

...mun boadán sin maŋis ja joatkkán guhkkelebbui...

Árbbolaččat muitalusas. Issát lea guovddáš persovdna gii jurddaša ja láhte earaláhkai go eará persovnnat. Son lea ovddabealde áiggis ja rahčá sihke persovnnalaš dásis, ovttaskas olmmožin ja báikegotti norpmaid ja vuordámušaid ektui. Joatkkán dál guorahallama dáinna lágiin ahte geahčadan vuos Issáha oktavuoda báikái ja dasto mo son ovdána ovttaskas olmmožin báikegottis gos son orru.

Issát lea fárren Máhtebáikkis máŋga jagi áigi, maŋgil go áhčči jápmá. “Issát fárrii Girkosiidii, gos gáttii gávdnot buoret eallinvejolašvuodaid go Máhtebáikkis, mas eai lean báhcán gallege čáppa muittu nuorra albmái” (ÁI, 45). Vearba “gáttii” geažida lohkkái ahte Issáhis eai dáidde nu buorit vejolašvuodát Girkosiidas ge, juoga maid eanas govvádusat sus dán rádjái leat čájehan. Govva nuppástuvvá maŋgil go hirsabartii fárra. Doppe Issát oažžugoahdá fas ruovttudovdu, juoga mii sus ii leat leamaš Lemet-vilbeali lovttas. Bartta lea ceggen Heargenjár-Lásse eatnodearpmi ala mannan čuohtejagi loahpageahčen. Muhtin Reaŋga-Ovllá lea doppe das maŋgil ásan muhto son lea jápmán ja barta lea leamaš guorus máŋga jagi, viđaloginjealji rájes. Barta govviduvvo lohkkái ná: “Dát ii livčče dohkken šat gallásii orrunsadjin, erenoamážit Girkosiidas ledje hárrjána buoret ássandillái (ÁI, 241). Govvadás lea stuorra kontrásta dasa makkár dovdu Issáhis lea alddis: guovtti siiddus mas Issáha odđa ruoktu govviduvvo oažžu lohkki áibbas eará gova Issáha dilis, dan ektui mo su eallin dán rádjái lea leamaš: “Issát lei juo bures ruovttuiduvvan visožii. Rándahis ceaggájedje moadde soahtu mearkan ahte dálus orui vuot olmmoš (ÁI, 241). Risten guovttos leaba buktán veahá lihtiid iežaska geahčen, máŋggas leat juo fitnan su galledeamen. Dál olbmot fitnet su luhte, su ruovttus! Issát ii ge beroš das ahte visti ii leat buot ođđaseamos. Heandarát, Birgget guoktá gánda, fitná galledeamen Issáha. Son lea behtton, ja Issát ádde dan. De Issát jearrá: “– Jugatgo káfe, mus lea nisoláibi?” (ÁI, 241). Go Issát sáhtá guossohit nisoláibbi, de dat nanne su ruovttudovdu. Boares barta lea su ruoktu, doppe son stáđásmuvvá, juoga mii teavsttas lea kontrástan dasa mo son dán rádjái lea dárpmehuvvan. Guossohit nisoláibbi čájeha ahte dát almmái sávvá guossi bures boahdin ealli ruktui, vaikko ii leačča ba ieš ge daid láibon. Issáha iežas jurdagat govvidit ge dán: “Sohkar suddá njálmmis ja nisoláibesmáhkka bajida millii oadjebas jurdagiid. Dát lea mu ruoktu, son jurddašii, go gulai mo dolla šloavai uvnas ja šogui lieggasa goalša vistái” (ÁI, 242). Vuosttas cealkaga friija gaskkalaš muitaleapmi buktá lohkkái gova das mo sohkar ja nisoláibesmáhkka čatnasit Issáha dovduide, ja buktet buriid muittuid. Nuppi cealkaga gaskkalaš muitaleamis boahdá ovdan Issáha perspektiiva mii nanne su buori dovdu. Issáha jurdagat govvidit mo

son dovdá iežas buresbirgejeaddjin go son sáhtá guossohit olbmo iežas ruovttus. Nisoláibi symbolisere dábálaččat nissonolbmo oadjebasvuoda ja lieggasa. Málestapmi gullá ge Issáha hárve čáppa muittuide mat leat báhcán Máhte báikkis, go son bures muitá mo eadni márfui sávzzamárffiid (ÁI, 214). Dolla uvnas ligge sihke sielu ja rupmaša ja nanne oadjebasvuoda gova. Issáhis ihtá beanta sympáhtalaš govva. Sus lea iežas ruoktu gos beassá málet ja bargat maid dáhttu, ja dehálaš vuordámušat Issáha eallimis leat ollašuvvan. Son lea gávdnan iežas birgengoanstta.

Áhkku fitná muhtin beaivvi Nillá mielde Issáha geahččamin ja Issát doapmala káfe ordnet. Liegga stohpu lea motiiva mii geardduhuvvo guktii dán botta go Áhkku lea su geahčen: “Nillá čohkkášii guhkitge liegga stobus, muhto fertii vuoddjájat gillái veahki dihte [...]”. “Issát ja Áhkku hálešteigga dan botta liegga stobus” (ÁI, 246). Son ii ge leat áidna oktonas almmái *Árbbolaččat*-ráiddus gii oaidná árvvu das go guossuha nisoláibekáfe. Liegga stobus Issát ihtá eanet smáđáhkes ja sosiála olmmožin, ja eanet servvolažžan earáid ja iežas eallimis. Dát govva lea kontrásta dasa mo Issát lea láhtten dán rádjái, ovdamearkka dihte go son váiban ja guoiran golgá Girkosiidda geainnuid mielde, illá ba beassá káffestohpu: “Son geahččá olbmo čalbmái, mun lean rehálaš olmmoš, mun in dárbbas heahpanaddat, moddje váddásit ja jearrá: mo hurgá?” (ÁI, 74). Issát lean maiddái dovdan ahte buohkain earáin lea buorre dilli, sii náitalit, huksejit dáluid ja son lea agálaš golgolaš dán máilmmis. Buorrebeaivvi oahppásat leat mealgat muhto ustibat unnán. Dál go lea heaitán juhkamis ja orru iežas visttis, de son oaidná geat leat su ustibat. Son beassá roahkka bovdet olbmuid iežas geahčái. Sutnje lea dehálaš dovdat iežas dáluisidín, dasa lea čadnon árvu ja stáhtus. Sus lea ovddasvástáduš, ferte dinet vai beassá máksit biepmu ja eará maid dárbbasa, ja gii dan dahká, “[...] dáluisitba dieđusge” (ÁI, 242). Go Áhkku guovttos Nilláin fitnaba galledeamen, de lea dáluisit gii ráhkkanišgohtá guossi guoktái káfe vuoššat (ÁI, 246). Soahut mat ceaggájit rándahis čájehit ahte dát ii leat guorus stohpu. Issáhii dahká buori go son buđalda iežas barttas, doallá ortnega ja lea searalaš dego eará almmáiolbmot ge. Son, guhte lea goas nu háliidan fárret guhkás go eallin lea leamaš lossat, ii leat bastán dan dahkat (vrd. ÁI, 45). Issát čájeha ahte máhtá doaibmat dáluisidín, ii ge beroš šat nu ollu materiálalaš valljivuođas. Dehálaš oassi Issáha eallimis lea ahte sus lea iežas visti gos lea bargoráfi ja beassá málet goas sutnje heive. Son liiko eanemusat ijaid gohcit ja málet, ja son beassá dál bargat ii ge dárbbas ballat ahte vuorjá earáid. Son ieš deattuha man dehálaš ruoktu lea bargui, dahje nuppeláhkai, ja manne son dábálaččat ii háliit báhcit earáid lusa ija orrut. Elle, Lemeha nieida, jearrá Issáhis ii go son

...mun boadán sin maŋis ja joatkkán guhkkelebbui...

báze idjii, maŋŋil go lea dáhtton Issáha ristáhččin bárdnásis: “– Mu ruoktu lea doppe gos mu bargu lea, dajai govvačeahppi [...]” (ÁII, 201). Go Elle dáhttu Issáha ristáhččin, dat čájeha ahte earát ge atnet su árvvus, son ii leat áibbas okto. Maŋimuš teakstabihtta oasis mii govvida Issáha ođđa ruovttu, muitala man divrras dát báiki lea šaddan Issáhii, go son ijaid mále: “Čuovga báitá guhkás sevdnjes máilbmái. Jos gii nu dál johtimin Eanu alde, de oainnášii ahte Issát lea ruovttus” (ÁI, 242). Boares barta lea šaddan ravddabeali ássái ruoktun mii čuovggada Issáha eallima ja buktá boahhteáiggi doaivaga. Issát, gii dán rádjái lea ceavzán vilbealis dihte, birge dál ieš.

Issát ii geahča šat nu ollu vássánáigái go vássánáigi sisttisoallá muđuid ollu bávččas ja heahpadis muittuid. Son áigu baicce beassat ovddos guvlui. Bevis guorahallá essayas dan maid gohčoda “homing plots”, mo váldopersovnnat davviamerihká vilges čálliid čáppagirjjálašvuoda juonain, oppa áiggi guđđet ruovttuideaset gávdnan dihte buoret eallima guhkkin eret ruovttubáikkis. Bevis čilge (1987: 581), čálii St. Jean de Crevecoeur mielde, ahte Amerihká vilges olbmo vuohki guođđit ruovttu ii mearkkaš dušše báikki guođđit, son guođđa maidái vássánáiggi, árvvuid, vanhemiid ja “dološ áigge stivregotti”. Vássánáigi ovddasta eallima ja áiggiid mat eai speadjalastte Issáha dáhtuid ja viggamušaid dáiddárin. Son oaidná ge iežas earálágánin go guovllu eará olbmot, nu mo dá čilge oktii go Risten guovttos Jyrkiin fitnaba govvadáiddára gallemin: “In leat čadnojuvvon áiggiide nugo dábálaš olbmot, áddebeahttigo?” (ÁII, 37). Issát geardduha teavsttas dan ahte earát eai ádde muhto ii boađe čielgasit ovdan mii lea, maid earát eai ádde. Filosofa Gadameris lea vuogas govvádus das mo dáidda doaibmá, go čilge mo filosofa Dilthey oaidná ahte mearkkašupmi gullá eallindilálašvuodaide ja mo dát boahťa ovdan dáidagis: Dáidda lea erenoamáš reaidu eallinádejumis danne go dáidagis eallin ilbmá čieŋalvuodain masa ii olát ii dárkumiin, ii ge reflekšuvnnain ii ge teoriiain (Gadamer 2010: 271). *Árbbolaččat* muitalusas Issáhii dáidda gullá ge eallima čieŋalis beliide, ii ge son máhte čilget dan earáide. Issát nanne iežas ravddabeale sajádaga, dán háve positiivlaš lági mielde. Su identitehta ii leat čadnon čeardda oktasaš muittuide seammaláhkai go ovdamearkka dihte Heaikka identitehta lea. Issát ohcá ođđa geainnuid. Issát ii leat váldopersovdna gii vuolga ruovttubáikkis stuorramáilbmái, ohcan dihte buoret eallinvuorbbi ja dasto boahťa ruovttoluotta go ii lihkostuva, nu mo Heaikka govviduvvo. Issát dáhttu bargat friddja dáiddárin, juoga mii eanet govvida ođđa áiggi eallima go áiggi mas Issát eallá *Árbbolaččat* muitalusas.

Issáha prošeavtta dáfus ihtá muhtinlágan “guođđin”-juotna. Son guođđá Máhte báikki muhto ii mana guhkás eret ruovttubáikkis. Son ii beasa. Issát gávdná liikká iežas báikki gos gávdná sieluráfi ja gos beassá ráfis bargat dáidagiin. Friddjavuohtha bargat iežas dáidagiin, mii lea Issáha nubbi dehálaš ášši eallimis su nieidda guoktá lassin, eaktuda dan ahte son maddái lea friddja báikki dáfus. Son dárbbáša gaskka eará olbmuid go lea bargamin. Dalle son dárbbáša beaivet oadđit go ijaid mále, ii ge beasa albmáláhkai bargat ii ge vuoijastit jos jámma lea olbmuid siste. Issát dárbbáša ovttaskas olmmožin fleksibilitihta, mii Bevisa mielde govvida davviamerihká vilges olbmuid čáppagirjjálašvuoda váldopersovnnaid. Issát dárbbáša geassádit olmuin eret, vai gávdná inspirašuvnna ja bargomovtta málet. Issát govvida ge persovdnan ahte eai buohkat árbevirolaš sámi (álgoálbmot) servodagas leat kollektivisttat, geat buoremusat birgejit ovttas iežas joavkku olmuiguin. Ánde Somby muitala ovttá ságastallamis ahte birgehaddan lea sámi servodagas leamaš čadnojuvvon kollektiivii, sámegillii leat individuealla-sátnái čadnojuvvon negatiivva konnotašuvnnat, olmmoš lea iešlágan jos lea individuealla (Somby 2007). Dákkár ágga ii gávdno eksplisihta *Árbbolaččat* muitalusas, muhto buot ángiruššan Máhte báikki olbmuid beales oážžut Issáha fas sin lusa, gežida dasa mo Somby čilge birgehaddama. Vuohki mo giliolbmot badjelgehččet Issáha iežas dáhtuid, nanne dán ákka. *Árbbolaččat* teavstta paradoksa lea ahte Issáhis mannagoahthá buorebut go mánggas earáin šaddá losit dilli. Birgget guovttos Ánddiin gillába go Heandarát ii beroš dálloalalus, Birgget dovdá iežas okto máilmmis, Heaika skurvvaaga duollet dálle go rahčá čállimiin, Hemmo boarásmuvvá ja nuonddahallá, seammá Áhkku ge, Máhte-Máhtes lea lossa dili ođđa áiggi nuppástuvvamiid gežil, ii ge Heandarát, nuorra olmmoš, áibbas dieđe mo galgá dán eallima eallit (gč. ovdamearkka dihte ÁII, 83, 87).

Issát duođaid ii čuovo earáid rávnnji. Son lea velá gávdnan čovdosa dasa mo galgá beassat oaidnit iežas nieiddaid heahpanattakeahhtá. Ovdal go fárre bartii, de lea váttisvuohthan ahte sus ii leat iežas visti. Maŋgil go dohko fárre, de soai áiguba áhčiska luhtte fitnat muhto Issát jurddaša ahte soai eaba ádde bartta árvvu (ÁI, 266). Čoavddus lea ahte Issát fitná sudno galledeamen Turkkus, juoga mii lihkostuvvá bures. Teavsttas ge ihtá ilolaš govvádus sus, dialogain Risteniin ja Jyrkiin:

Mii heđiid mus dás? Málen, murren, ealašan hearrán. [...] Issát lei hui duhtavaš eallimii aiddo dál. Nieiddaguovttos eaba lean vajáldahtán su ja leigga njulgestaga čeavlái sus, go muitaleigga iežaska skihpáriidda, gii lei diet amas olmmoš sudno fárus. (ÁII, 36)

...mun boadán sin maŋis ja joatkkán guhkkelebbui...

Dán sitáhtas namuhuvvojit Issáha divraseamos oasis eallimis: málen ja nieidda guovttos. Goalmmátpersovdna-muitaleaddji duođašta Issáha jurdagiid mat ihtet mun-muitaleaddji posišuvnnas vuosttas cealkagiin; sus lea hearrá dilli. Issáhis lea buorre sivva illudit go su čehppodat lea beaggán viidát ge. Dát govviduvvo teakstadooji geažideaddji humoristtalaš stiillain: “Muhtun dávval lei vahágis čuoheán Avvila gaskaskuvlla sárgunoahpaheaddji čalbmái, gii lei liikostan dasa ja háliidii oaidnit lasi seamma govvačeahpi dujiid” (ÁII, 37). Issáha duojit dasto dohkkehuvvojit Roavvenjárgii muhtin dáiddačájáhussii. Doppe maiddá su sámeduogáš deattuhuvvo ja Issát rámiduvvo sámenoaidin mii bidjá ivnniid eallit (ÁII, 37). Issát viimmát dovdá ahte son lea gávdnan iežas vuogi málet ja lea áddegoahtán eallima (ÁII, 46). Issát ahtanušša ja ovddida iežas máhtuid ja dáidduid dáiddárin. Son gávdnagoahtá iežas saji servodagas, son, guhte guhká lea eallán ravddabealde. Son birge ruđalaččat ollu buorebut go lea guhká dál eallán čorgadit ja beaggigoahtá guovllu olggobealde, dál dáiddárin dáiddáriid searvvis, ii dušše eksotalaš deavddan (ÁII, 78). Issát ii leat šat Lurfe-Issát, Issát-riboš, son lea govvačeahppi. Dát govviduvvo symbolalaččat go soai Heikkain leaba čoakkalmasain Máhte báikkis muhtin geasi. Issát geahččá roahkka olbmuid guvlui ja čohkkeda vuosttas beaŋkaráđđii Nillá ja Máhte báldii. Heaika gis čohkkeda maŋimuš ráđđii, gos son beassá čuovvut mielde mii dáhpáhuvvá. Issáha čáppa lávlunjietna gullo buot eará jienaid bajábealde (ÁII, 82). Nuppi vilbeali vuollegaš luondu šaddá kontrástan nuppi vilbeali áiddo liđdon iešdovdui, mii sihke oidno ja gullo, buohkaid ovddabealde ja bajábealde. Issáha ruovttubáikki guođđinprošeakta orru muhtin muddui lihkestuvvamin. Su eai vuorjja dál vássánaiggi eahpelihkostuvvamat ja váivves vásáhusat. Issát dovdá dattege ahte son lea okto. Son ohcala iežas nieiddaid go lea fitnan sudno galledeamen. Son gullá maiddá daidda moatti olbmuide geat leat áŋgirit leamaš mielde doarjumin guovllu vuosttas sámesearvvi. Issát ohcala searvvi maŋŋil go dat heaittihuvvo, dan dovddasta go Ándde-Márgget, ovddeš jođiheaddji, fitná su galledeamen (ÁII, 46). Son oaidná oktavuođa gaskal málára eallima ja oktovuođa maid son muhtimin dovdá: “Muhto dat gii bidjá jápma báhpára eallit lea oktovuhtii dubmehallan, son geahččalii roahkasmahttit iežas, dat lea dárkilit välljejuvnon joavku, mii bastá dasa” (ÁII, 38). Vaikko mo dal Issát oaidná ášši, son eallá servodagas ja áiggis goas kollektiivva vuoigŋa ain lea nanus. Bevis čállá davviamerihká indiánaid eallima birra, nu mo dat ihtá teakstadojuin maid son lea guorahallan: “That an individual exists is not contested, and Native American life and novels present all the variety of personality expected in our species; but the individual alone has no meaning” (Bevis

1987: 590). Paula Gunn Allen, Laguna pueblo čálii, deattuha mo davviamerihká indiána girjjálašvuodas govviduvvo makkár surgadis vuorbbi ožžot persovnnat geat leat válljen eallit oktonassan:

But the Indian ethos is neither individualistic nor conflict-centered, and the unifying structures that make the oral tradition coherent are less a matter of character, time, and setting than the coherence of common understanding derived from the ritual tradition that members of a tribal unit share. [...] This concentration on the negative effect of individuality forms a major theme in the oral literatures of all tribes. In past as in present narratives, even socially encouraged experiences of isolation end with the isolate's reconnection with the community. (Allen 1990: 6)

Dát dávista sámi luhteárbevieru kollektiivva vuoiŋŋa ge, olmmoš árvvoštallojuvvo iežas olbmui, ja dat lea mielde identifiseremin su gullevašvuoda báikegoddái. *Árbbolaččat* mitalusas ii boađe Issáha bealis goassege ovdan dáhttu fárret ruovttoluotta Máhtebáikái. Sus lea viimmat buorre dilli ja lea duđavaš ođđa, oktonas eallimii.

“Don gulat midjiide”

Maŋŋil go Issát lea bures sajáiduvvan boares bartii, dáhpáhuvvá nubbi mearkkašahtti jorggáldat su ovdáneamis: Hemmo árbejuohkinčoahkkin. Issáhis ii leat miella dohko, Heaika ferte hálahit su vai boahtá (ÁII, 53). Čoahkkimis lea maid Issáha viellja Biehtár, ii ge son leat fitnan Máhtebáikkis moattenuppelot jahkái vaikko orru kránnjágilis Badjenjárggas. Vieljaš guoktás sáhttet goappá ge sivat manne soai eaba gáro fitnat šaddanbáikkis, muhto sudno oktavuodas orru doallamin deaivása Heaikka fuomášupmi *Árbbolaččat* vuosttas oasi álggus: “Máhtebáikkis juogo bissojuvvo dahje doppe vulgojuvvo agibeaivái eret” (ÁI, 22). Biehtáris lea liikká áibbas eará eallin go Issáhis, son lea buresbirgejeddji dálon, eamit ja mánát. Árbejuogu lean giedahallan «Heaika árbbolažžan»-kapihttalis. Heaika jurddaša ahte visti galgá Issáhii. Nu mo čilge Birggehii: “– Issátis ii leat iežas visti, mis buohkain earáin lea” (ÁII, 55). Biehtár ge nanne dán go dadjá buorre jurddan, go Issáhis ii leat ruoktu, beassá son Máhtebáikki fulkkiid lusa. Dát geardduhuvvo go Biehtára eamit Måret-Ingá dadjá eará nissoniidda dialogas maŋŋil go Hemmo lea jápmán: “Biehtár láve lohkat ahte son ieš gal birge, deháleamos ahte Issátge beassá álgui” (ÁII, 116). Fuolkkit vigget hábmet Issáha saji sogalažžan iežaset govvi. Sii definerejit mii lea eaktun vai Issát ge beassá álgui, ja beassat buori árbevistái, lahka iežas fulkkiid, lea sin mielas rivttes lávki. Issát viggá njulget ášši go sus han lea visti mainna lea leamaš ollu bargu vel, muhto ii oktage viša guldalit. Issát ii ge gáro biehttalit váldimis Hemmo vistti ja nu ášši loahpahuvo. Issáha “vuolgin” friddjavuhtii ja iešbirgejupmái ii

...mun boadán sin manis ja joatkkán guhkkelebbui...

bistte šat guhká. Son dohkkeha dan vuollánemiin: “Son livččii fas máhccan dohko gos lei vuolgáŋge, báhtareapmi olggos friddjavuhtii lei surgadit eahpelihkostuvvan” (ÁII, 57). Dát cealkka buktá miellagiddevaš perspektiivvaid lohkkái: Goalmmátpersovdna-muitaleaddji ovddasta Issáha iežas perspektiivva das mo son dovdá “bággejuvvon” fárret šaddanbáikái ja fulkkiid lusa. Muitaleaddji posišuvdna ja sánit “surgadit eahpelihkostuvvan” čujuhit vel viidáseappot mitalusa dáhpáhusaide, guhkit go Issát ieš ge oaidná. Dat lea geahčastat ovddos guvlui. Lohkki oažžu dakkár dovddu ahte dát sáhtta leat ironalaš kommentára muitaleaddji bealis, dahje sáhtta čujuhit dasa ahte dát árbevistehommá ii mearkaš buori. Cealkka dávista Áhku niegu *Árbbolaččat* vuosttas oasis. Issáha dáhttu orrut okto, ráfis, ii galgga lihkostuvvat. Vaikko Issát ieš dáhttu mearridit gos su ruoktu galgá leat, de fuolkkit dovdet kollektiivva ovddasvástádusa su buorredilálašvuoda hárrái. Eai vuhtto makkár ge bahás dovddut fulkkiid áigumuša duohen, muhto Máhte báikki olbmot dán oktavuodas liikká čájehit kollektiivva dorvvolašvuoda bahá beali: kollektiiva láhtte paternalisttalaččat Issáha vuostá, ii ge divtte su joatkit geainnu man ieš lea válljen. Sii eai luohte Issáha searalašvuhtii ja birgendáidduide. Jos son lea doppe sin lahka, sii sáhttet doarjut ja veahkehit su, nu mo sin mielas ferte dahkkojuvvot. *Árbbolaččat*-ráiddus oaidná, nuppeláhkai go mo Bevis ja Allen govvideaba davviamerihká indiána girjjálašvuoda, ahte Issáha guođđinprošeakta, gávdnan dihte ráfi ja birgejumi, doaibmá dalle go son viimmat gávdná iežas eallinvuogi ja geainnu.

Issát ii dáidde *Árbbolaččat*-ráiddu sánjár, ii ge váldopersovdna, muhto nu mo ollu eará *Árbbolaččat* oalgepersovnnat, son ovddasta nana iešheanalaš jiena. Issát gáhtagoahat ahte lea lohpidan váldit Hemmo vistti go dát jápmá. Son lea ruovttuiduvvan boares bartii ja vuordá baluin jápmasága. Hemmo visti šaddagoahat noadđin mii áitá su buorre dili. Son oaidná das dan buori ahte nieidda guovttos sáhttiba fas fitnat su galledeamen, go Hemmo visttis lea vel sierra latnja gos sáhttiba oadđit. Issát eallá čorgadit ja beaggigoahat govvačeahppin velá guovllu olggobealde. Muhtimat guovllus leat vel gáđaštišgoahat su buorránan eallindási (ÁII, 75–79). Issát čájeha ahte oktonas eallin Eatnogáttis doaibmá sutnje. Son ii álo leat nu lihkolaš iežas barttas muhto son lea ieš válljen ná eallit. Son doallá dálu čorgadin, bivdá váras guoli, mále ja guossoha guossi mii duollet dálle guivása. Oktovuodadovdu ii leat mihkkege ođas sus, ii ge boađe das ahte son orru okto barttas. Issáha sáhtta dulkot persovdnan mii *Árbbolaččat* mitalusa konteavsttas lea veahá iešlágan, muhto son dattege ii sealgga mannat joavkku dáhtu vuostá. Dán oktavuodas

sáhtta maid jearrat: mii lea lihkostuvvat? Lea go lihkostuvvat šaddat málárin, ja dovddus Sámi olggobealde, vai lea go, nu mo ollu álgoálbmogiid jurddašeamis, máhttit heivehaddat iežas ja bures sajáiduvvat iežas báikegoddái? Luohteárbevierus lea kollektiivva vuoigŋa guovddážiis. Birgen lea čadnojuvvon persovnnaid gaskavuodáide báikegoddedássái ja iešguđet olbmo sadjái das. Jace Weaver (1997: 161) govvida davviamerihká álgoálbmotgirjjálašvuoda hárrái ahte joavkogullelašvuotta lea dat mii ovddasta álgoálbmogiid identitehta: “I have contended that Native literatures are, ultimately, quests for community”. Guođán dán gažaldaga vástikeahtta iežan beales dán vuoru, dan sáhtta iešguđet lohkki ieš ávvoštallat logadettiin *Árbbolaččat* muitalusa.

Hemmo visti symbolalaččat čatná Issáha Máhte báikái ja báikegoddái, dego luohteárbevierus leat eará olbmot geat leat defineren olbmo servodahkii gullevažžan go bidjá geasa nu luođi. Issát oažžu fulkkiidis iežas vistti, juoga mii de čatná su fas Máhte báikái. Ášši lea dušše nu ahte Issát spiehkasta kollektiivva dábis, son ii láhtte nu mo sii: Issát áigu ieš defineret iežas saji servodagas ja čájeha ahte son ge birge, vaikko su máŋga jagi heajos dilli dagaha ahte fuolkkit eahpidit su välljemiid. Okta gii rievdata oaivila Issáha hárrái lea Ánde, gii muhtin beaivvi finiha vilbealis galledeamen. Issát ballá Ánde buktit jápmasága muhto Ánde áigu beare fitnat Issáha geahččamin. Dialoga sudno gaskkas govvida dán: “– Ovdalgo lea menddo maŋŋit, dajai Ánde. Issáhis ealáskii doaivva ja son vurddii ahte vilbealle joatkašii. Dan du vistti vulgen geahččat. Ovdalgo Hemmo jápmá? – Naa. Ovdalgo Hemmo jápmá ja fárret fas Máhte báikái, vástidii Ánde rehálaččat” (ÁII, 110). Issát sáhtta bosihit, ii dárbaš vuos fárret barttas. Ánde gis fuomáša ahte Issáha barta lea hui čábbát ordnejuvvon ja lea gusto olbmo ruoktu, ii dušše mii beare visttiid. Ánde ádde manne Issát nu illá fárra Máhte báikái ja son oaidná man unnán son rievtti mielde dovda vilbealis (ÁII, 110). Ánde ovddasta dás báikegotti mearridanválddi Issáha badjel, dego sii, fuolkkit, buoremusat dihtet mo galgá hálldašit Issáha birgema. Teakstaoassi čájeha seammás oasi Ánde persovna ovdáneamis, ja man unnán Máhte báikki olbmot beroštit Issáha luhtte fitnamis. Dušše nuorra gánddat, Heandarát ja Máhte-Máhte gánda Viljo, láveba guovllastit su luhtte. Árbejuohkinčoahkkimis Heaika ja earát ge čájehit badjelgeahččanvuoda go navdet ahte Issáhis ii leat visti, ii leat ruoktu, ja ii oktage beroš Issáhis jearrat mo su mielas ášši lea.

...mun boadán sin manis ja joatkkán guhkkelebbui...

Báhtareaddji máhccá ruovttoluotta

Go Issát loahpa loahpas oažžu jápmasága, de dat sakka sehkke su eallima. Teavsttas govviduvvojit ruossalasvuodát mat čájehit Issáha lossa miela go son dál guođđá bartta. Jyrki, gii buktá jápmasága ja veahkeha Issáha doalvulit tinggaid Máhtebáikái, lohka suddun ahte Issát dál fárra, go šaddá guhkit su luhtte fitnat. Issát ieš dadjá ahte ii galgga menddo sakka čatnat iežas ovttá sadjái, ii ge son sáhte guođdit árbeviesu guorusin (ÁII, 114). Issáha jurdagiid siste leat áibbas eará dovddut: son oaidná mo lasttat dál govččašit šilju ja barta luoskkadivččii go dáluisit ii leat šat ieš báikki alde (ÁII, 114). Lohkki oaidná man čadnon Issát lea iežas visttáži, iežas báikái. Son ii gáro sániiguin čilget dán iežas fulkkiide, muhto daguid bokte ja mo son doallá báikki ortnega mielde, livččii vejolaš fulkkiide maid fuobmát dán, nu mo Ándde bokte govviduvvo go son fitná galledeamen. Dattege Issát čohkke málenbiargasiid ja eará mávssolaš dávviriid ja guođđá iežas ruovttu ja máhccá fas šaddanbáikái, iežas dáhtu vuostá. Kollektiivva dáhttu lea ollašuvvan, báhtareaddji lea bohtán ruovttoluotta. Bevis čilge ahte eanas davviamerihká álgoálbmotgirjjálašvuoda románain sáŋgár bohtá ruoktut (Bevis 1987: 585). Dán oktavuodas oainnán erohusa das ahte bohtit ruovttoluotta ja bohtit ruoktut. *Ruovttoluotta – ruoktut* šaddá teavsttas doabapárra mii govvida Issáha ruossalaš dovdduid Máhtebáikái. «Čearddalašvuotta, báiki ja ruovttuiduvvan»-kapihttalis čujuhan dasa mo Bevis čilge čearddalašvuoda goalmát guovddáš oasi: báiki. Davviamerihká álgoálbmotčáli románain váldopersovdna loahpa loahpas dájvja fas bohtá ruovttoluotta reserváhtii: “[W]here as well as when he began. [...] the reservation is not just a place where people are stuck; it is *the* home” (Bevis 1987: 592) Bevisa guorahallamiid mielde son oaidná ahte sáŋgár bohtá ruoktut ja viimmat ge gávdná iežas identitehta. Issáhii ruovttoluotta ja ruoktut leat dán oktavuodas guokte goabbatlágan ášši: ruovttoluotta bohtit máksá ahte son lea dál gitta báikkis, man son lei áigon guođdit. Máhtebáiki lea báiki gos Issáhis leat ollu heajos muittut garra mánnávuodas, váivves soađeáiggis ja biedganán náittosdilis. Ruoktut lea sutnje bohtit boares bartii, man son ieš lea oastán ja ordnen alces ruoktun. Máhtebáiki ovddasta ruovttoluotta, ii ge ruoktut. Issát orru dál cohkkon Máhtebáikái, dego gahččan roggái mas ii beasa fas bajás. Hemmo árbevisti doaibmá gullelašvuodagilkorin mii čatná Issáha báikegoddái ja fulkkiide. Fuolkenissoniid mielas Issáhis lea lihkku go son oažžu dakkár vistti, dál son ge beassá álgui, nu mo Sire dá kommentere seammá beaivvi go Issát bohtá Máhtebáikái: “– Dál beassá, dát lea buorre visti, ii gallásisge leat dakkár lihkku go Issátis, dajai Sire” (ÁII, 116). Lihkku orru juoga

mii mihtiduvvo materiálalaš ávdnasiid mielde, das oaidná mo olmmoš lihkostuvvá. Áhkus lea maid kommentára mii teavsttas dego bákkus čatná Issáha ruovttoluotta boahtima Máhte báikái. Go gullá ahte Hemmo veadjá hejot, de son muitala Heikii ahte son lea álo diehtán ahte Issát fárra fas Máhte báikái. Son mieđiha gal dasto ahte lea ollu dan dihte go Issát árbe Hemmo vistti (ÁII, 87–88). Issáha áigumušat ovttaskas olmmožin eai soaba báikegotti áigumušaide.

Issáha gullevašvuohta fulkkiide lea muđui govviduvvon sohkanamahusa bokte, go Lemeha nieida Elle čilge oabbásis gii lea čállán Issáhii reivve dalle go Issát vuosttas geardde oážžu reivve iežas nieiddain: lea Tytti-Liisu, Issát-čezzi nieida, gii lea čállán reivve (ÁI, 117). “Issát-ceazi” sohkanamahus čatná su Lemet-vilbeali bearrašii ja Máhte báikki kollektiivii ja das lea rievtti mielde positiivva mearkkašupmi. Issáha sohka gullevašvuohta nannejuvvo ge dalle go Lemeha nieida Elle ii dohkket eará go su ristáhččin iežas bárdnái (ÁII, 200–201). Issáhii šaddá dát gullevašvuohta váddáseappot ja váddáseappot, go son ii máhte bidjat iežas rájaid ovttaskas olmmožin kollektiivva siskabealde. Issáhis lea dakkár luondu ahte son ii loavtte gáržžes báikkis, ii ge doppe gos olbmot leat menddo lahka ja hehtejit su bargoráfi, ii ge doppe gos vuoiŋŋalaš biras lea menddo gárži. Dássedeaddu gaskal olbmo ovttaskas ovdáneami ja kollektiivavuoda rihkkovuvvo. Aimo Aikio (2010: 56) čilge olbmo vuogáiduvvama ja birgema hárrái sámi servodagas ahte indiviida ja servodatlašvuohta eai leat rievtti mielde vuostálagaid: “Olbmuid bajásgeassinoaidnu lei ahte ovttaskas olbmo persovnnalaš ovdáneapmi servodateallima guvlui lea sihke indiviida ja kollektiivva ovdáneapmi”. *Árbbolaččat*-ráiddus oaidná lohki ahte Issáhii lea váttis vuosttaldit fulkkiid válldi. Sus lea heahpatsteampal leamaš guhká juo, álggus soađiáiggi ja dasto go eamit su guođđá, nu mo govviduvvo lohkkái Issáha bokte: “[L]ei stuora heahpat dalá máilmmis eambo guđđojuvvot okto” (ÁII, 95). Fuolkkit váldet vára sus muhto Issát muhtin muddui massá iešmearrideami, son dego vealgáduvvá iežas fulkkiide. Sii han ellet dološ siidavuogádaga mielde ja áigot dušše fuolahit headálačča. Máhte báikki kollektiivva vuoiŋŋa ráddje su olmmožin ja dáiddárin, juoga mii maiddái ihtigohtá su dáidagis. Justa dan áiggi go Issat jurddaša ahte son lea áddegohtán eallima, lea son málen gova man Ándde-Márgget beassá oaidnit. Son ádde ahte lea govva Máhte báikkis ja jurddaša iežainis: “Govva lei su mielas nu gáppus oaidnit, duot jápma báiki ii sáhtán gal leat Máhte báiki” (ÁII, 46). Issáha jurdagat čájehit ahte son geahččala dál sirdit dávvaliidda čiekŋaleamos dovdduidis

...mun boadán sin maŋis ja joatkkán guhkkelebbui...

ja jurdagiiddis. Son ii mále šat poastakoartagovaid, dan váras leat govvenapparáhtat (ÁII, 46). Issát ii sáhte govvidit heajos muittuid ja lossa eallima ilolaš ja ealás ivnniiguin.

Boares barta olles eallin

Symbolalaččat Issáha eallin nohkagohtá Hemmo hávdádusbeaivvi. Guovddáš elemeanta dán oktavuodas lea justa Issáha gullelašvuhta boares bartii ja dan báikái. Juo káfestallamis hávdádeami maŋná bohtá muhtin jábálaš dálolaš gii fállá Issáhii oastit bartta. Son jurddaša dan alces guolástanstohpun (ÁII, 120). Issát eaddu, ii ge mieđa dálolažžii dan vuovdit ja láhttesta dasto Niillái: “– Dat Girkosiidda visti ii biddjojuvvo geasage nu guhká go mun lean eallimin” (ÁII, 121). Boares barta ja dan mearkkašupmi šaddá govvan das mo Issáha dilli gululdaga vearrána maŋnil go son dan guođdá ja fárre Máhte báikái. Lea stuorra kontrásta das mo fuolkkit, earret Ánde, ja earát árvvoštallet bartta árvvu ja mo Issát ieš dan oaidná. Fuolkkit ja earát oidnet bartta dušše boares mieskan vistin mii rievtti mielde ii dohkke olbmui ruoktun, ja earát gis oidnet báikki ruđalaš árvvu, ovdamearkka dihte turistafitnodaga oktavuodas. Lea juo čielggas lohkkái man mávssolaš barta lea Issáhii, dat geardduhuvvo teavsttas, eanemus Issáha jurdagiid ja perspektiivva bokte. Barta lea su friddjabáiki, su ruoktu ja su bargosadji. Dát oaidnu nannejuvvo maiddái fulkkiid fuomášumiin go sii láhttestit man čorgat doppe lea. Dat han lea gusto muhtima ruoktu, muhto sii eai fihtte oaidnit man mávssolaš dat lea. Barta lea seammá mieskan ja heajos ortnegis go Issát ovdal go son dan oastá. Mánŋa jahkái ii leat oktage das beroštan ii ge doallan das ortnega. Nu lea buorre muddui Issáha iežas eallin ge leamaš. Go Issát de divvugohtá ja sajáiduvvá bartii, son stuorra fuolalašvuodain dikšu sihke bartta ja iežas ja hábme ruovttu su iežas dárbbuid ja dáhtu mielde. Barttas Issát gávdná maid iežas eallinrytma masa čáhkeha sihke sosiálalaš eallima ja bargoáiggi: go orru eatnogáttis, de geasset fitnet sus ollu guossit, dalle Issát ii bálle bargat muhto son divššoda baicce sosiálalaš gaskavuodaid. Skápma de mále (ÁII, 78). Barta lea báikkis gosa fuolkkit ja oahppásat goaikkehít guossin, ii ge Issát leat šat nu okto vaikko son orru doppe okto. Son dovdá doppe vuoiŋŋalaš ráfi ja ovdána olmmožin. Issát lea mánŋga jagi orron fulkkiid buorredáhtolašvuodas ja vuogáiduvvan iežas earáid ruovttus. Barttas son lea ieš dáluisit. Guođdit bartta lea seammá go massit oasi iežas sielus. Issát ieš ge oaidná ahte bartta árvvu ii sáhte ruđain mihtidit (ÁII, 121). Dat govviduvvo buot buoremus Issáha iežas jurdagiin: “Ođđa eallin lei álgán dalle, go lei háhkan alcesis vuosttas albma ruovttu, man oamastanvuogitvuoda muhtumat ledje dál bidjan eahpádusa vuollái” (ÁII, 200). Dát cealkka dávista Issáha dovduid Hemmo hávdádeami maŋná: “Boares bartta

massin gottii váimmu” (ÁII, 121). Fárren Máhteáikái ráfehuhtta dárkilis govvačeahpi rahčamušaid beassat eallimis álgui.

Hávdádeami maŋŋá joatká Máhteáikki árgabeaivi. Issát viggá muhtin láhkai vuogáiduvvat Máhteáikki eallimii, ovdamearkka dihte gullo son ge duollet dälle murremin, nu mo vurdojuvvo almmáiolbmos ja dáluisidis. Son lea dattege guhká eallán olggobealde guovllu dábálaš bargoeallima rytma. Issát lea olmmoš gii ii náke nu bures málet go giđđa lahkona, son šaddá dalle nu mášoheapme ja son oaidná ieš ahte dát gáidada su guovllu olbmuid eallimis. Su buoremus bargoáigi, málema dáfus, lea skábma. Dalle son gohcá ijaid ja mále, ja oadđá beaivet. Issát lea, nu mo máŋggas earát *Árbbolaččat* mitalusas, ovddasmani gii lea ovddabealde iežas áiggi, jos jurddaša sámi servodaga historjjálaš ovdáneami. Issát dán oktavuođas ovddasta dáiddáriid vuollegis stáhtusa ja gáržžes vejolašvuodaid sámi servodagas. Earát, nu mo Heaika-vilbealli ja gielddaalmmái Nillá, nákeba buorebut vuogáiduvvat ođđa áiggi servodahkii, vaikko hállu gal livččii ovddidit persovnnalaš attáldagaid eará guvlui. Issát viggá oahpásmuvvat giláži ja olmuide dalle álggus, vai riegádivčče málenfáttát. Son fitná dávjá Heaikka vilbeliin hálešteamen ja sudnos leat ollu oktasaš jurdagat. Áidna geainna Issát dattege oažžu buori gaskavuoda, lea Birgget. Leaba soai geat eanemusat gillába maŋŋil go Hemmo jápmá, soai dovddadeaba vuoŋŋalaččat, nu mo vuohkkasit govviduvvo teavsttas: “Dáde mielde go golggahuvvon gatnjaliin sáhtii lohkat, de buot eanemus dát earránanboddu lei čuohcán Birggehii ja Issáhii, geat dovddaiga goabbáge iežaska láhkai, man earálágan eallin livččii Hemmo jápmima maŋŋá” (ÁII, 119). Birgget ovddasta *Árbbolaččat* mitalusas oadjebasvuoda, nu mo su boarráset nieida Risten ge. Ovdal go Issát fárra Máhteáikái lea Risten áidna geasa Issát luohtta (ÁI, 167). Sutnje son muhtimin arvá mitalit váivviidis. Ristenis lea seammá nana nissonrolla go Birggehii ge. Birgget lea ge dat guhte beroštumiin jearrá Issáha málema birra ja sutnje Issát dadjá ahte muhtumat rádjet suinniid ja muhtumat dovdamušaid, go son čilge mo son ohcá vuogas málenfáttáid (ÁII, 123). Jovvna-Ánde Vest (2006a) čilge ovttá Birggeha rollain lea doaibmat Issáha vuoŋŋalaš eadnin. Issát, gean eadni jápmá go son lea nuorra, gávdná Birggehii eadni/skihpár-figuvrra, son lea muhtin guhte ii cuiggot ii ge dubme su. Dan sadjái go viggat hábmet Issáha iežas govvi, Birgget baicce geahččala oahpásmuvvat sutnje. Birgget fuolaha su nu mo Áhkku ge lea dahkan, muhto Issáha ja Birggeha gaskavuodta lea eanet guovttebealat; Issát gamus dovdá Birggeha váivviid ja oktavuođa, ja lea sutnje stuorra doarjja go boahpteáiggi eahpesihkarvuodta šaddá lossat. Issáhii

...mun boađán sin maŋis ja joatkkán guhkkelebbui...

Birgget ge viimmat sáhtta geahppudit miela. Lea Issát gii Birggehis mále gova man birra čálán kapihttalis «Boahtteáigi lea čuovgat, muhto... ». Govas oaidná mo Issát máhtta govvidit Birggeha váivviid dalle go eallin lea sutnje buot losimus. Birgget fitná velá Issáha mielde Turkkus, gallemin Issáha nieiddaid. Mátki lea sudnuide guktuide mávssolaš gaska árgabeaivvi lossa dillái, muhto ruovttudilli ii buorrán dan dihte.

Issát ii loavtte áiggi Máhtebáikkis, son jámma finada boares bartta luhtte, čorgemin ja geahččamin iežas ovddeš ruovttu. Muhtin báberfitnodaga hearrá viggá oastit sus báikki. Gielddahearrát leat sihkkarat ahte go ruhtarikkis boahat, de gal vuovdá. Fitnodathoavda lea viehka sihkkar ahte manná bures hálahit eaiggáda vuovdit sidjiide: “Ruđa mun gal gáttán suge doahhtalit, mii leat njunuš báberfitnodat Davviriikkain, áddetgo?” (ÁII, 199). Maŋŋil go máŋga tiimmu lea čohkkán Máhtebáikkis, hálahan dihte Issáha, hoavda ferte máhccat máttás eahpelihkostuvvan hándaliin. Ironiija dás čájeha báberfitnodaga badjelgeahččanvuoda báikki olbmuid ektui. Dáhpáhusa sáhtta maid lohkat cuiggodeapmin turistafitnodagaid ja kapitalisma leavvamii Davvisámi guovlluide. Issáha mearrádus dasto nanne dan ahte su báikki ja ruovttu árvvu ii sáhte ruđain mihtidit. Issát šlundu go oaidná makkár dilis lea su oahpes eallinbiras. Olbmot lávejit dolastallat Eatnogáttis, bartta olggobealde, ja barta unnit ja unnit orru olbmo ruoktun. Lemetvilbealli čájeha ahte son ádde veahá bartta árvvu. Lemeha eamit Gutnel imaštallá manin ba Issát ii dušše bija dan visteráiskku gildii. Lemet de láhttesta ahte Issát ii leat ordnen dan gaikkodan dihte muhto orrunsadjin (ÁII, 148). Muđui olbmot eai oainne das dan immateriálalaš árvvu. Hirsabarta, nu mo soahpá mu dulkomii, šaddá metaforan mii govvida Issáha ovdáneami dan áiggi go son beassá doppe orrut. Go Issát dan oastá ii leat barta buorre ortnegis. Dáluisit dahká das ruovttu ja doallá dálu dassáži go fárra Máhtebáikki árbevistái. Go dáluisit ii leat šat báikki dikšumin, de barta luoskkaga ja mieská, seammá dáluisit ge, dassáži go dat dušše olbmuid muittus ain báhcá muhtima ruoktun.

Siste viehká seavdnjat

Loahpas sihke lohkki ja fuolkkit fuomášit man vártnuhis dilis Issát lea ja ahte sus leat duođalaš psyhkalaš váttisvuodát. Juo dan maŋŋá go fárrre Máhte báikái, geavaha govvačeahppi eará ivnniid go dábálaččat láve. Nillá oaidná govain šerres ivnniid muhto Issáha siste lea viehka seavdnjat (ÁII, 127). Máhte báikkis ii leat oktage vánhen dahje vuoras olmmoš gii váikkuha Issáha eallimii positiivvalaččat ja váikkuha juona mearrádussii, nu mo Bevis čilge davviamerihká indiána románain dáhpáhuvat. Issát lea eanet individualista go joavkoolmmoš. Ovdamunni man son oaidná Hemmo visttiin, ahte nieidda guovttos sáhttiba su galledit doppe, jorggiha váttisvuohtan go son jurddaša ahte gávpotnieiddat eaba loavtte Máhte báikkis (ÁII, 152). Vaikko nieidda guovttos oaidniba giláža ávdinvuoda, soai eaba láitte áhčiideaskka dan dihte. Soai fitnaba baicce kránnjáid galledeamen jos láittastuvvaba áhči searvvis. Issáhii lea unohas go nieidda guovttos fitnaba earáid luhtte ja jávkaba guhká. Son jurddaša ahte dál son lea massigoahhtimin nieidda guoktá maiddái, go eaba leat su luhtte olles áiggi. Go olbmos leat psyhkalaš váttisvuodát, son dávjá joraha áššiid nu ahte dat mo nu gusket sutnje ja su iežas eallimii. Teavsttas deattuhuvvo ge ahte Issát ii máhte guoimmuhit nuorra olbmo miellagiddevaš ságaiguin, ii ge son oainne dan ieš (ÁII, 157). Issát veahá muittuha *Eallin bihtát* (Vest 1992b) románá váldopersovna Peter. Peter bajásšaddá áhčiin gii lea juhkki, ja su dihte son mánnávuoda rájes juo dovda hirbmat heahpada sihke áhčis, iežas persovna, iežas ruovttubáikki ja iežas álbmoga hárrái. Ollesolmmožin son fárrre muhtin kránnjáriikka stuorragávpogii. Doppe son ferte oahppat ođđa giela, son viggá háhkat alces ođđa eallima, son njulgestaga áigu hávkadit ja guođdit buot mii gullá su vássánaigái ja hábmet iežas áibbas ođđa persovdnan. Son neaktá ge áibbas eará persovdnan, náitala riggá nieiddain geas leat iežas hávit ja oažžu suinna guokte máná. Petera iešbiehttaleapmi ja egoisma šaddet olles bearrašii roassun, erenoamáš ollu gillá su bárdni. Peter eallá iluhis ja surgadis eallima. Son geahččala buot fámuidisguin gáidadit váivves mánnávuoda vásáhusaid ja dovdduid, muhto dat álohii leat das givssideamen su. Peter ii oainne goassege mo son ferte buoridit iežas siskkáldas dili, vai šattašii oppalohkái buoret eallin sus. Loahpas Peter guođdá bearraša ja duššada iežas olmmožin.

Issát maid viggá guođdit áiggi mii lei, guođdit buot váivves vásáhusaid ja dovdduid. *Árbbolaččat-ráiddus* Issáha bearaš bieđgana muhto son ii duššat olles su bearraša iežas váivves diliin. Son lea hui čeavlái iežas nieiddaid dihte muhto váibbada muhtimin sudno. Issát bidjá iežas oaffarollii go ieš ii máhte hálldašit dábálaš sosiála gaskavuodaid, nu mo

...mun boadán sin maŋis ja joatkkán guhkkelebbui...

dán dáhpáhusas, go nieiddat leaba fitnan Nillá gallemin ja Issát lea vuordán sudno eahketbotta: “Issát lea behtton. Ná das álo geavai loahpas. Gievrrabut bohtet ja boibmot buoremus bihtáid. Manin lei ná? Mii lei dat fápmu, mii bijai olbmuid láhttet nie suinna?” (ÁII, 158). Kristiina ja Tytti-Liisu dasto jearahišgoahtiba váttis gažaldagaid, Issáha dili birra, jos son láittastuvvá okto ja ahte sii eai leat goassege orron ovttas. Issát viggá garvit váttis gažadeami, namuha baicce ahte áiggošii ordnet liegga čázi ja elrávnnji vissui. Muitaleaddji lea garas go čilge ahte nieidda guoktái dahká ovtta mo viessu lea: “Issát lea čalmmeheapme, go áigu boares vistti ordnemiin jorgalit áiggi jođu maŋasguvlui, son láhtte dávjá aivve nugo ii galggašii” (ÁII, 158–159). Dát lea teakstadásis garra duopmu. Issát sivahallá earáid go su eallin šaddá váttis ja duvdá iežas váttisvuodaid earáid ala. Son ii čájjet giitevašvuoda geasa ge daid háviid go eallin manná buoret guvlui. Seammás, ii oktage eará go son ieš sáhte buoridit iežas dili. Issát čájeha veahá ieš-guorahallama go son fárrema maŋŋá árvoštallá ahte galggašii arvat dadjat ahte son ii váldde Hemmo viesu. Son jurddaša: “Mus lea álo váilon roahkkatvuolta dalle go duodaid livččii dárbbasuvvon” (ÁII, 129). Go Lemeha nieida Elle bivdá Issáha ristáhččin bárdnásis, de álggus biehttala, son guhte ii leat máhttán váldit várá iežas mánáin ge. Son miehtá dattege dasa, go Elle ii fuola eará (ÁII, 200–201). Issát liikká ii bastte ollásit váldit ovddasvástádusa iežas buori eallima ovddideamis.

Dáiddársielut dovddadit

Issáha máilbmi gáržžiduvvo dađistaga dasa ahte leat dušše málen ja nieidda guovttos mat addet su eallimii sisdoalu (ÁII, 209). Dađi mielde go Kristiina ja Tytti-Liisu šaddaba ollesolmmožin, de soai eaba šat astta nu dávjá Sápmaí, áhčiska luhtte fitnat. Issát váldá dán lossadin, son ádde ahte nieiddat stuorruba ja ferteba iežaska eallima eallit, muhto dovdá seammás ahte son lea massán iežas nieiddaid. Son ii oainne ahte dát lea lunddolaš oassi eallimis, mánát sturrot ja šaddet iešbirgejeaddjin. Heaika lea okta dain guhte oaidná ja ádde vilbealis dili álggu rájes juo. Son oaidná ahte vilbealli ii ruovttuiduva Máhte báikái ja álggus son viggá dadjat ahte gal son hárvána (ÁII, 121). Heaika oainnat jurddaša Issáha alcces suohppunskihpárin muhto Issát ii beroš das. Heaika dattege ádde várra buorebut go gii ge eará Issáha dili, soai dovddadeaba vuoŋŋalaččat. Heaika liikká ii veaje veahkehit, sus lea doarváí ieš vuogáiduvvat ja birget eallimis ja Máhte báikkis. Heaika lea boarráseappot go Issát go soahti buollá, soahti ii ge leat merken su heahpatdovdduin. Son lea baicce ánsu ožžon soaldáhin. Soai leaba liikká guktot guhká eallán servodaga ravddabealde. Ii goappás ge leat máhttu mii gullá dalááiggi sámi giláža árbemáhttu.

Sudnos lea máhttu mii čujuha áigái mii lea boahtimin. Heaikkas leat čállindáiddut ja lea gávdnan mo son sáhtá birget čállin. Sus lea dasa lassin lihku, árbe veahá ruđa ja oahppá birget heajos ruhtadiliin. Issáhis leat gis málenattáldagat ja lea guhká rahčan birget dáiddárin. Son maid árbe veahá ruđa nuorra almmájin muhto ii máhte hálldašit árbbis go speallá ja stajida dan eret.

Birgen dihte smávva servodagas, Heaika álggu rájes vállje eará geainnu go Issát, go son čiekŋuda Máhte báikki ja guovllu historjái ja eallimii, ja geahččala háhkat árbemáhtu mii su mielas gullá sutnje. Heaika čállá beaivegirjijis 20.6.1971, 02.15 miellagiddevaš fuomášumi: “Gal Máhte báikkisge sáhtá málet, vaikko ieš orru gal vehá eahpideamen. Diet lea dušše ballu. Oahpes biras ja olbmot bosádit Issáhii ođđa málensearaid ja son dievasmahtá dávvaliidásis dán báikkis daid beliid, maid ieš in čáhkadan dalle dan dutkamuššii” (ÁII, 122). Heaika jurddaša Issáha birget seammá lági mielde go son ieš, jos geavaha dáidaga verráhin searvat báikegotti eallimii. Máksá dan ahte son oaidná Issáha dáidduid ovttaskas olmmožin buorren báikegoddái ja ahte dat lea vuohki integreret Issáha báikegoddelahtun. Heaika vuordá, nu go eará siidaguommit ge, ahte Issát vuogáiduvvá fas oahpes birrasii. Issáhis lea eará oaidnu; “Čeazi viesus lea njuolgggo bálggis dáhpáhusaide, mat leat merken oppa su eallima” (ÁII, 129). Issát jurddaša balu maid son lea vásihan. Son oaivvilda ahte earáin leat maiddái balut mat leat sin merken, muhto sii máhttet buorebut čiehkát ja hálldašit daid (ÁII, 129). Issát ii háliit čatnat iežas dáidaga Máhte báikái, son dárbbáša leat friddja. Son ii sáhte vuogáiduvvat Máhte báikki eallimii nu mo fuolkkit sus vurdet. Dat mii lea eará Máhte báikki ássiide oahpis, lea sutnje vieris. Skábma lea sutnje dorvu. Giđđa, mii muđui ealáskahtá jaskes giláža, mášohuhtá su miela (ÁIII, 73). Siidaguommit barget beaivet, son gohcá ja bargá ijaid. Geaidnohusenbarggut, mat galget buktit ođđa áiggi ovdáneami doaresbeale giláži, muosehuhtet dáiddára go ii bálle beaivet oadđit. Issát ii leat dan dihte muhtin gii geahččá maŋos, dološ dábiide ja árbemáhtui, son geahččá ovddos guvlui. Sus lea eará máilmmioaidnu ja eará eallinláhki ja dát ruossalasvuohta loaktá su návccaid go son álo dovdá ahte earát eai ádde su dili ja barggu. Orrut Máhte báikkis čatná Issáha vássánáigái, man son lea geahččalan guođđit. Báhtareamis datte ii leat ávki jos ii birgehatta vássánáiggi dáhpáhusaid váikkuhusaiguin.

Árbbolaččat nuppi oasi loahpas Heaika vuohtá ahte Issát lea váibagoahtán, son lea nohkkogoahtán málenfáttáin (ÁII, 253). Málenbargu ii leat nu mo eará bargu, earát eai ádde ja dan son geardduha mángii teavsttas. Heaika dovdasta ahte son ii ge dáidde

...mun boadán sin maŋis ja joatkkán guhkkelebbui...

áddet, muhto rávve Issáha murrestallat rándahis vai jurdagat čilget (ÁII, 256). Olgoáibmu dahká buori váiban govvačeahppái muhto su dilli dađistaga vearrána. Áidna persovdna geasa Issát čatná buriid čanastagaid, lea Birgget. Gaskavuodas Birggehii ii leat Issát headju, son lea baicce doarjja ja jedđehussan kránnjánissonii go sus lea lossa eallindilli. Ustitvuolta Issáhiin viiddida árbevirolaš dálueamida Birggeha eallinerspektiivvaid. Birggehii gilvojuvvo muhtin áigái jurdda ahte eallimis sáhtášii eará sisdoallu go Máhtebáikki dálueamidin ge. Birgget lea muhtin gii dárbbáša Issáha ja son vuorrástuvvá go Issát álgá apmasit hállat. Lossa áiggis Birgget jurddaša ahte Issát lea áidna olmmoš gii ádde nuppi (ÁIII, 13). Dialoga Birggeha ja Issáha gaskkas čájeha Issáha eahpesihkkarvuoda:

– Lihkus dát mu málenhommát eai leat dálkkiid duohken. Mun gal málen. Lei dal bieggá dahje borga. Ii mihkkige sáhte mu bissetit, jáhkatgo? – Dat han lea buorre ahte olbmos lea bargomiella. – Sihkkarit joatkan gitta loahpa rádjái. – Donhan gal várra. – Gáddet ahte mun dál váibban ja heittan. – Na mii du heittitivčče. – Ii mihkkige, mu ii bisset ii mihkkige. – Boađe sisa káfe juhkat, besse háleštit! (ÁIII, 13)

Leat guokte ságastallama doaibmamin oktanaga: Birgget guhte háliida gullat ahte buot lea nu go láve, Issát lea son gii ádde ja jedđe su go son dárbbáša doarjaga. Son ii gula, dahje ii dáhto oaidnit, ahte Issáhis lea lossa dilli. Jurddaša ahte Issát lea dušše veahá váiban. Issát gis viggá mitalit ahte eallin ii leat sutnje ge nu álki, son lea eahpesihkkar iežas dili hárrái ja háliida Birggehii gullat ahte buot lea ortnegis. Guktuid eahpesihkkarvuolta ihtá dán dialogas.

Sámi servodaga vuoittáhallit

Nuppi *Árbbolaččat* ravddabeale persovvna lossa dilli govviduvvo duogášpersovvna Heikka-Máret Hánssa vártnuhis dilis. Artihkkalis «Myhta eamiálbmogiid lagaš oktiigullelašvuodas goaridišgoahtán sámeálbmoga ovdáneami!» cuiggoda Jovvna-Ánde Vest dálá sámi servodaga. Su mielas sámi politihkkárat beroštit eanet riikkaidgaskasaš álgoálbmotbarggus, eai ge fuolat doarvái bures sámiid geat báhcet stuorraservodaga olggobeallái go eai birge nu bures ođđa áiggi boahtima dihte. Son jearrá lea go eamiálbmogiid gávnnadeamis leamaš ávki. Son oaivvilda ahte álggus gal leamaš ávki midjiide sámiide, identitehta duddjojeaddjin (Vest 2002b: 176). Dasto lea su mielas álgoálbmotáššiid liiggálaš vuoruheapmi ludden sámeservodaga ja son juohká roavvásit sámiid njealje sadjái: Vuosttas jovkui gullet sii geat leat beassan bures sisa sápmelašvuhtii ja leat ángirit mielde organisašuvnnain ja servviin. Nuppi jovkui gullet dat sámit geat dihtet iežaset sápmelažžan, geat sámástit danin go leat dása hárvánan mánnávuodá rájes muhto eai baljo beroš sámi áššiin. Goalmmát jovkui gis gullet boarrásat geat ellet boares hárvánumiset mielde beivviideaset lohppii, iežaset eallinfilosofiijain. Njealját jovkui gullet sii geat leat gahččan dahje gahččamin ollásit servodaga olggobeallái (ibid: 181). Jovvna-Ánde Vest čállá maid nuppi artihkkalis mo sámeservodat juohkásišgoahtá vuotiide ja vuoittáhalliide (Vest 2012). Heikka-Máret Hánssa gullá njealját joavkku vuoittáhalliid jovkui. Dát ráhkada intertekstuála oktavuodá Vesta servodatberošteaddji teavsttaid ja fikšuvdnateavstta gaskkas. Heikka-Máret Hánssa lea duogášpersovvna geas teavsttas lea dehálaš rolla. Son lea juhkki, sus ii leat iežas visti, ja son lea govva das mo sáhtta geavvat olbmui gii ii fidne coavcci eallimis ii ge birge nuppástusaiguin mat dáhpáhuvvet servodagas. Girjjálašvuodá dutki Åsebrit Sundquist (2012: 209) čállá mo kultuvra speadjalastojuvvo fikšuvdnateavsttas. Son lea guorahallan mo davviamerihká ja sámi čálliid fikšuvdnapersovvnaid govvádusat leat vilges olbmuid ja dáža čálliid govvadásaid ektui. Sundquist gávnnaha ahte lea viehka jáhkehahti ahte mađi buoret fikšuvdnačálli dovda kultuvrra ja álbmoga, dađi unnit stereotiippa govvadásaid son ráhkada iežas teakstadiin. *Árbbolaččat* mitalusas oaidná ge mo Heikka-Máret Hánssi leat addon stereotiippa govvadásat, muhto son ovddasta tiippa geas lea vásedin rolla mitalusas. Heikka-Máret Hánssa ihtá vuosttas geardde teavsttas go fitná gárremin hoteallas, gos son dan vuodđudeami rájes lea juhkan iežas váivvážin (ÁII, 60–61). Go Eatnogátti geaidnobarggut álggahuvvojit 1970-logu álgogeahčen, de Heikka-Máret Hánssa lea fidnen barggu koahkaguokta ja baráhkaid čorgejeaddji

...mun boadán sin manis ja joatkkán guhkkelebbui...

gohčostahkan. Gárredettiin buđehiid, Heaikka-Máret Hánssa muittaša iežas mánnávuoda: “Ruoktu lei geafi, muhto ii mánnávuoda lihkoheapmenge sáhtán dadjat. Lei eadni ja áhčči ja ráhkisvuolta dan mađe go dat dalá dilis lei vejolaš, seammalágan mánnávuodat gávdnojedje mánga earáge eatnogáttis” (ÁII, 182). Muitaleaddji olggobeale posišuvdna fas doaibmá čálli Jovvna-Ándde jietnan mii čujuha su servodatberošteaddji artihkkaliidda ja sámi servodahkii, viiddit dási perspektiivvas.²⁴ Vaikko Heaikka-Máret Hánssa ihtá teavsttas viehka coages persovdnan, de su eallin doaibmá motiivan čujuhan dihte duodalaš tematihkkii: sámiid váttis dilli, jos leat gártan olggobeallái servodaga dábálaš doaimmaid. Mánnávuoda čilgejumis deattuhuvvo ahte vaikko gii sáhtášii gártat seammá dillái go son, ja ahte dát olbmot maiddái ánsšášivčče buoret veahki, beassat buoret eallimii. Visuála govva mii ihtá olggobeale muitaleaddji posišuvnnas buorre muddui definere Heaikka-Máret Hánssa rolla muitalusas: “[D]asgo nu lei rávžan ja goarránan Hánssa golgosis ahte čuzii dalán olbmo čalbmái” (ÁII, 182). Heaikka-Máret Hánssa ádde makkár vártnuhis dilis son lea:

“Čoddaga čárvvui ilgadi, go fihttii makkár dilis lei dál. Son ii dohkken šat ii almmáiolbmuid bargguidege, muhto šattai dáppe gievkkančiegas dego suoli garret buđehiid. Vaikko son lei vuollin, de liikká sus gávdnu vel dan mađe ieščeavli ahte heahpanit áddii” (ÁII, 182).

Heaikka lea dán govvádusas guovddáš persovdna go son čuovvu olbmuid muitalusaid mielde geaidnobargguid ovdáneami ja merkesta buot beavegirjái (ÁII, 182). Heaikka deaivvadeapmi Heaikka-Máret Hánssain dákkár dilis, nanne Hánssa heahpatvuoda. Dat maid nanne Jovvna-Ándde ja Heaikka oktavuoda servodaga dárkkisteaddjin: “Heaikka bahkkestii gáržžes gievkkanii borramušlievlla sisa ja áiccai Heaikka-Máret Hánssa čiegastis firkkal badjelis buđehiid gárremin” (ÁII, 184). Hánssii lea vel symbolaláččat addon iežas sadji, čiegastis, man oamastangeažus-geavaheapmi vissásit nanne Hánssa čihkii gullevažžan, báiki mii lea várrejuvnon heajumussii. Muđui láve measta beare beatnagis čiegas fásta sadji. Heaikka viggá jedđet Hánssa go dadjá: “– Hánssa lea beassan geahppa sisbargguide, árvalii Heaikka ja válddii káffegohpa gihtii. – Naa. – Mii dat gal dás lea gulul barggadi, ii dárbbáš leat doppe dan ipmilmeahtun mášenjura siste. – Aisttan. Ii dárbbáš leat doppe” (ÁII, 184).

²⁴ Vrd. Wood 2008: 6, mas son čállá mo autorála buotdiehti stiila orru stivremin lohkki fuomášumi teavstta čállái ja mo son guođđá iežas mearkkaid tekstii.

Jovna-Ánde Vesta servodatkritihkka dávistuvvo Heaikka dárkkisteamis go son guorahallá Heaikka-Máret Hánssa vártnuhis eallima: “Jos lei ođđa áigi viiddidan eallinvuođu, de lei buktán mánga baháge. Soapmásat ledje juo bázahallagohtán. Ja go áiggjit vásset, de gávdnojit eanet ja eanet Hánssa-lágan vuottahallit” (ÁII, 186). Vuottáhalli govva geardduhuvvo nuppi girjji loahpas. Heaikka-Máret Hánssa šaddá eret barggustis go gávnnahallá oaivvesnaga bargoáiggi (ÁII, 247). Ođđa áiggi bohtin ja servodaga ovdáneapmi šaddet hirbmat kontrástan Hánssa dillái dán teakstaoasis:

Geaidnomašiinnaid jurra ja šaldebargiid dearpanjienat váido easkka maŋŋiteahket, go váiban bargit heite dan beaivái ja manadedje liegga baráhkaide nohkkat. Dan botta go geaidnobargit juo ođđe njálgáseamos nahkáriid, de juhkan Heaikka-Máret Hánssa čádjádalai Girkosiiddas ja vikkai oahpes olbmuid lusa liegga stohpui idjii, muhto ii oktage gullan dahje beroštan, go son suolggaid čoalkkuhii olgouvssa duohken. (ÁII, 249)

Olggobeale muitaleaddji buktá gova mas bargit geat manadit “liegga baráhkaide nohkkat” maŋŋil go beaivvi leat bargan servodaga ovdáneami ovddas, ja sii ođđet “njálgáseamos nahkáriid”. Hánssa dasto, lea “juhkan”, ja juhkan olmmoš ii sáhte maidege áktánasaid bargat servodaga buorrin. Sáni “čádjádalai” frekventatiivva hápmi stuorida Hánssa čádjidan olbmo govvan. Geaidnobargiid sajádat, man “manadedje”-vearbba frekventatiivva hápmi bidjá dynamalaš joavkun mii birge, šaddá kontrástan Hánssa, oktonas, oarbbes dillái. Liegga stobut ja oktavuolta olbmuid gaskkas doibmet vuostegovvan Hánssa goalus eallimii, son lea olggobealde daid sihke rumašlaččat, go ii beasa sisa, ja olmmošlaččat, go ii oktage gula ii ge beroš sus go ii ge beasa “oahpes olbmuid lusa”. Heaikka-Máret Hánssa eahpelihkostuvvan govva nannejuvvo viidáseappot teavsttas. Ii son dan konteavsttas sáhte sivahallat earáid go su iežas go lea gártan dakkár dillái, nu mo govviduvvo maŋŋil go geaidnobarggut leat nohkan:

Heaikka-Máret Hánssage lei barggu haga, muhto ii lean jurddašan gosage bargui. Son lei oanehis áiggis juhkan buot dietnasiiddis ja lei dál ollásit golgosis Girkosiiddas. Nappo son jos gii livččii galgan smiehtastit ahte mo dás duohko, muhto ii lean dálá dilistis dádjadan nu guhkás jurddašit. Barggus eret šaddan lei čuohtan eallimis eahpelihkostuvvan albmá heajos iešdovdui ja dolvon sus maŋimušge geahččalanmiela. (ÁII, 257)

Buotdiehti muitaleaddji váldá dán sitáhtas morálalaš servodatlahtu posišuvnna. Heaikka-Máret Hánssa viggá persovdnan ovdánit. Son fidne barggu ovttá gaskka muhto ii mudde juhkandábiidis ja bissu sajádagas mas son álggus juo govviduvvo: juhkin gii ii doaimma beaivválaš servodateallimis. Heaikka-Máret Hánssa persovdna vástida daidda geaid Jovna-Ánde Vest gohčoda sámelihkadusa vuottáhallin: “[V]vuosttažettiin dat boarrásat,

...mun boadán sin maŋis ja joatkkán guhkkelebbui...

oktonas olbmot, bargguheamet ja eará headálaččat, geaid dárbbuide virggálaš sámeservodat ii šat olahan, dasgo dat šattai bargat stuorát áššiiguin” (Vest 2012: 16). Sámelihkadus ii leat iešalddis guovddáš tematihkka *Árbbolaččat*-ráiddus, muhto dat namuhuvvo. *Árbbolaččat* goalmát oasis, mas Heaikka-Máret Hánssa govvádusat leat, leat dáhpáhusat 1980-logu álgogeahčen, áiggis goas sámelihkadus juo doaimmai riikkaidgaskasaččat Davviriikkain ja njunnošat ledje nuorra sámi akademihkkarat. Jovnna-Ánde Vesta sániid mielde: “Nuba sámelihkadus lei viehka oanehis áiggis lávken báikkálaš dásis njuolgga universumii” (ibid). Go juo gearddi lea nu vuollin go olmmoš oba sáhhtá ge, nu mo Heaikka-Máret Hánssa lea *Árbbolaččat* mitalusas, de dalle áinnas dárbbasivččii servodaga veahki.

Árbbolaččat loahpas, nu mo álggus ge, Hánssa govviduvvo álo olggobealde ruovttu oadjebas birrasa. Eai leat vuorddekeahtes, positiivva dáhpáhusat čadnon su persovdnii. Son lea olgobáikkis, heajos bargodilis dahje golgamin šilju mielde dego beana ja loahpas váldopersovonna Heaikka vilbeali Lemeha kafeauksanjálmmiss, ”[...] gos lei buot álkimus vázzilit, jos gohčohalai olggos” (ÁIII, 53). Maŋimuš govva Heaikka-Máret Hánssas lea justa Lemet gácci kafeas, Tunturin Helmis, mas lea leamaš gieldda guolástangottiid oktasaš čoahkkin: ”Tunturin Helmi lei čoahkkima maŋŋá viehka guorus. Ii lean go soames vuorrasut olmmoš ja Heaikka-Máret Hánssa das uksanjálmmiss” (ÁIII, 204). Lea vuot Heaikka gii fuomáša Hánssa go son lea vuolgimin gávnnadit iežas sáhhtolaččain gii galgá doalvulit su ruoktut maŋŋil čoahkkima. Heaikka-Máret Hánssa čadnojuvvo dán maŋimuš govvas sámepolitihkalaš lihkadussii, sihke *Árbbolaččat* konteavsttas ja historjjálaš konteavsttas, maid Jovnna-Ánde gieđahallá namuhuvvon artihkkaliin. Váldopersovdna Heaikka lea álggu rájes leamaš mielde Sámesearvvis, maiddái go ođđa searvvis ealáska sápmelašvuohta ja šaddá eanet oktavuohta eará álgoálbmogiidda. Dát leat Heaikka mielas gelddolaš áiggis. Son dárko buot mii dáhpáhuvá, govvida sámevuoda ovdáneami ja oaidná mo Máhteabáikkis ge leat nuppástusat (ÁIII, 67–68). Girjeárvoštalli Jouni Kitti (2004) čatná *Árbbolaččat* Deanuleagi historjjálaš dáhpáhusaide: “Girjjit addetge buori gova Deanuleagi rikkis máŋggabealálaš sámikultuvrras ja dain sáhhtá oaidnit maiddái mat leat dat guovddáš geađejuolggis, maidda sámegeiela ovdáneapmi ja seailun mieigá”. Máŋggabealat servodagas leat maiddái sevdnjes bealit. Heaikka-Máret Hánssa ovddasta *Árbbolaččat* teavsttas olbmuid geat ellet olggobealde dábálaš servodaga. Tunturin Helmis lágiduvvojit ođđa sámesearvvi čoahkkimat ja eará čoahkkimat main guovllu olbmot gieđahallet sámi áššiid ja servodaga

boahhteáiggi. Heaikka-Máret Hánsa ii leat persovdna gii lea mielde stivremin ja váikkuheamen man ge ášši. Su gávdná doppe gos olbmot leat vuolgán, iežaset ruovttuide, go sus ii leat ruoktu gosa sáhtáši vuolgit. Ráiddu loahpageahčen lea Hánsa dušše muhtin gii oidno uksanjálmimis, ii ge dieđe sáhtta go lávket šielmmá badjel. Eai Heaikka merkestemiid bokte eai ge teavstta muitaleaddji posišuvnnaid bokte šat govviduvvo dađi eanet Hánsa dagut, jurdagat ja váivvit. Son lea okta servodaga vuoittáhalliin, Jovna-Ánde Vesta sániid mielde: “[S]ervodaga siste gávdnojit álo vuoittáhallit, ná lea leamaš álo ja ná šaddá leat álo” (Vest 2002b: 182).

Nohkavaš lea olbmo áigi

Go geahččá mo Issáha dilli ovdána, de oaidná ahte mađi guhkit áiggi son ássá Máhtebáikkis, dađi losit šaddá su eallin. Seammás su dáidda beaggá olgomáilbmái. Heaika kommentere: “Issát johtá ja Issáha birra hállet, ollu buorige. Issát lea mis áidna, gean dovdet vehá dobbelisse” (ÁIII, 40). Issát ovddasta Máhtebáikki stuorraservodagas muhto ieš ii eale giláža dáhpáhusaid guovdu. Dát govvida Issáha rolla *Árbbolaččat* dáiddárin sullii nu mo Harald Gaski oaidná dáiddára rolla *Áillohačča girjji Beavvi áhčážan* divtta nr. 272 analysas. Divttas leat guokte bohcco mat leat ealu ravddas, čuožžumin ealu vuostá, geahččamin nuppe guvlui. Bohccot doibmet dárkkisteaddjin, mii lea dáiddára (ja noaidi) parallealla (Gaski 2008a: 98). Issát de livččii dáiddárin dáhpáhusaid dárkkuheaddjin, báikegoddelahtun ja seammás veahá ravddabealde, eaidanas eallin ja okta sis. Issáha sajádat *Árbbolaččat*-ráiddus lea eanas áiggi báikkálaš servodaga ravddabealde. Paradoksa lea ahte dušše dan áiggi go son okto ássá boares barttas, orru son ieš ge atnimin iežas oassin guovllu servodagas; doppe lea son dáluisit gii ollásit hálldaša ja doaimmaha áššiid ja beassá ráfis bargat iežas miela miel barggu. Dát lea guovddáš dovdomearka Issáha persovnnas: oktoássin son lea hárjánan dasa ahte buot galgá dáhpáhuvvat justa nu mo son ieš lea jurddašan (ÁIII, 44). Son ii dego máhte šat vuogáiduvvat earáid vuohkái. Dát govviduvvo bures go Issáha nieida Kristiina fitná gallemin áhčis isidiin ja mánáin muhtin juovllaid. Sii orrot Nillá geahčen go sus lea stuorát viessu. Beavivi maŋŋil go leat joavdan, Issát mášoheamit vuordá sin boahtit iditkáfe juhkat. Go eai dihtto dalle go Issát jurddaša, son gáddá ahte sii leat juhkan iditkáfe Nillá geahčen. Sivva lea baicce dat ahte sii leat guhkit oadđán, guhkes mátkki maŋŋá. Olggobeale muitaleaddji perspektiivvas govviduvvo vuot Issáha dakkár oktavuodas: “Uhcage spiehkasteapmi das sáhtii ollásit muosehuhttit su mielaráfi ja dan maŋŋá lei fas váttis beassat albmáláhkai álgui” (ÁIII, 44–45). Issát joraha dakkár

...mun boadán sin maŋis ja joatkkán guhkkelebbui...

spiehkasteami negatiivva guvlui, gáddá áššiid mat eai leat ja stuorida iežas rolla oaffarin. Kristiina lea lohpidan iežas isidii ahte lea maŋimuš geardde go fitnet ávdin meahcegilážiis. Teavsttas dát lea geahčastat ovddos guvlui, dáhpáhusaide mat bohtet. Issát ja Kristiinna isit Sakari šaddaba teavsttas vuostepárat, go soai eaba riekta gulahala go leaba nu goabbatláganat. Issát lea eahpesihkkar, Sakari lea álo diehtán maid háliida. Sudnos lea Kristiinnain ođđa restoráŋŋa, muhto dál son ferte leat juovllaid vuohpas luhtte, gos nu Ipmil sealggi duohken. Muitaleaddji vuot geardduha ahte dálá Issát ii máhte leat guoibmái. Sus eai leat šat báljo skihpárat, son lea okto gokčojuvvon máilmmistis (ÁIII, 45). Kristiinna ja Sakari uhcagándaš ge vieráša ádjás, ii moktege áiggu su lusa. Olggobeale muitaleaddji kommentára dása nanne Issáha heajos miela: “Hearkkes almmái lei váldán dan hui lossadii” (ÁIII, 46). Kristiinna lohpadus isidii, ahte livččii maŋimuš geardde go fitnet Sámis Máhte báikkis, dávistuvvo mállásiin maid Issát lea dáhtton Birggehii veahki doallat. Buot Máhte báikki fuolkkit leat bovdejuvvon. Issát dadjá ahte sii leat álo su bures vuostáiváldán ja biebman, dál lea su vuorru sin bovdet. Son lasiha vel: “– Ii dat leat go dán oktii dušše, eat leačča šat goassege ná ovttas, dajai Issát ja nivkalii Birggehii” (ÁIII, 46). Dát lea dego Biibalallušuvdna, mas joavku lea čoahkkanan maŋimuš mállásiidda, ovdal go Jesus dolvojuvvon eret, oaffarin.

Árbbolaččat goalmát oasis Issát láhtte apmasut ja apmasut. Son dovdá ahte lea massán iežas nieiddaid: “Son lei gávdnan sudno ja fas massán” (ÁIII, 73). Son gáidá eanet ja eanet eará olbmui, son illá fitná gean ge gallemin ii ge dáhto olbmuid fitnat su geahčen. Dušše Birggehiin muhtumin hálešta. Issáha mielas buohkat earát leat čalmmeheamit, eai ge ádde mii máilmmis duođaid mearkkaša juoidá. Son beassá eallit dievaslaš eallima iežas barggu čađa, earát eai beasa. Birgget oaidná Issáha stuorástallama nuppe láhkai. Son oaidná ahte govvačeahppi lea oalát nuppástuvvan. “– orui nu uhcci oaidnit, lei dego čoahkkái snorranan, su stuorra gáttuin iežas erenoamášvuhtii ii vuhtton šat ii mearkage” (ÁIII, 74). Muitaleaddji vuot buktá gova mii ávašta muhtinlágan loahpa: “Son doamai dego doapmá dakkár, gii diehtá man nohkavaš lea olbmo áigi” (ÁIII, 75). Issát fitná dávjá boares bartta luhtte geahččamin. Ii leat goassege su jurdagiin vuovdit dan, man son atná iežas vuoiŋŋalaš ruoktun. Issát ballá ahte vierrásat galget doppe fitnat ja jurddaša fáktegoahtit dan (ÁIII, 87).

Issát rievtti mielde lihkostuvvá šaddat buresbirgejeaddji dáiddárin. Mađi eanet dovddusin son šaddá olggobealde Máhte báikki, dađi eanet kontrásta šaddá Issáha dáhtuid ja Máhte báikki eallima gaskkas. Dás šaddá vel čielgaseappot ahte báiki gos son orru ii

leat su ruoktu. Son lea boahrán ruovttoluotta šaddanbáikái muhto lea guođđán iežas ruovttu. Jurddašit ja fáktet boares bartta ja jurddašaddat mo sus lea riehta ja earát eai ádde, ii buvttet buori. Buot dát loaktá Issáha návccaid ja sieluráfi. Maŋŋil go Issát fárre boares barttas, lea su birgengoansta nu ahte son viggá nannet iežas áddejumi eallimis ja sivahallá earáid go sus manná funet. Son ádde eallima, earát dušše šluppardit. Su sieluháviid ii sáhte oktage dálkkodit, ii son ieš ge. Boares barta doaibmá báhtareami, friddjavuođa ja oadjebasvuođa metaforan, muhto dat lea aŋkke dušše materiálalaš ávnnas.

Árbbolaččat goalmát oasi gaskamuttus eallin jorggiha muđui buoret guvlui sidjiide geat iešguđet sivas leat rahčan muhtin áiggi. Moadde nuora jotket árbevirolaš dálolažžan ja Máhte báikki olbmot jáhkkohtet fas boahhteáigái. Birggeha eallindilli lea oalát nuppástuvvan go váhkarnieida Biret-Káre ja su isit váldiba badjelasaska dálu. Dát addá eadnái fas eallinmovtta. Dán oktavuodas Issáha amas láhtten muosehuhtá buohkaid. Lohkkái govviduvvo dát Birggeha perspektiivvas. Birgget ii ádde manne Issát dán moatti jagis lea oalát nuppástuvvan, ii ge ádde mii lea dáhpáhuvvan govvačehpiin: “Issát lei jámma soaiggus balddonassan giláža eallinráfi áitimín” (ÁIII, 132). Dát govvida Issáha báikegoddelahhtun, vaikko mo son ieš dán ášši oaidná. Dán oktavuodas Issáha láhtten čuohcá báikegoddái seammaláhkai go Máhte-Máhte dilli ge, go son buohccá, ja go Birggehís lea lossa dilli ii ge doaimma dálueamidin ja giláža áittadeaddjin.²⁵ Ovdamearka dás lea teavsttas go Máhte-Máhte bárdni Beahkká vuorrástuvvá go son áigu addit iežas moarsái nu buori gova ruovttubáikkis go vejolaš, muhto lea váttis go dilli lea ná (ÁIII, 132). Issát lea persovdnan okta sis, su persovnnalaš balddonasat ja váttisvuođat givssidit su ovttaskas olmmožin, olles báikegoddekollektiivva ja velá olbmuid geat orrot olggobealde Máhte báikki.

“Ádjagaččat ledje juo golggiidan várrevilttiin, go Issáha dolvo máttás. Heargenjár-Lásse dološ stohpobirrasa ii lean šat oktage gáhttemin” (ÁIII, 134). Poehtalaččat, čujuheamen jahkodagaid molsašuvvamii, govviduvvo beaivi go Issáha dolvot buohcevisui máddin. Son nu ballá vierrásiid bilideamis bartta ahte loahpas son mearrida orrut bartta olggobealde, fákten dihte dan. Olbmot dihtet juo ahte Issát lea buohccán. Issát ii guldal ovttage, earret Ristena, gii ovttas Jyrkiin oazžu Issáha miehtat buohcevisui

²⁵ Gč. kapihttaliid «Čearddalašvuohta, báiki ja ruovttuiduvvan», «Soga áittardeaddji duostu eallima hástalusaid» ja «Boahhteáigi lea čuovgat, muhto... ».

...mun boadán sin maŋis ja joatkkán guhkkelebbui...

vuolgit. Máhtebáikki olbmuid kollektiivva vuoigŋa lea dán oktavuodas nanus. Issáha vuolgin čuoŋcá buohkaide, sii ohcalit govvačeahpi. Sii háliidit dušše ahte eallin joatkkášii beaivválaš bargguin ja ahte nuorat joatkkášedje sin barggu. Sii leat dál álgán eahpidit – naba jos buot ii mana nu mo sii leat jurddašan? (ÁIII, 134). Siidaguoimmit vurdet Issáha ruovttoluotta boahtit. Heaika, Ándde guovttos Birggehiin ja Issáha skihpár Eetu vulget máttás Issáha geahččat, vai dearvvasmuvašii johtileappot ja sii besset leat fas ovttas. Issát veahá mášohuvvá go Máhtebáikki sáttagoddi ihtá buohcevisui. Buohcevisuus Issát lágida málenkurssa ja dadjá alddis ollu oahppit, oahppit geat beroštit. Son dadjá fulkkiide geat vurdet su fas ruovttoluotta Máhtebáikái, ahte son jurddaša fárret, hukset ođđa vistti eará viessosadjái. Son ii leat ieš dárbbášan rahčat árbevisu ovdii, ja háliida juoidá mii lea su. Birgget headástuvvá ja dadjá sus dakkár buorre vistti Máhtebáikkis. Heaika ge nanne ahte sii vurdet su Máhtebáikkis. Issát de vuosttas geardde njuolgga dadjá ahte sii dušše dohkkehit su danne go son lea fuolki. Sii eai ádde su, buohcevisuus leat olbmot geat oidnet su máhtus árvvu ja háliidit leat su lahka (ÁIII, 136–137). Issáhis leat ollu bahča dovddut ruovttoguvllu olmuide. Máhtebáikkis ii oktage, earret Birgget, dárbbáš su. Issáha ja Birggeha gaskavuolta ii leat vuodđuduvvon málemii, dat doaibmá olmmošlaš dásis, olbmuid gaskkas geat dárbbášeaba goabbat guoimmiska danin go eallin lea lossat. Birggehis lea dál buorránan eallindilli go eallin vuot doaibmá nu mo dábálaččat, nuorat geardi joatká sudno Ándde barggu ja eallima riekkis jorrá. Issát ii gávna iežas saji dakkár servodagas. Issát gávna su duohta sajadaga buohcevisuus, eará buhcciid gaskkas – ja makkár boahhteáigi ba dat gis lea?

Geasi maŋŋá boahotá jápmasáhka, Issát lea haren iežas. Justa dalle go son, doaktáriid mielde, lea dearvvas ja sáhtta mannat fas ruoktut. Doavttir lea eanas behtton go su terapiijavuohki ii oro doaibman. Issát lea juo goalmát gii vuolga nie fáhkka su ossodaga terapiijajoavkkus. Buohcedivššár muitala Máhtebáikki gussiide terapiijavuogi birra maŋŋil go sii leat fitnan Issáha gallemin. Lea dikšunvuohki mii teorijas galgá doaibmat buhcciid iežas eavttuid mielde, nannoseappot dorjot rašibuid. Issát lea joavkkus mas dát vuohki vuosttas geardde geahččaluvvo. Beaivválaš anus dat ii gusto doaimma. Maŋimuš teakstaovssi, mas boahotá ovdan ahte Issát lea jápmán, doaibmá čeahkkáigeassun mii govvida kontrásttaid gaskal Issáha ja báikegotti: Máhtebáikkis olbmot barget lájuin ja beaivválaš hommáid. Borgemánus dihtet ahte Issát dál beassá fargga ruoktut. De boahotá jápmasáhka. Ládju, Máhtebáikki árbevirolaš eallima šattolašvuoda mearka mii addá eallima elliide ja olmuide, šaddá kontrástan jápmasáhkii.

Issáha eallin lea agibeavái nohkan. Dan botta go earát leat bárisin doaimmaheamen oanehis geasi dehálaš bargguid, Issát vállje eallima rieggá guođđit. Nu mo ovdal ge, Issáha eallin ja láhtten váikkuhit Máhtebáikki olbmuide, báiki jaskkoda (ÁIII, 138).

Ándde-Márget, Gutnel ja Risten vulget mátkái, háleštit singuin geat leat dikšon Issáha ja fitnat hávddi luhtte. Njunuškoavttir muitala ahte Issáha iešsorbmen lea sutnje hirbmat beahttašupmi. Issát lea hállan fárrenjurdaga birra. Sus ledje lohkameahttun balut mat dolle su fáŋgan, son balai ahte vierrásat ožžo válldi su badjelii ii ge bastán bissovaš olmmošgaskavuodaide. Doavttir lea beassan gullat soađi bilideaddji váikkuhusaid birra. Issát čállá reivves ahte son háliida hávdáduvvot dovdameahttumiid eatnamii, ii ge dáhto dolvojuvvot dohko gos su máttut leat eallán (ÁIII, 140–141). Nu mo Issat dovddai iežas dovdameahttun eallimis, áigu son dovdameahttumin ge nuppe beallái mannat. Ristena dovddut hávddi luhtte govvidit heajos oamedovddu maid máŋggas dovdet: “Son čierui, go jurddašii maid sii ledje dahkan Issáhii” (ÁIII, 142). Heaikka kommentára Issáha niidii Tytti-Liisu, lea oanehaš, ii áibbas dievaslaš čilgehus dása mii Issáhii lea geavan : “– Ii dat lean dudno sivva. Issát ii lean álkis olmmoš. Ii earáiguin iige iežainis. Ballen ahte geavašii vel nie. Ii oktage sáhttán su veahkehit” (ÁIII, 200). Sitáhta lea Heaikka perspektiivvas muhto maŋimuš cealkagis ihtá buotdiehti muitaleaddji jietna, duodašteamen lohkkái ahte nu lea ášši.

Máhtebáiki lea guhká jaskat ovdal go eallin fas jorragoahtá dábálaš vuogi mielde. *Árbbolaččat* goalmát oasis Issát ihtá fas oalle erenoamáš vuogi mielde áibbas maŋimuš teakstaoasis. Eallin lea vuot buoret guvlui jorggihan Máhtebáikki olbmuide. Birgget ja Sire leaba váccašeamen mielleravddas. Issáha jurdagat doppe nuppi bealde, govviduvvon mun-muitaleddjiin, čájehit ahte son lea johtán guhkes mátkki geahččan dihte mo manná Máhtebáikki olbmuiguin. Son lea ilus go Heaikkain manná bures ja go Birgget viimmat lea áddegoahtán eallima. Lea geassi, Birgget lea ilus ja láhttesta vel Sirii: “– Jos Issát dál dás, de málešii mis čáppa gova” (ÁIII, 238). Issát áiddo nu dahká, go *Árbbolaččat* muitalusa loahpalaš jurdagat leat govvádusat main leat šerres ja ilolaš ivnnit. Birgget ja Sire veadjiba guktot bures, sudno nuorat mánát joatkiba dálolažžan, soai leaba áhkun šaddan ja lea boahtteáiggi doavva, goit muhtin áiggi. Teaksta loahppá ge doppe gos dat álgá: Heaikka viesu luhtte. *Árbbolaččat* vuosttas oasis lea dálvi, ollu áššit leat eahpesihkkaris vuodu alde, Heaikkas lea čállinprošeakta mainna garrasit bargá. Dál lea geassi, viessu lea ođasmahtton, Heaikka lea gárvvistan čállinprošeavtta ja Birgget lea bures sajáiduvvan iežas ja giláža eallimii.

...mun boadán sin maŋis ja joatkkán guhkkelebbui...

Čoahkkáigeassu

Issáha birgenangoansttat leat, nu mo eará *Árbbolaččat* persovnnaide, čadnon man nu lágan praksisii, muhto áibbas earálágán praksisii go eanas Máhtebáikki olbmuid. Son dárbbáša leat oktonassii, vai oažžu bargoráfi – mii lea eará go dálolaččaid kollektiivva bargovuoigŋa man oaidná ovdamearkka dihte ládjoáiggi, go lea eanemus bargu. Dalle siidaguoimmit veahkehit guhtet guimmiideaset. Maŋŋil go Issát fas fárrre Máhtebáikái de son lea doppe, muhto ii searvva dáidda bargguide, son oadđá beaivet ja bargá ijaid. Siidaguoimmit aŋkke duhtet go son dušše lea doppe. Maŋŋil go Issát fárrre Máhtebáikái eai govviduvvo eará persovnnain ollu jurdagat Issáha rolla birra Máhtebáikkis, eai ge su barggu hárrái. Issáha máilbmi lea nu amas sidjiide, son govviduvvo iešláganin eará siidaguimmiid ektui. Heaika lea áidna gii ádde Issáha, ja danin ii sáhte ge sus nu lagaš gaskavuolta vilbeliin go dat deattašii su ge menddo ollu. Issát ii ge oainne dan maid Heaika deattuha go Heaika jurddašaddá káfestallama árvvu (ÁII, 155), ahte gáržžes birrasis ovtastallan lea dehálaš. Issát geassáda vuoiŋjalaččat dán gáržžes birrasis. Son vällje dáiddára ja oktonas persovna ravdasajádaga, dan sadjái go ovttasbarggu, birgejumi dáfus. Issáha persovna oktavuodas geardduhuvvojit ge siskkáldas hástalusat, su váivves soahtevásáhusat, mat givssidit su eallinagi ja main ii goassege beasa. Issát ieš geardduha ahte sus ii leat goassege lihkku ja son dávjá jurddaša buot maid lea massán. Issát lea persovdna gii máŋgii vällje heajos doaimmaid maidda sehkke iežas ja son báhtara eallima čuoimmain dan sadjái go geahččalit daid čoavdit. Lemet-vilbealli lea áidna gii dovdá Issáha heahpatbeali, muhto ii son ge sáhte veahkehit eará go dainna ahte addit Issáhii orrunsaji go dan dárbbáša. Lagamuččaid buorredáhtolašvuoda sivas son mitalusa álggus ceavzá ge, sus lea dorvu, muhto seammás dat borrá su návccaid go ii beasa ovddidit ii ge beasa atnit ávkin iežas attáldagaid nu mo dáhttu. Issát ii šatta goassege áibbas harmonalaš olmmožin daid bottaid go fulkkiid siste eallá.

Issát ieš áigu beassat eallimis álgui ja skáhppo alces ruovttu, boares barta Eatnogáttis. Issáha iežas ruoktu šaddá symbolan das ahte ruoktu ii leat álo dat mii materiálalaččat orru buoremus, ruovttu sisdoallu lea dat maid son gii doppe ássá bidjá dasa sisdoallun. Issát govviduvvo govvačeahppin, son lea buorre muddui dakkár gean Aimo Aikio gohčoda ovttá barggu olmmožin, muhto ii áibbas, go Issát han maiddái murrestallá ja doallá dálu go lea ruovttus. Boares barttas Issát maid govviduvvo eanet smáđáhkes olmmožin go muđui mitalusas, son lea guoibmái ja guossuha olbmuid geat

fitnet galledeamen. Barta šaddá metaforan das mo Issáha eallin buorrána ja fas hedjona, go ii šat oro doppe.

Issáha rolla govvačeahppin sáhtttá oaidnit sámi servodaga historjjálaš konteavstta oktavuodas. Dat čujuha ovddos guvlui ja čájeha, nu mo Heaikka ja Heandaraga dáfus ge, mo son guhte dovdá iežas vierisin vuodđoealáhusas viggá ođđa geainnuid ohcat. Sámi vuosttas ámmátdáiddárat leat ge gártan njáskat geainnu ja leat ofelažžan sidjiide geat otnábeaivvi váldet oahpu ja iešguđet láhkai sáhttet háhkat alceset láibegeaži iežaset dáidagiin. Measta buot eará persovnnat *Árbbolaččat*-ráiddus leat kontrásttat Issáha persovdnii, maiddái su iežas viellja Biehtár. Heaikka ja Heandarát dovddadeaba vuoiŋgalaččat suinna, muhto leaba eanet vuollegaš tiipat. Issát sáhtttá veahá stuorástallat ja bajidit iežas, juoga mii lea su vuohki čiehkát stuorra baluid ja eahpesihkarvuoda mat váivvidit su. Duogášpersovnna Heaikka-Máret Hánssa govvádusat buktet lasi áddejumi das mo sámi servodaga ravddabeali ášši ja vuottáhalli dilli sáhtttá leat. Su persovnna ektui leat ollu intertekstuála čujuhusat Jovnna-Ánde Veasta servodatberošteaddji artihkkaliidda.

Paradoksa lea go Issát buohccá, easka dalle son deaivá olbmuid, eará buohcci olbmuid, geat duodaid beroštit su máhtus ja háliidit oahppat sus. Dakkár árvvu son ii dovdda iežas ruovttuguovllus. Issát ieš ja su dáidda šaddet suoivana siste, eai ge leat sidjiide olámuttus. Issáha dávvalat báhcet liikká sus mearkan, dego luohiti, mat mitalit su Leahkima birra máilmmis ja maiguin olbmot sáhttet su muittašit.

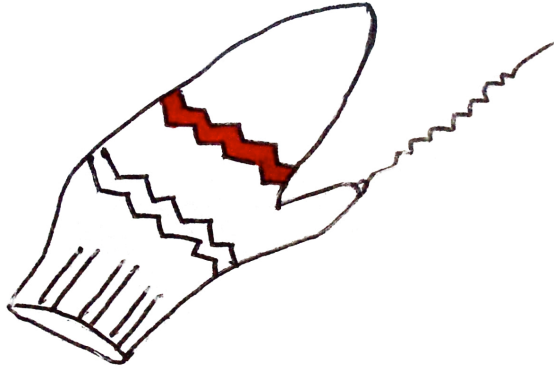
Árbbolaččat-románaráidduin Jovnna-Ánde Vest máidnu ruovttuguovllu olbmuid searaid ja birgenhálu garra áiggiin, maiddái go áiggit nuppástuvvet ja olbmot fertejit rievddadišgoahtit vieruideaset ja eallinlágiid. Man nu sivas olbmot birgejit váttis áiggiin maid. Gerald Vizenor (1994: 16) dadjá ge deaivilit: “Decidedly, the stories that turn the tribes tragic are not their own stories”. Dát lea bures govviduvvon *Árbbolaččat* mitalusas váldopersovnna Heaikka prošeavttaid bokte. Heaikka vállje *Árbbolaččat*-mitalusas čállit iežas ja guovllu olbmuid mitalusa. Dákkár čállinbargu maid sáhtttá leat vuohki čállit sihke finna ja váttis ge áššiid birra, nu mo girjjálašvuoda dutki H. Porter Abbot (2008: 102) čilge: “Narrative is one way of creating order out of chaos [...]”. Heaikka beaivegirjemerkesteamat *Árbbolaččat* loahpageahčen dáidet dávistit dákkár jurdagiid:

...mun boadán sin manis ja joatkkán guhkkelebbui...

« [...] Nu ahte buot buohkanassii lean vásihan ovttá ja nuppi dán eallimis – eanet go olmmoš gáttášii. Jos dás duohkoge bargonávccat ja dearvvastuohta, de dáid mu vásáhusaid vuodul sáhtášii čállit juoidá, juogalágan eallingearddi, dokumeantta ovttá olbmos ja áigodagas, ráhkisvuodamuitallussange sáhtášii lohkat ... ». (ÁIII, 208)

Fikšuvdnamuitallusas Jovvna-Ánde čájeha čáppa áššiid geafes áiggis vaikko son maid govvida sámi servodaga sevdnjes beali persovnnaid bokte geat eai beasa albmaláhkai eallimis álgui.

Fáhcca

IV Loahppasátni

Árbbolaččat persovnnaid birgengoansttat vulget das mo iešguđet persovdna beassá eallimis álgui. Dat geardduhuvvo máŋgii teavsttas ja lea elemeanta mii ovddida mitalusa ja juona. *Árbbolaččat* birgengoansttat leat dasto čadnon dasa mo persovnnat háhket alces eallámuša ja dan oktavuodas lea muhtin persovnnaide velá dehálaš gávdnat iežaset miela miel barggu. Smávva sámi giláš Máhtebáiki lea dáhpáhusaid váldobáiki. Máhtebáiki, mii ii boldojuvvon nuppi máilmmisoađi loahpas, addá mitalussii symbolalaš ráma mas dološ materiálalaš biras ja olbmuid máilmmioaidnu šaddet kontrástan ođđa áiggi boahtimii, mas stuorra servodaga jurdagat veagal nuppástuhttet giláža eallima. Románaráiddus leat ollu persovnnat. Bajit perspektiivvas sáhtta dadjat ahte lea olles sámi servodaga ovdáneapmi mii govviduvvo mitalusas. Dajan Harald Gaski mielde ahte girjjiin lea oktasaš olmmošlaš mearkkašupmi mii guoská viidát go dušše čálli guovllu govvideapmin (Gaski 2006: 40). *Árbbolaččat*-románat leat kollektiivva románat čállojuvvon realisttalaš árbevierus, juoga mii lea dábálaš ovdamearkka dihte davviamerihká álgoálbmotgirjjálašvuodas. Ii leat dušše okta sáŋgár ja okta fáddá mitalusas, mas sáŋgára konfliktadássi ja mo son konflikttaid čoavdá leat áidna guovddáš dáhpáhusat (vrd. Allen 1990: 5–6). *Árbbolaččat* mitalusas leat dakkár elemeanttat maiddá, muhto leat sihke olles báikegotti sielueallin ja iešguđet persovnna persovnnalaš jietna mat guddet mitalusa ovdáneami.

Lean geavahan sámi luoheteoriija teorehtalaš vuodđun čilgen dihte ovttaskas olbmo sajádaga joavkkus ja báikegottis. Dát lea juoga mii lea ođas sámi prosaanalysas. Lea várra dát mii mu dutkosis lea leamaš stuorámus hástalus, ja maiddá dat mii lea eanemus ođasmahtti. Lean guorahallamis deattuhan luoheteárbvieru kontekstuála beali, mo sámi eallinfilosofiija ja máilmmioaidnu mitalit olbmo Leahkima birra smávva sámi servodagas. Čanan luoheteoriija sajádaga akademiijas dasa mo dekoloniseren lea ovddiduvvon akademiijas, ovddeš koloniserejuvvon afrihká kulturaktivisttain ja dasto oassin álgoálbmotduktiid barggus ovddidit sierra álgoálbmotmetodologiiija ja -paradigma. Konteakstuála teakstalahkaneapmi, masa gullet sámi historjjálaš, kultuvrralaš ja mu iežan persovnnalaš konteaksta, lea guorahallama geađgejuolgi. Teoriijavuođu guovddáš doahpagat leat *luohtehahti relašunalitehta* – mo metodologiiija lea čadnon báikegoddái iešguđet gaskavuodaid bokte, *epistemologiiija* – go jearan buktá go luoheteoriija sierra máhttoáddejumi sámi báikegoddeeallimis ja máilmmioainnus, *relašunalitehta* –mo buot

...mun boadán sin manis ja joatkkán guhkkelebbui...

tinggat gullet oktii ja *siidaguoibmi* – makkár mearkašupmi lea das árbevirolaš sámi servodagas ja mo doaibmá dat *Árbboalččat*-muitalusas. Luohteárbevieru birgengoansttaid čilgehusat sohpet veahkkin *Árbbolaččat* guorahallamis, čájehit mo persovnnaid gaskavuodát ja gulahallan doibmet, mo sii árvvoštallojuvvojit ja doibmet olmmožin ja siidaguoibmin. ovttaskas olmmožin, báikegoddelahtun ja oassin stuorraservodagas.

Ráiddu váldopersovdna Heaika lea son gii lea ožžon eanemus fuomášumi dán dutkosis. Heaika čállinprošeavttat leat guovddáš motiiva *Árbbolaččat* muitalusas ja su váldoprošeakta lea šaddat čállin. Heikka vuosttas ja nuppi čállinprošeakta, Eanuleagi historjá- ja sohkagirji ja Heargenjár-Lásse eallingeardemuitalus, gusket vássánáigái. Heikka čállinproseassa lea motiiva teavsttas mii su čalmmiiguin oahpásmahttá lohkki *Árbbolaččat* muitalusa dálááiggi olbmuid gaskavuodaide ja servodaga ovdáneapmái. Muitalus deattuha eanemus sin geat leat eallimin. Dát jurddašaddamat ihtet ge Heikka manimus čállinprošeavttas, mii lea čállit beavegirjiid. Daid son čállá oktanaga nuppiid prošeavttaid. Beavegirjiide Heaika čállá iežas mearkašumiid eallima, dáhpusaid ja siidaguimmiid hárrái. Heaika lea persovdna gii čatná áiggiid oktii go son čállimiin ovttastahtá dalá-, dálá- ja boahteáiggi. Dehálaš oasit proseassas leat Heikka áigumušat, su vázzin dáluid mielde ja su gulahallanvuogit- ja dáiddut, oassin su birgengoansttain.

Teakstadásis lea muitaleaddji posišuvdna okta somámus stiilagaskaomiin. Siskkabeale muitaleaddjiposišuvnnas ihtet persovnnaid iešvuodát, jurdagat, báikkálaš giella, geažideamit ja eará gaskkalaš gulahallanvuogit. Goalmmátpersovnna muitaleaddji-posišuvnnas ihtet sihke persovnna iežas jietna, teavstta bajit dási muitaleaddji ja čáli jietna, muhtumin buotdiehti hámis ge. Dát olggobeale muitaleaddji bidjá áššiid ja dáhpusaid historjjálaš perspektiivii, ja doaibmá jietnan mii láide lohkki servodaga ovdáneami hárrái ja bidjá lohkki jurdagiid johtui.

Árbbolaččat muitalusas leat ollu dáhpusat mat čujuhit ovddos guvlui, ovdamearka dihte mo Heikka doaibma čállin, mo nissonrolla rievdá, feministtalaš jurdagat, sámeapolitihkalaš ovdáneapmi, mekanihkalaš ovdáneapmi, nuorat buolvvaid válljen ja muhtin persovnnaid váttis dilli ge govviduvvo ođđa áiggi boahtima olis. Dát govviduvvo persovnnaid ovdáneamis ja jurdagiin. Heaika lea okta persovnnain gii lihkestuvvá vuogáiduvvat báikegoddái gos son orru, vaikko sus lea earálágan eallinvuohki go sis geat leat dálonat. Son beassá, mánggageardásaš árbbolažžan, bargat iežas miela miel barggu, mii lea dutkat ja čállit guovllu ja olbmuid historjjá. Heaika doaibmá ovttaskas olbmo dásis ja báikegoddedásis. Son máhtá vuogáiduvvat báikegotti

dábiide ja eallimii ja sus lea buorre gaskavuohta siidaguimmiiguin. Sus lea maid oktavuoha stuorát máilmmiin ja mitalusa loahpas Heaika lihkostuvvá muhtin muddui háhkat oasi árbemáhtus mainna oppa áiggi rahčá, namalassii joga bivdit.

Dutkosis Hemmo ja Máhte-Máhte ovddastit almmáiolbmuid árbevirolaš eallima ja máilmmigovaid. Soai leaba guktot persovnnat guđet ealliba olles eallima Máhtebáikkis ja guđet mitalusas doibmet báikegoddedásis. Nana nissonpersovnnat leat soga gilieatnit ja čoavddaolbmot, Áhkku (Biret-Káre), Birgget ja Risten. Boaresnieida Ándde-Márgget šaddá árbevirolaš nissonrolla kontrástan. Son buktá ođđa áiggi jurdagiid mitalussii ja hásttuha dološ eallinvuogi ja máilmmioainnu iežas feministtalaš jurdagiiguin. Issát lea dáiddár gii persovndan buot eanemus doaibmá ovttaskas olbmo dásis. Su luondu ja doaimmat gullet stuorra servodaga dássái eanet go sámi giláža báikegoddedássái. Erenoamážit Issáha persovdnagovvideamis oaidná ahte *Árbbolaččat* mitalusas ii leat álki hállat eallima váttisvuođaid birra. Vuodđoealáhusservodagas lea garra eallin, lea oppa áiggi sáhka birgemis, juohkehaš ferte háhkat alces ja bearrašii eallámuša. Gii birget áigu, galgá leat nanus ja kievra, psyhkalaš váttisvuođaid birra lea vel váddáseappot hállat. Go olmmoš ii sáhte oaidnit mii lea sivva su váttisvuođaide, de son guoddá dáid iežas siste ja hávit lea dábálaččat maiddá olbmo siste. Bargu govviduvvo dálkkasin dasa vel muhto eai buot barggut leat olbmuid miela mielde, eai ge dat váidut buot bákčasiid. Duogášpersovdna Heikka-Máret Hánsa lea gis persovdna mii ovddasta sámi servodaga vuoittáhaliid posišuvnna, mii lea intertekstuála čujuhus Jovvna-Ánde Vesta servodatberosteaddji beallái.

Árbbolaččat mitalusas ihtet moanat persovnnat geaid sáhhtá dadjat riegádan “ovdal sin áiggi” ja dan dihte dovdet iežaset govssahallan eallimis. Dát guoská maid eará persovnnaide, geain livčče beroštumit ja áigumušat mat čujuhit áigái mii bohtá: Heaika ja Heandarát áiguba čállit, Niillá gii háliidivččii juristan lohkat, Ándde-Márgget gii buktá feministtalaš ja sámeaktivisttalaš jurdagiid guvlui ovdal go olbmot oidnet daid dárbbu ja árvvu, Ándde ja Birggeha nieida Máret-Áne, gii earrána ja šaddá oktofuolaheaddjin muhtin logináre jagi ovdal go dat šattai eanet dábálaš ja Issát, gii áigu eallit dáiddárin. Sáhtá dadjat ahte dát persovnnat leat sii geat vuos buktet ođđa áiggi jurdagiid Máhtebáikái. Sii rahpet geainnuid ja bidjet jurdagiid johtui smávva sámi gilážis. Eanas *Árbbolaččat* persovnnat, geaid lean erenoamážit gieđahallan, leat iešguđet lágan tiipat mat dattege ovdánit ja nektet ealli olmmožin. Eanet coagis persovdna lea duogášpersovdna Heikka-Máret Hánsa ja muhtin muddui oalgepersovdna Ándde-

...mun boadán sin maŋis ja joatkkán guhkkelebbui...

Márgget, muhto sudnos ge leat vásedin rollat muitalusas, govvidan dihte sámi servodaga historjjá, ovdáneami ja hástalusaid.

Mihtilmas ášši ollu *Árbbolaččat* muitalusa persovnnain lea dovdu ahte sii leat juoidá massán eallimis. Heaika lea massán oadjebas mánnávuođa ja dehálaš árbevirolaš oahpu go lea bajásšaddan áhčis haga, ii ge oktage eará leat oahpahan sutnje árbevirolaš bargguid. Sus leat dattege ollu vuordámušat eallimii, erenoamážit iežas čállinprošeavttaid čadaheapmái ja dan ahte oahppat árbevirolaš Eanu guollebivddu. Son oazžu muhtinlágan buhtadusa ollesolmmožin go árbe sihke ruđa ja eatnamiid. Heaika massii iežas máná ovdal go lei riegádan, ja dainna nohká maid Heikka moarsi Birgitta ráhkisvuohta Heikii. Vaikko Heaika muhtimin dovdá ahte son lea dubmejuvvon Máhtebáikkis eallit, son dattege beassá eallimis álgui ja šaddá guollebivdin ja buresbirgejeaddjin eallima loahpageahčen. Heaika kránnjá Káhtarin dovdá iežas suoivvanin Máhtebáikki dálueamidin. Heikka čállinprošeakta Heargenjár-Lásse birra buktá sutnje ge vuordámušaid ja doaivaga beaggit olggobealde giláža maid. Dát ii lihkostuva áibbas nu mo Káhtarin sávvá, muhto son ferte dušše dan dohkkehit. Máhte-Máhte eallá buresbirgejeaddji heastaalmmájin muhto massá iežas eallinvuođu go heastaáigi nohká guovllus. Máhtes lea lihkku go ii leat okto; eamit Sire lea nana olmmoš, sus lea buorre doarjja muđui ge bearrašis ja Heikkas ja son diktá ge earáid su doarjut ja veahkehit. Áhkku lea boares olmmoš ja lea juo eallán stuorát oasi iežas eallimis. Son massá nuorra eadnin iežas isida muhto lea nana olmmoš gii birge ja veahkeha earáid ge. Áhkus leat stuorra vuordámušat ođđa áiggi boahtima vejolašvuođaide ja geahččá ovdos guvlui. Birgget lea duđavaš dálueamit muhto massá measta oalát eallinilu go bárdni ii váldde badjelasas vanhemiid dálu. Árbevierru ja Birggeha vuordámušat áidnabárdnái leat rihkkon, ja Birgget šlundu. Sus gis lea lihkku go leat eanet mánát ja váhkarnieida váldiba isidiin badjelasaska dálu ja deavdiba dan eallinmovttain ja mánáidjienaiguin. Issát lea mánnán dahje nuorran juo massán eatnis. Son lea maid nuorran massá iešdovddu ja ollesolmmožin son massá bearraša ja boares bartta, su ođđa ruovttu. Guorahallan čájeha ahte Ándde-Márgget, Issát ja Heikka-Máret Hánsa leat sii geat leat eanemus massán. Heikka-Máret Hánsa lea duogášpersovdna, ii ge lohkki dieđe makkár vejolašvuođat eai ge makkár vuordámušat sus livčče. Dat geat unnimusat gillájit *Árbbolaččat* muitalusas leaba Hemmo ja Risten. Hemmo eallá boares olmmožin nu mo álo lea dahkan, iežas dáhtuid ja eavttuid mielde. Son lea nanus ja ceaggái ii ge divtte ođđa áiggi boahтин ráfehuhttit su, vaikko nuonddahallá son ge, go boarásmuvvá. Risten govviduvvo čađat

dorvogovvan. Son váldá vára bearrašis ja muhtin funiidbirgejeddiin ja lea oppalohkáii duhtavaš eallimii.

Muitu lea elemeanta mii geardduhuvvo mitalusas ja lea dehálaš muhtin persovnaide. Dán sáhtá oaidnit paralleallan luohteárbevrrui: bidjat luodii muhtimii máksá ahte gávdno nubbi gii háliida nuppi muittašit. Luohti sáhtá maid govvidit olbmo iežas dáhttu mutojuvvot. Muitu doaibmá dan láhkai kollektiivva dialogan *Árbbolaččat* mitalusas, teakstadásis persovnaid ja buolvvaid gaskkas, ja viiddit konteavstta dásis teavstta ja lohkki gaskkas. Heaika ja Káhtarin leaba persovnnat guđet eksplisihta ovddideaba dákkár dáhtu mutojuvvot maŋit áigái. Issát háliida ahte olbmot oidnet su erenoamáš attáldagaid dalle ealedettiin, muhto su dávvalat báhcet aŋkke su muitun maŋnil go son jápmá. *Árbbolaččat* mitalus, persovnaid mitalusat ja intertekstuála čujuhusat mat leat teavsttas, báhcet muitun ovttá áigodagas goas ođđa áiggi boahtima váikkuhusat nuppástuhttet árbevirolaš sámi eallinvuogi. Lea áigi goas olmmoš, muhtin muddui, sáhtá leat dihtolágan, ja vaikko mat iešlágan. Earát dovdet su mihtilmasvuodaid vaikko eai dovdda sin siskkimus jurdagiid ja dovdduid. Seammás buohkain lea sierra doaibma kollektiivva siskkabealde, maiddáii sii guđet háliidit rasttidit rámaid ja buktit ođđa jurdagiid báikegoddái. *Árbbolaččat* prosateavsttas olbmuid birgengoansttat čájehit sin dáidduid vuogáiduvvat dán guovttegeardásaš sajádahkii. Son guhte bures birge *Árbbolaččat* mitalusas čájeha ahte sus lea mo nu jáhkku alces ja boahhteáigái, son máhtá vuogáiduvvat iežas ja kollektiivva dárbbuide ja heivehit iežas ođđa dillái.

Árbbolaččat álgo- ja loahppadáhpáhusat leat seammá sajis, Máhte báikkis, Heaikka viesu luhtte. Álggus dálvet viesu siste, váldopersovna čállinprošeavttain ja loahpas olgun geasset, Issáha jurdagiiguin. Heaikka prošeavttaid dáfus sáhtá dadjat ahte čállinprošeavttaid ávkkálašvuotta geardduhuvvo mitalusas sihke váldopersovna Heaikka ja sámeservodaga viiddit perspektiivvas. Sohka girjjit ja olbmuid eallingearde-mitalusat mitalit min oktasaš historjjá ja leahkima birra olmmožin ja álbmogin, juoga mii otná beaivvi konteavsttas lea hui áige guovdil buotlágan oamastanvuogitvuodaid digašallamiid siste, muhto vuosttažettiin kultuvrra mitalussan. Measta buot ráiddu persovnnat birgejit mo nu. Sis leat iešguđet birgengoansttat ja vuogit mo sii geavahit dáidduideaset, mo sii vuogáiduvvet ja birgehaddet eallima hástalusaiguin ja ođđa áiggi boahtimiin. Muhtin persovnnain leat iežaset prošeavttat ovttaskas olmmožin, earát doibmet ollásit báikegotti dásis. Sii guđet gártet okto, leat sii guđet eanemusat láittastuvvet.

...mun boadán sin manis ja joatkán guhkkelebbui...

Árbbolaččat loahpas lea geassi. Máhtebáikkis leat fas bearašolbmot ja mánáid reaškkas gullo, lea buorre vuoigŋa. *Árbbolaččat*-trilogiija buktá filosofalaš jurddašaddamiid ovttaskas olbmo, báikegotti ja stuorra servodaga dásis, ođđa áiggi boahtima ja birgehaddama oktavuodas. *Árbbolaččat* mitalusmálmis gullojit mánggat iešguđet jienat. Juohke áidna persovnnas leat stuorit ja unnit hástalusat maid ferte duostut ja čoavdit. Čállu ieš dadjá ahte su áigumuš ráidduin lea govvidit geafes áiggi čáppa beliid, ja dan dahká ge – muhto dát ii mávsse ahte buot persovnnaide leat duddjojuvvon álkes eallingovvadásat. Čállu stiilla sáhtá dahkat ahte lohkki oažžu mitalusas harmoniija-gova, go Jovvna-Ánddes lea nana ja buorre sámegealla, ja gaskkohagaid leat sus maid hui poehtalaš govvadásat. Eanas *Árbbolaččat* persovnnain birgejit mo nu loahpas, nuohtahis luođi eallingovvadásan.

Gáldut

Materiála

- Vest, Jovvna-Ánde (1997). *Árbbolaččat. Vuosttas oassi, romána*. Kárášjohka: Davvi Girji.
- (2002a). *Árbbolaččat. Nubbi oassi, romána*. Kárášjohka: Davvi Girji.
- (2005). *Árbbolaččat. Goalmmát oassi, romána*. Kárášjohka: Davvi Girji.

Girjjálašvuohta

- Abbott, H. Porter (2008). *The Cambridge Introduction to Narrative*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Aikio, Aimo (2010). *Olmmošhan gal birge: Áššit mat ovddidit birgema*. Kárášjohka: ČálliidLágadus.
- Aikio, Samuli (1992). *Olbmot ovdal min: Sámiid historjá 1700-logu rádjái*. Ohcejohka: Girjegiisá.
- Alexie, Sherman (2009). *The Absolutely True Diary of a Part-Time Indian*. New York: Little, Brown and Company.
- Allen, Chadwick (2002). *Blood Narrative. Indigenous Identity in American Indian and Maori Literary and Activist Texts*. Durham and London: Duke University Press.
- Allen, Paula Gunn (1990). «Introduction». – Paula Gunn Allen (doaimm.), *Spider Woman's Granddaughters. Traditional Tales and Contemporary Writing by Native American Women*. London: The Women's Press. 1–26.
- Aristoteles (2004) [1961]. *Om diktekunsten*. Oslo: Cappelen akademisk forlag.
- Ashcroft, Bill, Gareth Griffiths ja Helen Tiffin (1989). *The Empire Writes Back: Theory and practice in post-colonial literatures*. London: Routledge.
- Aslaksen, Lisa Monica (2007). *Máilbmi nuppástuvvá ja olbmot dađe mielde. Čáppagirjjálašvuođa historjjá muitalussan ja Heaikka duppal doaibma Árbbolaččat-trilogiijas. Sámegeiel girjjálašvuođa mastergráda bargu*. Humanisttalaš fakultehta. Romsa: Romssa universitehta.
- Balto, Asta (1997). *Sámi mánáidbajásgeassin nuppástuvvá*. Oslo: Ad notam Gyldendal.
- B[a]lto, Asta ja Liv Østmo (2009). «Máŋggakultuvrralašvuođa oahpu sámáidahttin Sámi allaskuvllas». *Sámi dieđalaš áigečála* 1–2. 25–45.
- Basso, Keith H. (1996). «Wisdom Sits in Places. Notes on a Western Apache Landscape». – Steven Field ja Keith H. Basso (doaimm.), *Senses of Place*. Santa Fe N.M.: School of American Research: School of American Research Press. 53–90.
- Bevis, William (1987). «Native American Novels: Homing In». – Brian Swann ja Arnold Krupat (doaimm.), *Recovering the Word. Essays on Native American Literature*. Berkely, California: University of California Press. 263–292.
- Boine, Else Målfrid (2007). «Li gii ge ollesolmmoš ge liiko jus gii nu livče nu čuru das birra jorramin». *Maskuliniteter i nord*. Kvinnforsks skriftserie 6. 127–141.
- Bäckman, Louise (1982). «Female – Divine and Human: A Study of the Position of the Woman in Religion and Society in Northern Eurasia». *The Hunters: Their Culture and Way of Life*. Tromsø museums skrifter XVIII. 139–142.
- (1985). «Dihte noajdie: medlare mellan människan och gudarna». *Áarjel-saemieh = Samer i sør* 2. Snåsa: Saemien sijte. 79–85.
- Cook-Lynn, Elizabeth (1997). «Who Stole Native American Studies?» *Wicazo Sa Review*.

- Demant-Hatt, Emilie (1913). *Med lapperne i højjeldet*. Stockholm: Nordiska Bokhandelen.
- Dunfjeld, Maja (2006). *Tjaalehtjimmie: Form og innhold i sørsamisk ornamentikk*. Snåsa: Saemien sijte.
- Eikjok, Jorunn (2007). «Gender, Essentialism and Feminism in Samiland». – Joyce Green (doaimm.), *Making Space For Indigenous Feminism*. Black Point, N.S.: Fernwood. 108–123.
- Einejord, Jon Eldar (1975). *Luotti – Juoigos – Dajahus. Innhald i joiken*. Hovudoppgåve til samisk hovudfag. Oslo: Universitetet i Oslo.
- Ford, Ford Madox (1989) [1924]. *Joseph Conrad: A Personal Remembrance*. New York: Ecco Press.
- Fredriksen, Lill Tove (2008). «Depicting a Sámi society between tradition and modernization: the strategies of coping in Jovnna-Ánde Vest's trilogy Árbbolaččat». *Nordlit* 23. 55–67.
- (2009). «Sáhtta go gáđašvuotta leat mielde seailuheamen báikegotti árbevieruid?». *Sáhkavuoruin sáhkkan: sámegiela ja sámii girjjálašvuoda muhtin áigejuovdilis dutkanfáttát*. Dieđut 1. 145–162.
- (2010). «100 jagi ávvudeami 100 jagi historjá». *Sámi* 6-7. 10-13.
- (2011). «En skrivekyndig pioner i Jovnna-Ánde Vests Árbbolaččat». – Johan Schimanski, Cathrine Theodorsen ja Henning Howlid Wærp (doaimm.), *Reiser og ekspedisjoner i det litterære arktis*. Trondheim: Tapir akademisk forlag. 325–343.
- (2012a). «Juhkat nisoláibekáfe». *Sámis* 11. 46–51.
- (2012b). «'Dát lea mo nu munnje oahpis' – Kulturáddejupmi ja konteaksta girjjálašvuoda analysas». *Sámi dieđalaš áigečála* 2. 39–56.
- (2013). «Circle of Life». *L'Image du Sápmi III*. Universitetes Örebro Universitetets Humanistiska Institutioners Skriftserie: Humanistica Oerebroensia. Artes et linguae. 256–279.
- «Livets sirkel» (deaddileamis).
- «I Think You Know What I Mean» (deaddileamis).
- Friis, J. A. (1887). *Ordbog over det lappiske sprog: med latinsk og norsk forklaring: samt en oversigt over sprogets grammatik / udarbejdet og med offentlig understøttelse udgivet af J. A. Friis*. Christiania: I kommission hos Jacob Dybwad.
- Gadamer, Hans-Georg (2010). *Sannhet og metode: Grunntrekk i en filosofisk hermeneutikk*. Oslo: Pax.
- Gaski, Harald (1987). *Med ord skal tyvene fordrives: om samenes episk poetiske diktning*. Karasjok: Davvi Media.
- (1994). Gaski, Harald (1994): «Om joiken i mediesamfunnet». *Festskrift til Ørnulv Vorren*. Tromsø Museums skrifter XXV. 186–196.
- (1995). «Giella, árvvoštallan ja movttiidahttin». *Cafe Boddu: essayčoakkáldat* 2. Kárášjohka: Davvi Girji. 137–150.
- (1997). «Voice in the Margin: A Suitable Place for a Minority Literature?». – Harald Gaski (doaimm.), *Sami Culture in a New Era: The Norwegian Sami Experience*. Karasjok: Davvi Girji. 199–220.
- (2000). «The Secretive Text». *Sami Folkloristics*. Turku: Nordic Network of Folklore. 191–214.
- (2003). «Álbmotviisodat ja árbedieđut: Árgabeaivválaš poesia sátnevádjasiin, dajahusain ja árvádusain». – Edel Hætta Eriksen (doaimm.), *Árvvut. Árvo. Vierhtie. Samiske verdier*. Kárášjohka: Davvi Girji. 33–40.
- (2005). «Jovnna-Ándde Vest Árbbolaččat-trilogiija». *Sámis* 1. 26–28.

- (2006). *Sámi čálliit: 25 sámi čáppa- ja fágagirjjálaš sátneduojjára*. Kárášjohka: ČálliidLágáduš.
- (2007). «Juoigan - sámi musihkka máilmmis dahje máilmmemusihkka». – John T. Solbakk (doaimm.), *Árbevirolaš máhttu ja dahkkivuoigatvuohta. Tradisjonell kunnskap og opphavsrett. Traditional knowledge and copyright*. Kárášjohka: SámiKopiiija. 95–122.
- (2008a). «Nils-Aslak Valkeapää – urfolksstemme og multimediekunstner». – Ole Karlsen (doaimm.), *Krysninger: Om moderne nordisk lyrikk*. Oslo: Unipub. 89–114.
- (2010a). *Čálistii čázi: Sátneduojjit*. Kárášjohka: ČálliidLágáduš.
- (2013a). «Indigenism and Cosmopolitanism». *AlterNative. An International Journal of Indigenous Peoples*. Vol. 9, Issue2, 113-124.
- (2013b). «Samisk kultur, litteratur og kritikk». Deaddiluvvon fránskkagillii: «Culture, littérature et critique sames». *L'Image du Sápmi III*. Örebro Universitets Humanistiska Institutionens Skriftserie: Humanistica Oerebroensia. Artes et linguae. 392-405.
- Gaski, Harald ja Lena Kappfjell (2002). *Samisk kultur i Norden – en perspektiverende rapport*. København: Nordisk Kultur Institut.
- Gaup, Ánte Mikkel (2001). «Ságastallan Ánte Mihkkaliin». – Vivian Aira ja Kristin Jernsletten (doaimm.), *Sámi jienat. Samiske røyster*. Tromsø: Nival forl. 14–31.
- (2003). «Luohtemáilmmi árvvut». – Edel Hætta Eriksen (doaimm.), *Árvvut. Árvo. Vierhtie. Samiske verdier*. Kárášjohka: Davvi Girji. 41–45.
- Gaup, Káren Elle (2005). *Silisávži: Landskap, opplevelser og fortellinger i et samisk-norsk område i Finnmark*. Dieđut 2.
- Genette, Gérard (1980) [1972]. *Narrative Discourse: an essay in method*. Ithaca, N.Y.: Cornell University Press.
- Graff, Ola ja Harald Gaski (1994). «”– Joik har større kraft enn krutt”». – Marit Anne Hauan (doaimm.), *Det mangfoldige folket*. Nordnorsk kulturhistorie 2. Oslo: Gyldendal. 404–413.
- Guttorm, Anne Kirsten. (2007). «Árbbolaččat. Románaráiddu oalgepersovnnat». *Sámis* 4. 20–25.
- Guttorm, Gunvor (2010). *Duodjáriis duojjarat: Duddjon ealiha duodjedigaštallama: Artihkkalčoakkáldat*. Kárášjohka: Davvi Girji.
- Heiss, Anita M. (2003). *Dhuuluu-Yala: To Talk Straight*. Canberra: Aboriginal Studies Press.
- Henriksen, Gro B. (1992). «Samekunstneren Ivar Jåks. Profet i eget land». *Vi over 60* 12. 24–25.
- Hirvonen, Vuokko (1991). *Gumppe luodis Áillohažžii. Luođi šládjateorehtalaš guorahallan ja Valkeapää divttat njálmmálaš tradišuvvna joatkin*. Pro-gradubargu, Suoma- ja sámegiela instituhtta. Oulu: Oulu universitehtta.
- (1999a). *Muitalus-teaksta-muitaleapmi. Gaskafága logaldallamat*. Guovdageaidnu: Sámi allaskuvla.
- (1999b). *Sámeeatnama jienat: Sápmelaš nissona bálggis girječállin*. Guovdageaidnu: DAT.
- (2000). «How to Make the Daughter of a Giant a Sami». *Sami Folkloristics*. Turku: Nordic Network of Folklore. 215–231.
- (2009). «Juoiggus uksan sámi njálmmálaš girjjálašvuhtii – bálggis gillii, identitehtii ja iešárvui». *Sámi dieđalaš áigečála* 1–2. 90–105.

- Isaksen, Jógvan (2006). «Arbejdet adler». *Nordisk litteratur*. København: Nordisk ministerråd. 102–103.
- Jernsletten, Kristin (2011). *The hidden children of Eve: Sámi poetics: Guovtti ilmmi gaskkas*. A dissertation for the degree of Philosophiae Doctor. Department of Culture and Literature, Faculty of Humanities, Social Sciences and Education. Tromsø: University of Tromsø.
- Jernsletten, Nils (1976). *Dajahusat*. Oslo: Tiden Norsk Forlag.
- (1978). «Om joik og kommunikasjon». *Kultur på karrig jord: Festskrift til Asbjørn Nesheim*. Oslo: Norsk folkemuseum. 109–122.
- (1997). «Sami Traditional Terminology: Professional Terms Concerning Salmon, Reindeer and Snow». – Harald Gaski (doaimm.), *Sami Culture in a New Era: The Norwegian Sami Experience*. Karasjok: Davvi Girji. 86–108.
- Johannessen, Kjell S. (1999). *Praxis och tyst kunnande*. Stockholm: Dialoger.
- Kappfjell, Lena (2008). *Vuelieh jih tjihatesh: 3 voernges áarjelsaemien vaajestæjjah*. Karasjok: ČálliidLágádus.
- Keskitalo, Alf Isak (1994). *Research as an Inter-Ethnic Relation: Paper delivered at the Seventh Meeting of Nordic Ethnographers held at Tromsø Museum in Tromsø, Norway 29 August 1974*. Dieđut 7.
- Keskitalo, Jan Henry (2009). «Sámi máhttu ja sámi skuvlamáhttu: teorehtalaš geahčastat». *Sámi dieđalaš áigečála* 1–2. 62–75.
- Kitti, Jouni (2004). «Sámegiellgirjjit leat mávssolaččat». *Min Áigi* 24.11.2004:14–15.
- (2009). «Deanu luossa lea sámekultuvrra geađejuolgi». *Ávvir* 03.10.2009:15.
- Kjellström, Kjell ja Louise Bäckman (1979). *Kristoffer Sjulssons minnen. Om Vapstenlapparna i början af 1800-talet*. Acta Lapponica 20. Nordiska museet.
- Kovach, Margaret (2009). *Indigenous Methodologies*. Toronto: Toronto University Press.
- Krupat, Arnold 1991. “Native American Autobiography and the Synecdochic Self”, in *American Autobiography. Retrospect and Prospect*. (Ed.) Paul John Eakin. London: The University of Wisconsin Press.
- (1992). *Ethnocriticism: Ethnography. History. Literature*. Berkeley: University of California Press.
- (2008). «Nationalism, Indigenism, Cosmopolitanism: Three Critical Perspectives on Native American Literatures». – Henry Minde, Harald Gaski, Svein Jentoft ja Georges Midré (doaimm.), *Indigenous Peoples. Self-determination. Knowledge. Indigeniety*. Delft: Eburon. 361–375.
- Kuokkanen, Rauna (2000). «Towards an “Indigenous Paradigm” from a Sami Perspective». *The Canadian Journal of Native Studies* 20. 411–436.
- (2007). «Myths and Realities of Sami Women: A Post-Colonial Feminist Analysis for the Decolonization and Transformation of Sami Society». – Joyce Green (doaimm.), *Making Space for Indigenous Feminism*. Black Point, N.S.: Fernwood. 72–92.
- (2009). *Boaris dego eana: Eamiálbmogiid diehtu, filosofijjat ja dutkan*. Kárášjohka: ČálliidLágádus.
- Kvernmo, Siv ja Vigdis Stordahl (1990). «Fra same til akademiker = fra deltaker til observatør: Erfaringer fra utviklingen av en samisk helsetjeneste». *Sámi medica: Sámi doaktáriid searvvi áigečála* 1. 4–10.
- Kåven, Brita, Johan Jernsletten, Ingrid Nordal, John Henrik Eira ja Aage Solbakk (1995). *Sámi-dáru sátnegirji*. Kárášjohka: Davvi Girji.
- Labba, Andreas (1969). *Anta*. Stockholm: Bonnier.

- Lehtola, Veli-Pekka (1996). «A History of Our Own». *The Return of Sami Knowledge*. Diedut 4. 64–73.
- 2004. *The Sámi People. Traditions in Transition*. Aanaar – Inari: Kustannus-Puntsi Publisher.
- (2005a). «The Radical Sámi Movement and the Establishing of the Sámi Parliament in Finland, 1969–1973». – Peter Sköld ja Per Axelsson (doaimm.), *Igår, idag, imorgon – Samerna, politihken och vetenskapen*. Umeå: Centrum för samisk forskning. Umeå universitet. 161–178.
- (2005b). «"The Right to One's Own Past". Sámi Cultural Heritage and Historical Awareness». – Maria Lähteenmäki ja Päivi Maria Pihlaja (doaimm.), *The North Calotte*. Inari: Puntsi.
- Little Bear, Leroy (2009). «Naturalizing Indigenous Knowledge». Aboriginal Learning Knowledge Centre. University of Saskatchewan.
- Lothe, Jakob, Christian Refsum ja Unni Solberg (2007). *Litteraturvitenskapelig leksikon*. Oslo: Kunnskapsforlaget.
- Magga, Ole Henrik (1991). «Báikenamaid geavahus ja sámi kultuvra». – Hans Ragnar Mathisen (doaimm.), *Sámi kulturmuittut. Samiske kulturminner: Báikenammačoaggima giehtagirji. Håndbok i stedsnavnsregistrering*. Romsa: I kommisjon på Kevselie forlag. 5–17.
- Meløe, Jakob. (1995). «Steder». *Hammarn* 3. 6–12.
- (1997). «Om å forstå det andre gjør». *Filosofi i et nordlig landskap: Jakob Meløe 70 år*. Ravnetrykk 12. 337–345.
- Nesheim, Asbjørn (1966). *Samene: Historie og kultur*. Oslo: Tanum.
- Nielsen, Konrad 1979 [1934]. *Lappisk (samisk) ordbok grunnet på dialektene i Polmak, Karasjok og Kautokeino. I–II. A–F, G–M*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Nyyssönen, Jukka (2007). “Everybody recognized that we were not white”: *Sami Identity Politics in Finland, 1945–1990*. Thesis submitted for the degree of Doctor Artium. Department of History, Faculty of Social Sciences. Tromsø: University of Tromsø.
- Oskal, Nils (2011). «The Question of Methodology in Indigenous Research: A Philosophical Exposition». *Norsk filosofisk tidsskrift*. <http://www.idunn.no/ts/nft/2011/02/art03> > (28.08.2011).
- Owens, Louis (1992). *Other Destinies: Understanding the American Indian Novel*. Norman, Oklahoma: University of Oklahoma Press.
- (2001). *Mixedblood Messages: Literature. Film. Family. Place*. Norman, Oklahoma: University of Oklahoma Press.
- Paltto, Kirsti. (2010). «Publishing Sámi Literature – From Christian Translations to Sámi Publishing Houses». *Studies in American Indian Literatures* 22. 42–58.
- Polanyi, Michael (2000). *Den tause dimensjonen: En innføring i taus kunnskap*. Oslo: Spartacus.
- Porsanger, Jelena (2007). *Bassejoga čáhci. Gáldut nuortasámiid eamioskkoldaga birra álgoálbmotmetodologiijaid olis*. Kárášjohka: Davvi Girji.
- Rancourt, Suzanne (2002). «Contributors». – Heid E. Erdrich ja Laura Tohe (doaimm.), *Sister Nations. Native American Women Writers on Community*. St. Paul, Minnesota: Minnesota Historical Society Press. 197–218.
- Rasmus, Minna (2008). *Bággu vuolgít, bággu birget: Sámemánáid ceavzinstrategiijat Suoma álbmotskuvlla ásodagain 1950–1960-logus*. Oulu: Oulun Yliopisto.
- Rimmon-Kenan, Shlomith (2002). *Narrative Fiction: Contemporary Poetics*. London: Routledge.

- Sara, Mikkel Nils (2003). «Árbevirolaš sámi dieđut ja máhtut sámi vuodđoskuvllas». – Vuokko Hirvonen (doaimm.), *Sámi skuvla: plánain ja praktihkas: Mo dustet O97S hástalusaid? Reforpmá 97 evalueren*. Kárášjohka: ČálliidLágádus. 121–138.
- Schutz, Alfred (1971a). *Collected Papers I: The Problem of Social Reality*. The Hague: Martinus Nijhoff.
- (1971b). *Collected Papers II: Studies in Social Theory*. The Hague: Martinus Nijhoff
- Silko, Leslie Marmon (1981). *Storyteller*. New York: Arcade Publishing.
- Skaltje, Maj-Lis (2005). *Luondu juoiggaha*. Guovdageaidnu: DAT.
- Smith, Graham Hingangaroa 2003: *Indigenous Struggle for the Transformation of Education and Schooling*. Keynote Address to the Alaskan Federation of Natives (AFN) Convention. Anchorage, Alaska, U.S. October 2003.
<http://www.ankn.uaf.edu/curriculum/Articles/GrahamSmith/> > (23.3.2012).
- Smith, Linda Tuhiwai (2004) [1999]. *Decolonizing Methodologies: Research and Indigenous Peoples*. London: Zed Books.
- Solbakk, Aage (1994). *Sámi historjá*. Kárášjohka: Davvi Girji.
- (1997). *Sámi čálliingiela historjá*. Giela gillii mielas millii 1. Kárášjohka: Davvi girji os.
- Solbakk, Aage ja Harald Gaski (2003). *Jodi lea buoret go oru – sámi sátnevádjasiid vejolaš mearkkšupmi otna*. Kárášjohka: ČálliidLágádus.
- Solbakk, Aage ja Rune Muladal (2007). *Čáhcegáttesámiid kultuvra: mas deattuhuvvo Deanučázádat*. Vuonnaabahta (Varangerbotn): Museet.
- Solbakk, Aage ja Mihkku Solbakk (2006). *Bálvvosbáikkid ja noaiddesvuohta Deatnogáttis*. Tana: Deatnogátti sámiid searvi.
- Solbakk, Aage ja Odd Ivar Solbakk (2005). *Kultur máhttu: árbevierut ja kulturerohusat: kulturkodat, kommunikašuvdna, áddehallan*. Kárášjohka: ČálliidLágádus.
- Solbakk, John T. (1995). *Sámis gáidan teavsttat: Amasmuvvan – ja eará eksistensiálalaš gažaldagat Jovvna-Ánde Vest románain*. Sámi girjjálašvuodadiehtaga váldofágabargu. ISL/Sámi ossodat. Romsa: Romssa universitehta.
- (2005). «Parisas gal riegádit sámi teavsttat!». *Sámis* 1. 19–24.
- (2006). «Mun ja Don – nappa sámi Moai». *Sámis* 3. 33–41.
- (2007). «Árbevirolaš máhttu árvvolaš vuoigŋaduodji». – John T. Solbakk (doaimm.), *Árbevirolaš máhttu ja dahkkivuoigatvuohta. Tradisjonell kunnskap og opphavsrett. Traditional knowledge and copyright*. Kárášjohka: Sámi kopiiija. 4–13.
- Solbakken-Härkönen, Synnøve (2014). *Máinnasmáilmmis otná čáppagirjjálašvuhtii – magiijalaš realisma ja narratologiiija Kirste Paltto noveallas*. Sámeigiela ja girjjálašvuoda mastergrádadutkkus. Sámi allaskuvla.
- Somby, Ánde (1995). «Joik and the theory of knowledge». – Magnus Haavelsrud (doaimm.), *Kunnskap og utvikling*. Tromsø: Universitetet i Tromsø. 15–16.
- (1999). *Juss som retorikk*. [Oslo]: Tano Aschehoug.
- Stoor, Krister (2007). *Juoiganmuitalusat – Jojkberättelser: En studie av jojkens narrative egenskaper*. Sámi dutkan 4. Umeå: Sámi dutkan.
- Stordahl, Vigdis (1998). *Same i den moderne verden: Endring og kontinuitet i et samisk lokalsamfunn*. Karasjok: Davvi Girji.
- Sundquist, Åsebrit (2012). *Culture as Reflected in Fiction: Native Americans and Samis*.
- Thiong'o, Ngũgĩ wa (2005) [1986]. *Decolonising the Mind: The Politics of Language in African Literature*. London: James Currey.

- Turi, Johan (2010) [1910]. *Muitalus sámiid birra*. Kárášjohka: ČállidLágádus.
- Utsi, Mai-Britt (1998). *Sámi muitalanárbevierru ja mo luohiti luovvana muitalusas*. Sámi girjjálašvuodadiehtaga váldofágadutkkus. Humanisttalaš fakultehta. Romsa: Romssa universitehta.
- Valkeapää, Nils-Aslak (1979). *Helsing frå Sameland*. Oslo: Pax.
- (1984). «Ett sätt att lugna renar». *Café Existens* 24. 43–47.
- Vars, Laila Susanne (2007). «Manin galggašii ja mainna lágiin sáhtášii gáhttet sámiid árbevirolaš máhtu?». – John T. Solbakk (doaimm.), *Árbevirolaš máhttu ja dahkkivoigatvuohta. Tradisjonell kunnskap og opphavsrett. Traditional knowledge and copyright*. Kárášjohka: SámiKopiiija. 123–167.
- Vest, Jovnna-Ánde (1991a). *Kapteinna ruvsu*. Kárášjohka: Davvi Girji.
- (1991b). «Sápmi servodaga olggobealde geahčadettiin». *Cafe Boddu: essayčoakkáldat 1*. Kárášjohka: Davvi Girji. 33–49.
- (1992a) [1988]. *Čáhcegáddái nohká boazobálggis*. Kárášjohka: Davvi Girji.
- (1992b). *Eallin bihtát*. Kárášjohka: Davvi Girji.
- (2002b). «Myhta eamiálbmogiid lagaš oktiigullevašvuodas goaridišgohtán sámeálbmoga ovdáneami!». – Harald Gaski ja John. T. Solbakk (doaimm.), *Čállet sámi verddet: SFS 1992–2002: 10 jagi sámi fágateavsttaid ovddideamen: Sami fágagirjjálaš čállid- ja jorgaleaddjiidsearvvi 10-jagi ávvučála*. Kárášjohka: ČállidLágádus. 174–184.
- (2012). «Gokko manai boastut odđa sámeservodaga huksenbarggus?». *Sámis* 12. 12–18.
- Vizenor, Gerald (1994). *Manifest Manners: Postindian Warriors of Survivance*. Hanover, N.H.: University Press of New England.
- Vuolab, Kerttu (1994). *Čeppári čáráhus*. Kárášjohka: Davvi Girji.
- Weaver, Jace (1997). *That the People Might Live: Native American Literatures and Native American Community*. New York: Oxford University Press.
- Welty, Eudora (1978). «Place in Fiction». *The Eye of the Story: Selected Essays and Reviews*. New York/Oxford: Oxford University Press. 116–133.
- Wilson, Shawn (2008). *Research Is Ceremony: Indigenous Research Methods*. Halifax, N.S.: Fernwood Publ.
- Womack, Craig S. (1999). *Red on Red: Native American Literary Separatism*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Wood, James (2008). *How Fiction Works*. New York: Farrar, Straus and Giroux.

Aviisareportašat

- Sáгат* 03.12.2005:18. «Nominert til prestisjepriis».
- Áššu* 09.12.2005:6. «Nammaduvvo bálkkašupmái – sámi álbmoga ironijain».
- Min áigi* 14.07.2006:10–11. «Geasseleaska».

Logaldallamat ja deaddilkeahtes gáldut

- Gaski, Harald (2010b). «Indigenous Methodology in Practice: Applying Sami Aesthetics in the Analysis of Modern Sami Poetry». *Challenging Colonialism and Homogenizing Modernity*. Romssa universitehta. 07.10.2010.
- (2011a). «Why Context Matters: Sami Aesthetics on Traditional and Contemporary Sami Poetry». PhD-kursa: *Indigenous Methodology*. Romssa universitehta. 27.01.2011.
- (2011b). «Johan Turi». *Ordkalotten*. Tromsø bibliotek. 09.10.2011.
- (2012). «Sámi estetikkaprošeahta». Sámi fágajoavkku seminára. Romssa universitehta. 12.12.2012.
- Guttorm, Gunvor (2011). «Kunst som praksis, kunst i bruk – med duodji som eksempel». PhD-kursa: *Billedkunst mellom historie, estetikk og praksis*. Romssa universitehta. 18.11.2011.
- Kappfjell, Lena (2012). «Kunnskapsbegrepet i urfolksdiskursen». Deaddilkeahtes giehtačálus. Romssa universitehta.
- Pedersen, Steinar (2009). «Laksefisket i Deatnu – Tana». *Vin og Viten*. Tromsø museum. 07.10.2009.
- Stoor, Krister (2012). «Den skogssamiske joiketradisjonen i Sverige (Arvidsjaur, Arjeplog». *SAM-1110: Sámi girjjálašvuodadieđa: Boarráset sámi diktemušat kulturhistorjjálaš perspektiivvas*. Romssa universitehta. 25.01.2012.
- Utsi, Johan Mathis (2011). «Boazodoalu gielladilli». *Sámedikki giellakonferánsa*. Scandic hotel, Tromsø. 11.05.2011.
- Vest, Jovvna-Ánde (1995). Logaldallan iežas girjjiid birra. Humanisttalaš fakultehta. Romssa universitehta. 05.10.1995.

Interneahhtagáldut

- NRK Sápmi 18.2.2011 = Balto, Thoralf: *Sámi gulahallanhámit rievdamin*. http://www.nrk.no/kanal/nrk_sapmi/ardna/1.7513359 > (23.2.2011).
- NRK Sápmi 31.08.2012. *Árdna – samisk kulturmagasín*. <http://tv.nrk.no/serie/ardna-samisk-kulturmagasín-tv/sapr67004512/30-08-2012> > (27.09.2012).
- <http://www.bibel.no/Nettbibelen?query=c6r4KKs2UzZMeekVrjfl0C7OGWzsuAPN8x0UIXsPICIYZr/vNLmXMHIZ62khdfWd> > (19.04.2013).
- <https://snl.no/postkolonialisme> > (29.01.2015).

Radiogáldut

- NRK P2 01.11.2010. *Mozart og Madonna*. «Intervju med Ánde Somby om samisk joiketradisjon».

CD

- Ivvár Niillas (1998). *Deh*.
- Ivvár Niillas (2002). *Deh2*.

Ságastallamat ja persovnnalaš gulahallan

- Gaepien Leena, Lena Kappfjell (2009). Ságastallan árbemáhtu birra. Tromsa 08.09.2009.
- Gaski, Harald (2008b). E-poasta Lill Tove Fredriksenii 05.05.2008.
- Jovvna-Lemet Dagny, Dagny Larsen (2009). Ságastallan birgen-sáni birra. Ráigeája 02.08.2009.

- Jovvna Lemet Dagny, Dagny Larsen (2012). Ságastallan birgema birra. Ráigeája 02.04.2012.
- Larsen, Torbjørn (2009). Ságastallan birgen-sáni birra. Ráigeája 02.08.2009.
- Larsen, Torbjørn (2012). Telefonságastallan birgema birra. 05.04.2012.
- Nigá Niillas, Nils Nilsen Anti (2009). Ságastallan birgen-sáni birra. Tromsa 06.06.2009.
- Somby, Ánde (2007). Ságastallan áhči ja bártni gaskavuođaid birra. Tromsa 19.09.2007.
- Somby, Ánde (2015). Ságastallan luoheteoriija birra. Tromsa 28.01.2015.
- Vest, Jovvna-Ánde (2006a). Ságastallan Jovvna-Ánde Vest románaid birra. Kárášjohka 04.08.2006.
- Vest, Jovvna-Ánde (2006b). Ságastallan *Árbbolaččat*-trilogiija birra. Paris 27.10. 2006.

Summary

Coping skills in Jovvna-Ánde-Vest's *Árbbolaččat* ("The Heirs") (1997-2002)

In this study I investigate the coping skills of the characters in the *Árbbolaččat* novel trilogy, written by the Sámi novelist Jovvna-Ánde Vest from Roavvesavu in Northern Finland. The narrative is built around the stories of several of the characters living in the remote Sámi village of Máhtebáiki in Northern Finland, from the beginning of the 1960s through the 1980s. The people here are small-scale farmers and follow a traditional agricultural way of life. I discuss how these characters interact and what kinds of coping skills they need in order to withstand the pressures from the majority society, in a time when the people in Máhtebáiki experience transition from the traditional ways to the new times that are approaching.

The interpretation is grounded in a contextual reading of the text, where I use knowledge about Sámi history, community life and Sámi traditional ways of communication as a frame where I place the fictional text. I also investigate the textual elements including narration, narrative levels, character analysis and speech representation. The emphasis in this study is on character analysis, where I investigate the characters in relation to their positions as individuals, as community members and with respect to the majority society. Which kinds of coping skills are revealed as the characters endeavor to carry out the tasks they face? In connection with this question, I examine how the character's traits unfold in the narrative. How is each character first presented, and does the reader's first impression correspond to the character's own image of her/himself and to the events that unfold in the narrative? I investigate the choices each person makes as an individual, whether they succeed in nurturing their skills, knowledge and sensibility and what kind of self-image they construct. I study how the character develops as an individual, if she manages to develop her skills, knowledge and sensibility.

In this regard I refer to the Sámi yoik tradition (referring to the term 'juoiganárbevierru' in the Sámi language) as a theoretical backdrop to explain the individual's place within the community. This is something new in the investigation of

Sámi prose. This has probably been the most challenging part of this study, and also the most innovative part. I especially emphasize the contextual part of the yoik tradition and how it has functioned as a social device in the Sámi community, and what people's worldview and life philosophy tell us about life in a small Sámi village. A person's yoik puts me in contact with humorous allusions and existential images of what the person was like when she or he was young, what she or he used to do, what the person's character was like and how the person changed when she or he became an adult. It is not just the image of the person itself which comes to me in the yoik, but also the experiences that the person has had that other people find noteworthy, and therefore motivated giving this person this yoik. This is the life inside the context of the yoik. To me the yoik is the narrator of these stories. I then ask, would it be possible to see this as a parallel to the narrator in fiction – which is an abstract narrator – one that likewise portrays pictures, attitudes, manners, allusions and sometimes also the voice of the author. Would it then also be possible to imagine *Árbbolaččat* as a tuneless yoik, a yoik that tells about how human beings live in the world, and about peoples' relationship to one another.

I look into how the use of yoik theory connects with the role of decolonization in academic discourse. In this study I have made a primary connection with postcolonial African culture activists, and then secondly I have connected this work to the endeavor of indigenous researchers to put into practice an indigenous methodology and an indigenous research paradigm. The Sámi historical and cultural context and my own personal background inform my contextual reading of the text, which is the core of the investigation. Central terms in the theoretical backdrop are *relational accountability* – how methodology is based in a community context, *epistemology* – when I ask if the yoik theory provides relevant knowledge and understanding of the Sámi community life and worldview, *relationality* – how all things are related, and what it means to be *siidaguoibmi* (which in the Sámi language means neighbor, friend, fellow worker, wife, next of kin) in the traditional Sámi community and what function *siidaguoibmi* has in the story of *Árbbolaččat*. I have found that coping skills, as described in the yoik tradition, facilitate this investigation, for they reveal the characters' personal relations and how they communicate among themselves. I pay special attention to the way of life and community dynamics in Máhtebáiki and how the characters succeed in utilizing their unique and

diverse skills, as individuals and as *siidaguoibmi*, as community members and as part of the greater society.

This investigation shows that the coping skills of the *Árbbolaččat* characters are closely connected to how they manage to move on with their lives. This theme is repeated in the story, and is an element in the text that is significant to the development of the plot and the story. The coping skills in *Árbbolaččat* are linked to how each of the characters gets their livelihood. For some characters it is also of utmost importance to obtain an attractive job. Máhtebáiki is a place that was not burned down at the close of World War II. The original material surroundings give a symbolic frame to the events in Máhtebáiki, where the old-fashioned worldview of the people living there contrasts with the new times that are coming and changing the lives of the people in the village.

The novels contain many characters. One can say that on a macroscopic level it is the development of the whole Sámi society that is depicted in the story of *Árbbolaččat*. According to Associate professor of Sámi literature Harald Gaski, in these novels, a single character's life portrays Sámi life in a geographically wider sense not limited to the writer's own locale (Gaski 2006: 40). The *Árbbolaččat* novels are collective novels written within a realistic literary tradition, something that is typical also in Native American literature, where there is normally not just one hero and one theme, and where individual conflicts and how they are solved are central to the plot (see Allen 1990: 5–6). The story in *Árbbolaččat* contains individualistic and conflict-centered elements, but it is the inner soul of the community and each character's personal voice that carry the story.

The protagonist Heaika is the character that receives most attention in the investigation. His project is to become a writer, which is a central motif in *Árbbolaččat*. Heaika's first writing project is to record the history of the people in Eanuleahki, the area where Mahtebáiki is, and his second project is to write a biography of of Heargenjár-Lásse, a man who lived in the area some generations ago. These two projects are connected to the past. However, Heaika's writing process is a motif in the text that introduces the reader to the present day life of the *Árbbolaččat* people, to their relationships to each other and to the progress of the society they live in, seen through Heaika's eyes. The story emphasizes the people who are living now, more than their ancestors, even though Heaika is writing about the past. Thoughts concerning the life of

the people in Máhtebáiki also emerge in his last writing project, which is a compilation of the diaries that he writes while working on the other two projects. In his diaries Heaika writes notes about life in general, about events, episodes and the people in Máhtebáiki. Heaika is a person that brings together past, present and future. Important to this process is his own desire to write, his walks among the houses in Máhtebáiki and his communicative preferences and skills, which are part of his coping skills.

On the narrative level, the narrator's position is one of the most interesting stylistic elements to focus on in *Árbbolaččat*. The internal first-person narrator conveys the character's own thoughts, traits and local dialect and also engages in hinting and allusions. The third-person narrator appears both in an external and internal position, and represents both the character's own voice, an authorial narrator and an omniscient narrator as a guide, and sometimes even the author's own position. This kind of authorial narrator puts issues and events in the story in a historical context, and serves as a voice that reveals the progress of the Sámi society to the reader and makes the reader think.

There are passages in *Árbbolaččat* that, from a contextual point of view, give the reader glimpses into the future, for instance how Heaika can live as a writer, in a time when this is not something people do in a traditional Sámi community, how women's role in society is about to change, feministic thoughts represented by one of the characters, the development of Sámi politics, the technological advances, what choices the younger generations make for their future, and also problems that the new times cause for some people. All these things are illustrated by the characters' actions, their development, and their thoughts. Heaika is one of the characters who succeeds in adapting himself to life in the community of Máhtebáiki, even though his lifestyle is very different from that of the rest of the people there, who mostly are small scale farmers. Heaika is lucky in that he inherits a small amount of money and some land. This makes it possible for him to do the thing that he wants most, which is to research and write the history of Máhtebáiki and the surrounding area. Heaika functions well as a person both on an individual level and as a community member. He knows how to adjust himself to the local customs and way of life and he maintains good relations with his neighbors. By means of his writing he also connects to the majority society. In the end of the story, Heaika, to some extent, also succeeds in gaining a good grasp on part of the local traditional knowledge: how to fish in the river.

My research reveals that Hemmo and Máhte-Máhtte represent the traditional way of living and the worldview in Máhtebáiki. They are both persons that have lived their whole life in Máhtebáiki, and who therefore function on a community level in the story. Strong female characters are the village mothers and key persons Áhkku (Biret-Káre), Birgget and Risten. The spinster Ándde-Márgget's role contrasts with that of the village mothers. She brings modern and feministic thoughts into the story and challenges the traditional way of living and thinking. Issát is a painter who more than any of the other characters functions on the individual level in the story. His nature and project belong more to the majority society's way of lifestyle than to the community life in Máhtebáiki. Especially in the portrayal of Issát, the reader also discovers that talking about personal problems is difficult for the characters in *Árbbolaččat*. Rural existence in Máhtebáiki is a hard way of life, where hard work is the way to feed your family and to survive. You need to be strong to survive under these conditions. Psychological problems are hardly ever talked about, but are a theme in the story. There are problems that lack visible physical causes, and those are the wounds that people carry inside them. Physical labor is also described as medicine for psychological problems, but work alone cannot always take away all the pain. And then there is the secondary character Heaikka-Máret Hánša, who represents the losers in the Sámi society, and serves as an intertextual reference to various articles written by the author Jovvna-Ánde Vest where he explains his concern for what has happened in the Sámi society in the past 40 years.

In *Árbbolaččat* the reader encounters various characters that could be said to be "ahead of their time", and who, for that reason, feel that they have gotten less than their fair share in life. This is true also of characters who through their role in the story, in one way or another, point forward in time, facilitating progress in the community. Heaika and Heandarát for instance, want to write, Niillá would have studied law if he had had the opportunity, Ándde-Márgget brings feminist thoughts and Sámi activist and political currents into the community of Máhtebáiki and the places nearby, in a time when people still did not see the importance or value of this, and there is Ándde's and Birgget's daughter Máret-Ánne, who gets divorced and becomes a single mother a decade before this becomes normative, and there is Issát, who wants to live as a painter. These characters represent persons who are the first to bring new thoughts from the new times into Máhtebáiki. They open up ways and possibilities for persons who come after them,

and get ideas moving in Máhtebáiki. Most of the characters in *Árbbolaččat* that I have focused on in my investigation represent certain types of people, but they nevertheless act like real, living persons. One of the more “flat” characters in the story is Heaikka-Máret Hánsa, and to some extent also Ándde-Márgget, but they still represent certain roles in the story and illustrate Sámi history, progress and challenges in the society.

A central trait of the characters in *Árbbolaččat* is the feeling of loss. Heaika was deprived of a safe childhood and important traditional knowledge because he grew up without his father, and nobody else took the responsibility of teaching him the traditional skills. In spite of his upbringing, he expects many things in his life, especially concerning his writing projects and how to realize them. He also puts much effort in to learning the traditional way of fishing in the river Eanu. Heaika gets some kind of compensation for his loss when he inherits both some money and land. Heaika fathers a stillborn child, and after this tragic incident, his girlfriend Birgitta leaves him and Heaika loses the love of his life. Even though Heaika sometimes feels that he is doomed to live in Máhtebáiki, he moves on with his life, and finally becomes a fisherman and someone who copes well in life.

Heaika’s neighbor Káhtarin feels that life as a housewife in Máhtebáiki is like being merely a shadow. Heaika’s project about the biography of Heargenjár-Lásse’s life is her opportunity to get out of the shadows and get her name known outside of Máhtebáiki as well. The project does not succeed exactly as Káhtarin desires, but she has to accept the way the project finally turns out. Máhte-Máhtte has a thriving existence keeping horses in Máhtebáiki, but loses his grip on life when keeping horses becomes obsolete. Máhte-Máhtte is lucky, because he is not alone in life; he has his wife Sire, who is a strong person, he gets good support from his family and from his cousin Heaika, and he also lets these people help and support him. Áhkku (Biret-Káre) is an old woman in the beginning of *Árbbolaččat*. She has already lived most of her life. She loses her husband early, and as a young widow she must take care of her two small children alone, but she is strong and survives. She gives other neighbors a helping hand as well. Áhkku has great expectations for the possibilities coming with the new times, which she looks forward to. Birgget is a housewife in Máhtebáiki and happy with her life, but she almost loses her will to live when her son Heandarát does not want to continue the work on his parents’ farm. Tradition and Birgget’s expectations for her youngest child and only son are broken.

Birgget is lucky though, because she has other children, and her youngest daughter Biret-Káre and her husband decide to take over the farm, and fill it with life and children at play. Issát is very young when he loses his mother. As a young man, he loses his self-esteem, and as an adult his wife leaves him and moves from Máhtebáiki with their two daughters, and in the end he loses the old barn that had become his new home.

My research shows that Ándde-Márgget, Issát and Heaikka-Máret Hánsa are the ones who have lost most. Heaikka-Máret Hánsa is a secondary character with limited individual traits in the story. The reader does not know anything about his opportunities, expectations, or projects in life. Those who suffer the least in *Árbbolaččat* are Hemmo and Risten. Hemmo lives just the way he wants to until his last days. He is strong and stubborn, and does not let the new times disturb him, even if he too grows weaker as he gets old. Risten is portrayed throughout the story as a symbol of confidence. She takes care of her family and also others who are in need of support, and she is in general content with her life.

Memory is an element that is repeated in the text, and which is important to some of the characters in *Árbbolaččat*. This can be seen as a parallel to the yoik tradition; when you make a yoik to someone, it means that you remember that person, they will live in your memory. A joik can also express a person's own desire to be remembered. In *Árbbolaččat* memory functions as a collective dialogue, on the textual level between the different characters and generations, and on a wider level between the text and the reader. Heaikka and Káhtarin are characters that explicitly express a wish to be remembered in the future. Issát wants people to see his special talents while he is still living, but his paintings also remain as a memory of him after his death. The *Árbbolaččat* story, the characters' stories and intertextual references in the text, will remain as a memory of a time of transitions bringing changes to the traditional Sámi way of life. The narrative timeline of *Árbbolaččat* is a time when people, to a certain degree, are accepted as they are, on their own terms, even if they are a bit strange or eccentric. People know each other's natures and traits, even if they do not know each other's innermost feelings and thoughts. All the characters have their own function in the collective, even those who want to transcend the traditional frames and norms of living and bring new thoughts to the community. The coping skills of the people in *Árbbolaččat* show how they manage to adapt to this dual role, as an individual and a community member. Those who manage

well are the characters who have faith in themselves and in the future, and who are able to adjust both to their own needs and to the needs of the collective, and to new conditions of life.

Árbbolaččat starts and ends in the same place; at Heaika's place in Máhte báiki. The story starts in the winter, with Heaika's thoughts about his writing project, with him sitting inside his house, and ends outside, in summertime, with Issát's thoughts. The value of Heaika's writing projects are repeated throughout the story, both by the protagonist himself and seen in the perspective of the whole Sámi society. Genealogical records and memoirs tell something about our shared history and our existence in the world, as individuals and as a people. This is something that is relevant in the current debate concerning various sorts of rights, but it is first of all a story about our culture. Almost all the characters that I have investigated in this study manage to cope, one way or another. They have their coping skills and ways to adjust to and handle challenges in life and the new times that are coming. Some characters have projects based on individual circumstances, others act more on the community level. Those people in *Árbbolaččat* who live alone, are generally the most unhappy.

In the very end of *Árbbolaččat*, there are yet again children laughing in Máhte báiki and the atmosphere is positive for those living in the village at the Eatnu riverbank. The *Árbbolaččat* trilogy brings philosophical reflections on the characters at the individual level, as members of the community, and with respect to their relationship to the majority society, in connection with the arrival of new times and how they will continue to survive. The story of *Árbbolaččat* contains many different voices. Each character faces bigger and smaller challenges in life that have to be solved. The author himself says that he wants to depict the nice parts of life in times of poverty. He does that – but that does not mean that the characters have easy lives. The author's style might also influence the reader's perception of the story; Jovvna-Ánde Vest's use of Sámi is very rich and nuanced, and sometimes his language is quite poetic as well, which might give the reader an idyllic perspective on the characters and events. Most of the characters in *Árbbolaččat* cope one way or another, as living portraits of a tuneless yoik.